നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

പഞ്ചപകരണ-അട്ഠകഥാ

ധാതുകഥാ-അട്ഠകഥാ

അട്ഠാരസഹി ഭേദേഹി, വിഭങ്ഗം മാരഭഞ്ജനോ;
ദേസയിത്വാ മഹാവീരോ, യം തസ്സേവ അനന്തരം.

അദേസയി ധാതുകഥം, ധാതുഭേദപ്പകാസനോ;
തസ്സത്ഥം ദീപയിസ്സാമി, തം സുണാഥ സമാഹിതാതി.

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. നയമാതികാവണ്ണനാ

൧. **സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ**തിആദീനഞ്ഹി വസേന ഇദം പകരണം ചുദ്ദസവിധേന വിഭത്തന്തി വുത്തം. തം സബ്ബമ്പി ഉദ്ദേസനിദ്ദേസതോ ദ്വിധാ ഠിതം. തത്ഥ മാതികാ **ഉദ്ദേസോ**. സാ പഞ്ചവിധാ - നയമാതികാ, അബ്ഭന്തരമാതികാ, നയമുഖമാതികാ, ലക്ഖണമാതികാ, ബാഹിരമാതികാതി. തത്ഥ **സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ...പേ॰... വിപ്പയുത്തേന സങ്ഗഹിതം അസങ്ഗഹിത**ന്തി - അയം ചുദ്ദസഹി പദേഹി നിക്ഖിത്താ **നയമാതികാ** നാമ. അയഞ്ഹി ഇമിനാ സങ്ഗഹാദികേന നയേന ധാതുകഥാ ധമ്മാ വിഭത്താതി ദസ്സേതും ഠപിതത്താ നയമാതികാതി വുച്ചതി. ഏതേസം പദാനം മൂലഭൂതത്താ **മൂലമാതികാ**തിപി വത്തും വട്ടതി.

൨. അബ്ഭന്തരമാതികാവണ്ണനാ

൨. **പഞ്ചക്ഖന്ധാ ...പേ॰... മനസികാരോ**തി അയം പഞ്ചവീസാധികേന പദസതേന നിക്ഖിത്താ **അബ്ഭന്തരമാതികാ** നാമ. അയഞ്ഹി ''സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ ധാതുകഥായ മാതികാ''തി ഏവം അവത്വാ സങ്ഗഹാദിനാ നയേന വിഭജിതബ്ബേ ഖന്ധാദിധമ്മേ സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ ധാതുകഥായ അബ്ഭന്തരേയേവ ഠപിതത്താ അബ്ഭന്തരമാതികാതി വുച്ചതി. ഖന്ധാദിപദാനം ധമ്മസങ്ഗണീമാതികായ അസങ്ഗഹിതത്താ **പകിണ്ണകമാതികാ**തിപി വത്തും വട്ടതി.

൩. നയമുഖമാതികാവണ്ണനാ

൩. **തീഹി സങ്ഗഹോ, തീഹി അസങ്ഗഹോ; ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ**തി അയം ചതൂഹി പദേഹി നിക്ഖിത്താ **നയമുഖമാതികാ** നാമ. അയഞ്ഹി സബ്ബേസുപി പഞ്ചക്ഖന്ധാദീസു ചേവ കുസലത്തികാദീസു ച മാതികാധമ്മേസു, തീഹി ഖന്ധായതനധാതുപദേഹേവ സങ്ഗഹോ ച അസങ്ഗഹോ ച യോജേതബ്ബോ. തഥാ ചതൂഹി അരൂപക്ഖന്ധേഹി സമ്പയോഗോ ച വിപ്പയോഗോ ച. ഏതാനി ഇമേസം സങ്ഗഹാസങ്ഗഹാദീനം നയാനം മുഖാനീതി ദസ്സേതും ഠപിതത്താ നയമുഖമാതികാതി വുച്ചതി.

൪. ലക്ഖണമാതികാവണ്ണനാ

൪. **സഭാഗോ , വിസഭാഗോ**തി അയം ദ്വീഹി പദേഹി നിക്ഖിത്താ **ലക്ഖണമാതികാ** നാമ. അയഞ്ഹി സഭാഗലക്ഖണേഹി ധമ്മേഹി സങ്ഗഹനയോ, വിസഭാഗലക്ഖണേഹി അസങ്ഗഹനയോ, തഥാ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗനയോ യോജേതബ്ബോതി സഭാഗവിസഭാഗലക്ഖണവസേന സങ്ഗഹാദിലക്ഖണം ദസ്സേതും ഠപിതത്താ ലക്ഖണമാതികാതി വുച്ചതി.

൫. ബാഹിരമാതികാവണ്ണനാ

൫. **സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ ധാതുകഥായ മാതികാ**തി അയം ഛസട്ഠി തികപദാനി, ദ്വേ ച ദുകപദസതാനി സങ്ഖിപിത്വാ നിക്ഖിത്താ

ബാഹിരമാതികാ നാമ. അയഞ്ഹി ''പഞ്ചക്ഖന്ധാ...പേ॰... മനസികാരോ''തി ഏവം ധാതുകഥായ അബ്ഭന്തരേ അവത്വാ ''സബ്ബാപി ധമ്മസങ്ഗണീ''തി ഏവം ധാതുകഥായ മാതികതോ ബഹി ഠപിതത്താ ബാഹിരമാതികാതി വുച്ചതി.

ഏവം മാതികായ പഞ്ചധാ ഠിതഭാവം വിദിത്വാ ഇദാനി 'സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ'തിആദീസു സങ്ഗഹോ താവ ജാതിസഞ്ജാതികിരിയാഗണനവസേന ചതുബ്ബിധോ. തഥ - ''സബ്ബേ ഖത്തിയാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ ബ്രാഹ്മണാ, സബ്ബേ വേസ്സാ, സബ്ബേ സുദ്ദാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവാചാ, യോ ച സമ്മാകമ്മന്തോ, യോ ച സമ്മാആജീവോ, ഇമേ ധമ്മാ സീലക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി അയം **ജാതിസങ്ഗഹോ** നാമ. ''ഏകജാതികാ ആഗച്ഛന്തൂ''തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേപി ജാതിയാ ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ''സബ്ബേ കോസലകാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ മാഗധകാ, സബ്ബേ ഭാരുകച്ഛകാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യോ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാവായാമോ; യാ ച സമ്മാസതി, യോ ച സമ്മാസമാധി, ഇമേ ധമ്മാ സമാധിക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം **സഞ്ജാതിസങ്ഗഹോ** നാമ. ''ഏകട്ഠാനേ ജാതാ സംവഡ്ഢാ ആഗച്ഛന്തൂ''തി വുത്തട്ഠാനേ വിയ ഹി ഇധ സബ്ബേപി സഞ്ജാതിഠാനേന നിവുത്ഥോകാസേന ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ''സബ്ബേ ഹത്ഥാരോഹാ ആഗച്ഛന്തു, സബ്ബേ അസ്സാരോഹാ, സബ്ബേ രഥികാ ആഗച്ഛന്തു'', ''യാ ചാവുസോ വിസാഖ, സമ്മാദിട്ഠി, യോ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ, ഇമേ ധമ്മാ പഞ്ഞാക്ഖന്ധേ സങ്ഗഹിതാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൨) അയം **കിരിയാസങ്ഗഹോ** നാമ. സബ്ബേവ ഹേതേ അത്തനോ കിരിയാകരണേന ഏകസങ്ഗഹം ഗതാ. ''ചക്ഖായതനം കതമക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതീതി? രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതീ''തി. ഹഞ്ചി ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധഗണനം ഗച്ഛതി, തേന വത രേ വത്തബ്ബേ - 'ചക്ഖായതനം രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിത''ന്തി (കഥാ॰ ൪൭൧), അയം **ഗണനസങ്ഗഹോ** നാമ. അയമിധ അധിപ്പേതോ. തപ്പടിപക്ഖേന അസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. തേസം വികപ്പതോ സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതാദീനി. ഏകുപ്പാദേകനിരോധഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണതാവസേന സമ്പയോഗോ, തപ്പടിപക്ഖതോ വിപ്പയോഗോ. തേസം വികപ്പതോ സമ്പയുത്തേന വിപ്പയുത്താദീനി. തദുഭയസംസഗ്ഗവികപ്പതോ സങ്ഗഹിതേന സമ്പയുത്തം വിപ്പയുത്തന്തിആദീനി. പഞ്ചക്ഖന്ധാതിആദീനി പന ഖന്ധവിഭങ്ഗാദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. **ഫസ്സാദയോ** പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനവസേന വുത്തസബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണതോ വുത്താതി.

മാതികാവണ്ണനാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. പഠമനയോ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ

൧. ഖന്ധപദവണ്ണനാ

൩൯. ഇദാനി പഞ്ചക്ഖന്ധാദിവസേന നിക്ഖിത്തമാതികം 'സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ'തിആദീഹി നയമാതികാപദേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതും **രൂപക്ഖന്ധോ കതിഹി ഖന്ധേഹീ**തിആദിനാ നയേന നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ യസ്മാ "സങ്ഗഹോ അസങ്ഗഹോ"തിആദികായ നയമാതികായ "തീഹി സങ്ഗഹോ, തീഹി അസങ്ഗഹോ"തി നയമുഖമാതികാ ഠപിതാ, തസ്മാ രൂപക്ഖന്ധാദീനം സങ്ഗഹം ദസ്സേതും **കതിഹി ഖന്ധേഹി കതിഹായതനേഹി കതിഹി ധാതൂഹീ**തി തീണി ഖന്ധായതനധാതുപദാനേവ ഉദ്ധടാനി. 'ചത്താരി സച്ചാനീ'തിആദീസു ഏകമ്പി ന പരാമട്ഠം. യസ്മാ ച "സഭാഗോ വിസഭാഗോ"തി ഏവം ലക്ഖണമാതികാ ഠപിതാ, തസ്മാ ഇമസ്സ പഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ **രൂപക്ഖന്ധോ ഏകേന ഖന്ധേനാ**തിആദി വുത്തം. സഭാഗാ ഹി തസ്സ ഏതേ ഖന്ധാദയോതി. തത്ഥ **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി രൂപക്ഖന്ധേനേവ. യഞ്ഹി കിഞ്ചി രൂപം രൂപക്ഖന്ധസഭാഗത്താ രൂപക്ഖന്ധോത്വേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതീതി രൂപക്ഖന്ധേനേവ ഗണിതം, തം രൂപക്ഖന്ധേനേവ പരിച്ഛിന്നം. **ഏകാദസഹായതനേഹീ**തി മനായതനവജ്ജേഹി. സബ്ബോപി ഹി രൂപക്ഖന്ധോ ദസായതനാനി ധമ്മായതനേകദേസോ ച ഹോതി, തസ്മാ ഏകാദസഹായതനേഹി ഗണിതോ , പരിച്ഛിന്നോ. **ഏകാദസഹി ധാതൂഹീ**തി സത്തവിഞ്ഞാണധാതുവജ്ജാഹി ഏകാദസഹി ഏതാസു ഹി അപരിയാപന്നം രൂപം നാമ നത്ഥി.

അസങ്ഗഹനയനിദ്ദേസേ **കതിഹി അസങ്ഗഹിതോ**തി സങ്ഖേപേനേവ പുച്ഛാ കതാ. വിസ്സജ്ജനേ പനസ്സ യസ്മാ രൂപക്ഖന്ധസ്സ വിസഭാഗാ ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധാ, ഏകം മനായതനം, സത്ത വിഞ്ഞാണധാതുയോ; തസ്മാ **ചതൂഹി ഖന്ധേഹീ**തിആദി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പന ഖന്ധനിദ്ദേസേ - "രൂപക്ഖന്ധോ കതിഹി ഖന്ധേഹീ"തിആദിമ്ഹി താവ ഏകമൂലകേ സങ്ഗഹനയേ സരൂപേനേവ ദസ്സിതാ പഞ്ച പുച്ഛാ, പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി. അസങ്ഗഹനയേ സങ്ഖേപേന ദസ്സിതാ പഞ്ച പുച്ഛാ, പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി. ഇമിനാ ഉപായേന ദുകമൂലകാദീസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനി. രൂപക്ഖന്ധമൂലകായേവ ചേത്ഥ ദുകതികചതുക്കാ ദസ്സിതാ. പഞ്ചകേ പന "രൂപക്ഖന്ധോ ച...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ ചാ"തി ഏവം ഭേദതോ ച, "പഞ്ചക്ഖന്ധാ കതിഹി ഖന്ധേഹീ"തി ഏവം അഭേദതോ ചാതി ദ്വിധാ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി കതാനി. ഏവം പാളിനയോ വേദിതബ്ബോതി.

൨. ആയതനപദാദിവണ്ണനാ

൨൨. ആയതനപദനിദ്ദേസാദീസു ആയതനപദനിദ്ദേസേ താവ **ചക്ഖായതനം ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി ഏകേന രൂപക്ഖന്ധേനേവ, ഏകേന ചക്ഖായതനേനേവ ഏകായ ചക്ഖുധാതുയാവ സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. **സോതായതനാ**ദീസുപി ഇമിനാവ നയേന സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. **അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ**തി ഏത്ഥ പന യസ്മാ അസങ്ഖതം ധമ്മായതനം നാമ നിബ്ബാനം, തഞ്ച ഖന്ധസങ്ഗഹം ന ഗച്ഛതി; തസ്മാ 'ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ'തി വുത്തം. **ചതൂഹി ഖന്ധേഹീ**തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധേഹി. നിബ്ബാനവജ്ജഞ്ഹി ധമ്മായതനം ഏതേഹി സങ്ഗഹിതം. വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേന പന ഠപേത്വാ ധമ്മായതനധമ്മധാതുയോ സേസായതനധാതൂഹി ച തം ന സങ്ഗയ്ഹതി. തേന വുത്തം - "ഏകേന ഖന്ധേന, ഏകാദസഹായതനേഹി, സത്തരസഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിത"ന്തി. യഥാ ച തേ ഹേട്ഠാ രൂപക്ഖന്ധമൂലകാ, ഏവമിധാപി ചക്ഖായതനമൂലകാവ നയാ വേദിതബ്ബാ. ദുകമത്തമേവ പന പാളിയം ദസ്സേത്വാ "ദ്വാദസായതനാനീ"തി അഭേദതോവ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം കതം. ധാതുനിദ്ദേസേപി ഏസേവ നയോ.

൪൦. സച്ചനിദ്ദേസേ - സബ്ബേപി ദുകതികചതുക്കാ പാളിയം ദസ്സിതാ. യസ്മാ ച ദുകതികേസു സമുദയസച്ചസദിസമേവ മഗ്ഗസച്ചേപി വിസ്സജ്ജനം, തസ്മാ തം സമുദയാനന്തരം വുത്തം.

൬൦. ഇന്ദ്രിയനിദ്ദേസേ - **ജീവിതിന്ദ്രിയം ദ്വീഹി ഖന്ധേഹീ**തി രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം രൂപക്ഖന്ധേന, അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതം. സേസം വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം. പാളിവവത്ഥാനം പനേത്ഥ ആയതനധാതുനിദ്ദേസസദിസമേവ.

൬. പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനാ

൬൧. പടിച്ചസമുപ്പാദനിദ്ദേസേ - ''അവിജ്ജാ കതിഹി ഖന്ധേഹീ''തി പുച്ഛം അനാരഭിത്വാ **അവിജ്ജാ ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി ഏവം വിസ്സജ്ജനമേവ ദസ്സിതം. തത്ഥ **സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ**ന്തി പടിസന്ധിയം പവത്തേ ച സബ്ബമ്പി വിപാകവിഞ്ഞാണം. തേനേവാഹ - ''സത്തഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിത''ന്തി. നാമരൂപമ്പി പടിസന്ധിപവത്തിവസേനേവ വേദിതബ്ബം. തേനേവേത്ഥ സളായതനമ്പി സങ്ഗഹേത്വാ ഏകാദസഹായതനേഹി സങ്ഗഹോ ദസ്സിതോ. **ഫസ്സാദീസു** ഖന്ധഭേദോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞേനേവ ഹി ഏകേന ഖന്ധേന ഫസ്സോ സങ്ഗഹിതോ, അഞ്ഞേന വേദനാ, തണ്ഹാഉപാദാനകമ്മഭവാ പന സങ്ഖാരക്ഖന്ധേനേവ സങ്ഗഹിതാ. ഭവപദഞ്ചേത്ഥ കമ്മഭവാദീനം വസേന ഏകാദസധാ വിഭത്തം. തത്ഥ കമ്മഭവോ ഫസ്സാദീഹി സദിസവിസജ്ജനത്താ തേഹി സദ്ധിം ഏകതോ ദസ്സിതോ. ഉപപത്തിഭവകാമഭവസഞ്ഞാഭവപഞ്ചവോകാരഭവാ അഞ്ഞമഞ്ഞസദിസവിസ്സജ്ജനത്താ ഏകതോ ദസ്സിതാ. യസ്മാ ചേതേ ഉപാദിന്നകധമ്മാവ തസ്മാ ''ഏകാദസഹായതനേഹി സത്തരസഹി ധാതൂഹീ''തി വുത്തം. സദ്ദായതനഞ്ഹി അനുപാദിന്നം, തം ഏത്ഥ ന ഗഹിതം.

൬൨. രൂപഭവനിദ്ദേസേ - **പഞ്ചഹായതനേഹീ**തി ചക്ഖുസോതമനരൂപധമ്മായതനേഹി. **അട്ഠഹി ധാതൂഹീ**തി ചക്ഖുസോതചക്ഖുവിഞ്ഞാണസോതവിഞ്ഞാണരൂപധമ്മമനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂഹി. അരൂപഭവാദയോപി തയോ സദിസവിസ്സജ്ജനത്താവ ഏകതോ ദസ്സിതാ. തഥാ അസഞ്ഞാഭവഏകവോകാരഭവാ. തത്ഥ **ദ്വീഹായതനേഹീ**തി രൂപായതനധമ്മായതനേഹി. ധാതൂസുപി ഏസേവ നയോ. ഏകതലവാസികാനഞ്ഹി സേസബ്രഹ്മാനം ചക്ഖുസബ്ഭാവതോ തസ്സാരമ്മണത്താ തത്ഥ രൂപായതനം ഉദ്ധടം.

൭൧. **ജാതി ദ്വീഹി ഖന്ധേഹീ**തി രൂപജാതി രൂപക്ഖന്ധേന, അരൂപജാതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന. ജരാമരണേസുപി ഏസേവ നയോ. സോകാദീസുപി **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി സോകദുക്ഖദോമനസ്സാനി വേദനാക്ഖന്ധേന, പരിദേവോ രൂപക്ഖന്ധേന, ഉപായാസാദയോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേനാതി ഏവം ഖന്ധവിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൭൮. **ഇദ്ധിപാദോ ദ്വീഹീ**തി സങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേഹി, മനായതനധമ്മായതനേഹി, ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂഹി ച. **ഝാനം ദ്വീഹീ**തി വേദനാക്ഖന്ധസങ്ഖാരക്ഖന്ധേഹി. അപ്പമഞ്ഞാദയോ സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ ഏകതോ നിദ്ദിട്ഠാ. ചിത്തം പന ചേതനാനന്തരം നിക്ഖിത്തമ്പി അസദിസവിസ്സജ്ജനത്താ പച്ഛാ ഗഹിതം. തത്ഥ അപ്പമഞ്ഞാദീസു **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി വേദനാ വേദനാക്ഖന്ധേന, സഞ്ഞാ സഞ്ഞാക്ഖന്ധേന, സേസാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതാതി ഏവം ഖന്ധവിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൭. തികപദവണ്ണനാ

൭൭. ഏവം അബ്ഭന്തരമാതികായ സങ്ഗഹം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ബാഹിരമാതികായ സങ്ഗഹം ദസ്സേതും **കുസലാ ധമ്മാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ വേദനാത്തികേ **തീഹി ധാതൂഹീ**തി കായവിഞ്ഞാണമനോവിഞ്ഞാണധമ്മധാതൂഹി. **സത്തഹി ധാതൂഹീ**തി ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണധാതൂഹി ചേവ മനോധാതുധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂഹി ച. വിപാകത്തികേ **അട്ഠഹി ധാതൂഹീ**തി

കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ സദ്ധിം താഹിയേവ. വിപാകധമ്മധമ്മാ പന സംകിലിട്ഠസംകിലേസികേഹി സദ്ധിം സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ ഏകതോ ഗഹിതാ. യഥാ ചേതേ, ഏവം സബ്ബതികദുകപദേസു യം യം പദം യേന യേന പദേന സദ്ധിം സദിസവിസ്സജ്ജനം ഹോതി, തം തം ഉപ്പടിപാടിയാപി തേന തേന സദ്ധിം ഗഹേത്വാ വിസ്സജ്ജിതം. തത്ഥ വുത്താനുസാരേനേവ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹനയോ വേദിതബ്ബോതി.

സങ്ഗഹാസങ്ഗഹപദവണ്ണനാ.

൨. ദുതിയനയോ സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൩൭൭. ഇദാനി സങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **ചക്ഖായതനേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്രിദം ലക്ഖണം - ഇമസ്മിഞ്ഹി വാരേ യം ഖന്ധപദേന സങ്ഗഹിതം ഹുത്വാ ആയതനധാതുപദേഹി അസങ്ഗഹിതം, ഖന്ധായതനപദേഹി വാ സങ്ഗഹിതം ഹുത്വാ ധാതുപദേന അസങ്ഗഹിതം, തസ്സ ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം പന രൂപക്ഖന്ധാദീസു ന യുജ്ജതി. രൂപക്ഖന്ധേന ഹി രൂപക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ. സോ ച അഡ്ഢേകാദസഹി ആയതനധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി. വേദനാക്ഖന്ധേന ച വേദനാക്ഖന്ധോവ സങ്ഗഹിതോ. സോപി ധമ്മായതനധമ്മധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി. ഏവം അസങ്ഗഹിതതായ അഭാവതോ ഏതാനി അഞ്ഞാനി ച ഏവരൂപാനി മനായതനധമ്മായതനാദീനി പദാനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന പദാനി രൂപേകദേസം അരൂപേന അസമ്മിസ്സം, വിഞ്ഞാണേകദേസഞ്ച അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സം ദീപേന്തി, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. പരിയോസാനേ ച -

“ദസായതനാ സത്തരസ ധാതുയോ,
സത്തിന്ദ്രിയാ അസഞ്ഞാഭവോ ഏകവോകാരഭവോ;
പരിദേവോ സനിദസ്സനസപ്പടിഘം,
അനിദസ്സനം പുനദേവ സപ്പടിഘം ഉപാദാ”തി.

ഏവം **ഉദ്ദാനഗാഥായ** ദസ്സിതാനേവ. തസ്മാ തേസം വസേനേവ സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോ. പഞ്ഹവസേന ഹി ഇമസ്മിം വാരേ ആയതനധാതുവസേനേവ സദിസവിസ്സജ്ജനേ വീസതി ധമ്മേ സമോധാനേത്വാ ഏകോ പഞ്ഹോ കതോ, സത്ത വിഞ്ഞാണധാതുയോ സമോധാനേത്വാ ഏകോ, സത്തിന്ദ്രിയാനി സമോധാനേത്വാ ഏകോ, ദ്വേ ഭവേ സമോധാനേത്വാ ഏകോ, പരിദേവേന ച സനിദസ്സനസപ്പടിഘേഹി ച ഏകോ, അനിദസ്സനസപ്പടിഘേഹി ഏകോ, സനിദസ്സനേഹി ഏകോ, സപ്പടിഘേഹി ച ഉപാദാധമ്മേഹി ച ഏകോതി അട്ഠ പഞ്ഹാ കതാ. തേസു ഖന്ധാദിവിഭാഗോ ഏവം വേദിതബ്ബോ സേയ്യഥിദം - പഠമപഞ്ഹേ താവ **ചതൂഹി ഖന്ധേഹീ**തി അരൂപക്ഖന്ധേഹി, **ദ്വീഹായതനേഹീ**തി ചക്ഖായതനാദീസു ഏകേകേന സദ്ധിം മനായതനേന, **അട്ഠഹി ധാതൂഹീ**തി ചക്ഖുധാതുആദീസു ഏകേകായ സദ്ധിം സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി.

തത്രായം നയോ - ചക്ഖായതനേന ഹി ഖന്ധസങ്ഗഹേന രൂപക്ഖന്ധോ സങ്ഗഹിതോ. തസ്മിം സങ്ഗഹിതേ രൂപക്ഖന്ധേ ആയതനസങ്ഗഹേന ചക്ഖായതനമേവേകം സങ്ഗഹിതം. സേസാനി ദസ ആയതനാനി അസങ്ഗഹിതാനി. ധാതുസങ്ഗഹേനപി തേന ചക്ഖുധാതുയേവേകാ സങ്ഗഹിതാ. സേസാ ദസ ധാതുയോ അസങ്ഗഹിതാ. ഇതി യാനി തേന അസങ്ഗഹിതാനി ദസായതനാനി, താനി ചക്ഖായതനമനായതനേഹി ദ്വീഹി അസങ്ഗഹിതാനി. യാപി തേന അസങ്ഗഹിതാ ദസ ധാതുയോ, താ ചക്ഖുധാതുയാ ചേവ സത്തഹി ച വിഞ്ഞാണധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാതി. രൂപായതനാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൩൭൮. ദുതിയപഞ്ഹേ - യസ്മാ യായ കായചി വിഞ്ഞാണധാതുയാ സങ്ഗഹിതോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ മനായതനേന അസങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ **ആയതനസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ**തി വുത്തം. ഏത്ഥ പന **ചതൂഹി ഖന്ധേഹീ**തി രൂപാദീഹി ചതൂഹി. **ഏകാദസഹായതനേഹീ**തി മനായതനവജ്ജേഹി. **ദ്വാദസഹി ധാതൂഹീ**തി

യഥാനുരൂപാ ഛ വിഞ്ഞാണധാതുയോ അപനേത്വാ സേസാഹി ദ്വാദസഹി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയേവ സങ്ഗഹിതാ, ഇതരാ അസങ്ഗഹിതാ. സോതവിഞ്ഞാണധാതുആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൭൩. തതിയപഞ്ഹേ - ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം വിസ്സജ്ജനം ചക്ഖായതനാദിസദിസമേവ. ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയേസു പന ധമ്മായതനേന സദ്ധിം ദ്വേ ആയതനാനി, ധമ്മധാതുയാ ച സദ്ധിം അട്ഠ ധാതുയോ വേദിതബ്ബാ.

൧൭൪. ചതുത്ഥപഞ്ഹേ - **തീഹായതനേഹീ**തി രൂപായതനധമ്മായതനമനായതനേഹി. തേസു ഹി ഭവേസു രൂപായതനധമ്മായതനവസേന ദ്വേവ ആയതനാനി തേഹി സങ്ഗഹിതാനി . സേസാനി നവ രൂപായതനാനി തേഹേവ ച ദ്വീഹി, മനായതനേന ചാതി തീഹി അസങ്ഗഹിതാനി നാമ ഹോന്തി. **നവഹി ധാതൂഹീ**തി രൂപധാതുധമ്മധാതൂഹി സദ്ധിം സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി.

൧൭൫. പഞ്ചമപഞ്ഹേ - **ദ്വീഹായതനേഹീ**തി പഠമപദം സന്ധായ സദ്ദായതനമനായതനേഹി. ദുതിയപദം സന്ധായ രൂപായതനമനായതനേഹി. ധാതുയോപി തേസംയേവ ഏകേകേന സദ്ധിം സത്ത വിഞ്ഞാണധാതുയോ വേദിതബ്ബാ.

൧൭൬. ഛട്ഠപഞ്ഹേ - **ദസഹായതനേഹീ**തി രൂപായതനധമ്മായതനവജ്ജേഹി. **സോളസഹി ധാതൂഹീ**തി രൂപധാതുധമ്മധാതുവജ്ജേഹേവ. കഥം? അനിദസ്സനസപ്പടിഘാ ഹി ധമ്മാ നാമ നവ ഓളാരികായതനാനി. തേഹി ഖന്ധസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതേ രൂപക്ഖന്ധേ, ആയതനസങ്ഗഹേന താനേവ നവായതനാനി സങ്ഗഹിതാനി. രൂപായതനധമ്മായതനാനി അസങ്ഗഹിതാനി. ധാതുസങ്ഗഹേനപി താ ഏവ നവ ധാതുയോ സങ്ഗഹിതാ. രൂപധാതുധമ്മധാതുയോ അസങ്ഗഹിതാ. ഇതി യാനി തേഹി അസങ്ഗഹിതാനി ദ്വേ ആയതനാനി , താനി രൂപായതനവജ്ജേഹി നവഹി ഓളാരികായതനേഹി, മനായതനേന ചാതി ദസഹി അസങ്ഗഹിതാനി. യാപി തേഹി അസങ്ഗഹിതാ ദ്വേ ധാതുയോ, താ രൂപധാതുവജ്ജാഹി നവഹി ഓളാരികധാതൂഹി, സത്തഹി ച വിഞ്ഞാണധാതൂഹീതി സോളസഹി അസങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൭൭. സത്തമപഞ്ഹേ - **ദ്വീഹായതനേഹീ**തി രൂപായതനമനായതനേഹി. **അട്ഠഹി ധാതൂഹീ**തി രൂപധാതുയാ സദ്ധിം സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി.

൧൭൮. അട്ഠമപഞ്ഹേ - **ഏകാദസഹായതനേഹീ**തി സപ്പടിഘധമ്മേ സന്ധായ ധമ്മായതനവജ്ജേഹി, ഉപാദാധമ്മേ സന്ധായ ഫോട്ഠബ്ബായതനവജ്ജേഹി. ധാതൂസുപി ഏസേവ നയോ. അത്ഥയോജനാ പനേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി.

സങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

൩. തതിയനയോ അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൭൯. ഇദാനി അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **വേദനാക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്രിദം ലക്ഖണം - ഇമസ്മിഞ്ഹി വാരേ യം ഖന്ധപദേന അസങ്ഗഹിതം ഹുത്വാ ആയതനധാതുപദേഹി സങ്ഗഹിതം, തസ്സ ഖന്ധാദീഹി സങ്ഗഹം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം പന രൂപക്ഖന്ധവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധചക്ഖായതനാദീസു ന യുജ്ജതി. രൂപക്ഖന്ധേന ഹി ചത്താരോ ഖന്ധാ ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. തേസു തേന ഏകധമ്മോപി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി. നനു ച വേദനാദയോ ധമ്മായതനേന സങ്ഗഹിതാതി? സങ്ഗഹിതാ. ന പന രൂപക്ഖന്ധോവ ധമ്മായതനം, രൂപക്ഖന്ധതോ ഹി സുഖുമരൂപമത്തം ധമ്മായതനം ഭജതി. തസ്മാ യേ ധമ്മായതനേന സങ്ഗഹിതാ, ന തേ രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതാ നാമ. വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേനപി ഇതരേ ചത്താരോ ഖന്ധാ അസങ്ഗഹിതാ. തേസു തേന ഏകോപി ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതോ നാമ നത്ഥി. ഏവം സങ്ഗഹിതതായ അഭാവതോ ഏതാനി അഞ്ഞാനി ച ഏവരൂപാനി ചക്ഖായതനാദീനി പദാനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന

പദാനി വിഞ്ഞാണേന വാ ഓളാരികരൂപേന വാ അസമ്മിസ്സം ധമ്മായതനേകദേസം ദീപേന്തി, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

> ''തയോ ഖന്ധാ തഥാ സച്ചാ, ഇന്ദ്രിയാനി ച സോളസ;
> പദാനി പച്ചയാകാരേ, ചുദ്ദസൂപരി ചുദ്ദസ.
>
> ''സമതിംസ പദാ ഹോന്തി, ഗോച്ഛകേസു ദസസ്വഥ;
> ദുവേ ചൂളന്തരദുകാ, അട്ഠ ഹോന്തി മഹന്തരാ''തി.

ഏതേസു പന പദേസു സദിസവിസ്സജ്ജനാനി പദാനി ഏകതോ കത്വാ സബ്ബേപി ദ്വാദസ പഞ്ഹാ വുത്താ. തേസു ഏവം ഖന്ധവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. ആയതനധാതൂസു പന ഭേദോ നത്ഥി. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ താവ - **തീഹി ഖന്ധേഹീ**തി രൂപസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധേഹി. ആയതനധാതുയോ പന ധമ്മായതനധമ്മധാതുവസേന വേദിതബ്ബാ.

തത്രായം നയോ - വേദനാക്ഖന്ധേന ഹി നിബ്ബാനഞ്ച സുഖുമരൂപസഞ്ഞാസങ്ഖാരാ ച ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ ഹുത്വാ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ. തേസു നിബ്ബാനം ഖന്ധസങ്ഗഹം ന ഗച്ഛതി, സേസാ രൂപസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ആയതനധാതുസങ്ഗഹം പന നിബ്ബാനമ്പി ഗച്ഛതേവ. തേന വുത്തം - ''അസങ്ഖതം ഖന്ധതോ ഠപേത്വാ തീഹി ഖന്ധേഹി, ഏകേനായതനേന, ഏകായ ധാതുയാ സങ്ഗഹിതാ''തി. സഞ്ഞാക്ഖന്ധപക്ഖേ പനേത്ഥ സഞ്ഞം അപനേത്വാ വേദനായ സദ്ധിം തയോ ഖന്ധാ സങ്ഖാരാദീസു സങ്ഖാരക്ഖന്ധം അപനേത്വാ രൂപവേദനാസഞ്ഞാവസേന തയോ ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ.

൬൨. ദുതിയേ - **ചതൂഹി ഖന്ധേഹീ**തി വിഞ്ഞാണവജ്ജേഹി. തേ ഹി നിരോധേന ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ ഹുത്വാ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ.

൬൩. തതിയേ - **ദ്വീഹീ**തി വേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹി. രൂപാരൂപജീവിതിന്ദ്രിയേന ഹി വേദനാസഞ്ഞാവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധാ ച ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. തേസു പന വേദനാസഞ്ഞാവ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ. തേന വുത്തം - ''വേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹീ''തി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ ഖന്ധഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ഇതോ പരഞ്ഹി ഖന്ധാനം നാമമത്തമേവ വക്ഖാമ.

൬൪. ചതുത്ഥേ - **തീഹി ഖന്ധേഹീ**തി ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയേസു വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരേഹി, വേദനാപഞ്ചകേ രൂപസഞ്ഞാസങ്ഖാരേഹി; സദ്ധിന്ദ്രിയാദീസു ഫസ്സപരിയോസാനേസു രൂപവേദനാസഞ്ഞാക്ഖന്ധേഹി. വേദനായ വേദനാക്ഖന്ധസദിസോവ തണ്ഹുപാദാനകമ്മഭവേസു സങ്ഖാരക്ഖന്ധസദിസോവ വിനിച്ഛയോ.

൬൫. പഞ്ചമേ - ജാതിജരാമരണേസു ജീവിതിന്ദ്രിയസദിസോവ. ഝാനേന പന നിബ്ബാനം സുഖുമരൂപം സഞ്ഞാ ച ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ ഹുത്വാ ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ. തസ്മാ തം സന്ധായ രൂപക്ഖന്ധസഞ്ഞാക്ഖന്ധാനം വസേന ദ്വേ ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ.

൬൬. ഛട്ഠേ - സോകാദിത്തയേ വേദനായ സദിസോ. ഉപായാസാദീസു സങ്ഖാരസദിസോ. പുന വേദനായ വേദനാക്ഖന്ധസദിസോ, സഞ്ഞായ സഞ്ഞാക്ഖന്ധസദിസോ, ചേതനാദീസു സങ്ഖാരക്ഖന്ധസദിസോ വിനിച്ഛയോ. ഇമിനാ ഉപായേന സത്തമപഞ്ഹാദീസുപി സങ്ഗഹാസങ്ഗഹോ വേദിതബ്ബോതി.

അസങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

൪. ചതുത്ഥനയോ സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൮൭. ഇദാനി സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **സമുദയസച്ചേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യം ഖന്ധാദീഹി സങ്ഗഹിതേന ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹിതം, പുന തസ്സേവ ഖന്ധാദീഹി സങ്ഗഹം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം ഖന്ധായതനധാതൂസു ഏകമ്പി സകലകോട്ഠാസം ഗഹേത്വാ ഠിതപദേസു ന യുജ്ജതി. സകലേന ഹി ഖന്ധാദിപദേന അഞ്ഞം ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹിതം നാമ നത്ഥി, യം അത്തനോ സങ്ഗാഹകം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ പുന തേനേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛേയ്യ. തസ്മാ തഥാരൂപാനി പദാനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന പദാനി സങ്ഖാരേകദേസം വാ അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സം ദീപേന്തി - വേദനേകദേസം വാ സുഖുമരൂപം വാ സദ്ദേകദേസം വാ, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

> ''ദ്വേ സച്ചാ പന്നരസിന്ദ്രിയാ, ഏകാദസ പടിച്ചപദാ;
> ഉദ്ധം പുന ഏകാദസ, ഗോച്ഛകപദമേത്ഥ തിംസവിധ''ന്തി.

പഞ്ഹാ പനേത്ഥ ദ്വേയേവ ഹോന്തി. തത്ഥ യം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം പദം, തദേവ യേഹി ധമ്മേഹി ഖന്ധാദിവസേന സങ്ഗഹിതം, തേ ധമ്മേ സന്ധായ സബ്ബത്ഥ **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തിആദി വുത്തം. തത്രായം നയോ - സമുദയസച്ചേന ഹി തണ്ഹാവജ്ജാ സേസാ സങ്ഖാരാ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ. പുന തേഹി തണ്ഹാവ സങ്ഗഹിതാ. സാ തണ്ഹാ പുന സങ്ഖാരേഹേവ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാതി. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥ. അരൂപധമ്മപുച്ഛാസു പനേത്ഥ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ വാ വേദനാക്ഖന്ധോ വാ ഏകോ ഖന്ധോ നാമ. രൂപധമ്മപുച്ഛാസു രൂപക്ഖന്ധോ. പരിദേവപുച്ഛായ സദ്ദായതനം ഏകം ആയതനം നാമ. സദ്ദധാതു ഏകാ ധാതു നാമ, സേസട്ഠാനേസു ധമ്മായതനധമ്മധാതുവസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

൫. പഞ്ചമനയോ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൧൮൮. ഇദാനി അസങ്ഗഹിതേന അസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യം ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹിതേന ഖന്ധാദിവസേന അസങ്ഗഹിതം, പുന തസ്സേവ ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം പഞ്ചക്ഖന്ധഗ്ഗാഹകേസു ദുക്ഖസച്ചാദീസു വിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം സുഖുമരൂപഗ്ഗാഹകേസു അനിദസ്സനഅപ്പടിഘാദീസു ച പദേസു ന യുജ്ജതി. താദിസേന ഹി പദേന നിബ്ബാനം ഖന്ധസങ്ഗഹമത്തം ന ഗച്ഛേയ്യ. സേസാ ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹിതധമ്മാ നാമ നത്ഥി. തസ്മാ തഥാരൂപാനി പദാനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന പഞ്ചക്ഖന്ധേ വിഞ്ഞാണഞ്ച സുഖുമരൂപേന സദ്ധിം ഏകതോ ന ദീപേന്തി, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

> ''സബ്ബേ ഖന്ധാ തഥായതനധാതുയോ സച്ചതോ തയോ;
> ഇന്ദ്രിയാനിപി സബ്ബാനി, തേവീസതി പടിച്ചതോ.

> ''പരതോ സോളസ പദാ, തേചത്താലീസകം തികേ;
> ഗോച്ഛകേ സത്തതി ദ്വേ ച, സത്ത ചൂളന്തരേ പദാ.

> ''മഹന്തരേ പദാ വുത്താ, അട്ഠാരസ തതോ പരം;
> അട്ഠാരസേവ ഞാതബ്ബാ, സേസാ ഇധ ന ഭാസിതാ''തി.

പഞ്ഹാ പനേത്ഥ സദിസവിസ്സജ്ജനാനം വസേന സമോധാനേത്വാ കതിഹി സദ്ധിം സബ്ബേപി ചതുത്തിംസ ഹോന്തി. തത്ഥ യം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം പദം, തദേവ യേഹി ഖന്ധാദീഹി അസങ്ഗഹിതം, തേ ധമ്മേ സന്ധായ **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തിആദി വുത്തം.

തത്രായം നയോ - രൂപക്ഖന്ധേന ഹി ചത്താരോ ഖന്ധാ നിബ്ബാനഞ്ച ഖന്ധസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. ആയതനധാതുസങ്ഗഹേന പന ഠപേത്വാ വിഞ്ഞാണം അവസേസാ സങ്ഗഹിതാതി വിഞ്ഞാണമേവ തീഹിപി ഖന്ധസങ്ഗഹാദീഹി അസങ്ഗഹിതം നാമ. പുന

തേന വിഞ്ഞാണേന സദ്ധിം നിബ്ബാനേന ചത്താരോ ഖന്ധാ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. തേ സബ്ബേപി പുന വിഞ്ഞാണേനേവ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാതി ഏകേന ഖന്ധേന, ഏകേനായതനേന, സത്തഹി ധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ നാമ ഹോന്തി. അഥ വാ - യദേതം രൂപക്ഖന്ധേന വിഞ്ഞാണമേവ തീഹി ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം, തേഹിപി വിഞ്ഞാണധമ്മേഹി തേ രൂപധമ്മാവ തീഹി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാ. പുന തേ രൂപധമ്മാ വിഞ്ഞാണേനേവ തീഹി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതാ. വിഞ്ഞാണഞ്ച ഖന്ധതോ ഏകോ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ ഹോതി, ആയതനതോ ഏകം മനായതനം, ധാതുതോ സത്ത വിഞ്ഞാണധാതുയോ. തസ്മാ ''ഏകേന ഖന്ധേനാ''തിആദി വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ യം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം പദം, തദേവ യേഹി ധമ്മേഹി ഖന്ധാദിവസേന അസങ്ഗഹിതം, തേസം ധമ്മാനം വസേന ഖന്ധാദയോ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ ദുതിയപഞ്ഹേ താവ - രൂപവിഞ്ഞാണാനം വസേന വേദിതബ്ബാ. വേദനാദയോ ഹി രൂപവിഞ്ഞാണേഹേവ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന അസങ്ഗഹിതാ. തേ ച ദ്വേ ഖന്ധാ ഏകാദസായതനാനി സത്തരസ ധാതുയോ ഹോന്തി.

൬൯. തതിയപഞ്ഹേ - വിഞ്ഞാണം രൂപാദീഹി ചതൂഹി അസങ്ഗഹിതന്തി തേസം വസേന ഖന്ധാദയോ വേദിതബ്ബാ.

൬൬. ചതുത്ഥപഞ്ഹേ - ചക്ഖായതനം വേദനാദീഹി ചതൂഹീതി ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ ഖന്ധാദയോ വേദിതബ്ബാ. പരിയോസാനേ - രൂപഞ്ച ധമ്മായതനന്തി ഉദ്ദാനഗാഥായ ദസ്സിതധമ്മായേവ അഞ്ഞേനാകാരേന സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാതി.

അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

൬. ഛട്ഠനയോ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ

൨൨൭. ഇദാനി സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധോ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യം ലബ്ഭതി യഞ്ച ന ലബ്ഭതി തം സബ്ബം പുച്ഛായ ഗഹിതം. വിസ്സജ്ജനേ പന യം ന ലബ്ഭതി, തം നത്ഥീതി പടിക്ഖിത്തം. ചതൂഹി സമ്പയോഗോ, ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ; സഭാഗോ വിസഭാഗോതി ഹി വചനതോ ചതൂഹി അരൂപക്ഖന്ധേഹേവ സഭാഗാനം ഏകസന്താനസ്മിം ഏകക്ഖണേ ഉപ്പന്നാനം അരൂപക്ഖന്ധാനംയേവ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയോഗോ ലബ്ഭതി. രൂപധമ്മാനം പന രൂപേന നിബ്ബാനേന വാ, നിബ്ബാനസ്സ ച രൂപേന സദ്ധിം സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥി. തഥാ രൂപനിബ്ബാനാനം അരൂപക്ഖന്ധേഹി, വിസഭാഗാ ഹി തേ തേസം. യഥാ ച അരൂപക്ഖന്ധാനം രൂപനിബ്ബാനേഹി, ഏവം ഭിന്നസന്താനേഹി നാനാക്ഖണികേഹി അരൂപധമ്മേഹിപി സദ്ധിം നത്ഥിയേവ. തേപി ഹി തേസം സന്താനക്ഖണവിസഭാഗതായ വിസഭാഗായേവ. അയം പന വിസഭാഗതാ സങ്ഗഹട്ഠേന വിരുജ്ഝനതോ സങ്ഗഹനയേ നത്ഥി. ഗണനൂപഗമത്തഞ്ഹി സങ്ഗഹട്ഠോ. സമ്പയോഗനയേ പന അത്ഥി, ഏകുപ്പാദതാദിലക്ഖണഞ്ഹി സമ്പയോഗട്ഠോതി. ഏവമേത്ഥ യസ്സ ഏകധമ്മേനപി സമ്പയോഗലക്ഖണം ന യുജ്ജതി, തസ്സ പുച്ഛായ സങ്ഗഹം കത്വാപി **നത്ഥീ**തി പടിക്ഖേപോ കതോ. യസ്സ വിപ്പയോഗലക്ഖണം യുജ്ജതി, തസ്സ വിപ്പയോഗോ ദസ്സിതോ. യാനി പന പദാനി സത്തസു വിഞ്ഞാണധാതൂസു ഏകായപി അവിപ്പയുത്തേ രൂപേന നിബ്ബാനേന വാ മിസ്സകധമ്മേ ദീപേന്തി, താനി സബ്ബഥാപി ഇധ ന യുജ്ജന്തീതി ന ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

''ധമ്മായതനം ധമ്മധാതു, ദുക്ഖസച്ചഞ്ച ജീവിതം;
സളായതനം നാമരൂപം, ചത്താരോ ച മഹാഭവാ.

''ജാതിജരാ ച മരണം, തികേസ്വേകൂനവീസതി;
ഗോച്ഛകേസു ച പഞ്ഞാസ, അട്ഠ ചൂളന്തരേ പദാ.

''മഹന്തരേ പന്നരസ, അട്ഠാരസ തതോ പരേ;
തേവീസ പദസതം ഏതം, സമ്പയോഗേ ന ലബ്ഭതീ''തി.

ധമ്മായതനഞ്ഹി രൂപനിബ്ബാനമിസ്സകത്താ തസ്മിം അപരിയാപന്നേന വിഞ്ഞാണേനപി ന സക്കാ സമ്പയുത്തന്തി വത്തും. യസ്മാ പനേത്ഥ വേദനാദയോ വിഞ്ഞാണേന സമ്പയുത്താ, തസ്മാ വിപ്പയുത്തന്തിപി ന സക്കാ വത്തും. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം സബ്ബത്ഥാപി ഏതാനി ന യുജ്ജന്തീതി ഇധ ന ഗഹിതാനി. സേസാനി ഖന്ധാദീനി യുജ്ജന്തീതി താനി ഗഹേത്വാ ഏകേകവസേന ച സമോധാനേന ച പഞ്ഹവിസ്സജ്ജനം കതം. തേസു പഞ്ഹേസു, പഠമേ - **ഏകേനായതനേനാ**തി മനായതനേന. **കേഹിചീ**തി ധമ്മായതനധമ്മധാതുപരിയാപന്നേഹി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരേഹി.

൨൨൯. ദുതിയേ - **തീഹീ**തി പുച്ഛിതം പുച്ഛിതം ഠപേത്വാ സേസേഹി. **കേഹിചി സമ്പയുത്തോ**തി വേദനാക്ഖന്ധോ സഞ്ഞാസങ്ഖാരേഹി. ഇതരേപി അത്താനം ഠപേത്വാ ഇതരേഹി. **കേഹിചി വിപ്പയുത്തോ**തി രൂപനിബ്ബാനേഹി. ഏവം സബ്ബത്ഥ രൂപസ്സ വിപ്പയോഗേ ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു അരൂപം, അരൂപസ്സ വിപ്പയോഗേ രൂപം ദട്ഠബ്ബം. തതിയപഞ്ഹോ ഉത്താനത്ഥോവ.

൨൩൧. ചതുത്ഥേ - 'കതിഹി ഖന്ധേഹീ'തിആദിം അവത്വാ **സമ്പയുത്തന്തി നത്ഥീ**തി വുത്തം. തം പന ഖന്ധാദീനംയേവ വസേന വേദിതബ്ബം. പരതോപി ഏവരൂപേസു പഞ്ഹേസു ഏസേവ നയോ. ആദിപഞ്ഹസ്മിഞ്ഹി സരൂപതോ ദസ്സേത്വാ പരതോ പാളി സംഖിത്താ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. യത്ഥ പന നാതിപാകടാ ഭവിസ്സതി, തത്ഥ നം പാകടം കത്വാവ ഗമിസ്സാമ.

൨൩൪. **സോളസഹി ധാതൂഹീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു താവ അത്താനം ഠപേത്വാ ഛഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി, ദസഹി ച രൂപധാതൂഹി. സേസാസുപി ഏസേവ നയോ.

൨൩൬. **തീഹി ഖന്ധേഹീ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധം ഠപേത്വാ സേസേഹി. **ഏകായ ധാതുയാ**തി **മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ.** സമുദയമഗ്ഗാനഞ്ഹി അഞ്ഞായ ധാതുയാ സമ്പയോഗോ നത്ഥി. **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി സങ്ഖാരക്ഖന്ധേന. **ഏകേനായതനേനാ**തി ധമ്മായതനേന. **ഏകായ ധാതുയാ**തി ധമ്മധാതുയാ. ഏതേസു ഹി തം സച്ചദ്വയം കേഹിചി സമ്പയുത്തം.

൨൩൭. സുഖിന്ദ്രിയാദിപഞ്ഹേ - **തീഹീ**തി സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണേഹി. **ഏകായ ധാതുയാ**തി കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ, മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച. **ഛഹി ധാതൂഹീ**തി കായവിഞ്ഞാണധാതുവജ്ജാഹി.

൨൪൭. രൂപഭവപഞ്ഹേ - സബ്ബേസമ്പി അരൂപക്ഖന്ധാനം അരൂപായതനാനഞ്ച അത്ഥിതായ **ന കേഹിചീ**തി വുത്തം. ഘാനജിവ്ഹാകായവിഞ്ഞാണധാതൂനം പന നത്ഥിതായ **തീഹി ധാതൂഹി വിപ്പയുത്തോ**തി വുത്തം.

൨൫൨. അധിമോക്ഖപഞ്ഹേ - **ദ്വീഹി ധാതൂഹീ**തി മനോധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതൂഹി. **പന്നരസഹീ**തി സേസാഹി ദസഹി രൂപധാതൂഹി, പഞ്ചഹി ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി.

൨൫൩. കുസലപഞ്ഹേ - കുസലേഹി ചതുന്നമ്പി ഖന്ധാനം ഗഹിതത്താ സമ്പയോഗോ പടിക്ഖിത്തോ.

൨൫൭. വേദനാത്തികപഞ്ഹേ - **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തി വേദനാക്ഖന്ധേനേവ. **പന്നരസഹീ**തി ചക്ഖുസോതഘാനജിവ്ഹാവിഞ്ഞാണധാതുമനോധാതൂഹി ചേവ രൂപധാതൂഹി ച. **ഏകാദസഹീ**തി കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ സദ്ധിം രൂപധാതൂഹി.

൨൬൨. നേവവിപാകനവിപാകധമ്മധമ്മപഞ്ഹേ - **പഞ്ചഹീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി. അനുപാദിന്നഅനുപാദാനിയപഞ്ഹേ - **ഛഹീ**തി മനോവിഞ്ഞാണധാതുവജ്ജാഹി. സവിതക്കസവിചാരപഞ്ഹേ - **പന്നരസഹീ**തി പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി സദ്ധിം രൂപധാതൂഹി. അവിതക്കവിചാരമത്തപഞ്ഹേ - **ഏകേന ഖന്ധേനാ**തിആദി സങ്ഖാരക്ഖന്ധവസേനേവ വേദിതബ്ബം. ദുതിയജ്ഝാനവിചാരഞ്ഹി ഠപേത്വാ സേസാ **അവിതക്കവിചാരമത്താ** നാമ. പീതിം ഠപേത്വാ സേസാ **പീതിസഹഗതാ**.

തത്ഥ വിചാരോ വിചാരേന, പീതി ച പീതിയാ ന സമ്പയുത്താതി സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു കേഹിചി സമ്പയുത്താ നാമ. **സോളസഹീ**തി ധമ്മധാതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുവജ്ജാഹേവ. അവിതക്കഅവിചാരപഞ്ഹേ - **ഏകായ ധാതുയാ**തി മനോധാതുയാ. **സുഖസഹഗതാ ഉപേക്ഖാസഹഗതാ** ച വേദനാത്തികേ വുത്താവ. **ദസ്സനേനപഹാതബ്ബാ**ദയോ കുസലസദിസാവ.

൨൭൫. **പരിത്താരമ്മണം** വിപാകധമ്മസദിസം. **ഏകായ ധാതുയാ**തി ധമ്മധാതുയാ. **കേഹിചീ**തി യേ തത്ഥ പരിത്താരമ്മണാ ന ഹോന്തി, തേഹി. ധമ്മധാതു പന പരിത്താരമ്മണാനം ഛന്നം ചിത്തുപ്പാദാനം വസേന ചതൂഹി ഖന്ധേഹി സങ്ഗഹിതത്താ പഠമപടിക്ഖേപമേവ ഭജതി. **മഹഗ്ഗതാരമ്മണാ**ദയോ കുസലസദിസാവ.

൨൭൮. അനുപ്പന്നേസു - **പഞ്ചഹി ധാതൂഹീ**തി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി. താനി ഹി ഏകന്തേന ഉപ്പാദിധമ്മഭൂതാനേവ, ഉപ്പന്നകോട്ഠാസമ്പി പന ഭജന്തി. **പച്ചുപ്പന്നാരമ്മണാ**ദയോ പരിത്താരമ്മണസദിസാവ . **ഹേതുആ**ദയോ സമുദയസദിസാവ. **സഹേതുകാ ചേവ ന ച ഹേതൂ**പി പീതിസഹഗതസദിസാവ. തഥാ **പരാമാസസമ്പയുത്താ. അനുപാദിന്നാ** അനുപ്പന്നസദിസാവ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദവണ്ണനാ.

൭. സത്തമനയോ സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൦൬. ഇദാനി സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **വേദനാക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്രിദം ലക്ഖണം - ഇമസ്മിഞ്ഹി വാരേ പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേന യേ ധമ്മാ സമ്പയുത്താ, തേഹി യേ ധമ്മാ വിപ്പയുത്താ, തേസം ഖന്ധാദീഹി വിപ്പയോഗം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം പന രൂപക്ഖന്ധാദീസു ന യുജ്ജതി. രൂപക്ഖന്ധേന ഹി സമ്പയുത്താ നാമ നത്ഥി. തസ്മാ തഞ്ച അഞ്ഞാനി ച ഏവരൂപാനി പദാനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന പദാനി ധമ്മധാതുയാ സമ്പയുത്തേ ധമ്മേ വിഞ്ഞാണഞ്ച അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സം ദീപേന്തി, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

> ‘‘ചത്താരോ ഖന്ധായതനഞ്ച ഏകം,
> ദ്വേ ഇന്ദ്രിയാ ധാതുപദാനി സത്ത;
> തയോ പടിച്ചാ അഥ ഫസ്സസത്തകം,
> തികേ തയോ സത്ത മഹന്തരേ ച.
>
> ‘‘ഏകം സവിതക്കം, സവിചാരമേകം;
> യുത്തം ഉപേക്ഖായ ച ഏകമേവാ’’തി.

പരിയോസാനേ - ഖന്ധാ ചതുരോതിആദിനാപി അയമേവത്ഥോ സങ്ഗഹിതോ. തത്ഥ യാനി പദാനി സദിസവിസ്സജ്ജനാനി, താനി ഉപ്പടിപാടിയാപി സമോധാനേത്വാ തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധാദികാ പഞ്ഹാ കതാ. തേസു ഏവം ഖന്ധാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. വേദനാക്ഖന്ധാദിപഞ്ഹേ താവ - **ഏകേനാ**തി മനായതനേന. **സത്തഹീ**തി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി. **കേഹിചീ**തി ധമ്മായതനേ വേദനാദീഹി. വിഞ്ഞാണധാതുപഞ്ഹേ - **തേ ധമ്മാ ന കേഹിചീ**തി തേ പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദം വിഞ്ഞാണധാതും ഠപേത്വാ സേസാ ഛ വിഞ്ഞാണധാതുധമ്മാ, രൂപം, നിബ്ബാനഞ്ച. തേഹി സബ്ബേസം ഖന്ധായതനാനം സങ്ഗഹിതത്താ ന കേഹിചി ഖന്ധേഹി ആയതനേഹി വാ വിപ്പയുത്താ. **ഏകായ ധാതുയാ**തി യാ യാ പുച്ഛായ ഉദ്ധടാ ഹോതി തായ തായ.

൩൦൯. ഉപേക്ഖിന്ദ്രിയപഞ്ഹേ - **പഞ്ചഹീ**തി ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്താഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദീഹി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേനേവ സദ്ധിം വിപ്പയുത്താനം വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സമ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൜. അട്ഠമനയോ വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൭൭. ഇദാനി വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ സബ്ബാപി പുച്ഛാ മോഘപുച്ഛാവ . രൂപക്ഖന്ധേന ഹി വിപ്പയുത്താ നാമ ചത്താരോ ഖന്ധാ, തേസം അഞ്ഞേഹി സമ്പയോഗോ നത്ഥി. വേദനാക്ഖന്ധേന വിപ്പയുത്തം രൂപം നിബ്ബാനഞ്ച, തസ്സ ച കേനചി സമ്പയോഗോ നത്ഥി. ഏവം സബ്ബപദേസു. വിപ്പയുത്താനം പന സമ്പയോഗാഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി പുച്ഛായ മോഘത്താ സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു **നത്ഥി നത്ഥി**ഇച്ചേവ വുത്തന്തി.

വിപ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൯. നവമനയോ സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൭൯. ഇദാനി സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **വേദനാക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യം ഖന്ധാദിവസേന സമ്പയുത്തം, പുന തസ്സേവ ഖന്ധാദീഹി സമ്പയോഗം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം. തം രൂപേന വാ രൂപമിസ്സകേഹി വാ സബ്ബരൂപക്ഖന്ധസങ്ഗാഹകേഹി വാ പദേഹി സദ്ധിം ന യുജ്ജതി. രൂപേന ഹി രൂപമിസ്സകേന വാ അഞ്ഞേസം സമ്പയോഗോ നത്ഥി. സബ്ബരൂപക്ഖന്ധസങ്ഗാഹകേഹി സബ്ബേസം സമ്പയോഗാരഹാനം ഖന്ധാദീനം ഗഹിതത്താ അഞ്ഞംയേവ നത്ഥി, യം തേന സഹ സമ്പയോഗം ഗച്ഛേയ്യ. തസ്മാ തഥാരൂപാനി പദാനി ഇധ ന ഗഹിതാനി. യാനി പന പദാനി രൂപേന അസമ്മിസ്സം അരൂപേകദേസം ദീപേന്തി, താനി ഇധ ഗഹിതാനി. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

"അരൂപക്ഖന്ധാ ചത്താരോ, മനായതനമേവ ച;
വിഞ്ഞാണധാതുയോ സത്ത, ദ്വേ സച്ചാ ചുദ്ദസിന്ദ്രിയാ.

"പച്ചയേ ദ്വാദസ പദാ, തതോ ഉപരി സോളസ;
തികേസു അട്ഠ ഗോച്ഛകേ, തേചത്താലീസമേവ ച.

"മഹന്തരദുകേ സത്ത, പദാ പിട്ഠിദുകേസു ഛ;
നവമസ്സ പദസ്സേതേ, നിദ്ദേസേ സങ്ഗഹം ഗതാ"തി.

സബ്ബപഞ്ഹേസു പന യേ ധമ്മാ പുച്ഛായ ഉദ്ധടാ, തേ യേഹി സമ്പയുത്താ ഹോന്തി, തേസം വസേന ഖന്ധാദിഭേദോ വേദിതബ്ബോ . വേദനാക്ഖന്ധേന ഹി ഇതരേ തയോ ഖന്ധാ സമ്പയുത്താ, പുന തേഹി വേദനാക്ഖന്ധോ സമ്പയുത്തോ. സോ തേഹി സഞ്ഞാദീഹി തീഹി ഖന്ധേഹി, ഏകേന മനായതനേന, സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി, ഏകസ്മിം ധമ്മായതനേ, ധമ്മധാതുയാ ച, കേഹിചി സഞ്ഞാസങ്ഖാരേഹേവ സമ്പയുത്തോ. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥാതി.

സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൧൦. ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൩൯൨. ഇദാനി വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യേ സമ്പയോഗവിപ്പയോഗപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധാദയോ ധമ്മാ ഉദ്ധടാ, സബ്ബപുച്ഛാസു തേയേവ ഉദ്ധടാ. സദിസവിസ്സജ്ജനാനം പന ഏകതോ ഗഹിതത്താ പദാനി അഞ്ഞായ പടിപാടിയാ ആഗതാനി. തത്ഥ യം പദം പുച്ഛായ ഉദ്ധടം, തം യേഹി ധമ്മേഹി വിപ്പയുത്തം, തേസം വസേന ഖന്ധാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. രൂപക്ഖന്ധേന ഹി വേദനാദയോ വിപ്പയുത്താ, തേഹി ച രൂപക്ഖന്ധോ വിപ്പയുത്തോ. നിബ്ബാനം പന സുഖുമരൂപഗതികമേവ. സോ രൂപക്ഖന്ധോ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി, ഏകേന മനായതനേന സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി, ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു, കേഹിചി വേദനാദീഹി ധമ്മേഹേവ വിപ്പയുത്തോ. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥാതി.

വിപ്പയുത്തേനവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൧൧. ഏകാദസമനയോ സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൦൯. ഇദാനി സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **സമുദയസച്ചേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യേ സങ്ഗഹിതേനസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ സമുദയസച്ചാദയോവ ധമ്മാ ഉദ്ധടാ, സബ്ബപുച്ഛാസു തേയേവ ഉദ്ധടാ. സദിസവിസ്സജ്ജനാനം പന ഏകതോ ഗഹിതത്താ പദാനി അഞ്ഞായ പടിപാടിയാ ആഗതാനി. തത്ഥ യേ ധമ്മാ പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേന ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ, തേസം യേഹി സമ്പയോഗോ വാ വിപ്പയോഗോ വാ ഹോതി, തേസം വസേന ഖന്ധാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം നയോ - സമുദയസച്ചേന താവ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ധമ്മാ ഖന്ധാദിസങ്ഗഹേന സങ്ഗഹിതാ. തേ ച സേസേഹി തീഹി ഖന്ധേഹി, ഏകേന മനായതനേന, സത്തഹി വിഞ്ഞാണധാതൂഹി, സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു ച ഠപേത്വാ തണ്ഹം സേസേഹി സമ്പയുത്തത്താ കേഹിചി സമ്പയുത്താ നാമ. ഏകേന പന രൂപക്ഖന്ധേന, ദസഹി രൂപായതനേഹി, രൂപധാതൂഹി ച വിപ്പയുത്താ, ഏകസ്മിം ധമ്മായതനേ ധമ്മധാതുയാ ച, രൂപനിബ്ബാനേഹി വിപ്പയുത്തത്താ കേഹിചി വിപ്പയുത്താ നാമ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൧൨. ദ്വാദസമനയോ സമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൧൭. ഇദാനി സമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **വേദനാക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യേ സമ്പയുത്തേനസമ്പയുത്തപദനിദ്ദേസേ വേദനാക്ഖന്ധാദയോ ധമ്മാ ഉദ്ധടാ, സബ്ബപുച്ഛാസു തേയേവ ഉദ്ധടാ. തത്ഥ യേ ധമ്മാ പുച്ഛായ ഉദ്ധടപദേന സമ്പയുത്താ, തേസം യേഹി സങ്ഗഹോ വാ അസങ്ഗഹോ വാ ഹോതി, തേസം വസേന ഖന്ധാദിഭേദോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം നയോ - വേദനാക്ഖന്ധോ ഹി സഞ്ഞാദീഹി സമ്പയുത്തോ. തേ സഞ്ഞാദയോ തീഹി സഞ്ഞാദിക്ഖന്ധേഹി, ദ്വീഹി ധമ്മായതനമനായതനേഹി, ധമ്മധാതുയാ ചേവ, സത്തഹി ച വിഞ്ഞാണധാതൂഹീതി അട്ഠഹി ധാതൂഹി സങ്ഗഹിതാ, സേസാഹി ഖന്ധായതനധാതൂഹി അസങ്ഗഹിതാ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സമ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

൧൩. തേരസമനയോ അസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ

൪൪൮. ഇദാനി അസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യേ പഞ്ചമേ അസങ്ഗഹിതേനഅസങ്ഗഹിതപദനിദ്ദേസേ രൂപക്ഖന്ധേന സദിസപഞ്ഹാ ധമ്മാ, യേ ച അരൂപഭവേന സദിസാ, തേയേവ ഉദ്ധടാ. സേസാ പന ന രുഹന്തീതി ന ഉദ്ധടാ. വേദനാക്ഖന്ധേന ഹി ഖന്ധാദിവസേന പന രൂപാരൂപധമ്മാ അസങ്ഗഹിതാ ഹോന്തി. തേസഞ്ച സമ്പയോഗോ നാമ നത്ഥി. തസ്മാ യാനി പദാനി രുഹന്തി, താനേവ സദിസവിസ്സജ്ജനേഹി സദ്ധിം സമോധാനേത്വാ ഉദ്ധടാനി. തത്ഥ യേ ധമ്മാ പുച്ഛായ ഉദ്ധടധമ്മേഹി ഖന്ധാദിവസേന അസങ്ഗഹിതാ, തേ യേഹി സമ്പയുത്താ ച വിപ്പയുത്താ ച, തേസം വസേന ഖന്ധാദിവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം നയോ - രൂപക്ഖന്ധേന താവ വിഞ്ഞാണമേവ തീഹി സങ്ഗഹേഹി അസങ്ഗഹിതം. തം വേദനാദീഹി തീഹി ഖന്ധേഹി, ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു ച വേദനാദീഹേവ സമ്പയുത്തം. ഏകേന രൂപക്ഖന്ധേന, ദസഹി രൂപായതനരൂപധാതൂഹി, ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു ച രൂപനിബ്ബാനധമ്മേഹി വിപ്പയുത്തം. തം സന്ധായ **തേ ധമ്മാ തീഹി ഖന്ധേഹീ**തിആദി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

അസങ്ഗഹിതേനസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപദവണ്ണനാ.

൧൪. ചുദ്ദസമനയോ വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ

൪൬൩. ഇദാനി വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദം ഭാജേതും **രൂപക്ഖന്ധേനാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ യേസം പദാനം വിപ്പയോഗോ ന രുഹതി, താനി ഇമസ്മിം വാരേ ന ഗഹിതാനി. കാനി പന താനീതി? ധമ്മായതനാദീനി. ധമ്മായതനസ്സ ഹി ഖന്ധാദീസു ഏകേനാപി വിപ്പയോഗോ ന രുഹതി. ധമ്മധാതുആദീസുപി ഏസേവ നയോ. തേസം ഇദമുദ്ദാനം -

''ധമ്മായതനം ധമ്മധാതു, ജീവിതിന്ദ്രിയമേവ ച;
നാമരൂപപദഞ്ചേവ, സളായതനമേവ ച.

''ജാതിആദിത്തയം ഏകം, പദം വീസതിമേ തികേ;
തികാവസാനികം ഏകം, സത്ത ചൂളന്തരേ പദാ.

''ദസേവ ഗോച്ഛകേ ഹോന്തി, മഹന്തരമ്ഹി ചുദ്ദസ;
ഛ പദാനി തതോ ഉദ്ധം സബ്ബാനിപി സമാസതോ;
പദാനി ച ന ലബ്ഭന്തി, ചത്താലീസഞ്ച സത്ത ചാ''തി.

പരിയോസാനേ ച - ധമ്മായതനം ധമ്മധാതൂതി ഗാഥാപി ഇമമേവത്ഥം ദീപേതും വുത്താ. ഇമാനി പന ഠപേത്വാ സേസാനി സബ്ബാനിപി ലബ്ഭന്തി. തേസു ഖന്ധാദിവിഭാഗോ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബോതി.

വിപ്പയുത്തേനസങ്ഗഹിതാസങ്ഗഹിതപദവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

ധാതുപ്പഭേദകുസലോ, യം ധാതുകഥം തഥാഗതോ ആഹ;
തസ്സാ നയമുഖഭേദ-പ്പകാസനം നിട്ഠിതം ഹോതി.

ഇമിനാ നയമുഖഭേദ-പ്പകാസനേന ഹി വിഭാവിനാ സക്കാ;
ഞാതും സബ്ബേപി നയാ, സങ്ഖേപകഥാവ ഇതി വുത്താ.

ഏകേകസ്സ പന സചേ, പദസ്സ വിത്ഥാരമേവ ഭാസേയ്യം;
വചനഞ്ച അതിവിയ ബഹും, ഭവേയ്യ അത്ഥോ ച അവിസേസോ.

ഇതി ഊനഭാണവാരദ്വയായ, യം തന്തിയാ മയാ ഏതം;
കുരുനാ പത്തം പുഞ്ഞം, സുഖായ തം ഹോതു ലോകസ്സാതി.

ധാതുകഥാ-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി-അട്ഠകഥാ

നിപുണത്ഥം പകരണം, ധാതുഭേദപ്പകാസനോ;
സത്ഥാ ധാതുകഥം നാമ, ദേസയിത്വാ സുരാലയേ.

അനന്തരം തസ്സ ജിനോ, പഞ്ഞത്തിഭേദദീപനം;
ആഹ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം, യം ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലോ.

തസ്സാ സംവണ്ണനോകാസോ, യസ്മാ ദാനി ഉപാഗതോ;
തസ്മാ നം വണ്ണയിസ്സാമി, തം സുണാഥ സമാഹിതാതി.

൧. മാതികാവണ്ണനാ

൧. ഛ പഞ്ഞത്തിയോ - ഖന്ധപഞ്ഞത്തി...പേ॰... **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ**തി അയം താവ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയാ ഉദ്ദേസോ. തത്ഥ **ഛാ**തി ഗണനപരിച്ഛേദോ. തേന യേ ധമ്മേ ഇധ പഞ്ഞപേതുകാമോ തേസം ഗണനവസേന സംഖേപതോ പഞ്ഞത്തിപരിച്ഛേദം ദസ്സേതി. **പഞ്ഞത്തിയോ**തി പരിച്ഛിന്നധമ്മനിദസ്സനം. തത്ഥ ''ആചിക്ഖതി ദേസേതി പഞ്ഞപേതി പട്ഠപേതീ''തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ആഗതട്ഠാനേ പഞ്ഞാപനാ ദസ്സനാ പകാസനാ പഞ്ഞത്തി നാമ. ''സുപഞ്ഞത്തം മഞ്ചപീഠ''ന്തി (പാരാ॰ ൨൬൯) ആഗതട്ഠാനേ ഠപനാ നിക്ഖിപനാ പഞ്ഞത്തി നാമ. ഇധ ഉഭയമ്പി വട്ടതി. ഛ പഞ്ഞത്തിയോതി ഹി ഛ പഞ്ഞാപനാ, ഛ ദസ്സനാ പകാസനാതിപി; ഛ ഠപനാ നിക്ഖിപനാതിപി ഇധ അധിപ്പേതമേവ. നാമപഞ്ഞത്തി ഹി തേ തേ ധമ്മേ ദസ്സേതിപി, തേന തേന കോട്ഠാസേന ഠപേതിപി.

ഖന്ധപഞ്ഞത്തീതിആദി പന സംഖേപതോ താസം പഞ്ഞത്തീനം സരൂപദസ്സനം. തത്ഥ ഖന്ധാനം 'ഖന്ധാ'തി പഞ്ഞാപനാ ദസ്സനാ പകാസനാ ഠപനാ നിക്ഖിപനാ **ഖന്ധപഞ്ഞത്തി** നാമ. ആയതനാനം ആയതനാനീതി, ധാതൂനം ധാതുയോതി, സച്ചാനം സച്ചാനീതി, ഇന്ദ്രിയാനം ഇന്ദ്രിയാനീതി, പുഗ്ഗലാനം പുഗ്ഗലാതി പഞ്ഞാപനാ ദസ്സനാ പകാസനാ ഠപനാ നിക്ഖിപനാ **പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി** നാമ.

പാളിമുത്തകേന പന അട്ഠകഥാനയേന അപരാപി ഛ പഞ്ഞത്തിയോ - വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, അവിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, വിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി, അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തീതി. തത്ഥ കുസലാകുസലസ്സേവ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന വിജ്ജമാനസ്സ സതോ സമ്ഭൂതസ്സ ധമ്മസ്സ പഞ്ഞാപനാ **വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. തഥാ അവിജ്ജമാനസ്സ ലോകനിരുത്തിമത്തസിദ്ധസ്സ ഇത്ഥിപുരിസാദികസ്സ പഞ്ഞാപനാ **അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. സബ്ബാകാരേനപി അനുപലബ്ഭനേയ്യസ്സ വാചാവത്ഥുമത്തസ്സേവ പഞ്ചമസച്ചാദികസ്സ തിത്ഥിയാനം അണുപകതിപുരിസാദികസ്സ വാ പഞ്ഞാപനാപി അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവ. സാ പന സാസനാവചരാ ന ഹോതീതി ഇധ ന ഗഹിതാ. ഇതി ഇമേസം വിജ്ജമാനാവിജ്ജമാനാനം വികപ്പനവസേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. 'തേവിജ്ജോ', 'ഛളഭിഞ്ഞോ'തിആദീസു ഹി തിസ്സോ വിജ്ജാ ഛ അഭിഞ്ഞാ ച വിജ്ജമാനാ, പുഗ്ഗലോ അവിജ്ജമാനോ. തസ്മാ തിസ്സോ വിജ്ജാ അസ്സാതി തേവിജ്ജോ, ഛ അഭിഞ്ഞാ അസ്സാതി ഛളഭിഞ്ഞോതി ഏവം വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനസ്സ പഞ്ഞാപനതോ ഏവരൂപാ **വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. 'ഇത്ഥിരൂപം', 'പുരിസരൂപ'ന്തിആദീസു പന ഇത്ഥിപുരിസാ അവിജ്ജമാനാ, രൂപം വിജ്ജമാനം. തസ്മാ ഇത്ഥിയാ രൂപം ഇത്ഥിരൂപം, പുരിസസ്സ രൂപം പുരിസരൂപന്തി ഏവം അവിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനസ്സ പഞ്ഞാപനതോ ഏവരൂപാ **അവിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോ, സോതസമ്ഫസ്സോതിആദീസു ചക്ഖുസോതാദയോപി ഫസ്സോപി വിജ്ജമാനോയേവ. തസ്മാ ചക്ഖുമ്ഹി സമ്ഫസ്സോ, ചക്ഖുതോ ജാതോ സമ്ഫസ്സോ, ചക്ഖുസ്സ വാ ഫലഭൂതോ സമ്ഫസ്സോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സോതി ഏവം വിജ്ജമാനേന വിജ്ജമാനസ്സ പഞ്ഞാപനതോ ഏവരൂപാ **വിജ്ജമാനേന**

വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി നാമ. ഖത്തിയപുത്തോ, ബ്രാഹ്മണപുത്തോ, സേട്ഠിപുത്തോതിആദീസു ഖത്തിയാദയോപി അവിജ്ജമാനാ, പുത്തോപി. തസ്മാ ഖത്തിയസ്സ പുത്തോ ഖത്തിയപുത്തോതി ഏവം അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനസ്സ പഞ്ഞാപനതോ ഏവരൂപാ **അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. താസു ഇമസ്മിം പകരണേ പുരിമാ തിസ്സോവ പഞ്ഞത്തിയോ ലബ്ഭന്തി. ''ഖന്ധപഞ്ഞത്തി...പേ॰... ഇന്ദ്രിയപഞ്ഞത്തീ''തി ഇമസ്മിഞ്ഹി ഠാനേ വിജ്ജമാനസ്സേവ പഞ്ഞാപിതത്താ വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ലബ്ഭതി. ''പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തീ''തി പദേ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി. പരതോ പന 'തേവിജ്ജോ', 'ഛളഭിഞ്ഞോ'തിആദീസു വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തി ലബ്ഭതീതി.

അട്ഠകഥാമുത്തകേന പന ആചരിയനയേന അപരാപി ഛ പഞ്ഞത്തിയോ - ഉപാദാപഞ്ഞത്തി, ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി, സമോധാനപഞ്ഞത്തി, ഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തി, തജ്ജാപഞ്ഞത്തി, സന്തതിപഞ്ഞത്തീതി . തത്ഥ യോ രൂപവേദനാദീഹി ഏകത്തേന വാ അഞ്ഞത്തേന വാ രൂപവേദനാദയോ വിയ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന അനുപലബ്ഭസഭാവോപി രൂപവേദനാദിഭേദേ ഖന്ധേ ഉപാദായ നിസ്സായ കാരണം കത്വാ സമ്മതോ സത്തോ. താനി താനി അങ്ഗാനി ഉപാദായ രഥോ ഗേഹം മുട്ഠി ഉദ്ധനന്തി ച; തേ തേയേവ രൂപാദയോ ഉപാദായ ഘടോ പടോ; ചന്ദസൂരിയപരിവത്താദയോ ഉപാദായ കാലോ, ദിസാ; തം തം ഭൂതനിമിത്തഞ്ചേവ ഭാവനാനിസംസഞ്ച ഉപാദായ നിസ്സായ കാരണം കത്വാ സമ്മതം തേന തേനാകാരേന ഉപട്ഠിതം ഉഗ്ഗഹനിമിത്തം പടിഭാഗനിമിത്തന്തി അയം ഏവരൂപാ **ഉപാദാപഞ്ഞത്തി** നാമ. പഞ്ഞപേതബ്ബട്ഠേന ചേസാ പഞ്ഞത്തി നാമ, ന പഞ്ഞാപനട്ഠേന. യാ പന തസ്സത്ഥസ്സ പഞ്ഞാപനാ, അയം അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവ.

യാ പഠമദുതിയാദീനി ഉപനിധായ ദുതിയം തതിയന്തിആദികാ, അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ച ഉപനിധായ ദീഘം രസ്സം, ദൂരം, സന്തികന്തിആദികാ പഞ്ഞാപനാ; അയം **ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി** നാമ. അപിചേസാ ഉപനിധാപഞ്ഞത്തി - തദഞ്ഞാപേക്ഖൂപനിധാ, ഹത്ഥഗതൂപനിധാ, സമ്പയുത്തൂപനിധാ, സമാരോപിതൂപനിധാ, അവിദൂരഗതൂപനിധാ , പടിഭാഗൂപനിധാ, തബ്ബഹുലൂപനിധാ, തബ്ബിസിട്ഠൂപനിധാതിആദിനാ ഭേദേന അനേകപ്പകാരാ.

തത്ഥ ദുതിയം തതിയന്തിആദികാവ തദഞ്ഞം അപേക്ഖിത്വാ വുത്തതായ **തദഞ്ഞാപേക്ഖൂപനിധാ** നാമ. ഛത്തപാണി, സത്ഥപാണീതിആദികാ ഹത്ഥഗതം ഉപനിധായ വുത്തതായ **ഹത്ഥഗതൂപനിധാ** നാമ. കുണ്ഡലീ, സിഖരീ, കിരിടീതിആദികാ സമ്പയുത്തം ഉപനിധായ വുത്തതായ **സമ്പയുത്തൂപനിധാ** നാമ. ധഞ്ഞസകടം, സപ്പികുമ്ഭോതിആദികാ സമാരോപിതം ഉപനിധായ വുത്തതായ **സമാരോപിതൂപനിധാ** നാമ. ഇന്ദസാലഗുഹാ, പിയങ്ഗുഗുഹാ, സേരീസകന്തിആദികാ അവിദൂരഗതം ഉപനിധായ വുത്തതായ **അവിദൂരഗതൂപനിധാ** നാമ. സുവണ്ണവണ്ണോ, ഉസഭഗാമീതിആദികാ പടിഭാഗം ഉപനിധായ വുത്തതായ **പടിഭാഗൂപനിധാ** നാമ. പദുമസ്സരോ, ബ്രാഹ്മണഗാമോതിആദികാ തബ്ബഹുലം ഉപനിധായ വുത്തതായ **തബ്ബഹുലൂപനിധാ** നാമ. മണികടകം, വജിരകടകന്തിആദികാ തബ്ബിസിട്ഠം ഉപനിധായ വുത്തതായ **തബ്ബിസിട്ഠൂപനിധാ** നാമ.

യാ പന തേസം തേസം സമോധാനമപേക്ഖിത്വാ തിദണ്ഡം, അട്ഠപദം, ധഞ്ഞരാസി, പുപ്ഫരാസീതിആദികാ പഞ്ഞാപനാ, അയം **സമോധാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. യാ പുരിമസ്സ പുരിമസ്സ ഉപനിക്ഖിപിത്വാ ദ്വേ, തീണി, ചത്താരീതിആദികാ പഞ്ഞാപനാ, അയം **ഉപനിക്ഖിത്തപഞ്ഞത്തി** നാമ. യാ തം തം ധമ്മസഭാവം അപേക്ഖിത്വാ പഥവീ, തേജോ, കക്ഖളതാ, ഉണ്ഹതാതിആദികാ പഞ്ഞാപനാ, അയം **തജ്ജാപഞ്ഞത്തി** നാമ. യാ പന സന്തതിവിച്ഛേദാഭാവം അപേക്ഖിത്വാ ആസീതികോ, നാവുതികോതിആദികാ പഞ്ഞാപനാ, അയം **സന്തതിപഞ്ഞത്തി** നാമ. ഏതാസു പന തജ്ജാപഞ്ഞത്തി വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവ. സേസാ അവിജ്ജമാനപക്ഖഞ്ചേവ, അവിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപക്ഖഞ്ച ഭജന്തി.

അട്ഠകഥാമുത്തകേന ആചരിയനയേനേവ അപരാപി ഛ പഞ്ഞത്തിയോ - കിച്ചപഞ്ഞത്തി, സണ്ഠാനപഞ്ഞത്തി, ലിങ്ഗപഞ്ഞത്തി, ഭൂമിപഞ്ഞത്തി, പച്ചത്തപഞ്ഞത്തി, അസങ്ഖതപഞ്ഞത്തീതി. തത്ഥ ഭാണകോ, ധമ്മകഥികോതിആദികാ കിച്ചവസേന പഞ്ഞാപനാ **കിച്ചപഞ്ഞത്തി** നാമ. കിസോ, ഥൂലോ, പരിമണ്ഡലോ, ചതുരസ്സോതിആദികാ സണ്ഠാനവസേന പഞ്ഞാപനാ **സണ്ഠാനപഞ്ഞത്തി** നാമ. ഇത്ഥീ, പുരിസോതിആദികാ ലിങ്ഗവസേന പഞ്ഞാപനാ **ലിങ്ഗപഞ്ഞത്തി** നാമ. കാമാവചരാ, രൂപാവചരാ, അരൂപാവചരാ, കോസലകാ, മാധുരാതിആദികാ ഭൂമിവസേന പഞ്ഞാപനാ **ഭൂമിപഞ്ഞത്തി** നാമ. തിസ്സോ , നാഗോ, സുമനോതിആദികാ പച്ചത്തനാമകരണമത്തവസേന പഞ്ഞാപനാ **പച്ചത്തപഞ്ഞത്തി** നാമ. നിരോധോ, നിബ്ബാനന്തിആദികാ അസങ്ഖതധമ്മസ്സ പഞ്ഞാപനാ **അസങ്ഖതപഞ്ഞത്തി** നാമ. തത്ഥ ഏകച്ചാ ഭൂമിപഞ്ഞത്തി അസങ്ഖതപഞ്ഞത്തി ച വിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയേവ, കിച്ചപഞ്ഞത്തി വിജ്ജമാനേന അവിജ്ജമാനപക്ഖം ഭജതി. സേസാ അവിജ്ജമാനപഞ്ഞത്തിയോ നാമ.

൨. ഇദാനി യാസം പഞ്ഞത്തീനം ഉദ്ദേസവാരേ സങ്ഖേപതോ സരൂപദസ്സനം കതം, സങ്ഖേപതോയേവ താവ താസം വത്ഥും വിഭജിത്വാ ദസ്സനവസേന താ ദസ്സേതും **കിത്താവതാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പുച്ഛായ താവ ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - യാ അയം ഖന്ധാനം 'ഖന്ധാ'തി പഞ്ഞാപനാ, ദസ്സനാ, ഠപനാ, സാ കിത്തകേന ഹോതീതി കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. പരതോ **കിത്താവതാ ആയതനാനന്**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. വിസ്സജ്ജനേപി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ - യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ പഞ്ചക്ഖന്ധാതി വാ പഭേദതോ "രൂപക്ഖന്ധോ...പേ॰... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ"തി വാ; തത്രാപി രൂപക്ഖന്ധോ കാമാവചരോ, സേസാ ചതുഭൂമികാതി വാ ഏവരൂപം പഞ്ഞാപനം ഹോതി; ഏത്തകേന ഖന്ധാനം 'ഖന്ധാ'തി പഞ്ഞത്തി ഹോതി.

൩. തഥാ യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ ദ്വാദസായതനാനീതി വാ, പഭേദതോ "ചക്ഖായതനം...പേ॰... ധമ്മായതന"ന്തി വാ; തത്രാപി ദസായതനാ കാമാവചരാ , ദ്വായതനാ ചതുഭൂമികാതി വാ, ഏവരൂപം പഞ്ഞാപനം ഹോതി; ഏത്തകേന ആയതനാനം ആയതനാനീതി പഞ്ഞത്തി ഹോതി.

൪. യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ അട്ഠാരസ ധാതുയോതി വാ , പഭേദതോ "ചക്ഖുധാതു...പേ॰... മനോവിഞ്ഞാണധാതൂ"തി വാ; തത്രാപി സോളസ ധാതുയോ കാമാവചരാ, ദ്വേ ധാതുയോ ചതുഭൂമികാതി വാ

ഏവരൂപം പഞ്ഞാപനം ഹോതി; ഏത്തകേന ധാതൂനം ധാതൂതി പഞ്ഞത്തി ഹോതി.

൫. യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ ചത്താരി സച്ചാനീതി വാ, പഭേദതോ ''ദുക്ഖസച്ചം...പേ॰... നിരോധസച്ച''ന്തി വാ; തത്രാപി ദ്വേ സച്ചാ ലോകിയാ, ദ്വേ സച്ചാ ലോകുത്തരാതി വാ ഏവരൂപം പഞ്ഞാപനം ഹോതി; ഏത്തകേന സച്ചാനം 'സച്ചാനീ'തി പഞ്ഞത്തി ഹോതി.

൬. യത്തകേന പഞ്ഞാപനേന സങ്ഖേപതോ ബാവീസതിന്ദ്രിയാനീതി വാ, പഭേദതോ ''ചക്ഖുന്ദ്രിയം...പേ॰... അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയ''ന്തി വാ; തത്രാപി ദസിന്ദ്രിയാനി കാമാവചരാനി, നവിന്ദ്രിയാനി മിസ്സകാനി, തീണി ഇന്ദ്രിയാനി ലോകുത്തരാനീതി വാ ഏവരൂപം പഞ്ഞാപനം ഹോതി; ഏത്തകേന ഇന്ദ്രിയാനം ഇന്ദ്രിയാനീതി പഞ്ഞത്തി ഹോതി. ഏത്താവതാ സങ്ഖേപതോ വത്ഥും വിഭജിത്വാ ദസ്സനവസേന പഞ്ച പഞ്ഞത്തിയോ ദസ്സിതാ ഹോന്തി.

൭. ഇദാനി വിത്ഥാരതോ വത്ഥും വിഭജിത്വാ ദസ്സനവസേന പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം ദസ്സേതും **സമയവിമുത്തോ അസമയവിമുത്തോ**തിആദിമാഹ. സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി തിലേ വിസാരയമാനേന വിയ, വാകേ ഹീരയമാനേന വിയ ച, ഹേട്ഠാ വിഭങ്ഗപ്പകരണേ ഇമാസം പഞ്ചന്നം പഞ്ഞത്തീനം വത്ഥുഭൂതാ ഖന്ധാദയോ നിപ്പദേസേന കഥിതാതി തേന തേ ഇധ ഏകദേസേനേവ കഥേസി. ഛട്ഠാ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി ഹേട്ഠാ അകഥിതാവ. ഇധാപി ഉദ്ദേസവാരേ ഏകദേസേനേവ കഥിതാ; തസ്മാ തം വിത്ഥാരതോ കഥേതുകാമോ സമയവിമുത്തോ അസമയവിമുത്തോതി ഏകകതോ പട്ഠായ യാവ ദസകാ മാതികം ഠപേസീതി.

മാതികാവണ്ണനാ.

൨. നിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി യഥാഠപിതം മാതികം ആദിതോ പട്ഠായ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും - **കതമോ ച പുഗ്ഗലോ സമയവിമുത്തോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സത്തലോകേ. **ഏകച്ചോ പുഗ്ഗലോ**തി ഏകോ പുഗ്ഗലോ. **കാലേന കാല**ന്തി ഏത്ഥ ഭുമ്മവസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏകേകസ്മിം കാലേതി വുത്തം ഹോതി. **സമയേന സമയ**ന്തി ഇദം പുരിമസ്സേവ വേവചനം. **അട്ഠ വിമോക്ഖേ**തി രൂപാവചരാരൂപാവചരഅട്ഠസമാപത്തിയോ. താസഞ്ഹി പച്ചനീകധമ്മേഹി വിമുച്ചനതോ വിമോക്ഖോതി നാമം. **കായേനാ**തി വിമോക്ഖസഹജാതേന നാമകായേന. **ഫുസിത്വാ വിഹരതീ**തി പടിലഭിത്വാ ഇരിയതി. കതമസ്മിം പനേസ കാലേ വിമോക്ഖേ ഫുസിത്വാ വിഹരതീതി? സമാപത്തിം സമാപജ്ജിതുകാമസ്സ ഹി കാലോ നാമ അത്ഥി, അകാലോ നാമ അത്ഥി. തത്ഥ പാതോവ സരീരപടിജഗ്ഗനകാലോ, വത്തകരണകാലോ ച സമാപജ്ജനസ്സ അകാലോ നാമ. സരീരം പന പടിജഗ്ഗിത്വാ വത്തം കത്വാ വസനട്ഠാനം പവിസിത്വാ നിസിന്നസ്സ യാവ പിണ്ഡായ ഗമനകാലോ നാഗച്ഛതി, ഏതസ്മിം അന്തരേ സമാപജ്ജനസ്സ കാലോ നാമ.

പിണ്ഡായ ഗമനകാലം പന സല്ലക്ഖേത്വാ നിക്ഖന്തസ്സ ചേതിയവന്ദനകാലോ, ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിവുതസ്സ വിതക്കമാളകേ ഠാനകാലോ പിണ്ഡായ ഗമനകാലോ ഗാമേ ചരണകാലോ; ആസനസാലായ യാഗുപാനകാലോ വത്തകരണകാലോതി അയമ്പി സമാപജ്ജനസ്സ അകാലോ നാമ. ആസനസാലായ പന വിവിത്തേ ഓകാസേ സതി യാവ ഭത്തകാലോ നാഗച്ഛതി, ഏതസ്മിമ്പി അന്തരേ സമാപജ്ജനസ്സ കാലോ നാമ. ഭത്തം പന ഭുഞ്ജനകാലോ, വിഹാരഗമനകാലോ, പത്തചീവരപടിസാമനകാലോ, ദിവാവത്തകരണകാലോ, പരിപുച്ഛാദാനകാലോതി അയമ്പി സമാപജ്ജനസ്സ അകാലോ നാമ. യോ അകാലോ, സ്വേവ അസമയോ. തം സബ്ബമ്പി ഠപേത്വാ അവസേസേ കാലേ കാലേ, സമയേ സമയേ വുത്തപ്പകാരേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ സഹജാതനാമകായേന പടിലഭിത്വാ വിഹരന്തോ, ''ഇധേകച്ചോ പുഗ്ഗലോ...പേ॰... വിഹരതീ''തി വുച്ചതി.

അപിചേസ സഫസ്സകേഹി സഹജാതനാമധമ്മേഹി സഹജാതധമ്മേ ഫുസതിയേവ നാമ, ഉപചാരേന അപ്പനം ഫുസതിയേവ നാമ. പുരിമായ അപ്പനായ അപരം അപ്പനം ഫുസതിയേവ. യേന ഹി സദ്ധിം യേ ധമ്മാ സഹജാതാ, തേന തേ പടിലദ്ധാ നാമ ഹോന്തി. ഫസ്സേനാപി ഫുട്ഠായേവ നാമ ഹോന്തി. ഉപചാരമ്പി അപ്പനായ പടിലാഭകാരണമേവ, തഥാ പുരിമാ അപ്പനാ അപരഅപ്പനായ. തത്രാസ്സ ഏവം സഹജാതേഹി സഹജാതാനം ഫുസനാ വേദിതബ്ബാ - പഠമജ്ഝാനഞ്ഹി വിതക്കാദീഹി പഞ്ചങ്ഗികം. തസ്മിം ഠപേത്വാ താനി അങ്ഗാനി സേസാ അതിരേകപണ്ണാസധമ്മാ ചത്താരോ ഖന്ധാ നാമ ഹോന്തി. തേന നാമകായേന പഠമജ്ഝാനസമാപത്തിവിമോക്ഖം ഫുസിത്വാ പടിലഭിത്വാ വിഹരതി. ദുതിയം ഝാനം പീതിസുഖചിത്തേകഗ്ഗതാഹി തിവങ്ഗികം, തതിയം സുഖചിത്തേകഗ്ഗതാഹി ദുവങ്ഗികം, ചതുത്ഥം ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാഹി ദുവങ്ഗികം, തഥാ ആകാസാനഞ്ചായതനം...പേ॰... നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനഞ്ച. തത്ഥ ഠപേത്വാ താനി അങ്ഗാനി സേസാ

അതിരേകപണ്ണാസധമ്മാ ചത്താരോ ഖന്ധാ നാമ ഹോന്തി. തേന നാമകായേന നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനസമാപത്തിവിമോക്ഖം ഫുസിത്വാ പടിലഭിത്വാ വിഹരതി.

പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാതി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ സങ്ഖാരഗതം, മഗ്ഗപഞ്ഞായ ചതുസച്ചധമ്മേ പസ്സിത്വാ. **ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ**തി ഉപഡ്ഢുപഡ്ഢാ പഠമമഗ്ഗാദിവജ്ഝാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തി. **അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ സമയവിമുത്തോ**തി ഏത്ഥ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ പുഥുജ്ജനോ തേന നാമകായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതീതി വത്തും വട്ടതി. പാളിയം പന ''ഏകച്ചേ ആസവാ പരിക്ഖീണാ''തി വുത്തം. പുഥുജ്ജനസ്സ ച ഖീണാ ആസവാ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ സോ ന ഗഹിതോ. അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ ഖീണാസവോപി തേന നാമകായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതീതി വത്തും വട്ടതി. തസ്സ പന അപരിക്ഖീണാസവാ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ സോപി ന ഗഹിതോ. **സമയവിമുത്തോ**തി പന തിണ്ണം സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമീനംയേവേതം നാമന്തി വേദിതബ്ബം.

൨. അസമയവിമുത്തനിദ്ദേസേ - പുരിമസദിസം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **അസമയവിമുത്തോ**തി പനേത്ഥ സുക്ഖവിപസ്സകഖീണാസവസ്സേതം നാമം. സുക്ഖവിപസ്സകാ പന സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ ച ഖീണാസവാ പുഥുജ്ജനാ ച ഇമസ്മിം ദുകേ ന ലബ്ഭന്തി, ദുകമുത്തകപുഗ്ഗലാ നാമ ഹോന്തി. തസ്മാ സത്ഥാ അത്തനോ ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ ഹേട്ഠാ ഗഹിതേ ച അഗ്ഗഹിതേ ച സങ്കഡ്ഢിത്വാ സദ്ധിം പിട്ഠിവട്ടകേഹി തന്തിം ആരോപേന്തോ **സബ്ബേപി അരിയപുഗ്ഗലാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അരിയേ വിമോക്ഖേ**തി കിലേസേഹി ആരകത്താ അരിയേതി സങ്ഖം ഗതേ ലോകുത്തരവിമോക്ഖേ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ബാഹിരാനഞ്ഹി അട്ഠന്നം സമാപത്തീനം സമാപജ്ജന്തസ്സ സമയോപി അത്ഥി അസമയോപി. മഗ്ഗവിമോക്ഖേന വിമുച്ചനസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥി. യസ്സ സദ്ധാ ബലവതീ, വിപസ്സനാ ച ആരദ്ധാ, തസ്സ ഗച്ഛന്തസ്സ തിട്ഠന്തസ്സ നിസീദന്തസ്സ നിപജ്ജന്തസ്സ ഖാദന്തസ്സ ഭുഞ്ജന്തസ്സ മഗ്ഗഫലപടിവേധോ നാമ ന ഹോതീതി നത്ഥി. ഇതി മഗ്ഗവിമോക്ഖേന വിമുച്ചനസ്സ സമയോ വാ അസമയോ വാ നത്ഥീതി ഹേട്ഠാ ഗഹിതേ ച അഗ്ഗഹിതേ ച സങ്കഡ്ഢിത്വാ ഇമം പിട്ഠിവട്ടകം തന്തിം ആരോപേസി ധമ്മരാജാ. സമാപത്തിലാഭീ പുഥുജ്ജനോ ഇമായപി തന്തിയാ അഗ്ഗഹിതോവ. ഭജാപിയമാനോ പന സമാപത്തിവിക്ഖമ്ഭിതാനം കിലേസാനം വസേന സമയവിമുത്തഭാവം ഭജേയ്യ.

൩. കുപ്പധമ്മാകുപ്പധമ്മനിദ്ദേസേസു - യസ്സ അധിഗതോ സമാപത്തിധമ്മോ കുപ്പതി നസ്സതി, സോ **കുപ്പധമ്മോ. രൂപസഹഗതാന**ന്തി രൂപനിമിത്തസങ്ഖാതേന രൂപേന സഹഗതാനം. തേന സദ്ധിം പവത്താനം ന വിനാ രൂപാരമ്മണാനം ചതുന്നം രൂപാവചരജ്ഝാനാനന്തി അത്ഥോ. **അരൂപസഹഗതാന**ന്തി രൂപതോ അഞ്ഞം, ന രൂപന്തി അരൂപം. അരൂപേന സഹഗതാനം തേന സദ്ധിം പവത്താനം ന വിനാ അരൂപാരമ്മണാനം ചതുന്നം അരൂപാവചരജ്ഝാനാനന്തി അത്ഥോ. **ന നികാമലാഭീ**തി പഞ്ചഹാകാരേഹി അചിണ്ണവസിതായ ഇച്ഛിതാകാരേന അലദ്ധത്താ ന നികാമലാഭീ. അപ്പഗുണസമാപത്തികോതി അത്ഥോ. **ന അകിച്ഛലാഭീ**തി കിച്ഛലാഭീ ദുക്ഖലാഭീ. യോ ആഗമനമ്ഹി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ ഉപചാരം പാപേന്തോ അപ്പനം പാപേന്തോ ചിത്തമഞ്ജൂസം ലഭന്തോ ദുക്ഖേന കിച്ഛേന സസങ്ഖാരേന സപ്പയോഗേന

കിലമന്തോ തം സമ്പദം പാപുണിതും സക്കോതി, സോ ന അകിച്ഛലാഭീ നാമ. **ന അകസിരലാഭീ**തി അവിപുലലാഭീ. സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ അദ്ധാനം ഫരിതും ന സക്കോതി. ഏകം ദ്വേ ചിത്തവാരേ വത്തേത്വാ സഹസാവ വുട്ഠാതീതി അത്ഥോ.

യത്ഥിച്ഛകന്തി യസ്മിം ഓകാസേ സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ നിസീദിതും ഇച്ഛതി. **യദിച്ഛക**ന്തി കസിണജ്ഝാനം വാ ആനാപാനജ്ഝാനം വാ ബ്രഹ്മവിഹാരജ്ഝാനം വാ അസുഭജ്ഝാനം വാതി യം യം സമാപത്തിം അപ്പേത്വാ നിസീദിതും ഇച്ഛതി. **യാവതിച്ഛക**ന്തി അദ്ധാനപരിച്ഛേദേന യത്തകം കാലം ഇച്ഛതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യത്ഥ യത്ഥ യം യം സമാപത്തിം യത്തകം അദ്ധാനം സമാപജ്ജിതുമ്പി വുട്ഠാതുമ്പി ഇച്ഛതി, തത്ഥ തത്ഥ തം തം സമാപത്തിം തത്തകം അദ്ധാനം സമാപജ്ജിതുമ്പി വുട്ഠാതുമ്പി ന സക്കോതി. ചന്ദം വാ സൂരിയം വാ ഉല്ലോകേത്വാ 'ഇമസ്മിം ചന്ദേ വാ സൂരിയേ വാ ഏത്തകം ഠാനം ഗതേ വുട്ഠഹിസ്സാമീ'തി പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ഝാനം സമാപന്നോ യഥാപരിച്ഛേദേന വുട്ഠാതും ന സക്കോതി, അന്തരാവ വുട്ഠാതി; സമാപത്തിയാ അപ്പഗുണതായാതി.

പമാദമാഗമ്മാതി പമാദം പടിച്ച. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവംവിധോ പുഗ്ഗലോ കുപ്പധമ്മോതി വുച്ചതി. ഇദം പന അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ പുഥുജ്ജനസ്സ സോതാപന്നസ്സ സകദാഗാമിനോതി തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം നാമം. ഏതേസഞ്ഹി സമാധിപാരിബന്ധകാ വിപസ്സനാപാരിബന്ധകാ ച ധമ്മാ ന സുവിക്ഖമ്ഭിതാ, ന സുവിക്ഖാലിതാ, തേന തേസം സമാപത്തി നസ്സതി പരിഹായതി. സാ ച ഖോ നേവ സീലഭേദേന, നാപത്തിവീതിക്കമേന. ന ഗരുകമോക്ഖധമ്മോ പനേസ അപ്പമത്തകേനപി കിച്ചകരണീയേന വാ വത്തഭേദമത്തകേന വാ നസ്സതി.

തത്രിദം വത്ഥു - ഏകോ കിര ഥേരോ സമാപത്തിം വളഞ്ജേതി. തസ്മിം പിണ്ഡായ ഗാമം പവിട്ഠേ ദാരകാ പരിവേണേ കീളിത്വാ പക്കമിംസു. ഥേരോ ആഗന്ത്വാ 'പരിവേണം സമ്മജ്ജിതബ്ബ'ന്തി ചിന്തേത്വാ അസമ്മജ്ജിത്വാ വിഹാരം പവിസിത്വാ 'സമാപത്തിം അപ്പേസ്സാമീ'തി നിസീദി. സോ അപ്പേതും അസക്കോന്തോ, 'കിം നു ഖോ ആവരണ'ന്തി സീലം ആവജ്ജന്തോ അപ്പമത്തകമ്പി വീതിക്കമം അദിസ്വാ 'വത്തഭേദോ നു ഖോ അത്ഥീ'തി ഓലോകേന്തോ പരിവേണസ്സ അസമ്മട്ഠഭാവം ഞത്വാ സമ്മജ്ജിത്വാ പവിസിത്വാ നിസീദന്തോ സമാപത്തിം അപ്പേന്തോവ നിസീദി.

൪. അകുപ്പധമ്മനിദ്ദേസോ വുത്തപടിപക്ഖവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. **അകുപ്പധമ്മോ**തി ഇദം പന അട്ഠസമാപത്തിലാഭിനോ അനാഗാമിസ്സ ചേവ ഖീണാസവസ്സ ചാതി ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം നാമം. തേസഞ്ഹി സമാധിപാരിബന്ധകാ വിപസ്സനാപാരിബന്ധകാ ച ധമ്മാ സുവിക്ഖമ്ഭിതാ സുവിക്ഖാലിതാ; തേന തേസം ഭസ്സസങ്ഗണികാരാമാദികിച്ചേന വാ അഞ്ഞേന വാ യേന കേനചി അത്തനോ അനുരൂപേന പമാദേന വീതിനാമേന്താനമ്പി സമാപത്തി ന കുപ്പതി, ന നസ്സതി. സുക്ഖവിപസ്സകാ പന സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിഖീണാസവാ ഇമസ്മിം ദുകേ ന ലബ്ഭന്തി; ദുകമുത്തകപുഗ്ഗലാ നാമ ഹോന്തി. തസ്മാ സത്ഥാ അത്തനോ ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ ഹേട്ഠാ ഗഹിതേ ച അഗ്ഗഹിതേ ച സങ്കഡ്ഢിത്വാ ഇമസ്മിമ്പി ദുകേ സദ്ധിം പിട്ഠിവട്ടകേഹി തന്തിം ആരോപേന്തോ **സബ്ബേപി**

അരിയപുഗ്ഗലാതിആദിമാഹ. അട്ഠന്നഞ്ഹി സമാപത്തീനം കുപ്പനം നസ്സനം ഭവേയ്യ, ലോകുത്തരധമ്മസ്സ പന സകിം പടിവിദ്ധസ്സ കുപ്പനം നസ്സനം നാമ നത്ഥി, തം സന്ധായേതം വുത്തം.

൫. പരിഹാനധമ്മാപരിഹാനധമ്മനിദ്ദേസാപി കുപ്പധമ്മാകുപ്പധമ്മനിദ്ദേസവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. കേവലഞ്ഹി ഇധ പുഗ്ഗലസ്സ പമാദം പടിച്ച ധമ്മാനം പരിഹാനമ്പി അപരിഹാനമ്പി ഗഹിതന്തി ഇദം പരിയായദേസനാമത്തമേവ നാനം. സേസം സബ്ബത്ഥ താദിസമേവ.

൬. ചേതനാഭബ്ബനിദ്ദേസേ - **ചേതനാഭബ്ബോ**തി ചേതനായ അപരിഹാനിം ആപജ്ജിതും ഭബ്ബോ. **സചേ അനുസഞ്ചേതേതീ**തി, സചേ സമാപജ്ജതി. സമാപത്തിഞ്ഹി സമാപജ്ജന്തോ അനുസഞ്ചേതേതി നാമ. സോ ന പരിഹായതി, ഇതരോ പരിഹായതി.

൭. അനുരക്ഖണാഭബ്ബനിദ്ദേസേ - **അനുരക്ഖണാഭബ്ബോ**തി അനുരക്ഖണായ അപരിഹാനിം ആപജ്ജിതും ഭബ്ബോ. **സചേ അനുരക്ഖതീ**തി സചേ അനുപകാരധമ്മേ പഹായ ഉപകാരധമ്മേ സേവന്തോ സമാപജ്ജതി. ഏവഞ്ഹി പടിപജ്ജന്തോ അനുരക്ഖതി നാമ. സോ ന പരിഹായതി, ഇതരോ പരിഹായതി.

ഇമേ ദ്വേപി സമാപത്തിം ഠപേതും ഥാവരം കാതും പടിബലാ. ചേതനാഭബ്ബതോ പന അനുരക്ഖണാഭബ്ബോവ ബലവതരോ. ചേതനാഭബ്ബോ ഹി ഉപകാരാനുപകാരേ ധമ്മേ ന ജാനാതി. അജാനന്തോ ഉപകാരധമ്മേ നുദതി നീഹരതി, അനുപകാരധമ്മേ സേവതി. സോ തേ സേവന്തോ സമാപത്തിതോ പരിഹായതി . അനുരക്ഖണാഭബ്ബോ ഉപകാരാനുപകാരേ ധമ്മേ ജാനാതി. ജാനന്തോ അനുപകാരധമ്മേ നുദതി നീഹരതി, ഉപകാരധമ്മേ സേവതി. സോ തേ സേവന്തോ സമാപത്തിതോ ന പരിഹായതി.

യഥാ ഹി ദ്വേ ഖേത്തപാലാ ഏകോ പണ്ഡുരോഗേന സരോഗോ അക്ഖമോ സീതാദീനം, ഏകോ അരോഗോ സീതാദീനം സഹോ. സരോഗോ ഹേട്ഠാകുടിം ന ഓതരതി, രത്താരക്ഖം ദിവാരക്ഖം വിജഹതി. തസ്സ ദിവാ സുകമോരാദയോ ഖേത്തം ഓതരിത്വാ സാലിസീസം ഖാദന്തി, രത്തിം മിഗസൂകരാദയോ പവിസിത്വാ ഖലം തച്ഛി തം വിയ ഛേത്വാ ഗച്ഛന്തി. സോ അത്തനോ പമത്തകാരണാ പുന ബീജമത്തമ്പി ന ലഭതി. ഇതരോ രത്താരക്ഖം ദിവാരക്ഖം ന വിജഹതി. സോ അത്തനോ അപ്പമത്തകാരണാ ഏകകരീസതോ ചത്താരിപി അട്ഠപി സകടാനി ലഭതി.

തത്ഥ സരോഗഖേത്തപാലോ വിയ ചേതനാഭബ്ബോ, അരോഗോ വിയ അനുരക്ഖണാഭബ്ബോ ദട്ഠബ്ബോ. സരോഗസ്സ അത്തനോ പമാദേന പുന ബീജമത്തസ്സപി അലഭനം വിയ ചേതനാഭബ്ബസ്സ ഉപകാരാനുപകാരേ ധമ്മേ അജാനിത്വാ ഉപകാരേ പഹായ അനുപകാരേ സേവന്തസ്സ സമാപത്തിയാ പരിഹാനം. ഇതരസ്സ അത്തനോ അപ്പമാദേന ഏകകരീസമത്തതോ ചതുഅട്ഠസകടഉദ്ധരണം വിയ അനുരക്ഖണാഭബ്ബസ്സ ഉപകാരാനുപകാരേ ധമ്മേ ജാനിത്വാ അനുപകാരേ പഹായ ഉപകാരേ സേവന്തസ്സ സമാപത്തിയാ അപരിഹാനം വേദിതബ്ബം. ഏവം ചേതനാഭബ്ബതോ അനുരക്ഖണാഭബ്ബോവ സമാപത്തിം ഥാവരം കാതും ബലവതരോതി വേദിതബ്ബോ.

൯. പുഥുജ്ജനനിദ്ദേസേ - **തീണി സംയോജനാനീ**തി ദിട്ഠിസംയോജനസീലബ്ബതപരാമാസസംയോജനവിചികിച്ഛാസംയോജനാനി. ഏതാനി ഹി ഫലക്ഖണേ പഹീനാനി നാമ ഹോന്തി. അയം പന ഫലക്ഖണേപി ന ഹോതീതി ദസ്സേതി. **തേസം ധമ്മാനന്തി** തേസം സംയോജനധമ്മാനം. മഗ്ഗക്ഖണസ്മിഞ്ഹി തേസം പഹാനായ പടിപന്നോ നാമ ഹോതി. അയം പന മഗ്ഗക്ഖണേപി ന ഹോതി. ഏത്താവതാ വിസ്സട്ഠകമ്മട്ഠാനോ ഥൂലബാലപുഥുജ്ജനോവ ഇധ കഥിതോതി വേദിതബ്ബോ.

൧൦. ഗോത്രഭുനിദ്ദേസേ - **യേസം ധമ്മാനന്തി** യേസം ഗോത്രഭുഞാണേന സദ്ധിം ഉപ്പന്നാനം പരോപണ്ണാസകുസലധമ്മാനം. **അരിയധമ്മസ്സാ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗസ്സ. **അവക്കന്തി ഹോതീ**തി ഓക്കന്തി നിബ്ബത്തി പാതുഭാവോ ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം നിബ്ബാനാരമ്മണേന ഞാണേന സബ്ബം പുഥുജ്ജനസങ്ഖം പുഥുജ്ജനഗോത്തം പുഥുജ്ജനമണ്ഡലം പുഥുജ്ജനപഞ്ഞത്തിം അതിക്കമിത്വാ അരിയസങ്ഖം അരിയഗോത്തം അരിയമണ്ഡലം അരിയപഞ്ഞത്തിം ഓക്കമനതോ ഗോത്രഭൂപുഗ്ഗലോ നാമ വുച്ചതി.

൧൧. ഭയൂപരതനിദ്ദേസേ - ഭയേന ഉപരതോതി **ഭയൂപരതോ**. സത്തപി സേക്ഖാ പുഥുജ്ജനാ ച ഭായിത്വാ പാപതോ ഓരമന്തി പാപം ന കരോന്തി . തത്ഥ പുഥുജ്ജനാ ദുഗ്ഗതിഭയം, വട്ടഭയം, കിലേസഭയം, ഉപവാദഭയന്തി ചത്താരി ഭയാനി ഭായന്തി. തേസു ഭായിതബ്ബട്ഠേന ദുഗ്ഗതിയേവ ഭയം **ദുഗ്ഗതിഭയം**. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ പുഥുജ്ജനോ 'സചേ ത്വം പാപം കരിസ്സസി, ചത്താരോ അപായാ മുഖം വിവരിത്വാ ഠിതച്ഛാതഅജഗരസദിസാ, തേസു ദുക്ഖം അനുഭവന്തോ കഥം ഭവിസ്സസീ'തി ദുഗ്ഗതിഭയം ഭായിത്വാ പാപം ന കരോതി. അനമതഗ്ഗസംസാരവട്ടംയേവ പന **വട്ടഭയം** നാമ. സബ്ബമ്പി അകുസലം **കിലേസഭയം** നാമ. ഗരഹാ പന **ഉപവാദഭയം** നാമ. താനിപി ഭായിത്വാ പുഥുജ്ജനോ പാപം ന കരോതി. സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ പന തയോ സേക്ഖാ ദുഗ്ഗതിം അതീതത്താ സേസാനി തീണി ഭയാനി ഭായിത്വാ പാപം ന കരോന്തി. മഗ്ഗട്ഠകസേക്ഖാ ആഗമനവസേന വാ അസമുച്ഛിന്നഭയത്താ വാ **ഭയൂപരതാ** നാമ ഹോന്തി. ഖീണാസവോ ഇമേസു ചതൂസു ഭയേസു ഏകമ്പി ന ഭായതി. സോ ഹി സബ്ബസോ സമുച്ഛിന്നഭയോ; തസ്മാ **അഭയൂപരതോ**തി വുച്ചതി. കിം പന സോ ഉപവാദമ്പി ന ഭായതീതി? ന ഭായതി. ഉപവാദം പന രക്ഖതീതി വത്തും വട്ടതി. ദോണുപ്പലവാപിഗാമേ ഖീണാസവത്ഥേരോ വിയ.

൧൨. അഭബ്ബാഗമനനിദ്ദേസേ - സമ്മത്തനിയാമാഗമനസ്സ അഭബ്ബോതി **അഭബ്ബാഗമനോ. കമ്മാവരണേനാ**തി പഞ്ചവിധേന ആനന്തരിയകമ്മേന. **കിലേസാവരണേനാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **വിപാകാവരണേനാ**തി അഹേതുകദുഹേതുകപടിസന്ധിയാ. **അസ്സദ്ധാ**തി ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘേസു സദ്ധാരഹിതാ. **അച്ഛന്ദികാ**തി കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദരഹിതാ. തേ ഠപേത്വാ ജമ്ബുദീപം ഇതരദീപത്തയവാസിനോ വേദിതബ്ബാ. തേസു ഹി മനുസ്സാ അച്ഛന്ദികഭാവം പവിട്ഠാ നാമ. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഭവങ്ഗപഞ്ഞാരഹിതാ. **അഭബ്ബാ**തി അപ്പടിലദ്ധമഗ്ഗഫലൂപനിസ്സയാ. **നിയാമന്തി** മഗ്ഗനിയാമം, സമ്മത്തനിയാമം. **ഓക്കമിതുന്തി** ഏതം കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തസങ്ഖാതം നിയാമം ഓക്കമിതും പവിസിതും തത്ഥ പതിട്ഠാതും അഭബ്ബാ.

൧൯. ഭബ്ബാഗമനനിദ്ദേസോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ. ഏവമിമസ്മിം ദുകേ യേ ച പുഗ്ഗലാ പഞ്ചാനന്തരിയകാ, യേ ച നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികാ, യേഹി ച അഹേതുകദുഹേതുകപടിസന്ധി ഗഹിതാ , യേ ച ബുദ്ധാദീനം ന സദ്ദഹന്തി, യേസഞ്ച കത്തുകമ്യതാഛന്ദോ നത്ഥി, യേ ച അപരിപുണ്ണഭവങ്ഗപഞ്ഞാ, യേസഞ്ച മഗ്ഗഫലാനം ഉപനിസ്സയോ നത്ഥി, തേ സബ്ബേപി സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിതും അഭബ്ബാ, വിപരീതാ ഭബ്ബാതി വുത്താ.

൨൦. നിയതാനിയതനിദ്ദേസേ - **ആനന്തരികാ**തി ആന്തരികകമ്മസമങ്ഗിനോ. **മിച്ഛാദിട്ഠികാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിസമങ്ഗിനോ. സബ്ബേപി ഹേതേ നിരയസ്സ അത്ഥായ നിയതത്താ **നിയതാ** നാമ. അട്ഠ പന അരിയപുഗ്ഗലാ സമ്മാഭാവായ ഉപരൂപരിമഗ്ഗഫലത്ഥായ ചേവ അനുപാദാപരിനിബ്ബാനത്ഥായ ച നിയതത്താ **നിയതാ** നാമ. അവസേസപുഗ്ഗലാ പന അനിബദ്ധഗതികാ. യഥാ ആകാസേ ഖിത്തദണ്ഡോ പഥവിയം പതന്തോ 'അഗ്ഗേന വാ മജ്ഝേന വാ മൂലേന വാ പതിസ്സതീ'തി ന ഞായതി; ഏവമേവ 'അസുകഗതിയാ നാമ നിബ്ബത്തിസ്സന്തീ'തി നിയമാഭാവാ **അനിയതാ** നാമാതി വേദിതബ്ബാ. യാ പന ഉത്തരകുരുകാനം നിയതഗതികതാ വുത്താ, ന സാ നിയതധമ്മവസേന. മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയതധമ്മായേവ ഹി നിയതാ നാമ. തേസഞ്ച വസേനായം പുഗ്ഗലനിയമോ കഥിതോതി.

൨൧. പടിപന്നകനിദ്ദേസേ - **മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ**തി മഗ്ഗട്ഠകപുഗ്ഗലാ. തേ ഹി ഫലത്ഥായ പടിപന്നത്താ **പടിപന്നകാ** നാമ. **ഫലസമങ്ഗിനോ**തി ഫലപടിലാഭസമങ്ഗിതായ ഫലസമങ്ഗിനോ. ഫലപടിലാഭതോ പട്ഠായ ഹി തേ ഫലസമാപത്തിം അസമാപന്നാപി ഫലേ ഠിതായേവ നാമ.

൨൨. സമസീസിനിദ്ദേസേ - **അപുബ്ബം അചരിമ**ന്തി അപുരേ അപച്ഛാ, ഏകപ്പഹാരേനേവാതി അത്ഥോ. **പരിയാദാന**ന്തി പരിക്ഖയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം പുഗ്ഗലോ **സമസീസീ** നാമ വുച്ചതി. സോ പനേസ തിവിധോ ഹോതി - ഇരിയാപഥസമസീസീ, രോഗസമസീസീ, ജീവിതസമസീസീതി. തത്ഥ യോ ചങ്കമന്തോവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ ചങ്കമന്തോവ പരിനിബ്ബാതി **പദുമത്ഥേരോ** വിയ; ഠിതകോവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ ഠിതകോവ പരിനിബ്ബാതി **കോടപബ്ബതവിഹാരവാസീതിസ്സത്ഥേരോ** വിയ; നിസിന്നോവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ നിസിന്നോവ പരിനിബ്ബാതി, നിപന്നോവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ നിപന്നോവ പരിനിബ്ബാതി - അയം **ഇരിയാപഥസമസീസീ** നാമ.

യോ പന ഏകം രോഗം പത്വാ അന്തോരോഗേയേവ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പത്വാ തേനേവ രോഗേന പരിനിബ്ബാതി - അയം **രോഗസമസീസീ** നാമ.

കതരോ ജീവിതസമസീസീ നാമ? "സീസന്തി തേരസ സീസാനി - പലിബോധസീസഞ്ച തണ്ഹാ, വിനിബന്ധനസീസഞ്ച മാനോ, പരാമാസസീസഞ്ച ദിട്ഠി, വിക്ഖേപസീസഞ്ച ഉദ്ധച്ചം, സംകിലേസസീസഞ്ച അവിജ്ജാ, അധിമോക്ഖസീസഞ്ച സദ്ധാ, പഗ്ഗഹസീസഞ്ച വീരിയം, ഉപട്ഠാനസീസഞ്ച സതി, അവിക്ഖേപസീസഞ്ച സമാധി, ദസ്സനസീസഞ്ച പഞ്ഞാ, പവത്തസീസഞ്ച ജീവിതിന്ദ്രിയം, ഗോചരസീസഞ്ച വിമോക്ഖോ, സങ്ഖാരസീസഞ്ച നിരോധോ"തി

(പടി॰ മ॰ ൧.വ്വ൭). തത്ഥ കിലേസസീസം അവിജ്ജം അരഹത്തമഗ്ഗോ പരിയാദിയതി. പവത്തസീസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ചുതിചിത്തം പരിയാദിയതി. അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം ജീവിതിന്ദ്രിയം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം ചിത്തം അവിജ്ജം പരിയാദാതും ന സക്കോതി. അവിജ്ജാപരിയാദായകം ചിത്തം അഞ്ഞം, ജീവിതിന്ദ്രിയപരിയാദായകം ചിത്തം അഞ്ഞം. യസ്സ ചേതം സീസദ്വയം സമം പരിയാദാനം ഗച്ഛതി, സോ **ജീവിതസമസീസീ** നാമ.

കഥമിദം സമം ഹോതീതി? വാരസമതായ. യസ്മിഞ്ഹി വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി - സോതാപത്തിമഗ്ഗേ പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണാനി, സകദാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അനാഗാമിമഗ്ഗേ പഞ്ച, അരഹത്തമഗ്ഗേ ചത്താരീതി ഏകൂനവീസതിയാ പച്ചവേക്ഖണഞാണേ പതിട്ഠായ ഭവങ്ഗം ഓതരിത്വാ പരിനിബ്ബായതി. ഇമായ വാരസമതായ ഇദം ഉഭയസീസപരിയാദാനം സമം ഹോതി നാമ. തേനായം പുഗ്ഗലോ ജീവിതസമസീസീതി വുച്ചതി. അയമേവ ച ഇധ അധിപ്പേതോ.

൧൭. ഠിതകപ്പീനിദ്ദേസേ - ഠിതോ കപ്പോതി ഠിതകപ്പോ, ഠിതകപ്പോ അസ്സ അത്ഥീതി **ഠിതകപ്പീ**. കപ്പം ഠപേതും സമത്ഥോതി അത്ഥോ. **ഉഡ്ഡയ്ഹനവേലാ അസ്സാതി** ഝായനകാലോ ഭവേയ്യ. **നേവ താവാതി** യാവ ഏസ മഗ്ഗസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ സോതാപത്തിഫലം ന സച്ഛികരോതി, നേവ താവ കപ്പോ ഝായേയ്യ. ഝായമാനോപി അജ്ഝായിത്വാവ തിട്ഠേയ്യ. കപ്പവിനാസോ ഹി നാമ മഹാവികാരോ മഹാപയോഗോ കോടിസതസഹസ്സചക്കവാളസ്സ ഝായനവസേന മഹാലോകവിനാസോ. അയമ്പി ഏവം മഹാവിനാസോ തിട്ഠേയ്യ വാതി വദതി. സാസനേ പന ധരമാനേ അയം കപ്പവിനാസോ നാമ നത്ഥി. കപ്പവിനാസേ സാസനം നത്ഥി. ഗതകോടികേ ഹി കാലേ കപ്പവിനാസോ നാമ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി സത്ഥാ അന്തരായാഭാവം ദീപേതും ഇദം കാരണം ആഹരി - ‘‘ഇദമ്പി ഭവേയ്യ, മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ പന ഫലസ്സ അന്തരായോ ന സക്കാ കാതു’’ന്തി. അയം പന പുഗ്ഗലോ കപ്പം ഠപേന്തോ കിത്തകം കാലം ഠപേയ്യാതി? യസ്മിം വാരേ മഗ്ഗവുട്ഠാനം ഹോതി, അഥ ഭവങ്ഗം ആവട്ടേന്തം മനോദ്വാരാവജ്ജനം ഉപ്പജ്ജതി. തതോ തീണി അനുലോമാനി, ഏകം ഗോത്രഭുചിത്തം, ഏകം മഗ്ഗചിത്തം, ദ്വേ ഫലചിത്താനി, പഞ്ച പച്ചവേക്ഖണഞാണാനീതി ഏത്തകം കാലം ഠപേയ്യ. ഇമം പനത്ഥം ബാഹിരായ ആഗന്തുകൂപമായപി ഏവം ദീപയിംസു. സചേ ഹി സോതാപത്തിമഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സ മത്ഥകൂപരി യോജനികം ഏകഗ്ഘനസേലം തിവട്ടായ രജ്ജുയാ ബന്ധിത്വാ ഓലമ്ബേയ്യ, ഏകസ്മിം വട്ടേ ഛിന്നേ ദ്വീഹി ഓലമ്ബേയ്യ, ദ്വീസു ഛിന്നേസു ഏകേന ഓലമ്ബേയ്യേവ, തസ്മിമ്പി ഛിന്നേ അബ്ഭകൂടം വിയ ആകാസേ തിട്ഠേയ്യ, ന ത്വേവ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ മഗ്ഗാനന്തരഫലസ്സ അന്തരായം കരേയ്യാതി. അയം പന ദീപനാ പരിത്താ, പുരിമാവ മഹന്താ. ന കേവലം പന സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോവ കപ്പം ഠപേതി, ഇതരേ മഗ്ഗസമങ്ഗിനോപി ഠപേന്തിയേവ. തേന ഭഗവാ ഹേട്ഠാ ഗഹിതഞ്ച അഗ്ഗഹിതഞ്ച സബ്ബം സങ്കഡ്ഢിത്വാ സദ്ധിം പിട്ഠിവട്ടകപുഗ്ഗലേഹി ഇമം തന്തിം ആരോപേസി - ‘‘സബ്ബേപി മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ പുഗ്ഗലാ ഠിതകപ്പിനോ’’തി.

൧൮. അരിയനിദ്ദേസേ - കിലേസേഹി ആരകത്താ **അരിയാ**. സദേവകേന ലോകേന അരണീയത്താ അരിയാ. അരിയട്ഠോ നാമ പരിസുദ്ധട്ഠോതി

പരിസുദ്ധത്താപി അരിയാ. സേസാ അപരിസുദ്ധതായ **അനരിയാ**.

൯൯. സേക്ഖനിദ്ദേസേ - മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ മഗ്ഗക്ഖണേ, ഫലസമങ്ഗിനോ ച ഫലക്ഖണേ, അധിസീലസിക്ഖാദികാ തിസ്സോപി സിക്ഖാ സിക്ഖന്തിയേവാതി **സേക്ഖാ**. അരഹതാ പന അരഹത്തഫലക്ഖണേ തിസ്സോ സിക്ഖാ സിക്ഖിതാ. പുന തസ്സ സിക്ഖനകിച്ചം നത്ഥീതി **അസേക്ഖാ**. ഇതി സത്ത അരിയാ സിക്ഖന്തീതി സേക്ഖാ. ഖീണാസവാ അഞ്ഞസ്സ സന്തികേ സീലാദീനം സിക്ഖിതത്താ സിക്ഖിതഅസേക്ഖാ നാമ. ബുദ്ധപച്ചേകബുദ്ധാ സയമ്ഭൂതതായ അസിക്ഖിതഅസേക്ഖാ നാമ. സേസപുഗ്ഗലാ നേവ സിക്ഖന്തി ന സിക്ഖിതാതി **നേവസേക്ഖാനാസേക്ഖാ**.

൧൦൦. തേവിജ്ജനിദ്ദേസേ - പഠമം പുബ്ബേനിവാസദിബ്ബചക്ഖുഞാണാനി നിബ്ബത്തേത്വാ പച്ഛാ അരഹത്തം പത്തോപി, പഠമം അരഹത്തം പത്വാ പച്ഛാ പുബ്ബേനിവാസദിബ്ബചക്ഖുഞാണനിബ്ബത്തകോപി **തേവിജ്ജോയേവ** നാമ. സുത്തന്തകഥാ പന പരിയായദേസനാ അഭിധമ്മകഥാ നിപ്പരിയായദേസനാതി ഇമസ്മിം ഠാനേ ആഗമനീയമേവ ധുരം. തസ്മാ പഠമം ദ്വേ വിജ്ജാ നിബ്ബത്തേത്വാ പച്ഛാ അരഹത്തം പത്തോവ ഇധ അധിപ്പേതോ. **ഛളഭിഞ്ഞേ**പി ഏസേവ നയോ.

൧൦൧. സമ്മാസമ്ബുദ്ധനിദ്ദേസേ - **പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസൂ**തി പച്ഛിമഭവേ സച്ചപ്പടിവേധതോ പുബ്ബേ അഞ്ഞസ്സ കസ്സചി സന്തികേ അസ്സുതപുബ്ബേസു. തതോ പുരിമപുരിമേസു പന ഭവേസു സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താ ബുദ്ധസാസനേ പബ്ബജിത്വാ തീണി പിടകാനി ഉഗ്ഗഹേത്വാ ഗതപച്ചാഗതവത്തം ആരുയ്ഹ കമ്മട്ഠാനം അനുലോമം ഗോത്രഭും ആഹച്ച ഠപേന്തി. തസ്മാ പച്ഛിമഭവസ്മിംയേവ അനാചരിയകഭാവം സന്ധായേതം വുത്തം. തദാ ഹി തഥാഗതോ പൂരിതപാരമിത്താ അഞ്ഞസ്സ സന്തികേ സാമം അനനുസ്സുതേസു സങ്ഖതാസങ്ഖതധമ്മേസു ''ഇദം ദുക്ഖം...പേ॰... അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ''തി അത്തപച്ചക്ഖേന ഞാണേന ചത്താരി സച്ചാനി അഭിസമ്ബുജ്ഝതി.

തത്ഥ ചാതി തസ്മിഞ്ച ചതുസച്ചസമ്ബോധിസങ്ഖാതേ അരഹത്തമഗ്ഗേ. **സബ്ബഞ്ഞുതം പാപുണാതി ബലേസു ച വസീഭാവ**ന്തി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ചേവ ബലേസു ച ചിണ്ണവസീഭാവം പാപുണാതി. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ചേവ ദസബലഞാണസ്സ ച അധിഗമനതോ പട്ഠായ അഞ്ഞം കാതബ്ബം നാമ നത്ഥി. യഥാ പന ഉഭതോസുജാതസ്സ ഖത്തിയകുമാരസ്സ അഭിസേകപ്പത്തിതോ പട്ഠായ 'ഇദം നാമ ഇസ്സരിയം അനാഗത'ന്തി ന വത്തബ്ബം, സബ്ബം ആഗതമേവ ഹോതി. ഏവമേവ ബുദ്ധാനം അരഹത്തമഗ്ഗസ്സ ആഗമനതോ പട്ഠായ 'അയം നാമ ഗുണോ ന ആഗതോ, ന പടിവിദ്ധോ, ന പച്ചക്ഖോ'തി ന വത്തബ്ബോ, സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണാ ആഗതാ പടിവിദ്ധാ പച്ചക്ഖകതാവ ഹോന്തി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവം പാരമീപൂരണസിദ്ധാനുഭാവേന അരിയമഗ്ഗേന പടിവിദ്ധസബ്ബഞ്ഞുഗുണോ പുഗ്ഗലോ **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ**തി വുച്ചതി.

൧൦൨. പച്ചേകബുദ്ധനിദ്ദേസേപി - **പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസൂ**തി പദേ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചേകബുദ്ധോപി ഹി പച്ഛിമഭവേ

അനാചരിയകോ അത്തുക്കംസികഞാണേനേവ പടിവിദ്ധസച്ചോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണഞ്ചേവ ബലേസു ച ചിണ്ണവസീഭാവം ന പാപുണാതി.

൨൪. ഉഭതോഭാഗവിമുത്തനിദ്ദേസേ - **അട്ഠ വിമോക്ഖേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതീ**തി അട്ഠ സമാപത്തിയോ സഹജാതനാമകായേന പടിലഭിത്വാ വിഹരതി. **പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ**തി വിപസ്സനാപഞ്ഞായ സങ്ഖാരഗതം, മഗ്ഗപഞ്ഞായ ചത്താരി സച്ചാനി പസ്സിത്വാ ചത്താരോപി ആസവാ ഖീണാ ഹോന്തി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ** നാമാതി വുച്ചതി. അയഞ്ഹി ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ. തത്രായം ഥേരവാദോ - **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** താവ ആഹ - ''സമാപത്തിയാ വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന, മഗ്ഗേന സമുച്ഛേദവിമോക്ഖേന വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗേഹി ദ്വേ വാരേ വിമുത്തോ''തി. **തിപിടകമഹാധമ്മരക്ഖിതത്ഥേരോ** ''നാമനിസ്സിതകോ ഏസോ''തി വത്വാ -

''അച്ചീ യഥാ വാതവേഗേന ഖിത്താ, (ഉപസീവാതി ഭഗവാ;)
അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖം;
ഏവം മുനീ നാമകായാ വിമുത്തോ,
അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖ''ന്തി. (സു॰ നി॰ ൧൦൮൦);

വത്വാ സുത്തം ആഹരിത്വാ ''നാമകായതോ ച രൂപകായതോ ച സുവിമുത്തത്താ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ''തി ആഹ. **തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ** പനാഹ - ''സമാപത്തിയാ വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന ഏകവാരം വിമുത്തോ മഗ്ഗേന സമുച്ഛേദവിമോക്ഖേന ഏകവാരം വിമുത്തോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ''തി. ഇമേ പന തയോപി ഥേരാ പണ്ഡിതാ, 'തിണ്ണമ്പി വാദേ കാരണം ദിസ്സതീ'തി തിണ്ണമ്പി വാദം തന്തിം കത്വാ ഠപയിംസു.

സങ്ഖേപതോ പന അരൂപസമാപത്തിയാ രൂപകായതോ വിമുത്തോ, മഗ്ഗേന നാമകായതോ വിമുത്തോതി ഉഭോഹി ഭാഗേഹി വിമുത്തത്താ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ. സോ ചതുന്നം അരൂപസമാപത്തീനം ഏകേകതോ വുട്ഠായ സങ്ഖാരേ സമ്മസിത്വാ അരഹത്തം പത്താനം ചതുന്നം, നിരോധാ വുട്ഠായ അരഹത്തം പത്തസ്സ അനാഗാമിനോ ച വസേന പഞ്ചവിധോ ഹോതി. തത്ഥ പുരിമാ ചത്താരോ സമാപത്തിസീസം നിരോധം ന സമാപജ്ജന്തീതി പരിയായേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്താ നാമ. അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ അനാഗാമീ തം സമാപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠായ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അരഹത്തം പത്തോതി നിപ്പരിയായേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസേട്ഠോ നാമ. നനു ച അരൂപാവചരജ്ഝാനമ്പി ഉപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാഹി ദുവങ്ഗികം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനമ്പി, തസ്മാ തമ്പി പദട്ഠാനം കത്വാ അരഹത്തം പത്തേന ഉഭതോഭാഗവിമുത്തേന ഭവിതബ്ബന്തി? ന ഭവിതബ്ബം. കസ്മാ? രൂപകായതോ അവിമുത്തത്താ. തഞ്ഹി കിലേസകായതോവ വിമുത്തം, ന രൂപകായതോ; തസ്മാ തതോ വുട്ഠായ അരഹത്തം പത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ നാമ ന ഹോതി . അരൂപാവചരം പന നാമകായതോ ച വിമുത്തം രൂപകായതോ ചാതി തദേവ പാദകം കത്വാ അരഹത്തം പത്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ.

൨൫. പഞ്ഞാവിമുത്തനിദ്ദേസേ - പഞ്ഞായ വിമുത്തോതി **പഞ്ഞാവിമുത്തോ**. സോ സുക്ഖവിപസ്സകോ ചതൂഹി ഝാനേഹി വുട്ഠായ അരഹത്തം പത്താ ചത്താരോ ചാതി പഞ്ചവിധോ ഹോതി. ഏതേസു ഹി ഏകോപി അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീ ന ഹോതി. തേനേവ **ന ഹേവ ഖോ അട്ഠ വിമോക്ഖേ**തിആദിമാഹ. അരൂപാവചരജ്ഝാനേസു പന ഏകസ്മിം സതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോയേവ നാമ ഹോതീതി.

൨൬. കായസക്ഖിനിദ്ദേസേ - **ഏകച്ചേ ആസവാ**തി ഹേട്ഠിമമഗ്ഗത്തയവജ്ഝാ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **കായസക്ഖീ**തി വുച്ചതി. സോ ഹി ഫുട്ഠന്തം സച്ഛികരോതീതി കായസക്ഖീ. ഝാനഫസ്സം പഠമം ഫുസതി, പച്ഛാ നിരോധം നിബ്ബാനം സച്ഛികരോതീതിപി കായസക്ഖീ. സോ സോതാപത്തിഫലട്ഠം ആദിം കത്വാ യാവ അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠാ ഛബ്ബിധോ ഹോതി.

൨൭. ദിട്ഠിപ്പത്തനിദ്ദേസേ - **ഇദം ദുക്ഖന്തി** ഇദം ദുക്ഖം, ഏത്തകം ദുക്ഖം, ന ഇതോ ഉദ്ധം ദുക്ഖം. **ദുക്ഖസമുദയാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യഥാഭൂതം പജാനാതീ**തി ഠപേത്വാ തണ്ഹം പഞ്ചുപാദാനക്ഖന്ധേ ‘ദുക്ഖസച്ച’ന്തി യാഥാവസരസതോ പജാനാതി. തണ്ഹാ പന ദുക്ഖം ജനേതി നിബ്ബത്തേതി, പഭാവേതി, തതോ തം ദുക്ഖം സമുദേതി; തസ്മാ നം അയം ‘ദുക്ഖസമുദയോ’തി യഥാഭൂതം പജാനാതി. യസ്മാ പന ഇദം ദുക്ഖഞ്ച സമുദയോ ച നിബ്ബാനം പത്വാ നിരുജ്ഝന്തി വൂപസമ്മന്തി അപ്പവത്തിം ഗച്ഛന്തി; തസ്മാ നം ‘അയം ദുക്ഖനിരോധോ’തി യഥാഭൂതം പജാനാതി. അരിയോ പന അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, തം ദുക്ഖനിരോധം ഗച്ഛതി; തേന തം ‘അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാ’തി യഥാഭൂതം പജാനാതി. ഏത്താവതാ നാനാക്ഖണേ സച്ചവവത്ഥാനം ദസ്സിതം. ഇദാനി ഏകക്ഖണേ ദസ്സേതും **തഥാഗതപ്പവേദിതാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തഥാഗതപ്പവേദിതാ**തി മഹാബോധിമണ്ഡേ നിസീദിത്വാ തഥാഗതേന പടിവിദ്ധാ വിദിതാ പാകടീകതാ. **ധമ്മാ**തി ചതുസച്ചധമ്മാ. **വോദിട്ഠാ ഹോന്തീ**തി സുദിട്ഠാ ഹോന്തി. **വോചരിതാ**തി സുചരിതാ. തേസു അനേന പഞ്ഞാ സുട്ഠു ചരാപിതാ ഹോതീതി അത്ഥോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ദിട്ഠിപ്പത്തോതി വുച്ചതി. അയഞ്ഹി ദിട്ഠന്തം പത്തോ. “ദുക്ഖാ സങ്ഖാരാ, സുഖോ നിരോധോ”തി ഞാണം ഹോതി . ദിട്ഠം വിദിതം സച്ഛികതം പസ്സിതം പഞ്ഞായാതി **ദിട്ഠപ്പത്തോ**. അയമ്പി കായസക്ഖീ വിയ ഛബ്ബിധോവ ഹോതി.

൨൮. സദ്ധാവിമുത്തനിദ്ദേസേ - **നോ ച ഖോ യഥാ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സാ**തി യഥാ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ ആസവാ പരിക്ഖീണാ, ന ഏവം സദ്ധാവിമുത്തസ്സാതി അത്ഥോ. കിം പന നേസം കിലേസപ്പഹാനേ നാനത്തം അത്ഥീതി? നത്ഥി. അഥ കസ്മാ സദ്ധാവിമുത്തോ ദിട്ഠിപ്പത്തം ന പാപുണാതീതി? ആഗമനീയനാനത്തേന. ദിട്ഠിപ്പത്തോ ഹി ആഗമനമ്ഹി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേന്തോ അപ്പദുക്ഖേന അപ്പകസിരേന അകിലമന്തോവ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി. സദ്ധാവിമുത്തോ പന ദുക്ഖേന കസിരേന കിലമന്തോ ഹുത്വാ വിക്ഖമ്ഭേതും സക്കോതി, തസ്മാ ദിട്ഠിപ്പത്തം ന പാപുണാതി. അപിച നേസം പഞ്ഞായപി നാനത്തം അത്ഥിയേവ. ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ ഹി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാഞാണം തിക്ഖം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ വഹതി. സദ്ധാവിമുത്തസ്സ വിപസ്സനാഞാണം നോ തിക്ഖം സൂരം പസന്നം ഹുത്വാ വഹതി, തസ്മാപി സോ ദിട്ഠിപ്പത്തം ന പാപുണാതി.

യഥാ ഹി ദ്വീസു തരുണേസു സിപ്പം ദസ്സേന്തേസു ഏകസ്സ ഹത്ഥേ തിഖിണോ അസി, ഏകസ്സ കുണ്ഠോ. തിഖിണേന അസിനാ കദലീ ഛിജ്ജമാനാ സദ്ദം ന കരോതി. കുണ്ഠേന അസിനാ ഛിജ്ജമാനാ 'കടകടാ'തി സദ്ദം കരോതി. തത്ഥ തിഖിണേന അസിനാ സദ്ദം അകരോന്തിയാ ഏവ കദലിയാ ഛേദനം വിയ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാഞാണസ്സ തിഖിണസൂരവിപ്പസന്നഭാവോ. കുണ്ഠേന അസിനാ സദ്ദം കരോന്തിയാപി കദലിയാ ഛേദനം വിയ സദ്ധാവിമുത്തസ്സ തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാഞാണസ്സ അതിഖിണഅസൂരഅപ്പസന്നഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇമം പന നയം 'നോ'തി പടിക്ഖിപിത്വാ, ആഗമനീയനാനത്തേനേവ സദ്ധാവിമുത്തോ ദിട്ഠിപ്പത്തം ന പാപുണാതീതി സന്നിട്ഠാനം കതം.

ആഗമട്ഠകഥാസു പന വുത്തം - ''ഏതേസു ഹി സദ്ധാവിമുത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ദഹന്തസ്സ വിയ ഓകപ്പേന്തസ്സ വിയ അധിമുച്ചന്തസ്സ വിയ ച കിലേസക്ഖയോ ഹോതി. ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗക്ഖണേ കിലേസച്ഛേദകഞാണം അദന്ധം തിഖിണം സൂരം ഹുത്വാ വഹതി. തസ്മാ യഥാ നാമ അതിഖിണേന അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം ന മട്ഠം ഹോതി, അസി ന സീഘം വഹതി, സദ്ദോ സുയ്യതി, ബലവതരോ വായാമോ കാതബ്ബോ ഹോതി ; ഏവരൂപാ സദ്ധാവിമുത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗഭാവനാ. യഥാ പന സുനിസിതേനേവ അസിനാ കദലിം ഛിന്ദന്തസ്സ ഛിന്നട്ഠാനം മട്ഠം ഹോതി, അസി സീഘം വഹതി, സദ്ദോ ന സുയ്യതി, ബലവവായാമകിച്ചം ന ഹോതി; ഏവരൂപാ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ പുബ്ബഭാഗമഗ്ഗഭാവനാ വേദിതബ്ബാ''തി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **സദ്ധാവിമുത്തോ**തി വുച്ചതി. അയഞ്ഹി സദ്ദഹന്തോ വിമുത്തോതി സദ്ധാവിമുത്തോ. അയമ്പി കായസക്ഖീ വിയ ഛബ്ബിധോവ ഹോതി.

൨൯. ധമ്മാനുസാരീനിദ്ദേസേ - **പടിപന്നസ്സാ**തി ഇമിനാ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോ ദസ്സിതോ. **അധിമത്ത**ന്തി ബലവം. പഞ്ഞം വാഹേതീതി **പഞ്ഞാവാഹീ**. പഞ്ഞാ ഇമം പുഗ്ഗലം വഹതീതി പഞ്ഞാവാഹീതിപി വുത്തം ഹോതി. **പഞ്ഞാപുബ്ബങ്ഗമ**ന്തി പഞ്ഞം പുരേചാരികം കത്വാ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **ധമ്മാനുസാരീ**തി വുച്ചതി. സോ ഹി പഞ്ഞാസങ്ഖാതേന ധമ്മേന സരതി അനുസ്സരതീതി ധമ്മാനുസാരീ. സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠസ്സേവേതം നാമം. ഫലേ പന പത്തേ ദിട്ഠിപ്പത്തോ നാമ ഹോതി.

൩൦. സദ്ധാനുസാരീനിദ്ദേസേപി - സദ്ധം വാഹേതീതി **സദ്ധാവാഹീ**. സദ്ധാ ഇമം പുഗ്ഗലം വഹതീതി സദ്ധാവാഹീതിപി വുത്തമേവ. **സദ്ധാപുബ്ബങ്ഗമ**ന്തി സദ്ധം പുരേചാരികം കത്വാ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **സദ്ധാനുസാരീ**തി വുച്ചതി. സോ ഹി സദ്ധായ സരതി. അനുസ്സരതീതി സദ്ധാനുസാരീ. സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠസ്സേവേതം നാമം. ഫലേ പന പത്തേ സദ്ധാവിമുത്തോ നാമ ഹോതി. ലോകുത്തരധമ്മഞ്ഹി നിബ്ബത്തേന്താനം ദ്വേ ധുരാനി നാമ, ദ്വേ അഭിനിവേസാ നാമ, ദ്വേ സീസാനി നാമ. തത്ഥ സദ്ധാധുരം പഞ്ഞാധുരന്തി - ദ്വേ ധുരാനി നാമ. ഏകോ പന ഭിക്ഖു സമഥാഭിനിവേസേന അഭിനിവിസതി, ഏകോ വിപസ്സനാഭിനിവേസേനാതി - ഇമേ ദ്വേ അഭിനിവേസാ നാമ. ഏകോ ച മത്ഥകം പാപുണന്തോ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഹോതി, ഏകോ പഞ്ഞാവിമുത്തോതി - ഇമാനി ദ്വേ സീസാനി നാമ. യേ കേചി ഹി ലോകുത്തരധമ്മം നിബ്ബത്തേന്തി, സബ്ബേ തേ ഇമേ ദ്വേ ധമ്മേ ധുരം കത്വാ ഇമേസു ദ്വീസു ഠാനേസു അഭിനിവിസിത്വാ ഇമേഹി ദ്വീഹി ഠാനേഹി

വിമുച്ചന്തി. തേസു യോ ഭിക്ഖു അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ പഞ്ഞം ധുരം കത്വാ സമഥവസേന അഭിനിവിട്ഠോ അഞ്ഞതരം അരൂപസമാപത്തിം പദട്ഠാനം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, സോ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ ധമ്മാനുസാരീ നാമ. പരതോ പന ഛസു ഠാനേസു കായസക്ഖീ നാമ. അരഹത്തഫലേ പത്തേ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ നാമ.

അപരോ പഞ്ഞമേവ ധുരം കത്വാ വിപസ്സനാവസേന അഭിനിവിട്ഠോ സുദ്ധസങ്ഖാരേ വാ രൂപാവചരജ്ഝാനേസു വാ അഞ്ഞതരം സമ്മസിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, അയമ്പി സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേയേവ ധമ്മാനുസാരീ നാമ. പരതോ പന ഛസു ഠാനേസു ദിട്ഠിപ്പത്തോ നാമ. അരഹത്തേ പത്തേ പഞ്ഞാവിമുത്തോ നാമ. ഇധ ദ്വേ നാമാനി അപുബ്ബാനി, താനി പുരിമേഹി സദ്ധിം പഞ്ച ഹോന്തി. അപരോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ സദ്ധം ധുരം കത്വാ സമാധിവസേന അഭിനിവിട്ഠോ അഞ്ഞതരം അരൂപസമാപത്തിം പദട്ഠാനം കത്വാ വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി - അയം സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാനുസാരീ നാമ. പരതോ ഛസു ഠാനേസു കായസക്ഖീയേവ നാമ. അരഹത്തേ പത്തേ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോയേവ നാമ. ഇധ ഏകമേവ നാമം അപുബ്ബം. തേന സദ്ധിം പുരിമാനി പഞ്ച ഛ ഹോന്തി. അപരോ സദ്ധമേവ ധുരം കത്വാ വിപസ്സനാവസേന അഭിനിവിട്ഠോ സുദ്ധസങ്ഖാരേ വാ രൂപാവചരജ്ഝാനേസു വാ അഞ്ഞതരം സമ്മസിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി. അയമ്പി സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ സദ്ധാനുസാരീ നാമ. പരതോ ഛസു ഠാനേസു സദ്ധാവിമുത്തോ നാമ. അരഹത്തേ പത്തേ പഞ്ഞാവിമുത്തോ നാമ. ഇധാപി ഏകമേവ നാമം അപുബ്ബം. തേന സദ്ധിം പുരിമാനി ഛ സത്ത ഹോന്തി. ഇമേ സത്ത പുഗ്ഗലാ ലോകേ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യാ നാമാതി.

൩൧. സത്തക്ഖത്തുപരമനിദ്ദേസേ - **സത്തക്ഖത്തു**ന്തി സത്തവാരേ. സത്തക്ഖത്തുപരമാ ഭവൂപപത്തി അത്തഭാവഗ്ഗഹണം അസ്സ, തതോ പരം അട്ഠമം ഭവം നാദിയതീതി **സത്തക്ഖത്തുപരമോ. സോതാപന്നോ ഹോതീ**തി ഏത്ഥ **സോതോ**തി അരിയമഗ്ഗോ, തേന സമന്നാഗതോ **സോതാപന്നോ** നാമ. യഥാഹ -

> ''സോതോ സോതോതി ഹിദം, സാരിപുത്ത, വുച്ചതി. കതമോ നു ഖോ, സാരിപുത്ത, സോതോതി? അയമേവ ഹി, ഭന്തേ, അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ സോതോ, സേയ്യഥിദം - സമ്മാദിട്ഠി...പേ॰... സമ്മാസമാധീതി. സോതാപന്നോ സോതാപന്നോതി, ഹിദം, സാരിപുത്ത, വുച്ചതി. കതമോ നു ഖോ, സാരിപുത്ത, സോതാപന്നോതി? യോ ഹി, ഭന്തേ, ഇമിനാ അരിയേന അട്ഠങ്ഗികേന മഗ്ഗേന സമന്നാഗതോ അയം വുച്ചതി സോതാപന്നോ, സ്വായം ആയസ്മാ ഏവംനാമോ ഏവംഗോത്തോ ഇതി വാ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൦൧).

ഏവം മഗ്ഗക്ഖണേപി സോതാപന്നോ നാമ ഹോതി. ഇധ പന മഗ്ഗേന ഫലസ്സ നാമം ദിന്നന്തി ഫലക്ഖണേ സോതാപന്നോ അധിപ്പേതോ.

അവിനിപാതധമ്മോതി വിനിപാതസങ്ഖാതം അപായം ഉപപത്തിവസേന അനാഗമനസഭാവോ. **നിയതോ**തി മഗ്ഗനിയാമേന നിയതോ. **സമ്ബോധിപരായണോ**തി ബുജ്ഝനകഭാവപരായണോ. സോ ഹി

പടിലദ്ധമഗ്ഗേന ബുജ്ഝതീതി സമ്ബോധിപരായണോ. ഉപരി തീഹി മഗ്ഗേഹി അവസ്സം ബുജ്ഝിസ്സതീതി സമ്ബോധിപരായണോ. **ദേവേ ച മനുസ്സേ ചാ**തി ദേവലോകഞ്ച മനുസ്സലോകഞ്ച. **സന്ധാവിത്വാ സംസരിത്വാ**തി പടിസന്ധിവസേന അപരാപരം ഗന്ത്വാ. **ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതീ**തി വട്ടദുക്ഖസ്സ പരിയന്തം പരിവടുമം കരോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ വുച്ചതി. അയം പന കാലേന ദേവലോകസ്സ കാലേന മനുസ്സലോകസ്സ വസേന മിസ്സകഭവേന കഥിതോതി വേദിതബ്ബോ.

൩൮. കോലംകോലനിദ്ദേസേ - കുലതോ കുലം ഗച്ഛതീതി **കോലംകോലോ**. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയതോ ഹി പട്ഠായ നീചേ കുലേ ഉപപത്തി നാമ നത്ഥി, മഹാഭോഗകുലേസുയേവ നിബ്ബത്തതീതി അത്ഥോ. **ദ്വേ വാ തീണി വാ കുലാനീ**തി ദേവമനുസ്സവസേന ദ്വേ വാ തയോ വാ ഭവേ. ഇതി അയമ്പി മിസ്സകഭവേനേവ കഥിതോ. ദേസനാമത്തമേവ ചേതം - 'ദ്വേ വാ തീണി വാ'തി. യാവ ഛട്ഠഭവാ സംസരന്തോപി പന കോലംകോലോവ ഹോതി.

൩൯. ഏകബീജിനിദ്ദേസേ - ഖന്ധബീജം നാമ കഥിതം. യസ്സ ഹി സോതാപന്നസ്സ ഏകംയേവ ഖന്ധബീജം അത്ഥി, ഏകം അത്തഭാവഗ്ഗഹണം, സോ **ഏകബീജീ** നാമ. **മാനുസകം ഭവ**ന്തി ഇദം പനേത്ഥ ദേസനാമത്തമേവ. ദേവഭവം നിബ്ബത്തേതീതിപി പന വത്തും വട്ടതിയേവ. ഭഗവതാ ഗഹിതനാമവസേനേവ ചേതാനി ഏതേസം നാമാനി. ഏത്തകം ഠാനം ഗതോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ നാമ ഹോതി, ഏത്തകം കോലംകോലോ, ഏത്തകം ഏകബീജീതി ഭഗവതാ ഏതേസം നാമം ഗഹിതം. നിയമതോ പന അയം സത്തക്ഖത്തുപരമോ, അയം കോലംകോലോ, അയം ഏകബീജീതി നത്ഥി.

കോ പന തേസം ഏതം പഭേദം നിയമേതീതി? കേചി താവ ഥേരാ 'പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ'തി വദന്തി, കേചി 'പഠമമഗ്ഗോ', കേചി 'ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ', കേചി 'തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ'തി. തത്ഥ 'പുബ്ബഹേതു നിയമേതീ'തി വാദേ 'പഠമമഗ്ഗസ്സ ഉപനിസ്സയോ കതോ നാമ ഹോതി, ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിരുപനിസ്സയാ ഉപ്പന്നാ'തി വചനം ആപജ്ജതി. 'പഠമമഗ്ഗോ നിയമേതീ'തി വാദേ ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം നിരത്ഥകതാ ആപജ്ജതി. 'ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ നിയമേന്തീ'തി വാദേ 'അട്ഠമമഗ്ഗേ അനുപ്പന്നേയേവ ഉപരി തയോ മഗ്ഗാ ഉപ്പന്നാ'തി ആപജ്ജതി. 'തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ നിയമേതീ'തി വാദോ പന യുജ്ജതി. സചേ ഹി ഉപരി തിണ്ണം മഗ്ഗാനം വിപസ്സനാ ബലവതീ ഹോതി, ഏകബീജീ നാമ ഹോതി; തതോ മന്ദതരായ കോലംകോലോ; തതോ മന്ദതരായ സത്തക്ഖത്തുപരമോതി.

ഏകച്ചോ ഹി സോതാപന്നോ വട്ടജ്ഝാസയോ ഹോതി, വട്ടാഭിരതോ, പുനപ്പുനം വട്ടസ്മിംയേവ വിചരതി സന്ദിസ്സതി. അനാഥപിണ്ഡികോ സേട്ഠി, വിസാഖാ ഉപാസികാ, ചൂളരഥമഹാരഥാ ദേവപുത്താ, അനേകവണ്ണോ ദേവപുത്തോ, സക്കോ ദേവരാജാ, നാഗദത്തോ ദേവപുത്തോതി ഇമേ ഹി ഏത്തകാ ജനാ വട്ടജ്ഝാസയാ വട്ടാഭിരതാ ആദിതോ പട്ഠായ ഛ ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തി, ഇമേ ഇധ ന ഗഹിതാ. ന കേവലഞ്ചിമേ; യോപി മനുസ്സേസുയേവ സത്തക്ഖത്തും സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, യോപി ദേവലോകേ നിബ്ബത്തോ ദേവേസുയേവ സത്തക്ഖത്തും അപരാപരം സംസരിത്വാ അരഹത്തം പാപുണാതി, ഇമേപി ഇധ ന ഗഹിതാ. മിസ്സകഭവവസേനേവ പനേത്ഥ

സത്തക്ഖത്തുപരമകോലംകോലാ മാനുസകഭവനിബ്ബത്തകോയേവ ച ഏകബീജീ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ ഏകേകോ ദുക്ഖാപടിപദാദിവസേന ചതുബ്ബിധഭാവം ആപജ്ജതി. സദ്ധാധുരേനേവ ചത്താരോ സത്തക്ഖത്തുപരമാ, ചത്താരോ കോലംകോലാ, ചത്താരോ ഏകബീജിനോതി ദ്വാദസ ഹോന്തി. സചേ പഞ്ഞായ സക്കാ നിബ്ബത്തേതും, 'അഹം ലോകുത്തരം ധമ്മം നിബ്ബത്തേസ്സാമീ'തി ഏവം പഞ്ഞം ധുരം കത്വാ സത്തക്ഖത്തുപരമാദിഭാവം പത്താപി പടിപദാവസേന ദ്വാദസേവാതി ഇമേ ചതുവീസതി സോതാപന്നാ ഇധട്ഠകനിജ്ഝാനികവസേനേവ ഇമസ്മിം ഠാനേ കഥിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൩൮. സകദാഗാമിനിദ്ദേസേ - പടിസന്ധിവസേന സകിം ആഗച്ഛതീതി **സകദാഗാമീ. സകിദേവാ**തി ഏകവാരംയേവ. **ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ**തി ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി - ഇമേ ചത്താരോപി ഇധ ന ഗഹിതാ. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി - അയം ഏകോവ ഇധ ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം സിയാ തം സബ്ബം ഹേട്ഠാ ധമ്മസങ്ഗഹട്ഠകഥായം ലോകുത്തരകുസലനിദ്ദേസേ വുത്തമേവ. ഇമസ്സ പന സകദാഗാമിനോ ഏകബീജിനാ സദ്ധിം കിം നാനാകരണന്തി? ഏകബീജിസ്സ ഏകാവ പടിസന്ധി, സകദാഗാമിസ്സ ദ്വേ പടിസന്ധിയോ - ഇദം നേസം നാനാകരണന്തി.

൩൯. അനാഗാമിനിദ്ദേസേ - **ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനന്തി** ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു. യസ്സ ഇമാനി പഞ്ച ബന്ധനാനി അപ്പഹീനാനി ഹോന്തി, സോ ഭവഗ്ഗേ നിബ്ബത്തോപി ഗിലിതബളിസോ മച്ഛോ വിയ ദീഘസുത്തകേന പാദേ ബദ്ധകാകോ വിയ തേഹി ബന്ധനേഹി ആകഡ്ഢിയമാനോ കാമധാതുയംയേവ പവത്തതീതി പഞ്ച ബന്ധനാനി **ഓരമ്ഭാഗിയാനീ**തി വുച്ചന്തി. ഹേട്ഠാഭാഗിയാനി ഹേട്ഠാകോട്ഠാസികാനീതി അത്ഥോ. **പരിക്ഖയാ**തി തേസം ബന്ധനാനം പരിക്ഖയേന. **ഓപപാതികോ**തി ഉപപാതയോനികോ. ഇമിനാസ്സ ഗബ്ഭസേയ്യാ പടിക്ഖിത്താ. **തത്ഥ പരിനിബ്ബായീ**തി തത്ഥ സുദ്ധാവാസലോകേ പരിനിബ്ബായിതാ. **അനാവത്തിധമ്മോ തസ്മാ ലോകാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന തസ്മാ ലോകാ ഇധ അനാവത്തനസഭാവോ. ബുദ്ധദസ്സനഥേരദസ്സനധമ്മസ്സവനാനം പനത്ഥായസ്സ ആഗമനം അനിവാരിതം. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവംവിധോ പുഗ്ഗലോ പടിസന്ധിവസേന പുന അനാഗമനതോ **അനാഗാമീ** നാമ വുച്ചതി.

൪൦. അന്തരാപരിനിബ്ബായിനിദ്ദേസേ - **ഉപപന്നം വാ സമനന്തരാ**തി ഉപപന്നസമനന്തരാ വാ ഹുത്വാ. **അപ്പത്തം വാ വേമജ്ഝം ആയുപ്പമാണന്തി** ആയുപ്പമാണം വേമജ്ഝം അപ്പത്തം വാ ഹുത്വാ അരിയമഗ്ഗം സഞ്ജനേതീതി അത്ഥോ. വാസദ്ദവികപ്പതോ പന വേമജ്ഝം പത്തന്തിപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ സിദ്ധാ ഹോന്തി. **ഉപരിട്ഠിമാനം സംയോജനാനന്തി** ഉപരി പഞ്ചന്നം ഉദ്ധമ്ഭാഗിയസംയോജനാനം അട്ഠന്നം വാ കിലേസാനം. **പഹാനായാ**തി ഏതേസം പജഹനത്ഥായ മഗ്ഗം സഞ്ജനേതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ആയുവേമജ്ഝസ്സ അന്തരായേവ പരിനിബ്ബായനതോ **അന്തരാപരിനിബ്ബായീ**തി വുച്ചതി.

൩൭. ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായിനിദ്ദേസേ - **അതിക്കമിത്വാ വേമജ്ഝം ആയുപ്പമാണ**ന്തി ആയുപ്പമാണം വേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ. **ഉപഹച്ച വാ കാലകിരിയ**ന്തി ഉപഗന്ത്വാ കാലകിരിയം. ആയുക്ഖയസ്സ ആസന്നേ ഠത്വാതി അത്ഥോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ അവിഹേസു താവ കപ്പസഹസ്സപ്പമാണസ്സ ആയുനോ പഞ്ചകപ്പസതസങ്ഖാതം വേമജ്ഝം അതിക്കമിത്വാ ഛട്ഠേ വാ കപ്പസതേ സത്തമട്ഠമനവമാനം വാ അഞ്ഞതരസ്മിം ദസമേയേവ വാ കപ്പസതേ ഠത്വാ അരഹത്തം പത്വാ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനതോ **ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ**തി വുച്ചതി.

൩൮. അസങ്ഖാരസസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനിദ്ദേസേസു - അസങ്ഖാരേന അപ്പദുക്ഖേന അധിമത്തപയോഗം അകത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബാനധമ്മോതി **അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**. സസങ്ഖാരേന ദുക്ഖേന കസിരേന അധിമത്തപയോഗം കത്വാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനധമ്മോതി **സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ**.

൪൦. ഉദ്ധംസോതനിദ്ദേസേ - ഉദ്ധം വാഹിഭാവേന ഉദ്ധമസ്സ തണ്ഹാസോതം വട്ടസോതം വാതി **ഉദ്ധംസോതോ**. ഉദ്ധം വാ ഗന്ത്വാ പടിലഭിതബ്ബതോ ഉദ്ധമസ്സ മഗ്ഗസോതന്തി ഉദ്ധംസോതോ. അകനിട്ഠം ഗച്ഛതീതി **അകനിട്ഠഗാമീ. അവിഹാ ചുതോ അതപ്പം ഗച്ഛതീ**തിആദീസു അവിഹേ കപ്പസഹസ്സം വസന്തോ അരഹത്തം പത്തും അസക്കുണിത്വാ അതപ്പം ഗച്ഛതി. തത്രാപി ദ്വേ കപ്പസഹസ്സാനി വസന്തോ അരഹത്തം പത്തും അസക്കുണിത്വാ സുദസ്സം ഗച്ഛതി. തത്രാപി ചത്താരി കപ്പസഹസ്സാനി വസന്തോ അരഹത്തം പത്തും അസക്കുണിത്വാ സുദസ്സിം ഗച്ഛതി. തത്രാപി അട്ഠ കപ്പസഹസ്സാനി വസന്തോ അരഹത്തം പത്തും അസക്കുണിത്വാ അകനിട്ഠം ഗച്ഛതി. തത്ഥ വസന്തോ അരിയമഗ്ഗം സഞ്ജനേതീതി അത്ഥോ.

ഇമേസം പന അനാഗാമീനം പഭേദജാനനത്ഥം ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീചതുക്കം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യോ അവിഹതോ പട്ഠായ ചത്താരോ ദേവലോകേ സോധേത്വാ അകനിട്ഠം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി അയം ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ നാമ. യോ പന ഹേട്ഠാ തയോ ദേവലോകേ സോധേത്വാ സുദസ്സീദേവലോകേ ഠത്വാ പരിനിബ്ബായതി - അയം ഉദ്ധംസോതോ, ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമ . യോ പന ഇതോ അകനിട്ഠമേവ ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ന ഉദ്ധംസോതോ, അകനിട്ഠഗാമീ നാമ . യോ പന ഹേട്ഠാ ചതൂസു ദേവലോകേസു തത്ഥ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, അയം ന ഉദ്ധംസോതോ, ന അകനിട്ഠഗാമീ നാമാതി. ഏവമേതേ അട്ഠചത്താലീസ അനാഗാമിനോ ഹോന്തി.

കഥം? അവിഹേ താവ തയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ, ഏകോ ഉദ്ധംസോതോ തേ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ പഞ്ച, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ പഞ്ചാതി ദസ ഹോന്തി. തഥാ അതപ്പാസുദസ്സാസുദസ്സീസൂതി ചത്താരോ ദസകാ ചത്താലീസം. അകനിട്ഠേ പന ഉദ്ധംസോതോ നത്ഥി. തയോ പന അന്തരാപരിനിബ്ബായിനോ, ഏകോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ. തേ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ ചത്താരോ, സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായിനോ ചത്താരോതി അട്ഠ. ഏവം അട്ഠചത്താലീസം ഹോന്തി.

തേ സബ്ബേപി പപടികോപമായ ദീപിതാ - ദിവസം സന്തത്താനമ്പി ഹി ആരകണ്ടകവിപ്ഫലികനഖച്ഛേദനാനം അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ ഉപ്പജ്ജിത്വാവ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ പഠമോ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? ഉപ്പന്നസമനന്തരാവ കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബായനതോ. തതോ മഹന്തതരേ അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ ആകാസം ഉല്ലങ്ഘിത്വാ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ ദുതിയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ? വേമജ്ഝം അപ്പത്വാ പരിനിബ്ബായനതോ. തതോ മഹന്തതരേ അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ ആകാസം ഉല്ലങ്ഘിത്വാ നിവത്തമാനാ പഥവിയം അനുപഹച്ചതലാ ഹുത്വാ പരിനിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ തതിയോ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ? വേമജ്ഝം പത്വാ അനുപഹച്ച പരിനിബ്ബായനതോ. തതോ മഹന്തതരേ അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ ആകാസം ഉല്ലങ്ഘിത്വാ പഥവിയം പതിത്വാ ഉപഹച്ചതലാ ഹുത്വാ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? കാലകിരിയം ഉപഗന്ത്വാ ആയുഗതിം ഖേപേത്വാ പരിനിബ്ബായനതോ. തതോ മഹന്തതരേ അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ പരിത്തേ തിണകട്ഠേ പതിത്വാ തം പരിത്തം തിണകട്ഠം ഝാപേത്വാ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? അപ്പയോഗേന ലഹുസായ ഗതിയാ പരിനിബ്ബായനതോ. തതോ മഹന്തതരേ അയോമുഖേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ വിപുലേ തിണകട്ഠപുഞ്ജേ പതിത്വാ തം വിപുലം തിണകട്ഠപുഞ്ജം ഝാപേത്വാ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ വേദിതബ്ബോ. കസ്മാ? സപ്പയോഗേന അലഹുസായ ഗതിയാ പരിനിബ്ബായനതോ. അപരാ മഹന്തേസു തിണകട്ഠപുഞ്ജേസു പതതി, തത്ഥ മഹന്തേസു തിണകട്ഠപുഞ്ജേസു ഝായമാനേസു വീതച്ചിതങ്ഗാരോ വാ ജാലാ വാ ഉപ്പതിത്വാ കമ്മാരസാലം ഝാപേത്വാ ഗാമനിഗമനഗരരട്ഠം ഝാപേത്വാ സമുദ്ദന്തം പത്വാ നിബ്ബായതി - ഏവരൂപോ ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ ദട്ഠബ്ബോ. കസ്മാ? അനേകഭവബീജവിപ്ഫാരം ഫുസ്സ ഫുസ്സ ബ്യന്തീകത്വാ പരിനിബ്ബായനതോ. യസ്മാ പന ആരകണ്ടകാദിഭേദം ഖുദ്ദകമ്പി മഹന്തമ്പി അയോകപാലമേവ, തസ്മാ സുത്തേ സബ്ബവാരേസു അയോകപാലന്തേവ വുത്തം (അം॰ നി॰ ൭.൫൫). യഥാഹ -

"ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - 'നോ ചസ്സ, നോ ച മേ സിയാ, ന ഭവിസ്സതി, ന മേ ഭവിസ്സതി, യദത്ഥി യം ഭൂതം, തം പജഹാമീ'"തി ഉപേക്ഖം പടിലഭതി. സോ ഭവേ ന രജ്ജതി, സമ്ഭവേ ന രജ്ജതി, അത്ഥുത്തരി പദം സന്തം സമ്മപ്പഞ്ഞായ പസ്സതി. തഞ്ച ഖ്വസ്സ പദം ന സബ്ബേന സബ്ബം സച്ഛികതം ഹോതി. തസ്സ ന സബ്ബേന സബ്ബം മാനാനുസയോ പഹീനോ ഹോതി, ന സബ്ബേന സബ്ബം ഭവരാഗാനുസയോ പഹീനോ ഹോതി, ന സബ്ബേന സബ്ബം അവിജ്ജാനുസയോ പഹീനോ ഹോതി. സോ പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ , ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ॰... അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ അനുപഹച്ച തലം നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... അന്തരാപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ ഉപഹച്ച തലം നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... പരിക്ഖയാ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ പരിത്തേ തിണപുഞ്ജേ വാ കട്ഠപുഞ്ജേ വാ നിപതേയ്യ, സാ തത്ഥ അഗ്ഗിമ്പി ജനേയ്യ, ധൂമമ്പി ജനേയ്യ, അഗ്ഗിമ്പി ജനേത്വാ ധൂമമ്പി ജനേത്വാ തമേവ പരിത്തം തിണപുഞ്ജം വാ കട്ഠപുഞ്ജം വാ പരിയാദിയിത്വാ അനാഹാരാ നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... പരിക്ഖയാ അസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ ഹോതി. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ വിപുലേ തിണപുഞ്ജേ വാ കട്ഠപുഞ്ജേ വാ നിപതേയ്യ, സാ തത്ഥ അഗ്ഗിമ്പി ജനേയ്യ...പേ.... തമേവ വിപുലം തിണപുഞ്ജം വാ കട്ഠപുഞ്ജം വാ പരിയാദിയിത്വാ അനാഹാരാ നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... സസങ്ഖാരപരിനിബ്ബായീ ഹോതി.

“ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ.... പരിക്ഖയാ ഉദ്ധംസോതോ ഹോതി അകനിട്ഠഗാമീ. സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, ദിവസം സന്തത്തേ അയോകപാലേ ഹഞ്ഞമാനേ പപടികാ നിബ്ബത്തിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ മഹന്തേ തിണപുഞ്ജേ വാ കട്ഠപുഞ്ജേ വാ നിപതേയ്യ, സാ തത്ഥ അഗ്ഗിമ്പി ജനേയ്യ...പേ.... തമേവ മഹന്തം തിണപുഞ്ജം വാ കട്ഠപുഞ്ജം വാ പരിയാദിയിത്വാ ഗച്ഛമ്പി

ദഹേയ്യ, ദായമ്പി ദഹേയ്യ , ഗച്ഛമ്പി ദഹിത്വാ ദായമ്പി ദഹിത്വാ ഹരിതന്തം വാ പഥന്തം വാ സേലന്തം വാ ഉദകന്തം വാ രമണീയം വാ ഭൂമിഭാഗം ആഗമ്മ അനാഹാരാ നിബ്ബായേയ്യ; ഏവമേവ ഖോ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ഏവം പടിപന്നോ ഹോതി - നോ ചസ്സ...പേ॰... പരിക്ഖയാ ഉദ്ധംസോതോ ഹോതി അകനിട്ഠഗാമീ''തി (അ॰ നി॰ ൭.൫൫).

൪൯-൫൪. സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നാദിനിദ്ദേസാ ഉത്താനത്ഥാവ. **അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ അരഹാ**തി ഏത്ഥ പന ദ്വാദസ അരഹന്തോ വേദിതബ്ബാ. കഥം? തയോ ഹി വിമോക്ഖാ - സുഞ്ഞതോ, അനിമിത്തോ, അപ്പണിഹിതോതി. തത്ഥ സുഞ്ഞതവിമോക്ഖേന വിമുത്തഖീണാസവോ പടിപദാവസേന ചതുബ്ബിധോ ഹോതി; തഥാ അനിമിത്തഅപ്പണിഹിതവിമോക്ഖേഹീതി - ഏവം ദ്വാദസ അരഹന്തോ വേദിതബ്ബാ. ഇതി ഇമേ ദ്വാദസ അരഹന്തോ വിയ ദ്വാദസേവ സകദാഗാമിനോ, ചതുവീസതി സോതാപന്നാ, അട്ഠചത്താലീസ അനാഗാമിനോതി ഏത്തകാ പുഗ്ഗലാ ഇതോ മുച്ചിത്വാ ബഹിദ്ധാ നുപ്പജ്ജന്തി, ഇമസ്മിഞ്ഞേവ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധസാസനേ ഉപ്പജ്ജന്തീതി.

ഏകകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨. ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫൫. ദുകനിദ്ദേസേ **കോധനോ**തി കുജ്ഝനസീലോ മഹാകോധോ. ഏവം പുഗ്ഗലം പുച്ഛിത്വാപി ധമ്മേന പുഗ്ഗലം ദസ്സേതും **തത്ഥ കതമോ കോധോ**തിആദിമാഹ. **ഉപനാഹീ**നിദ്ദേസാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **കോധോ കുജ്ഝനാ**തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവ. തഥാ ഉപനാഹീനിദ്ദേസാദീസു **പുബ്ബകാലം കോധോ**തിആദീനി. **അയം കോധോ അപ്പഹീനോ**തി അയം ഏത്തകോ കോധോ വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന വാ തദങ്ഗപ്പഹാനേന വാ സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന വാ അപ്പഹീനോ. പരതോ **ഉപനാഹാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൯൩. അഹിരികനിദ്ദേസാദീസു - **ഇമിനാ അഹിരികേനാ**തി ഇമിനാ ഏവംപകാരേന അഹിരികധമ്മേന സമന്നാഗതോ. **ഇമിനാ അനോത്തപ്പേനാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൱൩. അജ്ഝത്തസംയോജനോതി അജ്ഝത്തബന്ധനോ. **ബഹിദ്ധാസംയോജനോ**തി ബഹിദ്ധാബന്ധനോ. തേ ഉഭോപി വച്ഛകസാലൂപമായ ദീപേതബ്ബാ. വച്ഛകസാലായ ഹി അന്തോ ബദ്ധോ അന്തോയേവ സയിതവച്ഛകോ വിയ ഇധട്ഠകസോതാപന്നസകദാഗാമിനോ. തേസഞ്ഹി ബന്ധനമ്പി ഇധേവ, സയമ്പി ഇധേവ. അന്തോ ബദ്ധോ പന ബഹി സയിതവച്ഛകോ വിയ രൂപാരൂപഭവേ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ. തേസഞ്ഹി ബന്ധനമേവ ഇധ, സയം പന ബ്രഹ്മലോകേ ഠിതാ. ബഹി ബദ്ധോ ബഹി സയിതവച്ഛകോ വിയ രൂപാരൂപഭവേ അനാഗാമീ. തസ്സ ഹി ബന്ധനമ്പി ബഹിദ്ധാ, സയമ്പി ബഹിദ്ധാവ. ബഹി ബദ്ധോ പന അന്തോസയിതവച്ഛകോ വിയ ഇധട്ഠകഅനാഗാമീ. തസ്സ ഹി ബന്ധനം രൂപാരൂപഭവേസു, സയം പന ഇധ ഠിതോ.

൱൭. അക്കോധനനിദ്ദേസാദീസു - **പഹീനോ**തി വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന വാ, തദങ്ഗപ്പഹാനേന വാ, സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന വാ പഹീനോ.

൱൬. ദുല്ലഭനിദ്ദേസേ - **ദുല്ലഭാ**തി ന സുലഭാ. **പുബ്ബകാരീ**തി പഠമമേവ കാരകോ. **കതവേദീ**തി കതം വേദേതി, വിദിതം പാകടം കരോതി. തേ അഗാരിയാനഗാരിയേഹി ദീപേതബ്ബാ. അഗാരിയേസു ഹി മാതാപിതരോ പുബ്ബകാരിനോ നാമ. പുത്തധീതരോ പന മാതാപിതരോ പടിജഗ്ഗന്താ അഭിവാദനാദീനി തേസം കുരുമാനാ കതവേദിനോ നാമ. അനഗാരിയേസു ആചരിയുപജ്ഝായാ പുബ്ബകാരിനോ നാമ. അന്തേവാസികസദ്ധിവിഹാരികാ ആചരിയുപജ്ഝായേ പടിജഗ്ഗന്താ അഭിവാദനാദീനി തേസം കുരുമാനാ കതവേദിനോ നാമ. തേസം ആവിഭാവത്ഥായ ഉപജ്ഝായപോസകസോണത്ഥേരാദീനം വത്ഥൂനി കഥേതബ്ബാനി.

അപരോ നയോ - പരേന അകതേയേവ ഉപകാരേ അത്തനി കതം ഉപകാരം അനപേക്ഖിത്വാ കാരകോ പുബ്ബകാരീ, സേയ്യഥാപി മാതാപിതരോ ചേവ ആചരിയുപജ്ഝായാ ച. സോ ദുല്ലഭോ; സത്താനം തണ്ഹാഭിഭൂതത്താ. പരേന കതസ്സ ഉപകാരസ്സ അനുരൂപപ്പവത്തിം അത്തനി കതം ഉപകാരം ഉപകാരതോ ജാനന്തോ, വേദിയന്തോ, കതഞ്ഞുകതവേദീ. സേയ്യഥാപി മാതാപിതുആചരിയുപജ്ഝായേസു സമ്മാ പടിപന്നോ. സോപി ദുല്ലഭോ; സത്താനം അവിജ്ജാഭിഭൂതത്താ.

അപിച - അകാരണവച്ഛലോ പുബ്ബകാരീ, സകാരണവച്ഛലോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. 'കരിസ്സതി മേ'തി ഏവമാദികാരണനിരപേക്ഖകിരിയോ പുബ്ബകാരീ. 'കരിസ്സതി മേ'തി ഏവമാദികാരണസാപേക്ഖകിരിയോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. തമോജോതിപരായണോ പുബ്ബകാരീ, ജോതിജോതിപരായണോ കതഞ്ഞുകതവേദീ. ദേസേതാ പുബ്ബകാരീ, പടിപജ്ജിതാ കതഞ്ഞുകതവേദീ. സദേവകേ ലോകേ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പുബ്ബകാരീ, അരിയസാവകോ കതഞ്ഞുകതവേദീതി. ദുകനിപാതട്ഠകഥായം (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨.൱൨) പന - "'പുബ്ബകാരീ'തി പഠമം ഉപകാരസ്സ കാരകോ, 'കതഞ്ഞുകതവേദീ'തി തേന കതം ഞത്വാ പച്ഛാ കാരകോ. തേസു പുബ്ബകാരീ ഇണം ദേമീതി സഞ്ഞം കരോതി, പച്ഛാകാരകോ 'ഇണം ജീരാപേമീ'തി സഞ്ഞം കരോതീ"തി ഏത്തകമേവ വുത്തം.

൱൭. ദുത്തപ്പയനിദ്ദേസേ - **ദുത്തപ്പയാ**തി അതപ്പയാ, ന സക്കാ കേനചി തപ്പേതും. യോ ഹി ഉപട്ഠാകകുലം വാ ഞാതികുലം വാ നിസ്സായ വസമാനോ ചീവരേ ജിണ്ണേ തേഹി ദിന്നം ചീവരം നിക്ഖിപതി, ന പരിഭുഞ്ജതി. പുനപ്പുനം ദിന്നമ്പി ഗഹേത്വാ നിക്ഖിപതേവ. യോ ച തേനേവ നയേന ലദ്ധം ലദ്ധം വിസ്സജ്ജേതി പരസ്സ ദേതി. പുനപ്പുനം ലദ്ധമ്പി തഥേവ കരോതി. ഇമേ ദ്വേ പുഗ്ഗലാ സകടേഹിപി പച്ചയേ ഉപനേന്തേന തപ്പേതും ന സക്കാതി ദുത്തപ്പയാ നാമ.

൱൮. സുതപ്പയനിദ്ദേസേ - **ന വിസ്സജ്ജേതീ**തി അത്തനോ അകത്വാ പരസ്സ ന ദേതി. അതിരേകേ പന സതി ന നിക്ഖിപതി പരസ്സ ദേതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യോ പന ഭിക്ഖു ഉപട്ഠാകകുലാ വാ ഞാതികുലാ വാ ജിണ്ണചീവരോ സാടകം ലഭിത്വാ ചീവരം കത്വാ പരിഭുഞ്ജതി, ന നിക്ഖിപതി; അഗ്ഗളം ദത്വാ പാരുപന്തോപി പുന ദിയ്യമാനേ സഹസാ ന പടിഗ്ഗണ്ഹാതി.

യോ ച ലദ്ധം ലദ്ധം അത്തനാ പരിഭുഞ്ജതി, പരേസം ന ദേതി. ഇമേ ദ്വേപി സുഖേന സക്കാ തപ്പേതുന്തി സുതപ്പയാ നാമാതി.

൮൩. ആസവാതി കിലേസാ. **ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബം കുക്കുച്ചായതീ**തി ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബയുത്തകം കുക്കുച്ചായതി. സൂകരമംസം ലഭിത്വാ അച്ഛമംസന്തി കുക്കുച്ചായതി, മിഗമംസം, ലഭിത്വാ ദീപിമംസന്തി കുക്കുച്ചായതി. കാലേ സന്തേയേവ 'കാലോ നത്ഥീ'തി, അപ്പവാരേത്വാവ 'പവാരിതോസ്മീ'തി, പത്തേ രജസ്മിം അപതിതേയേവ 'പതിത'ന്തി, അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ മച്ഛമംസേ അകതേയേവ 'മം ഉദ്ദിസ്സ കത'ന്തി കുക്കുച്ചായതി. **കുക്കുച്ചായിതബ്ബം ന കുക്കുച്ചായതീ**തി കുക്കുച്ചായിതബ്ബയുത്തകം ന കുക്കുച്ചായതി. അച്ഛമംസം ലഭിത്വാ സൂകരമംസന്തി ന കുക്കുച്ചായതി...പേ॰... അത്താനം ഉദ്ദിസ്സ മച്ഛമംസേ കതേ 'മം ഉദ്ദിസ്സ കത'ന്തി ന കുക്കുച്ചായതി . അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം പന - '''ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബ'ന്തി സങ്ഘഭോഗസ്സ അപട്ഠപനം അവിചാരണം ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബം നാമ, തം കുക്കുച്ചായതി. 'കുക്കുച്ചായിതബ്ബ'ന്തി തസ്സേവ പട്ഠപനം വിചാരണം, തം ന കുക്കുച്ചായതീ''തി ഏത്തകമേവ വുത്തം. **ഇമേസ**ന്തി ഇമേസം ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം സുഭൂമിയം തിണലതാദീനി വിയ രത്തിമ്പി ദിവാപി ആസവാ വഡ്ഢന്തിയേവ. സുക്കപക്ഖേ കപ്പിയമംസം ലഭിത്വാ കപ്പിയമംസന്ത്വേവ ഗണ്ഹന്തോ ന കുക്കുച്ചായിതബ്ബം ന കുക്കുച്ചായതി നാമാതി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൮൪. ഹീനാധിമുത്തോതി ഹീനജ്ഝാസയോ. **ദുസ്സീലോ**തി നിസ്സീലോ. **പാപധമ്മോ**തി ലാമകധമ്മോ.

൮൫. പണീതാധിമുത്തോതി പണീതജ്ഝാസയോ. **കല്യാണധമ്മോ**തി ഭദ്ദകധമ്മോ, സുചിധമ്മോ, സുന്ദരധമ്മോ.

൮൬. തിത്തോതി സുഹിതോ പരിയോസിതോ. **തപ്പേതാ**തി അഞ്ഞേസമ്പി തിത്തികരോ. **പച്ചേകസമ്ബുദ്ധാ യേ ച തഥാഗതസാവകാ**തി ഏത്ഥ പച്ചേകബുദ്ധാ നവഹി ലോകുത്തരധമ്മേഹി സയം തിത്താ പരിപുണ്ണാ. അഞ്ഞേ പന തപ്പേതും ന സക്കോന്തി. തേസഞ്ഹി ധമ്മകഥായ അഭിസമയോ ന ഹോതി. സാവകാനം പന ധമ്മകഥായ അപരിമാണാനമ്പി ദേവമനുസ്സാനം അഭിസമയോ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി യസ്മാ പന തേ ധമ്മം ദേസേന്താ ന അത്തനോ വചനം കത്വാ കഥേന്തി, ബുദ്ധാനം വചനം കത്വാ കഥേന്തി. സോതും നിസിന്നപരിസാപി 'അയം ഭിക്ഖു ന അത്തനാ പടിവിദ്ധധമ്മം കഥേതി, ബുദ്ധേഹി പടിവിദ്ധധമ്മം കഥേതീ'തി ചിത്തീകാരം കരോതി. ഇതി സോ ചിത്തീകാരോ ബുദ്ധാനംയേവ ഹോതി. ഏവം തത്ഥ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോവ **തപ്പേതാ** നാമ. യഥാ ഹി 'അസുകസ്സ നാമ ഇദഞ്ചിദഞ്ച ദേഥാ'തി രഞ്ഞാ ആണത്താ കിഞ്ചാപി ആനേത്വാ ദേന്തി, അഥ ഖോ രാജാവ തത്ഥ ദായകോ. യേഹിപി ലദ്ധം ഹോതി, തേ 'രഞ്ഞാ അമ്ഹാകം ഠാനന്തരം ദിന്നം, ഇസ്സരിയവിഭവോ ദിന്നോ'ത്വേവ ഗണ്ഹന്തി, ന രാജപുരിസേഹീതി. ഏവംസമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ദുകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൩. തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯൧. തികനിദ്ദേസേ - **ദുസ്സീലോ**തി നിസ്സീലോ. **പാപധമ്മോ**തി ലാമകധമ്മോ. സീലവിപത്തിയാ വാ ദുസ്സീലോ, ദിട്ഠിവിപത്തിയാ പാപധമ്മോ . കായവചീസംവരഭേദേന ദുസ്സീലോ, സേസസംവരഭേദേന പാപധമ്മോ. അസുദ്ധപയോഗതായ ദുസ്സീലോ, അസുദ്ധാസയതായ പാപധമ്മോ. കുസലസീലവിരഹേന ദുസ്സീലോ; അകുസലസീലസമന്നാഗമേന പാപധമ്മോ. **അസുചീ**തി അസുചീഹി കായകമ്മാദീഹി സമന്നാഗതോ. **സങ്കസ്സരസമാചാരോ**തി സങ്കായ പരേഹി സരിതബ്ബസമാചാരോ. കിഞ്ചിദേവ അസാരുപ്പം ദിസ്വാ 'ഇദം ഇമിനാ കതം ഭവിസ്സതീ'തി ഏവം പരേഹി ആസങ്കനീയസമാചാരോ, അത്തനോയേവ വാ സങ്കായ സരിതബ്ബസമാചാരോ - സാസങ്കസമാചാരോതി അത്ഥോ. തസ്സ ഹി ദിവാട്ഠാനാദീസു സന്നിപതിത്വാ കിഞ്ചിദേവ മന്തയന്തേ ഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ 'ഇമേ ഏകതോ ഹുത്വാ മന്തേന്തി, കച്ചി നു ഖോ മയാ കതകമ്മം ജാനിത്വാ മന്തേന്തീ'തി ഏവം സാസങ്കസമാചാരോ ഹോതി.

പടിച്ഛന്നകമ്മന്തോതി പടിച്ഛാദേതബ്ബയുത്തകേന പാപകമ്മേന സമന്നാഗതോ. **അസ്സമണോ സമണപടിഞ്ഞോ**തി അസ്സമണോ ഹുത്വാവ സമണപതിരൂപകതായ 'സമണോ അഹ'ന്തി ഏവം പടിഞ്ഞോ. **അബ്രഹ്മചാരീ ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോ**തി അഞ്ഞേ ബ്രഹ്മചാരിനോ സുനിവത്ഥേ സുപാരുതേ സുമ്ഭകപത്തധരേ ഗാമനിഗമജനപദരാജധാനീസു പിണ്ഡായ ചരിത്വാ ജീവികം കപ്പേന്തേ ദിസ്വാ സയമ്പി താദിസേന ആകാരേന തഥാ പടിപജ്ജനതോ 'അഹം ബ്രഹ്മചാരീ'തി പടിഞ്ഞം ദേന്തോ വിയ ഹോതി. 'അഹം ഭിക്ഖൂ'തി വത്വാ ഉപോസഥഗ്ഗാദീനി പവിസന്തോ പന ബ്രഹ്മചാരിപടിഞ്ഞോ ഹോതിയേവ, തഥാ സങ്ഘികം ലാഭം ഗണ്ഹന്തോ. **അന്തോപൂതീ**തി പൂതിനാ കമ്മേന അന്തോ അനുപവിട്ഠോ, നിഗ്ഗുണതായ വാ ഗുണസാരവിരഹിതത്താ അന്തോപൂതി. **അവസ്സുതോ**തി രാഗാദീഹി തിന്തോ. **കസമ്ബുജാതോ**തി സഞ്ജാതരാഗാദികചവരോ. അഥ വാ കസമ്ബു വുച്ചതി തിന്തകുണപഗതം കസടഉദകം. ഇമസ്മിഞ്ച സാസനേ ദുസ്സീലോ നാമ ജിഗുച്ഛനീയത്താ തിന്തകുണപകസടഉദകസദിസോ. തസ്മാ കസമ്ബു വിയ ജാതോതി കസമ്ബുജാതോ.

തസ്സ ന ഏവം ഹോതീതി കസ്മാ ന ഹോതി? യത്ഥ പതിട്ഠിതേന സക്കാ ഭവേയ്യ അരഹത്തം ലദ്ധും, തസ്സാ പതിട്ഠായ ഭിന്നത്താ. യഥാ ഹി ചണ്ഡാലകുമാരകസ്സ 'അസുകോ നാമ ഖത്തിയകുമാരോ രജ്ജേ അഭിസിത്തോ'തി സുത്വാപി, യസ്മിം കുലേ പച്ചാജാതാ അഭിസേകം പാപുണന്തി, തസ്മിം കുലേ അപച്ചാജാതത്താ ന ഏവം ഹോതി - 'കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി സോ ഖത്തിയകുമാരോ വിയ അഭിസേകം പാപുണേയ്യ'ന്തി; ഏവമേവ ദുസ്സീലസ്സ 'അസുകോ നാമ ഭിക്ഖു അരഹത്തം പത്തോ'തി സുത്വാപി, യസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതേന അരഹത്തം പത്തബ്ബം, തസ്സ അഭാവതോ 'കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി സോ സീലവാ വിയ അരഹത്തം പാപുണേയ'ന്തി ന ഏവം ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ അരഹത്താസായ അഭാവാ **നിരാസോ**തി വുച്ചതി.

൯൨. തസ്സ ഏവം ഹോതീതി കസ്മാ ഹോതി? യസ്മിം പതിട്ഠിതേന സക്കാ ഭവേയ്യ അരഹത്തം പാപുണിതും, തസ്സാ പതിട്ഠായ ഥിരത്താ. യഥാ ഹി സുജാതസ്സ ഖത്തിയകുമാരസ്സ 'അസുകോ നാമ ഖത്തിയകുമാരോ രജ്ജേ അഭിസിത്തോ'തി സുത്വാവ യസ്മിം കുലേ പച്ചാജാതാ അഭിസേകം പാപുണന്തി, തസ്മിം പച്ചാജാതസ്സ ഏവം ഹോതി - 'കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി, സോ കുമാരോ വിയ അഭിസേകം പാപുണേയ്യ'ന്തി ഏവമേവ സീലവതോ

‘അസുകോ നാമ ഭിക്ഖു അരഹത്തം പത്തോ’തി സുത്വാവ യസ്മിം സീലേ പതിട്ഠിതേന അരഹത്തം പത്തബ്ബം, തസ്സാ പതിട്ഠായ ഥിരത്താ - ‘കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി സോ ഭിക്ഖു വിയ അരഹത്തം പാപുണേയ്യ’ന്തി ഏവം ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **ആസംസോ** നാമ വുച്ചതി. സോ ഹി അരഹത്തം ആസംസതി പത്ഥേതീതി ആസംസോ.

൪൩. യാ ഹിസ്സ പുബ്ബേ അവിമുത്തസ്സാതി യാ തസ്സ ഖീണാസവസ്സ പുബ്ബേ അരഹത്തവിമുത്തിയാ അവിമുത്തസ്സ വിമുത്താസാ അഹോസി, സാ പടിപ്പസ്സദ്ധാ, തസ്മാ ന ഏവം ഹോതി. യഥാ ഹി അഭിസിത്തസ്സ ഖത്തിയസ്സ ‘അസുകോ നാമ ഖത്തിയകുമാരോ രജ്ജേ അഭിസിത്തോ’തി സുത്വാ ഏകസ്സ രഞ്ഞോ ദ്വിന്നം രജ്ജാഭിസേകാനം ദ്വിന്നം സേതച്ഛത്താനം അഭാവാ ന ഏവം ഹോതി - “കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി സോ കുമാരോ വിയ അഭിസേകം പാപുണേയ്യ”ന്തി; ഏവമേവ ഖീണാസവസ്സ ‘അസുകോ നാമ ഭിക്ഖു അരഹത്തം പത്തോ’തി സുത്വാ, ദ്വിന്നം അരഹത്താനം അഭാവാ - ‘കുദാസ്സു നാമാഹമ്പി സോ ഭിക്ഖു വിയ അരഹത്തം പാപുണേയ്യ’ന്തി ന ഏവം ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ അരഹത്താസായ വിഗതത്താ **വിഗതാസോ**തി വുച്ചതി.

൪൪. ഗിലാനൂപമനിദ്ദേസേ - യായ ഉപമായ തേ ഗിലാനൂപമാതി വുച്ചന്തി, തം താവ ഉപമം ദസ്സേതും **തയോ ഗിലാനാ**തിആദി വുത്തം. **തത്ഥ സപ്പായാനീ**തി ഹിതാനി വുഡ്ഢികരാനി. **പതിരൂപ**ന്തി അനുച്ഛവികം. **നേവ വുട്ഠാതി തമ്ഹാ ആബാധാ**തി ഇമിനാ അതേകിച്ഛേന വാതാപമാരാദിനാ രോഗേന സമന്നാഗതോ നിട്ഠപ്പത്തോ ഗിലാനോ കഥിതോ. **വുട്ഠാതി തമ്ഹാ ആബാധാ**തി ഇമിനാ ഖിപിതകച്ഛുതിണപുപ്ഫകജരാദിപ്പഭേദോ അപ്പമത്തകാബാധോ കഥിതോ.

ലഭന്തോ സപ്പായാനി ഭോജനാനി നോ അലഭന്തോതി ഇമിനാ പന യേസം പടിജഗ്ഗനേന ഫാസുകം ഹോതി, സബ്ബേപി തേ ആബാധാ കഥിതാ. ഏത്ഥ ച പതിരൂപോ ഉപട്ഠാകോ നാമ ഗിലാനുപട്ഠാകങ്ഗേഹി സമന്നാഗതോ പണ്ഡിതോ ദക്ഖോ അനലസോ വേദിതബ്ബോ.

ഗിലാനുപട്ഠാകോ അനുഞ്ഞാതോതി ‘ഭിക്ഖുസങ്ഘേന ദാതബ്ബോ’തി അനുഞ്ഞാതോ. തസ്മിഞ്ഹി ഗിലാനേ അത്തനോ ധമ്മതായ യാപേതും അസക്കോന്തേ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന തസ്സ ഭിക്ഖുനോ ‘ഏകോ ഭിക്ഖു ച സാമണേരോ ച ഇമം പടിജഗ്ഗഥാ’തി അപലോകേത്വാ ദാതബ്ബാ. യാവ പന തേ തം പടിജഗ്ഗന്തി, താവ ഗിലാനസ്സ ച തേസഞ്ച ദ്വിന്നം യേനത്ഥോ സബ്ബം ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സേവ ഭാരോ. **അഞ്ഞേപി ഗിലാനാ ഉപട്ഠാതബ്ബാ**തി ഇതരേപി ദ്വേ ഗിലാനാ ഉപട്ഠാതബ്ബാ. കിം കാരണാ? യോപി ഹി നിട്ഠപ്പത്തഗിലാനോ, സോ അനുപട്ഠിയമാനോ ‘സചേ മം പടിജഗ്ഗേയ്യും, ഫാസുകം മേ ഭവേയ്യ, ന ഖോ പന മം പടിജഗ്ഗന്തീ’തി മനോപദോസം കത്വാ അപായേ നിബ്ബത്തേയ്യ. പടിജഗ്ഗിയമാനസ്സ പന ഏവം ഹോതി - ‘ഭിക്ഖുസങ്ഘേന യം കത്തബ്ബം തം സബ്ബം കതം, മയ്ഹം പന കമ്മവിപാകോ ഈദിസോ’തി സോ ഭിക്ഖുസങ്ഘേ മേത്തം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ സഗ്ഗേ നിബ്ബത്തതി. യോ പന അപ്പമത്തകേന ബ്യാധിനാ സമന്നാഗതോ ലഭന്തോപി അലഭന്തോപി വുട്ഠാതിയേവ, തസ്സ വിനാപി ഭേസജ്ജേന വൂപസമനകബ്യാധി ഭേസജ്ജേ കതേ ഖിപ്പതരം വൂപസമ്മതി. തതോ സോ ബുദ്ധവചനം വാ ഉഗ്ഗണ്ഹിതും സമണധമ്മം വാ

കാതും സക്ഖിസ്സതി. ഇമിനാ കാരണേന അഞ്ഞേപി ഗിലാനാ ഉപട്ഠാതബ്ബാതി വുത്തം.

നേവ ഓക്കമതീതി നേവ പവിസതി. **നിയാമം കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത**ന്തി കുസലേസു ധമ്മേസു മഗ്ഗനിയാമസങ്ഖാതം സമ്മത്തം. ഇമിനാ പദപരമോ പുഗ്ഗലോ കഥിതോ. ദുതിയവാരേന ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ ഗഹിതോ സാസനേ നാളകത്ഥേരസദിസോ . ബുദ്ധന്തരേ ഏകവാരം പച്ചേകബുദ്ധാനം സന്തികേ ഓവാദം ലഭിത്വാ പടിവിദ്ധപച്ചേകബോധിഞാണോ ച. തതിയവാരേന വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ പുഗ്ഗലോ കഥിതോ. നേയ്യോ പന തന്നിസ്സിതോവ ഹോതി.

ധമ്മദേസനാ അനുഞ്ഞാതാതി മാസസ്സ അട്ഠ വാരേ ധമ്മകഥാ അനുഞ്ഞാതാ. **അഞ്ഞേസമ്പി ധമ്മോ ദേസേതബ്ബോ**തി ഇതരേസമ്പി ധമ്മോ കഥേതബ്ബോ. കിം കാരണാ? പദപരമസ്സ ഹി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ ധമ്മം പടിവിജ്ഝിതും അസക്കോന്തസ്സാപി അനാഗതേ പച്ചയോ ഭവിസ്സതി. യോ പന തഥാഗതസ്സ രൂപദസ്സനം ലഭന്തോപി അലഭന്തോപി ധമ്മവിനയഞ്ച സവനായ ലഭന്തോപി അലഭന്തോപി ധമ്മം അഭിസമേതി; സോ അലഭന്തോ ന താവ അഭിസമേതി, ലഭന്തോ പന ഖിപ്പമേവ അഭിസമേസ്സതീതി ഇമിനാ കാരണേന തേസം ധമ്മോ ദേസേതബ്ബോ. തതിയസ്സ പന പുനപ്പുനം ദേസേതബ്ബോവ. കായസക്ഖിദിട്ഠിപ്പത്തസദ്ധാവിമുത്താ ഹേട്ഠാ കഥിതായേവ.

൯൩. ഗൂഥഭാണീആദീസു - **സഭഗ്ഗതോ**തി സഭായം ഠിതോ. **പരിസഗ്ഗതോ**തി ഗാമപരിസായ ഠിതോ. **ഞാതിമജ്ഝഗതോ**തി ദായാദാനം മജ്ഝേ ഠിതോ. **പൂഗമജ്ഝഗതോ**തി സേണീനം മജ്ഝേ ഠിതോ. **രാജകുലമജ്ഝഗതോ**തി രാജകുലസ്സ മജ്ഝേ മഹാവിനിച്ഛയേ ഠിതോ. **അഭിനീതോ**തി പുച്ഛനത്ഥായ നീതോ. **സക്ഖിപുട്ഠോ**തി സക്ഖിം കത്വാ പുച്ഛിതോ. **ഏഹമ്ഭോ പുരിസാ**തി ആലപനമേതം. **അത്തഹേതു വാ പരഹേതു** വാതി അത്തനോ വാ പരസ്സ വാ ഹത്ഥപാദാദിഹേതു വാ ധനഹേതു വാ. **ആമിസകിഞ്ചിക്ഖഹേതു വാ**തി ഏത്ഥ **ആമിസ**ന്തി ലാഭോ അധിപ്പേതോ. **കിഞ്ചിക്ഖ**ന്തി യം വാ തം വാ അപ്പമത്തകം. അന്തമസോ തിത്തിരവട്ടകസപ്പിപിണ്ഡനവനീതപിണ്ഡാദിഅപ്പമത്തകസ്സാപി ലഞ്ജസ്സ ഹേതൂതി അത്ഥോ. **സമ്പജാനമുസാ ഭാസിതാ ഹോതീ**തി ജാനന്തോയേവ മുസാവാദം കത്താ ഹോതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ഗൂഥസദിസവചനത്താ **ഗൂഥഭാണീ**തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി ഗൂഥം നാമ മഹാജനസ്സ അനിട്ഠം ഹോതി അകന്തം; ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം അനിട്ഠം ഹോതി അകന്തം.

൯൪. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ പുപ്ഫസദിസവചനത്താ **പുപ്ഫഭാണീ**തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി ഫുല്ലാനി വസ്സികാനി വാ അധിമുത്തകാനി വാ മഹാജനസ്സ ഇട്ഠാനി കന്താനി ഹോന്തി; ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം ഇട്ഠം ഹോതി കന്തം.

൯൫. **നേലാ**തി ഏലം വുച്ചതി ദോസോ. നാസ്സാ ഏലന്തി നേലാ. നിദ്ദോസാതി അത്ഥോ, ''നേലങ്ഗോ സേതപച്ഛാദോ''തി (ഉദാ० ൬൫) ഏത്ഥ വുത്തനേലം വിയ. **കണ്ണസുഖാ**തി ബ്യഞ്ജനമധുരതായ കണ്ണാനം സുഖാ. സൂചിവിജ്ഝനം വിയ കണ്ണസൂലം ന ജനേതി. അത്ഥമധുരതായ സകലസരീരേ കോപം അജനേത്വാ പേമം ജനേതീതി **പേമനീയാ**. ഹദയം ഗച്ഛതി

അപ്പടിഹഞ്ഞമാനാ സുഖേന ചിത്തം പവിസതീതി **ഹദയങ്ഗമാ**. ഗുണപരിപുണ്ണതായ പുരേ ഭവാതി **പോരീ**. പുരേ സംവഡ്ഢനാരീ വിയ സുകുമാരാതിപി പോരീ. പുരസ്സ ഏസാതിപി പോരീ. നഗരവാസീനം കഥാതി അത്ഥോ. നഗരവാസിനോ ഹി യുത്തകഥാ ഹോന്തി. പിതിമത്തം പിതാതി, മാതിമത്തം മാതാതി, ഭാതിമത്തം ഭാതാതി വദന്തി. ഏവരൂപീ കഥാ ബഹുനോ ജനസ്സ കന്താ ഹോതീതി **ബഹുജനകന്താ**. ബഹുജനസ്സ കന്തഭാവേനേവ ബഹുനോ ജനസ്സ മനാപാ ചിത്തവുദ്ധികരാതി **ബഹുജനമനാപാ. അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **മധുഭാണീ**തി വുച്ചതി. മുദുഭാണീതിപി പാഠോ. ഉഭയത്ഥാപി മധുരവചനോതി അത്ഥോ. യഥാ ഹി ചതുമധുരം നാമ മധുരം പണീതം; ഏവമേവ ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ വചനം ദേവമനുസ്സാനം മധുരം ഹോതി.

൧൦൧. അരുകൂപമചിത്താദീസു - **അഭിസജ്ജതീ**തി ലഗ്ഗതി. **കുപ്പതീ**തി കോപവസേന കുപ്പതി. **ബ്യാപജ്ജതീ**തി പകതിഭാവം പജഹതി, പൂതികോ ഹോതി. **പതിത്ഥീയതീ**തി ഥിനഭാവം ഥദ്ധഭാവഞ്ച ആപജ്ജതി. **കോപ**ന്തി ദുബ്ബലകോധം. **ദോസ**ന്തി ദുസ്സനവസേന തതോ ബലവതരം. **അപ്പച്ചയ**ന്തി അതുട്ഠാകാരം ദോമനസ്സം. **ദുട്ഠാരുകോ**തി പുരാണവണോ. **കട്ഠേനാ**തി ദണ്ഡകകോടിയാ. **കഠലായാ**തി കപാലേന. **ആസവം ദേതീ**തി അപരാപരം സവതി. പുരാണവണോ ഹി അത്തനോ ധമ്മതായ ഏവ പുബ്ബം ലോഹിതം യൂസന്തി ഇമാനി തീണി സവതി , ഘട്ടിതോ പന താനി അധികതരം സവതി. **ഏവമേവം ഖോ**തി ഏത്ഥ ഇദം ഓപമ്മസംസന്ദനം, ദുട്ഠാരുകോ വിയ ഹി കോധനോ പുഗ്ഗലോ. തസ്സ അത്തനോ ധമ്മതായ സവനം വിയ കോധനസ്സപി അത്തനോ ധമ്മതായ ഉദ്ധുമാതകസ്സ വിയ ചണ്ഡികതസ്സ ചരണം. കട്ഠേന വാ കഠലായ വാ ഘട്ടനം വിയ അപ്പമത്തകമ്പി വചനം ഭിയ്യോസോ മത്തായ സവനം വിയ 'മാദിസം നാമ ഏസ ഏവം വദതീ'തി ഭിയ്യോസോ മത്തായ ഉദ്ധുമായനഭാവോ ദട്ഠബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **അരുകൂപമചിത്തോ**തി വുച്ചതി. പുരാണവണസദിസചിത്തോതി അത്ഥോ.

൧൦൨. **രത്തന്ധകാരതിമിസായാ**തി രത്തിം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണുപ്പത്തിനിവാരണേന അന്ധഭാവകരണേ ബഹലതമേ. **വിജ്ജന്തരികായാ**തി വിജ്ജുപ്പത്തിക്ഖണേ. ഇധാപി ഇദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - ചക്ഖുമാ പുരിസോ വിയ ഹി യോഗാവചരോ ദട്ഠബ്ബോ. അന്ധകാരം വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ. വിജ്ജുസഞ്ചരണം വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗഞാണസ്സ ഉപ്പത്തികാലോ. വിജ്ജന്തരികായ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ സാമന്താ രൂപദസ്സനം വിയ സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ നിബ്ബാനദസ്സനം. പുന അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ. പുന വിജ്ജുസഞ്ചരണം വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗഞാണസ്സ ഉപ്പാദോ. വിജ്ജന്തരികായ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ സാമന്താ രൂപദസ്സനം വിയ സകദാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണേ നിബ്ബാനദസ്സനം. പുന അന്ധകാരാവത്ഥരണം വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ. പുന വിജ്ജുസഞ്ചരണം വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗഞാണസ്സ ഉപ്പാദോ. വിജ്ജന്തരികായ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ സാമന്താ രൂപദസ്സനം വിയ അനാഗാമിമഗ്ഗക്ഖണേ നിബ്ബാനദസ്സനം വേദിതബ്ബം. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **വിജ്ജൂപമചിത്തോ**തി വുച്ചതി. ഇത്തരകാലോഭാസേന വിജ്ജുസദിസചിത്തോതി അത്ഥോ.

൧൦൩. വജിരൂപമചിത്തതായപി ഇദം ഓപമ്മസംസന്ദനം - വജിരം വിയ ഹി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണം ദട്ഠബ്ബം. മണിഗണ്ഠിപാസാണഗണ്ഠി വിയ അരഹത്തമഗ്ഗവജ്ഝാ കിലേസാ. വജിരസ്സ മണിഗണ്ഠിം വാ പാസാണഗണ്ഠിം വാ വിനിവിജ്ഝിത്വാ അഗമനഭാവസ്സ നത്ഥിഭാവോ വിയ അരഹത്തമഗ്ഗഞാണേന അച്ഛേജ്ജാനം കിലേസാനം നത്ഥിഭാവോ. വജിരേന നിബ്ബിദ്ധവേധസ്സ പുന അപടിപൂരണം വിയ അരഹത്തമഗ്ഗേന ഛിന്നാനം കിലേസാനം പുന അനുപ്പാദോ ദട്ഠബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **വജിരൂപമചിത്തോ**തി വുച്ചതി. കിലേസാനം മൂലഘാതകരണസമത്ഥതായ വജിരേന സദിസചിത്തോതി അത്ഥോ.

൧൦൪. അന്ധാദീസു **തഥാരൂപം ചക്ഖു ന ഹോതീ**തി തഥാജാതികം തഥാസഭാവം പഞ്ഞാചക്ഖു ന ഹോതി. **ഫാതിം കരേയ്യാ**തി ഫീതം വഡ്ഢിതം കരേയ്യ. **സാവജ്ജാനവജ്ജേ**തി സദോസനിദ്ദോസേ. **ഹീനപ്പണീതേ**തി അധമുത്തമേ. **കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേ**തി കണ്ഹസുക്കായേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിബാഹനതോ പടിപക്ഖവസേന സപ്പടിഭാഗാതി വുച്ചന്തി. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപോ - കുസലേ ധമ്മേ 'കുസലാ ധമ്മാ'തി യേന പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ജാനേയ്യ, അകുസലേ ധമ്മേ 'അകുസലാ ധമ്മാ'തി, സാവജ്ജാദീസുപി ഏസേവ നയോ. കണ്ഹസുക്കസപ്പടിഭാഗേസു പന കണ്ഹധമ്മേ 'സുക്കസപ്പടിഭാഗാ'തി, സുക്കധമ്മേ 'കണ്ഹസപ്പടിഭാഗാ'തി യേന പഞ്ഞാചക്ഖുനാ ജാനേയ്യ. **തഥാരൂപമ്പിസ്സ ചക്ഖു ന ഹോതീ**തി ഇമിനാ നയേന സേസട്ഠാനേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ദിട്ഠധമ്മികഭോഗസംഹരണപഞ്ഞാചക്ഖുനോ ച സമ്പരായികത്ഥസോധനപഞ്ഞാചക്ഖുനോ ച അഭാവാ **അന്ധോ**തി വുച്ചതി. ദുതിയോ ദിട്ഠധമ്മികഭോഗസംഹരണപഞ്ഞാചക്ഖുനോ ഭാവാ, സമ്പരായികത്ഥസോധനപഞ്ഞാചക്ഖുനോ പന അഭാവാ **ഏകചക്ഖൂ**തി വുച്ചതി. തതിയോ ദ്വിന്നമ്പി ഭാവാ **ദ്വിചക്ഖൂ**തി വുച്ചതി.

൧൦൫. അവകുജ്ജപഞ്ഞാദീസു **ധമ്മം ദേസേന്തീ**തി ഉപാസകോ ധമ്മസ്സവനത്ഥായ ആഗതോതി അത്തനോ കമ്മം പഹായ ധമ്മം ദേസേന്തി. **ആദികല്യാണ**ന്തി ആദിമ്ഹി കല്യാണം ഭദ്ദകം അനവജ്ജം നിദ്ദോസം കത്വാ ദേസേന്തി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന **ആദീ**തി പുബ്ബപട്ഠപനാ. **മജ്ഝ**ന്തി കഥാവേമജ്ഝം. **പരിയോസാന**ന്തി സന്നിട്ഠാനം. ഇതിസ്സ ധമ്മം കഥേന്താ പുബ്ബപട്ഠപനേപി കല്യാണം ഭദ്ദകം അനവജ്ജമേവ കത്വാ കഥേന്തി, വേമജ്ഝേപി, പരിയോസാനേപി. ഏത്ഥ ച അത്ഥി ദേസനായ ആദിമജ്ഝപരിയോസാനാനി, അത്ഥി സാസനസ്സ. തത്ഥ ദേസനായ താവ - ചതുപ്പദികഗാഥായ പഠമപദം ആദി, ദ്വേ പദാനി മജ്ഝം, അവസാനപദം പരിയോസാനം. ഏകാനുസന്ധികസുത്തസ്സ - നിദാനം ആദി, അനുസന്ധി മജ്ഝം, ഇദമവോചാതി അപ്പനാ പരിയോസാനം. അനേകാനുസന്ധികസ്സ - പഠമോ അനുസന്ധി ആദി , തതോ പരം ഏകോ വാ അനേകാ വാ മജ്ഝം, പച്ഛിമോ പരിയോസാനം. അയം താവ ദേസനായ നയോ.

സാസനസ്സ പന സീലം ആദി, സമാധി മജ്ഝം, വിപസ്സനാ പരിയോസാനം. സമാധി വാ ആദി, വിപസ്സനാ മജ്ഝം, മഗ്ഗോ പരിയോസാനം. വിപസ്സനാ വാ ആദി, മഗ്ഗോ മജ്ഝം, ഫലം പരിയോസാനം. മഗ്ഗോ വാ ആദി, ഫലം മജ്ഝം, നിബ്ബാനം പരിയോസാനം . ദ്വേ ദ്വേ വാ കരിയമാനേ സീലസമാധയോ ആദി, വിപസ്സനാമഗ്ഗാ മജ്ഝം, ഫലനിബ്ബാനാനി പരിയോസാനം. **സാത്ഥ**ന്തി സാത്ഥകം

കത്വാ ദേസേന്തി. **സബ്യഞ്ജനന്തി** അക്ഖരപാരിപൂരിം കത്വാ ദേസേന്തി. **കേവലപരിപുണ്ണന്തി** സകലപരിപുണ്ണം അനൂനം കത്വാ ദേസേന്തി. **പരിസുദ്ധന്തി** പരിസുദ്ധം നിജ്ജടം നിഗ്ഗണ്ഠിം കത്വാ ദേസേന്തി. **ബ്രഹ്മചരിയം പകാസേന്തീതി** എവം ദേസേന്താ ച സേട്ഠചരിയഭൂതം സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതം അരിയം അട്ഠങ്ഗികം മഗ്ഗം പകാസേന്തി. **നേവ ആദിം മനസി കരോതീതി** നേവ പുബ്ബപട്ഠപനം മനസി കരോതി. **കുമ്ഭോതി** ഘടോ. **നിക്കുജ്ജോതി** അധോമുഖോ ഠപിതോ. **എവമേവന്തി** എത്ഥ കുമ്ഭോ നിക്കുജ്ജോ വിയ അവകുജ്ജപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ദട്ഠബ്ബോ. ഉദകാസിഞ്ചനകാലോ വിയ ധമ്മദേസനായ ലദ്ധകാലോ. ഉദകസ്സ വിവട്ടനകാലോ വിയ തസ്മിം ആസനേ നിസിന്നസ്സ ഉഗ്ഗഹേതും അസമത്ഥകാലോ. ഉദകസ്സ അസണ്ഠാനകാലോ വിയ ഉട്ഠഹിത്വാ അസല്ലക്ഖണകാലോ വേദിതബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീതി** അയം എവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **അവകുജ്ജപഞ്ഞോതി** വുച്ചതി. അധോമുഖപഞ്ഞോതി അത്ഥോ.

൧൦൮. **ആകിണ്ണാനീതി** പക്ഖിത്താനി. **സതിസമ്മോസാ പകിരേയ്യാതി** മുട്ഠസ്സതിതായ വികിരേയ്യ. **എവമേവന്തി** എത്ഥ ഉച്ഛങ്ഗോ വിയ ഉച്ഛങ്ഗപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ദട്ഠബ്ബോ. നാനാഖജ്ജകാനി വിയ നാനപ്പകാരം ബുദ്ധവചനം. ഉച്ഛങ്ഗേ നാനാഖജ്ജകാനി ഖാദന്തസ്സ നിസിന്നകാലോ വിയ തസ്മിം ആസനേ നിസിന്നസ്സ ഉഗ്ഗഹണകാലോ. വുട്ഠഹന്തസ്സ സതിസമ്മോസാ വികിരണകാലോ വിയ തസ്മാ ആസനാ വുട്ഠായ ഗച്ഛന്തസ്സ അസല്ലക്ഖണകാലോ വേദിതബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീതി** അയം എവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **ഉച്ഛങ്ഗപഞ്ഞോതി** വുച്ചതി. ഉച്ഛങ്ഗസദിസപഞ്ഞോതി അത്ഥോ.

൧൦൯. **ഉക്കുജ്ജോതി** ഉപരിമുഖോ ഠപിതോ. **സണ്ഠാതീതി** പതിട്ഠഹതി. **എവമേവ ഖോതി** എത്ഥ ഉപരിമുഖോ ഠപിതോ കുമ്ഭോ വിയ പുഥുപഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ദട്ഠബ്ബോ. ഉദകസ്സ ആസിത്തകാലോ വിയ ദേസനായ ലദ്ധകാലോ. ഉദകസ്സ സണ്ഠാനകാലോ വിയ തത്ഥ നിസിന്നസ്സ ഉഗ്ഗഹണകാലോ. നോ വിവട്ടനകാലോ വിയ ഉട്ഠായ ഗച്ഛന്തസ്സ സല്ലക്ഖണകാലോ വേദിതബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീതി** അയം എവരൂപോ പുഗ്ഗലോ **പുഥുപഞ്ഞോതി** വുച്ചതി. വിത്ഥാരികപഞ്ഞോതി അത്ഥോ.

൧൧൦. അവീതരാഗാദീസു - യഥാ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ, എവം പുഥുജ്ജനോപി പഞ്ചസു കാമഗുണേസു, തീസു ച ഭവേസു **അവീതരാഗോ**. അദബ്ബതായ പന ന ഗഹിതോ. യഥാ ഹി ഛേകോ വഡ്ഢകീ ദബ്ബസമ്ഭാരത്ഥം വനം പവിട്ഠോ ന ആദിതോ പട്ഠായ സമ്പത്തസമ്പത്തരുക്ഖേ ഛിന്ദതി, യേ പനസ്സ ദബ്ബസമ്ഭാരൂപഗാ ഹോന്തി, തേയേവ ഛിന്ദതി; എവമിധാപി ഭഗവതാ ദബ്ബജാതികാ അരിയാവ ഗഹിതാ, പുഥുജ്ജനാ പന അദബ്ബതായ ന ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ. **കാമേസു വീതരാഗോതി** പഞ്ചസു കാമഗുണേസു വീതരാഗോ. **ഭവേസു അവീതരാഗോതി** രൂപാരൂപഭവേസു അവീതരാഗോ.

൧൧൧. പാസാണലേഖൂപമാദീസു - **അനുസേതീതി** അപ്പഹീനതായ അനുസേതി. **ന ഖിപ്പം ലുജ്ജതീതി** ന അന്തരാ നസ്സതി, കപ്പുട്ഠാനേനേവ നസ്സതി. **എവമേവന്തി** എവം തസ്സാപി പുഗ്ഗലസ്സ കോധോ ന അന്തരാ പുനദിവസേ വാ അപരദിവസേ വാ നിബ്ബാതി, അദ്ധനിയോ പന ഹോതി. മരണേനേവ നിബ്ബാതീതി അത്ഥോ. **അയം വുച്ചതീതി** അയം എവരൂപോ പുഗ്ഗലോ

പാസാണലേഖാ വിയ കുജ്ഝനഭാവേന ചിരട്ഠിതികതോ **പാസാണലേഖൂപമോ**തി വുച്ചതി.

൧൧൪. സോ ച ഖ്വസ്സ കോധോതി സോ അപ്പമത്തകേപി കാരണേ സഹസാ കുദ്ധസ്സ കോധോ. **ന ചിര**ന്തി അചിരം അപ്പഹീനതായ നാനുസേതി. യഥാ പന പഥവിയം ആകഡ്ഢിത്വാ കതലേഖാ വാതാദീഹി ഖിപ്പം നസ്സതി, ഏവമസ്സ സഹസാ ഉപ്പന്നോപി കോധോ ഖിപ്പമേവ നിബ്ബാതീതി അത്ഥോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ പഥവിയം ലേഖാ വിയ കുജ്ഝനഭാവേന അചിരട്ഠിതികതോ **പഥവീലേഖൂപമോ**തി വുച്ചതി.

൧൧൫. ആഗാള്ഹേനാതി അതിഗാള്ഹേന മമ്മച്ഛേദകേന ഥദ്ധവചനേന. **ഫരുസേനാ**തി ന സോതസുഖേന. **അമനാപേനാ**തി ന ചിത്തസുഖേന. **സംസന്ദതീ**തി ഏകീഭവതി. **സന്ധിയതീ**തി ഘടയതി. **സമ്മോദതീ**തി നിരന്തരോ ഹോതി. അഥ വാ - **സംസന്ദതീ**തി ചിത്തകിരിയാദീസു ചിത്തേന സമോധാനം ഗച്ഛതി. ഖീരോദകം വിയ ഏകീഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. **സന്ധിയതീ**തി ഠാനഗമനാദീസു കായകിരിയാദീസു കായേന സമോധാനം ഗച്ഛതി. തിലതണ്ഡുലാ വിയ മിസ്സീഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. **സമ്മോദതീ**തി ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീസു വചീകിരിയാസു വാചായ സമോധാനം ഗച്ഛതി. വിപ്പവാസഗതോപി പിയസഹായകോ വിയ പിയതരഭാവം ഉപേതീതി അത്ഥോ. അപിച - കിച്ചകരണീയേസു തേഹി സദ്ധിം ആദിതോവ ഏകകിരിയഭാവം ഉപഗച്ഛന്തോ സംസന്ദതി. യാവ മജ്ഝാ പവത്തന്തോ സന്ധിയതി, യാവ പരിയോസാനാ അനിവത്തന്തോ സമ്മോദതീതിപി വേദിതബ്ബോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ഉദകലേഖാ വിയ ഖിപ്പം സംസന്ദനതോ **ഉദകലേഖൂപമോ**തി വുച്ചതി.

൧൧൬. പോത്ഥകൂപമേസു - യായ ഉപമായ തേ **പോത്ഥകൂപമാ**തി വുച്ചന്തി, തം താവ ഉപമം ദസ്സേതും **തയോ പോത്ഥകാ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **നവോ**തി നവവായിമോ. **പോത്ഥകോ**തി സാണവാകസാടകോ. **ദുബ്ബണ്ണോ**തി വിവണ്ണോ. **ദുക്ഖസമ്ഫസ്സോ**തി ഖരസമ്ഫസ്സോ. **അപ്പഗ്ഘോ**തി അതിബഹും അഗ്ഘന്തോ കഹാപണഗ്ഘനകോ ഹോതി. **മജ്ഝിമോ**തി പരിഭോഗമജ്ഝിമോ. സോ ഹി നവഭാവം അതിക്കമിത്വാ ജിണ്ണഭാവം അപ്പത്തോ മജ്ഝേ പരിഭോഗകാലേപി ദുബ്ബണ്ണോ ച ദുക്ഖസമ്ഫസ്സോ ച അപ്പഗ്ഘോയേവ ച ഹോതി. അതിബഹും അഗ്ഘന്തോ അഡ്ഢം അഗ്ഘതി. ജിണ്ണകാലേ പന അഡ്ഢമാസകം വാ കാകണികം വാ അഗ്ഘതി. **ഉക്ഖലിപരിമജ്ജന**ന്തി കാളുക്ഖലിപരിപുഞ്ഛനം.

നവോതി ഉപസമ്പദായ പഞ്ചവസ്സകാലതോ ഹേട്ഠാ ജാതിയാ സട്ഠിവസ്സോപി നവോയേവ. **ദുബ്ബണ്ണതായാ**തി സരീരവണ്ണേനപി ഗുണവണ്ണേനപി ദുബ്ബണ്ണതായ. ദുസ്സീലസ്സ ഹി പരിസമജ്ഝേ നിസിന്നസ്സ നിത്തേജതായ സരീരവണ്ണോപി ന സമ്പജ്ജതി, ഗുണവണ്ണേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. **യേ ഖോ പനസ്സാ**തി യേ ഖോ പന തസ്സ ഉപട്ഠാകാ വാ ഞാതിമിത്താദയോ വാ ഏതം പുഗ്ഗലം സേവന്തി. **തേസം ത**ന്തി തേസം പുഗ്ഗലാനം ഛ സത്ഥാരേ സേവന്താനം മിച്ഛാദിട്ഠികാനം വിയ, ദേവദത്തം സേവന്താനം കോകാലികാദീനം വിയ ച തം സേവനം ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ ഹോതി. **മജ്ഝിമോ**തി പഞ്ചവസ്സകാലതോ പട്ഠായ യാവ നവവസ്സകാലാ മജ്ഝിമോ നാമ. **ഥേരോ**തി ദസവസ്സകാലതോ പട്ഠായ ഥേരോ നാമ. **ഏവമാഹംസൂ**തി ഏവം വദന്തി. **കിം**

നു ഖോ തുയ്ഹന്തി തുയ്ഹം ബാലസ്സ ഭണിതേന കോ അത്ഥോതി വുത്തം ഹോതി. **തഥാരൂപന്തി** തഥാജാതികം തഥാസഭാവം ഉക്ഖേപനീയകമ്മസ്സ കാരണഭൂതം.

൧൧൭. കാസികവത്ഥൂപമേസു - **കാസികവത്ഥം** നാമ തയോ കപ്പാസംസൂ ഗഹേത്വാ കന്തിതസുത്തേന വായിതം സുഖുമവത്ഥം. തം നവവായിമം അനഗ്ഘം ഹോതി. പരിഭോഗമജ്ഝിമം വീസമ്പി തിംസമ്പി സഹസ്സാനി അഗ്ഘതി. ജിണ്ണകാലേ പന അട്ഠപി ദസപി സഹസ്സാനി അഗ്ഘതി.

തേസം തം ഹോതീതി തേസം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാദയോ സേവന്താനം വിയ തം സേവനം ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായ ഹോതി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധഞ്ഹി ഏകം നിസ്സായ യാവജ്ജകാലാ മുച്ചനകസത്താനം പമാണം നത്ഥി. തഥാ സാരിപുത്തത്ഥേരമഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരേ അവസേസേ ച അസീതിമഹാസാവകേ നിസ്സായ സഗ്ഗം ഗതസത്താനം പമാണം നത്ഥി. യാവജ്ജകാലാ തേസം ദിട്ഠാനുഗതിം പടിപന്നസത്താനമ്പി പമാണം നത്ഥിയേവ. **ആധേയ്യം ഗച്ഛതീ**തി തസ്സ മഹാഥേരസ്സ തം അത്ഥനിസ്സിതം വചനം യഥാ ഗന്ധകരണ്ഡകേ കാസികവത്ഥം ആധാതബ്ബതം ഠപേതബ്ബതം ഗച്ഛതി, ഏവം ഉത്തമങ്ഗേ സിരസ്മിം ഹദയേ ച ആധാതബ്ബതം ഠപേതബ്ബതമ്പി ഗച്ഛതി. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്താനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

൧൧൮. സുപ്പമേയ്യാദീസു - സുഖേന പമേതബ്ബോതി **സുപ്പമേയ്യോ. ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സത്തലോകേ. **ഉദ്ധതോ**തി ഉദ്ധച്ചേന സമന്നാഗതോ. **ഉന്നളോ**തി ഉഗ്ഗതനളോ; തുച്ഛമാനം ഉക്ഖിപിത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. **ചപലോ**തി പത്തമണ്ഡനാദിനാ ചാപല്ലേന സമന്നാഗതോ. **മുഖരോ**തി മുഖഖരോ. **വികിണ്ണവാചോ**തി അസംയതവചനോ. **അസമാഹിതോ**തി ചിത്തേകഗ്ഗതാരഹിതോ. **വിബ്ഭന്തചിത്തോ**തി ഭന്തചിത്തോ, ഭന്തഗാവീഭന്തമിഗീസപ്പടിഭാഗോ. **പാകടിന്ദ്രിയോ**തി വിവടിന്ദ്രിയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ 'സുപ്പമേയ്യോ'തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി പരിത്തസ്സ ഉദകസ്സ സുഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി; ഏവമേവ ഇമേഹി അഗുണങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ സുഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി. തേനേസ 'സുപ്പമേയ്യോ'തി വുത്തോ.

൧൧൯. ദുക്ഖേന പമേതബ്ബോതി **ദുപ്പമേയ്യോ. അനുദ്ധതാ**ദീനി വുത്തപടിപക്ഖവസേന വേദിതബ്ബാനി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ 'ദുപ്പമേയ്യോ'തി വുച്ചതി. യഥാ ഹി മഹാസമുദ്ദസ്സ ദുക്ഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി; ഏവമേവ ഇമേഹി ഗുണങ്ഗേഹി സമന്നാഗതസ്സ ദുക്ഖേന പമാണം ഗയ്ഹതി. താദിസോ 'അനാഗാമീ നു ഖോ, ഖീണാസവോ നു ഖോ'തി വത്തബ്ബതം ഗച്ഛതി, തേനേസ 'ദുപ്പമേയ്യോ'തി വുത്തോ.

൧൨൦. ന സക്കാ പമേതുന്തി **അപ്പമേയ്യോ**. യഥാ ഹി ആകാസസ്സ ന സക്കാ പമാണം ഗഹേതും, ഏവം ഖീണാസവസ്സ. തേനേസ 'അപ്പമേയ്യോ'തി വുത്തോ.

൧൨൧. ന സേവിതബ്ബാദീസു - **ന സേവിതബ്ബോ**തി ന ഉപസങ്കമിതബ്ബോ. **ന ഭജിതബ്ബോ**തി ന അല്ലീയിതബ്ബോ. **ന പയിരുപാസിതബ്ബോ**തി ന സന്തികേ നിസീദനവസേന പുനപ്പുനം ഉപാസിതബ്ബോ. **ഹീനോ ഹോതി സീലേനാ**തിആദീസു ഉപാദായുപാദായ ഹീനതാ വേദിതബ്ബാ . യോ ഹി പഞ്ച സീലാനി രക്ഖതി,

സോ ദസ സീലാനി രക്ഖന്തേന ന സേവിതബ്ബോ. യോ പന ദസ സീലാനി രക്ഖതി, സോ ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം രക്ഖന്തേന ന സേവിതബ്ബോ. **അഞ്ഞത്ര അനുദ്ദയാ അഞ്ഞത്ര അനുകമ്പാ**തി ഠപേത്വാ അനുദ്ദയഞ്ച അനുകമ്പഞ്ച. അത്തനോ അത്ഥായ ഏവ ഹി ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ ന സേവിതബ്ബോ. അനുദ്ദയാനുകമ്പാവസേന പന തം ഉപസങ്കമിതും വട്ടതി.

൯൨൨. **സദിസോ ഹോതീ**തി സമാനോ ഹോതി. **സീലസാമഞ്ഞഗതാനം സത**ന്തി സീലേന സമാനഭാവം ഗതാനം സന്താനം. **സീലകഥാ ച നോ ഭവിസ്സതീ**തി ഏവം സമാനസീലാനം അമ്ഹാകം സീലമേവ ആരബ്ഭ കഥാ ഭവിസ്സതി. **സാ ച നോ ഫാസു ഭവിസ്സതീ**തി സാ ച സീലകഥാ അമ്ഹാകം ഫാസുവിഹാരോ സുഖവിഹാരോ ഭവിസ്സതി. **സാ ച നോ പവത്തിനീ ഭവിസ്സതീ**തി സാ ച അമ്ഹാകം കഥാ ദിവസമ്പി കഥേന്താനം പവത്തിനീ ഭവിസ്സതി, ന പടിഹഞ്ഞിസ്സതി. ദ്വീസു ഹി സീലവന്തേസു ഏകേന സീലസ്സ വണ്ണേ കഥിതേ ഇതരോ അനുമോദതി; തേന തേസം കഥാ ഫാസു ചേവ ഹോതി, പവത്തിനീ ച. ഏകസ്മിം പന ദുസ്സീലേ സതി ദുസ്സീലസ്സ സീലകഥാ ദുക്കഥാതി നേവ സീലകഥാ ഹോതി, ന ഫാസു ഹോതി, ന പവത്തിനീ. **സമാധിപഞ്ഞാകഥാസുപി** ഏസേവ നയോ. ദ്വേ ഹി സമാധിലാഭിനോ സമാധികഥം, സപ്പഞ്ഞാ ച പഞ്ഞാകഥം കഥേന്താ, രത്തിം വാ ദിവസം വാ അതിക്കന്തമ്പി ന ജാനന്തി.

൯൨൩. **സക്കത്വാ ഗരും കത്വാ**തി സക്കാരഞ്ചേവ ഗരുകാരഞ്ച കരിത്വാ. **അധികോ ഹോതീ**തി അതിരേകോ ഹോതി. **സീലക്ഖന്ധ**ന്തി സീലരാസിം. **പരിപൂരേസ്സാമീ**തി തം അതിരേകസീലം പുഗ്ഗലം നിസ്സായ അത്തനോ അപരിപൂരം സീലരാസിം പരിപൂരം കരിസ്സാമി. **തത്ഥ തത്ഥ പഞ്ഞായ അനുഗ്ഗഹേസ്സാമീ**തി ഏത്ഥ സീലസ്സ അസപ്പായേ അനുപകാരധമ്മേ വജ്ജേത്വാ സപ്പായേ ഉപകാരധമ്മേ സേവന്തോ തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ സീലക്ഖന്ധം പഞ്ഞായ അനുഗ്ഗണ്ഹാതി നാമ. **സമാധിപഞ്ഞാക്ഖന്ധേസുപി** ഏസേവ നയോ.

൯൨൪. ജിഗുച്ഛിതബ്ബാദീസു - **ജിഗുച്ഛിതബ്ബോ**തി ഗൂഥം വിയ ജിഗുച്ഛിതബ്ബോ. **അഥ ഖോ ന**ന്തി അഥ ഖോ അസ്സ. **കിത്തിസദ്ദോ**തി കഥാസദ്ദോ. **ഏവമേവ**ന്തി ഏത്ഥ ഗൂഥകൂപോ വിയ ദുസ്സില്യം ദട്ഠബ്ബം. ഗൂഥകൂപേ പതിത്വാ ഠിതോ ധമനീഅഹി വിയ ദുസ്സീലപുഗ്ഗലോ. ഗൂഥകൂപതോ ഉദ്ധരിയമാനേന തേന അഹിനാ പുരിസസ്സ സരീരം ആരുള്ഹേനാപി അദട്ഠഭാവോ വിയ ദുസ്സീലം സേവമാനസ്സാപി തസ്സ കിരിയായ കാരണഭാവോ സരീരം ഗൂഥേന മക്ഖേത്വാ അഹിനോ ഗതകാലോ വിയ ദുസ്സീലം സേവമാനസ്സ പാപകിത്തിസദ്ദസ്സ അബ്ഭുഗ്ഗമനകാലോ വേദിതബ്ബോ.

൯൨൫. **തിന്ദുകാലാത**ന്തി തിന്ദുകരുക്ഖഅലാതം. **ഭിയ്യോസോ മത്തായ ചിച്ചിടായതീ**തി തഞ്ഹി ഝായമാനം പകതിയാപി പപടികായോ മുഞ്ചന്തം ചിച്ചിടായതി ചിടിചിടാതി സദ്ദം കരോതി. ഘട്ടിതം പന അധിമത്തം കരോതീതി അത്ഥോ. **ഏവമേവ**ന്തി ഏവമേവം കോധനോ അത്തനോ ധമ്മതായപി ഉദ്ധതോ ചണ്ഡികതോ ഹുത്വാ ചരതി. അപ്പമത്തകം പന വചനം വുത്തകാലേ 'മാദിസം നാമ ഏവം വദതീ'തി അതിരേകതരം ഉദ്ധതോ ചണ്ഡികതോ ഹുത്വാ ചരതി. **ഗൂഥകൂപോ**തി ഗൂഥപുണ്ണകൂപോ, ഗൂഥരാസിയേവ വാ. ഓപമ്മസംസന്ദനം പനേത്ഥ പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **തസ്മാ ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോ, ന സേവിതബ്ബോ**തി യസ്മാ കോധനോ

അതിസേവിയമാനോപി അതിഉപസങ്കമിയമാനോപി കുജ്ഝതിയേവ, 'കിം ഇമിനാ'തി പടിക്കമന്തോപി കുജ്ഝതിയേവ, തസ്മാ പലാലഗ്ഗി വിയ അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോ, ന സേവിതബ്ബോ. കിം വുത്തം ഹോതി? യോ ഹി പലാലഗ്ഗിം അതിഉപസങ്കമിത്വാ തപ്പതി, തസ്സ സരീരം ഝായതി. യോ അതിപടിക്കമിത്വാ തപ്പതി, തസ്സ സീതം ന വൂപസമ്മതി. അനുപസങ്കമിത്വാ അപടിക്കമിത്വാ പന മജ്ഝത്തഭാവേന തപ്പേന്തസ്സ സീതം വൂപസമ്മതി, കായോപി ന ഡയ്ഹതി. തസ്മാ പലാലഗ്ഗി വിയ കോധനോ പുഗ്ഗലോ മജ്ഝത്തഭാവേന അജ്ഝുപേക്ഖിതബ്ബോ, ന സേവിതബ്ബോ, ന ഭജിതബ്ബോ, ന പയിരുപാസിതബ്ബോ.

൫൨൬. **കല്യാണമിത്തോ**തി സുചിമിത്തോ. **കല്യാണസഹായോ**തി സുചിസഹായോ. **സഹായോ**തി സഹഗാമീ സദ്ധിംചരോ. **കല്യാണസമ്പവങ്കോ**തി കല്യാണേസു സുചിപുഗ്ഗലേസു സമ്പവങ്കോ, തന്നിന്നതപ്പോണതപ്പബ്ഭാരമാനസോതി അത്ഥോ.

൫൨൭. സീലേസു പരിപൂരകാരീതിആദീസു - **സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ**തി ഏതേ അരിയസാവകാ യാനി താനി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയസ്സ ആദിഭൂതാനി, ആദിബ്രഹ്മചരിയകാനി, പാരാജികസങ്ഖാതാനി ചത്താരി മഹാസീലസിക്ഖാപദാനി, തേസം അവീതിക്കമനതോ യാനി ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകാനി ആപജ്ജന്തി, തേഹി ച വുട്ഠാനതോ സീലേസു യം കത്തബ്ബം, തം പരിപൂരം സമത്തം കരോന്തീതി 'സീലേസു പരിപൂരകാരിനോ'തി വുച്ചന്തി. സമാധിപാരിബന്ധകാനം പന കാമരാഗബ്യാപാദാനം, പഞ്ഞാപാരിബന്ധകസ്സ ച സച്ചപടിച്ഛാദകസ്സ മോഹസ്സ അസമൂഹതത്താ, സമാധിം പഞ്ഞഞ്ച ഭാവേന്താപി സമാധിപഞ്ഞാസു യം കത്തബ്ബം തം മത്തസോ പമാണേന പദേസമത്തമേവ കരോന്തീതി **സമാധിസ്മിം പഞ്ഞായ ച മത്തസോ കാരിനോ**തി വുച്ചന്തി. ഇമിനാ ഉപായേന ഇതരേസുപി ദ്വീസു നയേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം അപരോപി സുത്തന്തനയോ -

"ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഹോതി, സമാധിസ്മിം മത്തസോ കാരീ, പഞ്ഞായ മത്തസോ കാരീ. സോ യാനി താനി ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകാനി സിക്ഖാപദാനി താനി ആപജ്ജതിപി, വുട്ഠാതിപി. തം കിസ്സ ഹേതു? ന ഹി മേത്ഥ, ഭിക്ഖവേ, അഭബ്ബതാ വുത്താ. യാനി ച ഖോ താനി സിക്ഖാപദാനി ആദിബ്രഹ്മചരിയകാനി ബ്രഹ്മചരിയസാരുപ്പാനി, തത്ഥ ധുവസീലോ ച ഹോതി, ഠിതസീലോ ച, സമാദായ സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസു. സോ തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ സോതാപന്നോ ഹോതി, അവിനിപാതധമ്മോ നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ. ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സീലേസു...പേ॰... സോ തിണ്ണം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ, രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ, സകദാഗാമീ ഹോതി; സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരോതി. ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു സീലേസു പരിപൂരകാരീ ഹോതി, സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരീ, പഞ്ഞായ മത്തസോ കാരീ. സോ യാനി താനി...പേ॰... സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസു. സോ പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം...പേ॰... അനാവത്തിധമ്മോ തസ്മാ ലോകാ. ഇധ പന, ഭിക്ഖവേ , ഭിക്ഖു സീലേസു പരിപൂരകാരീ, സമാധിസ്മിം പരിപൂരകാരീ, പഞ്ഞായ പരിപൂരകാരീ. സോ യാനി താനി

ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകാനി...പേ॰... സിക്ഖതി സിക്ഖാപദേസു. സോ ആസവാനം ഖയാ...പേ॰... ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ''തി (അ॰ നി॰ ൩.൮൭).

൧൩൦. സത്ഥാരനിദ്ദേസേ - **പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേതീ**തി പഹാനം സമതിക്കമം പഞ്ഞപേതി. **തത്രാ**തി തേസു തീസു ജനേസു. **തേന ദട്ഠബ്ബോ**തി തേന പഞ്ഞാപനേന സോ സത്ഥാ **രൂപാവചരസമാപത്തിയാ ലാഭീ**തി ദട്ഠബ്ബോതി അത്ഥോ. ദുതിയവാരേപി ഏസേവ നയോ. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ സത്ഥാ തേന ദട്ഠബ്ബോ**തി തേന തിത്ഥിയേഹി അസാധാരണേന പഞ്ഞാപനേന അയം തതിയോ സത്ഥാ സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധോ ദട്ഠബ്ബോ. തിത്ഥിയാ ഹി കാമാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേന്താ രൂപഭവം വക്ഖന്തി. രൂപാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേന്താ അരൂപഭവം വക്ഖന്തി. വേദനാനം പരിഞ്ഞം പഞ്ഞപേന്താ അസഞ്ഞഭവം വക്ഖന്തി. സമ്മാ പഞ്ഞപേന്താ 'ഏവം പഞ്ഞപേയ്യും', നോ ച സമ്മാ പഞ്ഞപേതും സക്കോന്തി. സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ പന കാമാനം പരിഞ്ഞം പഹാനം അനാഗാമിമഗ്ഗേന പഞ്ഞപേതി . രൂപവേദനാനം പരിഞ്ഞം പഹാനം അരഹത്തമഗ്ഗേന പഞ്ഞപേതി. **ഇമേ തയോ സത്ഥാരോ**തി ഇമേ ദ്വേ ജനാ ബാഹിരകാ, ഏകോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോതി - ഇമസ്മിം ലോകേ തയോ സത്ഥാരോ നാമ.

൧൩൧. ദുതിയേ സത്ഥാരനിദ്ദേസേ - **ദിട്ഠേ ചേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിം അത്തഭാവേ. **അത്താനം സച്ചതോ ഥേതതോ പഞ്ഞപേതീ**തി ''അത്താ നാമേകോ അത്ഥി നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ''തി ഭൂതതോ ഥിരതോ പഞ്ഞപേതി. **അഭിസമ്പരായഞ്ചാ**തി അപരസ്മിം അത്തഭാവേ ഏവമേവ പഞ്ഞപേതി. സേസമേത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

തികനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൪. ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൩൨. ചതുക്കനിദ്ദേസേ - **അസപ്പുരിസോ**തി ലാമകപുരിസോ. പാണം അതിപാതേതീതി **പാണാതിപാതീ**. അദിന്നം ആദിയതീതി **അദിന്നാദായീ**. കാമേസു മിച്ഛാ ചരതീതി **കാമേസുമിച്ഛാചാരീ**. മുസാ വദതീതി **മുസാവാദീ**. സുരാമേരയമജ്ജപമാദേ തിട്ഠതീതി **സുരാമേരയമജ്ജപമാദട്ഠായീ.**

൧൩൩. പാണാതിപാതേ സമാദപേതീതി യഥാ പാണം അതിപാതേതി, തഥാ നം തത്ഥ ഗഹണം ഗണ്ഹാപേതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ യസ്മാ സയം കതേന ച ദുസ്സീല്യേന സമന്നാഗതോ യഞ്ച സമാദപിതേന കതം, തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദോ, തസ്മാ **അസപ്പുരിസേന അസപ്പുരിസതരോ**തി വുച്ചതി. **സപ്പുരിസോ**തി ഉത്തമപുരിസോ.

൧൩൫. സപ്പുരിസേന സപ്പുരിസതരോതി അത്തനാ കതേന സുസീല്യേന സമന്നാഗതത്താ യഞ്ച സമാദപിതോ കരോതി. തതോ ഉപഡ്ഢസ്സ ദായാദത്താ ഉത്തമപുരിസേന ഉത്തമപുരിസതരോ.

൧൩൬. പാപോതി അകുസലകമ്മപഥസങ്ഖാതേന ദസവിധേന പാപേന സമന്നാഗതോ.

൧൩൭. **കല്യാണോ**തി കുസലകമ്മപഥസങ്ഖാതേന ദസവിധേന കല്യാണധമ്മേന സമന്നാഗതോ സുദ്ധകോ ഭദ്രകോ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൧൩൮. പാപധമ്മാദീസു - പാപോ ധമ്മോ അസ്സാതി **പാപധമ്മോ**. കല്യാണോ ധമ്മോ അസ്സാതി **കല്യാണധമ്മോ**. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൧൩൯. സാവജ്ജാദീസു - **സാവജ്ജോ**തി സദോസോ. **സാവജ്ജേന കായകമ്മേനാ**തി സദോസേന പാണാതിപാതാദിനാ കായകമ്മേന. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ തീഹി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മസ്സ സദോസത്താ, ഗൂഥകുണപാദിഭരിതോ പദേസോ വിയ സാവജ്ജോതി വുച്ചതി.

൧൪൦. **സാവജ്ജേന ബഹുല**ന്തി യസ്സ സാവജ്ജമേവ കായകമ്മം ബഹു ഹോതി, അപ്പം അനവജ്ജം; സോ സാവജ്ജേന ബഹുലം കായകമ്മേന സമന്നാഗതോ, അപ്പം അനവജ്ജേനാതി വുച്ചതി. ഇതരേസുപി ഏസേവ നയോ. കോ പന ഏവരൂപോ ഹോതീതി? യോ ഗാമധമ്മതായ വാ നിഗമധമ്മതായ വാ കദാചി കരഹചി ഉപോസഥം സമാദിയതി, സീലാനി പൂരേതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഏവരൂപോ പുഗ്ഗലോ തീഹി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മേസു സാവജ്ജസ്സേവ ബഹുലതായ അനവജ്ജസ്സ അപ്പതായ **വജ്ജബഹുലോ**തി വുച്ചതി.

യഥാ ഹി ഏകസ്മിം പദേസേ ദുബ്ബണ്ണാനി ദുഗ്ഗന്ധാനി പുപ്ഫാനി രാസികതാനസ്സു, തേസം ഉപരി തഹം തഹം അതിമുത്തകവസ്സികപാടലാനി പതിതാനി ഭവേയ്യും. ഏവരൂപോ അയം പുഗ്ഗലോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ പന ഏകസ്മിം പദേസേ അതിമുത്തകവസ്സികപാടലാനി രാസികതാനസ്സു, തേസം ഉപരി തഹം തഹം ദുബ്ബണ്ണദുഗ്ഗന്ധാനി ബദരപുപ്ഫാദീനി പതിതാനി ഭവേയ്യും. ഏവരൂപോ തതിയോ പുഗ്ഗലോ വേദിതബ്ബോ. ചതുത്ഥോ പന തീഹിപി ദ്വാരേഹി ആയൂഹനകമ്മസ്സ നിദ്ദോസത്താ, ചതുമധുരഭരിതസുവണ്ണപാതി വിയ ദട്ഠബ്ബോ. തേസു പഠമോ അന്ധബാലപുഥുജ്ജനോ. ദുതിയോ അന്തരന്തരാ കുസലസ്സ കാരകോ ലോകിയപുഥുജ്ജനോ. തതിയോ സോതാപന്നോ സകദാഗാമിഅനാഗാമിനോപി ഏതേനേവ സങ്ഗഹിതാ. ചതുത്ഥോ ഖീണാസവോ. സോ ഹി ഏകന്തേന അനവജ്ജോയേവ. അയം അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായോ.

൧൪൧. ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂആദീസു - **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി ഏത്ഥ **ഉഗ്ഘടിതം** നാമ ഞാണുഗ്ഘാടനം, ഞാണേ ഉഗ്ഘടിതമത്തേയേവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. **സഹ ഉദാഹടവേലായാ**തി ഉദാഹാരേ ഉദാഹടമത്തേയേവ. **ധമ്മാഭിസമയോ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം 'ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ'തിആദിനാ നയേന സംഖിത്തേന മാതികായ ഠപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂതി വുച്ചതി.

൧൪൨. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരിതമേവ അത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ. അയം വുച്ചതീ**തി അയം സങ്ഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ

ഭാജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ പുഗ്ഗലോ വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂതി വുച്ചതി.

൧൫൨. ഉദ്ദേസാദീഹി നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ. അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തി.

൧൫൩. ബ്യഞ്ജനപദമേവ പരമം അസ്സാതി **പദപരമോ. ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി ന തേന അത്തഭാവേന ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ നിബ്ബത്തേതും സക്കോതീതി അത്ഥോ.

൧൫൪. യുത്തപടിഭാനാദീസു - പടിഭാനം വുച്ചതി ഞാണമ്പി, ഞാണസ്സ ഉപട്ഠിതവചനമ്പി. തം ഇധ അധിപ്പേതം. അത്ഥയുത്തം കാരണയുത്തഞ്ച പടിഭാനമസ്സാതി **യുത്തപ്പടിഭാനോ**. പുച്ഛിതാനന്തരമേവ സീഘം ബ്യാകാതും അസമത്ഥതായ നോ മുത്തം പടിഭാനമസ്സാതി **നോ മുത്തപ്പടിഭാനോ**. ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. ഏത്ഥ പന പഠമോ - കിഞ്ചി കാലം വീമംസിത്വാ യുത്തമേവ പേക്ഖതി, **തിപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ** വിയ. സോ കിര പഞ്ഹം പുട്ഠോ പരിഗ്ഗഹേത്വാ യുത്തപയുത്തകാരണമേവ കഥേതി.

ദുതിയോ - പുച്ഛാനന്തരമേവ യേന വാ തേന വാ വചനേന പടിബാഹതി, വീമംസിത്വാപി ച യുത്തം ന പേക്ഖതി **ചതുനികായികപണ്ഡിതതിസ്സത്ഥേരോ** വിയ. സോ കിര പഞ്ഹം പുട്ഠോ പഞ്ഹപരിയോസാനമ്പി നാഗമേതി, യം വാ തം വാ കഥേതിയേവ. വചനത്ഥം പനസ്സ വീമംസിയമാനം കത്ഥചി ന ലഗ്ഗതി.

തതിയോ - പുച്ഛാസമകാലമേവ യുത്തം പേക്ഖതി, തങ്ഖണഞ്ഞേവ വചനം ബ്യാകരോതി **തിപിടകചൂളാഭയത്ഥേരോ** വിയ. സോ കിര പഞ്ഹം പുട്ഠോ സീഘമേവ കഥേതി, യുത്തപയുത്തകാരണോ ച ഹോതി.

ചതുത്ഥോ - പുട്ഠോ സമാനോ നേവ യുത്തം പേക്ഖതി , ന യേന വാ തേന വാ പടിബാഹിതും സക്കോതി തിബ്ബന്ധകാരനിമുഗ്ഗോ വിയ ഹോതി **ലാളുദായിത്ഥേരോ** വിയ.

൧൫൫. ധമ്മകഥികേസു - **അപ്പഞ്ച ഭാസതീ**തി സമ്പത്തപരിസായ ഥോകമേവ കഥേതി. **അസഹിതഞ്ചാ**തി കഥേന്തോ ച പന ന അത്ഥയുത്തം കാരണയുത്തം കഥേതി. **പരിസാ ചസ്സ ന കുസലാ ഹോതീ**തി സോതും നിസിന്നപരിസാ ചസ്സ യുത്തായുത്തം കാരണാകാരണം സിലിട്ഠാസിലിട്ഠം ന ജാനാതീതി അത്ഥോ. **ഏവരൂപോ**തി അയം ഏവംജാതികോ ബാലധമ്മകഥികോ. ഏവംജാതികായ ബാലപരിസായ ധമ്മകഥികോത്വേവ നാമം ലഭതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച ദ്വേയേവ ജനാ സഭാവധമ്മകഥികാ, ഇതരേ പന ധമ്മകഥികാനം അന്തരേ പവിട്ഠത്താ ഏവം വുത്താ.

൧൫൬. വലാഹകൂപമേസു **വലാഹകാ**തി മേഘാ. ***ഗജ്ജിതാ***തി ഥനിതാ. തത്ഥ ഗജ്ജിതാ നോ വസ്സനഭാവോ നാമ പാപകോ. മനുസ്സാ ഹി യഥാ ദേവോ ഗജ്ജതി 'സുവുട്ഠികാ ഭവിസ്സതീ'തി ബീജാനി നീഹരിത്വാ വപന്തി. അഥ ദേവേ അവസ്സന്തേ ഖേത്തേ ബീജാനി ഖേത്തേയേവ നസ്സന്തി, ഗേഹേ ബീജാനി ഗേഹേയേവ നസ്സന്തീതി ദുബ്ഭിക്ഖം ഹോതി. നോ ഗജ്ജിതാ വസ്സനഭാവോപി

പാപകോവ. മനുസ്സാ ഹി ‘ഇമസ്മിം കാലേ ദുബ്ബുട്ഠികാ ഭവിസ്സതീ’തി നിന്നട്ഠാനേസുയേവ വപ്പം കരോന്തി. അഥ ദേവോ വസ്സിത്വാ സബ്ബബീജാനി മഹാസമുദ്ദം പാപേതി, ദുബ്ഭിക്ഖമേവ ഹോതി. ഗജ്ജിത്വാ വസ്സനഭാവോ പന ഭദ്ദകോ. തദാ ഹി സുഭിക്ഖം ഹോതി. നോ ഗജ്ജിത്വാ നോ വസ്സനഭാവോ ഏകന്തപാപകോവ.

ഭാസിതാ ഹോതി നോ കത്താതി ‘ഇദാനി ഗന്ഥധുരം പൂരേസ്സാമി, വാസധുരം പൂരേസ്സാമീ’തി കഥേതിയേവ, ന പന ഉദ്ദേസം ഗണ്ഹാതി, ന കമ്മട്ഠാനം ഭാവേതി.

കത്താ ഹോതി നോ ഭാസിതാതി ‘ഗന്ഥധുരം വാ പൂരേസ്സാമി വാസധുരം വാ’തി ന ഭാസതി. സമ്പത്തേ പന കാലേ തമത്ഥം സമ്പാദേതി. ഇമിനാ നയേന ഇതരേപി വേദിതബ്ബാ. സബ്ബം പനേതം പച്ചയദായകേനേവ കഥിതം. ഏകോ ഹി ‘അസുകദിവസേ നാമ ദാനം ദസ്സാമീ’തി സങ്ഘം നിമന്തേതി, സമ്പത്തകാലേ നോ കരോതി. അയം പുഗ്ഗലോ പുഞ്ഞേന പരിഹായതി, ഭിക്ഖുസങ്ഘോപി ലാഭേന പരിഹായതി . അപരോ സങ്ഘം അനിമന്തേത്വാവ സക്കാരം കത്വാ ‘ഭിക്ഖൂ ആനേസ്സാമീ’തി ന ലഭതി, സബ്ബേ അഞ്ഞത്ഥ നിമന്തിതാ ഹോന്തി. അയമ്പി പുഞ്ഞേന പരിഹായതി , സങ്ഘോപി തേന ലാഭേന പരിഹായതി. അപരോ പഠമം സങ്ഘം നിമന്തേത്വാ, പച്ഛാ സക്കാരം കത്വാ ദാനം ദേതി, അയം കിച്ചകാരീ ഹോതി. അപരോ നേവ സങ്ഘം നിമന്തേതി, ന ദാനം ദേതി, അയം ‘പാപപുഗ്ഗലോ’തി വേദിതബ്ബോ.

൧൦൭. മൂസികൂപമേസു - **ഗാധം കത്താ നോ വസിതാ**തി അത്തനോ ആസയം ബിലം കൂപം ഖണതി, നോ തത്ഥ വസതി, കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ വസതി, ഏവം ബിളാരാദിഅമിത്തവസം ഗച്ഛതി. ഖത്താതിപി പാഠോ. **വസിതാ നോ ഗാധം കത്താ**തി സയം ന ഖണതി, പരേന ഖതേ ബിലേ വസതി, ഏവം ജീവിതം രക്ഖതി. തതിയാ ദ്വേപി കരോന്തീ, ജീവിതം രക്ഖതി. ചതുത്ഥാ ദ്വേപി അകരോന്തീ അമിത്തവസം ഗച്ഛതി. ഇമായ പന ഉപമായ ഉപമിതേസു പുഗ്ഗലേസു പഠമോ യഥാ സാ മൂസികാ ഗാധം ഖണതി, ഏവം നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. യഥാ പന സാ തത്ഥ ന വസതി, കിസ്മിഞ്ചിദേവ ഠാനേ വസന്തീ, അമിത്തവസം ഗച്ഛതി; തഥാ അയമ്പി പരിയത്തിവസേന ഞാണം പേസേത്വാ ചതുസച്ചധമ്മം ന പടിവിജ്ഝതി, ലോകാമിസട്ഠാനേസുയേവ ചരന്തോ മച്ചുമാരകിലേസമാരദേവപുത്തമാരസങ്ഖാതാനം അമിത്താനം വസം ഗച്ഛതി. ദുതിയോ യഥാ സാ മൂസികാ ഗാധം ന ഖണതി, ഏവം നവങ്ഗം സത്ഥുസാസനം ന ഉഗ്ഗണ്ഹാതി. യഥാ പന പരേന ഖതബിലേ വസന്തീ ജീവിതം രക്ഖതി; ഏവം പരസ്സ കഥം സുത്വാ ചതുസച്ചധമ്മം പടിവിജ്ഝിത്വാ തിണ്ണം മാരാനം വസം അതിക്കമതി. ഇമിനാ നയേന തതിയചതുത്ഥേസുപി ഓപമ്മസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

൧൦൮. അമ്ബൂപമേസു - **ആമം പക്കവണ്ണീ**തി അന്തോ ആമം ബഹി പക്കസദിസം. **പക്കം ആമവണ്ണീ**തി അന്തോ പക്കം ബഹി ആമസദിസം. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ യഥാ അമ്ബേ അപക്കഭാവോ ആമതാ ഹോതി, ഏവം പുഗ്ഗലേപി പുഥുജ്ജനഭാവോ ആമതാ, അരിയഭാവോ പക്കതാ. യഥാ ച തത്ഥ പക്കസദിസതാ പക്കവണ്ണിതാ; ഏവം പുഗ്ഗലേപി

അരിയാനം അഭിക്കമനാദിസദിസതാ പക്കവണ്ണിതാതി - ഇമിനാ നയേന ഉപമിതപുഗ്ഗലേസു ഓപമ്മസംസന്ദനം വേദിതബ്ബം.

൯൩. കുമ്ഭൂപമേസു - **കുമ്ഭോ**തി ഘടോ. **തുച്ഛോ**തി അന്തോ രിത്തോ. **പിഹിതോ**തി പിദഹിത്വാ ഠപിതോ. **പുരോ**തി അന്തോ പുണ്ണോ. **വിവടോ**തി വിവരിത്വാ ഠപിതോ. ഉപമിതപുഗ്ഗലേസു പനേത്ഥ അന്തോ ഗുണസാരവിരഹിതോ തുച്ഛോ ബാഹിരസോഭനതായ പിഹിതോ പുഗ്ഗലോ വേദിതബ്ബോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

൯൪. ഉദകരഹദൂപമേസു - **ഉദകരഹദോ** താവ ജണ്ണുമത്തേപി ഉദകേ സതി പണ്ണരസസമ്ഭിന്നവണ്ണത്താ വാ ബഹലത്താ വാ ഉദകസ്സ അപഞ്ഞായമാനതലോ **ഉത്താനോ ഗമ്ഭീരോഭാസോ** നാമ ഹോതി. തിപോരിസ ചതുപോരിസേപി പന ഉദകേ സതി അച്ഛത്താ ഉദകസ്സ പഞ്ഞായമാനതലോ **ഗമ്ഭീരോ ഉത്താനോഭാസോ** നാമ ഹോതി. ഉഭയകാരണസമ്ഭാവതോ പന ഇതരേ ദ്വേ വേദിതബ്ബാ. പുഗ്ഗലോപി കിലേസുസ്സദഭാവതോ ഗുണഗമ്ഭീരതായ ച അഭാവതോ ഗുണഗമ്ഭീരാനം സദിസേഹി അഭിക്കമാദീഹി യുത്തോ **ഉത്താനോ ഗമ്ഭീരോഭാസോ** നാമ. ഇമിനാ നയേന സേസാപി വേദിതബ്ബാ.

൯൫. ബലീബദ്ദൂപമേസു - **ബലീബദ്ദോ** താവ യോ അത്തനോ ഗോഗണം ഘട്ടേതി ഉബ്ബേജേതി, പരഗോഗണേ പന സോരതോ സുഖസീലോ ഹോതി - അയം **സകഗവചണ്ഡോ നോ പരഗവചണ്ഡോ** നാമ. പുഗ്ഗലോപി അത്തനോ പരിസം ഘട്ടേന്തോ വിജ്ഝന്തോ ഫരുസേന സമുദാചരന്തോ, പരപരിസായ പന സോരച്ചം നിവാതവുത്തിതം ആപജ്ജന്തോ **സകഗവചണ്ഡോ ഹോതി നോ പരഗവചണ്ഡോ** നാമാതി. ഇമിനാ നയേന സേസാപി വേദിതബ്ബാ. നിദ്ദേസവാരേ പനേത്ഥ **ഉബ്ബേജിതാ ഹോതീ**തി ഘട്ടേത്വാ വിജ്ഝിത്വാ ഉബ്ബേഗപ്പത്തം കരോതിച്ചേവ അത്ഥോ.

൯൬. ആസീവിസൂപമേസു - **ആസീവിസോ** താവ യസ്സ വിസം ആസും ആഗച്ഛതി സീഘം ഫരതി; ഘോരം പന ന ഹോതി, ചിരകാലം ന പീളേതി - അയം **ആഗതവിസോ നോ ഘോരവിസോ**. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. പുഗ്ഗലവിഭാജനം പന ഉത്താനത്ഥമേവ.

൯൭. **അനനുവിച്ച അപരിയോഗാഹേത്വാ അവണ്ണാരഹസ്സ വണ്ണം ഭാസിതാ ഹോതീ**തിആദീസു **അനനുവിച്ചാ**തി അതുലയിത്വാ, അപരിഗ്ഗണ്ഹിത്വാ. **അപരിയോഗാഹേത്വാ**തി പഞ്ഞായ ഗുണേ അനോഗാഹേത്വാ.

൯൯. **ഭൂതം തച്ഛ**ന്തി വിജ്ജമാനതോ ഭൂതം, അവിപരീതതോ **തച്ഛം. കാലേനാ**തി യുത്തപയുത്തകാലേന. **തത്ര കാലഞ്ഞൂ ഹോതീ**തി യമിദം കാലേനാതി വുത്തം. തത്ര യോ പുഗ്ഗലോ കാലഞ്ഞൂ ഹോതി, കാലം ജാനാതി, തസ്സ പഞ്ഹസ്സ വേയ്യാകരണത്ഥായ "ഇമസ്മിം കാലേ പുച്ഛിതേനാപി മയാ ന കഥേതബ്ബാ, ഇമസ്മിം കാലേ കഥേതബ്ബാ"തി - അയം കാലേന ഭണതി നാമ. **ഉപേക്ഖകോ വിഹരതീ**തി മജ്ഝത്തഭൂതായ ഉപേക്ഖായ ഠിതോ ഹുത്വാ വിഹരതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൯൯. ഉട്ഠാനഫലൂപജീവീതിആദീസു - യോ ഉട്ഠാനവീരിയേനേവ ദിവസം വീതിനാമേത്വാ തസ്സ നിസ്സന്ദഫലമത്തം കിഞ്ചിദേവ ലഭിത്വാ ജീവികം കപ്പേതി,

തം പന ഉട്ഠാനം ആഗമ്മ കിഞ്ചി പുഞ്ഞഫലം ന പടിലഭതി, തം സന്ധായ **യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉട്ഠഹതോ**തിആദി വുത്തം. **തതൂപരി ദേവാ**തി തതോ ഉപരി ബ്രഹ്മകായികാദയോ ദേവാ. തേസഞ്ഹി ഉട്ഠാനവീരിയേന കിച്ചം നാമ നത്ഥി. പുഞ്ഞഫലമേവ ഉപജീവന്തി. **പുഞ്ഞവതോ ചാ**തി ഇദം പുഞ്ഞവന്തേ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദയോ ചേവ ഭുമ്മദേവേ ആദിം കത്വാ നിമ്മാനരതിപരിയോസാനേ ദേവേ ച സന്ധായ വുത്തം. സബ്ബേപി ഹേതേ വായാമഫലഞ്ചേവ പുഞ്ഞഫലഞ്ച അനുഭവന്തി. നേരയികാ പന നേവ ഉട്ഠാനേന ആജീവം ഉപ്പാദേതും സക്കോന്തി, നാപി നേസം പുഞ്ഞഫലേന കോചി ആജീവോ ഉപ്പജ്ജതി.

൫൩. തമാദീസു - "നീചേ കുലേ പച്ചാജാതോ"തിആദികേന തമേന യുത്തോതി **തമോ**. കായദുച്ചരിതാദീഹി പുന നിരയതമൂപഗമനതോ **തമപരായണോ. നേസാദകുലേ**തി മിഗലുദ്ദകാദീനം കുലേ. **വേനകുലേ**തി വിലീവകാരകുലേ. **രഥകാരകുലേ**തി ചമ്മകാരകുലേ. **പുക്കുസകുലേ**തി പുപ്ഫഛഡ്ഡകകുലേ. **കസിരവുത്തികേ**തി ദുക്ഖവുത്തികേ. **ദുബ്ബണ്ണോ**തി പംസുപിസാചകോ വിയ ഝാമഖാണുവണ്ണോ. **ദുദ്ദസികോ**തി വിജാതമാതുയാപി അമനാപദസ്സനോ. **ഓകോടിമകോ**തി ലകുണ്ഡകോ. **കാണോ**തി ഏകക്ഖികാണോ വാ ഉഭയക്ഖികാണോ വാ. **കുണീ**തി ഏകഹത്ഥകുണീ വാ ഉഭയഹത്ഥകുണീ വാ. **ഖഞ്ജോ**തി ഏകപാദഖഞ്ജോ വാ ഉഭയപാദഖഞ്ജോ വാ. **പക്ഖഹതോ**തി ഹതപക്ഖോ പീഠസപ്പീ. **പദീപേയ്യസ്സാ**തി തേലകപല്ലകാദിനോ പദീപൂപകരണസ്സ. **ഏവം പുഗ്ഗലോ തമോ ഹോതി തമപരായണോ**തി ഏത്ഥ ഏകോ പുഗ്ഗലോ ബഹിദ്ധാ ആലോകം അദിസ്വാ മാതുകുച്ഛിസ്മിഞ്ഞേവ കാലം കത്വാ അപായേസു നിബ്ബത്തന്തോ സകലേപി കപ്പേ സംസരതി. സോപി തമോ തമപരായണോവ. സോ പന കുഹകപുഗ്ഗലോ ഭവേയ്യ. കുഹകസ്സ ഹി ഏവരൂപാ നിബ്ബത്തി ഹോതീതി വുത്തം.

ഏത്ഥ ച **നീചേ കുലേ പച്ചാജാതോ ഹോതി ചണ്ഡാലകുലേ വാ**തിആദീഹി ആഗമനവിപത്തി ചേവ പുബ്ബുപ്പന്നപച്ചയവിപത്തി ച ദസ്സിതാ. **ദലിദ്ദേ**തിആദീഹി പവത്തിപച്ചയവിപത്തി. **കസിരവുത്തികേ**തിആദീഹി ആജീവുപായവിപത്തി. **ദുബ്ബണ്ണോ**തിആദീഹി രൂപവിപത്തി. **ബഹ്വാബാധോ**തിആദീഹി ദുക്ഖകാരണസമായോഗോ. **ന ലാഭീ**തിആദീഹി സുഖകാരണവിപത്തി ചേവ ഉപഭോഗവിപത്തി ച. **കായേന ദുച്ചരിത**ന്തിആദീഹി തമപരായണഭാവസ്സ കാരണസമായോഗോ. **കായസ്സ ഭേദാ**തിആദീഹി സമ്പരായികതമൂപഗമോ. സുക്കപക്ഖോ വുത്തപടിപക്ഖനയേന വേദിതബ്ബോ.

അപിചേത്ഥ തിവിധായ കുലസമ്പത്തിയാ പച്ചാജാതിആദികേന ജോതിനാ യുത്തതോ **ജോതി,** ആലോകഭൂതോതി വുത്തം ഹോതി. കായസുചരിതാദീഹി പന സഗ്ഗൂപപത്തിജോതിഭാവൂപഗമനതോ **ജോതിപരായണോ. ഖത്തിയമഹാസാലകുലേ വാ**തിആദീസു **ഖത്തിയമഹാസാലാ**തി ഖത്തിയാ മഹാസാരാ മഹാസാരപ്പത്താ ഖത്തിയാ. യേസഞ്ഹി ഖത്തിയാനം ഹേട്ഠിമന്തേന കോടിസതം നിധാനഗതം ഹോതി, തയോ കഹാപണകുമ്ഭാ വളഞ്ജനത്ഥായ ഗേഹമജ്ഝേ രാസിം കത്വാ ഠപിതാ ഹോന്തി, തേ ഖത്തിയമഹാസാലാ നാമ. യേസം ബ്രാഹ്മണാനം അസീതികോടിധനം നിഹിതം ഹോതി, ദിയഡ്ഢോ കഹാപണകുമ്ഭോ വളഞ്ജനത്ഥായ ഗേഹമജ്ഝേ രാസിം കത്വാ ഠപിതോ ഹോതി, തേ **ബ്രാഹ്മണമഹാസാലാ** നാമ. യേസം ഗഹപതീനം

ചത്താലീസകോടിധനം നിഹിതം ഹോതി, കഹാപണകുമ്ഭോ വളഞ്ജത്ഥായ ഗേഹമജ്ഝേ രാസിം കത്വാ ഠപിതോ ഹോതി, തേ **ഗഹപതിമഹാസാലാ** നാമ. തേസം കുലേതി അത്ഥോ. **അഡ്ഢേ**തി ഇസ്സരേ. നിധാനഗതധനസ്സ മഹന്തതായ **മഹദ്ധനേ**. സുവണ്ണരജതഭാജനാദീനം ഉപഭോഗഭണ്ഡാനം മഹന്തതായ **മഹാഭോഗേ**. നിധാനഗതസ്സ ജാതരൂപരജതസ്സ പഹൂതതായ **പഹൂതജാതരൂപരജതേ**. വിത്തൂപകരണസ്സ തുട്ഠികരണസ്സ പഹൂതതായ **പഹൂതവിത്തൂപകരണേ**. ഗോധനാദീനഞ്ച സത്തവിധധഞ്ഞാനഞ്ച പഹൂതതായ **പഹൂതധനധഞ്ഞേ. അഭിരൂപോ**തി സുന്ദരരൂപോ. **ദസ്സനീയോ**തി അഞ്ഞം കമ്മം പഹായ ദിവസമ്പി പസ്സിതബ്ബയുത്തോ. **പാസാദികോ**തി ദസ്സനേനേവ ചിത്തപസാദാവഹോ. **പരമായാ**തി ഉത്തമായ. **വണ്ണപോക്ഖരതായാ**തി പോക്ഖരവണ്ണതായ. പോക്ഖരം വുച്ചതി സരീരം. തസ്സ വണ്ണസമ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. **സമന്നാഗതോ**തി ഉപേതോ.

൮൬. ഓണതോണതാദീസു - ദിട്ഠധമ്മികായ വാ സമ്പരായികായ വാ സമ്പത്തിയാ വിരഹിതോ **ഓണതോ**. നീചോ, ലാമകോതി അത്ഥോ. തബ്ബിപക്ഖതോ **ഉണ്ണതോ**. ഉച്ചോ, ഉഗ്ഗതോതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ തമാദീസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അപിച - **ഓണതോണതോ**തി ഇദാനി നീചോ, ആയതിമ്പി നീചോവ ഭവിസ്സതി. **ഓണതുണ്ണതോ**തി ഇദാനി നീചോ, ആയതിം ഉച്ചോ ഭവിസ്സതി. **ഉണ്ണതോണതോ**തി ഇദാനി ഉച്ചോ, ആയതിം നീചോ ഭവിസ്സതി. **ഉണ്ണതുണ്ണതോ**തി ഇദാനി ഉച്ചോ, ആയതിമ്പി ഉച്ചോവ ഭവിസ്സതീതി.

൮൭. രുക്ഖൂപമേസു - രുക്ഖോ താവ **ഫേഗ്ഗുസാരപരിവാരോ**തി വനജേട്ഠകരുക്ഖോ സയം ഫേഗ്ഗു ഹോതി , പരിവാരരുക്ഖാ പനസ്സ സാരാ ഹോന്തി. ഇമിനാ നയേന സേസാ വേദിതബ്ബാ. പുഗ്ഗലേസു പന സീലസാരവിരഹതോ ഫേഗ്ഗുതാ, സീലാചാരസമന്നാഗമേന ച സാരതാ വേദിതബ്ബാ.

൮൮. രൂപപ്പമാണാദീസു - സമ്പത്തിയുത്തം രൂപം പമാണം കരോതീതി **രൂപപ്പമാണോ**. തത്ഥ പസാദം ജനേതീതി **രൂപപ്പസന്നോ**. കിത്തിസദ്ദഭൂതം ഘോസം പമാണം കരോതീതി **ഘോസപ്പമാണോ**. ആരോഹം വാതിആദീസു പന - **ആരോഹ**ന്തി ഉച്ചത്തനം. **പരിണാഹ**ന്തി കിസഥൂലഭാവാപഗതം പരിക്ഖേപസമ്പത്തിം. **സണ്ഠാന**ന്തി അങ്ഗപച്ചങ്ഗാനം ദീഘരസ്സവട്ടതാദിയുത്തട്ഠാനേസു തഥാഭാവം. **പാരിപൂരി**ന്തി യഥാവുത്തപ്പകാരാനം അനൂനതം, ലക്ഖണപരിപുണ്ണഭാവം വാ. **പരവണ്ണനായാ**തി പരേഹി പരമ്മുഖാ നിച്ഛാരിതായ ഗുണവണ്ണനായ. **പരഥോമനായാ**തി പരേഹി ഥുതിവസേന ഗാഥാദിഉപനിബന്ധനേന വുത്തായ ഥോമനായ. **പരപസംസനായാ**തി പരേഹി സമ്മുഖാ വുത്തായ പസംസായ. **പരവണ്ണഹാരികായാ**തി പരമ്പരഥുതിവസേന പരേഹി പവത്തിതായ വണ്ണഹരണായ.

൮൯. ചീവരലൂഖന്തി ചീവരസ്സ ദുബ്ബണ്ണാദിഭാവേന ലൂഖതം. **പത്തലൂഖ**ന്തി ഭാജനസ്സ വണ്ണസണ്ഠാനവത്ഥൂഹി ലൂഖതം. **സേനാസനലൂഖ**ന്തി നാടകാദിസമ്പത്തിവിരഹേന സേനാസനസ്സ ലൂഖതം. **വിവിധ**ന്തി അചേലകാദിഭാവേന അനേകപ്പകാരം. **ദുക്കരകാരിക**ന്തി സരീരതാപനം.

അപരോ നയോ - ഇമേസു ഹി ചതൂസു പുഗ്ഗലേസു രൂപേ പമാണം ഗഹേത്വാ പസന്നോ രൂപപ്പമാണോ നാമ. രൂപപ്പസന്നോതി തസ്സേവ അത്ഥവചനം. ഘോസേ പമാണം ഗഹേത്വാ പസന്നോ ഘോസപ്പമാണോ നാമ. ചീവരലൂഖപത്തലൂഖേസു പമാണം ഗഹേത്വാ പസന്നോ ലൂഖപ്പമാണോ നാമ. ധമ്മേ പമാണം ഗഹേത്വാ പസന്നോ ധമ്മപ്പമാണോ നാമ. ഇതരാനി തേസംയേവ അത്ഥവചനാനി. സബ്ബസത്തേ ച തയോ കോട്ഠാസേ കത്വാ ദ്വേ കോട്ഠാസാ രൂപപ്പമാണാ, ഏകോ ന രൂപപ്പമാണോ. പഞ്ച കോട്ഠാസേ കത്വാ ചത്താരോ കോട്ഠാസാ ഘോസപ്പമാണാ, ഏകോ ന ഘോസപ്പമാണോ. ദസ കോട്ഠാസേ കത്വാ നവ കോട്ഠാസാ ലൂഖപ്പമാണാ, ഏകോ ന ലൂഖപ്പമാണോ. സതസഹസ്സം കോട്ഠാസേ കത്വാ പന ഏകോ കോട്ഠാസോവ ധമ്മപ്പമാണോ, സേസാ ന ധമ്മപ്പമാണാ. ഏവമയം ചതുപ്പമാണോ ലോകസന്നിവാസോ.

ഏതസ്മിം ചതുപ്പമാണേ ലോകസന്നിവാസേ ബുദ്ധേസു അപ്പസന്നാ മന്ദാ, പസന്നാവ ബഹുകാ. രൂപപ്പമാണസ്സ ഹി ബുദ്ധരൂപതോ ഉത്തരി പസാദാവഹം രൂപം നാമ നത്ഥി. ഘോസപ്പമാണസ്സ ബുദ്ധാനം കിത്തിഘോസതോ ഉത്തരി പസാദാവഹോ ഘോസോ നാമ നത്ഥി. ലൂഖപ്പമാണസ്സ കാസികാനി വത്ഥാനി മഹാരഹാനി കഞ്ചനഭാജനാനി തിണ്ണം ഉതൂനം അനുച്ഛവികേ സബ്ബസമ്പത്തിയുത്തേ പാസാദവരേ പഹായ പംസുകൂലചീവരസേലമയപത്തരുക്ഖമൂലാദിസേനാസനസേവിനോ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ലൂഖതോ ഉത്തരി പസാദാവഹം അഞ്ഞം ലൂഖം നാമ നത്ഥി. ധമ്മപ്പമാണസ്സ സദേവകേ ലോകേ അസാധാരണസീലാദിഗുണസ്സ തഥാഗതസ്സ സീലാദിഗുണതോ ഉത്തരി പസാദാവഹോ അഞ്ഞോ സീലാദിഗുണോ നാമ നത്ഥി. ഇതി ഭഗവാ ഇമം ചതുപ്പമാണികം ലോകസന്നിവാസം മുട്ഠിനാ ഗഹേത്വാ വിയ ഠിതോതി.

൫൩. അത്തഹിതായ പടിപന്നാദീസു - **സീലസമ്പന്നോ**തി സീലേന സമ്പന്നോ സമന്നാഗതോ. **സമാധിസമ്പന്നോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ ച സീലം ലോകിയലോകുത്തരം കഥിതം. തഥാ സമാധിപഞ്ഞാ ച. **വിമുത്തി** അരഹത്തഫലവിമുത്തിയേവ. **ഞാണദസ്സനം** ഏകൂനവീസതിവിധം പച്ചവേക്ഖണഞാണം. **നോ പര**ന്തിആദീസു - പരപുഗ്ഗലം "തയാപി സീലസമ്പന്നേന ഭവിതും വട്ടതീ"തി വത്വാ യഥാ സീലം സമാദിയതി, ഏവം ന സമാദപേതി, ന ഗണ്ഹാപേതി. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥ. ഏതേസു പന ചതൂസു പഠമോ വക്കലിത്ഥേരസദിസോ ഹോതി. ദുതിയോ ഉപനന്ദസക്യപുത്തസദിസോ . തതിയോ സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസദിസോ. ചതുത്ഥോ ദേവദത്തസദിസോതി വേദിതബ്ബോ.

൫൪. അത്തന്തപാദീസു - അത്താനം തപതി ദുക്ഖാപേതീതി **അത്തന്തപോ**. അത്തനോ പരിതാപനാനുയോഗം **അത്തപരിതാപനാനുയോഗം. അചേലകോ**തി നിച്ചേലോ, നഗ്ഗോ. **മുത്താചാരോ**തി വിസട്ഠാചാരോ. ഉച്ചാരകമ്മാദീസു ലോകിയകുലപുത്താചാരേന വിരഹിതോ ഠിതകോവ ഉച്ചാരം കരോതി, പസ്സാവം കരോതി, ഖാദതി, ഭുഞ്ജതി ച. **ഹത്ഥാപലേഖനോ**തി ഹത്ഥേ പിണ്ഡമ്ഹി നിട്ഠിതേ ജിവ്ഹായ ഹത്ഥം അപലേഖതി. ഉച്ചാരം വാ കത്വാ ഹത്ഥസ്മിഞ്ഞേവ ദണ്ഡകസഞ്ഞീ ഹുത്വാ ഹത്ഥേന അപലേഖതീതി ദസ്സേതി. തേ കിര ദണ്ഡകം സത്തോതി പഞ്ഞപേന്തി. തസ്മാ തേസം പടിപദം പൂരേന്തോ ഏവം കരോതി. ഭിക്ഖാഗഹണത്ഥം 'ഏഹി ഭദ്ദന്തേ'തി വുത്തോ, ന ഏതീതി **നഏഹിഭദ്ദന്തികോ**. തേന ഹി 'തിട്ഠ ഭദ്ദന്തേ'തി വുത്തോപി ന തിട്ഠതീതി

നതിട്ഠഭദ്ദന്തികോ. തദുഭയമ്പി ഹേതം തിത്ഥിയാ “ഏതസ്സ വചനം കതം ഭവിസ്സതീ”തി ന കരോന്തി. **അഭിഹട**ന്തി പുരേതരം ഗഹേത്വാ ആഹടം ഭിക്ഖം. **ഉദ്ദിസ്സകത**ന്തി “ഇമം തുമ്ഹേ ഉദ്ദിസ്സ കത”ന്തി ഏവം ആരോചിതഭിക്ഖം. **ന നിമന്തന**ന്തി “അസുകം നാമ കുലം വാ വീഥിം വാ ഗാമം വാ പവിസേയ്യാഥാ”തി ഏവം നിമന്തിതഭിക്ഖമ്പി ന സാദിയതി, ന ഗണ്ഹാതി.

ന കുമ്ഭിമുഖാതി കുമ്ഭിതോ ഉദ്ധരിത്വാ ദിയ്യമാനം ഭിക്ഖം ന ഗണ്ഹാതി. **ന കളോപിമുഖാ**തി **കളോപീ**തി ഉക്ഖലി, പച്ഛി വാ. തതോപി ന ഗണ്ഹാതി. കസ്മാ? കുമ്ഭീ കളോപിയോ കടച്ഛുനാ പഹാരം ലഭന്തീതി. **ന ഏളകമന്തര**ന്തി ഉമ്മാരം അന്തരം കത്വാ ദിയ്യമാനം ന ഗണ്ഹാതി. കസ്മാ? അയം മം നിസ്സായ അന്തരകരണം ലഭതീതി. **ദണ്ഡമുസലേസു**പി ഏസേവ നയോ. **ദ്വിന്ന**ന്തി ദ്വീസു ഭുഞ്ജമാനേസു ഏകസ്മിം ഉട്ഠായ ദേന്തേ ന ഗണ്ഹതി. കസ്മാ? കബളന്തരായോ ഹോതീതി. **ന ഗബ്ഭിനിയാ**തിആദീസു പന ഗബ്ഭിനിയാ കുച്ഛിയം ദാരകോ കിലമതി. **പായന്തിയാ** ദാരകസ്സ ഖീരന്തരായോ ഹോതി. **പുരിസന്തരഗതായ** രതിഅന്തരായോ ഹോതീതി ന ഗണ്ഹാതി **ന സങ്കിത്തീസൂ**തി സങ്കിത്തേത്വാ കതഭത്തേസു. ദുബ്ഭിക്ഖസമയേ കിര അചേലകസാവകാ അചേലകാനം അത്ഥായ തതോ തതോ തണ്ഡുലാദീനി സമാദപേത്വാ ഭത്തം പചന്തി, ഉക്കട്ഠാചേലകോ തതോ ന പടിഗ്ഗണ്ഹാതി. **ന യത്ഥ സാ**തി യത്ഥ സുനഖോ ‘പിണ്ഡം ലഭിസ്സാമീ’തി ഉപട്ഠിതോ ഹോതി, തത്ഥ തസ്സ അദത്വാ ആഹടം ന ഗണ്ഹാതി. കസ്മാ? ഏതസ്സ പിണ്ഡന്തരായോ ഹോതീതി.

സണ്ഡസണ്ഡചാരിനീതി സമൂഹസമൂഹചാരിനീ. സചേ ഹി അചേലകം ദിസ്വാ ‘ഇമസ്സ ഭിക്ഖം ദസ്സാമാ’തി മാനുസ്സകാ ഭത്തഗേഹം പവിസന്തി, തേസു ച പവിസന്തേസു കളോപിമുഖാദീസു നിലീനാ മക്ഖികാ ഉപ്പതിത്വാ സണ്ഡസണ്ഡാ ചരന്തി, തതോ ആഹടം ഭിക്ഖം ന ഗണ്ഹാതി. കസ്മാ? മം നിസ്സായ മക്ഖികാനം ഗോചരന്തരായോ ജാതോതി. **ഥുസോദക**ന്തി സബ്ബസസ്സസമ്ഭാരേഹി കതം സോവീരകം. ഏത്ഥ ച സുരാപാനമേവ സാവജ്ജം. അയം പന ഏതസ്മിമ്പി സാവജ്ജസഞ്ഞീ. **ഏകാഗാരികോ**തി യോ ഏകസ്മിംയേവ ഗേഹേ ഭിക്ഖം ലഭിത്വാ നിവത്തതി. **ഏകാലോപികോ**തി യോ ഏകേനേവ ആലോപേന യാപേതി. **ദ്വാഗാരികാദീസു**പി ഏസേവ നയോ. **ഏകിസ്സാപി ദത്തിയാ**തി ഏകായ ദത്തിയാ. ദത്തി നാമ ഏകാ ഖുദ്ദകപാതി ഹോതി, യത്ഥ അഗ്ഗഭിക്ഖം പക്ഖിപിത്വാ ഠപേന്തി.

ഏകാഹികന്തി ഏകദിവസന്തരികം. **അഡ്ഢമാസിക**ന്തി അഡ്ഢമാസന്തരികം. **പരിയായഭത്തഭോജന**ന്തി വാരഭത്തഭോജനം. ഏകാഹവാരേന ദ്വീഹവാരേന സത്താഹവാരേന അഡ്ഢമാസവാരേനാതി - ഏവം ദിവസവാരേന ആഭതഭത്തഭോജനം. **സാകഭക്ഖോ**തി അല്ലസാകഭക്ഖോ. **സാമാകഭക്ഖോ**തി സാമാകതണ്ഡുലഭക്ഖോ. നീവാരാദീസു - **നീവാരാ** നാമ താവ അരഞ്ഞേ സയം ജാതാ വീഹിജാതി. **ദദ്ദുല**ന്തി ചമ്മകാരേഹി ചമ്മം വിലിഖിത്വാ ഛഡ്ഡിതകസടം. **ഹടം** വുച്ചതി സിലേസോപി, സേവാലോപി കണികാരാദിരുക്ഖനിയ്യാസോപി. **കണ**ന്തി കുണ്ഡകം. **ആചാമോ**തി ഭത്തഉക്ഖലികായ ലഗ്ഗോ ഝാമോദനോ. തം ഛഡ്ഡിതട്ഠാനേ ഗഹേത്വാ ഖാദതി. “ഓദനകഞ്ജിയ”ന്തിപി വദന്തി. **പിഞ്ഞാകാ**ദയോ പാകടാ ഏവ. **പവത്തഫലഭോജീ**തി പതിതഫലഭോജീ.

സാണാനീതി സാണവാകചേലാനി. **മസാണാനീ**തി മിസ്സകചേലാനി. **ഛവദുസ്സാനീ**തി മതസരീരതോ ഛഡ്ഡിതവത്ഥാനി. എരകതിണാദീനി വാ ഗന്ഥേത്വാ കതനിവാസനാനി. **പംസുകൂലാനീ**തി പഥവിയം ഛഡ്ഡിതനന്തകാനി. **തിരീടാനീ**തി രുക്ഖത്തചവത്ഥാനി. **അജിനന്തി** അജിനമിഗചമ്മം. **അജിനക്ഖിപന്തി** തദേവ മജ്ഝേ ഫാലിതം. സഖുരകന്തിപി വദന്തി. **കുസചീരന്തി** കുസതിണാനി ഗന്ഥേത്വാ കതചീരകം. **വാകചീരഫലകചീരേസുപി** ഏസേവ നയോ. **കേസകമ്ബലന്തി** മനുസ്സകേസേഹി കതകമ്ബലം. യം സന്ധായ വുത്തം - "സേയ്യഥാപി, ഭിക്ഖവേ, യാനി കാനിചി തന്താവുതാനം വത്ഥാനം കേസകമ്ബലോ തേസം പതികുട്ഠോ അക്ഖായതീ"തി (അം॰ നി॰ ൧.൩൦൮).
വാളകമ്ബലന്തി അസ്സവാളാദീഹി കതകമ്ബലം. **ഉലൂകപക്ഖന്തി** ഉലൂകപത്താനി ഗന്ഥേത്വാ കതനിവാസനം. **ഉബ്ഭട്ഠകോ**തി ഉദ്ധം ഠിതകോ.

ഉക്കുടികപ്പധാനമനുയുത്തോതി ഉക്കുടികവീരിയം അനുയുത്തോ. ഗച്ഛന്തോപി ഉക്കുടികോവ ഹുത്വാ ഉപ്പതിത്വാ ഉപ്പതിത്വാ ഗച്ഛതി. **കണ്ടകാപസ്സയികോ**തി അയകണ്ടകേ വാ പകതികണ്ടകേ വാ ഭൂമിയം കോട്ടേത്വാ തത്ഥ ചമ്മം അത്ഥരിത്വാ ഠാനചങ്കമാദീനി കരോതി. **സേയ്യന്തി** സയന്തോപി തത്ഥേവ സേയ്യം കപ്പേതി. സായം തതിയമസ്സാതി **സായതതിയകം**. "പാതോ, മജ്ഝന്ഹികേ, സായന്തി ദിവസസ്സ തിക്ഖത്തും പാപം പവാഹേസ്സാമീ"തി ഉദകോരോഹനാനുയോഗം അനുയുത്തോ വിഹരതി.

൧൭൪. പരം തപതീതി **പരന്തപോ**. പരേസം പരിതാപനാനുയോഗം **പരപരിതാപനാനുയോഗം**. ഓരബ്ഭികാദീസു - ഉരബ്ഭാ വുച്ചന്തി എളകാ. ഉരബ്ഭേ ഹനതീതി **ഓരബ്ഭികോ. സൂകരികാ**ദീസുപി - ഏസേവ നയോ. **ലുദ്ദോ**തി ദാരുണോ കക്ഖളോ. **മച്ഛഘാതകോ**തി മച്ഛബന്ധോ കേവട്ടോ. **ബന്ധനാഗാരികോ**തി ബന്ധനാഗാരഗോപകോ. **കുരൂരകമ്മന്താ**തി ദാരുണകമ്മന്താ.

൧൭൫. **മുദ്ധാവസിത്തോ**തി ഖത്തിയാഭിസേകേന മുദ്ധനി അഭിസിത്തോ. **പുരത്ഥിമേന നഗരസ്സാ**തി നഗരതോ പുരത്ഥിമദിസായ. **സന്ധാഗാരന്തി** യഞ്ഞസാലം . **ഖരാജിനം നിവാസേത്വാ**തി സഖുരം അജിനചമ്മം നിവാസേത്വാ. **സപ്പിതേലേനാ**തി സപ്പിനാ ച തേലേന ച. ഠപേത്വാ ഹി സപ്പിം അവസേസോ യോ കോചി സ്നേഹോ തേലന്തി വുച്ചതി. **കണ്ഡുവമാനോ**തി നഖാനം ഛിന്നത്താ കണ്ഡുവിതബ്ബകാലേ തേന കണ്ഡുവമാനോ. **അനന്തരഹിതായാ**തി അസന്ഥതായ. **സരൂപവച്ഛായാ**തി സദിസവച്ഛായ. സചേ ഗാവീ സേതാ ഹോതി, വച്ഛോപി സേതകോവ സചേ കബരാ വാ, രത്താ വാ, വച്ഛോപി താദിസോവാതി - ഏവം സരൂപവച്ഛായ. **സോ ഏവമാഹാ**തി സോ രാജാ ഏവം വദേതി. **വച്ഛതരാ**തി തരുണവച്ഛകഭാവം അതിക്കന്താ ബലവവച്ഛാ. **വച്ഛതരീസുപി** ഏസേവ നയോ. **ബരിഹിസത്ഥായാ**തി പരിക്ഖേപകരണത്ഥായ ചേവ യഞ്ഞഭൂമിയം അത്ഥരണത്ഥായ ച.

൧൭൬. **ദിട്ഠേവ ധമ്മേ**തി ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ. **നിച്ഛാതോ**തി ഛാതം വുച്ചതി തണ്ഹാ, സാ അസ്സ നത്ഥീതി നിച്ഛാതോ. സബ്ബകിലേസാനം നിബ്ബുതത്താ **നിബ്ബുതോ**. അന്തോ താപനകിലേസാനം അഭാവാ സീതലോ ജാതോതി **സീതീഭൂതോ**. ഝാനമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനസുഖാനി പടിസംവേദേതീതി **സുഖപ്പടിസംവേദീ. ബ്രഹ്മഭൂതേന അത്തനാ**തി സേട്ഠഭൂതേന അത്തനാ.

ഇമം പന പുഗ്ഗലം ബുദ്ധുപ്പാദതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും - **ഇധ തഥാഗതോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **തഥാഗതോ**തി അട്ഠഹി കാരണേഹി ഭഗവാ തഥാഗതോ - തഥാ ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥാ ഗതോതി തഥാഗതോ, തഥലക്ഖണം ആഗതോതി തഥാഗതോ, തഥധമ്മേ യാഥാവതോ അഭിസമ്ബുദ്ധോതി തഥാഗതോ, തഥദസ്സിതായ തഥാഗതോ, തഥാവാദിതായ തഥാഗതോ, തഥാകാരിതായ തഥാഗതോ, അഭിഭവനട്ഠേന തഥാഗതോതി. **അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ**തിആദീനി **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** വിത്ഥാരിതാനേവ. **തം ധമ്മ**ന്തി തം വുത്തപ്പകാരസമ്പദം ധമ്മം. **സുണാതി ഗഹപതി വാ**തി കസ്മാ പഠമം ഗഹപതിം നിദ്ദിസതി? നിഹതമാനത്താ ഉസ്സന്നത്താ ച. യേഭുയ്യേന ഹി ഖത്തിയകുലതോ പബ്ബജിതാ ജാതിം നിസ്സായ മാനം കരോന്തി. ബ്രാഹ്മണകുലാ പബ്ബജിതാ മന്തേ നിസ്സായ മാനം കരോന്തി. ഹീനജച്ചകുലാ പബ്ബജിതാ അത്തനോ വിജാതിതായ പതിട്ഠാതും ന സക്കോന്തി. ഗഹപതിദാരകാ പന കച്ഛേഹി സേദം മുഞ്ചന്തേഹി പിട്ഠിയാ ലോണം പുപ്ഫമാനായ ഭൂമിം കസിത്വാ താദിസസ്സ മാനസ്സ അഭാവതോ നിഹതമാനദപ്പാ ഹോന്തി. തേ പബ്ബജിത്വാ മാനം വാ ദപ്പം വാ അകത്വാ യഥാബലം ബുദ്ധവചനം ഉഗ്ഗഹേത്വാ വിപസ്സനായ കമ്മം കരോന്താ സക്കോന്തി അരഹത്തേ പതിട്ഠാതും. ഇതരേഹി ച കുലേഹി നിക്ഖമിത്വാ പബ്ബജിതാ നാമ ന ബഹുകാ, ഗഹപതികാവ ബഹുകാ. ഇതി നിഹതമാനത്താ ഉസ്സന്നത്താ ച പഠമം ഗഹപതിം നിദ്ദിസതീതി.

അഞ്ഞതരസ്മിം വാതി ഇതരേസം വാ കുലാനം അഞ്ഞതരസ്മിം. **പച്ചാജാതോ**തി പതിജാതോ. **തഥാഗതേ സദ്ധം പടിലഭതീ**തി പരിസുദ്ധം ധമ്മം സുത്വാ ധമ്മസ്സാമിമ്ഹി തഥാഗതേ "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത സോ ഭഗവാ"തി സദ്ധം പടിലഭതി. **ഇതി പടിസഞ്ചിക്ഖതീ**തി ഏവം പച്ചവേക്ഖതി. **സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ**തി സചേപി സട്ഠിഹത്ഥേ ഘരേ യോജനസതന്തരേപി വാ ദ്വേ ജായമ്പതികാ വസന്തി, തഥാപി നേസം സകിഞ്ചനസപലിബോധട്ഠേന ഘരാവാസോ സമ്ബാധോയേവ. **രജോപഥോ**തി രാഗരജാദീനം ഉട്ഠാനട്ഠാനന്തി മഹാഅട്ഠകഥായം വുത്തം. ആഗമനപഥോതിപി വത്തും വട്ടതി. അലഗ്ഗനട്ഠേന അബ്ഭോകാസോ വിയാതി **അബ്ഭോകാസോ**. പബ്ബജിതോ ഹി കൂടാഗാരരതനപാസാദേ ച ദേവവിമാനാദീസു ച സുപിഹിതദ്വാരവാതപാനേസു പടിച്ഛന്നേസു വസന്തോപി നേവ ലഗ്ഗതി, ന സജ്ജതി, ന ബജ്ഝതി. തേന വുത്തം - "അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ"തി.

അപിച - സമ്ബാധോ ഘരാവാസോ കുസലകിരിയായ ഓകാസാഭാവതോ. രജോപഥോ അസംവുതസങ്കാരട്ഠാനം വിയ രജാനം കിലേസരജാനം സന്നിപാതട്ഠാനതോ. അബ്ഭോകാസോ പബ്ബജ്ജാ കുസലകിരിയായ യഥാസുഖം ഓകാസസമ്ഭാവതോ. **നയിദം സുകരം...പേ॰... പബ്ബജേയ്യ**ന്തി ഏത്ഥ അയം സങ്ഖേപകഥാ - യദേതം സിക്ഖത്തയബ്രഹ്മചരിയം ഏകമ്പി ദിവസം അഖണ്ഡം കത്വാ ചരിമകചിത്തം പാപേതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിപുണ്ണം**. ഏകദിവസമ്പി ച കിലേസമലേന അമലിനം കത്വാ ചരിമകചിത്തം പാപേതബ്ബതായ **ഏകന്തപരിസുദ്ധം. സങ്ഖലിഖിതം** ലിഖിതസങ്ഖസദിസം ധോതസങ്ഖസപ്പടിഭാഗം ചരിതബ്ബം. ഇദം ന സുകരം അഗാരം അജ്ഝാവസതാ അഗാരമജ്ഝേ വസന്തേന ഏകന്തപരിപുണ്ണം...പേ॰... ചരിതും - "യംനൂനാഹം കേസേ ച മസ്സുഞ്ച ഓഹാരേത്വാ കസായരസപീതതായ കാസായാനി ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്താനം അനുച്ഛവികാനി വത്ഥാനി അച്ഛാദേത്വാ പരിദഹിത്വാ അഗാരസ്മാ നിക്ഖമിത്വാ അനഗാരിയം പബ്ബജേയ്യ"ന്തി. ഏത്ഥ ച യസ്മാ

അഗാരസ്സ ഹിതം കസിവാണിജ്ജാദികമ്മം "അഗാരിയ"ന്തി വുച്ചതി, തഞ്ച പബ്ബജ്ജായ നത്ഥി, തസ്മാ പബ്ബജ്ജാ "അനഗാരിയ"ന്തി ഞാതബ്ബാ. **തം അനഗാരിയം. പബ്ബജേയ്യ**ന്തി പടിപജ്ജേയ്യം. **അപ്പം വാ**തി സഹസ്സതോ ഹേട്ഠാ ഭോഗക്ഖന്ധോ അപ്പോ നാമ ഹോതി, സഹസ്സതോ പട്ഠായ മഹാ. അബന്ധനട്ഠേന ഞാതിയേവ **ഞാതിപരിവട്ടോ**. സോപി വീസതിയാ ഹേട്ഠാ അപ്പോ ഹോതി, വീസതിയാ പട്ഠായ മഹാ.

൧൯൪. **ഭിക്ഖൂനം സിക്ഖാസാജീവസമാപന്നോ**തി യാ ഭിക്ഖൂനം അധിസീലസങ്ഖാതാ സിക്ഖാ, തഞ്ച. യത്ഥ ചേതേ സഹ ജീവന്തി, ഏകജീവികാ സഭാഗവുത്തിനോ ഹോന്തി, തം ഭഗവതാ പഞ്ഞത്തസിക്ഖാപദസങ്ഖാതം സാജീവഞ്ച. തത്ഥ സിക്ഖനഭാവേന സമാപന്നോതി **ഭിക്ഖൂനം സിക്ഖാസാജീവസമാപന്നോ. സമാപന്നോ**തി സിക്ഖം പരിപൂരേന്തോ സാജീവഞ്ച അവീതിക്കമന്തോ ഹുത്വാ തദുഭയം ഉപഗതോതി അത്ഥോ. **പാണാതിപാതം പഹായാ**തിആദീസു പാണാതിപാതാദികഥാ ഹേട്ഠാ വിത്ഥാരിതാ ഏവ. **പഹായാ**തി ഇമം പാണാതിപാതചേതനാസങ്ഖാതം ദുസ്സീല്യം പജഹിത്വാ. **പടിവിരതോ ഹോതീ**തി പഹീനകാലതോ പട്ഠായ തതോ ദുസ്സീല്യതോ ഓരതോ വിരതോവ ഹോതി. **നിഹിതദണ്ഡോ നിഹിതസത്ഥോ**തി പരൂപഘാതത്ഥായ ദണ്ഡം വാ സത്ഥം വാ ആദായ അവത്തനതോ നിക്ഖിത്തദണ്ഡോ ചേവ നിക്ഖിത്തസത്ഥോ ചാതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച ഠപേത്വാ ദണ്ഡം, സബ്ബമ്പി അവസേസം ഉപകരണം സത്താനം വിനാസനഭാവതോ 'സത്ഥ'ന്തി വേദിതബ്ബം. യം പന ഭിക്ഖൂ കത്തരദണ്ഡം വാ ദന്തകട്ഠവാസിം വാ പിപ്ഫലികം വാ ഗഹേത്വാ വിചരന്തി, ന തം പരൂപഘാതത്ഥായ. തസ്മാ നിഹിതദണ്ഡാ നിഹിതസത്ഥാത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛന്തി. **ലജ്ജീ**തി പാപജിഗുച്ഛനലക്ഖണായ ലജ്ജായ സമന്നാഗതോ. **ദയാപന്നോ**തി ദയം മേത്തചിത്തതം ആപന്നോ. **സബ്ബപാണഭൂതഹിതാനുകമ്പീ**തി സബ്ബേ പാണഭൂതേ ഹിതേന അനുകമ്പകോ. തായ ദയാപന്നതായ സബ്ബേസം പാണഭൂതാനം ഹിതചിത്തകോതി അത്ഥോ. **വിഹരതീ**തി ഇരിയതി, പാലേതി.

ദിന്നമേവ ആദിയതീതി **ദിന്നാദായീ**. ചിത്തേനപി ദിന്നമേവ പടികങ്ഖതീതി **ദിന്നപാടികങ്ഖീ**. ഥേനേതീതി ഥേനോ. ന ഥേനേന **അഥേനേന**. അഥേനത്തായേവ **സുചിഭൂതേന. അത്തനാ**തി അത്തഭാവേന. അഥേനം സുചിഭൂതം അത്തഭാവം കത്വാ വിഹരതീതി വുത്തം ഹോതി.

അബ്രഹ്മചരിയന്തി അസേട്ഠചരിയം. ബ്രഹ്മം സേട്ഠം ആചാരം ചരതീതി **ബ്രഹ്മചാരീ. ആരാചാരീ**തി അബ്രഹ്മചരിയതോ ദൂരചാരീ. **മേഥുനാ**തി രാഗപരിയുട്ഠാനവസേന സദിസത്താ മേഥുനകാതി ലദ്ധവോഹാരേഹി പടിസേവിതബ്ബതോ മേഥുനാതി സങ്ഖം ഗതാ അസദ്ധമ്മാ. **ഗാമധമ്മാ**തി ഗാമവാസീനം ധമ്മാ.

സച്ചം വദതീതി **സച്ചവാദീ**. സച്ചേന സച്ചം സന്ദഹതി ഘടേതീതി **സച്ചസന്ധോ**. ന അന്തരന്തരാ മുസാ വദതീതി അത്ഥോ. യോ ഹി പുരിസോ കദാചി മുസാ വദതി, കദാചി സച്ചം, തസ്സ മുസാവാദേന അന്തരിതത്താ സച്ചം സച്ചേന ന ഘടീയതി, തസ്മാ ന സോ സച്ചസന്ധോ. അയം പന ന താദിസോ. ജീവിതഹേതുപി മുസാ അവത്വാ സച്ചേന സച്ചം സന്ദഹതിയേവാതി സച്ചസന്ധോ. **ഥേതോ**തി ഥിരോ, ഥിരകഥോതി അത്ഥോ. ഏകോ ഹി പുഗ്ഗലോ ഹലിദ്ദിരാഗോ വിയ, ഥുസരാസിമ്ഹി നിഖാതഖാണുകോ വിയ, അസ്സപിട്ഠേ

ഠപിതകുമ്ഭണ്ഡമിവ ച, ന ഥിരകഥോ ഹോതി. ഏകോ പാസാണലേഖാ വിയ, ഇന്ദഖീലോ വിയ ച ഥിരകഥോ ഹോതി. അസിനാ സീസേ ഛിന്ദന്തേപി ദ്വേ കഥാ ന കഥേതി. അയം വുച്ചതി ഥേതോ. **പച്ചയികോ**തി പത്തിയായിതബ്ബകോ, സദ്ധായികോതി അത്ഥോ. ഏകച്ചോ ഹി പുഗ്ഗലോ ന പച്ചയികോ ഹോതി. 'ഇദം കേന വുത്തം? അസുകേനാ'തി വുത്തേ 'മാ തസ്സ വചനം സദ്ദഹഥാ'തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. ഏകോ പച്ചയികോ ഹോതി. 'ഇദം കേന വുത്തം? അസുകേനാ'തി വുത്തേ 'യദി തേന വുത്തം, ഇദമേവ പമാണം, ഇദാനി ഉപപരിക്ഖിതബ്ബം നത്ഥി, ഏവമേവ ഇദ'ന്തി വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. അയം വുച്ചതി പച്ചയികോ. **അവിസംവാദകോ ലോകസ്സാ**തി തായ സച്ചവാദിതായ ലോകം ന വിസംവാദേതീതി അത്ഥോ.

ഇമേസം ഭേദായാതി യേസം ഇതോ സുത്വാതി വുത്താനം സന്തികേ സുതം, തേസം ഭേദായ. **ഭിന്നാനം വാ സന്ധാതാ**തി ദ്വിന്നം മിത്താനം വാ സമാനുപജ്ഝായകാദീനം വാ കേനചിദേവ കാരണേന ഭിന്നാനം ഏകമേകം ഉപസങ്കമിത്വാ - 'തുമ്ഹാകം ഈദിസേ കുലേ ജാതാനം, ഏവം ബഹുസ്സുതാനം ഇദം ന യുത്ത'ന്തിആദീനി വത്വാ സന്ധാനം കത്താ. **അനുപ്പദാതാ**തി സന്ധാനാനുപ്പദാതാ. ദ്വേ ജനേ സമഗ്ഗേ ദിസ്വാ - 'തുമ്ഹാകം ഏവരൂപേ കുലേ ജാതാനം, ഏവരൂപേഹി ഗുണേഹി സമന്നാഗതാനം അനുച്ഛവികമേത'ന്തിആദീനി വത്വാ ദള്ഹീകമ്മം കത്താതി അത്ഥോ. സമഗ്ഗോ ആരാമോ അസ്സാതി **സമഗ്ഗാരാമോ**. യത്ഥ സമഗ്ഗാ നത്ഥി, തത്ഥ വസിതുമ്പി ന ഇച്ഛതീതി അത്ഥോ. സമഗ്ഗരാമോതിപി പാളി. അയമേവ അത്ഥോ. **സമഗ്ഗരതോ**തി സമഗ്ഗേസു രതോ. തേ പഹായ അഞ്ഞത്ര ഗന്തുമ്പി ന ഇച്ഛതീതി അത്ഥോ. സമഗ്ഗേ ദിസ്വാപി സുത്വാപി നന്ദതീതി **സമഗ്ഗനന്ദീ. സമഗ്ഗകരണിം വാചം ഭാസിതാ**തി യാ വാചാ സത്തേ സമഗ്ഗേയേവ കരോതി, തം സാമഗ്ഗിഗുണപരിദീപകമേവ വാചം ഭാസതി, ന ഇതരന്തി.

കാലേന വദതീതി **കാലവാദീ**. വത്തബ്ബയുത്തകാലം സല്ലക്ഖേത്വാ വദതീതി അത്ഥോ. ഭൂതം തഥം തച്ഛം സഭാവമേവ വദതീതി **ഭൂതവാദീ.** ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികത്ഥസന്നിസ്സിതമേവ കത്വാ വദതീതി **അത്ഥവാദീ**. നവലോകുത്തരധമ്മസന്നിസ്സിതം കത്വാ വദതീതി **ധമ്മവാദീ**. സംവരവിനയപഹാനവിനയസന്നിസ്സിതം കത്വാ വദതീതി **വിനയവാദീ**. നിധാനം വുച്ചതി ഠപനോകാസോ. നിധാനമസ്സ അത്ഥീതി **നിധാനവതീ**. ഹദയേ നിധാതബ്ബയുത്തകം വാചം ഭാസിതാതി അത്ഥോ. **കാലേനാ**തി ഏവരൂപിം ഭാസമാനോപി ച "അഹം നിധാനവതിം വാചം ഭാസിസ്സാമീ"തി ന അകാലേന ഭാസതി. യുത്തകാലം പന സല്ലക്ഖേത്വാവ ഭാസതീതി അത്ഥോ. **സാപദേസ**ന്തി സഉപമം, സകാരണന്തി അത്ഥോ. **പരിയന്തവതി**ന്തി പരിച്ഛേദം ദസ്സേത്വാ. യഥാസ്സാ പരിച്ഛേദോ പഞ്ഞായതി, ഏവം ഭാസതീതി അത്ഥോ. **അത്ഥസംഹിത**ന്തി അനേകേഹിപി നയേഹി വിഭജന്തേന പരിയാദാതും അസക്കുണേയ്യതായ അത്ഥസമ്പന്നം ഭാസതി. യം വാ സോ അത്ഥവാദീ അത്ഥം വദതി, തേന അത്ഥേന സംഹിതത്താ അത്ഥസംഹിതം വാചം ഭാസതി. ന അഞ്ഞം നിക്ഖിപിത്വാ അഞ്ഞം ഭാസതീതി വുത്തം ഹോതി.

൧൦൯. ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാതി മൂലബീജം, ഖന്ധബീജം, ഫളുബീജം, അഗ്ഗബീജം ബീജബീജന്തി പഞ്ചവിധസ്സ ബീജഗാമസ്സ ചേവ യസ്സ കസ്സചി നീലതിണരുക്ഖാദികസ്സ ഭൂതഗാമസ്സ ച സമാരമ്ഭാ. ഛേദനഭേദനപചനാദിഭാവേന വികോപനാ പടിവിരതോതി അത്ഥോ.

ഏകഭത്തികോതി പാതരാസഭത്തം, സായമാസഭത്തന്തി ദ്വേ ഭത്താനി. തേസു പാതരാസഭത്തം അന്തോമജ്ഝന്ഹികേന പരിച്ഛിന്നം. ഇതരം മജ്ഝന്ഹികതോ ഉദ്ധം അന്തോഅരുണേന. തസ്മാ അന്തോമജ്ഝന്ഹികേ ദസക്ഖത്തും ഭുഞ്ജമാനോപി ഏകഭത്തികോവ ഹോതി. തം സന്ധായ വുത്തം - ഏകഭത്തികോതി. രത്തിയാ ഭോജനം രത്തി, തതോ ഉപരതോതി **രത്തൂപരതോ**. അതിക്കന്തേ മജ്ഝന്ഹികേ യാവ സൂരിയസത്ഥങ്ഗമനാ ഭോജനം വികാലഭോജനം നാമ, തതോ വിരതത്താ **വിരതോ വികാലഭോജനാ**. സാസനസ്സ അനനുലോമത്താ വിസൂകം പടാണീഭൂതം ദസ്സനന്തി വിസൂകദസ്സനം. അത്തനാ നച്ചനനച്ചാപനാദിവസേന നച്ചാ ച ഗീതാ ച വാദിതാ ച അന്തമസോ മയൂരനച്ചനാപനാദിവസേനപി പവത്താനം നച്ചാദീനം വിസൂകഭൂതാ ദസ്സനാ ചാതി **നച്ചഗീതവാദിതവിസൂകദസ്സനാ**. നച്ചാദീനി ഹി അത്തനാ പയോജേതും വാ പരേഹി പയോജാപേതും വാ യുത്താനി പസ്സിതും വാ നേവ ഭിക്ഖൂനം ന ഭിക്ഖുനീനം വട്ടന്തി. മാലാദീസു - **മാലാ**തി യംകിഞ്ചി പുപ്ഫം. **ഗന്ധ**ന്തി യംകിഞ്ചി ഗന്ധജാതം. **വിലേപന**ന്തി ഛവിരാഗകരണം. തത്ഥ പിളന്ധന്തോ ധാരേതി നാമ. ഊനട്ഠാനം പൂരേന്തോ മണ്ഡേതി നാമ. ഗന്ധവസേന ഛവിരാഗവസേന ച സാദിയന്തോ വിഭൂസേതി നാമ. **ഠാനം** വുച്ചതി കാരണം. തസ്മാ യായ ദുസ്സില്യചേതനായ താനി മാലാധാരണാദീനി മഹാജനോ കരോതി, തതോ പടിവിരതോതി അത്ഥോ. **ഉച്ചാസയനം** വുച്ചതി പമാണാതിക്കന്തം. **മഹാസയനം** അകപ്പിയസന്ഥതം, തതോ പടിവിരതോതി അത്ഥോ. **ജാതരൂപ**ന്തി സുവണ്ണം. **രജത**ന്തി കഹാപണോ, ലോഹമാസകോ, ജതുമാസകോ, ദാരുമാസകോതി യേ വോഹാരം ഗച്ഛന്തി. തസ്സ ഉഭയസ്സാപി പടിഗ്ഗഹണാ പടിവിരതോ, നേവ നം ഉഗ്ഗണ്ഹാതി, ന ഉഗ്ഗണ്ഹാപേതി, ന ഉപനിക്ഖിത്തം സാദിയതീതി അത്ഥോ.

ആമകധഞ്ഞപടിഗ്ഗഹണാതി
സാലിവീഹിയവഗോധുമകങ്ഗുവരകകുദ്രൂസകസങ്ഖാതസ്സ സത്തവിധസ്സാപി ആമകധഞ്ഞസ്സ പടിഗ്ഗഹണാ. ന കേവലഞ്ച ഏതേസം പടിഗ്ഗഹണമേവ, ആമസനമ്പി ഭിക്ഖൂനം ന വട്ടതിയേവ. **ആമകമംസപടിഗ്ഗഹണാ**തി ഏത്ഥ അഞ്ഞത്ര ഓദിസ്സ അനുഞ്ഞാതാ ആമകമച്ഛമംസാനം പടിഗ്ഗഹണമേവ ഭിക്ഖൂനം ന വട്ടതി, നോ ആമസനം. **ഇത്ഥികുമാരികപടിഗ്ഗഹണാ**തി ഏത്ഥ **ഇത്ഥീ**തി പുരിസന്തരഗതാ. ഇതരാ കുമാരികാ നാമ. താസം പടിഗ്ഗഹണമ്പി ആമസനമ്പി അകപ്പിയമേവ. **ദാസിദാസപടിഗ്ഗഹണാ**തി ഏത്ഥ ദാസിദാസവസേനേവ തേസം പടിഗ്ഗഹണം ന വട്ടതി. 'കപ്പിയകാരകം ദമ്മി', 'ആരാമികം ദമ്മീ'തി ഏവം വുത്തേ പന വട്ടതി. **അജേളകാദീസുപി ഖേത്തവത്ഥുപ**രിയോസാനേസു കപ്പിയാകപ്പിയനയോ വിനയവസേന ഉപപരിക്ഖിതബ്ബോ. തത്ഥ **ഖേത്തം** നാമ യസ്മിം പുബ്ബണ്ണം രുഹതി. **വത്ഥു** നാമ യസ്മിം അപരണ്ണം രുഹതി. യത്ഥ വാ ഉഭയമ്പി രുഹതി തം ഖേത്തം. തദത്ഥായ അകതഭൂമിഭാഗോ വത്ഥു. ഖേത്തവത്ഥുസീസേന ചേത്ഥ വാപിതളാകാദീനിപി സങ്ഗഹിതാനേവ.

ദൂതേയ്യം വുച്ചതി ദൂതകമ്മം. ഗിഹീനം പഹിതം പണ്ണം വാ സാസനം വാ ഗഹേത്വാ തത്ഥ തത്ഥ ഗമനം . **പഹീണഗമനം** വുച്ചതി പരഘരം പേസിതസ്സ ഖുദ്ദകഗമനം. **അനുയോഗോ** നാമ തദുഭയകരണം. തസ്മാ ദൂതേയ്യപഹീണഗമനാനം അനുഗോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **കയവിക്കയാ**തി കയാ ച വിക്കയാ ച. തുലാകൂടാദീസു - **കൂട**ന്തി വഞ്ചനം. തത്ഥ തുലാകൂടം നാമ രൂപകൂടം, അങ്ഗകൂടം ഗഹണകൂടം, പടിച്ഛന്നകൂടന്തി

ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ **രൂപകൂടം** നാമ ദ്വേ തുലാ സമരൂപാ കത്വാ ഗണ്ഹന്തോ മഹതിയാ ഗണ്ഹാതി, ദദന്തോ ഖുദ്ദികായ ദേതി. **അങ്ഗകൂടം** നാമ ഗണ്ഹന്തോ പച്ഛാഭാഗേ ഹത്ഥേന തുലം അക്കമതി, ദദന്തോ പുബ്ബഭാഗേ. **ഗഹണകൂടം** നാമ ഗണ്ഹന്തോ മൂലേ രജ്ജും ഗണ്ഹാതി, ദദന്തോ അഗ്ഗേ. **പടിച്ഛന്നകൂടം** നാമ തുലം സുസിരം കത്വാ അന്തോ അയചുണ്ണം പക്ഖിപിത്വാ ഗണ്ഹന്തോ തം പച്ഛാഭാഗേ കരോതി, ദദന്തോ അഗ്ഗഭാഗേ.

കംസോ വുച്ചതി സുവണ്ണപാതി. തായ വഞ്ചനം **കംസകൂടം**. കഥം? ഏകം സുവണ്ണപാതിം കത്വാ അഞ്ഞാ ദ്വേ തിസ്സോ ലോഹപാതിയോ സുവണ്ണവണ്ണാ കരോന്തി, തതോ ജനപദം ഗന്ത്വാ കിഞ്ചിദേവ അഡ്ഢകുലം പവിസിത്വാ സുവണ്ണഭാജനാനി കിണഥാ'തി വത്വാ അഗ്ഘേ പുച്ഛിതേ സമഗ്ഘതരം ദാതുകാമാ ഹോന്തി. തതോ തേഹി 'കഥം ഇമേസം സുവണ്ണഭാവോ ജാനിതബ്ബോ'തി വുത്തേ 'വീമംസിത്വാ ഗണ്ഹഥാ'തി സുവണ്ണപാതിം പാസാണേ ഘംസിത്വാ സബ്ബപാതിയോ ദത്വാ ഗച്ഛന്തി.

മാനകൂടം നാമ ഹദയഭേദസിഖാഭേദരജ്ജുഭേദവസേന തിവിധം ഹോതി. തത്ഥ **ഹദയഭേദോ** സപ്പിതേലാദിമിനനകാലേ ലബ്ഭതി. താനി ഹി ഗണ്ഹന്തോ ഹേട്ഠാ ഛിദ്ദേന മാനേന 'സണികം ആസിഞ്ചാ'തി വത്വാ അന്തോഭാജനേ ബഹും പഗ്ഘരാപേത്വാ ഗണ്ഹാതി. ദദന്തോ ഛിദ്ദം പിധായ സീഘം പൂരേത്വാ ദേതി. **സിഖാഭേദോ** തിലതണ്ഡുലാദിമിനനകാലേ ലബ്ഭതി. താനി ഹി ഗണ്ഹന്തോ സണികം സിഖം ഉസ്സാപേത്വാ ഗണ്ഹാതി. ദദന്തോ വേഗേന പൂരേത്വാ സിഖം ഛിന്ദന്തോ ദേതി. **രജ്ജുഭേദോ** ഖേത്തവത്ഥുമിനനകാലേ ലബ്ഭതി. ലഞ്ജം അലഭന്താ ഹി ഖേത്തം അമഹന്തമ്പി മഹന്തം കത്വാ മിനന്തി.

ഉക്കോടനാദീസു - **ഉക്കോടന**ന്തി അസ്സാമികേ സാമികേ കാതും ലഞ്ജഗ്ഗഹണം. **വഞ്ചന**ന്തി തേഹി തേഹി ഉപായേഹി പരേസം വഞ്ചനം. തത്രിദമേകം വത്ഥു - ഏകോ കിര ലുദ്ദകോ മിഗഞ്ച മിഗപോതകഞ്ച ഗഹേത്വാ ആഗച്ഛതി. തമേകോ ധുത്തോ - "കിം ഭോ മിഗോ അഗ്ഘതി, കിം മിഗപോതകോ"തി ആഹ. "മിഗോ ദ്വേ കഹാപണേ, മിഗപോതകോ ഏക"ന്തി ച വുത്തേ കഹാപണം ദത്വാ മിഗപോതകം ഗഹേത്വാ ഥോകം ഗന്ത്വാ നിവത്തോ , "ന മേ ഭോ മിഗപോതകേന അത്ഥോ, മിഗം മേ ദേഹീ"തി ആഹ. തേന ഹി "ദ്വേ കഹാപണേ ദേഹീ"തി. സോ ആഹ - "നനു തേ, ഭോ, മയാ പഠമം ഏകോ കഹാപണോ ദിന്നോ"തി? "ആമ ദിന്നോ"തി. ഇദമ്പി മിഗപോതകം ഗണ്ഹ, ഏവം സോ ച കഹാപണോ അയഞ്ച കഹാപണഗ്ഘണകോ മിഗപോതകോതി ദ്വേ കഹാപണാ ഭവിസ്സന്തീതി. സോ "കാരണം വദതീ"തി സല്ലക്ഖേത്വാ മിഗപോതകം ഗഹേത്വാ മിഗം അദാസീതി.

നികതീതി യോഗവസേന വാ മായാവസേന വാ അപാമങ്ഗം പാമങ്ഗന്തി, അമണിം മണീതി, അസുവണ്ണം സുവണ്ണന്തി കത്വാ പതിരൂപകേന വഞ്ചനം. **സാചിയോഗോ**തി കുടിലയോഗോ. ഏതേസംയേവ ഉക്കോടനാദീനമേതം നാമം. തസ്മാ ഉക്കോടനസാചിയോഗോ വഞ്ചനസാചിയോഗോ നികതിസാചിയോഗോതി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. കേചി അഞ്ഞം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞസ്സ പരിവത്തനം 'സാചിയോഗോ'തി വദന്തി. തം പന വഞ്ചനേനേവ സങ്ഗഹിതം.

ഛേദനാദീസു - **ഛേദനന്തി** ഹത്ഥച്ഛേദനാദി. **വധോതി** മാരണം. **ബന്ധോതി** രജ്ജുബന്ധനാദീഹി ബന്ധനം. **വിപരാമോസോതി** ഹിമവിപരാമോസോ, ഗുമ്ബവിപരാമോസോതി ദുവിധോ. യഞ്ഹി ഹിമപാതസമയേ ഹിമേന പടിച്ഛന്നാ ഹുത്വാ മഗ്ഗപ്പടിപന്നം ജനം മുസന്തി, അയം **ഹിമവിപരാമോസോ**. യം ഗുമ്ബാദീഹി പടിച്ഛന്നാ മുസന്തി, അയം **ഗുമ്ബവിപരാമോസോ. ആലോപോ** വുച്ചതി ഗാമനിഗമാദീനം വിലോപകരണം. **സഹസാകാരോതി** സാഹസികകിരിയാ. ഗേഹം പവിസിത്വാ മനുസ്സാനം ഉരേ സത്ഥം ഠപേത്വാ ഇച്ഛിതഭണ്ഡഗ്ഗഹണം. ഏവമേതസ്മാ ഛേദന...പേ॰... സഹസാകാരാ പടിവിരതോ ഹോതി.

ഏവ്വം. സോ സന്തുട്ഠോ ഹോതീതി സോ ചതൂസു പച്ചയേസു ദ്വാദസവിധേന ഇതരീതരപച്ചയസന്തോസേന സമന്നാഗതോ ഹോതി. **കായപരിഹാരികേനാതി** കായം പരിഹരണമത്തകേന. **കുച്ഛിപരിഹാരികേനാതി** കുച്ഛിപരിഹരണമത്തകേന. **സമാദായേവ പക്കമതീ**തി അട്ഠവിധം ഭിക്ഖു പരിക്ഖാരമത്തകം സബ്ബം ഗഹേത്വാവ കായപടിബദ്ധം കത്വാവ ഗച്ഛതി. ''മമ വിഹാരോ പരിവേണം ഉപട്ഠാകോ''തി സങ്ഗോ വാ ബദ്ധോ വാ ന ഹോതി. സോ ജിയാ മുത്തസരോ വിയ യൂഥാ പക്കന്തോ, മത്തഹത്ഥീ വിയ ഇച്ഛിതിച്ഛിതം സേനാസനം വനസണ്ഡം രുക്ഖമൂലം വനപത്ഥം പബ്ഭാരം പരിഭുഞ്ജന്തോ ഏകോവ തിട്ഠതി, ഏകോവ നിസീദതി. സബ്ബിരിയാപഥേസു ഏകോവ അദുതിയോ.

> ''ചാതുദ്ദിസോ അപ്പടിഘോ ച ഹോതി,
> സന്തുസ്സമാനോ ഇതരീതരേന;
> പരിസ്സയാനം സഹിതാ അഛമ്ഭീ,
> ഏകോ ചരേ ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പോ''തി. (സു॰ നി॰ ൪൨);

ഏവം വണ്ണിതം ഖഗ്ഗവിസാണകപ്പതം ആപജ്ജതി.

ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ സാധേന്തോ, **''സേയ്യഥാപീ''**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പക്ഖീ സകുണോതി** പക്ഖയുത്തോ സകുണോ. **ഡേതീതി** ഉപ്പതതി. അയം പനേത്ഥ സങ്ഖേപത്ഥോ - സകുണോ നാമ ''അസുകസ്മിം പദേസേ രുക്ഖോ പരിപക്കഫലോ''തി ഞത്വാ നാനാദിസാഹി ആഗന്ത്വാ നഖപക്ഖതുണ്ഡാദീഹി തസ്സ ഫലാനി വിജ്ഝന്താ വിധുനന്താ ഖാദന്തി. ''ഇദം അജ്ജതനായ, ഇദം സ്വാതനായ ഭവിസ്സതീ''തി തേസം ന ഹോതി. ഫലേ പന ഖീണേ നേവ രുക്ഖസ്സ ആരക്ഖം ഠപേന്തി, ന തത്ഥ പത്തം വാ നഖം വാ തുണ്ഡം വാ ഠപേന്തി. അഥ ഖോ തസ്മിം രുക്ഖേ അനപേക്ഖോ ഹുത്വാ യോ യം ദിസാഭാഗം ഇച്ഛതി, സോ തേന സപത്തഭാരോവ ഉപ്പതിത്വാ ഗച്ഛതി. ഏവമേവ **അയം ഭിക്ഖു നിസ്സങ്ഗോ** നിരപേക്ഖോയേവ പക്കമതി, തേന വുത്തം സമാദായേവ പക്കമതീതി. **അരിയേനാതി** നിദ്ദോസേന. **അജ്ഝത്തന്തി** സകേ അത്തഭാവേ. **അനവജ്ജസുഖന്തി** നിദ്ദോസസുഖം.

ഏവ്വഥ. സോ ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാതി സോ ഇമിനാ അരിയേന സീലക്ഖന്ധേന സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന രൂപം പസ്സിത്വാതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി യം വത്തബ്ബം, തം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. **അബ്യാസേകസുഖന്തി** കിലേസേഹി അനവസിത്തസുഖം. അവികിണ്ണസുഖന്തിപി

വുത്തം. ഇന്ദ്രിയസംവരസുഖഞ്ഹി ദിട്ഠാദീസു ദിട്ഠമത്താദിവസേന പവത്തതായ അവികിണ്ണം ഹോതി.

൧൯൭. **സോ അഭിക്കന്തേ പടിക്കന്തേ**തി സോ മനച്ഛട്ഠാനം ഇന്ദ്രിയാനം സംവരേന സമന്നാഗതോ ഭിക്ഖു ഇമേസു അഭിക്കന്തപടിക്കന്താദീസു സത്തസു ഠാനേസു സതിസമ്പജഞ്ഞവസേന സമ്പജാനകാരീ ഹോതി. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം സിയാ, തം **ഝാനവിഭങ്ഗേ** വുത്തമേവ.

സോ ഇമിനാ ചാതിആദിനാ കിം ദസ്സേതി? അരഞ്ഞവാസസ്സ പച്ചയസമ്പത്തിം ദസ്സേതി. യസ്സ ഹി ഇമേ ചത്താരോ പച്ചയാ നത്ഥി , തസ്സ അരഞ്ഞവാസോ ന ഇജ്ഝതി, തിരച്ഛാനഗതേഹി വാ വനചരകേഹി വാ സദ്ധിം വത്തബ്ബതം ആപജ്ജതി. അരഞ്ഞേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ "കിം ഏവരൂപസ്സ പാപഭിക്ഖുനോ അരഞ്ഞവാസേനാ"തി ഭേരവം സദ്ദം സാവേന്തി. ഹത്ഥേഹി സീസം പഹരിത്വാ പലായനാകാരം കരോന്തി . "അസുകോ ഭിക്ഖു അരഞ്ഞം പവിസിത്വാ ഇദഞ്ചിദഞ്ച പാപകമ്മം അകാസീ"തി അയസോ പത്ഥരതി. യസ്സ പനേതേ ചത്താരോ പച്ചയാ അത്ഥി, തസ്സ അരഞ്ഞവാസോ ഇജ്ഝതി. സോ ഹി അത്തനോ സീലം പച്ചവേക്ഖന്തോ കിഞ്ചി കാളകം വാ തിലകം വാ അപസ്സന്തോ പീതിം ഉപ്പാദേത്വാ തം ഖയതോ വയതോ സമ്മസന്തോ അരിയഭൂമിം ഓക്കമതി. അരഞ്ഞേ അധിവത്ഥാ ദേവതാ അത്തമനാ വണ്ണം ഭാസന്തി. ഇതിസ്സ ഉദകേ പക്ഖിത്തതേലബിന്ദു വിയ യസോ വിത്ഥാരികോ ഹോതി. **വിവിത്ത**ന്തിആദീനി ഹേട്ഠാ വുത്തത്ഥാനേവ. **സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ...പേ॰... യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ പജാനാതീ**തി ഏത്തകേ ഠാനേ യം വത്തബ്ബം സിയാ, തം സബ്ബം **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** വുത്തമേവ.

൧൯൮. തതിയവിജ്ജായ **സോ ഏവം സമാഹിതേ ചിത്തേ**തി വിപസ്സനാപാദകം ചതുത്ഥജ്ഝാനചിത്തം വേദിതബ്ബം. **ആസവാനം ഖയഞാണായാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗഞാണത്ഥായ. അരഹത്തമഗ്ഗോ ഹി ആസവാനം വിനാസനതോ ആസവാനം ഖയോതി വുച്ചതി. തത്ര ചേതം ഞാണം തപ്പരിയാപന്നത്താതി. **ചിത്തം അഭിനിന്നാമേതീ**തി വിപസ്സനാചിത്തം അഭിനീഹരതി. **സോ ഇദം ദുക്ഖ**ന്തി ഏവമാദീസു - "ഏത്തകം ദുക്ഖം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ"തി സബ്ബമ്പി ദുക്ഖസച്ചം സരസലക്ഖണപ്പടിവേധേന യഥാഭൂതം പജാനാതി, പടിവിജ്ഝതി. തസ്സ ച ദുക്ഖസ്സ നിബ്ബത്തികം തണ്ഹം - അയം ദുക്ഖസമുദയോതി; തദുഭയമ്പി യം ഠാനം പത്വാ നിരുജ്ഝതി, തം തേസം അപ്പവത്തിം നിബ്ബാനം - അയം ദുക്ഖനിരോധോതി; തസ്സ ച സമ്പാപകം അരിയമഗ്ഗം - അയം ദുക്ഖനിരോധഗാമിനീ പടിപദാതി സരസലക്ഖണപടിവേധേന യഥാഭൂതം പജാനാതി, പടിവിജ്ഝതീതി - ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഏവം സരൂപതോ സച്ചാനി ദസ്സേത്വാ ഇദാനി കിലേസവസേന പരിയായതോ ദസ്സേന്തോ **ഇമേ ആസവാ**തിആദിമാഹ. **തസ്സ ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ**തി തസ്സ ഏവം ജാനന്തസ്സ ഏവം പസ്സന്തസ്സ സഹ വിപസ്സനായ കോടിപ്പത്തം മഗ്ഗം കഥേതി. **കാമാസവാ**തി കാമാസവതോ. **വിമുച്ചതീ**തി ഇമിനാ മഗ്ഗക്ഖണം ദസ്സേതി. **വിമുത്തസ്മി**ന്തി ഇമിനാ ഫലക്ഖണം ദസ്സേതി. മഗ്ഗക്ഖണേ ഹി ചിത്തം വിമുച്ചതി, ഫലക്ഖണേ വിമുത്തം ഹോതി. **വിമുത്തസ്മിം വിമുത്തമിതി ഞാണ**ന്തി ഇമിനാ പച്ചവേക്ഖണഞാണം ദസ്സേതി. **ഖീണാ ജാതീ**തിആദീഹി തസ്സ ഭൂമിം. തേന ഹി ഞാണേന സോ പച്ചവേക്ഖന്തോ 'ഖീണാ ജാതീ'തിആദീനി പജാനാതി. **വുസിത**ന്തി വുട്ഠം

പരിവുട്ഠം കതം ചരിതം നിട്ഠിതന്തി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി മഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയം. പുഥുജ്ജനകല്യാണകേന ഹി സദ്ധിം സത്ത സേക്ഖാ ബ്രഹ്മചരിയവാസം വസന്തി നാമ. ഖീണാസവോ വുട്ഠവാസോ. തസ്മാ സോ അത്തനോ ബ്രഹ്മചരിയവാസം പച്ചവേക്ഖന്തോ **വുസിതം ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി പജാനാതി. **കതം കരണീയ**ന്തി ചതൂസു സച്ചേസു ചതൂഹി മഗ്ഗേഹി പരിഞ്ഞാപഹാനസച്ഛികിരിയാഭാവനാവസേന സോളസവിധമ്പി കിച്ചം നിട്ഠാപിതന്തി അത്ഥോ. പുഥുജ്ജനകല്യാണകാദയോ ഹി തം കിച്ചം കരോന്തി; ഖീണാസവോ കതകരണീയോ. തസ്മാ സോ അത്തനോ കരണീയം പച്ചവേക്ഖന്തോ. "കതം കരണീയ"ന്തി പജാനാതി. **നാപരം ഇത്ഥത്തായാ**തി "ഇദാനി പുന ഏത്ഥഭാവായ ഏവം സോളസകിച്ചഭാവായ കിലേസക്ഖയായ വാ മഗ്ഗഭാവനാകിച്ചം നത്ഥീ"തി പജാനാതി.

൧൮൪. സരാഗാദീസു - **അപ്പഹീനോ**തി വിക്ഖമ്ഭനപ്പഹാനേന വാ തദങ്ഗപ്പഹാനേന വാ സമുച്ഛേദപ്പഹാനേന വാ അപ്പഹീനോ.

൧൮൫. ലാഭീ ഹോതീതിആദീസു - **ലാഭീ**തി ലാഭവാ പടിലഭിത്വാ ഠിതോ. **അജ്ഝത്തം ചേതോസമഥസ്സാ**തി നിയകജ്ഝത്തസങ്ഖാതേ അത്തനോ ചിത്തേ ഉപ്പന്നസ്സ ചേതോസമഥസ്സ. **അധിപഞ്ഞാധമ്മവിപസ്സനായാ**തി അധിപഞ്ഞാസങ്ഖാതായ ഖന്ധധമ്മേസു അനിച്ചാദിവസേന പവത്തായ വിപസ്സനായ. **രൂപസഹഗതാന**ന്തി രൂപനിമിത്താരമ്മണാനം രൂപാവചരസമാപത്തീനം. **അരൂപസഹഗതാന**ന്തി ന രൂപനിമിത്താരമ്മണാനം അരൂപസമാപത്തീനം. ഏത്ഥ ച പഠമോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ പുഥുജ്ജനോ. ദുതിയോ സുക്ഖവിപസ്സകഅരിയസാവകോ. തതിയോ അട്ഠസമാപത്തിലാഭീ അരിയസാവകോ. ചതുത്ഥോ ലോകിയമഹാജനോ വേദിതബ്ബോ.

൧൮൬. അനുസോതഗാമീആദീസു - **അനുസോതഗാമീ**തി വട്ടസോതം അനുഗതോ, വട്ടസോതേ നിമുഗ്ഗോ പുഥുജ്ജനോ വേദിതബ്ബോ. **പടിസോതഗാമീ**തി പടിസോതഗമനോ . അനുസോതം അഗന്ത്വാ പടിസോതം ഗച്ഛന്തസ്സേതം അധിവചനം. **പാപഞ്ച കമ്മം ന കരോതീ**തി പഞ്ചത്തം വീതിക്കമന്തോ ന കരോതി. **സഹാപി ദുക്ഖേന സഹാപി ദോമനസ്സേനാ**തി കിലേസപരിയുട്ഠാനേ സതി ഉപ്പന്നേന ദുക്ഖദോമനസ്സേന സദ്ധിമ്പി. **പരിപുണ്ണ**ന്തി തിസ്സന്നം സിക്ഖാനം ഏകായപി അനൂനം. **പരിസുദ്ധ**ന്തി നിരുപക്കിലേസം. **ബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി സേട്ഠചരിയം. ഇമിനാ വാരേന സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ കഥിതാ. കിം പന തേ രുദന്താ ബ്രഹ്മചരിയം ചരന്തീതി? ആമ. കിലേസരോദനേന രുദന്താ ചരന്തി നാമ. സീലസമ്പന്നോ പുഥുജ്ജനഭിക്ഖുപി ഏത്ഥേവ സങ്ഗഹിതോ.

ഠിതത്തോതി ഠിതസഭാവോ. **അനാഗാമീ**തി കാമരാഗബ്യാപാദേഹി അകമ്പനീയചിത്തതായ ച തമ്ഹാ ലോകാ അനാവത്തിധമ്മതായ ച ഠിതസഭാവോ നാമ. **തിണ്ണോ**തി തണ്ഹാസോതം ഉത്തിണ്ണോ. **പാരങ്ഗതോ**തി നിബ്ബാനപാരം ഗതോ. **ഥലേ തിട്ഠതീ**തി അരഹത്തഫലസമാപത്തിഥലേ തിട്ഠതി. **ചേതോവിമുത്തി**ന്തി ഫലസമാധിം. **പഞ്ഞാവിമുത്തി**ന്തി ഫലഞാണം. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഖീണാസവോ "തിണ്ണോ പാരങ്ഗതോ ഥലേ തിട്ഠതി ബ്രാഹ്മണോ"തി വുച്ചതി. ബാഹിതപാപതായ ഹി ഏസ **ബ്രാഹ്മണോ** നാമ.

൧൭൯. അപ്പസ്സുതാദീസു - **അപ്പകം സുതം ഹോതീ**തി നവങ്ഗേ സത്ഥുസാസനേ കിഞ്ചിദേവ ഥോകം സുതം ഹോതി. **ന അത്ഥമഞ്ഞായ, ന ധമ്മമഞ്ഞായ ധമ്മാനുധമ്മപടിപന്നോ ഹോതീ**തി അട്ഠകഥഞ്ച പാളിഞ്ച ജാനിത്വാ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ അനുരൂപധമ്മം പുബ്ബഭാഗപടിപദം പടിപന്നോ ന ഹോതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൮൦. സമണമചലാദീസു - **സമണമചലോ**തി സമണഅചലോ, മകാരോ പദസന്ധികരോ. നിച്ചലസമണോ, ഥിരസമണോതി അത്ഥോ . **അയം വുച്ചതീ**തി അയം സോതാപന്നോ സാസനേ മൂലജാതായ സദ്ധായ പതിട്ഠിതത്താ 'സമണമചലോ'തി വുച്ചതി. സകദാഗാമീ പന രജ്ജനകിലേസസ്സ അത്ഥിതായ **സമണപദുമോ**തി വുത്തോ. രത്തട്ഠോ ഹി ഇധ പദുമട്ഠോ നാമാതി വുത്തം. അനാഗാമീ കാമരാഗസങ്ഖാതസ്സ രജ്ജനകിലേസസ്സ നത്ഥിതായ **സമണപുണ്ഡരീകോ**തി വുത്തോ. പണ്ഡരട്ഠോ ഹി ഇധ പുണ്ഡരീകട്ഠോ നാമാതി വുത്തം . ഖീണാസവോ ച ഥദ്ധഭാവകരാനം കിലേസാനം അഭാവേന **സമണേസു സമണസുഖുമാലോ** നാമാതി വുത്തോ. അപ്പദുക്ഖട്ഠേനപി ചേസ സമണസുഖുമാലോയേവാതി.

ചതുക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൫. പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮൧. പഞ്ചകേ - **തത്രാ**തി തേസു ''ആരഭതി ച വിപ്പടിസാരീ ച ഹോതീ''തിആദിനാ നയേന ഹേട്ഠാ ഉദ്ദിട്ഠപുഗ്ഗലേസു. **യ്വായ**ന്തി യോ അയം. **ആരഭതീ**തി ഏത്ഥ ആരമ്ഭസദ്ദോ കമ്മകിരിയാഹിംസനവീരിയവികോപനാപത്തിവീതിക്കമേസു വത്തതി. തഥാ ഹേസ ''യംകിഞ്ചി ദുക്ഖം സമ്ഭോതി, സബ്ബം ആരമ്ഭപച്ചയാ''തി (സു॰ നി॰ ൭൪൯) കമ്മേ ആഗതോ. ''മഹായഞ്ഞാ മഹാരമ്ഭാ, ന തേ ഹോന്തി മഹപ്ഫലാ''തി (അ॰ നി॰ ൪.൩൯) കിരിയായം. ''സമണം ഗോതമം ഉദ്ദിസ്സ പാണം ആരഭന്തീ''തി (മ॰ നി॰ ൨.൫൧-൫൨) ഹിംസനേ. ''ആരഭഥ, നിക്ഖമഥ, യുഞ്ജഥ ബുദ്ധസാസനേ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൫) വീരിയേ. ''ബീജഗാമഭൂതഗാമസമാരമ്ഭാ പടിവിരതോ ഹോതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൦, ൧൯൪; മ॰ നി॰ ൧.൨൯൩) വികോപനേ. ''ആരഭതി ച വിപ്പടിസാരീ ച ഹോതീ''തി (അ॰ നി॰ ൫.൧൪൨) അയം പന ആപത്തിവീതിക്കമേ ആഗതോ. തസ്മാ ആപത്തിവീതിക്കമവസേന ആരഭതി ചേവ തപ്പച്ചയാ വിപ്പടിസാരീ ച ഹോതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

യഥാഭൂതം നപ്പജാനാതീതി അനധിഗതത്താ യഥാസഭാവതോ ന ജാനാതി. **യത്ഥസ്സാ**തി യസ്മിം അസ്സ, യം ഠാനം പത്വാ ഏതസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പന്നാ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ അപരിസേസാ നിരുജ്ഝന്തീതി അത്ഥോ. കിം പന പത്വാ തേ നിരുജ്ഝന്തീതി? അരഹത്തമഗ്ഗം. ഫലപ്പത്തസ്സ പന നിരുദ്ധാ നാമ ഹോന്തി. ഏവം സന്തേപി ഇധ മഗ്ഗകിച്ചവസേന ഫലമേവ വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **ആരമ്ഭജാ**തി ആപത്തിവീതിക്കമസമ്ഭവാ. **വിപ്പടിസാരജാ**തി വിപ്പടിസാരതോ ജാതാ. **പവഡ്ഢന്തീ**തി പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനേന വഡ്ഢന്തി. **സാധൂ**തി ആയാചനസാധു. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യാവ അപരദ്ധഞ്ച വത ആയസ്മതാ, ഏവം സന്തേപി മയം ആയസ്മന്തം യാചാമ - ''ദേസേതബ്ബയുത്തകസ്സ ദേസനായ, വുട്ഠാതബ്ബയുത്തകസ്സ വുട്ഠാനേന,

ആവികാതബ്ബയുത്തകസ്സ ആവികിരിയായ, ആരമ്ഭജേ ആസവേ പഹായ, സുദ്ധന്തേ ഠിതഭാവപച്ചവേക്ഖണേന വിപ്പടിസാരജേ ആസവേ പടിവിനോദേത്വാ നീഹരിത്വാ വിപസ്സനാചിത്തഞ്ചേവ വിപസ്സനാപഞ്ഞഞ്ച ഭാവേതൂ"തി. **അമുനാ പഞ്ചമേന പുഗ്ഗലേനാ**തി ഏതേന പഞ്ചമേന ഖീണാസവപുഗ്ഗലേന. **സമസമോ ഭവിസ്സതീ**തി ലോകുത്തരഗുണേഹി സമഭാവേനേവ സമോ ഭവിസ്സതീതി ഏവം ഖീണാസവേന ഓവദിതബ്ബോതി അത്ഥോ.

ആരഭതി ന വിപ്പടിസാരീ ഹോതീതി ആപത്തിം ആപജ്ജതി. തം പന ദേസേതും സഭാഗപുഗ്ഗലം പരിയേസതി. തസ്മാ ന വിപ്പടിസാരീ ഹോതി. അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം പന "വുട്ഠിതത്താ ന വിപ്പടിസാരീ ഹോതീ"തി വുത്തം. **ന ആരഭതി വിപ്പടിസാരീ ഹോതീ**തി ആപത്തിം നാപജ്ജതി, വിനയപഞ്ഞത്തിയം പന അകോവിദത്താ അനാപത്തിയം ആപത്തിസഞ്ഞീ ഹുത്വാ വിപ്പടിസാരീ ഹോതി. അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം പന "സകിം ആപത്തിം ആപജ്ജിത്വാ തതോ വുട്ഠായ പച്ഛാ കിഞ്ചാപി നാപജ്ജതി, വിപ്പടിസാരം പന വിനോദേതും ന സക്കോതീ"തി വുത്തം. **ന ആരഭതി ന വിപ്പടിസാരീ ഹോതീ**തി നേവ ആപത്തിം ആപജ്ജതി, ന വിപ്പടിസാരീ ഹോതി. കതമോ പനേസ പുഗ്ഗലോതി? ഓസ്സട്ഠവീരിയപുഗ്ഗലോ. സോ ഹി "കിം മേ ഇമസ്മിം ബുദ്ധകാലേ പരിനിബ്ബാനേന, അനാഗതേ **മേത്തേയ്യസമ്മാസമ്ബുദ്ധകാലേ** പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ"തി വിസുദ്ധസീലോപി പടിപത്തിം ന പൂരേതി. സോപി "കിമത്ഥം ആയസ്മാ പമത്തോ വിഹരതി പുഥുജ്ജനസ്സ നാമ ഗതി അനിബദ്ധാ. ആയസ്മാ ഹി മേത്തേയ്യസമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ സമ്മുഖഭാവം ലഭേയ്യപി ന ലഭേയ്യാപീതി അരഹത്തത്ഥായ വിപസ്സനം ഭാവേഹീ"തി ഓവദിതബ്ബോവ. സേസം സബ്ബത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൧൩൨. ദത്വാ അവജാനാതീതിആദീസു - ഏകോ ഭിക്ഖു മഹാപുഞ്ഞോ ചതുപച്ചയലാഭീ ഹോതി. സോ ചീവരാദീനി ലഭിത്വാ അഞ്ഞം അപ്പപുഞ്ഞം ആപുച്ഛതി. സോപി തസ്മിം പുനപ്പുനം ആപുച്ഛന്തേപി ഗണ്ഹാതിയേവ. അഥസ്സ ഇതരോ ഥോകം കുപിതോ ഹുത്വാ മങ്കുഭാവം ഉപ്പാദേതുകാമോ വദതി - "അയം അത്തനോ ധമ്മതായ ചീവരാദീനി ന ലഭതി, അമ്ഹേ നിസ്സായ ലഭതീ"തി. ഏവം പുഗ്ഗലോ **ദത്വാ അവജാനാതി** നാമ. ഏകോ പന ഏകേന സദ്ധിം ദ്വേ തീണി വസ്സാനി വസന്തോ പുബ്ബേ തം പുഗ്ഗലം ഗരും കത്വാ പച്ഛാ ഗച്ഛന്തേ ഗച്ഛന്തേ കാലേ ചിത്തീകാരം ന കരോതി, ആസനാപി ന വുട്ഠാതി, ഉപട്ഠാനമ്പി ന ഗച്ഛതി. ഏവം പുഗ്ഗലോ **സംവാസേന അവജാനാതി** നാമ.

ആധേയ്യമുഖോതി ആദിതോ ധേയ്യമുഖോ. പഠമവചനസ്മിംയേവ ഠപിതമുഖോതി അത്ഥോ. **അധിമുച്ചിതാ ഹോതീ**തി സദ്ധാതാ ഹോതി. തത്രായം നയോ - ഏകോ പുഗ്ഗലോ സാരുപ്പംയേവ ഭിക്ഖും 'അസാരുപ്പോ ഏസോ'തി കഥേതി, തം സുത്വാ ഏസ നിട്ഠം ഗച്ഛതി. പുന അഞ്ഞേന സഭാഗേന ഭിക്ഖുനാ 'സാരുപ്പോ അയ'ന്തി വുത്തേപി തസ്സ വചനം ന ഗണ്ഹാതി "അസുകേന നാമ 'അസാരുപ്പോ അയ'ന്തി അമ്ഹാകം കഥിത"ന്തി പുരിമഭിക്ഖുനോവ കഥം ഗണ്ഹാതി. അപരോപിസ്സ ദുസ്സീലം 'സീലവാ'തി കഥേതി. തസ്സ വചനം സദ്ദഹിത്വാ പുന അഞ്ഞേന "അസാരുപ്പോ ഏസ ഭിക്ഖു, നായം തുമ്ഹാകം സന്തികം ഉപസങ്കമിതും യുത്തോ"തി വുത്തോപി തസ്സ വചനം അഗ്ഗഹേത്വാ പുരിമസ്സേവ കഥം ഗണ്ഹാതി. അപരോ വണ്ണമ്പി കഥിതം ഗണ്ഹാതി, അവണ്ണമ്പി കഥിതം ഗണ്ഹാതിയേവ. അയമ്പി

ആധേയ്യമുഖോയേവ നാമ. ആധാതബ്ബമുഖോ യം യം സുണാതി, തത്ഥ തത്ഥ ഠപിതമുഖോതി അത്ഥോ.

ലോലോതി സദ്ധാദീനം ഇത്തരകാലട്ഠിതികത്താ അസ്സദ്ധിയാദീഹി ലുലിതഭാവേന ലോലോ. **ഇത്തരസദ്ധോ**തി പരിത്തസദ്ധോ, അപരിപുണ്ണസദ്ധോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന പുനപ്പുനം ഭജനവസേന സദ്ധാവ **ഭത്തി. പേമം** സദ്ധാപേമം ഗേഹസിതപേമമ്പി വട്ടതി. **പസാദോ** സദ്ധാപസാദോവ. **ഏവം പുഗ്ഗലോ ലോലോ ഹോതീ**തി ഏവം ഇത്തരസദ്ധാദിതായ പുഗ്ഗലോ ലോലോ നാമ ഹോതി. ഹലിദ്ദിരാഗോ വിയ , ഥുസരാസിമ്ഹി കോട്ടിതഖാണുകോ വിയ, അസ്സപിട്ഠിയം ഠപിതകുമ്ഭണ്ഡം വിയ ച അനിബദ്ധട്ഠാനോ മുഹുത്തേന പസീദതി, മുഹുത്തേന കുപ്പതി.

മന്ദോ മോമൂഹോതി അഞ്ഞാണഭാവേന മന്ദോ അവിസദതായ മോമൂഹോ. മഹാമൂള്ഹോതി അത്ഥോ.

൫൯. യോധാജീവൂപമേസു - **യോധാജീവാ**തി യുദ്ധൂപജീവിനോ. **രജഗ്ഗ**ന്തി ഹത്ഥിഅസ്സാദീനം പാദപ്പഹാരഭിന്നായ ഭൂമിയാ ഉഗ്ഗതം രജക്ഖന്ധം. **ന സന്ഥമ്ഭതീ**തി സന്ഥമ്ഭിത്വാ ഠാതും ന സക്കോതി. **സഹതി രജഗ്ഗ**ന്തി രജക്ഖന്ധം ദിസ്വാപി അധിവാസേതി. **ധജഗ്ഗ**ന്തി ഹത്ഥിഅസ്സാദിപിട്ഠേസു വാ രഥേസു വാ ഉസ്സാപിതാനം ധജാനം അഗ്ഗം. **ഉസ്സാരണ**ന്തി ഹത്ഥിഅസ്സരഥാദീനഞ്ചേവ ബലകായസ്സ ച ഉച്ചാസദ്ദമഹാസദ്ദം. **സമ്പഹാരേ**തി സമാഗതേ അപ്പമത്തകേപി പഹാരേ. **ഹഞ്ഞതീ**തി വിഹഞ്ഞതി, വിഘാതം ആപജ്ജതി. **ബ്യാപജ്ജതീ**തി വിപത്തിം ആപജ്ജതി, പകതിഭാവം ജഹതി. **സഹതി സമ്പഹാര**ന്തി ദ്വേ തയോ പഹാരേ പത്വാപി സഹതി, അധിവാസേതി . **തമേവ സങ്ഗാമസീസ**ന്തി തമേവ ജയഖന്ധാവാരട്ഠാനം. **അജ്ഝാവസതീ**തി സത്താഹമത്തം അഭിഭവിത്വാ ആവസതി. കിം കാരണാ? ലദ്ധപ്പഹാരാനം പഹാരജഗ്ഗനത്ഥഞ്ചേവ കതകമ്മാനം വിസേസം ഞത്വാ ഠാനന്തരദാനത്ഥഞ്ച ഇസ്സരിയസുഖാനുഭവനത്ഥഞ്ച.

൫൮. ഇദാനി യസ്മാ സത്ഥു യോധാജീവേഹി കിച്ചം നത്ഥി, ഇമസ്മിം പന സാസനേ തഥാരൂപേ പഞ്ച പുഗ്ഗലേ ദസ്സേതും ഇദം ഓപമ്മം ആഭതം, തസ്മാ തേ പുഗ്ഗലേ ദസ്സേന്തോ **ഏവമേവ**ന്തിആദിമാഹ.

തത്ഥ **സംസീദതീ**തി മിച്ഛാവിതക്കസ്മിം വിസീദതി, അനുപവിസതി. **ന സക്കോതി ബ്രഹ്മചരിയം സന്ധാരേതു**ന്തി ബ്രഹ്മചരിയവാസം അനുപച്ഛിജ്ജമാനം ഗോപേതും ന സക്കോതി. **സിക്ഖാദുബ്ബല്യം ആവികത്വാ**തി സിക്ഖായ ദുബ്ബലഭാവം പകാസേത്വാ. **കിമസ്സ രജഗ്ഗസ്മി**ന്തി കിം തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ രജഗ്ഗം നാമാതി വദതി. **അഭിരൂപാ**തി അഭിരൂപവതീ. **ദസ്സനീയാ**തി ദസ്സനയോഗ്ഗാ. **പാസാദികാ**തി ദസ്സനേനേവ ചിത്തപ്പസാദാവഹാ. **പരമായാ**തി ഉത്തമായ. **വണ്ണപോക്ഖരതായാ**തി സരീരവണ്ണേന ചേവ അങ്ഗസണ്ഠാനേന ച.

൫൯. **ഊഹസതീ**തി അവഹസതി. **ഉല്ലപതീ**തി കഥേതി. **ഉജ്ജഗ്ഘതീ**തി പാണിം പഹരിത്വാ മഹാഹസിതം ഹസതി. **ഉപ്പണ്ഡേതീ**തി ഉപ്പണ്ഡനകഥം കഥേതി.

൫൭. **അഭിനിസീദതീ**തി അഭിഭവിത്വാ സന്തികേ വാ ഏകാസനേ വാ നിസീദതി. ദുതിയപദേപി ഏസേവ നയോ. **അജ്ഝോത്ഥരതീ**തി അവത്ഥരതി.

൧൩൪. വിനിവേഠേത്വാ വിനിമോചേത്വാതി ഗഹിതട്ഠാനതോ തസ്സ ഹത്ഥം വിനിവേഠേത്വാ ചേവ, മോചേത്വാ ച. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൧൩൭. പിണ്ഡപാതികേസു - **മന്ദത്താ മോമൂഹത്താതി** നേവ സമാദാനം ജാനാതി, ന ആനിസംസം; അത്തനോ പന മന്ദത്താ മോമൂഹത്താ അഞ്ഞാണേനേവ പിണ്ഡപാതികോ ഹോതി. **പാപിച്ഛോ ഇച്ഛാപകതോതി** പിണ്ഡപാതികസ്സ മേ സതോ ''അയം പിണ്ഡപാതികോ''തി ചതുപച്ചയസക്കാരം കരിസ്സന്തി. ലജ്ജീ, അപ്പിച്ഛോതിആദീഹി ച ഗുണേഹി സമ്ഭാവേസ്സന്തീതി. ഏവം പാപികായ ഇച്ഛായ ഠത്വാ തായ പാപിച്ഛായ അഭിഭൂതോ ഹുത്വാ പിണ്ഡപാതികോ ഹോതി. ഉമ്മാദവസേന പിണ്ഡായ ചരന്തോ പന **ഉമ്മാദാ ചിത്തവിക്ഖേപാ പിണ്ഡപാതികോ** നാമ ഹോതി. **വണ്ണിതന്തി** ഇദം പിണ്ഡപാതികങ്ഗം നാമ ബുദ്ധേഹി ച ബുദ്ധസാവകേഹി ച വണ്ണിതം പസത്ഥന്തി പിണ്ഡപാതികോ ഹോതി. **അപ്പിച്ഛതംയേവ നിസ്സായാതി**ആദീസു - ''ഇതി അപ്പിച്ഛോ ഭവിസ്സാമി, ഇദം മേ പിണ്ഡപാതികങ്ഗം അപ്പിച്ഛതായ സംവത്തിസ്സതി; 'ഇതി സന്തുട്ഠോ ഭവിസ്സാമി ഇദം മേ പിണ്ഡപാതികങ്ഗം സന്തുട്ഠിയാ സംവത്തിസ്സതി'; 'ഇതി കിലേസേ സംലിഖിസ്സാമി', ഇദം മേ പിണ്ഡപാതികങ്ഗം കിലേസസല്ലേഖനത്ഥായ സംവത്തിസ്സതീ''തി പിണ്ഡപാതികോ ഹോതി. **ഇദമത്ഥിതന്തി** ഇമായ കല്യാണായ പടിപത്തിയാ അത്ഥികഭാവം, ഇമിനാ വാ പിണ്ഡപാതമത്തേന അത്ഥികഭാവം. യം യം ലദ്ധം തേന തേനേവ യാപനഭാവം നിസ്സായാതി അത്ഥോ. **അഗ്ഗോതി** ജേട്ഠകോ. സേസാനി തസ്സേവ വേവചനാനി.

ഗവാ ഖീരന്തി ഗാവിതോ ഖീരം നാമ ഹോതി, ന വിനാ ഗാവിയാ. **ഖീരമ്ഹാ ദധീതി**ആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏവമേവന്തി** യഥാ ഏതേസു പഞ്ചസു ഗോരസേസു സപ്പിമണ്ഡോ അഗ്ഗോ; ഏവമേവം ഇമേസു പഞ്ചസു പിണ്ഡപാതികേസു യ്വായം അപ്പിച്ഛതാദീനി നിസ്സായ പിണ്ഡപാതികോ ഹോതി. അയം അഗ്ഗോ ച സേട്ഠോ ച പാമോക്ഖോ ച ഉത്തമോ ച പവരോ ച. ഇമേസു പന പഞ്ചസു പിണ്ഡപാതികേസു ദ്വേവ ജനാ പിണ്ഡപാതികാ , തയോ ന പിണ്ഡപാതികാ. നാമമത്തേന പന പിണ്ഡപാതികാതി വേദിതബ്ബോ. **ഖലുപച്ഛാഭത്തികാ**ദീസുപി ഏസേവ നയോതി.

പഞ്ചകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൬. ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൪൮. ഛക്കേ - **തത്രാതി** തേസു ഛസു പുഗ്ഗലേസു. **സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ തേന ദട്ഠബ്ബോതി** സോ പുഗ്ഗലോ തേന അനാചരിയകേന അത്തനാ ഉപ്പാദിതേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണേന സബ്ബഞ്ഞുബുദ്ധോ ദട്ഠബ്ബോ.

പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ തേനാതിആദീസുപി തേന പച്ചേകസമ്ബോധിഞാണേന സോ പുഗ്ഗലോ പച്ചേകസമ്ബുദ്ധോ. തേന സാവകപാരമീഞാണേന തേ പുഗ്ഗലാ സാരിപുത്തമോഗ്ഗല്ലാനാ. തേന ദുക്ഖസ്സ അന്തകരണേന തേ പുഗ്ഗലാ അവസേസാ അരഹന്തോ. തേന ഇത്ഥത്തം അനാഗമനേന സോ പുഗ്ഗലോ അനാഗാമീ. തേന ഇത്ഥത്തം ആഗമനേന തേ പുഗ്ഗലാ സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ ദട്ഠബ്ബാതി.

ഛക്കനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൭. സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൩. സത്തകേ - **സകിം നിമുഗ്ഗോ**തി ഏകവാരം നിമുഗ്ഗോ. **ഏകന്തകാളകേഹീ**തി ഏകന്തേനേവ കാളകേഹി നത്ഥികവാദഅഹേതുകവാദഅകിരിയവാദസങ്ഖാതേഹി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിധമ്മേഹി. **ഏവം പുഗ്ഗലോ**തി ഇമിനാ കാരണേന പുഗ്ഗലോ ഏകവാരം നിമുഗ്ഗോ തഥാ നിമുഗ്ഗോവ ഹോതി. ഏതസ്സ ഹി പുന ഭവതോ വുട്ഠാനം നാമ നത്ഥീതി വദന്തി. മക്ഖലിഗോസാലാദയോ വിയ ഹേട്ഠാ നരകഗ്ഗീനംയേവ ആഹാരോ ഹോതി.

സാഹു സദ്ധാ കുസലേസു ധമ്മേസൂതി കുസലധമ്മേസു സദ്ധാ നാമ സാധുലദ്ധികാതി ഉമ്മുജ്ജതി. സോ താവതകേനേവ കുസലേന ഉമ്മുജ്ജതി നാമ. **സാധു ഹിരീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഹായതിയേവാ**തി ചങ്കവാരേ ആസിത്തഉദകം വിയ ഏകന്തേന പരിഹായതേവ. **ഏവം പുഗ്ഗലോ**തി ഏവം സാഹു സദ്ധാതി. ഇമേസം സദ്ധാദീനം വസേന ഏകവാരം ഉമ്മുജ്ജിത്വാ തേസം പരിഹാനിയാ പുന നിമുജ്ജതിയേവ, ദേവദത്താദയോ വിയ. ദേവദത്തോ ഹി അട്ഠ സമാപത്തിയോ, പഞ്ച ച അഭിഞ്ഞായോ നിബ്ബത്തേത്വാപി പുന ബുദ്ധാനം പടികണ്ടകതായ തേഹി ഗുണേഹി പരിഹീനോ രുഹിരുപ്പാദകമ്മം സങ്ഘഭേദകമ്മഞ്ച കത്വാ കായസ്സ ഭേദാ ദുതിയചിത്തവാരേന നിരയേ നിബ്ബത്തി. കോകാലികോ ദ്വേ അഗ്ഗസാവകേ ഉപവദിത്വാ പദുമനിരയേ നിബ്ബത്തോ.

നേവ ഹായതി നോ വഡ്ഢതീതി അപ്പഹോനകകാലേപി ന ഹായതി, പഹോനകകാലേപി ന വഡ്ഢതി. ഉഭയമ്പി പനേതം അഗാരികേനപി അനഗാരികേനപി ദീപേതബ്ബം. ഏകച്ചോ ഹി അഗാരികോ അപ്പഹോനകകാലേ പക്ഖികഭത്തം വാ സലാകഭത്തം വാ വസ്സാവാസികം വാ ഉപനിബന്ധാപേതി. സോ പച്ഛാ പഹോനകകാലേപി പക്ഖികഭത്താദിമത്തമേവ പവത്തേതി. അനഗാരികോപി ആദിമ്ഹി അപ്പഹോനകകാലേ ഉദ്ദേസം വാ ധുതങ്ഗം വാ ഗണ്ഹാതി, മേധാബലവീരിയസമ്പത്തിയാ പഹോനകകാലേപി തതോ ഉത്തരിം ന കരോതി. **ഏവം പുഗ്ഗലോ**തി ഏവം ഇമായ സദ്ധാദീനം ഠിതിയാ പുഗ്ഗലോ ഉമ്മുജ്ജിത്വാ ഠിതോ നാമ ഹോതി.

ഉമ്മുജ്ജിത്വാ വിപസ്സതി വിലോകേതീതി സോതാപന്നോ പുഗ്ഗലോ ഉട്ഠഹിത്വാ ഗമനമഗ്ഗം ഗന്തബ്ബം ദിസം വാ ആലോകേതി നാമ.

ഉമ്മുജ്ജിത്വാ പതരതീതി സകദാഗാമിപുഗ്ഗലോ കിലേസതനുതായ ഉട്ഠഹിത്വാ ഗന്തബ്ബദിസാഭിമുഖോ പതരതി നാമ.

പതിഗാധപ്പത്തോ ഹോതീതി അനാഗാമിപുഗ്ഗലോ ഉട്ഠായ വിലോകേത്വാ പതരിത്വാ ഗന്ത്വാ ഏകസ്മിം ഠാനേ പതിട്ഠാപത്തോ നാമ ഹോതി, തിട്ഠതി, ന പുനാഗച്ഛതി.

തിണ്ണോ പാരങ്ഗതോ ഥലേ തിട്ഠതീതി സബ്ബകിലേസോഘം തരിത്വാ പരതീരം ഗന്ത്വാ നിബ്ബാനഥലേ ഠിതോ നാമ ഹോതി. ഇമേ പന സത്ത പുഗ്ഗലാ ഉദകോപമേന ദീപിതാ.

സത്ത കിര ജങ്ഘവാണിജാ അദ്ധാനമഗ്ഗപടിപന്നാ അന്തരാമഗ്ഗേ ഏകം പുണ്ണനദിം പാപുണിംസു. തേസു പഠമം ഓതിണ്ണോ ഉദകഭീരുകോ പുരിസോ ഓതിണ്ണട്ഠാനേയേവ നിമുജ്ജിത്വാ പുന ഉട്ഠാതും നാസക്ഖി, അന്തോയേവ മച്ഛകച്ഛപഭക്ഖോ ജാതോ. ദുതിയോ ഓതിണ്ണട്ഠാനേ നിമുജ്ജിത്വാ സകിം ഉട്ഠഹിത്വാ പുന നിമുഗ്ഗോ ഉട്ഠാതും നാസക്ഖി, അന്തോയേവ മച്ഛകച്ഛപഭക്ഖോ ജാതോ. തതിയോ നിമുജ്ജിത്വാ ഉട്ഠഹി. സോ മജ്ഝേ നദിയാ ഠത്വാ നേവ ഓരതോ ആഗന്തും, ന പരതോ ഗന്തും അസക്ഖി . ചതുത്ഥോ ഉട്ഠായ ഠിതോ ഉത്തരണതിത്ഥം ഓലോകേസി. പഞ്ചമോ ഓതരണതിത്ഥം ഓലോകേത്വാ പതരി. ഛട്ഠോ തരിത്വാ പാരിമതീരം ഗന്ത്വാ കടിപ്പമാണേ ഉദകേ ഠിതോ. സത്തമോ പാരിമതീരം ഗന്ത്വാ ഗന്ധചുണ്ണാദീഹി ന്ഹാത്വാ വരവത്ഥാനി നിവാസേത്വാ സുരഭിവിലേപനം വിലിമ്പിത്വാ നീലുപ്പലാദീനി പിളന്ധിത്വാ നാനാലങ്കാരപടിമണ്ഡിതോ മഹാനഗരം പവിസിത്വാ പാസാദവരമാരുയ്ഹ ഉത്തമഭോജനം ഭുഞ്ജി.

തത്ഥ സത്ത ജങ്ഘവാണിജാ വിയ ഇമേ സത്ത പുഗ്ഗലാ. നദീ വിയ വട്ടം. പഠമസ്സ ഉദകഭീരുകസ്സ പുരിസസ്സ ഓതിണ്ണട്ഠാനേയേവ നിമുജ്ജനം വിയ മിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ വട്ടേ നിമുജ്ജനം. ഉമ്മുജ്ജിത്വാ നിമുഗ്ഗപുരിസോ വിയ സദ്ധാദീനം ഉപ്പത്തിമത്തകേന ഉമ്മുജ്ജിത്വാ തേസം പരിഹാനിയാ നിമുഗ്ഗപുഗ്ഗലോ. മജ്ഝേ നദിയാ ഠിതോ വിയ സദ്ധാദീനം ഠിതിയാ ഠിതപുഗ്ഗലോ. ഉത്തരണതിത്ഥം ഓലോകേന്തോ വിയ ഗന്തബ്ബമഗ്ഗം ഗന്തബ്ബദിസം വാ ഓലോകേന്തോ സോതാപന്നോ. പതരിതപുരിസോ വിയ കിലേസതനുതായ പതരന്തോ സകദാഗാമീ. തരിത്വാ കടിമത്തേ ഉദകേ ഠിതപുരിസോ വിയ അനാവത്തിതധമ്മതായ ഠിതോ അനാഗാമീ. ന്ഹത്വാ പാരിമതീരം ഉത്തരിത്വാ ഥലേ ഠിതപുരിസോ വിയ ചത്താരോ ഓഘേ അതിക്കമിത്വാ നിബ്ബാനഥലേ ഠിതോ ഖീണാസവബ്രാഹ്മണോ. ഥലേ ഠിതപുരിസസ്സ നഗരം പവിസിത്വാ പാസാദവരം ആരുയ്ഹ ഉത്തമഭോജനഭുഞ്ജനം വിയ ഖീണാസവസ്സ നിബ്ബാനാരമ്മണം ഫലസമാപത്തിം അപ്പേത്വാ വീതിനാമനം വേദിതബ്ബം. ഉഭതോഭാഗവിമുത്താദയോ ഹേട്ഠാ പകാസിതായേവാതി.

സത്തകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൦൭. അട്ഠകനവകനിദ്ദേസാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

൧൦. ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦൯. ദസകനിദ്ദേസേ - **ഇധാ**തി കാമാവചരഭൂമിയം. കാമാവചരഭൂമിയഞ്ഹി സത്തക്ഖത്തുപരമാദീനം കാമാവചരഭൂമിയഞ്ഞേവ നിട്ഠാ ഹോതി. കാമാവചരത്തഭാവേനേവ അരഹത്തപ്പത്തി ച അനുപാദിസേസനിബ്ബാനപ്പത്തി ച ഹോതീതി അത്ഥോ.

ഇധ വിഹായാതി ഇധ കാമാവചരേ അത്തഭാവേ വിഹായ സുദ്ധാവാസത്തഭാവേ ഠിതാനം നിട്ഠാ ഹോതീതി അത്ഥോ. അന്തരാപരിനിബ്ബായിആദയോ ഹി ഇധ അനാഗാമിഫലം പത്വാ ഇതോ ചുതാ സുദ്ധാവാസേസു ഉപ്പജ്ജിത്വാ തേന അത്തഭാവേന അരഹത്തഞ്ചേവ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതുഞ്ച പാപുണന്തി. തേന വുത്തം - ‘‘ഇമേസം പഞ്ചന്നം ഇധ വിഹായ നിട്ഠാ’’തി.

ദസകനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

യം വേ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം, ലോകേ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ;
നാതിസങ്ഖേപതോ സത്ഥാ, ദേസേസി തിദസാലയേ.

തസ്സാ അട്ഠകഥഞ്ചേവ, ദീപഭാസായ സങ്ഖതം;
ആഗമട്ഠകഥായോ ച, ഓഗാഹേത്വാ അസേസതോ.

സുവിഭത്തോ അസംകിണ്ണോ, യോ യോ അത്ഥോ യഹിം യഹിം;
തതോ തതോ തം ഗഹേത്വാ, പഹായ അതിവിത്ഥാരം.

വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ യം വുത്തം, തം അനാദായ സങ്ഖതാ;
നാതിസങ്ഖേപവിത്ഥാര-നയേനട്ഠകഥാ അയം.

തം ഏതം സത്തമത്തേഹി, ഭാണവാരേഹി തന്തിയാ;
ചിരട്ഠിതത്ഥം ധമ്മസ്സ, സങ്ഖരോന്തേന യം മയാ.

സമ്പത്തം കുസലം തേന, സദ്ധമ്മം സുഖുമം സിവം;
ഓലോകേന്തു വിസുദ്ധേന, പാണയോ ധമ്മചക്ഖുനാതി.

പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തി-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

കഥാവത്ഥു-അട്ഠകഥാ

നിസിന്നോ ദേവലോകസ്മിം, ദേവസങ്ഘപുരക്ഖതോ;
സദേവകസ്സ ലോകസ്സ, സത്ഥാ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ.

സബ്ബപഞ്ഞത്തികുസലോ, പഞ്ഞത്തിപരിദീപനം;
വത്വാ പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിം, ലോകേ ഉത്തമപുഗ്ഗലോ.

യം പുഗ്ഗലകഥാദീനം, കഥാനം വത്ഥുഭാവതോ;
കഥാവത്ഥുപ്പകരണം, സങ്ഖേപേന അദേസയീ.

മാതികാഠപനേനേവ , ഠപിതസ്സ സുരാലയേ;
തസ്സ മോഗ്ഗലിപുത്തേന, വിഭത്തസ്സ മഹീതലേ.

ഇദാനി യസ്മാ സമ്പത്തോ, അത്ഥസംവണ്ണനാക്കമോ;
തസ്മാ നം വണ്ണയിസ്സാമി, തം സുണാഥ സമാഹിതാതി.

നിദാനകഥാ

യമകപാടിഹീരാവസാനസ്മിഞ്ഹി ഭഗവാ തിദസപുരേ പാരിച്ഛത്തകമൂലേ പണ്ഡുകമ്ബലസിലായം വസ്സം ഉപഗന്ത്വാ മാതരം കായസക്ഖിം കത്വാ ദേവപരിസായ അഭിധമ്മകഥം കഥേന്തോ ധമ്മസങ്ഗണീവിഭങ്ഗധാതുകഥാപുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപ്പകരണാനി ദേസയിത്വാ കഥാവത്ഥുദേസനായ വാരേ സമ്പത്തേ “അനാഗതേ മമ സാവകോ മഹാപഞ്ഞോ **മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ** നാമ ഉപ്പന്നം സാസനമലം സോധേത്വാ തതിയസങ്ഗീതിം കരോന്തോ ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ മജ്ഝേ നിസിന്നോ സകവാദേ പഞ്ച സുത്തസതാനി പരവാദേ പഞ്ചാതി സുത്തസഹസ്സം സമോധാനേത്വാ ഇമം പകരണം ഭാജേസ്സതീ”തി തസ്സോകാസം കരോന്തോ യാ ചേസാ പുഗ്ഗലവാദേ താവ ചതൂസു പഞ്ഹേസു ദ്വിന്നം പഞ്ചകാനം വസേന അട്ഠമുഖാ വാദയുത്തി, തം ആദിം കത്വാ സബ്ബകഥാമഗ്ഗേസു അസമ്പുണ്ണഭാണവാരമത്തായ തന്തിയാ മാതികം ഠപേസി. അഥാവസേസം അഭിധമ്മകഥം വിത്ഥാരനയേനേവ കഥേത്വാ വുത്ഥവസ്സോ സുവണ്ണരജതസോപാനമജ്ഝേ മണിമയേന സോപാനേന ദേവലോകതോ സങ്കസ്സനഗരേ ഓരുയ്ഹ സത്തഹിതം സമ്പാദേന്തോ യാവതായുകം ഠത്വാ അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബായി.

അഥസ്സ മഹാകസ്സപപ്പമുഖോ വസീഗണോ അജാതസത്തുരാജാനം സഹായം ഗഹേത്വാ ധമ്മവിനയസരീരം സങ്ഗഹം ആരോപേസി. തതോ വസ്സസതസ്സ അച്ചയേന വജ്ജിപുത്തകാ ഭിക്ഖൂ ദസ വത്ഥൂനി ദീപയിംസു. താനി സുത്വാ കാകണ്ഡകസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ പുത്തോ യസത്ഥേരോ സുസുനാഗപുത്തം കാലാസോകം നാമ രാജാനം സഹായം ഗഹേത്വാ ദ്വാദസന്നം ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനം അന്തരേ സത്തഥേരസതാനി ഉച്ചിനിത്വാ താനി ദസവത്ഥൂനി മദ്ദിത്വാ ധമ്മവിനയസരീരം സങ്ഗഹം ആരോപേസി.

തേഹി പന ധമ്മസങ്ഗാഹകത്ഥേരേഹി നിഗ്ഗഹിതാ ദസസഹസ്സാ വജ്ജിപുത്തകാ ഭിക്ഖൂ പക്ഖം പരിയേസമാനാ അത്തനോ അനുരൂപം ദുബ്ബലപക്ഖം ലഭിത്വാ വിസും മഹാസങ്ഘികാചരിയകുലം നാമ അകംസു . തതോ ഭിജ്ജിത്വാ അപരാനി ദ്വേ ആചരിയകുലാനി ജാതാനി - ഗോകുലികാ ച ഏകബ്യോഹാരികാ ച. ഗോകുലികനികായതോ ഭിജ്ജിത്വാ അപരാനി ദ്വേ ആചരിയകുലാനി ജാതാനി - പണ്ണത്തിവാദാ ച ബാഹുലിയാ ച. ബഹുസ്സുതികാതിപി തേസംയേവ നാമം. തേസംയേവ അന്തരേ ചേതിയവാദാ നാമ അപരേ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ. ഏവം മഹാസങ്ഘികാചരിയകുലതോ ദുതിയേ വസ്സസതേ പഞ്ചാചരിയകുലാനി ഉപ്പന്നാനി. താനി മഹാസങ്ഘികേഹി സദ്ധിം ഛ ഹോന്തി.

തസ്മിംയേവ ദുതിയേ വസ്സസതേ ഥേരവാദതോ ഭിജ്ജിത്വാ ദ്വേ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ - മഹിസാസകാ ച വജ്ജിപുത്തകാ ച. തത്ഥ വജ്ജിപുത്തകവാദതോ ഭിജ്ജിത്വാ അപരേ ചത്താരോ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ - ധമ്മുത്തരിയാ, ഭദ്രയാനികാ, ഛന്നാഗാരികാ, സമിതിയാതി. പുന തസ്മിംയേവ ദുതിയേ വസ്സസതേ മഹിസാസകവാദതോ ഭിജ്ജിത്വാ സബ്ബത്ഥിവാദാ ധമ്മഗുത്തികാതി ദ്വേ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ. പുന സബ്ബത്ഥിവാദകുലതോ ഭിജ്ജിത്വാ കസ്സപികാ നാമ ജാതാ. കസ്സപികേസു ഭിന്നേസു അപരേ സങ്കന്തികാ നാമ ജാതാ. സങ്കന്തികേസു ഭിന്നേസു സുത്തവാദാ

നാമ ജാതാതി ഥേരവാദതോ ഭിജ്ജിത്വാ ഇമേ ഏകാദസ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ. തേ ഥേരവാദേഹി സദ്ധിം ദ്വാദസ ഹോന്തി. ഇതി ഇമേ ച ദ്വാദസ, മഹാസങ്ഘികാനഞ്ച ഛ ആചരിയവാദാതി സബ്ബേവ അട്ഠാരസ ആചരിയവാദാ ദുതിയേ വസ്സസതേ ഉപ്പന്നാ. അട്ഠാരസ നികായാതിപി, അട്ഠാരസാചരിയകുലാനീതിപി ഏതേസംയേവ നാമം. ഏതേസു പന സത്തരസ വാദാ ഭിന്നകാ, ഥേരവാദോ അസമ്ഭിന്നകോതി വേദിതബ്ബോ. വുത്തമ്പി ചേതം **ദീപവംസേ** -

> ''നിക്കഡ്ഢിതാ പാപഭിക്ഖൂ, ഥേരേഹി വജ്ജിപുത്തകാ;
> അഞ്ഞം പക്ഖം ലഭിത്വാന, അധമ്മവാദീ ബഹൂ ജനാ.
>
> ''ദസസഹസ്സാ സമാഗന്ത്വാ, അകംസു ധമ്മസങ്ഗഹം;
> തസ്മായം ധമ്മസങ്ഗീതി, മഹാസങ്ഗീതി വുച്ചതി.
>
> ''മഹാസങ്ഗീതികാ ഭിക്ഖൂ, വിലോമം അകംസു സാസനേ;
> ഭിന്ദിത്വാ മൂലസങ്ഗഹം, അഞ്ഞം അകംസു സങ്ഗഹം.
>
> ''അഞ്ഞത്ര സങ്ഗഹിതാ സുത്തം, അഞ്ഞത്ര അകരിംസു തേ;
> അത്ഥം ധമ്മഞ്ച ഭിന്ദിംസു, വിനയേ നികായേസു ച പഞ്ചസു.
>
> ''പരിയായദേസിതഞ്ചാപി, അഥോ നിപ്പരിയായദേസിതം;
> നീതത്ഥഞ്ചേവ നേയ്യത്ഥം, അജാനിത്വാന ഭിക്ഖവോ.
>
> ''അഞ്ഞം സന്ധായ ഭണിതം, അഞ്ഞം അത്ഥം ഠപയിംസു തേ;
> ബ്യഞ്ജനച്ഛായായ തേ ഭിക്ഖൂ, ബഹും അത്ഥം വിനാസയും.
>
> ''ഛഡ്ഡേത്വാന ഏകദേസം, സുത്തം വിനയഗമ്ഭീരം;
> പതിരൂപം സുത്തം വിനയം, തഞ്ച അഞ്ഞം കരിംസു തേ.
>
> ''പരിവാരം അത്ഥുദ്ധാരം, അഭിധമ്മം ഛപ്പകരണം;
> പടിസമ്ഭിദഞ്ച നിദ്ദേസം, ഏകദേസഞ്ച ജാതകം.
>
> ''ഏത്തകം വിസ്സജ്ജിത്വാന, അഞ്ഞാനി അകരിംസു തേ;
> നാമം ലിങ്ഗം പരിക്ഖാരം, ആകപ്പകരണാനി ച.
>
> ''പകതിഭാവം ജഹിത്വാ, തഞ്ച അഞ്ഞം അകംസു തേ;
> പുബ്ബങ്ഗമാ ഭിന്നവാദാ, മഹാസങ്ഗീതികാരകാ.
>
> ''തേസഞ്ച അനുകാരേന, ഭിന്നവാദാ ബഹൂ അഹു;
> തതോ അപരകാലമ്ഹി, തസ്മിം ഭേദോ അജായഥ.
>
> ''ഗോകുലികാ ഏകബ്യോഹാരി, ദ്വിധാ ഭിജ്ജിത്ഥ ഭിക്ഖവോ;
> ഗോകുലികാനം ദ്വേ ഭേദാ, അപരകാലമ്ഹി ജായഥ.
>
> ''ബഹുസ്സുതികാ ച പഞ്ഞത്തി, ദ്വിധാ ഭിജ്ജിത്ഥ ഭിക്ഖവോ;
> ചേതിയാ ച പുനവാദീ, മഹാസങ്ഗീതിഭേദകാ.

“പഞ്ചവാദാ ഇമേ സബ്ബേ, മഹാസങ്ഗീതിമൂലകാ;
അത്ഥം ധമ്മഞ്ച ഭിന്ദിംസു, ഏകദേസഞ്ച സങ്ഗഹം.

“ഗന്ഥഞ്ച ഏകദേസഞ്ഹി, ഛഡ്ഡേത്വാ അഞ്ഞം അകംസു തേ;
നാമം ലിങ്ഗം പരിക്ഖാരം, ആകപ്പകരണാനി ച.

“പകതിഭാവം ജഹിത്വാ, തഞ്ച അഞ്ഞം അകംസു തേ;
വിസുദ്ധത്ഥേരവാദമ്ഹി, പുന ഭേദോ അജായഥ.

“മഹിസാസകാ വജ്ജിപുത്തകാ, ദ്വിധാ ഭിജ്ജിത്ഥ ഭിക്ഖവോ;
വജ്ജിപുത്തകവാദമ്ഹി, ചതുധാ ഭേദോ അജായഥ.

“ധമ്മുത്തരികാ ഭദ്ദയാനികാ, ഛന്നാഗാരികാ ച സമിതി;
മഹിസാസകാനം ദ്വേ ഭേദാ, അപരകാലമ്ഹി അജായഥ.

“സബ്ബത്ഥിവാദാ ധമ്മഗുത്താ, ദ്വിധാ ഭിജ്ജിത്ഥ ഭിക്ഖവോ;
സബ്ബത്ഥിവാദാനം കസ്സപികാ, സങ്കന്തികസ്സപികേന ച.

“സങ്കന്തികാനം സുത്തവാദീ, അനുപുബ്ബേന ഭിജ്ജഥ;
ഇമേ ഏകാദസ വാദാ, സമ്ഭിന്നാ ഥേരവാദതോ.

“അത്ഥം ധമ്മഞ്ച ഭിന്ദിംസു, ഏകദേസഞ്ച സങ്ഗഹം;
ഗന്ഥഞ്ച ഏകദേസഞ്ഹി, ഛഡ്ഡേത്വാ അഞ്ഞം അകംസു തേ.

“നാമം ലിങ്ഗം പരിക്ഖാരം, ആകപ്പകരണാനി ച;
പകതിഭാവം ജഹിത്വാ, തഞ്ച അഞ്ഞം അകംസു തേ.

“സത്തരസ ഭിന്നവാദാ, ഏകവാദോ അഭിന്നകോ;
സബ്ബേവട്ഠാരസ ഹോന്തി, ഭിന്നവാദേന തേ സഹ.

“നിഗ്രോധോവ മഹാരുക്ഖോ, ഥേര വാദാനമുത്തമോ;
അനൂനം അനധികഞ്ച, കേവലം ജിനസാസനം.

“സന്തകാ വിയ രുക്ഖമ്ഹി, നിബ്ബത്താ വാദസേസകാ;
പഠമേ വസ്സസതേ നത്ഥി, ദുതിയേ വസ്സസതന്തരേ;
ഭിന്നാ സത്തരസ വാദാ, ഉപ്പന്നാ ജിനസാസനേ”തി.

അപരാപരം പന ഹേമവതികാ, രാജഗിരികാ, സിദ്ധത്ഥികാ, പുബ്ബസേലിയാ, അപരസേലിയാ, വാജിരിയാതി അഞ്ഞേപി ഛ ആചരിയവാദാ ഉപ്പന്നാ. തേ ഇധ അനധിപ്പേതാ. പുരിമകാനം പന അട്ഠാരസന്നം ആചരിയവാദാനം വസേന പവത്തമാനേ സാസനേ പടിലദ്ധസദ്ധോ അസോകോ ധമ്മരാജാ ദിവസേ ദിവസേ ബുദ്ധപൂജായ സതസഹസ്സം, ധമ്മപൂജായ സതസഹസ്സം, സങ്ഘപൂജായ സതസഹസ്സം, അത്തനോ ആചരിയസ്സ നിഗ്രോധത്ഥേരസ്സ സതസഹസ്സം, ചതൂസു ദ്വാരേസു ഭേസജ്ജത്ഥായ സതസഹസ്സന്തി പഞ്ചസതസഹസ്സാനി പരിച്ചജന്തോ സാസനേ ഉളാരം ലാഭസക്കാരം പവത്തേസി.

തിത്ഥിയാ ഹതലാഭസക്കാരാ അന്തമസോ ഘാസച്ഛാദനമത്തമ്പി അലഭന്താ ലാഭസക്കാരം പത്ഥയമാനാ ഭിക്ഖൂസു പബ്ബജിത്വാ സകാനി സകാനി ദിട്ഠിഗതാനി - ''അയം ധമ്മോ, അയം വിനയോ, ഇദം സത്ഥുസാസന''ന്തി ദീപേന്തി. പബ്ബജ്ജം അലഭമാനാപി സയമേവ കേസേ ഛിന്ദിത്വാ കാസായാനി വത്ഥാനി അച്ഛാദേത്വാ വിഹാരേസു വിചരന്താ ഉപോസഥകമ്മാദികരണകാലേ സങ്ഘമജ്ഝം പവിസന്തി. തേ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന ധമ്മേന വിനയേന സത്ഥുസാസനേന നിഗ്ഗയ്ഹമാനാപി ധമ്മവിനയാനുലോമായ പടിപത്തിയാ അസണ്ഠഹന്താ അനേകരൂപം സാസനസ്സ അബ്ബുദഞ്ച മലഞ്ച കണ്ടകഞ്ച സമുട്ഠാപേന്തി. കേചി അഗ്ഗിം പരിചരന്തി, കേചി പഞ്ചാതപേ തപന്തി, കേചി ആദിച്ചം അനുപരിവത്തന്തി, കേചി ''ധമ്മഞ്ച വിനയഞ്ച വോഭിന്ദിസ്സാമാ''തി തഥാ തഥാ പഗ്ഗണ്ഹിംസു. തദാ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ന തേഹി സദ്ധിം ഉപോസഥം വാ പവാരണം വാ അകാസി. അസോകാരാമേ സത്ത വസ്സാനി ഉപോസഥോ ഉപച്ഛിജ്ജി.

രാജാ ''ആണായ കാരേസ്സാമീ''തി വായമന്തോപി കാരേതും നാസക്ഖി, അഞ്ഞദത്ഥു ദുഗ്ഗഹിതഗാഹിനാ ബാലേന അമച്ചേന അനേകേസു ഭിക്ഖൂസു ജീവിതാ വോരോപിതേസു വിപ്പടിസാരീ അഹോസി. സോ തഞ്ച വിപ്പടിസാരം തഞ്ച സാസനേ ഉപ്പന്നം അബ്ബുദം വൂപസമേതുകാമോ ''കോ നു ഖോ ഇമസ്മിം അത്ഥേ പടിബലോ''തി സങ്ഘം പുച്ഛിത്വാ ''മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ, മഹാരാജാ''തി സുത്വാ സങ്ഘസ്സ വചനേന അഹോഗങ്ഗാപബ്ബതതോ ഥേരം പക്കോസാപേത്വാ ഇദ്ധിപാടിഹാരിയദസ്സനേന ഥേരസ്സ ആനുഭാവേ നിബ്ബിചികിച്ഛോ അത്തനോ കുക്കുച്ചം പുച്ഛിത്വാ വിപ്പടിസാരം വൂപസമേസി. ഥേരോപി തം രാജുയ്യാനേയേവ വസന്തോ സത്ത ദിവസാനി സമയം ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസി. സോ ഉഗ്ഗഹിതസമയോ സത്തമേ ദിവസേ അസോകാരാമേ ഭിക്ഖുസങ്ഘം സന്നിപാതാപേത്വാ സാണിപാകാരം പരിക്ഖിപാപേത്വാ സാണിപാകാരന്തരേ നിസിന്നോ ഏകലദ്ധികേ ഏകലദ്ധികേ ഭിക്ഖൂ ഏകതോ ഏകതോ കാരേത്വാ ഏകമേകം ഭിക്ഖുസമൂഹം പക്കോസാപേത്വാ പുച്ഛി - ''ഭന്തേ, കിംവാദീ സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തി? തതോ സസ്സതവാദിനോ - ''സസ്സതവാദീ''തി ആഹംസു. ഏകച്ചസസ്സതികാ, അന്താനന്തികാ, അമരാവിക്ഖേപികാ, അധിച്ചസമുപ്പന്നികാ, സഞ്ഞീവാദാ, അസഞ്ഞീവാദാ, നേവസഞ്ഞീനാസഞ്ഞീവാദാ, ഉച്ഛേദവാദാ, ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദാ - ''ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനവാദീ''തി ആഹംസു. രാജാ പഠമമേവ സമയസ്സ ഉഗ്ഗഹിതത്താ നയിമേ ഭിക്ഖൂ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ ഇമേതി ഞത്വാ തേസം സേതകാനി വത്ഥാനി ദത്വാ ഉപ്പബ്ബാജേസി. തേ സബ്ബേപി സട്ഠിസഹസ്സാ അഹേസും.

അഥഞ്ഞേ ഭിക്ഖൂ പക്കോസാപേത്വാ പുച്ഛി - ''കിംവാദീ, ഭന്തേ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തി? ''വിഭജ്ജവാദീ, മഹാരാജാ''തി. ഏവം വുത്തേ രാജാ ഥേരം പുച്ഛി - ''വിഭജ്ജവാദീ, ഭന്തേ, സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ''തി? ''ആമ, മഹാരാജാ''തി. തതോ രാജാ 'സുദ്ധം ദാനി, ഭന്തേ, സാസനം, കരോതു ഭിക്ഖുസങ്ഘോ ഉപോസഥ'ന്തി ആരക്ഖം ദത്വാ നഗരം പാവിസി. സമഗ്ഗോ സങ്ഘോ സന്നിപതിത്വാ ഉപോസഥം അകാസി. തസ്മിം സന്നിപാതേ സട്ഠിഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനി അഹേസും. തസ്മിം സമാഗമേ മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ യാനി ച തദാ ഉപ്പന്നാനി വത്ഥൂനി, യാനി ച ആയതിം ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി, സബ്ബേസമ്പി തേസം പടിബാഹനത്ഥം സത്ഥാരാ ദിന്നനയവസേനേവ തഥാഗതേന ഠപിതമാതികം വിഭജന്തോ സകവാദേ പഞ്ച

സുത്തസതാനി പരവാദേ പഞ്ചാതി സുത്തസഹസ്സം ആഹരിത്വാ ഇമം പരപ്പവാദമഥനം ആയതിലക്ഖണം **കഥാവത്ഥുപ്പകരണം** അഭാസി.

തതോ സട്ഠിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യേസു ഭിക്ഖൂ ഉച്ചിനിത്വാ തിപിടകപരിയത്തിധരാനം പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാനം ഭിക്ഖൂനം സഹസ്സമേകം ഗഹേത്വാ യഥാ മഹാകസ്സപത്ഥേരോ ച യസത്ഥേരോ ച ധമ്മഞ്ച വിനയഞ്ച സങ്ഗായിംസു; ഏവമേവ സങ്ഗായന്തോ സാസനമലം വിസോധേത്വാ തതിയസങ്ഗീതിം അകാസി. തത്ഥ അഭിധമ്മം സങ്ഗായന്തോ ഇമം യഥാഭാസിതം പകരണം സങ്ഗഹം ആരോപേസി. തേന വുത്തം -

‘‘യം പുഗ്ഗലകഥാദീനം, കഥാനം വത്ഥുഭാവതോ;
കഥാവത്ഥുപ്പകരണം, സങ്ഖേപേന അദേസയീ.

‘‘മാതികാഠപനേനേവ, ഠപിതസ്സ സുരാലയേ;
തസ്സ മോഗ്ഗലിപുത്തേന, വിഭത്തസ്സ മഹീതലേ.

‘‘ഇദാനി യസ്മാ സമ്പത്തോ, അത്ഥസംവണ്ണനാക്കമോ;
തസ്മാ നം വണ്ണയിസ്സാമി, തം സുണാഥ സമാഹിതാ’’തി.

നിദാനകഥാ നിട്ഠിതാ.

മഹാവഗ്ഗോ

൧. പുഗ്ഗലകഥാ

൧. സുദ്ധസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧. തത്ഥ **പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ**തി അയം പുച്ഛാ. **ആമന്താ**തി അയം പടിജാനനാ. കസ്സ പനായം പുച്ഛാ, കസ്സ പടിജാനനാതി? അസുകസ്സാതി ന വത്തബ്ബാ. ഭഗവതാ ഹി ഇമസ്മിം പകരണേ നാനപ്പകാരാനം ലദ്ധീനം വിസോധനത്ഥം തന്തിവസേന മാതികാ ഠപിതാ. സാ ഥേരേന സത്ഥാരാ ദിന്നനയേ ഠത്വാ തന്തിവസേന വിഭത്താ. ന ഹി ഥേരോ യത്തകാ ഏത്ഥ വാദമഗ്ഗാ ദസ്സിതാ, തത്തകേഹി വാദീഹി സദ്ധിം വാദേന വിഗ്ഗാഹികകഥം കഥേസി. ഏവം സന്തേപി പന താസം താസം കഥാനം അത്ഥസ്സ സുഖാവധാരണത്ഥം സകവാദീപുച്ഛാ, പരവാദീപുച്ഛാ, സകവാദീപടിഞ്ഞാ, പരവാദീപടിഞ്ഞാതി ഏവം വിഭാഗം ദസ്സേത്വാവ അത്ഥവണ്ണനം കരിസ്സാമ.

പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി ഹി അയം സകവാദീപുച്ഛാ. തായ ''യേ അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി ഏവംലദ്ധികാ പുഗ്ഗലവാദിനോ, തേ ഏവം പുച്ഛിതബ്ബാ''തി ദീപേതി. കേ പന പുഗ്ഗലവാദിനോതി? സാസനേ വജ്ജിപുത്തകാ ചേവ സമിതിയാ ച ബഹിദ്ധാ ച ബഹൂ അഞ്ഞതിത്ഥിയാ. തത്ഥ **പുഗ്ഗലോ**തി അത്താ, സത്തോ ജീവോ. **ഉപലബ്ഭതീ**തി പഞ്ഞായ ഉപഗന്ത്വാ ലബ്ഭതി, ഞായതീതി അത്ഥോ. **സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ**തി ഏത്ഥ **സച്ചികട്ഠോ**തി മായാമരീചിആദയോ വിയ അഭൂതാകാരേന അഗ്ഗഹേതബ്ബോ ഭൂതട്ഠോ. **പരമത്ഥോ**തി അനുസ്സവാദിവസേന അഗ്ഗഹേതബ്ബോ ഉത്തമത്ഥോ. ഉഭയേനാപി യോ പരതോ ''പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന, രൂപഞ്ച ഉപലബ്ഭതീ''തിആദിനാ ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയവസേന സത്തപഞ്ഞാസവിധോ ധമ്മപ്പഭേദോ ദസ്സിതോ . യഥാ സോ ഭൂതേന സഭാവട്ഠേന ഉപലബ്ഭതി, ഏവം തവ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പുച്ഛതി. പരവാദീ **ആമന്താ**തി പടിജാനാതി. പടിജാനനഞ്ഹി കത്ഥചി ''ആമ, ഭന്തേ''തി ആഗച്ഛതി, കത്ഥചി ''ആമോ''തി പടിജാനനം ആഗച്ഛതി. ഇധ പന ''ആമന്താ''തി ആഗതം. തത്രായം അധിപ്പായോ - സോ ഹി യം തം പരതോ വുത്തം ഭഗവതാ - ''അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ''തി സുത്തം ആഗതം, തം ഗഹേത്വാ യസ്മാ പന ഭഗവാ സച്ചവാദീ ന വിസംവാദനപുരേക്ഖാരോ വാചം ഭാസതി, നാപി അനുസ്സവാദിവസേന ധമ്മം ദേസേതി, സദേവകം പന ലോകം സയം അഭിഞ്ഞാ സച്ഛികത്വാ പവേദേതി, തസ്മാ യോ തേന വുത്തോ ''അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ''തി, സോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനേവ അത്ഥീതി ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ ''ആമന്താ''തി പടിജാനാതി.

അഥസ്സ താദിസസ്സ ലേസവചനസ്സ ഛലവാദസ്സ ഓകാസം അദദമാനോ സകവാദീ **യോ സച്ചികട്ഠോ**തിആദിമാഹ. തത്രായം അധിപ്പായോ - യ്വായം പരതോ ''സപ്പച്ചയോ അപ്പച്ചയോ, സങ്ഖതോ അസങ്ഖതോ, സസ്സതോ, അസസ്സതോ സനിമിത്തോ അനിമിത്തോ''തി ഏവം പരിദീപിതോ രൂപാദിസത്തപഞ്ഞാസവിധോ ധമ്മപ്പഭേദോ ആഗതോ; ന സമ്മുതിസച്ചവസേന, നാപി അനുസ്സവാദിവസേന ഗഹേതബ്ബോ. അത്തനോ പന ഭൂതതായ ഏവ സച്ചികട്ഠോ, അത്തപച്ചക്ഖതായ ച പരമത്ഥോ. തം സന്ധായാഹ - ''യോ

സച്ചികട്ഠോ പരമത്ഥോ, തതോ സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ”തി.

തതോതി കരണവചനമേതം, തസ്മാ തേന സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - രുപ്പനാദിഭേദേന വാ സപ്പച്ചയാദിഭേദേന വാ ആകാരേന യോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥോ ഉപലബ്ഭതി, കിം തേ പുഗ്ഗലോപി തേനാകാരേന ഉപലബ്ഭതീതി? **ന ഹേവം വത്തബ്ബേ**തി അവജാനനാ പരവാദിസ്സ. സോ ഹി തഥാരൂപം പുഗ്ഗലം അനിച്ഛന്തോ അവജാനാതി. തത്രായം പദച്ഛേദോ - ‘ന ഹി ഏവം വത്തബ്ബേ’തി, ന ഹി ഏവന്തിപി വട്ടതി. ദ്വിന്നമ്പി ഏവം ന വത്തബ്ബോതി അത്ഥോ.

ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹന്തി സകവാദിവചനം. യസ്മാ തേ പുരിമായ വത്തബ്ബപടിഞ്ഞായ പച്ഛിമാ നവത്തബ്ബപടിഞ്ഞാ, പച്ഛിമായ ച പുരിമാ ന സന്ധിയതി, തസ്മാപി നിഗ്ഗഹം പത്തോ. തം നിഗ്ഗഹം ദോസം അപരാധം സമ്പടിച്ഛാഹീതി അത്ഥോ. ഏവം നിഗ്ഗഹം ആജാനാപേത്വാ ഇദാനി തം ഠപനായ ചേവ അനുലോമപടിലോമതോ പാപനാരോപനാനഞ്ച വസേന പാകടം കരോന്തോ **ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ**തി യദി പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി, സചേ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാതി അത്ഥോ. അയം താവ പരവാദീപക്ഖസ്സ ഠപനതോ നിഗ്ഗഹപാപനാരോപനാനം ലക്ഖണഭൂതാ അനുലോമഠപനാ നാമ. **തേന വത രേ**തിആദി അനുലോമപക്ഖേ നിഗ്ഗഹസ്സ പാപിതത്താ അനുലോമപാപനാ നാമ. തത്ഥ **തേനാ**തി കാരണവചനം. **വതാ**തി ഓകപ്പനവചനം. **രേ**തി ആമന്തനവചനം. ഇദം വുത്തം ഹോതി - തേന, രേ വത്തബ്ബേ വത, രേ ഹമ്ഭോ, ഭദ്രമുഖ, തേന കാരണേന വത്തബ്ബോയേവാതി. **യം തത്ഥ വദേസീ**തിആദി അനുലോമപക്ഖേ നിഗ്ഗഹസ്സ ആരോപിതത്താ അനുലോമരോപനാ നാമ. യം തസ്സ പരിയോസാനേ മിച്ഛാതിപദം തസ്സ പുരതോ ഇദം തേ’തി ആഹരിതബ്ബം. ഇദം തേ മിച്ഛാതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. പരതോ ച പാളിയം ഏതം ആഗതമേവ.

നോ ചേ പന വത്തബ്ബേതിആദി “ന ഹേവം വത്തബ്ബേ”തി പടിക്ഖിത്തപക്ഖസ്സ ഠപിതത്താ പടിലോമതോ നിഗ്ഗഹപാപനാരോപനാനം ലക്ഖണഭൂതാ പടിലോമഠപനാ നാമ. **നോ ച വത രേ**തിആദി പടിലോമപക്ഖേ നിഗ്ഗഹസ്സ പാപിതത്താ പടിലോമപാപനാ നാമ. പുന **യം തത്ഥ വദേസീ**തിആദി പടിലോമപക്ഖേ നിഗ്ഗഹസ്സ ആരോപിതത്താ പടിലോമരോപനാ നാമ. ഇധാപി പരിയോസാനേ മിച്ഛാതിപദസ്സ പുരതോ ഇദം തേതി ആഹരിതബ്ബമേവ. പരതോപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ.

തത്രായം ആദിതോ പട്ഠായ സങ്ഖേപത്ഥോ - യദി പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന, തേന വത ഭോ സോ ഉപലബ്ഭതീതി വത്തബ്ബോ. യം പന തത്ഥ വദേസി “വത്തബ്ബോ ഖോ പുരിമപഞ്ഹേ ‘സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭതീ’തി, നോ ച വത്തബ്ബോ ദുതിയപഞ്ഹേ ‘തതോ സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ’”തി, ഇദം തേ മിച്ഛാതി ഏവം താവ അനുലോമതോ ഠപനാപാപനാരോപനാ ഹോന്തി. അഥ ന വത്തബ്ബോ ദുതിയപഞ്ഹേ “തതോ സോ ഉപലബ്ഭതീ”തി, പുരിമപഞ്ഹേപി ന വത്തബ്ബോവ. യം പനേത്ഥ വദേസി “വത്തബ്ബോ ഖോ പുരിമപഞ്ഹേ ‘സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന

ഉപലബ്ഭതീ'തി, നോ ച വത്തബ്ബോ ദുതിയപഞ്ഹേ 'തതോ സോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ'"തി, ഇദം തേ മിച്ഛാതി ഏവം പടിലോമതോ ഠപനാപാപനാരോപനാ ഹോന്തി. ഏവമേതം നിഗ്ഗഹസ്സ ച അനുലോമപടിലോമതോ ചതുന്നം പാപനാരോപനാനഞ്ച വുത്തത്താ ഉപലബ്ഭതീതിആദികം അനുലോമപഞ്ചകം നാമ. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി അനുലോമതോ പാപനാരോപനാഹി ഏകോ, പടിലോമതോ പാപനാരോപനാഹി ഏകോതി ദ്വേ നിഗ്ഗഹാ കതാ. 'ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ'ന്തി ഏതസ്സേവ പനേത്ഥ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പഠമം വാദം നിസ്സായ പഠമസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ ദ്വീഹാകാരേഹി ആരോപിതത്താ ഏകോവായം നിഗ്ഗഹോതി പഠമോ നിഗ്ഗഹോ.

൨. ഇദാനി പച്ചനീകനയോ ഹോതി. തത്ഥ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. സോ ഹി "അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ"തി ഗഹിതത്താ "നുപലബ്ഭതീ"തി അസമ്പടിച്ഛന്തോ ഏവം പുച്ഛതി. സകവാദീ യഥാ രൂപാദിധമ്മാ ഉപലബ്ഭന്തി, ഏവം അനുപലബ്ഭനീയതോ **ആമന്താ**തി പടിജാനാതി. പുന ഇതരോ അത്തനാ അധിപ്പേതം സച്ചികട്ഠംയേവ സന്ധായ **യോ സച്ചികട്ഠോ**തിആദിമാഹ. സമ്മുതിസച്ചപരമത്ഥസച്ചാനി വാ ഏകതോ കത്വാപി ഏവമാഹ. സകവാദീ 'പുഗ്ഗലോ'തി ഉപാദാപഞ്ഞത്തിസബ്ഭാവതോപി ദ്വിന്നം സച്ചാനം ഏകതോ കത്വാ പുച്ഛിതത്താപി ന **ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

ഇദാനി കിഞ്ചാപി തേന പഠമം പരമത്ഥസച്ചവസേന നുപലബ്ഭനീയതാ സമ്പടിച്ഛിതാ, പച്ഛാ സമ്മുതിസച്ചവസേന വോമിസ്സകവസേന വാ പടിക്ഖിത്താ. പരവാദീ പന 'നുപലബ്ഭതീ'തി വചനസാമഞ്ഞമത്തം ഛലവാദം നിസ്സായ യം തയാ പഠമം പടിഞ്ഞാതം, തം പച്ഛാ പടിക്ഖിത്തന്തി ഭണ്ഡനസ്സ പടിഭണ്ഡനം വിയ അത്തനോ കതസ്സ നിഗ്ഗഹകമ്മസ്സ പടികമ്മം കരോന്തോ **ആജാനാഹി പടികമ്മ**ന്തി ആഹ. ഇദാനി യഥാസ്സ അനുലോമപഞ്ചകേ സകവാദിനാ വാദട്ഠപനം കത്വാ അനുലോമപടിലോമതോ പാപനാരോപനാഹി നിഗ്ഗഹോ പാകടോ കതോ, ഏവം പടികമ്മം പാകടം കരോന്തോ **ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ**തിആദിമാഹ. തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബം. യസ്മാ പനേത്ഥ ഠപനാ നാമ പരവാദീപക്ഖസ്സ ഠപനതോ "അയം തവ ദോസോ"തി ദസ്സേതും ഠപനമത്തമേവ ഹോതി, ന നിഗ്ഗഹസ്സ വാ പടികമ്മസ്സ വാ പാകടഭാവകരണം, പാപനാരോപനാഹി പനസ്സ പാകടകരണം ഹോതി. തസ്മാ ഇദം അനുലോമപടിലോമതോ പാപനാരോപനാനം വസേന ചതൂഹാകാരേഹി. പടികമ്മസ്സ കതത്താ പടികമ്മചതുക്കം നാമാതി ഏകം ചതുക്കം വേദിതബ്ബം.

൩. ഏവം പടികമ്മം കത്വാ ഇദാനി യ്വാസ്സ അനുലോമപഞ്ചകേ സകവാദിനാ നിഗ്ഗഹോ കതോ, തസ്സ തമേവ ഛലവാദം നിസ്സായ ദുക്കടഭാവം ദസ്സേന്തോ **ത്വഞ്ചേ പന മഞ്ഞസീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ത്വം ചേ പന മഞ്ഞസീ**തി യദി ത്വം മഞ്ഞസി. **വത്തബ്ബേ ഖോ**തി ഇദം പച്ചനീകേ ആമന്താതി പടിഞ്ഞം സന്ധായ വുത്തം . **നോ ച വത്തബ്ബേ**തി ഇദം പന ന ഹേവാതി അവജാനനം സന്ധായ വുത്തം. **തേന തവ തത്ഥാ**തി തേന കാരണേന ത്വംയേവ തസ്മിം നുപലബ്ഭതീതി പക്ഖേ - "ഹേവം പടിജാനന്തന്തി ആമന്താ"തി ഏവം പടിജാനന്തോ. **ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ**തി പുന ന ഹേവാതി അവജാനന്തോ ഏവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. **അഥ തം നിഗ്ഗണ്ഹാമാ**തി അഥേവം നിഗ്ഗഹാരഹം തം നിഗ്ഗണ്ഹാമ.

സുനിഗ്ഗഹിതോ ച ഹോസീതി സകേന മതേന നിഗ്ഗഹിതത്താ സുനിഗ്ഗഹിതോ ച ഭവസി.

ഏവമസ്സ നിഗ്ഗഹേതബ്ബഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തം നിഗ്ഗണ്ഹന്തോ **ഹഞ്ചീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ ഠപനാപാപനാരോപനാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. പരിയോസാനേ പന **ഇദം തേ മിച്ഛാ**തി ഇദം തവ വചനം മിച്ഛാ ഹോതീതി അത്ഥോ. ഇദം ഛലവാദേന ചതൂഹി ആകാരേഹി നിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ നിഗ്ഗഹചതുക്കം നാമ.

൪. ഏവം നിഗ്ഗഹം കത്വാപി ഇദാനി ''യദി അയം മയാ തവ മതേന കതോ നിഗ്ഗഹോ ദുന്നിഗ്ഗഹോ, യോ മമ തയാ ഹേട്ഠാ അനുലോമപഞ്ചകേ കതോ നിഗ്ഗഹോ, സോപി ദുന്നിഗ്ഗഹോ''തി ദസ്സേന്തോ **ഏസേ ചേ ദുന്നിഗ്ഗഹിതേ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏസേ ചേ ദുന്നിഗ്ഗഹിതേ**തി ഏസോ ചേ തവ വാദോ മയാ ദുന്നിഗ്ഗഹിതോ. അഥ വാ ഏസോ ചേ തവ മയാ കതോ നിഗ്ഗഹോ ദുന്നിഗ്ഗഹോ. **ഹേവമേവം തത്ഥ ദക്ഖാ**തി തത്ഥാപി തയാ മമ ഹേട്ഠാ കതേ നിഗ്ഗഹേ ഏവമേവം പസ്സ. ഇദാനി യ്വാസ്സ ഹേട്ഠാ സകവാദിനാ നിഗ്ഗഹോ കതോ, തം ''വത്തബ്ബേ ഖോ''തിആദിവചനേന ദസ്സേത്വാ പുന തം നിഗ്ഗഹം അനിഗ്ഗഹഭാവം ഉപനേന്തോ **നോ ച മയം തയാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **നോ ച മയം തയാ തത്ഥ ഹേതായ പടിഞ്ഞായാ**തിആദീസു അയമത്ഥോ - യസ്മാ സോ തയാ മമ കതോ നിഗ്ഗഹോ ദുന്നിഗ്ഗഹോ, തസ്മാ മയം തയാ തത്ഥ അനുലോമപഞ്ചകേ ആമന്താതി ഏതായ പടിഞ്ഞായ ഏവം പടിജാനന്താ പുന ന ഹേവാതി പടിക്ഖേപേ കതേപി ''ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ''ന്തി ഏവം ന നിഗ്ഗഹേതബ്ബോയേവ. ഏവം അനിഗ്ഗഹേതബ്ബമ്പി മം നിഗ്ഗണ്ഹാസി, ഈദിസേന പന നിഗ്ഗഹേന ദുന്നിഗ്ഗഹിതാ മയം ഹോമ.

ഇദാനി യം നിഗ്ഗഹം സന്ധായ ''ദുന്നിഗ്ഗഹിതാ ച ഹോമാ''തി അവോച, തം ദസ്സേതും **ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ...പേ॰... ഇദം തേ മിച്ഛാ**തിആഹ. ഏവമിദം അനുലോമപടിലോമതോ ചതൂഹി പാപനാരോപനാഹി നിഗ്ഗഹസ്സ ഉപനീതത്താ ഉപനയനചതുക്കം നാമ ഹോതി.

൫. ഇദാനി ''ന ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ''തിആദികം നിഗ്ഗമനചതുക്കം നാമ ഹോതി. തത്ഥ **ന ഹേവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബേ**തി യഥാഹം തയാ നിഗ്ഗഹിതോ, ന ഹി ഏവം നിഗ്ഗഹേതബ്ബോ. ഏതസ്സ ഹി നിഗ്ഗഹസ്സ ദുന്നിഗ്ഗഹഭാവോ മയാ സാധിതോ. **തേന ഹീ**തി തേന കാരണേന, യസ്മാ ഏസ നിഗ്ഗഹോ ദുന്നിഗ്ഗഹോ, തസ്മാ യം മം നിഗ്ഗണ്ഹാസി ഹഞ്ചി പുഗ്ഗലോ...പേ॰... ഇദം തേ മിച്ഛാതി, ഇദം നിഗ്ഗണ്ഹനം തവ മിച്ഛാതി അത്ഥോ. **തേന ഹി യേ കതേ നിഗ്ഗഹേ**തി യേന കാരണേന ഇദം മിച്ഛാ, തേന കാരണേന യോ തയാ നിഗ്ഗഹോ കതോ, സോ ദുക്കടോ. യം മയാ പടികമ്മം കതം, തദേവ സുകതം. യാപി ചേസാ പടികമ്മചതുക്കാദിവസേന കഥാമഗ്ഗസമ്പടിപാദനാ കതാ, സാപി സുകതാ. ഏവമേതം പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതിആദികസ്സ അനുലോമപഞ്ചകസ്സ നുപലബ്ഭതീതിആദികാനം പടികമ്മനിഗ്ഗഹോപനയനനിഗ്ഗമനചതുക്കാനം വസേന അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകം നാമ നിദ്ദിട്ഠന്തി വേദിതബ്ബം. ഏത്താവതാ സകവാദിനോ പുബ്ബപക്ഖേ സതി പരവാദിനോ വചനസാമഞ്ഞമത്തേന ഛലവാദേന ജയോ ഹോതി.

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൬. ഇദാനി യഥാ പരവാദിനോ പുബ്ബപക്ഖേ സതി സകവാദിനോ ധമ്മേനേവ തഥേന സുജയോ ഹോതി, തഥാ വാദുപ്പത്തിം ദസ്സേതും **പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ**തി പച്ചനീകാനുലോമപഞ്ചകം ആരദ്ധം. തത്ഥ പച്ചനീകേ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, രൂപാദിഭേദം സച്ചികട്ഠപരമത്ഥം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. സുദ്ധസമ്മുതിസച്ചം വാ പരമത്ഥമിസ്സകം വാ സമ്മുതിസച്ചം സന്ധായ **യോ സച്ചികട്ഠോ**തി പുന അനുയോഗോ പരവാദിസ്സ, സമ്മുതിവസേന നുപലബ്ഭതീതി നവത്തബ്ബത്താ മിസ്സകവസേന വാ അനുയോഗസ്സ സംകിണ്ണത്താ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. പടിഞ്ഞാതം പടിക്ഖിപതീതി വചനസാമഞ്ഞമത്തേന **ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ**ന്തിആദിവചനം പരവാദിസ്സ. ഏവമയം പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീതി ദുതിയവാദം നിസ്സായ ദുതിയോ നിഗ്ഗഹോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. ഏവം തേന ഛലേന നിഗ്ഗഹോ ആരോപിതോ.

൭-൮. ഇദാനി ധമ്മേന സമേന അത്തനോ വാദേ ജയം ദസ്സേതും അനുലോമനയേ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്തനോ ലദ്ധിം നിസ്സായ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. ലദ്ധിയാ ഓകാസം അദത്വാ പരമത്ഥവസേന പുന അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, പരമത്ഥവസേന പുഗ്ഗലസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. തതോ പരം ധമ്മേന സമേന അത്തനോ ജയദസ്സനത്ഥം **ആജാനാഹി പടികമ്മ**ന്തിആദി സബ്ബം സകവാദീവചനമേവ ഹോതി. തത്ഥ സബ്ബേസം പടികമ്മനിഗ്ഗഹോപനയനനിഗ്ഗമനചതുക്കാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഏവമിദം പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീതിആദികസ്സ പച്ചനീകപഞ്ചകസ്സ ഉപലബ്ഭതീതിആദീനം പടികമ്മനിഗ്ഗഹോപനയനനിഗ്ഗമനചതുക്കാനഞ്ച വസേന പച്ചനീകാനുലോമപഞ്ചകം നാമ നിദ്ദിട്ഠം ഹോതി. ഏവമേതാനി പഠമസച്ചികട്ഠേ ദ്വേ പഞ്ചകാനി നിദ്ദിട്ഠാനി. തത്ഥ പുരിമപഞ്ചകേ പരവാദിസ്സ സകവാദിനാ കതോ നിഗ്ഗഹോ സുനിഗ്ഗഹോ. സകവാദിസ്സ പന പരവാദിനാ ഛലവാദം നിസ്സായ പടികമ്മം കത്വാ അത്തനാ സാധിതോ ജയോ ദുജ്ജയോ. ദുതിയപഞ്ചകേ സകവാദിസ്സ പരവാദിനാ കതോ നിഗ്ഗഹോ ദുന്നിഗ്ഗഹോ. പരവാദിസ്സ പന സകവാദിനാ ധമ്മവാദം നിസ്സായ പടികമ്മം കത്വാ അത്തനാ സാധിതോ ജയോ സുജയോതി പഠമസച്ചികട്ഠോ. തത്ഥേതം വുച്ചതി -

''നിഗ്ഗഹോ പരവാദിസ്സ, സുദ്ധോ പഠമപഞ്ചകേ;
അസുദ്ധോ പന തസ്സേവ, പടികമ്മജയോ തഹിം.

''നിഗ്ഗഹോ സകവാദിസ്സ, അസുദ്ധോ ദുതിയപഞ്ചകേ;
വിസുദ്ധോ പന തസ്സേവ, പടികമ്മജയോ തഹിം.

''തസ്മാ ദ്വീസുപി ഠാനേസു, ജയോവ സകവാദിനോ;
ധമ്മേന ഹി ജയോ നാമ, അധമ്മേന കുതോ ജയോ.

''സച്ചികട്ഠേ യഥാ ചേത്ഥ, പഞ്ചകദ്വയമണ്ഡിതേ;
ധമ്മാധമ്മവസേനേവ, വുത്തോ ജയപരാജയോ.

''ഇതോ പരേസു സബ്ബേസു, സച്ചികട്ഠേസു പണ്ഡിതോ;
ഏവമേവ വിഭാവേയ്യ, ഉഭോ ജയപരാജയേ''തി.

൨. ഓകാസസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൧. ഏവം സുദ്ധികസച്ചികട്ഠം വിത്ഥാരേത്വാ ഇദാനി തമേവ അപരേഹി ഓകാസാദീഹി നയേഹി വിത്ഥാരേതും പുന **പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന **സബ്ബത്ഥാ**തി സരീരം സന്ധായ അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, രൂപസ്മിം അത്താനം സമനുപസ്സനാദോസഞ്ച 'അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീര'ന്തി ആപജ്ജനദോസഞ്ച ദിസ്വാ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സേസമേത്ഥ അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. പാഠോ പന സങ്ഖിത്തോ . തത്ഥ യസ്മാ സരീരം സന്ധായ "സബ്ബത്ഥ ന ഉപലബ്ഭതീ"തി വുത്തേ സരീരതോ ബഹി ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി. തസ്മാ പച്ചനീകേ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ, പഠമം അനുജാനിത്വാ പച്ഛാ അവജാനാതീതി ഛലവാദസ്സ വസേന പടികമ്മം പരവാദിസ്സ. സേസം പാകടമേവ.

൩. കാലസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൨. ദുതിയനയേ **സബ്ബദാ**തി പുരിമപച്ഛിമജാതികാലഞ്ച ധരമാനപരിനിബ്ബുതകാലഞ്ച സന്ധായ അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, സ്വേവ ഖത്തിയോ സോ ബ്രാഹ്മണോതിആദീനം ആപത്തിദോസഞ്ച ധരമാനപരിനിബ്ബുതാനം വിസേസാഭാവദോസഞ്ച ദിസ്വാ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സേസം പഠമനയേ വുത്തസദിസമേവ.

൪. അവയവസച്ചികട്ഠോ

൧. അനുലോമപച്ചനീകവണ്ണനാ

൧൩. തതിയനയേ **സബ്ബേസൂ**തി ഖന്ധായതനാദീനി സന്ധായ അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, രൂപസ്മിം അത്താ, ചക്ഖുസ്മിം അത്താതിആദിദോസഭയേന പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സേസം താദിസമേവാതി.

ഓകാസദിസച്ചികട്ഠാദി

൨. പച്ചനീകാനുലോമവണ്ണനാ

൧൪. ഏവമേതാനി തീണി അനുലോമപച്ചനീകപഞ്ചകേ അനുലോമമത്തവസേനേവ താവ പടിപാടിയാ ഭാജേത്വാ പുന പച്ചനീകാനുലോമപഞ്ചകേ പച്ചനീകമത്തവസേനേവ ഭാജേതും **പുഗ്ഗലോ നുപലബ്ഭതീ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ അനുലോമപഞ്ചകസ്സ പാളിയം സങ്ഖിപിത്വാ ആഗതേ പച്ചനീകേ വുത്തനയേനേവ പച്ചനീകസ്സ ച പാളിയം സങ്ഖിപിത്വാ ആഗതേ അനുലോമേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. എത്താവതാ സുദ്ധികസ്സ ചേവ ഇമേസഞ്ച തിണ്ണന്തി ചതുന്നം സച്ചികട്ഠാനം ഏകേകസ്മിം സച്ചികട്ഠേ അനുലോമപച്ചനീകസ്സ പച്ചനീകാനുലോമസ്സ ചാതി ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം പച്ചനീകാനം വസേന അയം അട്ഠമുഖാ നാമ വാദയുത്തി നിദ്ദിട്ഠാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. യാ ഏകേകസ്മിം മുഖേ ഏകേകസ്സ നിഗ്ഗഹസ്സ വസേന **അട്ഠകനിഗ്ഗഹോ**തി പാളിയം ലിഖിയതി. തത്ഥേതം വുച്ചതി -

“ഏവം ചതുബ്ബിധേ പഞ്ഹേ, പഞ്ചകദ്വയഭേദതോ;
ഏസാ അട്ഠമുഖാ നാമ, വാദയുത്തി പകാസിതാ.

“അട്ഠേവ നിഗ്ഗഹാ തത്ഥ, ചത്താരോ തേസു ധമ്മികാ;
അധമ്മികാ ച ചത്താരോ, സബ്ബത്ഥ സകവാദിനോ;
ജയോ പരാജയോ ചേവ, സബ്ബത്ഥ പരവാദിനോ”തി.

സച്ചികട്ഠവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨. സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ

൧൭-൨൭. ഇദാനി രൂപാദീഹി സദ്ധിം സച്ചികട്ഠസംസന്ദനം ഹോതി. തത്ഥ **രൂപഞ്ചാ**തി യഥാ രൂപം പരമത്ഥതോ ഉപലബ്ഭതി, കിം തേ പുഗ്ഗലോപി തഥേവ ഉപലബ്ഭതീതി സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി വചനമത്തം ഗഹേത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. യദി തേ രൂപം വിയ പരമത്ഥതോ പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, രൂപതോ വേദനാദീനം വിയ പുഗ്ഗലസ്സാപി അഞ്ഞത്തം ആപജ്ജതീതി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, സമയസുത്തവിരോധം ദിസ്വാ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സേസം അത്ഥതോ പാകടമേവ. ധമ്മതോ പനേത്ഥ സത്തപഞ്ഞാസഭേദസ്സ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥസ്സ വസേന സകവാദീപക്ഖമൂലകേ അനുലോമപച്ചനീകേ സത്തപഞ്ഞാസ അനുലോമപഞ്ചകാനി ദസ്സിതാനി. പടികമ്മചതുക്കാദീനി സങ്ഖിത്താനി. പരവാദീപക്ഖമൂലകേപി പച്ചനീകാനുലോമേ സത്തപഞ്ഞാസ പടിലോമപഞ്ചകാനി ദസ്സിതാനി. പടികമ്മചതുക്കാദീനി സങ്ഖിത്താനി. തത്ഥ “വുത്തം ഭഗവതാ”തി വചനമത്തേന പുഗ്ഗലസ്സ അത്ഥിതം രൂപസ്സ ച സച്ചികട്ഠപരമത്ഥവസേന ഉപലബ്ഭനീയതം ദസ്സേത്വാ ഉഭിന്നം അഞ്ഞത്തം പടിജാനാപനത്ഥം **വുത്തം ഭഗവതാ**തി അനുയോഗോ പരവാദിസ്സ, സമ്മുതിപരമത്ഥാനം ഏകത്തനാനത്തപഞ്ഹസ്സ ഠപനീയത്താ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. സേസമിധാപി അത്ഥതോ പാകടമേവാതി.

സുദ്ധികസംസന്ദനവണ്ണനാ.

൩. ഓപമ്മസംസന്ദനവണ്ണനാ

൨൮-൬൩. ഇദാനി രൂപാദീഹേവ സദ്ധിം ഓപമ്മവസേന സച്ചികട്ഠസംസന്ദനം ഹോതി. തത്ഥ രൂപവേദനാനം ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന അഞ്ഞത്തപുച്ഛാ ച പുഗ്ഗലരൂപാനം ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞപുച്ഛാ ചാതി പുച്ഛാദ്വയമ്പി സകവാദിസ്സ, ഉഭോപി പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പരവാദിനാ അനുഞ്ഞാതേന ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞേന രൂപവേദനാനം വിയ രൂപപുഗ്ഗലാനം അഞ്ഞത്താനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. സേസമിധാപി അത്ഥതോ പാകടമേവ. ധമ്മതോ പനേത്ഥ രൂപമൂലകാദീനം ചക്കാനഞ്ച വസേന സകവാദീപക്ഖേ വീസാധികാനി നവ നിഗ്ഗഹപഞ്ചകസതാനി ദസ്സിതാനി. കഥം? ഖന്ധേസു താവ രൂപമൂലകേ ചക്കേ ചത്താരി, തഥാ വേദനാദിമൂലകേസൂതി വീസതി. ആയതനേസു ചക്ഖായതനമൂലകേ ചക്കേ ഏകാദസ, തഥാ സേസേസൂതി ദ്വത്തിംസസതം. ധാതൂസു ചക്ഖുധാതുമൂലകേ ചക്കേ സത്തരസ, തഥാ സേസേസൂതി ഛാധികാനി തീണി സതാനി. ഇന്ദ്രിയേസു ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകേ ചക്കേ ഏകവീസതി, തഥാ സേസേസൂതി ദ്വാസട്ഠാധികാനി

ചത്താരി സതാനി. ഏവം സബ്ബാനിപി വീസാധികാനി നവ നിഗ്ഗഹപഞ്ചകസതാനി ഹോന്തി.

൩൭-൪൧. പരവാദീപക്ഖേപി **രൂപം ഉപലബ്ഭതീ**തി അനുലോമവസേനേവ രൂപവേദനാദീനം അഞ്ഞത്തപടിഞ്ഞം കാരേത്വാ പുന അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി സുത്തം നിസ്സായ ഛലവസേന പുഗ്ഗലസ്സ രൂപാദീഹി ഉപലദ്ധിസാമഞ്ഞം ആരോപേത്വാ അഞ്ഞത്താനുയോഗോ കതോ. സേസമിധാപി അത്ഥതോ ഉത്താനമേവ. ധമ്മതോപി സകവാദീപക്ഖേ വുത്തനയേന വീസാധികാനി നവ പടികമ്മപഞ്ചകസതാനി ദസ്സിതാനി.

രൂപാദീഹി സദ്ധിം ഓപമ്മവസേന സച്ചികട്ഠസംസന്ദനം.

൭. ചതുക്കനയസംസന്ദനവണ്ണനാ

൪൮-൫൨. ഇദാനി യം സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേന ഉപലബ്ഭതി, തേന യസ്മാ രൂപാദീസു സത്തപഞ്ഞാസായ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേസു അഞ്ഞതരേന ഭവിതബ്ബം; രൂപാദിനിസ്സിതേന വാ, അഞ്ഞത്ര വാ രൂപാദീഹി, രൂപാദീനം വാ നിസ്സയേന, തസ്മാ ഇമിനാ ചതുക്കനയേന സച്ചികട്ഠസംസന്ദനം ആരദ്ധം. തത്ഥ **രൂപം പുഗ്ഗലോ**തി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, ഉച്ഛേദദിട്ഠിഭയേന **ന ഹേവാ**തി പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ, നിഗ്ഗഹാരോപനം സകവാദിസ്സ. കിം പനേതം യുത്തം, നനു രൂപം വേദനാതി വുത്തമ്പി പടിക്ഖിപിതബ്ബമേവാതി? ആമ പടിക്ഖിപിതബ്ബം. തം പന രൂപതോ വേദനായ അഞ്ഞസഭാവസബ്ഭാവതോ, ന അഞ്ഞത്താഭാവതോ. അയഞ്ച രൂപാദീസു ഏകധമ്മതോപി പുഗ്ഗലസ്സ അഞ്ഞത്തം ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ യുത്തം. അയഞ്ച അനുയോഗോ രൂപം പുഗ്ഗലോ...പേ॰... അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം പുഗ്ഗലോതി സകലം പരമത്ഥസച്ചം സന്ധായ ആരദ്ധോ. സകലം പന പച്ചത്തലക്ഖണവസേന ഏകതോ വത്തും ന സക്കാതി തന്തിവസേന അനുയോഗലക്ഖണമത്തമേതം ഠപിതം. തേന വിഞ്ഞൂ അത്ഥം വിഭാവേന്തി. വാദകാമേന പന ഇമം ലക്ഖണം ഗഹേത്വാ യഥാ യഥാ പരവാദിസ്സ ഓകാസോ ന ഹോതി, തഥാ തഥാ വത്തബ്ബം. ഇതി തന്തിവസേന അനുയോഗലക്ഖണസ്സ ഠപിതത്താപി യുത്തമേവ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബാനുയോഗേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അയം പന വിസേസോ - **രൂപസ്മിം പുഗ്ഗലോ**തിആദീസു യഥാ ഏകം മഹാഭൂതം നിസ്സായ തയോ മഹാഭൂതാ, വത്ഥുരൂപം നിസ്സായ വിഞ്ഞാണം രൂപസ്മിന്തി വത്തും വട്ടതി, കിം തേ ഏവം രൂപസ്മിം പുഗ്ഗലോ? യഥാ ച സഭാഗവിനിബ്ഭോഗതോ വേദനാദയോ സബ്ബധമ്മാ, അരൂപാ വാ പന ചത്താരോ ഖന്ധാ, നിബ്ബാനമേവ വാ ''അഞ്ഞത്ര രൂപാ''തി വത്തും വട്ടതി, കിം തേ ഏവം പുഗ്ഗലോ? യഥാ ച ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം നിസ്സയവസേന ''വേദനായ രൂപം...പേ॰... വിഞ്ഞാണസ്മിം രൂപ''ന്തി വത്തും വട്ടതി, കിം തേ ഏവം പുഗ്ഗലോതി? സബ്ബാനുയോഗേസു പന ഉച്ഛേദദിട്ഠിഭയേന ചേവ സമയവിരോധേന ച പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സേസമേത്ഥ അത്ഥതോ പാകടമേവ. ധമ്മതോ പനേത്ഥ സത്തപഞ്ഞാസായ സച്ചികട്ഠേസു ഏകേകസ്മിം ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ നിഗ്ഗഹവസേന അട്ഠവീസാധികാനി ദ്വേ പഞ്ചകസതാനി ദസ്സിതാനി. പരവാദീപക്ഖേപി പടികമ്മവസേന തത്തകാനേവ. യാ പനേത്ഥ അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി വുത്തേ സകവാദിസ്സ പടിഞ്ഞാ, സാ സുത്തേ ആഗതേന സമ്മുതിവസേന. യോ രൂപം പുഗ്ഗലോതിആദീസു പടിക്ഖേപോ,

സോ സക്കായദിട്ഠിപഞ്ഹസ്സ ഠപനീയത്താ. പരവാദിസ്സ പടികമ്മം ഛലവസേനേവാതി.

ചതുക്കനയസംസന്ദനം.

നിട്ഠിതാ ച സംസന്ദനകഥാ.

൭. ലക്ഖണയുത്തിവണ്ണനാ

൫൩. ഇദാനി ലക്ഖണയുത്തി നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ഠപേത്വാ നിബ്ബാനം സേസോ സച്ചികട്ഠപരമത്ഥോ പച്ചയപടിബദ്ധതായ സപ്പച്ചയോ, പച്ചയേഹി സമാഗമ്മ കതത്താ സങ്ഖതോ, ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝനതോ സദാ അഭാവതോ അസസ്സതോ, ഉപ്പത്തികാരണസങ്ഖാതസ്സ നിമിത്തസ്സ അത്ഥിതായ സനിമിത്തോ, നിബ്ബാനം വുത്തപ്പകാരാഭാവതോ അപ്പച്ചയം അസങ്ഖതം സസ്സതം അനിമിത്തന്തി ഇദം സച്ചികട്ഠസ്സ ലക്ഖണം. തസ്മാ യദി പുഗ്ഗലോപി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥോവ തസ്സാപി ഇമിനാ ലക്ഖണേന ഭവിതബ്ബന്തി സന്ധായ **പുഗ്ഗലോ സപ്പച്ചയോ**തിആദയോ അട്ഠപി അനുയോഗാ സകവാദിസ്സ , പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹന്തിആദി പനേത്ഥ സങ്ഖിത്തം. ഏവമേതാനി സകവാദീപക്ഖേ അനുലോമപച്ചനീകേ അനുലോമമത്തവസേന അട്ഠ പഞ്ചകാനി വേദിതബ്ബാനി.

൫൪. പരവാദീപക്ഖേപി പച്ചനീകാനുലോമേ പച്ചനീകമത്തവസേന അട്ഠേവ. തത്ഥ യസ്മാ പരവാദിനാ സുത്തവസേന സമ്മുതിസച്ചം സാധിതം, സമ്മുതിയാ ച സപ്പച്ചയാദിഭാവോ നത്ഥി, തസ്മാ യാഥാവതോ ച പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. ഛലവസേന പന വത്തബ്ബം "ആജാനാഹി പടികമ്മ"ന്തിആദി സബ്ബം ഇധാപി സങ്ഖിത്തമേവ.

ലക്ഖണയുത്തികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൮. വചനസോധനവണ്ണനാ

൫൫-൫൮. ഇദാനി വചനസോധനം ഹോതി. തത്ഥ യദേതം പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി വചനം, തം സോധേതും **പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി, ഉപലബ്ഭതി പുഗ്ഗലോ**തി. പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തസ്സത്ഥോ - യദേതം പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പദദ്വയം, തം ഏകത്ഥം വാ ഭവേയ്യ നാനത്ഥം വാ. യദി താവ നാനത്ഥം, യഥാ അഞ്ഞം രൂപം, അഞ്ഞാ വേദനാ, ഏവം അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ, അഞ്ഞോ ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി. അഥേകത്ഥം, യഥാ യം ചിത്തം തം മനോ, ഏവം സ്വേവ പുഗ്ഗലോ, സോ ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി. തേന തം വദാമി "യദി തേ യോ പുഗ്ഗലോ, സോ ഉപലബ്ഭതി, ഏവം സന്തേ യോ യോ ഉപലബ്ഭതി, സോ സോ പുഗ്ഗലോതി ആപജ്ജതി, കിം സമ്പടിച്ഛസി ഏത"ന്തി? തതോ പുഗ്ഗലവാദീ യസ്മാ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപലബ്ഭതം ഇച്ഛതി, ന ഉപലബ്ഭമാനാനമ്പി രൂപാദീനം പുഗ്ഗലഭാവം, തസ്മാ **പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി, ഉപലബ്ഭതി കേ ഹി ചി പുഗ്ഗലോ കേ ഹി ചി ന പുഗ്ഗലോ**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - മമ പുഗ്ഗലോ അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി സത്ഥു വചനതോ ഉപലബ്ഭതി. യോ പന ഉപലബ്ഭതി, ന സോ സബ്ബോ പുഗ്ഗലോ, അഥ ഖോ കേ ഹി ചി പുഗ്ഗലോ കേ ഹി ചി ന പുഗ്ഗലോതി. തത്ഥ **കോ**-കാരത്ഥേ **കേ**-കാരോ, **ഹി**-കാരോ ച നിപാതമത്തോ.

കോചി പുഗ്ഗലോ, കോചി ന പുഗ്ഗലോതി അയം പനേത്ഥ അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - പുഗ്ഗലോപി ഹി രൂപാദീസുപി യോ കോചി ധമ്മോ ഉപലബ്ഭതിയേവ, തത്ഥ പുഗ്ഗലോവ പുഗ്ഗലോ. രൂപാദീസു പന കോചിപി ന പുഗ്ഗലോതി. തതോ തം സകവാദീ ആഹ - **പുഗ്ഗലോ കേ ഹി ചി ഉപലബ്ഭതി കേ ഹി ചി ന ഉപലബ്ഭതീ**തി. തസ്സത്ഥോ - പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി പദദ്വയസ്സ അത്ഥതോ ഏകത്തേ യദി ഉപലബ്ഭതീതി അനുഞ്ഞാതോ ധമ്മോ പുഗ്ഗലതോ അനഞ്ഞോപി കോചി പുഗ്ഗലോ കോചി ന പുഗ്ഗലോ, പുഗ്ഗലോപി തേ കോചി ഉപലബ്ഭതി, കോചി ന ഉപലബ്ഭതീതി ആപജ്ജതി, കിം സമ്പടിച്ഛസി ഏതന്തി? സോ പുഗ്ഗലസ്സ അനുപലദ്ധിം അനിച്ഛന്തോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി. ഇതോ പരം "ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ"ന്തിആദി സബ്ബം സങ്ഖിത്തം. വിത്ഥാരതോ പന വേദിതബ്ബം. **പുഗ്ഗലോ സച്ഛികട്ഠോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. സബ്ബാനി ഹേതാനി ഉപലബ്ഭതിവേവചനാനേവ, അപിച യസ്മാ "പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതിസച്ഛികട്ഠപരമത്ഥേനാ"തി അയം പുഗ്ഗലവാദിനോ പടിഞ്ഞാ, തസ്മാസ്സ യഥേവ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി ലദ്ധി, ഏവമേവം പുഗ്ഗലോ സച്ഛികട്ഠോതിപി ആപജ്ജതി. യാ പനസ്സ പുഗ്ഗലോ അത്ഥീതി ലദ്ധി, തസ്സാ വിജ്ജമാനോതിവേവചനമേവ, തസ്മാ സബ്ബാനിപേതാനി വചനാനി സോധിതാനി.

൩൦. തത്ഥ യം അവസാനേ **"പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, അത്ഥി ന സബ്ബോ പുഗ്ഗലോ"**തിആദി വുത്തം, തത്രായമധിപ്പായോ - യഞ്ഹേതം പരവാദിനാ "പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, അത്ഥി കേഹിചി പുഗ്ഗലോ, കേഹിചി ന പുഗ്ഗലോ"തി വുത്തം, തം യസ്മാ അത്ഥതോ പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, അത്ഥി ന സബ്ബോ പുഗ്ഗലോതി ഏത്തകം ഹോതി, തസ്മാ നം സകവാദീ സമ്പടിച്ഛാപേത്വാ ഇദാനി നം ഏവം അനുയുഞ്ജതി. തയാ ഹി "അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ"തി വചനമത്തം നിസ്സായ "പുഗ്ഗലോ അത്ഥീ"തി ലദ്ധി ഗഹിതാ, യഥാ ച ഭഗവതാ ഏതം വുത്തം, തഥാ "സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സു, മോഘരാജാ, സദാ സതോ"തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൧൧൨൫) നയേന "നത്ഥീ"തിപി വുത്തം, തസ്മാ യഥേവ തേ "പുഗ്ഗലോ അത്ഥി, അത്ഥി ന സബ്ബോ പുഗ്ഗലോ"തി ലദ്ധി, തഥാ പുഗ്ഗലോ നത്ഥി, നത്ഥി ന സബ്ബോ പുഗ്ഗലോതിപി ആപജ്ജതി, കിം ഏതം സമ്പടിച്ഛസീതി? അഥ നം അസമ്പടിച്ഛന്തോ **ന ഹേവാ**തി പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ നിഗ്ഗഹാദിവിധാനം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. പഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൩൧-൩൩. ഇദാനി പഞ്ഞത്താനുയോഗോ നാമ ഹോതി. രൂപധാതുയാ ഹി പുഗ്ഗലവാദീ രൂപിം പുഗ്ഗലം പഞ്ഞപേതി, തഥാ അരൂപധാതുയാ അരൂപിം. തസ്സ തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും സബ്ബാപി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച ഇതരസ്സ . സോ ഹി **രൂപീ**തി വുത്തേ രൂപകായസബ്ഭാവതോ ചേവ തഥാരൂപായ ച പഞ്ഞത്തിയാ അത്ഥിതായ പടിജാനാതി. **കാമീ**തി വുത്തേ വീതരാഗസബ്ഭാവതോ ചേവ തഥാരൂപായ ച പഞ്ഞത്തിയാ നത്ഥിതായ പടിക്ഖിപതി. **അരൂപീ**തി വുത്തേപി അരൂപക്ഖന്ധസബ്ഭാവതോ ചേവ തഥാരൂപായ ച പഞ്ഞത്തിയാ അത്ഥിതായ പടിജാനാതി. ദ്വീസുപി നയേസു സത്തോതി പുഗ്ഗലസ്സ വേവചനവസേന വുത്തം.

൹൭. ഇദാനി യസ്മാ സോ "കായേ കായാനുപസ്സീ"തി ആഗതട്ഠാനേ അഞ്ഞോ കായോ അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും **കായോതി വാ സരീരന്തി വാ**തിആദി സകവാദീപുച്ഛാ ഹോതി. തത്ഥ **കായം അപ്പിയം കരിത്വാ**തി കായം അപ്പേതബ്ബം അല്ലീയാപേതബ്ബം ഏകീഭാവം ഉപനേതബ്ബം അവിഭജിതബ്ബം കത്വാ പുച്ഛാമീതി അത്ഥോ. **ഏസേസേ**തി ഏസോ സോയേവ. ഏസേ ഏസേതിപി പാഠോ. ഏസോ ഏസോയേവാതി അത്ഥോ. **ഏകട്ഠേ**തി ഏകട്ഠോ. **സമേ സമഭാഗേ തജ്ജാതേ**തി സമോ സമഭാഗോ തജ്ജാതികോ. വചനമത്തേയേവേത്ഥ ഭേദോ. അത്ഥതോ പന കായോവ ഏസോതി പുച്ഛതി. പരവാദീ നാനത്തം അപസ്സന്തോ **ആമന്താ**തി പടിജാനാതി. **പുഗ്ഗലോതി വാ ജീവോതി വാ**തി പുച്ഛായപി ഏസേവ നയോ. **അഞ്ഞോ കായോ**തി പുട്ഠോ പന കായാനുപസ്സനായ ഏവംലദ്ധികത്താ പടിജാനാതി. **അഞ്ഞം ജീവ**ന്തി പുട്ഠോ പന ആഹച്ച ഭാസിതം സുത്തം പടിക്ഖിപിതും അസക്കോന്തോ അവജാനാതി. തതോ പരം "ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ"ന്തിആദി ഉത്താനത്ഥമേവ.

൹൮. പരവാദീപക്ഖേ പന **അഞ്ഞോ കായോ അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ**തി പുട്ഠോ സകവാദീ ഠപനീയപഞ്ഹത്താ പടിക്ഖിപതി, പരവാദീ ഛലവസേന പടികമ്മം കരോതി. തമ്പി ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പഞ്ചത്താനുയോഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧൧. ഗതിഅനുയോഗവണ്ണനാ

൹൯-൭൨. ഇദാനി ഗതിപരിവത്തനമുഖേന ചുതിപടിസന്ധിഅനുയോഗോ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ പുഗ്ഗലവാദീ "സ സത്തക്ഖത്തുപരമം സന്ധാവിത്വാന പുഗ്ഗലോ"തിആദീനി (സം॰ നി॰ ൨.൧൩൩; ഇതിവു॰ ൨൪) സുത്താനി നിസ്സായ പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീതി ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ വോഹരതി , തസ്മാസ്സ തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും **സന്ധാവതീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **സന്ധാവതീ**തി സംസരതി ഗമനാഗമനം കരോതി. അത്തനോ ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **സോ പുഗ്ഗലോ**തിആദയോ അനുയോഗോപി സകവാദിസ്സ, പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. തത്ഥ **സോ**തി സോയേവാതി അത്ഥോ. ഏവം പന അനുയുത്തോ സസ്സതദിട്ഠിഭയേന പടിക്ഖിപതി. **അഞ്ഞോ**തി പുട്ഠോ ഉച്ഛേദദിട്ഠിഭയേന. **സോ ച അഞ്ഞോ ചാ**തി പുട്ഠോ ഏകച്ചസസ്സതദിട്ഠിഭയേന. **നേവ സോ ന അഞ്ഞോ**തി പുട്ഠോ അമരാവിക്ഖേപദിട്ഠിഭയേന. പുന ചത്താരോപി പഞ്ഹേ ഏകതോ പുട്ഠോ ചതുന്നമ്പി ദിട്ഠീനം ഭയേന പടിക്ഖിപിത്വാ പുന യാനിസ്സ സുത്താനി നിസ്സായ ലദ്ധി ഉപ്പന്നാ താനി ദസ്സേന്തോ **തേന ഹി പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ**തിആദിമാഹ.

൭൩. പുന സകവാദിനാ "യ്വായം തവ ലദ്ധിയാ സന്ധാവതി, കിം സോ അസ്മിഞ്ച പരസ്മിഞ്ച ലോകേ ഏകോയേവാ"തി അധിപ്പായേന **സ്വേവാ**തി നിയമേത്വാ പുട്ഠോ സസ്സതഭയാ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന ദള്ഹം കത്വാ തഥേവ പുട്ഠോ യസ്മാ സോ പുഗ്ഗലോവ ന അഞ്ഞോ ഭാവോ, "സോ തതോ ചുതോ ഇധൂപപന്നോ"തിആദിസുത്തമ്പി (പാരാ॰ ൧൨; ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൪) അത്ഥി, തസ്മാ പടിജാനാതി. **സ്വേവ മനുസ്സോ**തി പുട്ഠോ മനുസ്സസ്സേവ ദേവത്താഭാവതോ പടിക്ഖിപതി.

൭൭. പുന പുട്ഠോ ''അഹം തേന സമയേന സുനേത്തോ നാമ സത്ഥാ അഹോസി''ന്തിആദിസുത്തവസേന (അം॰ നി॰ ൭.൬൨ അത്ഥതോ സമാനം) പടിജാനാതി. അഥസ്സ സകവാദീ ദേവമനുസ്സുപപത്തീനം നാനത്തതോ വചനം മിച്ഛാതി പകാസേന്തോ **മനുസ്സോ ഹുത്വാ**തിആദിമാഹ.

൭൮. തത്ഥ **ഹേവം മരണം ന ഹേഹിതീ**തി ഏവം സന്തേ മരണം ന ഭവിസ്സതീതി അത്ഥോ. ഇതോ പരം യക്ഖോ പേതോതി അത്തഭാവനാനത്തവസേന അനുയോഗനാനത്തം വേദിതബ്ബം.

൮൦. **ഖത്തിയോ**തിആദീനി ജാതിവസേന ചേവ അങ്ഗവേകല്ലാദിവസേന ച വുത്താനി.

൮൭. പുന **ന വത്തബ്ബ**ന്തി പരവാദിനാ പുട്ഠോ ഇധട്ഠകസ്സ ഉപപത്തിവസേന പരലോകസ്സ ഗമനാഭാവതോ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ പുന സോതാപന്നസ്സ ഭവന്തരേപി സോതാപന്നഭാവാവിജഹനതോ ദുതിയപടിഞ്ഞാപി തസ്സേവ. **ഹഞ്ചീ**തിആദിവചനം പരവാദിസ്സ.

൮൮. പുന ദേവലോകേ ഉപപന്നസ്സ മനുസ്സത്താഭാവദസ്സനേന അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ.

൮൯. തതോ പരം **അനഞ്ഞോ അവിഗതോ**തി ഏത്ഥ **അനഞ്ഞോ**തി സബ്ബാകാരേന ഏകസദിസോ. **അവിഗതോ**തി ഏകേനാപി ആകാരേന അവിഗതോതി അത്ഥോ. **ന ഹേവ**ന്തി ദേവലോകേ ഉപപന്നസ്സ മനുസ്സഭാവാഭാവതോ ഏവമാഹ.

൯൦. പുന ദള്ഹം കത്വാ അനുയുത്തോ ''സ്വേവ പുഗ്ഗലോ സന്ധാവതീ''തി ലദ്ധിയാ അനുജാനാതി. **ഹത്ഥച്ഛിന്നോ**തിആദി ആകാരവിഗമനദസ്സനേന അവിഗതോ **സന്ധാവതീ**തി ലദ്ധിഭിന്ദനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **അളച്ഛിന്നോ**തി യസ്സ അങ്ഗുട്ഠകാ ഛിന്നാ. **കണ്ഡരച്ഛിന്നോ**തി യസ്സ മഹാന്ഹാരൂ ഛിന്നാ.

൯൧. **സരൂപോ**തിആദീസു പഠമേ പഞ്ഹേ ഇമിനാ രൂപകായേന സദ്ധിം അഗമനം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയേ അന്തരാഭവപുഗ്ഗലം സന്ധായ പടിജാനാതി. സോ ഹി തസ്സ ലദ്ധിയാ സരൂപോവ ഗന്ത്വാ മാതുകുച്ഛിം പവിസതി. അഥസ്സ തം രൂപം ഭിജ്ജതി. **തം ജീവ**ന്തി യേന രൂപസങ്ഖാതേന സരീരേന സദ്ധിം ഗച്ഛതി, കിമസ്സ തദേവ ജീവം തം സരീരന്തി പുച്ഛതി. പരവാദീ ഇധ സരീരനിക്ഖേപാ സുത്തവിരോധാ ച പടിക്ഖിപതി.

സവേദനോതിആദീസു അസഞ്ഞൂപപത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, തദഞ്ഞം ഉപപത്തിം സന്ധായ പടിജാനാതി. **തം ജീവ**ന്തി യേന വേദനാദിസങ്ഖാതേന സരീരേന സദ്ധിം ഗച്ഛതി. കിമസ്സ തദേവ ജീവം തം സരീരന്തി പുച്ഛതി. തം ജീവം തം സരീരം, അഞ്ഞം ജീവം അഞ്ഞം സരീരന്തി ഏതിസ്സാ ഹി ലദ്ധിയാ പഞ്ചപി ഖന്ധാ സരീരന്തി അധിപ്പേതാ. പരവാദീ സുത്തവിരോധാ പടിക്ഖിപതി.

൯൨. **അരൂപോ**തിആദീസു പഠമേ പഞ്ഹേ അന്തരാഭവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയേ അരൂപാ രൂപം ഉപപജ്ജമാനം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അഞ്ഞം, ജീവ**ന്തി യം രൂപസങ്ഖാതം സരീരം പഹായ അരൂപോ സന്ധാവതി,

കിം തേ തം സരീരം അഞ്ഞം, അഞ്ഞം ജീവന്തി പുച്ഛതി. ഇതരോ സുത്തവിരോധാ പടിക്ഖിപതി.

അവേദനോതിആദീസു സഞ്ഞീഭവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, തദഞ്ഞം ഉപപത്തിം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അഞ്ഞം ജീവ**ന്തി യം വേദനാദിസങ്ഖാതം സരീരം പഹായ അവേദനോ അവിഞ്ഞാണോ സന്ധാവതി, കിം തേ തം അഞ്ഞം സരീരം, അഞ്ഞം ജീവന്തി പുച്ഛതി. ഇതരോ സുത്തവിരോധാ പടിക്ഖിപതി.

൩൩. രൂപം സന്ധാവതീതിആദീസു യേ രൂപാദയോ ഖന്ധേ ഉപാദായ പുഗ്ഗലം പഞ്ഞപേതി, കിം തേ തസ്മിം പുഗ്ഗലേ സന്ധാവന്തേ തമ്പി രൂപം സന്ധാവതീതി പുച്ഛതി. പരവാദീ "അവിജ്ജാനീവരണാനം സത്താനം തണ്ഹാസംയോജനാനം സന്ധാവതം സംസരത"ന്തി സത്തസ്സേവ സന്ധാവനവചനതോ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ യസ്മാ രൂപാദിധമ്മേ വിനാ പുഗ്ഗലോ നത്ഥി, തസ്മാ തസ്മിം സന്ധാവന്തേ തേനപി രൂപേന സന്ധാവിതബ്ബന്തി സഞ്ഞായ പടിജാനാതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൩൪. രൂപം ന സന്ധാവതീതിആദീസു യസ്മാ തേ രൂപം പുഗ്ഗലോ ന ഹോതി, സ്വേവ ച സന്ധാവതീതി വദേസി, തസ്മാ തം പുച്ഛാമി, കിം തേ രൂപം ന സന്ധാവതീതി അത്ഥോ. ഇതരോ പുഗ്ഗലേ സന്ധാവന്തേ ന സക്കാ തസ്സ ഉപാദാനഭൂതേന രൂപേന സന്ധാവിതുന്തി സഞ്ഞായ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ സന്താനഞ്ഞേവ സന്ധാവനവചനതോ പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനമേവ.

ഗാഥാനം പന അയമത്ഥോ - ആയസ്മതോ മതേന രുക്ഖം ഉപാദായ ഛായാ വിയ, ഇന്ധനം ഉപാദായ അഗ്ഗി വിയ ച, ഖന്ധേ ഉപാദായ പുഗ്ഗലോ; രൂപാദീനം സന്ധാവനേ അസതി തേസു ഖന്ധേസു ഭിജ്ജമാനേസു സോ തവ പുഗ്ഗലോ ഭിജ്ജതി ചേ, ഏവം സന്തേ ഉച്ഛേദാ ഭവതി ദിട്ഠി, ഉച്ഛേദദിട്ഠി തേ ആപജ്ജതി. കതരാ യാ ബുദ്ധേന വിവജ്ജിതാ അകുസലദിട്ഠി. യാ പന "ഉച്ഛേദവാദീ സമണോ ഗോതമോ"തി പരിയായഭാസിതാ, ന തം വദാമാതി ദസ്സേതി. അഥാപി തേസു ഖന്ധേസു ഭിജ്ജമാനേസു സോ പുഗ്ഗലോ ന ഭിജ്ജതി, ഏവം സന്തേ സസ്സതോ പുഗ്ഗലോ ഹോതി. തതോ സോ നിബ്ബാനേന സമസമോ ആപജ്ജതി . **സമസമോ**തി അതിവിയ സമോ, സമേന വാ സമോ, സമഭാവേനേവ സമോ. യഥേവ നിബ്ബാനം നുപ്പജ്ജതി ന ഭിജ്ജതി, ഏവം തേ പുഗ്ഗലോപി തേന സമസമോതി.

ഗതിപരിവത്തനമുഖേന ചുതിപടിസന്ധാനുയോഗോ നിട്ഠിതോ.

അനുയോഗവണ്ണനാ.

൧൨. ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ

൩൫. ഇദാനി ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗോ ഹോതി. തത്ഥ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാപടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. സോ ഹി രുക്ഖം ഉപാദായ ഛായായ വിയ, ഇന്ധനം ഉപാദായ അഗ്ഗിസ്സ വിയ ച, രൂപാദീനി ഉപാദായ പുഗ്ഗലസ്സ പഞ്ഞത്തിം പഞ്ഞാപനം അവബോധനം ഇച്ഛതി, തസ്മാ "രൂപം

ഉപാദായാ"തി പുട്ഠോ പടിജാനാതി. പുന യഥാ രുക്ഖുപാദാനാ ഛായാ രുക്ഖോ വിയ, ഇന്ധനുപാദാനോ ച അഗ്ഗി ഇന്ധനം വിയ അനിച്ചാദിധമ്മോ, ഏവം തേ രൂപാദിഉപാദാനോ പുഗ്ഗലോ രൂപാദയോ വിയ അനിച്ചോതി ഇമമത്ഥം പുട്ഠോ അത്തനോ ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിക്ഖിപതി.

൯൭. നീലം രൂപം ഉപാദായ നീലോതിആദീസു നീലരൂപേന സദ്ധിം പുഗ്ഗലസ്സ ഏകത്തം, ഏകസരീരേ നീലാദീനം ബഹൂനം വസേന ബഹുഭാവഞ്ച അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി.

൯൮. കുസലം വേദനന്തി ഏത്ഥാപി വേദനായ സദ്ധിം ഏകത്തം ഏകസന്താനേ ബഹൂനം കുസലവേദനാനം വസേന ബഹുഭാവഞ്ച അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയനയേ മഗ്ഗകുസലോതിആദിവചനസബ്ഭാവതോ ഛേകട്ഠം സന്ധായ പടിജാനാതി. **സഫലോ**തിആദീനി പുട്ഠോ തഥാരൂപസ്സ വോഹാരസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖിപതി.

൯൯. അകുസലപക്ഖേ അഛേകട്ഠം സന്ധായ പടിജാനാതി.

൧൦൦. അബ്യാകതപക്ഖേ സസ്സതാദിവസേന അബ്യാകതഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൧൦൧. ചക്ഖും ഉപാദായാതിആദീസു "ചക്ഖുമാ വിസമാനീവ...പേ॰... പാപാനി പരിവജ്ജയേ"തി(ഉദാ॰ ൪൩) ആദിവോഹാരസബ്ഭാവതോ പടിജാനാതി. ചക്ഖുമത്താദിനിരോധേന പുഗ്ഗലനിരോധം അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി.

൧൦൭. രൂപം ഉപാദായ വേദനം ഉപാദായാതി ഏത്ഥ അഞ്ഞേപി രൂപമൂലകാ ദുകതികചതുക്കാ വേദിതബ്ബാ. യസ്മാ പന ഖന്ധേ ഉപാദായ പുഗ്ഗലസ്സ പഞ്ഞത്തി, തസ്മാ ദ്വേപി തയോപി ചത്താരോപി പഞ്ചപി ഉപാദായ പഞ്ഞത്തിം പടിജാനാതി. ഏകസന്താനേ പന ഭിന്നം പഞ്ചന്നം വാ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. ആയതനാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൧൧൨. ഇദാനി യം ഉപാദായ യസ്സ പഞ്ഞത്തി, യഥാ തസ്സ അനിച്ചതായ തസ്സാപി അനിച്ചതാ, തതോ ച അഞ്ഞത്തം സിദ്ധം, ഏവം തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സാപി ആപജ്ജതീതി ദസ്സേതും **യഥാ രുക്ഖ**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഉപാദായാ**തി പടിച്ച ആഗമ്മ, ന വിനാ തന്തി അത്ഥോ. പരവാദീ പന തഥാ അനിച്ഛന്തോ ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിക്ഖിപതി.

൧൧൬. നിഗളോതി സങ്ഖലികബന്ധനം. **നേഗളികോ**തി തേന ബന്ധകോ **യസ്സ രൂപം സോ രൂപവാ**തി യസ്മാ യസ്സ രൂപം സോ രൂപവാ ഹോതി, തസ്മാ യഥാ ന നിഗളോ ...പേ॰... അഞ്ഞോ രൂപവാതി അത്ഥോ.

൧൧൮. ചിത്തേ ചിത്തേതിആദീസു സരാഗാദിചിത്തവസേന സരാഗാദിതം സന്ധായ ചിത്താനുപസ്സനാവസേന പടിജാനാതി. **ജായതീ**തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോ പുഗ്ഗലസ്സ ഖണികഭാവം അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. "സോ"തി വാ "അഞ്ഞോ"തി വാ പുട്ഠോ സസ്സതുച്ഛേദഭയേന പടിക്ഖിപതി. പുന ന വത്തബ്ബം "കുമാരകോ"തി വാ "കുമാരികാ"തി വാ പുട്ഠോ

ലോകവോഹാരസമുച്ഛേദഭയേന വത്തബ്ബന്തി പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ പാകടമേവ.

൧൧൯. ഇദാനി പരവാദീ അഞ്ഞേനാകാരേന ലദ്ധിം പതിട്ഠാപേതുകാമോ **ന വത്തബ്ബം പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ന വത്തബ്ബ**ന്തി കിം തേ ഇമിനാ ഏവം ബഹുനാ ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗേന, ഇദം താവ വദേഹി, കിം ന വത്തബ്ബം ''പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതി സച്ചികട്ഠപരമത്ഥേനാ''തി. തതോ സകവാദിനാ ആമന്താതി വുത്തേ **നനു യോ പസ്സതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യോ**തി പുഗ്ഗലോ . **യ**ന്തി രൂപം. **യേനാ**തി ചക്ഖുനാ. **സോ**തി പുഗ്ഗലോ. **ത**ന്തി രൂപം. **തേനാ**തി ചക്ഖുനാ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - നനു യോ യം രൂപം യേന ചക്ഖുനാ പസ്സതി, സോ തം രൂപം തേന ചക്ഖുനാ പസ്സന്തോ പുഗ്ഗലോതി. സകവാദീ കിഞ്ചാപി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയഭാവം ഗച്ഛന്തം ചക്ഖുമേവ രൂപം പസ്സതി, തഥാ സോതമേവ സദ്ദം സുണാതി...പേ॰... വിഞ്ഞാണമേവ ധമ്മം വിജാനാതി, ''അത്ഥി അരഹതോ ചക്ഖു, പസ്സതി അരഹാ ചക്ഖുനാ രൂപ''ന്തിആദിസമ്മുതിവസേന പന ആമന്താതി പടിജാനാതി.

൧൨൦. തതോ ഛലവാദം നിസ്സായ പരവാദിനാ പുഗ്ഗലസ്സ വത്തബ്ബതായ സാധിതായ തമേവ വാദം പരിവത്തേത്വാ **പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **യോ ന പസ്സതീ**തി അന്ധോ അസഞ്ഞസത്തോ അരൂപം ഉപപന്നോ നിരോധം സമാപന്നോ, അനന്ധോപി ച അഞ്ഞത്ര ദസ്സനസമയാ ന പസ്സതി നാമ. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോ. സേസം പാളിവസേനേവ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബം.

൧൨൧. സുത്തസംസന്ദനായം ദിബ്ബസ്സ ചക്ഖുനോ രൂപഗോചരത്താ **രൂപം പസ്സതീ**തി ആഹ. ദുതിയവാരേ ''സത്തേ പസ്സാമീ''തിവചനതോ **പുഗ്ഗലം പസ്സതീ**തി ആഹ. തതിയവാരേ ''രൂപം ദിസ്വാ പുഗ്ഗലം വിഭാവേതീ''തി ലദ്ധിതോ **ഉഭോ പസ്സതീ**തി ആഹ. യസ്മാ പന പസ്സിതബ്ബം നാമ ദിട്ഠം സുതം മുതം വിഞ്ഞാതന്തി ചതുബ്ബിധേ രൂപസങ്ഗഹേ രൂപായതനമേവ സങ്ഗഹിതം, തസ്മാ സകവാദീ ''രൂപം പുഗ്ഗലോ, പുഗ്ഗലോ രൂപം, ഉഭോ രൂപ''ന്തി അനുയോഗം കരോതി. തസ്സത്ഥോ പാകടോയേവാതി.

ഉപാദാപഞ്ഞത്താനുയോഗവണ്ണനാ.

൧൩. പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ

൧൨൩. ഇദാനി പുരിസകാരാനുയോഗോ ഹോതി. തത്ഥ കമ്മേ സതി നിയമതോ തസ്സ കാരകേനപി ഭവിതബ്ബന്തി ലദ്ധിയാ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, തഥാരൂപാനം കമ്മാനം അത്ഥിതായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പുന **കത്താ കാരേതാ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. തത്ഥ **കത്താ**തി തേസം കമ്മാനം കാരകോ. **കാരേതാ**തി ആണത്തിദേസനാദീഹി ഉപായേഹി കാരാപകോ. ഇദാനി യസ്മാ പരവാദീ പുഗ്ഗലം സന്ധായ കത്താതി പുച്ഛതി, ന കരണമത്തം, തസ്മാ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ.

൧൨൪. **തസ്സ കത്താ കാരേതാ**തി ഏത്ഥ യദി യം യം ഉപലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ കത്താ പുഗ്ഗലോ തേ ഉപലബ്ഭതി, കിം തസ്സാപി കാരകോ ച കാരാപകോ ച അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. പരവാദീ തഥാ അനിച്ഛന്തോ

ഇസ്സരനിമ്മാനവാദഭയേന പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ യസ്മാ പുഗ്ഗലം മാതാപിതരോ ജനേന്തി നാമം കരോന്തി പോസേന്തി, തസ്മാസ്സ തേ കാരകാ. യേ ച പന തം കല്യാണമിത്താ വാ ആചരിയാ വാ താനി താനി വിജ്ജാട്ഠാനസിപ്പായതനാനി സിക്ഖാപേന്തി , തേ കാരാപകാ നാമാതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ പടിജാനാതി. പുരിമകമ്മമേവ തസ്സ കത്താ ചേവ കാരാപേതാ ചാതി അധിപ്പേതം.

൧൨൭. **തസ്സ തസ്സേവാ**തി ഇമിനാ ഇദം പുച്ഛതി - യദി കമ്മാനം കാരകസ്സ കത്താ തസ്സാപി കത്താ തസ്സാപി കത്താ അത്ഥേവ, ഏവം സന്തേ പുരിമേന പുരിമേന അവസ്സം പച്ഛാ പച്ഛാ പുഗ്ഗലോ കാതബ്ബോതി ഇമിനാപി തേ കമ്മാനം കാരകേന പുഗ്ഗലേന ആയതിം അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ കാതബ്ബോ, തേനാപി അഞ്ഞോതി നത്ഥി ദുക്ഖസ്സ അന്തകിരിയാ, നത്ഥി വട്ടസ്സ ഉപച്ഛേദോ, നത്ഥി അപ്പച്ചയപരിനിബ്ബാനം. പച്ചയാഭാവേന പച്ചയപടിബദ്ധസ്സ ദുക്ഖസ്സ അഭാവാ യം നിബ്ബാനം വുത്തം, നത്ഥി തേ തന്തി. അഥ വാ **തസ്സ തസ്സേവാ**തി യദി കമ്മം കമ്മമത്തം ന ഹോതി, തസ്സ പന കാരകോ പുഗ്ഗലോ, തസ്സാപി കാരകോ, തസ്സാപി കാരകോതി ഏവം പുഗ്ഗലപരമ്പരാ അത്ഥി. ഏവം സന്തേ യാ ഏസാ കമ്മവട്ടസ്സ അപ്പവത്തികരണേന ദുക്ഖസ്സ അന്തകിരിയാ വുത്താ, സാ നത്ഥീതി അത്ഥോ. പരവാദീ തം അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. ഇതോ അപരാസുപി ഉപലബ്ഭതി സാമഞ്ഞേന കാരകപുച്ഛാസു പുഗ്ഗലംയേവ സന്ധായ ''കത്താ കാരേതാ''തി വുത്തം, ന പച്ചയേ. ന ഹി മഹാപഥവീആദീനം പച്ചയാ നത്ഥി.

൧൨൮. **അഞ്ഞോ കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം കത്താതി** പഞ്ഹോ ''സങ്ഖാരവന്തം വാ അത്താന''ന്തിആദിദിട്ഠിഭയാ പടിക്ഖിത്തോ.

൧൨൯. **വിപാകോ ഉപലബ്ഭതീ**തിആദി വിപാകപടിസംവേദീവസേന പുഗ്ഗലം ദസ്സേന്തസ്സ ലദ്ധിഭിന്ദനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **വിപാകപടിസംവേദീ**തി അനുയോഗോ പരവാദിസ്സ , വിപാകപവത്തിതോ അഞ്ഞസ്സ വേദകസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. പുന പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

൧൩൦. **തസ്സ പടിസംവേദീ**തി തസ്സ വിപാകപടിസംവേദകസ്സ പടിസംവേദീ യസ്മാ പന പടിസംവേദിതബ്ബോ നാമ വിപാകോ, ന ച പുഗ്ഗലോ വിപാകോ, തസ്മാ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. പുന പുട്ഠോ യസ്മാ പുഞ്ഞവിപാകേ ഠിതത്താ വിപാകപടിസംവേദീ പുത്തം വാ പതിം വാ മാതാ വാ ജായാ വാ പരിചുമ്ബതി പരിസജ്ജതി, തസ്മാ തഥാരൂപം പടിസംവേദിതം സന്ധായ പടിജാനാതി പരവാദീ.

തസ്സ തസ്സേവാതി യദി വിപാകോ വിപാകമത്തം ന ഹോതി, തസ്സ പന പടിസംവേദീ പുഗ്ഗലോ, തസ്സാപി പടിസംവേദീ തസ്സാപി പടിസംവേദീതി ഏവം പുഗ്ഗലപരമ്പരാ അത്ഥി. ഏവം സന്തേ യാ ഏസാ വിപാകവട്ടസ്സ അപ്പവത്തികരണേന ദുക്ഖസ്സ അന്തകിരിയാ വുത്താ, സാ നത്ഥീതി അത്ഥോ. ഇതോ പരം ഉപലബ്ഭതിസാമഞ്ഞേന പടിസംവേദീപുച്ഛാസു ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൩൧. **അഞ്ഞോ കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകപടിസംവേദീ**തി പഞ്ഹോ ''വേദനവന്തം വാ അത്താന''ന്തിആദിദിട്ഠിഭയാ പടിക്ഖിത്തോ.

൧൮൩. ദിബ്ബം സുഖന്തിആദി കല്യാണപാപകാനം കമ്മാനം വിപാകം ഭാജേത്വാ ദസ്സനവസേന ആരദ്ധം. തം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. സകവാദിനോ ചേത്ഥ പുഗ്ഗലവസേനേവ പടിസംവേദീപടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ, ന വേദയിതവസേന.

൧൮൪. മഹാപഥവീആദീനി ഹി ആരമ്മണം കത്വാ വേദയിതാനം ഉപ്പത്തി അപ്പടിസിദ്ധാ.

൧൯൦. കത്താ കാരേതാ വിപാകപടിസംവേദീതിആദി വോമിസ്സകനയവസേന ആരദ്ധം. തത്ഥ **സോ കരോതീ**തി യം ത്വം കത്താതി ച പടിസംവേദീതി ച വദേസി, കിം സോയേവ കരോതി, സോ പടിസംവേദേതി. അയമനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ.

൧൯൧. പുന പുട്ഠോ ''ഇധ നന്ദതി പേച്ച നന്ദതീ''തിആദിസുത്തവസേന (ധം॰ പ॰ ൧൮) പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. അഥസ്സ വചനോകാസം പടിബാഹന്തോ സകവാദീ **സയംകതം സുഖദുക്ഖ**ന്തി ആഹ.

൧൯൨. തത്ഥ **അഞ്ഞോ കരോതീ**തി കാരകവേദകാനം അഞ്ഞത്തപുച്ഛാവസേന വുത്തം. തതോ പരവാദീ സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ ''മനുസ്സഭൂതോ കത്വാ ദേവഭൂതോ പടിസംവേദേതീ''തി മഞ്ഞമാനോ പടിജാനാതി . ഏവംവാദിനോ പന പരംകതം സുഖദുക്ഖം ആപജ്ജതീതി തസ്സ വസേന പുട്ഠോ പുന പടിക്ഖിപതി.

൧൯൪. സോ ച അഞ്ഞോ ചാതി കാരകവേദകാനം ഏകത്തഅഞ്ഞത്തപുച്ഛാവസേന വുത്തം. തതോ പരവാദീ സുത്തവിരോധഭയേനേവ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ പുരിമേ ദ്വേപി നയേ ഏകതോ കത്വാ പടിജാനാതി. ഏവംവാദിനോ പന സയംകതഞ്ച പരംകതഞ്ച സുഖദുക്ഖം ആപജ്ജതീതി തസ്സ വസേന പുട്ഠോ പുന പടിക്ഖിപതി.

൧൯൬. നേവ സോ കരോതീതി കാരകവേദകാനം ഏകത്തഅഞ്ഞത്തപടിക്ഖേപവസേന വുത്തം. തതോ പരവാദീ സുത്തവിരോധവസേനേവ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ യസ്മാ മനുസ്സോ ദേവലോകൂപപത്തിയാ കമ്മം കത്വാ ന മനുസ്സഭൂതോവ പടിസംവേദേതി, നാപി യേന കമ്മം കതം, തതോ അഞ്ഞോവ പടിസംവേദേതി, തസ്മാ കാരകതോ വേദകോ നേവ സോ ഹോതി, ന അഞ്ഞോതി മഞ്ഞമാനോ പടിജാനാതി. ലദ്ധിമത്തമേവേതം? ഏവംവാദിനോ പന അസയംകാരം അപരംകാരം അധിച്ചസമുപ്പന്നം സുഖദുക്ഖം ആപജ്ജതീതി തസ്സ വസേന പുട്ഠോ പുന പടിക്ഖിപതി. അപിച ഇമസ്മിം വോമിസ്സകനയേ ആദിതോ പട്ഠായ ഇമിനാപി നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യസ്മാ ഹി അയം പുഗ്ഗലവാദീ കമ്മാനം കാരകഞ്ചേവ വേദകഞ്ച ഇച്ഛതി, തസ്മാസ്സ യോ കാരകോ, തേനേവ വാ വേദകേന ഭവിതബ്ബം, അഞ്ഞേന വാ ഉഭോഹി വാ ഭവിതബ്ബം, ഉഭോഹി വാപി ന ഭവിതബ്ബന്തി ഇദമാപന്നം ഹോതി. ഏവമാപന്നമേവ അനുയോഗം അനുയുഞ്ജന്തോ സകവാദീ ''സോ കരോതീ''തിആദയോ ചത്താരോപി വികപ്പേ ആഹ. സേസം വുത്തപ്പകാരമേവ.

പരിയോസാനേ പന ചത്താരോപി പഞ്ഹാ ഏകതോ പുട്ഠാ. തത്ഥ പടിക്ഖേപോ ച പടിജാനനാ ച സയംകതാദിദോസപ്പത്തി ച പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. ഇതോ പരം ''കല്യാണപാപകാനീ''തി അവത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാ ഏവ ''കമ്മം അത്ഥീ''തിആദിനാ വികപ്പേന ദസ്സിതാ. തേസമ്പി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

പുരിസകാരാനുയോഗവണ്ണനാ.

കല്യാണവഗ്ഗോതിപി ഏതസ്സേവ നാമം.

൫൮. അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ

൫൩൩. ഇതോ പരം അഭിഞ്ഞാനുയോഗാദിവസേന അരഹത്തസാധനാ ഹോതി. തത്ഥ **ആമന്താ**തി സകവാദിനാ പടിഞ്ഞാതേ പരവാദീ ''ബഹിദ്ധാ അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപേ ഇദ്ധിവിധാദിവിസേസാധിഗമോ നത്ഥി, അജ്ഝത്തം അത്ഥി, തസ്മാ ഇദ്ധാദിനിബ്ബത്തകേന പുഗ്ഗലേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി മഞ്ഞമാനോ **നനു അത്ഥി കോചി ഇദ്ധിം വികുബ്ബതീ**തിആദിമാഹ. തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവ.

അഭിഞ്ഞാനുയോഗവണ്ണനാ.

൫൯-൬൨. ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൫൩൭. ഇദാനി **മാതാ**തിആദികോ ഞാതകാനുയോഗോ. **ഖത്തിയോ**തിആദികോ ജാതിഅനുയോഗോ. **ഗഹട്ഠോ പബ്ബജിതോ**തി പടിപത്തിഅനുയോഗോ. **ദേവോ മനുസ്സോ**തി ഉപപത്തിഅനുയോഗോ. **സോതാപന്നോ**തിആദികോ പടിവേധാനുയോഗോ, അരിയാനുയോഗോതിപി വുച്ചതി. തേ സബ്ബേ ഉത്താനത്ഥായേവ. ''അരഹാ ഹുത്വാ ന അരഹാ''തി പനേത്ഥ മോഘപഞ്ഹത്താ ന വുത്തം.

൬൩൫. **ചത്താരോ പുരിസയുഗാ**തിആദി സംഘാനുയോഗോ, സോപി ഉത്താനത്ഥോയേവ.

൬൩൮. **സങ്ഖതോ**തിആദി സച്ചികട്ഠസഭാവാനുയോഗോ. തത്ഥ **തതിയാ കോടീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തഥാരൂപസ്സ സച്ചികട്ഠസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. പുന പുട്ഠോ പുഗ്ഗലം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ.

൬൫൫. **അഞ്ഞോ പുഗ്ഗലോ**തിപഞ്ഹേപി സങ്ഖതേഹി ഖന്ധേഹി അഞ്ഞത്തം അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ.

൬൫൬. **ഖന്ധാ സങ്ഖതാ**തിആദി സങ്ഖതാസങ്ഖതാനി സരൂപേന ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞത്തപുച്ഛനത്ഥം വുത്തം.

൬൫൭. **രൂപം സങ്ഖത**ന്തിആദി ഖന്ധേ വിഭാഗതോ ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞത്തപുച്ഛനത്ഥം വുത്തം.

൬൫൮. **പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പാദോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ''ജാതിധമ്മാ ജരാധമ്മാ, അഥോ മരണധമ്മിനോ''തിആദിസുത്തവസേന പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ.

സങ്ഖതഭാവം പനസ്സ സോ ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി.

൨൧൭. പുന **ന ഉപ്പാദോ പഞ്ഞായതീ**തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോ "ദുക്ഖമേവ ഹി സമ്ഭോതി , ദുക്ഖം തിട്ഠതി വേതി ചാ"തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧) പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പാദാദയോ നാമ ന യുജ്ജന്തീതി പടിജാനാതി.

൨൧൯. **അത്ഥത്ഥമ്ഹീ**തി അത്ഥം വുച്ചതി നിബ്ബാനം. തത്ഥ **അത്ഥീ**തി പുച്ഛതി. തസ്സ അത്ഥിതായ സസ്സതം, നത്ഥിതായ. ഉച്ഛേദോ ആപജ്ജതി. തദുഭയമ്പി അനിച്ഛന്തോ പച്ഛാ പടിക്ഖിപതി.

ഞാതകാനുയോഗാദിവണ്ണനാ.

൧൫. പടിവേധാനുയോഗാദിവണ്ണനാ

൨൧൪. ഭവം നിസ്സായ പഞ്ഹേ **ഭവന്തി** ഉപപത്തിഭവം.

൨൧൮. വേദനം വേദിയമാനപഞ്ഹേ വേദനം വേദിയമാനോ പരിഗ്ഗഹിതവേദനോ യോഗാവചരോവ പജാനാതി, ബാലപുഥുജ്ജനോ നപ്പജാനാതി.

൨൨൪. കായാനുപസ്സനാദിപഞ്ഹാ ഉത്താനത്ഥായേവ.

൨൨൯. പാരായനഗാഥായ **സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ**തി സത്തസുഞ്ഞതവസേന ഖന്ധലോകം ഓലോകേഹീതി അത്ഥോ.

൨൨൮. **പുഗ്ഗലോ അവേക്ഖതീ**തി സകവാദിപുച്ഛാ. പരവാദിസ്സ ഹി "സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ"തി ഗാഥായ യോ അവേക്ഖതി, സോ പുഗ്ഗലോതി ലദ്ധി, തസ്മാ നം ഏവം പുച്ഛതി. **സഹ രൂപേനാ**തി രൂപകായേന സദ്ധിം. തതോ അനിസ്സട്ഠോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. ഇദം പഞ്ചവോകാരവസേന അനുജാനിത്വാ പുന തം ജീവന്തി പുട്ഠോ സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപതി. **വിനാ രൂപേനാ**തി ഇദം ചതുവോകാരവസേന അനുജാനിത്വാ പുന അഞ്ഞം ജീവന്തി പുട്ഠോ സുത്തവിരോധഭയേനേവ പടിക്ഖിപതി. "അബ്ഭന്തരഗതോ"തി ച "ബഹിദ്ധാ നിക്ഖമിത്വാ"തി ച ഇദം "സഹ രൂപേന വിനാ രൂപേനാ"തി ഹേട്ഠാ വുത്തസ്സ ലക്ഖണവചനം. തത്ഥ **അബ്ഭന്തരഗതോ**തി രൂപസ്സ അന്തോഗതോ, ഇതോ വാ ഏത്തോ വാ അനിക്ഖമിത്വാ രൂപപരിച്ഛേദവസേനേവ ഠിതോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. **നിക്ഖമിത്വാ**തി രൂപപരിച്ഛേദം അതിക്കമിത്വാ. രൂപം അനിസ്സിതോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ.

൨൩൧. **അനത്താ**തി അത്തനാ ജീവേന പുഗ്ഗലേന രഹിതോ. ഏകധമ്മേപി പുഗ്ഗലോ നത്ഥീതി അത്ഥോ. ഏവം സബ്ബസുത്താനം ആഗമട്ഠകഥാസു വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇധ പന സന്ധായഭാസിതമത്തമേവ വക്ഖാമ.

൨൩൪. **വുത്തം ഭഗവതാ സപ്പികുമ്ഭോ**തിആദി "സബ്ബാവ ദേസനാ യഥാരുതവസേനേവ അത്ഥതോ ന ഗഹേതബ്ബാ"തി ദസ്സനത്ഥം ആഭതം. യഥാ ഹി സുവണ്ണം ഗഹേത്വാ കതോ സുവണ്ണവികാരോ കുമ്ഭോ സുവണ്ണകുമ്ഭോതി വുച്ചതി, ന ഏവം സപ്പിം ഗഹേത്വാ കതോ സപ്പിസ്സ വികാരോ സപ്പികുമ്ഭോ

നാമ അത്ഥി. യസ്മിം പന കുമ്ഭേ സപ്പി പക്ഖിത്തം, സോ സപ്പികുമ്ഭോ നാമാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. തേലകുമ്ഭാദീസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ ച നിബ്ബാനം നിച്ചം ധുവം, ന ഏവം ഭത്തം വാ യാഗു വാ അത്ഥി. കാലപരിച്ഛേദം പന അകത്വാ ദിവസേ ദിവസേ ദസ്സാമാതി പഞ്ഞത്തവസേന ''നിച്ചഭത്തം ധുവയാഗൂ''തി വുച്ചതീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

''അത്ഥി പുഗ്ഗലോ അത്തഹിതായ പടിപന്നോ''തിആദീസുപി യഥാ രൂപാദയോ ധമ്മാ പച്ചത്തലക്ഖണസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന അത്ഥി, ന ഏവം പുഗ്ഗലോ . രൂപാദീസു പന സതി 'ഏവംനാമോ''ഏവംഗോത്തോ'തി വോഹാരോ ഹോതി. ഇതി ഇമിനാ ലോകവോഹാരേന ലോകസമ്മുതിയാ ലോകനിരുത്തിയാ അത്ഥി പുഗ്ഗലോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. വുത്തമ്പി ചേതം ഭഗവതാ - ''ഇമാ ഖോ ചിത്ത, ലോകസമഞ്ഞാ ലോകനിരുത്തിയോ ലോകവോഹാരാ ലോകപഞ്ഞത്തിയോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൪൪൦). രൂപാദിധമ്മാ പന വിനാപി ലോകസമ്മുതിം പച്ചത്തസാമഞ്ഞലക്ഖണവസേന പഞ്ഞാപനതോ അത്ഥീതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

ബുദ്ധാനം പന **ദ്വേ കഥാ** സമ്മുതികഥാ ച പരമത്ഥകഥാ ച. തത്ഥ സത്തോ, പുഗ്ഗലോ, ദേവോ, ബ്രഹ്മാതിആദികാ **സമ്മുതികഥാ** നാമ. അനിച്ചം, ദുക്ഖം, അനത്താ, ഖന്ധാ, ധാതുയോ, ആയതനാനി, സതിപട്ഠാനാ, സമ്മപ്പധാനാതിആദികാ **പരമത്ഥകഥാ** നാമ.

തത്ഥ യോ സമ്മുതിദേസനായ സത്തോതി വാ…പേ॰… ബ്രഹ്മാതി വാതി വുത്തേ ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും നിയ്യാതും അരഹത്തജയഗ്ഗാഹം ഗഹേതും സക്കോതി, തസ്സ ഭഗവാ ആദിതോവ സത്തോതി വാ പുഗ്ഗലോതി വാ പോസോതി വാ ദേവോതി വാ ബ്രഹ്മാതി വാ കഥേതി. യോ പരമത്ഥദേസനായ അനിച്ചന്തി വാ ദുക്ഖന്തി വാതിആദീസു അഞ്ഞതരം സുത്വാവ ജാനിതും പടിവിജ്ഝിതും നിയ്യാതും അരഹത്തജയഗ്ഗാഹം ഗഹേതും സക്കോതി. തസ്സ അനിച്ചന്തിആദീസു അഞ്ഞതരം കഥേതി. തഥാ സമ്മുതികഥായ ബുജ്ഝനകസത്തസ്സ ന പഠമം പരമത്ഥകഥം കഥേതി. സമ്മുതികഥായ പന ബോധേത്വാ പച്ഛാ പരമത്ഥകഥം കഥേതി . പരമത്ഥകഥായ ബുജ്ഝനകസത്തസ്സാപി ന പഠമം സമ്മുതികഥം കഥേതി. പരമത്ഥകഥായ പന ബോധേത്വാ പച്ഛാ സമ്മുതികഥം കഥേതി. പകതിയാ പന പഠമമേവ പരമത്ഥകഥം കഥേന്തസ്സ ദേസനാ ലൂഖാകാരാ ഹോതി. തസ്മാ ബുദ്ധാ പഠമം സമ്മുതികഥം കഥേത്വാ പച്ഛാ പരമത്ഥകഥം കഥേന്തി. തേ സമ്മുതികഥം കഥേന്താപി സച്ചമേവ സഭാവമേവ അമുസാവ കഥേന്തി. പരമത്ഥകഥം കഥേന്താപി സച്ചമേവ സഭാവമേവ അമുസാവ കഥേന്തി. അയഞ്ഹി -

''ദുവേ സച്ചാനി അക്ഖാസി, സമ്ബുദ്ധോ വദതം വരോ;
സമ്മുതിം പരമത്ഥഞ്ച, തതിയം നുപലബ്ഭതി''.

തത്ഥ -

''സങ്കേതവചനം സച്ചം, ലോകസമ്മുതികാരണം;
പരമത്ഥവചനം സച്ചം, ധമ്മാനം തഥലക്ഖണ''ന്തി.

അപരോ നയോ - ദ്വേ ഭഗവതോ ദേസനാ പരമത്ഥദേസനാ ച ഖന്ധാദിവസേന, സമ്മുതിദേസനാ ച സപ്പികുമ്ഭാദിവസേന. ന ഹി ഭഗവാ സമഞ്ഞം അതിധാവതി. തസ്മാ ''അത്ഥി പുഗ്ഗലോ''തി വചനമത്തതോ അഭിനിവേസോ ന കാതബ്ബോ. സത്ഥാരാ ഹി -

''പഞ്ഞത്തിം അനതിക്കമ്മ, പരമത്ഥോ പകാസിതോ;
സമഞ്ഞം നാതിധാവേയ്യ, തസ്മാ അഞ്ഞോപി പണ്ഡിതോ;
പരമത്ഥം പകാസേന്തോ, സമഞ്ഞം നാതിധാവയേ''.

സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പുഗ്ഗലകഥാ നിട്ഠിതാ.

၃. പരിഹാനികഥാ

၅. വാദയുത്തിപരിഹാനിവണ്ണനാ

၃၈၈. ഇദാനി പരിഹാനികഥാ ഹോതി. പരിഹാനിധമ്മോ അപരിഹാനിധമ്മോ, "ദ്വേമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സേക്ഖസ്സ, ഭിക്ഖുനോ പരിഹാനായ സംവത്തന്തി" (അം॰ നി॰ ၃.၅၇၈), "പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, ധമ്മാ സമയവിമുത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ പരിഹാനായ സംവത്തന്തീ"തി (അം॰ നി॰ ၆.၅၉၈) ഏവമാദീനി ഹി സുത്താനി നിസ്സായ സമ്മിതിയാ വജ്ജിപുത്തകാ സബ്ബത്ഥിവാദിനോ ഏകച്ചേ ച മഹാസങ്ഘികാ അരഹതോപി പരിഹാനിം ഇച്ഛന്തി, തസ്മാ തേ വാ ഹോന്തു അഞ്ഞേയേവ വാ, യേസം അയം ലദ്ധി, തേസം ലദ്ധിഭിന്ദനത്ഥം **പരിഹായതി അരഹാ അരഹത്താ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ര **പരിഹായതീ**തി ദ്വേ പരിഹാനിയോ പത്തപരിഹാനി ച അപ്പത്തപരിഹാനി ച. തത്ഥ "ദുതിയമ്പി ഖോ ആയസ്മാ ഗോധികോ തമ്ഹാ സാമയികായ ചേതോവിമുത്തിയാ പരിഹായീ"തി (സം॰ നി॰ ၅.၅၉၈) അയം പത്തപരിഹാനി നാമ. "മാ വോ സാമഞ്ഞത്ഥികാനം സതം സാമഞ്ഞത്ഥോ പരിഹായീ"തി (മ॰ നി॰ ၅.၈၅၈-၈၅၉) അയം അപ്പത്തപരിഹാനി. താസു ഇധ പത്തപരിഹാനി അധിപ്പേതാ. തഞ്ഹി സന്ധായ **ആമന്താ**തി പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. സകസമയേ പന ഇമം പത്തപരിഹാനിം നാമ ലോകിയസമാപത്തിയാവ ഇച്ഛന്തി, ന അരഹത്താദീഹി സാമഞ്ഞഫലേഹി. പരസമയേപി നം സബ്ബസാമഞ്ഞഫലേസു സബ്ബഭവേസു സബ്ബകാലേസു സബ്ബേസഞ്ച പുഗ്ഗലാനം ന ഇച്ഛന്തി. തം പന തേസം ലദ്ധിമത്തമേവാതി സബ്ബം ലദ്ധിജാലം ഭിന്ദിതും പുന **സബ്ബത്ഥാ**തിആദിനാ നയേന ദേസനാ വഡ്ഢിതാ.

തത്ഥ യസ്മാ പരവാദീ കമേന പരിഹായിത്വാ സോതാപത്തിഫലേ ഠിതസ്സ അരഹതോ പരിഹാനിം ന ഇച്ഛതി, ഉപരിഫലേസു ഠിതസ്സേവ ഇച്ഛതി. യസ്മാ ച രൂപാരൂപഭവേസു ഠിതസ്സ ന ഇച്ഛതി, കമ്മാരാമതാദീനം പന പരിഹാനിയധമ്മാനം ഭാവതോ കാമഭവേ ഠിതസ്സേവ ഇച്ഛതി, തസ്മാ "സബ്ബത്ഥാ"തി പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി. പുന ദള്ഹം കത്വാ പുട്ഠോ കാമഭവം സന്ധായ പടിജാനാതി. സബ്ബസ്മിമ്പി ഹി കാമഭവേ പരിഹാനികരാ കാമഗുണാ അത്ഥി, തസ്മാ തത്ഥ പരിഹായതീതി തസ്സ ലദ്ധി.

തതിയപുച്ഛായ **പരിഹാനീ**തി പരിഹാനികരേ ധമ്മേ പുച്ഛതി. തത്ഥ യസ്മാ പരിഹാനി നാമ കമ്മാരാമതാദിധമ്മാ, വിസേസതോ വാ കാമരാഗബ്യാപാദാ ഏവ, തേ ച രൂപാരൂപഭവേ നത്ഥി, തസ്മാ "ന ഹേവ"ന്തി പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ.

സബ്ബദാതി കാലപുച്ഛാ. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ യോനിസോമനസികാരകാലേ അപരിഹായനതോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയേ അയോനിസോമനസികരോതോ രത്തിഭാഗേ വാ ദിവസഭാഗേ വാ സബ്ബദാ പരിഹായനതോ പടിജാനാതി. തതിയേ പരിഹാനികരധമ്മസമായോഗേ സതി മുഹുത്തമേവ പരിഹാനി നാമ ഹോതി, തതോ പുബ്ബേ അപരിഹീനസ്സ പച്ഛാ പരിഹീനസ്സ ച പരിഹാനി നാമ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി.

സബ്ബേവ അരഹന്തോതി പഞ്ഹാനം പഠമസ്മിം തിക്ഖിന്ദ്രിയേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയസ്മിം മുദിന്ദ്രിയേ സന്ധായ പടിജാനാതി. തതിയസ്മിമ്പി തിക്ഖിന്ദ്രിയാവ അധിപ്പേതാ. തേസഞ്ഹി സബ്ബേസമ്പി പരിഹാനി ന ഹോതീതി തസ്സ ലദ്ധി.

സേട്ഠിഉദാഹരണേ പഠമപുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, ദുതിയാ സകവാദിസ്സ. തത്രായം അധിപ്പായോ - യം മം തുമ്ഹേ പുച്ഛഥ - ''അരഹാ അരഹത്താ പരിഹായന്തോ ചതൂഹി ഫലേഹി പരിഹായതീ''തി, തത്ര വോ പടിപുച്ഛാമി - ''ചതൂഹി സതസഹസ്സേഹി സേട്ഠീ സേട്ഠിത്തം കരോന്തോ സതസഹസ്സേഹി പരിഹീനേ സേട്ഠീ സേട്ഠിത്താ പരിഹീനോ ഹോതീ''തി. തതോ സകവാദിനാ ഏകദേസേന പരിഹാനിം സന്ധായ ''ആമന്താ''തി വുത്തേ **സബ്ബസാപതേയ്യാ പരിഹീനോ ഹോതീ**തി പുച്ഛതി. തഥാ അപരിഹീനത്താ സകവാദീ ന ഹേവാതി വത്വാ അഥ നം ''ഏവമേവ അരഹാപി പരിഹായതി ച. ന ച ചതൂഹി ഫലേഹീ''തി ഉപ്പന്നലദ്ധികം ദുതിയം ഭബ്ബപഞ്ഹം പുച്ഛതി. പരവാദീ സേട്ഠിനോ അഭബ്ബതായ നിയമം അപസ്സന്തോ പടിജാനിത്വാ അരഹതോ ചതൂഹി ഫലേഹി പരിഹാനിഭബ്ബതം പുട്ഠോ ''നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൮൭) വചനസ്സ അയോനിസോ അത്ഥം ഗഹേത്വാ ലദ്ധിയം ഠിതോ സോതാപത്തിഫലതോ പരിഹായിതും അഭബ്ബതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. തം പനസ്സ ലദ്ധിമത്തമേവാതി.

ഏത്താവതാ വാദയുത്തി നാമ നിട്ഠിതാ ഹോതി.

൨. അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനിവണ്ണനാ

൨൪൦. ഇദാനി അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനാ ആരദ്ധാ. തത്ഥ യസ്മാ കേചി അരഹതോവ പരിഹാനിം ഇച്ഛന്തി, കേചി അനാഗാമിനോപി, കേചി സകദാഗാമിസ്സപി. സോതാപന്നസ്സ പന സബ്ബേപി ന ഇച്ഛന്തിയേവ. യേ അരഹത്താ പരിഹായിത്വാ അനാഗാമിസകദാഗാമിഭാവേ ഠിതാ, തേസം പരിഹാനിം ഇച്ഛന്തി, ന ഇതരേസം അനാഗാമിസകദാഗാമീനം. സോതാപന്നസ്സ പന തേപി സബ്ബഥാപി ന ഇച്ഛന്തിയേവ, തസ്മാ പേയ്യാലമുഖേന പുച്ഛാ കതാ. തത്ഥ തേസം ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച വേദിതബ്ബാ. ''പരിഹായതി അനാഗാമീ അനാഗാമിഫലാ''തി ഹി പഞ്ഹസ്മിം യേ അനാഗാമിനോ പരിഹാനിം ന ഇച്ഛന്തി, തേസം വസേന പടിക്ഖേപോ. യേ പകതിഅനാഗാമിനോ വാ അരഹത്താ പരിഹായിത്വാ ഠിതഅനാഗാമിനോ വാ പരിഹാനിം ഇച്ഛന്തി, തേസം വസേന പടിഞ്ഞാതി ഇദമേത്ഥ നയമുഖം. തസ്സാനുസാരേന സബ്ബപേയ്യാലാ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാ.

൨൪൫. യം പനേത്ഥ ''സോതാപത്തിഫലസ്സ അനന്തരാ അരഹത്തംയേവ സച്ഛികരോതീ''തി വുത്തം, തം പരിഹീനസ്സ പുന വായമതോ അരഹത്തപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം. ഇതരോ സോതാപത്തിഫലാനന്തരം അരഹത്തസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി.

൨൪൨. തതോ പരം ''പരിഹാനി നാമേസാ കിലേസപ്പഹാനസ്സ വാ മന്ദതായ ഭവേയ്യ, മഗ്ഗഭാവനാദീനം വാ അനധിമത്തതായ, സച്ചാനം വാ അദസ്സനേനാ''തി ഏവമാദീനം വസേന അനുയുഞ്ജിതും **കസ്സ ബഹുതരാ കിലേസാ**

പഹീനാതിആദി വുത്തം. തം സബ്ബം ഉത്താനാധിപ്പായമേവ സുത്താനം പനത്ഥോ ആഗമട്ഠകഥാസു വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

൨൬൨. **സമയവിമുത്തോ അരഹാ അരഹത്താ പരിഹായതീ**തി ഏത്ഥ മുദിന്ദ്രിയോ സമയവിമുത്തോ, തിക്ഖിന്ദ്രിയോ അസമയവിമുത്തോതി തേസം ലദ്ധി. സകസമയേ പന അവസിപ്പത്തോ ഝാനലാഭീ സമയവിമുത്തോ, വസിപ്പത്തോ ഝാനലാഭീ ചേവ സബ്ബേ ച അരിയപുഗ്ഗലാ അരിയേ വിമോക്ഖേ അസമയവിമുത്താതി സന്നിട്ഠാനം. സോ പന തം അത്തനോ ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ സമയവിമുത്തോ പരിഹായതി, ഇതരോ ന പരിഹായതീ"തി ആഹ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

അരിയപുഗ്ഗലസംസന്ദനപരിഹാനിവണ്ണനാ.

൩. സുത്തസാധനപരിഹാനിവണ്ണനാ

൨൬൪. ഇദാനി സുത്തസാധനാ ഹോതി. തത്ഥ **ഉച്ചാവചാ**തി ഉത്തമഹീനഭേദതോ ഉച്ചാ ച അവചാ ച. **പടിപാദാ**തി പടിപദാ. **സമണേന പകാസിതാ**തി ബുദ്ധസമണേന ജോതിതാ. സുഖാപടിപദാ ഹി ഖിപ്പാഭിഞ്ഞാ ഉച്ചാ. ദുക്ഖാപടിപദാ ദന്ധാഭിഞ്ഞാ അവചാ. ഇതരാ ദ്വേ ഏകേനങ്ഗേന ഉച്ചാ, ഏകേന അവചാ. പഠമം വുത്താ ഏവ വാ ഉച്ചാ, ഇതരോ തിസ്സോപി അവചാ. തായ ചേതായ ഉച്ചാവചായ പടിപദായ **ന പാരം ദിഗുണം യന്തി**, ഏകമഗ്ഗേന ദ്വിക്ഖത്തും നിബ്ബാനം ന ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. കസ്മാ? യേന മഗ്ഗേന യേ കിലേസാ പഹീനാ, തേന തേസം പുന അപ്പഹാതബ്ബതോ. ഏതേന പരിഹാനിധമ്മാഭാവം ദീപേതി. **നയിദം ഏകഗുണം മുത**ന്തി തഞ്ച ഇദം പാരം ഏകവാരംയേവ ഫുസനാരഹം ന ഹോതി. കസ്മാ? ഏകേന മഗ്ഗേന സബ്ബകിലേസാനം അപ്പഹാനതോ. ഏതേന ഏകമഗ്ഗേനേവ അരഹത്താഭാവം ദീപേതി.

അത്ഥി ഛിന്നസ്സ ഛേദിയന്തി ഛിന്നസ്സ കിലേസവട്ടസ്സ പുന ഛിന്ദിതബ്ബം കിഞ്ചി അത്ഥീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ തിക്ഖിന്ദ്രിയം സന്ധായ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ മുദിന്ദ്രിയം സന്ധായ പടിജാനാതി. സകവാദീ സുത്തം ആഹരിത്വാ നത്ഥിഭാവം ദസ്സേതി. തത്ഥ **ഓഘപാസോ**തി കിലേസോഘോ ചേവ കിലേസപാസോ ച.

൨൬൬. **കതസ്സ പടിചയോ**തി ഭാവിതസ്സ മഗ്ഗസ്സ പുന ഭാവനാ. ഇധാപി പടിക്ഖേപപടിജാനനാനി പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

൨൬൭. **പരിഹാനായ സംവത്തന്തീ**തി പരവാദിനാ ആഭതേ സുത്തേ പഞ്ച ധമ്മാ അപ്പത്തപരിഹാനായ ചേവ ലോകിയസമാപത്തിപരിഹാനായ ച സംവത്തന്തി. സോ പന പത്തസ്സ അരഹത്തഫലസ്സ പരിഹാനായ സല്ലക്ഖേതി. തേനേവ **അത്ഥി അരഹതോ കമ്മാരാമതാ**തി ആഹ. ഇതരോപി അസമയവിമുത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിപിത്വാ ഇതരം സന്ധായ പടിജാനാതി. കാമരാഗവസേന വാ പവത്തമാനം തം പടിക്ഖിപിത്വാ ഇതരഥാ പവത്തമാനം പടിജാനാതി. രാഗാദീനം പന അത്ഥിതം പുട്ഠോ പടിജാനിതും ന സക്കോതി.

ഥന്ധവ്യു. കിം പരിയുട്ഠിതോതി കേന പരിയുട്ഠിതോ അനുബന്ധോ അജ്ഝോത്ഥതോ വാ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. അനുസയപുച്ഛായപി തിക്ഖിന്ദ്രിയമുദിന്ദ്രിയവസേനേവ പടിക്ഖേപപടിജാനനാനി വേദിതബ്ബാനി. കല്യാണാനുസയോതി വചനമത്തസാമഞ്ഞേന വാ പടിജാനാതി. **രാഗോ ഉപചയം ഗച്ഛതീ**തി ഭാവനായ പഹീനം സന്ധായാഹ. പരതോ ദോസമോഹേസുപി ഏസേവ നയോ. സക്കായദിട്ഠിആദീനം പന ദസ്സനേന പഹീനത്താ ഉപചയം ന ഇച്ഛതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സുത്തസാധനാ.

പരിഹാനികഥാ നിട്ഠിതാ.

൩. ബ്രഹ്മചരിയകഥാ

൧. സുദ്ധബ്രഹ്മചരിയകഥാവണ്ണനാ

൨൬൭. ഇദാനി ബ്രഹ്മചരിയകഥാ ഹോതി. തത്ഥ ദ്വേ ബ്രഹ്മചരിയവാസാ, മഗ്ഗഭാവനാ ച പബ്ബജ്ജാ ച. പബ്ബജ്ജാ സബ്ബദേവേസു നത്ഥി. മഗ്ഗഭാവനാ ഠപേത്വാ അസഞ്ഞസത്തേ സേസേസു അപ്പടിസിദ്ധാ. തത്ഥ യേ പരനിമ്മിതവസവത്തിദേവേ ഉപാദായ തദുപരിദേവേസു മഗ്ഗഭാവനമ്പി ന ഇച്ഛന്തി സേയ്യഥാപി സമ്മിതിയാ, തേ സന്ധായ **നത്ഥി ദേവേസൂ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. ''തീഹി, ഭിക്ഖവേ, ഠാനേഹി ജമ്ബുദീപകാ മനുസ്സാ ഉത്തരകുരുകേ ച മനുസ്സേ അധിഗ്ഗണ്ഹന്തി ദേവേ ച താവതിംസേ. കതമേഹി തീഹി? സൂരാ സതിമന്തോ ഇധ ബ്രഹ്മചരിയവാസോ''തി (അം॰ നി॰ ൯.൨൧) ഇദം സുത്തം നിസ്സായ ദ്വേപി ബ്രഹ്മചരിയവാസാ നത്ഥി ദേവേസൂതി ഉപ്പന്നലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന ദിന്നമ്പി ബ്രഹ്മചരിയാനം അന്തരായികധമ്മവസേനേവ **സബ്ബേ ദേവാ ജളാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **ഹത്ഥസംവാചികാ**തി മൂഗാ വിയ ഹത്ഥമുദ്ധായ വത്താരോ. പരതോ **അത്ഥി ദേവേസൂ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, മഗ്ഗഭാവനം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പടിഞ്ഞായ അധിപ്പായം അസല്ലക്ഖേത്വാ പബ്ബജ്ജാവസേന അനുയോഗോ പരവാദിസ്സ.

൨൭൦. **യത്ഥ നത്ഥി പബ്ബജ്ജാ**തി പഞ്ഹേ ഗിഹീനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച ദേവാനം മഗ്ഗപടിലാഭം സന്ധായ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ. പുന പുട്ഠോ പച്ചന്തവാസിനോ ചേവ അസഞ്ഞസത്തേ ച സന്ധായ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. **യോ പബ്ബജതീ**തിആദീസു പുച്ഛാസുപി ഏസേവ നയോ. പുന ''അത്ഥി ദേവേസൂ''തി പഞ്ഹേപി മഗ്ഗഭാവനം സന്ധായേവ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ, ''സബ്ബദേവേസൂ''തി വുത്തേ അസഞ്ഞസത്തേ സന്ധായ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ.

൨൭൧. **മനുസ്സേസൂ**തി പഞ്ഹദ്വയേ ജമ്ബുദീപകേ സന്ധായ പടിഞ്ഞാ. പച്ചന്തവാസിനോ സന്ധായ പടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ.

അത്ഥി യത്ഥ അത്ഥീതി അത്ഥി തേ ദേവാ, അത്ഥി വാ സോ പദേസോ, യത്ഥ അത്ഥീതി ഏവം സത്തപദേസവിഭാഗമുഖേന വിസ്സജ്ജനം സകവാദിസ്സ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബേ ഏകന്തരികപഞ്ഹാ വേദിതബ്ബാ.

൨൭൨. സുത്താനുയോഗേ **കുഹിം ഫലുപ്പത്തീ**തി തസ്സ അനാഗാമിനോ അരഹത്തഫലുപ്പത്തി കുഹിന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. **തത്ഥേവാ**തി സുദ്ധാവാസേസൂതി അത്ഥോ.

ഹന്ദ ഹീതി കാരണത്ഥേ നിപാതോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - യസ്മാ അനാഗാമിപുഗ്ഗലോ ഇധ ലോകേ ഭാവിതേന മഗ്ഗേന തത്ഥ സുദ്ധാവാസേസു ഫലം സച്ഛികരോതി, ന തത്ഥ അഞ്ഞം മഗ്ഗം ഭാവേതി, തസ്മാ നത്ഥി ദേവേസു ബ്രഹ്മചരിയവാസോതി.

൨. സംസന്ദനബ്രഹ്മചരിയവണ്ണനാ

൨൬൩. ഇദാനി യദി അഞ്ഞത്ഥ ഭാവിതേന മഗ്ഗേന അഞ്ഞത്ഥ ഫലസച്ഛികിരിയാ ഹോതി, സോതാപന്നാദീനമ്പി സിയാതി ഏതമത്ഥം ദസ്സേതും പുന **അനാഗാമീ**തിആദീനം സംസന്ദനപുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ അനാഗാമിസ്സ ഫലസച്ഛികിരിയായ പടിഞ്ഞാ, സേസാനം ഫലസച്ഛികിരിയായ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. ഇധ ഭാവിതമഗ്ഗോ ഹി അനാഗാമീ ഇധവിഹായനിട്ഠോ നാമ ഹോതി. സോ ഇധ അനാഗാമിമഗ്ഗം ഭാവേത്വാ "ഓപപാതികോ തത്ഥപരിനിബ്ബായീ"തി വചനതോ "പുന മഗ്ഗഭാവനം വിനാ ഉപപത്തിവസേനേവ അരഹത്തഫലം സച്ഛികരോതീ"തി തസ്സ ലദ്ധി. സോതാപന്നസകദാഗാമിനോ പന തത്ഥ മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ തത്രൂപപത്തികാ നാമ ഹോന്തീതി തേസം ഇധാഗമനഞ്ഞേവ നത്ഥി. ഇതി സോ അനാഗാമിസ്സ ഫലസച്ഛികിരിയം പുട്ഠോ പടിജാനാതി. ഇതരേസം പടിക്ഖിപതി.

അനാഗാമീ പുഗ്ഗലോ തത്ഥ ഭാവിതേന മഗ്ഗേനാതി പഞ്ഹേ "അനാഗാമിനോ തത്ഥ മഗ്ഗഭാവനാവ നത്ഥീ"തി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതി. **മഗ്ഗോ ച ഭാവീയതി, ന ച കിലേസാ പഹീയന്തീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ , രൂപാവചരമഗ്ഗം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. രൂപാവചരമഗ്ഗേന ഹി സോ ഇധവിഹായനിട്ഠോ നാമ ജാതോ.

അനാഗാമീ പുഗ്ഗലോ കതകരണീയോതി പഞ്ഹേ "ഓപപാതികോ തത്ഥപരിനിബ്ബായീ"തി വചനതോ ഉപപത്തിയാവസ്സ കതകരണീയാദിഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അരഹാ**തി പഞ്ഹേ ഇധപരിനിബ്ബായിനോ അരഹതോ വസേനേവ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ തത്ഥപരിനിബ്ബായിനോ വസേന പടിജാനാതി.

അത്ഥി അരഹതോ പുനബ്ഭവോതിആദീസുപി തത്ഥപരിനിബ്ബായീ ഇധപരിനിബ്ബായീനം വസേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അപ്പടിവിദ്ധാകുപ്പോവ തത്ഥപരിനിബ്ബായതീ**തി പുട്ഠോ ഇധേവ ഭാവിതേന മഗ്ഗേന തസ്സ അകുപ്പപടിവേധം ഇച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി.

യഥാ മിഗോതി പഠമം ഉദാഹരണം പരവാദിസ്സ, ദുതിയം സകവാദിസ്സ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ബ്രഹ്മചരിയകഥാ നിട്ഠിതാ.

൩. ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ

൨൬൪. ഇദാനി ഓധിസോകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ സോതാപന്നാദീനം നാനാഭിസമയവസേന ദുക്ഖദസ്സനാദീഹി ഓധിസോ ഓധിസോ ഏകദേസേന ഏകദേസേന കിലേസപ്പഹാനം ഇച്ഛന്തി സേയ്യഥാപി ഏതരഹി സമ്മിതിയാദയോ, തേസം തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും **ഓധിസോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, ഏകദേസേന സോതാപന്നാദിഭാവസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപോ പരവാദിസ്സ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബവാരേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

ഓധിസോകഥാവണ്ണനാ.

൪. ജഹതികഥാ

൧. നസുത്താഹരണകഥാവണ്ണനാ

൨൭൫. ഇദാനി ജഹതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ‘‘ഝാനലാഭീ പുഥുജ്ജനോ സഹ സച്ചാഭിസമയാ അനാഗാമീ നാമ ഹോതി, തസ്സ പുഥുജ്ജനകാലേയേവ കാമരാഗബ്യാപാദാ പഹീനാ’’തി ലദ്ധി സേയ്യഥാപി ഏതരഹി സമ്മിതിയാനം, തേസം തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും **ജഹതി പുഥുജ്ജനോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ഝാനവിക്ഖമ്ഭിതാനം പന തേസം പരിയുട്ഠാനം അപസ്സന്തസ്സ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. യസ്മാ പന തേസം ഝാനവിക്ഖമ്ഭിതാനമ്പി അനാഗാമിമഗ്ഗേനേവ അച്ചന്തം പഹാനം ഹോതി, തസ്മാ പുന **അച്ചന്ത**ന്തിആദിഅനുയോഗോ സകവാദിസ്സ, തഥാരൂപസ്സ പഹാനസ്സ അഭാവതോ പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. വിക്ഖമ്ഭേതീതി അച്ചന്തവിക്ഖമ്ഭനമേവ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തതോ പരം അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠേന സദ്ധിം പുഥുജ്ജനസംസന്ദനം ഹോതി. തം ഉത്താനത്ഥമേവ.

൨൭൭. തതോ പരം **അനാഗാമിഫലേ സണ്ഠാതീ**തി പുട്ഠോ ഝാനാനാഗാമിതം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അരഹത്തേ സണ്ഠാതീ**തി പുട്ഠോ ദസ്സനമഗ്ഗേന ഉദ്ധമ്ഭാഗിയാനം പഹാനാഭാവതോ പടിക്ഖിപതി.

അപുബ്ബം അചരിമം തയോ മഗ്ഗേതി പുട്ഠോ തഥാരൂപായ ഭാവനായ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ തിണ്ണം മഗ്ഗാനം കിച്ചസബ്ഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. സാമഞ്ഞഫലപുച്ഛാസുപി ഏസേവ നയോ. **കതമേന മഗ്ഗേനാ**തി പുട്ഠോ **അനാഗാമിമഗ്ഗേനാ**തി ഝാനാനാഗാമിതം സന്ധായ വദതി. പുന സംയോജനപ്പഹാനം പുട്ഠോ തിണ്ണം അനാഗാമിമഗ്ഗേന തേസം കിലേസാനം അപ്പഹേയ്യത്താ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ പഠമമഗ്ഗസ്സേവ ഝാനാനാഗാമിമഗ്ഗഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ജഹതികഥാ.

൫. സബ്ബമത്ഥീതികഥാ

൧. വാദയുത്തിവണ്ണനാ

൨൭൨. ഇദാനി സബ്ബമത്ഥീതിവാദകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''യം കിഞ്ചി രൂപം അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നം...പേ॰... അയം വുച്ചതി രൂപക്ഖന്ധോ''തിആദിവചനതോ (വിഭ॰ ൨) ''സബ്ബേപി അതീതാദിഭേദാ ധമ്മാ ഖന്ധസഭാവം ന വിജഹന്തി, തസ്മാ സബ്ബം അത്ഥിയേവ നാമാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി സബ്ബത്ഥിവാദാനം, തേസം ലദ്ധിവിസോധനത്ഥം **സബ്ബമത്ഥീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, വുത്തപ്പകാരായ ലദ്ധിയാ ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബസ്മിം സരീരേ സബ്ബമത്ഥീതി പുച്ഛതി. **സബ്ബദാ**തി സബ്ബസ്മിം കാലേ സബ്ബമത്ഥീതി പുച്ഛതി. **സബ്ബേന സബ്ബ**ന്തി സബ്ബേനാകാരേന സബ്ബമത്ഥീതി പുച്ഛതി. **സബ്ബേസൂ**തി സബ്ബേസു ധമ്മേസു സബ്ബമത്ഥീതി പുച്ഛതി. **അയോഗ**ന്തി അയുത്തം. നാനാസഭാവാനഞ്ഹി യോഗോ ഹോതി, ന ഏകസഭാവസ്സ. ഇതി ഇമസ്മിം പക്ഖേ രൂപം വേദനായ, വേദനം വാ രൂപേന അനാനം ഏകലക്ഖണമേവ കത്വാ സബ്ബമത്ഥീതി പുച്ഛതി. **യമ്പി നത്ഥി തമ്പത്ഥീ**തി യമ്പി ഖരവിസാണാദികം സസവിസാണാദികം വാ കിഞ്ചി നത്ഥീതി സിദ്ധം, തമ്പി തേ അത്ഥീതി പുച്ഛതി. **സബ്ബമത്ഥീതി യാ ദിട്ഠി സാ ദിട്ഠി മിച്ഛാദിട്ഠീതി, യാ ദിട്ഠി സാ ദിട്ഠി സമ്മാദിട്ഠീതി ഹേവമത്ഥീ**തി ഇമിനാ ഇദം പുച്ഛതി - യാ തേ ഏസാ സബ്ബമത്ഥീതി ദിട്ഠി, സാ ദിട്ഠി അയാഥാവകത്താ മിച്ഛാദിട്ഠീതി ഏവം യാ അമ്ഹാകം ദിട്ഠി, സാ ദിട്ഠി യാഥാവകത്താ സമ്മാദിട്ഠീതി ഏവം തവ സമയേ അത്ഥീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ സബ്ബേസുപി ഏതേസു നയേസു വുത്തപ്പകാരായ അത്ഥിതായ അഭാവതോ പടിക്ഖിപതി. ഇമേസു പന സബ്ബേസുപി നയേസു ''ആജാനാഹി നിഗ്ഗഹ''ന്തി ആദിം കത്വാ സബ്ബോ കഥാമഗ്ഗഭേദോ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോതി അയം താവേത്ഥ വാദയുത്തി.

൨. കാലസംസന്ദനവണ്ണനാ

൨൭൩-൨൭൪. ഇദാനി അതീതം അത്ഥീതി കാലസംസന്ദനം ഹോതി. തത്ഥ **അതീതം അത്ഥീ**തിആദികം സുദ്ധികസംസന്ദനം. **അതീതം രൂപം അത്ഥീ**തിആദികം ഖന്ധവസേന കാലസംസന്ദനം.

൨൭൫. പച്ചുപ്പന്നം രൂപം അപ്പിയം കരിത്വാതി അതീതാനാഗതം പഹായ പച്ചുപ്പന്നരൂപമേവ അപ്പിയം അവിഭജിതബ്ബം കരിത്വാ. **രൂപഭാവം ജഹതീ**തിപക്ഖേ നിരുദ്ധസ്സാപി രൂപസ്സ രൂപക്ഖന്ധസങ്ഗഹിതത്താ പടിക്ഖിപതി. **രൂപഭാവം ന ജഹതീ**തി പടിലോമപക്ഖേപി രൂപക്ഖന്ധേന സങ്ഗഹിതത്താവ പടിജാനാതി. **ഓദാതം വത്ഥം അപ്പിയം കരിത്വാ**തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി ന സബ്ബം വത്ഥം ഓദാതം, ഇമിനാ പന വത്ഥന്തി അവത്വാ ''ഓദാതം വത്ഥം അപ്പിയം കരിത്വാ''തി വുത്തേ സകവാദിനാ ഏകത്ഥതാ അനുഞ്ഞാതാ. **ഓദാതഭാവം ജഹതീ**തി പക്ഖേ വണ്ണവിഗമം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **വത്ഥഭാവം ജഹതീ**തി ഏത്ഥ പന പഞ്ഞത്തിയാ അവിഗതത്താ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ. പടിലോമേപി ഏസേവ നയോ.

൨൮൩. **അതീതം അതീതഭാവം ന ജഹതീ**തി പുട്ഠോ "യദി ജഹേയ്യ, അനാഗതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ സിയാ"തി മഞ്ഞമാനോ പടിജാനാതി. **അനാഗതം അനാഗതഭാവം ന ജഹതീ**തി പുട്ഠോ പന "യദി ന ജഹേയ്യ, അനാഗതമേവസ്സ , പച്ചുപ്പന്നഭാവം ന പാപുണേയ്യാ"തി മഞ്ഞമാനോ പടിക്ഖിപതി. പച്ചുപ്പന്നപഞ്ഹേപി അതീതഭാവം അനാപജ്ജനദോസോ സിയാതി പടിക്ഖിപതി. അനുലോമപഞ്ഹേസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൨൮൭. ഏവം സുദ്ധികനയം വത്വാ പുന ഖന്ധവസേന ദസ്സേതും **അതീതം രൂപ**ന്തിആദി വുത്തം. തം സബ്ബം പാളിഅനുസാരേനേവ സക്കാ ജാനിതും.

വചനസോധനവണ്ണനാ

൨൮൮. ഇദാനി "അതീതം നത്ഥീ"തിആദി വചനസോധനാ ഹോതി. തത്ഥ **ഹഞ്ചി അതീതം നത്ഥീ**തി യദി അതീതം നോ അത്ഥീതി അത്ഥോ. **അതീതം അത്ഥീതി മിച്ഛാ**തി അതീതഞ്ച തം അത്ഥി ചാതി മിച്ഛാ ഏവ. **തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന**ന്തി പുട്ഠോ അനാഗതക്ഖണേയേവസ്സ പച്ചുപ്പന്നതായ അഭാവം സന്ധായ കാലനാനത്തേന പടിക്ഖിപതി.

ദുതിയം പുട്ഠോ യം ഉപ്പാദതോ പുബ്ബേ അനാഗതം അഹോസി, തസ്സ ഉപ്പന്നകാലേ പച്ചുപ്പന്നത്താ പടിജാനാതി. **ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ**തി യദേതം തയാ "അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോതീ"തി വദതാ തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നന്തി ലദ്ധിവസേന "അനാഗതം വാ പച്ചുപ്പന്നം വാ ഹുത്വാ ഹോതീ"തി വുത്തം. കിം തേ തമ്പി ഹുത്വാ ഹോതീതി? ഇതരോ ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാ അഭാവതോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

ദുതിയം പുട്ഠോ യസ്മാ തം അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം "ഹുത്വാ ഹോതീ"തി സങ്ഖം ഗതം, തസ്മാ പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ "യദി തേ തം അനാഗതം ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ഹോന്തം 'ഹുത്വാ ഹോതീ'തി സങ്ഖം ഗതം, പുന ഹുത്വാ ഹോതി, യം അനാഗതം ന ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ന ഹോന്തം 'ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ'തി സങ്ഖം ഗതം സസവിസാണം, കിം തേ തമ്പി പുന ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തിഅധിപ്പായേന **ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ**തി പഞ്ഹം പുച്ഛതി. ഇതരോ "യം നത്ഥി, തം നത്ഥിതായ, ഏവ അനാഗതം ന ഹുത്വാ പച്ചുപ്പന്നം ന ഹോതീതി നഹുത്വാനഹോതി നാമ താവ ഹോതു, പുന നഹുത്വാനഹോതിഭാവോ പനസ്സ കുതോ"തി മഞ്ഞമാനോ പടിക്ഖിപതി. **തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീത**ന്തി പഞ്ഹേപി പച്ചുപ്പന്നക്ഖണേയേവസ്സ അതീതതായ അഭാവം സന്ധായ കാലനാനത്താ പടിക്ഖിപതി.

ദുതിയപഞ്ഹേ പുട്ഠോ യം അതീതഭാവതോ പുബ്ബേ പച്ചുപ്പന്നം അഹോസി, തസ്സേവ അതീതത്താ പടിജാനാതി. **ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ**തി യദേതം തയാ "പച്ചുപ്പന്നം ഹുത്വാ അതീതം ഹോതീ"തി വദതാ "തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീത"ന്തി ലദ്ധിവസേന "പച്ചുപ്പന്നം വാ അതീതം വാ ഹുത്വാ ഹോതീ"തി വുത്തം, കിം തേ തമ്പി ഹുത്വാ ഹോതീതി? ഇതരോ ഹുത്വാ ഭൂതസ്സ പുന ഹുത്വാ അഭാവതോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

ദുതിയപഞ്ഹേ യസ്മാ തം പച്ചുപ്പന്നം ഹുത്വാ അതീതം ഹോന്തം "ഹുത്വാ ഹോതീ"തി സങ്ഖം ഗതം, തസ്മാ പടിജാനാതി . അഥ നം സകവാദീ "യദി തേ തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം ഹുത്വാ അതീതം ഹോന്തം 'ഹുത്വാ ഹോതീ'തി സങ്ഖം ഗതം, പുന ഹുത്വാ ഹോതി, യം പച്ചുപ്പന്നം ന ഹുത്വാ അതീതം ന ഹോന്തം 'ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ'തി സങ്ഖം ഗതം സസവിസാണം, കിം തേ തമ്പി പുന ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തി അധിപ്പായേന **ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ**തി പഞ്ഹം പുച്ഛതി. ഇതരോ "യം നത്ഥി, തം നത്ഥിതായ ഏവ പച്ചുപ്പന്നം ന ഹുത്വാ അതീതം ന ഹോതീതി നഹുത്വാനഹോതി നാമ താവ ഹോതു. പുന നഹുത്വാനഹോതിഭാവോ പനസ്സ കുതോ"തി മഞ്ഞമാനോ പടിക്ഖിപതി. ഉഭയം ഏകതോ കത്വാ ആഗതേ തതിയപഞ്ഹേപി ഇമിനാവുപായേന യോജനാ കാതബ്ബാ.

അപരോ നയോ - യദി തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നം, അനാഗതസ്സ പച്ചുപ്പന്നേ വുത്തോ ഹോതിഭാവോ, പച്ചുപ്പന്നസ്സ ച അനാഗതേ വുത്തോ ഹുത്വാഭാവോ ആപജ്ജതി. ഏവം സന്തേ അനാഗതമ്പി ഹുത്വാഹോതി നാമ. പച്ചുപ്പന്നമ്പി ഹുത്വാഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ ഏതേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ"തി? ഇതരോ - "തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി പഞ്ഹേ പടിക്ഖിത്തനയേനേവ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ ദുതിയേ പഞ്ഹേ പടിഞ്ഞാതനയേനേവ പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ "തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി പഞ്ഹാവസേന തേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീതി പടിജാനന്തം പുരിമം പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം പരിവത്തിത്വാ പുച്ഛന്തോ **ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ**തി പുച്ഛതി. തസ്സത്ഥോ - നനു "തയാ തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്ന"ന്തി വുത്തേ പഠമപഞ്ഹം പടിക്ഖിപന്തേന അനാഗതസ്സ ഹോതിഭാവോ പച്ചുപ്പന്നസ്സ ച ഹുത്വാഭാവോ പടിക്ഖിത്തോതി. തേന അനാഗതം ന ഹോതി നാമ, പച്ചുപ്പന്നം ന ഹുത്വാ നാമ.

ദുതിയപഞ്ഹേ ച തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നന്തി പടിഞ്ഞാതം. ഏവം സന്തേ അനാഗതമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതി നാമ. പച്ചുപ്പന്നമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ ഏതേസു ഏകേകം ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തി? പരവാദീ സബ്ബതോ അന്ധകാരേന പരിയോനദ്ധോ വിയ തേസം നഹുത്വാനഹോതിഭാവം അപസ്സന്തോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

ദുതിയവാരേപി യദി തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീതം, പച്ചുപ്പന്നസ്സ അതീതേ വുത്തോ ഹോതിഭാവോ, അതീതസ്സ ച പച്ചുപ്പന്നേ വുത്തോ ഹുത്വാഭാവോ ആപജ്ജതി, ഏവം സന്തേ പച്ചുപ്പന്നമ്പി ഹുത്വാഹോതി നാമ, അതീതമ്പി ഹുത്വാഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ ഏതേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ"തി? ഇതരോ തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീതന്തിപഞ്ഹേ പടിക്ഖിത്തനയേനേവ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ ദുതിയപഞ്ഹേ പടിഞ്ഞാതനയേനേവ പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ "തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീത"ന്തി പഞ്ഹാവസേന തേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീതി പടിജാനന്തം പുരിമം പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം പരിവത്തിത്വാ പുച്ഛന്തോ **ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ**തി പുച്ഛതി. തസ്സത്ഥോ - നനു തയാ തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീതന്തി വുത്തേ പഠമപഞ്ഹം പടിക്ഖിപന്തേന പച്ചുപ്പന്നസ്സ ഹോതിഭാവോ, അതീതസ്സ ച

ഹുത്വാഭാവോ പടിക്ഖിത്തോതി. തേന പച്ചുപ്പന്നം നഹോതി നാമ. അതീതം നഹുത്വാ നാമ.

ദുതിയപഞ്ഹേ ച തേ "തഞ്ഞേവ പച്ചുപ്പന്നം തം അതീത"ന്തി പടിഞ്ഞാതം. ഏവം സന്തേ പച്ചുപ്പന്നമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതി നാമ, അതീതമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ ഏതേസു ഏകേകം ന ഹുത്വാ ന ഹോതി, ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തി. പരവാദീ സബ്ബതോ അന്ധകാരേന പരിയോനദ്ധോ വിയ തേസം നഹുത്വാനഹോതിഭാവം അപസ്സന്തോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

തതിയവാരേപി യദി തഞ്ഞേവ അനാഗതം തം പച്ചുപ്പന്നം തം അതീതം; അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം പച്ചുപ്പന്നാതീതേസു വുത്തോ ഹോതിഭാവോ, പച്ചുപ്പന്നാതീതാനഞ്ച അനാഗതപച്ചുപ്പന്നേസു വുത്തോ ഹുത്വാഭാവോ ആപജ്ജതി. ഏവം സന്തേ അനാഗതമ്പി ഹുത്വാഹോതി നാമ. പച്ചുപ്പന്നമ്പി അതീതമ്പി ഹുത്വാ ഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ തീസുപി ഏതേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി ഹുത്വാ ഹോതീ"തി? ഇതരോ "തഞ്ഞേവ അനാഗതം, തം പച്ചുപ്പന്നം, തം അതീത"ന്തിപഞ്ഹേ പടിക്ഖിത്തനയേനേവ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ ദുതിയപഞ്ഹേ പടിഞ്ഞാതനയേനേവ പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ "തഞ്ഞേവ അനാഗതം, തം പച്ചുപ്പന്നം, തം അതീത"ന്തി പഞ്ഹാവസേന തേസു ഏകേകം ഹുത്വാ ഹോതി, ഹുത്വാ ഹോതീതി പടിജാനന്തം പുരിമം പടിക്ഖിത്തപഞ്ഹം പരിവത്തിത്വാ പുച്ഛന്തോ **ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ**തി പുച്ഛതി. തസ്സത്ഥോ - നനു തയാ തഞ്ഞേവ അനാഗതം, തം പച്ചുപ്പന്നം, തം അതീതന്തി വുത്തേ പഠമപഞ്ഹം പടിക്ഖിപന്തേന അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനം ഹോതിഭാവോ; പച്ചുപ്പന്നാതീതാനഞ്ച ഹുത്വാഭാവോ പടിക്ഖിത്തോതി? തേന അനാഗതം പച്ചുപ്പന്നഞ്ച ന ഹോതി നാമ. പച്ചുപ്പന്നഞ്ച അതീതഞ്ച ന ഹുത്വാ നാമ.

ദുതിയപഞ്ഹേ ച തേ "തഞ്ഞേവ അനാഗതം, തം പച്ചുപ്പന്നം, തം അതീത"ന്തി പടിഞ്ഞാതം. ഏവം സന്തേ അനാഗതമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതി നാമ, പച്ചുപ്പന്നമ്പി അതീതമ്പി ന ഹുത്വാ ന ഹോതിയേവ നാമ. തേന തം പുച്ഛാമ - "കിം തേ ഏതേസു ഏകേകം ന ഹുത്വാ ന ഹോതി ന ഹുത്വാ ന ഹോതീ"തി? പരവാദീ സബ്ബതോ അന്ധകാരേന പരിയോനദ്ധോ വിയ തേസം ന ഹുത്വാ ന ഹോതിഭാവം അപസ്സന്തോ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതീതി. നിഗ്ഗഹാദീനി പനേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബാനി.

വചനസോധനവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അതീതചക്ഖുരൂപാദികഥാവണ്ണനാ

റ്റ്വ്വ്ന്. അതീതം ചക്ഖു അത്ഥീതിആദീസുപി ചക്ഖാദിഭാവാവിജഹനേനേവ അത്ഥിതം പടിജാനാതി. **പസ്സതീ**തിആദീനി പുട്ഠോ പന തേസം വിഞ്ഞാണാനം കിച്ചാഭാവവസേന പടിക്ഖിപതി.

അതീതഞാണാദികഥാവണ്ണനാ

൨൩൦. തേന ഞാണേന ഞാണകരണീയം **കരോതീ**തി പഞ്ഹേ തസ്സ ഞാണസ്സ നിരുദ്ധത്താ കിച്ചഭാവമസ്സ അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ അതീതാരമ്മണം പച്ചുപ്പന്നം ഞാണം അതീതാനം ധമ്മാനം ജാനനതോ അതീതം ഞാണന്തി ലേസേന പച്ചുപ്പന്നമേവ ''അതീതം ഞാണ''ന്തി കത്വാ തേന ഞാണേന ഞാണകരണീയസ്സ അത്ഥിതായ പടിജാനാതി. അഥസ്സ സകവാദീ ലേസോകാസം അദത്വാ **തേന ഞാണേന ദുക്ഖം പരിജാനാതീ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ അതീതാരമ്മണേനേവ ഞാണേന ഇമേസം ചതുന്നം കിച്ചാനം അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. അനാഗതപഞ്ഹേപി ഏസേവ നയോ. പച്ചുപ്പന്നപഞ്ഹോ ചേവ സംസന്ദനപഞ്ഹോ ച ഉത്താനത്ഥായേവ.

അരഹന്താദികഥാവണ്ണനാ

൨൩൧. അരഹതോ അതീതോ രാഗോ അത്ഥീതിആദീസുപി രാഗാദിഭാവാവിജഹന്തോ ഏവം പടിജാനാതി. **സരാഗോ**തിആദീസു സുത്തവിരോധഭയേന ചേവ യുത്തിവിരോധഭയേന ച പടിക്ഖിപതി.

പദസോധനകഥാവണ്ണനാ

൨൩൪. ഏവം സബ്ബമ്പി പാളിഅനുസാരേനേവ വിദിത്വാ പരതോ **അത്ഥി സിയാ അതീതം, സിയാ നാതീത**ന്തി ഏത്ഥ ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യം അതീതമേവ അത്ഥി, തം അതീതം. യം പച്ചുപ്പന്നാനാഗതം അത്ഥി, തം നോ അത്ഥി, തം നോ അതീതം. **തേനാതീതം നാതീതം, നാതീതം അതീത**ന്തി തേന കാരണേന അതീതം നോ അതീതം, നോ അതീതം അതീതന്തി. അനാഗതപച്ചുപ്പന്നപുച്ഛാസുപി ഏസേവ നയോ.

സുത്തസാധനവണ്ണനാ

൨൩൭. ന വത്തബ്ബം ''അതീതം അത്ഥി അനാഗതം അത്ഥീ''തി സുത്തസാധനായ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പുന അത്തനോ ലദ്ധിം നിസ്സായ **യംകിഞ്ചി, ഭിക്ഖവേ, രൂപ**ന്തി അനുയോഗോ പരവാദിസ്സേവ. ദുതിയനയേ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. ഏവം സബ്ബത്ഥ പുച്ഛാ ച പടിഞ്ഞാ ച വേദിതബ്ബാ. യം പനേതം പരവാദിനാ അനാഗതസ്സ അത്ഥിഭാവസാധനത്ഥം ''നനു വുത്തം ഭഗവതാ കബളീകാരേ, ചേ, ഭിക്ഖവേ''തി സുത്തസ്സ പരിയോസാനേ **അത്ഥി തത്ഥ ആയതിം പുനബ്ഭവാഭിനിബ്ബത്തീ**തിആദി ദസ്സിതം ന തം അനാഗതസ്സ അത്ഥിഭാവസാധകം . തഞ്ഹി ഹേതൂനം പരിനിട്ഠിതത്താ അവസ്സം ഭാവിതം സന്ധായ തത്ഥ വുത്തം. അയം സുത്താധിപ്പായോ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സബ്ബമത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ന്ത. അതീതക്ഖന്ധാദികഥാ

൧. നസുത്തസാധനകഥാവണ്ണനാ

൨൯൭. ഇദാനി ''അതീതം ഖന്ധാ''തിആദികഥാ ഹോതി. തത്ഥ ഖന്ധാദിഭാവാവിജഹനതോ അതീതാനാഗതാനം അത്ഥിതം ഇച്ഛന്തസ്സ **അതീതം ഖന്ധാ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, അതീതസ്സ ഖന്ധസങ്ഗഹിതത്താ **ആമന്താ**തി പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പുന **അതീതം നത്ഥീ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, തസ്സ നിരുത്തിപഥസുത്തേന അത്ഥിതായ വാരിതത്താ പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. ആയതനധാതുപുച്ഛാസുപി അനാഗതപഞ്ഹേസുപി പച്ചുപ്പന്നേന സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ അനുലോമപടിലോമതോ ആഗതപഞ്ഹേസുപി ''അതീതം രൂപ''ന്തിആദിപഞ്ഹേസുപി ഇമിനാവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൨. സുത്തസാധനവണ്ണനാ

൨൯൮. സുത്തസാധനേ പന **ന വത്തബ്ബ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **നത്ഥി ചേതേ**തി നത്ഥി ച ഏതേ ധമ്മാതി അത്ഥോ. ഖന്ധാദിഭാവേ സതി നത്ഥിതം അനിച്ഛന്തസ്സ **ആമന്താ**തി പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ, അഥ നേസം നത്ഥിഭാവസാധനത്ഥം സുത്താഹരണം സകവാദിസ്സ. ദുതിയപുച്ഛാപി പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ, സുത്താഹരണം പരവാദിസ്സ. തം പന നേസം ഖന്ധാദിഭാവമേവ സാധേതി, ന അത്ഥിഭാവന്തി ആഹടമ്പി അനാഹടസദിസമേവാതി.

അതീതം ഖന്ധാതിആദികഥാവണ്ണനാ.

൭. ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാ

൧. അതീതാദിഏകച്ചകഥാവണ്ണനാ

൨൯൫. ഇദാനി **ഏകച്ചം അത്ഥീ**തി കഥാ ഹോതി. തത്ഥ യേ ''ഏകച്ചം അതീതം അത്ഥീ''തി മഞ്ഞന്തി, സേയ്യഥാപി കസ്സപികാ; തേസം ലദ്ധിഭിന്ദനത്ഥം **അതീതം അത്ഥീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, **ഏകച്ചം അത്ഥീ**തി വിസ്സജ്ജനം പരവാദിസ്സ. അയഞ്ഹി അധിപ്പായോ - അവിപക്കവിപാകം അത്ഥി, വിപക്കവിപാകം നത്ഥീതി. **ഏകച്ചം നിരുദ്ധ**ന്തി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ. തസ്സത്ഥോ - യദി തേ അതീതം ഏകച്ചം അത്ഥി ഏകച്ചം നത്ഥി, ഏവം സന്തേ ഏകച്ചം അതീതം നിരുദ്ധം, ഏകച്ചം അതീതം അനിരുദ്ധം, തഥേവ ഠിതന്തി ആപജ്ജതി. **വിഗത**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

അവിപക്കവിപാകധമ്മാ ഏകച്ചേതി ഇദം യസ്മാ യേസം സോ അവിപക്കവിപാകാനം അത്ഥിതം ഇച്ഛതി, തേപി അതീതായേവ. തസ്മാ യഥാ തേ അതീതം ഏകച്ചം അത്ഥി, കിം തഥാ അവിപക്കവിപാകാപി ധമ്മാ ഏകച്ചേ അത്ഥി ഏകച്ചേ നത്ഥീതി ചോദേതും വുത്തം. **വിപക്കവിപാകാ**തി ഇദം യേസം സോ നത്ഥിതം ഇച്ഛതി, തേസം വസേന ചോദേതും വുത്തം. **അവിപാകാ**തി ഇദം അബ്യാകതാനം വസേന ചോദേതും വുത്തം. ഇതി ഇമേസം തിണ്ണം രാസീനം വസേന സബ്ബേസു അനുലോമപടിലോമേസു പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച വേദിതബ്ബാ. അതീതാ ഏകദേസം വിപക്കവിപാകാ, ഏകദേസം അവിപക്കവിപാകാതി വിപ്പകതവിപാകാ വുച്ചന്തി. യേന ഹി കമ്മേന പടിസന്ധി നിബ്ബത്തിതാ, ഭവങ്ഗമ്പി ചുതിപി തസ്സേവ വിപാകോ. തസ്മാ പടിസന്ധിതോ യാവ ചുതി, താവ തം വിപ്പകതവിപാകം നാമ ഹോതി. തഥാരൂപേ ധമ്മേ സന്ധായേതം വുത്തം.

വിപച്ചിസ്സന്തീതി കത്വാ തേ അത്ഥീതി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. യഥാ ധമ്മധരസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ നിദ്ദായന്തസ്സാപി ബഹുപവത്തിനോ ധമ്മാ അത്ഥീതി വുച്ചന്തി, ഏവം ലോകവോഹാരവസേന അത്ഥിതം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **വിപച്ചിസ്സന്തീതി കത്വാ പച്ചുപന്നാ**തി ദുതിയപഞ്ഹേ ''കമ്മാനം അവിനാസസങ്ഖാതോ കമ്മൂപചയോ നാമേകോ അത്ഥീ''തി ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ.

൨. അനാഗതാദിഏകച്ചകഥാവണ്ണനാ

൩൦൦. അനാഗതം അത്ഥീതിആദീസുപി **ഏകച്ചം അത്ഥീ**തി ഉപ്പാദിനോ ധമ്മേ സന്ധായ വദതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ഏകച്ചംഅത്ഥീതികഥാവണ്ണനാ.

൮. സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ

൩൦൭. ഇദാനി സതിപട്ഠാനകഥാ ഹോതി. ''തത്ഥ - ചതുന്നം, ഭിക്ഖവേ, സതിപട്ഠാനാനം സമുദയഞ്ച അത്ഥങ്ഗമഞ്ച ദേസേസ്സാമീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൪൦൮) സതിപട്ഠാനസംയുത്തേ വുത്തനയേനേവ യേസം കായാദയോ സതിയാ ആരമ്മണധമ്മേ ഗഹേത്വാ ''സബ്ബേ ധമ്മാ സതിപട്ഠാനാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം. അന്ധകാ നാമ പുബ്ബസേലിയാ, അപരസേലിയാ, രാജഗിരിയാ, സിദ്ധത്ഥികാതി ഇമേ പച്ഛാ ഉപ്പന്നനികായാ. തേസം ലദ്ധിവിവേചനത്ഥം പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. തത്ഥ യസ്മാ ''പതിട്ഠാതി ഏതേസൂതി **പട്ഠാനാ** . കാ പതിട്ഠാതി? സതി. സതിയാ പട്ഠാനാ **സതിപട്ഠാനാ''**തി ഇമിനാ അത്ഥേന സതിഗോചരാപി സതിപട്ഠാനാ. ''പതിട്ഠഹന്തീതി **പട്ഠാനാ**. കാ പതിട്ഠഹന്തി? സതിയോ. സതിയോവ പട്ഠാനാ സതിപട്ഠാനാ''തി ഇമിനാ അത്ഥേന സതിയോവ സതിപട്ഠാനാ. തസ്മാ **ദ്വേ**പി വാദാ പരിയായേന യുജ്ജന്തി. യേ പന തം പരിയായം പഹായ ഏകന്തേനേവ ''സബ്ബേ ധമ്മാ സതിപട്ഠാനാ''തി വദന്തി, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ആരമ്മണവസേന പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **സബ്ബേ ധമ്മാ സതീ**തി അനുയുത്തസ്സ പന സബ്ബേസം സതിസഭാവാഭാവതോ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ. തത്ഥ **ഖയഗാമീ**തിആദീനി മഗ്ഗവിസേസനാനി. ഏകായനമഗ്ഗോ ഹി കിലേസാനം ഖയഭൂതം നിബ്ബാനം ഗച്ഛതീതി **ഖയഗാമീ**. ചത്താരി സച്ചാനി ബുജ്ഝന്തോ ഗച്ഛതീതി **ബോധഗാമീ**. വട്ടം അപചിനന്തോ ഗച്ഛതീതി **അപചയഗാമീ**. ഏവമേതേഹി പദേഹി ''കിം തേ സബ്ബേ ധമ്മാ ഏവരൂപോ തേ ഏകായനോ മഗ്ഗോ ഹോതീ''തി പുച്ഛതി. **അനാസവാ അസംയോജനിയാ**തിആദീനിപി ലോകുത്തരഭാവം പുച്ഛനത്ഥായ വുത്താനി. **ബുദ്ധാനുസ്സതീ**തിആദീനി പഭേദപുച്ഛാവസേന വുത്താനി.

ചക്ഖായതനം സതിപട്ഠാനന്തിആദി സബ്ബധമ്മാനം പഭേദപുച്ഛാവസേന വുത്തം. തത്ഥാപി സതിവസേന പടിക്ഖേപോ, ആരമ്മണവസേന പടിഞ്ഞാതി. ഏവം സബ്ബപഞ്ഹേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സുത്തസാധനാ ഉത്താനത്ഥായേവാതി.

സതിപട്ഠാനകഥാവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ൻ. ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ

ൻ൦ൾ. ഇദാനി ഹേവത്ഥികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സബ്ബേപി അതീതാദിഭേദാ ധമ്മാ രൂപാദിവസേന അത്ഥി, അതീതം അനാഗതപച്ചുപ്പന്നവസേന, അനാഗതപച്ചുപ്പന്നാനി വാ അതീതാദിവസേന നത്ഥി; തസ്മാ സബ്ബമേവിദം ഏവം അത്ഥി ഏവം നത്ഥീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി വുത്തപ്പഭേദാനം അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അതീതം അത്ഥീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. **ഹേവത്ഥി ഹേവ നത്ഥീ**തി വിസ്സജ്ജനം പരവാദിസ്സ. തത്ഥ **ഹേവാ**തി ഏവം . അഥ നം സകവാദീ ''യദി അതീതോവ ഏവം അത്ഥി, ഏവം നത്ഥീതി ലദ്ധി, ഏവം സന്തേ സോയേവ അത്ഥി, സോയേവ നത്ഥി നാമാ''തി പുച്ഛന്തോ **സേവത്ഥി, സേവ നത്ഥീ**തി ആഹ. ഇതരോ തേനേവ സഭാവേന അത്ഥിതം, തേനേവ നത്ഥിതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ സകഭാവേനേവ അത്ഥിതം, പരഭാവേനേവ നത്ഥിതം സന്ധായ പടിജാനാതി. തതോ പരം **അത്ഥട്ഠോ നത്ഥട്ഠോ**തി അത്ഥിസഭാവോ നത്ഥിസഭാവോ നാമ ഹോതീതി പുച്ഛതി. ഇമിനാവുപായേന സബ്ബവാരേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പരിയോസാനേ പന **''തേന ഹി അതീതം ഹേവത്ഥി, ഹേവ നത്ഥീ''**തി ച ''തേന ഹി രൂപം ഹേവത്ഥി, ഹേവ നത്ഥീ''തി ചാതിആദീനി വത്വാ കിഞ്ചാപി പരവാദിനാ ലദ്ധി പതിട്ഠാപിതാ, അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ പനേസാ അപ്പതിട്ഠാപിതായേവാതി.

ഹേവത്ഥികഥാവണ്ണനാ.

മഹാവഗ്ഗോ നിട്ഠിതോ.

൨. ദുതിയവഗ്ഗോ

൧. പരൂപഹാരവണ്ണനാ

൩൦൭. ഇദാനി പരൂപഹാരകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ അരഹത്തം പടിജാനന്താനം അപ്പത്തേ പത്തസഞ്ഞീനം അധിമാനികാനം കുഹകാനം വാ അരഹത്തം പടിജാനന്താനം സുക്കവിസ്സട്ഠിം ദിസ്വാ ''മാരകായികാ ദേവതാ അരഹതോ അസുചിം ഉപസംഹരന്തീ''തി മഞ്ഞന്തി; സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പുബ്ബസേലിയാ ച അപരസേലിയാ ച; തേ സന്ധായ **അത്ഥി അരഹതോതി** പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. ഇദാനി യസ്മാ സുക്കവിസ്സട്ഠി നാമ രാഗസമുട്ഠാനാ ഹോതി, തസ്മാ **അത്ഥി അരഹതോ രാഗോതി** അനുയോഗോ ആരദ്ധോ. സോ സബ്ബോപി ഉത്താനത്ഥോയേവ.

മാരകായികാ ദേവതാ അത്തനോതിആദിപഞ്ഹേ യസ്മാ താസം ദേവതാനം സുക്കവിസ്സട്ഠി നാമ നത്ഥി, അഞ്ഞേസമ്പി സുക്കം ഗഹേത്വാ ന ഉപസംഹരന്തി, അരഹതോ പന സുക്കമേവ നത്ഥി, തസ്മാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

നേവ അത്തനോതിപഞ്ഹേ പന നിമ്മിനിത്വാ ഉപസംഹരന്തീതി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. **ലോമകൂപേഹീ**തിപഞ്ഹേ സപ്പിതേലാനം വിയ ലോമകൂപേഹി ഉപസംഹരണാഭാവം ദിസ്വാ പടിക്ഖിപതി.

൩൦൮. **ഹന്ദ ഹീ**തി വചസായത്ഥേ നിപാതോ. ''അരഹാ നു ഖോ അഹം, നോ''തി ഏവം വിമതിം ഗാഹയിസ്സാമാതി ഏവം വചസായം കത്വാ ഉപസംഹരന്തീതി അത്ഥോ. **അത്ഥി അരഹതോ വിമതീ**തി പുട്ഠോ അട്ഠവത്ഥുകം വിചികിച്ഛം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ദുതിയം പുട്ഠോ ഇത്ഥിപുരിസാനം നാമഗോത്താദീസു സന്നിട്ഠാനാഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി.

൩൦൯. **അത്ഥി തസ്സ ആസയോ**തി തസ്സ സുക്കസ്സ ഉച്ചാരപസ്സാവാനം വിയ പതിട്ഠാനോകാസോ അത്ഥീതി പുച്ഛതി.

൩൧൨. **സധമ്മകുസലസ്സാ**തി അത്തനോ അരഹത്തധമ്മമത്തേയേവ കുസലസ്സ. പഞ്ഞാവിമുത്തം സന്ധായേവം വദതി. **പരധമ്മകുസലസ്സാ**തി സധമ്മതോ പരസ്മിം അട്ഠസമാപത്തിധമ്മേപി കുസലസ്സ. ഉഭതോഭാഗവിമുത്തം സന്ധായേവം വദതി. സേസമേത്ഥ പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

പരൂപഹാരകഥാവണ്ണനാ.

൨-൩-൪. അഞ്ഞാണാദികഥാവണ്ണനാ

൩൧൪. ഇദാനി അഞ്ഞാണം, കങ്ഖാ, പരവിതരണാതി തിസ്സോ കഥാ നാമ ഹോന്തി. തത്ഥ യേസം ''അരഹതോ ഇത്ഥിപുരിസാദീനം നാമഗോത്താദീസു ഞാണപ്പവത്തിയാ അഭാവേന അത്ഥി അഞ്ഞാണം, തഥേവ സന്നിട്ഠാനാഭാവേന അത്ഥി കങ്ഖാ. യസ്മാ ച നേസം താനി വത്ഥൂനി പരേ വിതരന്തി പകാസേന്തി ആചിക്ഖന്തി, തസ്മാ നേസം അത്ഥി പരവിതരണാ''തി ഇമാ ലദ്ധിയോ, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പുബ്ബസേലിയാദീനം; തേസം താ ലദ്ധിയോ ഭിന്ദിതും തീസുപി കഥാസു പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ

ച ഇതരസ്സ. തത്ഥ സബ്ബേസുപി പഞ്ഹേസു ചേവ വിസ്സജ്ജനേസു ച പാളിം അനുഗന്ത്വാവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

അഞ്ഞാണാദികഥാവണ്ണനാ.

൫. വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ

൩൨൬. ഇദാനി വചീഭേദകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സോതാപത്തിമഗ്ഗക്ഖണേ പഠമം ഝാനം സമാപന്നസ്സ ദുക്ഖന്തി വാചാ ഭിജ്ജതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പുബ്ബസേലിയാദീനം; തേ സന്ധായ **സമാപന്നസ്സ അത്ഥി വചീഭേദോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന **സബ്ബത്ഥാ**തി തയോ ഭവേ സന്ധായ പുട്ഠോ അരൂപം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **സബ്ബദാ**തി കാലവസേന പുട്ഠോ പഠമമഗ്ഗക്ഖണേ പഠമജ്ഝാനികസമാപത്തിതോ അഞ്ഞം സബ്ബം സമാപത്തികാലം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **സബ്ബേസം സമാപന്നാനന്**തി പുട്ഠോ ലോകിയസമാപത്തിയോ സമാപന്നേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **സബ്ബസമാപത്തീസൂ**തി പുട്ഠോ ദുതിയജ്ഝാനാദികം ലോകുത്തരം സബ്ബഞ്ച ലോകിയസമാപത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി.

കായഭേദോതി അഭിക്കമാദിവസേന പവത്തകായവിഞ്ഞത്തി. ഇദം ''യാനി ചിത്താനി വചീവിഞ്ഞത്തിം സമുട്ഠാപേന്തി, താനേവ കായവിഞ്ഞത്തിം. ഏവം സന്തേ കസ്മാ കായഭേദോപി ന ഹോതീ''തി ചോദനത്ഥം പുച്ഛതി. ഇതരോ ലദ്ധിവസേന പടിക്ഖിപതി ചേവ പടിജാനാതി ച. ഇദാനി യദി സോ മഗ്ഗക്ഖണേ ''ദുക്ഖ''ന്തി വാചം ഭാസതി, ''സമുദയോ''തിആദികമ്പി ഭാസേയ്യ. യദി വാ തം ന ഭാസതി, ഇതരമ്പി ന ഭാസേയ്യാതി ചോദനത്ഥം **ദുക്ഖന്തി ജാനന്തോ**തിആദയോ പഞ്ഹാ വുത്താ. ഇതരോ പന അത്തനോ ലദ്ധിവസേനേവ പടിജാനാതി ചേവ പടിക്ഖിപതി ച. ലോകുത്തരം പഠമജ്ഝാനം സമാപന്നോ ദുക്ഖദുക്ഖന്തി വിപസ്സതീതി ഹിസ്സ ലദ്ധി.

൩൨൭. **ഞാണന്**തി ലോകുത്തരം ചതുസച്ചഞാണം. **സോതന്**തി സോതവിഞ്ഞാണം അധിപ്പേതം, യേന തം സദ്ദം സുണാതി. **ദ്വിന്നം ഫസ്സാനന്**തി സോതസമ്ഫസ്സമനോസമ്ഫസ്സാനം.

൩൨൯. **നോ വത രേ വത്തബ്ബേ**തി യദി അവിസേസേന യംകിഞ്ചി സമാപന്നസ്സ നത്ഥി വചീഭേദോ, ന അവിസേസേന വത്തബ്ബം ''സമാപന്നസ്സ അത്ഥി വചീഭേദോ''തി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ സദ്ധിം സുത്തസാധനായ. യം പനേതേന ''സിഖിസ്സ ആനന്ദ, ഭഗവതോ''തി പരിയോസാനേ സുത്തം ആഭതം, തത്ഥ യേന സമാപത്തിചിത്തേന സോ വചീഭേദോ സമുട്ഠിതോ, കായഭേദോപി തേന സമുട്ഠാതിയേവ, ന ച തം ലോകുത്തരം പഠമജ്ഝാനചിത്തം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

വചീഭേദകഥാവണ്ണനാ.

൬. ദുക്ഖാഹാരകഥാവണ്ണനാ

൩൩൦. ഇദാനി ദുക്ഖാഹാരകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''ദുക്ഖം ദുക്ഖന്തി വാചം ഭാസന്തോ ദുക്ഖേ ഞാണം ആഹരതി, തം ദുക്ഖാഹാരോ നാമ

വുച്ചതി . തഞ്ച പനേതം മഗ്ഗങ്ഗം മഗ്ഗപരിയാപന്ന''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ **ദുക്ഖാഹാരോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **യേ കേചീ**തി പഠമപഞ്ഹേ അവിപസ്സകേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ദുതിയപഞ്ഹേ വിപസ്സകേ സന്ധായ പടിജാനാതി, തം പനസ്സ ലദ്ധിമത്തമേവ. തസ്മാ ''സബ്ബേ തേ''തി വാദസ്സ ഭിന്ദനത്ഥം **ബാലപുഥുജ്ജനാ**തിആദിമാഹ. തം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ദുക്ഖാഹാരകഥാവണ്ണനാ.

൭. ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ

൩൩൭. ഇദാനി ചിത്തട്ഠിതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം സമാപത്തിചിത്തഞ്ചേവ ഭവങ്ഗചിത്തഞ്ച അനുപ്പബന്ധേന പവത്തമാനം ദിസ്വാ ''ഏകമേവ ചിത്തം ചിരം തിട്ഠതീ''തി ലദ്ധി സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഹേട്ഠാ വുത്തപ്പഭേദാനം അന്ധകാനം, തംലദ്ധിവിസോധനത്ഥം **ഏകം, ചിത്തം ദിവസം തിട്ഠതീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **ഉപഡ്ഢദിവസോ ഉപ്പാദക്ഖണോ**തി ഏത്ഥ ഠിതിക്ഖണം അനാമസിത്വാ ''അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ, ഉപ്പാദവയധമ്മിനോ''തി (സം॰ നി॰ ൧.൧൮൬; ൨.൧൪൩) ദേസനാനയേന ഉപ്പാദവയവസേനേവ പുച്ഛാ കതാ.

തേ ധമ്മാ ചിത്തേന ലഹുപരിവത്താതി പുട്ഠോ ചിത്തതോ ലഹുതരപരിവത്തിനോ ധമ്മേ അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ യസ്സ ചിത്തസ്സ ദീഘട്ഠിതിം ഇച്ഛതി, തം സന്ധായ പടിജാനാതി. **യാവതായുകം തിട്ഠതീ**തി പഞ്ഹേ ''ചുല്ലാസീതിസഹസ്സാനി, കപ്പാ തിട്ഠന്തി യേ മരൂ''തിആദിവചനവസേന (മഹാനി॰ ൧൦) ആരുപ്പതോ അഞ്ഞത്ര പടിക്ഖിപതി, ആരുപ്പേ പടിജാനാതി. **മുഹുത്തം മുഹുത്തം ഉപ്പജ്ജതീ**തി പഞ്ഹേ പരവാദിസ്സ ''ഉപ്പാദവയധമ്മിനോ''തിആദിസുത്തവിരോധഭയേന പടിജാനാതി. ഠിതിം പനസ്സ ലദ്ധിവസേന ഇച്ഛതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ചിത്തട്ഠിതികഥാവണ്ണനാ.

൮. കുക്കുളകഥാവണ്ണനാ

൩൩൮. ഇദാനി കുക്കുളകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, ആദിത്തം (സം॰ നി॰ ൪.൨൮; മഹാവ॰ ൫൪) സബ്ബേ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ''തിആദീനി (ധ॰ പ॰ ൨൭൮) സുത്താനി അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''നിപ്പരിയായേനേവ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ കുക്കുളാ വീതച്ചിതങ്ഗാരസമ്മിസ്സാ ഛാരികനിരയസദിസാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഗോകുലികാനം; തേസം നാനപ്പകാരസുഖസന്ദസ്സനേന തം ലദ്ധിം വിവേചേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. തത്ഥ **അനോധിം കത്വാ**തി ഓധിം മരിയാദം കോട്ഠാസം അകരിത്വാ, അവിസേസേന സബ്ബേയേവാതി അത്ഥോ. സേസം സബ്ബം പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബം സദ്ധിം സുത്തസാധനായാതി.

കുക്കുളകഥാവണ്ണനാ.

൯. അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ

൩൩൯. ഇദാനി അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം -

> “അനുപുബ്ബേന മേധാവീ, ഥോകം ഥോകം ഖണേ ഖണേ;
> കമ്മാരോ രജതസ്സേവ, നിദ്ധമേ മലമത്തനോ”തി. (ധ॰ പ॰ ൨൩൯) -

ആദീനി സുത്താനി അയോനിസോ ഗഹേത്വാ “സോതാപത്തിഫലസച്ഛികിരിയായ പടിപന്നോ ഏകച്ചേ കിലേസേ ദുക്ഖദസ്സനേന പജഹതി, ഏകച്ചേ സമുദയനിരോധമഗ്ഗദസ്സനേന, തഥാ സേസാപീതി ഏവം സോളസഹി കോട്ഠാസേഹി അനുപുബ്ബേന കിലേസപ്പഹാനം കത്വാ അരഹത്തപടിലാഭോ ഹോതീ”തി ഏവരൂപാ നാനാഭിസമയലദ്ധി ഉപ്പന്നാ, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകസബ്ബത്ഥികസമ്മിതിയഭദ്രയാനികാനം; തേസം ലദ്ധിവിവേചനത്ഥം **അനുപുബ്ബാഭിസമയോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **അനുപുബ്ബേന സോതാപത്തിമഗ്ഗ**ന്തി പുട്ഠോ പന ഏകസ്സ മഗ്ഗസ്സ ബഹുഭാവാപത്തിഭയേന പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ ദുക്ഖദസ്സനാദിവസേന പടിജാനാതി. താനി വാ ചത്താരിപി ഞാണാനി ഏകോ സോതാപത്തിമഗ്ഗോയേവാതി പടിജാനാതി, ഫലം പന ഏകമേവ ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. സകദാഗാമിമഗ്ഗാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൩൪൪. മഗ്ഗേ ദിട്ഠേ ഫലേ ഠിതോതി പഞ്ഹേ യസ്മാ ദുക്ഖദസ്സനാദീഹി ദസ്സനം അപരിനിട്ഠിതം, മഗ്ഗദസ്സനേന പരിനിട്ഠിതം നാമ ഹോതി, തദാ സോ ഫലേ ഠിതോതി സങ്ഖം ഗച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതി.

൩൪൭. ദുക്ഖേ ദിട്ഠേ ചത്താരി സച്ചാനീതി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, ഏകാഭിസമയവസേന പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പുന **ദുക്ഖസച്ചം ചത്താരി സച്ചാനീ**തി അനുയോഗേ ചതുന്നമ്പി നാനാസഭാവത്താ പടിക്ഖേപോ തസ്സേവ.

രൂപക്ഖന്ധേ അനിച്ചതോ ദിട്ഠേതി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, സമുദ്ദതോ ഏകബിന്ദുസ്സ രസേ പടിവിദ്ധേ സേസഉദകസ്സ പടിവേധോ വിയ ഏകധമ്മേ അനിച്ചാദിതോ പടിവിദ്ധേ സബ്ബേപി പടിവിദ്ധാ ഹോന്തീതി ലദ്ധിയാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ.

ചതൂഹി ഞാണേഹീതി ദുക്ഖേ ഞാണാദീഹി. **അട്ഠഹി ഞാണേഹീ**തി സാവകാനം സാധാരണേഹി സച്ചഞാണേഹി ചേവ പടിസമ്ഭിദാഞാണേഹി ച. **ദ്വാദസഹി ഞാണേഹീ**തി ദ്വാദസങ്ഗപടിച്ചസമുപ്പാദഞാണേഹി. **ചതുചത്താരീസായ ഞാണേഹീ**തി “ജരാമരണേ ഞാണം, ജരാമരണസമുദയേ ഞാണ”ന്തി ഏവം നിദാനവഗ്ഗേ വുത്തഞാണേഹി. **സത്തസത്തതിയാ ഞാണേഹീ**തി “ജരാമരണം, ഭിക്ഖവേ, അനിച്ചം സങ്ഖതം പടിച്ചസമുപ്പന്നം ഖയധമ്മം വയധമ്മം വിരാഗധമ്മം നിരോധധമ്മ”ന്തി (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ഏവം തത്ഥേവ വുത്തഞാണേഹി. സേസമേത്ഥ പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബം സദ്ധിം സുത്തസാധനേനാതി.

അനുപുബ്ബാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ.

൫. വോഹാരകഥാവണ്ണനാ

൩൪൭. ഇദാനി വോഹാരകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ബുദ്ധോ ഭഗവാ ലോകുത്തരേന വോഹാരേന വോഹരതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. **ലോകുത്തരേ സോതേ**തിആദീനി തസ്സ അയുത്തവാദീഭാവദീപനത്ഥം വുത്താനി. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ''സദ്ദായതനമേവ തേ ലോകുത്തരം, ഉദാഹു സോതാദീനിപീ''തി.

ഹഞ്ചി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വോഹാരോ ലോകിയേ സോതേ പടിഹഞ്ഞതീതി ഏത്ഥ യദി സോ ലോകുത്തരേ പടിഹഞ്ഞേയ്യ. ലോകുത്തരോ സിയാതി ഏവമത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ. ലോകിയേ പടിഹഞ്ഞമാനസ്സ പന ലോകുത്തരതാ നാമ നത്ഥീതി അയമേത്ഥാധിപ്പായോ. **ലോകിയേന വിഞ്ഞാണേനാ**തി ഏത്ഥാപി ലോകിയേനേവാതി അത്ഥോ. ഇതരഥാ അനേകന്തതാ സിയാ. ലോകുത്തരഞ്ഹി ലോകിയേനപി ഞാണേന ഞായതി. ഏവം സബ്ബം യഥാനുരൂപതോ വേദിതബ്ബം. **സബ്ബേ തേ മഗ്ഗം ഭാവേന്തീ**തി പഞ്ഹേസു യേ മഗ്ഗം നപ്പടിലഭന്തി, തേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. യേ പടിലഭന്തി, തേ സന്ധായ പടിജാനാതി.

൩൪൮. **സോവണ്ണമയായാ**തി സുവണ്ണമയായ. ഇദം പരവാദിസ്സ ഉദാഹരണം.

ഏളണ്ഡിയായാതി ഏളണ്ഡമയായ. ഇദം സകവാദിസ്സ ഉദാഹരണം. ലോകിയം വോഹരന്തസ്സ ലോകിയോതി അയമ്പി ഏകാ ലദ്ധി. സാ ഏതരഹി ഏകച്ചാനം അന്ധകാനം ലദ്ധി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

വോഹാരകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൩൪൯. ഇദാനി നിരോധകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം അപ്പടിസങ്ഖാനിരോധഞ്ച പടിസങ്ഖാനിരോധഞ്ച ദ്വേപി ഏകതോ കത്വാ നിരോധസച്ചന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി മഹിസാസകാനഞ്ചേവ അന്ധകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **ദ്വേ നിരോധാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ . **ദ്വേ ദുക്ഖനിരോധാ**തി പഞ്ഹേസു യസ്മാ ദ്വേ ദുക്ഖസച്ചാനി ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. യസ്മാ ദ്വീഹാകാരേഹി ദുക്ഖം നിരുജ്ഝതീതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതി. **ദ്വേ നിരോധസച്ചാനീ**തിപഞ്ഹേസു ദ്വിന്നം ദുക്ഖസച്ചാനം നിരോധവസേനഅനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. ദ്വീഹാകാരേഹി ദുക്ഖസ്സ നിരുജ്ഝനതോ പടിജാനാതി. **ദ്വേ താണാനീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

അത്ഥി ദ്വിന്നം നിബ്ബാനാനന്തിആദീസു പുച്ഛാസു ഉച്ചനീചതാദീനി അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി.

അപ്പടിസങ്ഖാനിരുദ്ധേതി യേ പടിസങ്ഖായ ലോകുത്തരേന ഞാണേന അനിരുദ്ധാ സുദ്ധപകതികത്താ വാ ഉദ്ദേസപരിപുച്ഛാദീനം വാ വസേന ന സമുദാചരണതോ നിരുദ്ധാതി വുച്ചന്തി, തേ സങ്ഖാരേ. **പടിസങ്ഖാ നിരോധേന്തീ**തി. ലോകുത്തരഞാണേന നിരോധേന്തി അനുപ്പത്തിഭാവം ഗമേന്തി. **നനു അപ്പടിസങ്ഖാനിരുദ്ധാ സങ്ഖാരാ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ . തത്ഥ ഭഗ്ഗാനം പുന അഭഞ്ജനതോ അപ്പടിസങ്ഖാനിരുദ്ധാനം വാ അരിയമഗ്ഗേ ഉപ്പന്നേ തഥാ

നിരുജ്ഝനതോവ സകവാദീ അച്ചന്തഭഗ്ഗതം പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ.

ദുതിയോ വഗ്ഗോ.

൯. തതിയവഗ്ഗോ

൧. ബലകഥാവണ്ണനാ

൯൪൭. ഇദാനി ബലകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം അനുരുദ്ധസംയുത്തേ ''ഇമേസഞ്ച പനാഹം, ആവുസോ, ചതുന്നം സതിപട്ഠാനാനം ഭാവിതത്താ ബഹുലീകതത്താ ഠാനഞ്ച ഠാനതോ അട്ഠാനഞ്ച അട്ഠാനതോ യഥാഭൂതം പജാനാമീ''തിആദീനി (സം॰ നി॰ ൫.൯൩൮) ദസസുത്താനി അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''തഥാഗതബലം സാവകസാധാരണ''ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. തഥാഗതബലഞ്ച നാമേതം സാവകേഹി സാധാരണമ്പി അത്ഥി അസാധാരണമ്പി സാധാരണാസാധാരണമ്പി. തത്ഥ ആസവാനം ഖയേ ഞാണം സാധാരണം. ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തിഞാണം അസാധാരണം. സേസം സാധാരണഞ്ച അസാധാരണഞ്ച. ഠാനാട്ഠാനാദീനി ഹി സാവകാ പദേസേന ജാനന്തി, തഥാഗതാ നിപ്പദേസേന. ഇതി താനി ഉദ്ദേസതോ സാധാരണാനി, ന നിദ്ദേസതോ. അയം പന അവിസേസേന സബ്ബമ്പി സാധാരണന്തി ആഹ. തമേനം തതോ വിവേചേതും **തഥാഗതബലം സാവകബല**ന്തി പുന അനുയോഗോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ നിദ്ദേസതോ സബ്ബാകാരവിസയതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയപഞ്ഹേ ഉദ്ദേസതോ ഠാനാട്ഠാനമത്താദിജാനനവസേന പടിജാനാതി. **തഞ്ഞേവാ**തിആദിപഞ്ഹേസു സബ്ബാകാരേന നിന്നാനാകരണതായ അഭാവേന പടിക്ഖിപതി. **പുബ്ബയോഗോ** ച **പുബ്ബചരിയാ** ച അത്ഥതോ ഏകം, തഥാ **ധമ്മക്ഖാനഞ്ച ധമ്മദേസനാ** ച.

ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തിപഞ്ഹേ ഏകദേസേന സാധാരണതം സന്ധായ സാവകവിസയേ പടിജാനാതി.

൯൪൯. ഇദാനി യസ്മാ ഉദ്ദേസതോ ഠാനാട്ഠാനാദീനി സാവകോ ജാനാതി, തസ്മാ സാവകസ്സ തഥാ ജാനനം പകാസേത്വാ തേന ജാനനമത്തസാമഞ്ഞേന തേസം സാവകസാധാരണത്തം പതിട്ഠാപേതും **സാവകോ ഠാനാട്ഠാനം ജാനാതീ**തിആദയോ പരവാദിപഞ്ഹാ ഹോന്തി. തത്ഥ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തിഞാണം ഛന്നം അസാധാരണഞാണാനം അഞ്ഞതരന്തി ന ഗഹിതം. **ആസവക്ഖയേന വാ ആസവക്ഖയ**ന്തി യം തഥാഗതസ്സ ആസവക്ഖയേന സദ്ധിം സാവകസ്സ ആസവക്ഖയം പടിച്ച വത്തബ്ബം സിയാ നാനാകരണം, തം നത്ഥി. **വിമുത്തിയാ വാ വിമുത്തി**ന്തി പദേപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൯൫൦. ഇദാനി യം സകവാദിനാ ''ആസവാനം ഖയേ ഞാണം സാധാരണ''ന്തി അനുഞ്ഞാതം, തേന സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ സേസാനമ്പി സാധാരണഭാവം പുച്ഛിതും പുന **ആസവാനം ഖയേ**തിആദയോ പരവാദിപഞ്ഹാവ ഹോന്തി. തേസം വിസ്സജ്ജനേ സകവാദിനാ ആസവക്ഖയേ വിസേസാഭാവേന തം ഞാണം സാധാരണന്തി അനുഞ്ഞാതം. ഇതരേസുപി വിസേസാഭാവേന സാധാരണതാ പടിക്ഖിത്താ. പുന ഠാനാട്ഠാനാദീനം ആസവക്ഖയേനേവ സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ അസാധാരണപുച്ഛാ പരവാദിസ്സേവ. തത്ഥ ആസവക്ഖയഞാണേ പടിക്ഖേപോ, സേസേസു ച പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. തതോ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേന സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ

അസാധാരണപുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. സാ സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാ. തഥാപി ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേ പടിഞ്ഞാ, സേസേസു ച പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. തതോ ഠാനാട്ഠാനാദീഹി സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തസ്സ സാധാരണപുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. സാപി സങ്ഖിപിത്വാവ ദസ്സിതാ. തഥ ഇന്ദ്രിയപരോപരിയത്തേ പടിക്ഖേപോ. സേസേസു ച പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സാതി.

ബലകഥാവണ്ണനാ.

൨. അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൭൦. ഇദാനി അരിയന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "ന കേവലം ആസവക്ഖയഞ്ഞാണമേവ അരിയം, അഥ ഖോ പുരിമാനിപി നവ ബലാനി അരിയാനി"ച്ചേവ ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അരിയ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പുന യദി തം അരിയം, മഗ്ഗാദീസു തേന അഞ്ഞതരേന ഭവിതബ്ബന്തി മഗ്ഗാദിവസേന പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ.

പുന സുഞ്ഞതാരമ്മണാദിവസേന പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ ദ്വേ സുഞ്ഞതാ - സത്തസുഞ്ഞതാ ച സങ്ഖാരസുഞ്ഞതാ ച. സത്തസുഞ്ഞതാ നാമ ദിട്ഠിയാ പരികപ്പിതേന സത്തേന സുഞ്ഞാ പഞ്ചക്ഖന്ധാ. സങ്ഖാരസുഞ്ഞതാ നാമ സബ്ബസങ്ഖാരേഹി സുഞ്ഞം വിവിത്തം നിസ്സടം നിബ്ബാനം. തത്ഥ പരവാദീ നിബ്ബാനാരമ്മണതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, സങ്ഖാരാരമ്മണതം സന്ധായ പടിജാനാതി. **മനസി കരോതീ**തി പുട്ഠോപി നിബ്ബാനമേവ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, സങ്ഖാരേ സന്ധായ പടിജാനാതി. തതോ സകവാദിനാ "ഠാനാട്ഠാനാദിമനസികാരോ സങ്ഖാരാരമ്മണോ, സുഞ്ഞതമനസികാരോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ"തി ഇമം നയം ഗഹേത്വാ "ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം ദ്വിന്നം ചിത്താനം സമോധാനം ഹോതീ"തി പുട്ഠോ ലേസോകാസം അലഭന്തോ പടിക്ഖിപതി. അനിമിത്താപണിഹിതേസുപി ഏസേവ നയോ. സത്തനിമിത്താഭാവതോ ഹി ഖന്ധാ അനിമിത്താ. സങ്ഖാരനിമിത്താഭാവതോ നിബ്ബാനം. ഏകധമ്മസ്മിമ്പി ആരോപേത്വാ ഠപേതബ്ബസങ്ഖാതേന ച പണിദഹിതബ്ബട്ഠേന പണിഹിതസങ്ഖം ഗതേന സത്തപണിധിനാ അപ്പണിഹിതാ ഖന്ധാ. തണ്ഹാപണിധിനാ തണ്ഹായ വാ ആരമ്മണഭൂതേന സബ്ബസങ്ഖാരപണിധിനാ അപ്പണിഹിതം നിബ്ബാനം. തസ്മാ ഇധാപി പടിക്ഖേപോ ച പടിഞ്ഞാ ച പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബാ.

൩൭൧. തതോ "യഥാ സതിപട്ഠാനാദയോ ലോകുത്തരധമ്മാ അരിയാ ചേവ സുഞ്ഞതാദിആരമ്മണാ ച, കിം തേ ഏവം ഠാനാട്ഠാനഞാണ"ന്തി അനുലോമപടിലോമപുച്ഛാ ഹോന്തി. തത്ഥ സബ്ബാപി പടിഞ്ഞാ സബ്ബേ ച പടിക്ഖേപാ പരവാദിസ്സേവ. ഇമിനാവുപായേന സേസഞാണേസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. പാളിയം പന സേസാനി സങ്ഖിപിത്വാ അവസാനേ ചുതൂപപാതഞാണമേവ വിഭത്തം. തതോ പരം സകസമയേപി "അരിയ"ന്തി സിദ്ധേന ആസവാനം ഖയഞാണേന സദ്ധിം സംസന്ദിത്വാ സേസഞാണാനം അനുലോമതോ ച പടിലോമതോ ച അരിയഭാവപുച്ഛാ ഹോന്തി. താ സബ്ബാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പടിക്ഖേപോ ച സകവാദിസ്സ .

തേ ഉത്താനത്ഥായേവ. പാളിയം പനേത്ഥ പഠമനവമാനേവ ദസ്സേത്വാ സത്ത ഞാണാനി സങ്ഖിത്താനീതി.

അരിയന്തികഥാവണ്ണനാ.

൯. വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ

൯൩൯. ഇദാനി വിമുത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "വീതരാഗചിത്താനം വിമുത്തിപയോജനം നാമ നത്ഥി. യഥാ പന മലീനം വത്ഥം ധോവിയമാനം മലാ വിമുച്ചതി, ഏവം സരാഗം ചിത്തം രാഗതോ വിമുച്ചതീ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **സരാഗ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ **രാഗസഹഗത**ന്തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോ മഗ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം വിമുച്ചതി നാമ. തദാ ച ഏവരൂപം ചിത്തം നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി.

സഫസ്സന്തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോപി യഥാ ഫസ്സോ ച ചിത്തഞ്ച ഉഭോ രാഗതോ വിമുച്ചന്തി, ഏവം രാഗസ്സ വിമുത്തിം അപസ്സമാനോ പടിക്ഖിപതി. സദോസാദീസുപി ഇമിനാവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ

൯൪൦. ഇദാനി വിമുച്ചമാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിയാ വിമുത്തം, മഗ്ഗക്ഖണേ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുച്ചമാനം നാമ ഹോതീ"തി ലദ്ധി, തേ സന്ധായ **വിമുത്തം വിമുച്ചമാന**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ.

പുന **ഏകദേസ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **ഏകദേസ**ന്തി ഭാവനപുംസകം. യഥാ വിമുത്തം, ഏകദേസേന വാ ഏകദേസേ വാ അവിമുത്തം ഹോതി കിം ഏവം ഏകദേസം വിമുത്തം, ഏകദേസം അവിമുത്തന്തി പുച്ഛതി. കിം കാരണാ ഏവം പുച്ഛതീതി? "വിമുത്തം വിമുച്ചമാന"ന്തി വിപ്പകതഭാവേന വുത്തത്താ. യഥാ ഹി കരിയമാനാ കടാദയോ വിപ്പകതത്താ ഏകദേസേന കതാ ഏകദേസേന അകതാ ഹോന്തി, തഥാ ഇദമ്പി ഏകദേസം വിമുത്തം ഏകദേസം അവിമുത്തന്തി ആപജ്ജതി. തതോ പരവാദീ കടാദീനം വിയ ചിത്തസ്സ ഏകദേസാഭാവാ പഠമപഞ്ഹേ പടിക്ഖിപിത്വാ ദുതിയേ വിമുച്ചമാനസ്സ അപരിനിട്ഠിതവിമുത്തിതായ പടിജാനാതി. ലോകിയജ്ഝാനക്ഖണം വാ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ന ഹി തം തദാ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുച്ചമാനം. ലോകുത്തരജ്ഝാനക്ഖണം സന്ധായ പടിജാനാതി. തഞ്ഹി തദാ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ വിമുത്തേകദേസേന വിമുച്ചമാനന്തിസ്സ ലദ്ധി. തതോ സകവാദീ "യദി തേ ഏകമേവ ചിത്തം ഏകദേസം വിമുത്തം ഏകദേസം അവിമുത്തം, ഏവം സന്തേ യോ ഏകേനേവ ചിത്തേന സോതാപന്നോ ഹോതി, സോപി തേ ഏകദേസം സോതാപന്നോ, ഏകദേസം ന സോതാപന്നോ ആപജ്ജതീ"തി ചോദനത്ഥം **ഏകദേസം സോതാപന്നോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തം വിധാനം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. സേസവാരേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഉപ്പാദക്ഖണപഞ്ഹേ യദി ഏകമേവ ചിത്തം വിമുത്തഞ്ച വിമുച്ചമാനഞ്ച, ഏകസ്മിം ഖണേ വിമുത്തം ഏകസ്മിം വിമുച്ചമാനം ആപജ്ജതി. കിം തേ ഏവരൂപം ചിത്തന്തി അത്ഥോ.

൩൬൭. സുത്തസാധനേ പഠമസുത്തം പരവാദിസ്സ. തത്രാസ്സായമധിപ്പായോ - **വിമുച്ചതീ**തി വിപ്പകതനിദ്ദേസോ. തസ്മാ യം തസ്സ യോഗിനോ ഏവം ജാനതോ ഏവം പസ്സതോ ഏതേഹി ആസവേഹി ചിത്തം വിമുച്ചതി, തം വിമുച്ചമാനം നാമ ഹോതീതി. ദുതിയസുത്തം സകവാദിസ്സ. തത്രാസ്സായമധിപ്പായോ - യദി തേ വിമുച്ചതീതി വചനതോ വിമുത്തം വിമുച്ചമാനം, ഇധ വിമുച്ചതീതി വചനാഭാവതോ വിമുത്തമേവ സിയാ, ന വിമുച്ചമാനന്തി.

ഇദാനി "യഥാ തേ വിപ്പകതവിമുത്തിതായ വിമുച്ചമാനം, കിം ഏവം വിപ്പകതരാഗാദിതായ രജ്ജമാനാദീനിപി അത്ഥീ"തി ചോദനത്ഥം പുന **അത്ഥി ചിത്ത**ന്തിആദി ആരദ്ധം. പരവാദിനാപി തഥാരൂപം ചിത്തം അപസ്സന്തേന സബ്ബം പടിക്ഖിത്തം. അഥ നം സകവാദീ "ദ്വേയേവ കോടിയോ, തതിയാ നത്ഥീ"തി അനുബോധേന്തോ **നനു രത്തഞ്ചേവ അരത്തഞ്ചാ**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - നനു ഭദ്രമുഖ, രാഗസമ്പയുത്തം ചിത്തം രത്തം വിപ്പയുത്തം അരത്തന്തി ദ്വേവ കോടിയോ, രജ്ജമാനം നാമ തതിയാ കോടി നത്ഥീതി? ദുട്ഠാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അഥ നം ആമന്താതി പടിജാനിത്വാ ഠിതം. വിമുത്തിപക്ഖേപി ദ്വേയേവ കോടിയോ ദസ്സേതും **ഹഞ്ചി രത്തഞ്ചേവാ**തിആദിമാഹ. തസ്സത്ഥോ - യദി ഏതാ ദ്വേ കോടിയോ സമ്പടിച്ഛസി, അവിമുത്തഞ്ചേവ വിമുത്തഞ്ചാ തി ഇമാപി സമ്പടിച്ഛ. കിലേസസമ്പയുത്തഞ്ഹി ചിത്തം അവിമുത്തം, വിപ്പയുത്തം വിമുത്തം. വിമുച്ചമാനം നാമാതി പരമത്ഥതോ തതിയാ കോടി നത്ഥീതി.

വിമുച്ചമാനകഥാവണ്ണനാ.

൫. അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ

൩൬൮. ഇദാനി അട്ഠമകകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം അനുലോമഗോത്രഭുമഗ്ഗക്ഖണേ കിലേസാനം സമുദാചാരാഭാവതോ അട്ഠമകസ്സ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠപുഗ്ഗലസ്സ ദ്വേ പരിയുട്ഠാനാ പഹീനാതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേസം അഞ്ഞതരം സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, മഗ്ഗക്ഖണതോ പട്ഠായ ദിട്ഠിയാ അനുപ്പത്തിം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ യസ്മാ ദിട്ഠി നാമേസാ സോതാപന്നസ്സേവ പഹീനാ, ന മഗ്ഗട്ഠസ്സ, തസ്മാ **അട്ഠമകോ പുഗ്ഗലോ സോതാപന്നോ**തി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ. വിചികിച്ഛാപഞ്ഹേപി ഏസേവ നയോ. അനുസയപഞ്ഹേ പരിയുട്ഠാനതോ അഞ്ഞോ അനുസയോതി തേസം ലദ്ധി, തസ്മാ "ന ഹേവ"ന്തി പടിക്ഖിത്തം.

സീലബ്ബതപരാമാസപഞ്ഹേപി സീലബ്ബതപരാമാസപരിയുട്ഠാനന്തി വോഹാരം ന പസ്സതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. പരിയുട്ഠാനമേവസ്സ പഹീനന്തി ലദ്ധി.

൩൬൯. **മഗ്ഗോ ഭാവിതോ**തി പഞ്ഹേ തസ്മിം ഖണേ ഭാവേതി, ന ഭാവിതോ. തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. **അമഗ്ഗേനാ**തിആദിഅനുയോഗേ പഠമമഗ്ഗേനേവ പഹീനഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. യദി ഹി അമഗ്ഗേന പഹീയേഥ,

ഗോത്രഭുപുഗ്ഗലാദീനമ്പി പഹീയേഥാതി ആപജ്ജനതോ. **ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, വിസ്സജ്ജനം സകവാദിസ്സ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അട്ഠമകകഥാവണ്ണനാ.

൯. അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൩൭൫. ഇദാനി അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''അട്ഠമകോ മഗ്ഗക്ഖണേ ഇന്ദ്രിയാനി പടിലഭതി നാമ, നോ ചസ്സ പടിലദ്ധാനി ഹോന്തീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **നത്ഥി സദ്ധിന്ദ്രിയ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **നത്ഥി സദ്ധാ**തി പുട്ഠോ പന സദ്ധിന്ദ്രിയതോ സദ്ധായ നാനത്തം സല്ലക്ഖേത്വാ പടിക്ഖിപതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. യഥാ പന യസ്സ അത്ഥി മനോ, തസ്സ മനിന്ദ്രിയമ്പി അത്ഥി; ഏവം യസ്സ സദ്ധാദയോ അത്ഥി, തസ്സ അത്ഥി സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനിപീതി ദീപനത്ഥം **അത്ഥി മനോ അത്ഥി മനിന്ദ്രിയ**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവ സദ്ധിം സുത്തസാധനേനാതി.

അട്ഠമകസ്സ ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ.

൭. ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ

൩൭൩. ഇദാനി ദിബ്ബചക്ഖുകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ചതുത്ഥജ്ഝാനധമ്മൂപത്ഥദ്ധം മംസചക്ഖുമേവ ദിബ്ബചക്ഖു നാമ ഹോതീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **മംസചക്ഖു**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

പുന ''മംസചക്ഖു ദിബ്ബചക്ഖു, ദിബ്ബചക്ഖു മംസചക്ഖൂ''തി പുട്ഠോ തം മത്തമേവ തം ന ഹോതീതി പടിക്ഖിപതി. **യാദിസ**ന്തിആദിപുച്ഛാസുപി ഉഭിന്നം ഏകസഭാവാഭാവേനേവ പടിക്ഖിപതി.

വിസയോതിആദീസു ഉഭിന്നമ്പി രൂപായതനമേവ വിസയോ. മംസചക്ഖു പന ആപാഥഗതമേവ പസ്സതി. ഇതരം അനാപാഥഗതം തിരോപബ്ബതാദിഗതമ്പി. ദിബ്ബചക്ഖുസ്സ ച അതിസുഖുമമ്പി രൂപം ഗോചരോ, ന താദിസം ഇതരസ്സാതി ഏവമേതേസം ആനുഭാവഗോചരാ അസദിസാ.

ഉപാദിണ്ണം ഹുത്വാ അനുപാദിണ്ണം ഹോതീതി പുട്ഠോ യസ്മാ മംസചക്ഖു ഉപാദിണ്ണം, ദിബ്ബചക്ഖു അനുപാദിണ്ണം, ന ച മംസചക്ഖുമേവ ദിബ്ബചക്ഖൂതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ യസ്മാ ''മംസചക്ഖുസ്സ ഉപ്പാദോ, മഗ്ഗോ ദിബ്ബസ്സ ചക്ഖുനോ''തി വചനം നിസ്സായ മംസചക്ഖുപച്ചയാ ദിബ്ബചക്ഖു ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച രൂപാവചരികാനം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം പസാദോതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതി. **കാമാവചരം ഹുത്വാ**തി പുട്ഠോപി യസ്മാ ന മംസചക്ഖുമേവ ദിബ്ബചക്ഖൂതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ രൂപാവചരജ്ഝാനപച്ചയേന ഉപ്പന്നത്താ രൂപാവചരം നാമ ജാതന്തി പടിജാനാതി.

രൂപാവചരം ഹുത്വാ അരൂപാവചരന്തി പുട്ഠോപി തതോ പരം ഭാവനായ അരൂപാവചരക്ഖണേ രൂപാവചരചിത്തസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം

പുട്ഠോ അരൂപാവചരികാനം ചതുന്നം മഹാഭൂതാനം പസാദോ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. അപരിയാപന്നഭാവം പനസ്സ ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതിയേവ.

൩൭൪. **ദിബ്ബചക്ഖും ധമ്മുപത്ഥദ്ധ**ന്തി കാമാവചരധമ്മേന ഉപത്ഥമ്ഭിതം ഹുത്വാ. പുന **ധമ്മുപത്ഥദ്ധ**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മേന ഉപത്ഥദ്ധം. **ദേവ ചക്ഖൂനീ**തി പുട്ഠോ കിഞ്ചാപി ദിബ്ബചക്ഖുനോ ധമ്മുപത്ഥദ്ധസ്സ പഞ്ഞാചക്ഖുഭാവം ന ഇച്ഛതി, പഞ്ഞാചക്ഖുസ്സ പന അത്ഥിതായ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ മംസചക്ഖു ധമ്മുപത്ഥദ്ധം ദിബ്ബചക്ഖു ഹോതീതി ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ദിബ്ബചക്ഖുകഥാവണ്ണനാ.

൮. ദിബ്ബസോതകഥാവണ്ണനാ

൩൭൫. ഇദാനി ദിബ്ബസോതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **ഏകംയേവ സോത**ന്തി പുട്ഠോ ദ്വിന്നം അത്ഥിതായ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ യസ്മാ തദേവ ധമ്മുപത്ഥദ്ധം ദിബ്ബസോതം നാമ ഹോതി, തസ്മാ പടിജാനാതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

ദിബ്ബസോതകഥാവണ്ണനാ.

൯. യഥാകമ്മൂപഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൩൭൬. ഇദാനി യഥാകമ്മൂപഗതഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ഇതി ദിബ്ബേന ചക്ഖുനാ വിസുദ്ധേന...പേ... യഥാകമ്മൂപഗേ സത്തേ പജാനാതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൬; പടി॰ മ॰ ൧.൧൦൬) സുത്തം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ യഥാകമ്മൂപഗതഞാണമേവ ദിബ്ബചക്ഖുന്തി ലദ്ധി, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പുന **യഥാകമ്മൂപഗതഞ്ച മനസി കരോതീ**തി പുട്ഠോ ഏകചിത്തസ്സ ആരമ്മണദ്വയാഭാവാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ നാനാചിത്തവസേന പടിജാനാതി. പുന ലേസോകാസം അദത്വാ **ദ്വിന്നം ഫസ്സാന**ന്തി പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി. ഇതി യഥാ ഇമിനാ യഥാകമ്മൂപഗതപദേന, ഏവമേവ **ഇമേ വത ഭോന്തോ** , **സത്താ**തിആദിപദേഹിപി സദ്ധിം യോജനാസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൩൭൭. **ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ യഥാകമ്മൂപഗതം ഞാണം ജാനാതീ**തി ഇദം സകവാദീ യസ്മാ ഥേരോ അപ്പിച്ഛതായ അഭിഞ്ഞാഞാണാനി ന വളഞ്ജേതീതി ഏകച്ചേ ന ജാനന്തി, താനി പനസ്സ നേവ അത്ഥീതി മഞ്ഞന്തി, തസ്മാ തം ''ദിബ്ബചക്ഖുനോ അലാഭീ ഥേരോ''തി മഞ്ഞമാനം പുച്ഛതി. തേനേവ കാരണേന ''അത്ഥായസ്മതോ സാരിപുത്തസ്സ ദിബ്ബചക്ഖൂ''തി പരതോ പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ യംകിഞ്ചി സാവകേന പത്തബ്ബം, സബ്ബം തം ഥേരേന അനുപ്പത്തന്തി പടിജാനാതി. ഇദാനിസ്സ വിക്ഖേപം കരോന്തോ സകവാദീ **നനു ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ**തിആദിമാഹ. ഇമഞ്ഹി ഗാഥം ഥേരോ വളഞ്ജനപണിധിയാ ഏവ അഭാവേന ആഹ, ന അഭിഞ്ഞാഞാണസ്സ അഭാവേന. പരവാദീ പന അഭാവേനേവാതി അത്ഥം സല്ലക്ഖേതി. തസ്മാ തസ്സ

ലദ്ധിയാ ഥേരസ്സ യഥാകമ്മൂപഗതഞാണമേവ അത്ഥി, നോ ദിബ്ബചക്ഖു. തേന വുത്തം ''തേന ഹി ന വത്തബ്ബം യഥാകമ്മൂപഗതഞാണം ദിബ്ബചക്ഖൂ''തി.

യഥാകമ്മൂപഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൧. സംവരകഥാവണ്ണനാ

൩൭൯. ഇദാനി സംവരകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം താവതിംസേ ദേവേ ഉപാദായ തതുത്തരി ദേവേസു യസ്മാ തേ പഞ്ച വേരാനി ന സമാചരന്തി, തസ്മാ സംവരോ അത്ഥീതി ലദ്ധി, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, വേരസമുദാചാരം അപസ്സതോ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ യസ്മാ സംവരോ നാമ സംവരിതബ്ബേ അസംവരേ സതി ഹോതി, തസ്മാ അസംവരപുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ദേവേസു പാണാതിപാതാദീനം അഭാവേന പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ.

അത്ഥി മനുസ്സേസൂതിആദി സംവരേ സതി അസംവരസ്സ അസംവരേ ച സതി സംവരസ്സ പവത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

൩൮൦. **പാണാതിപാതാ വേരമണീ**തി ആദിപഞ്ഹേസു പാണാതിപാതാദീനം അസമാചരണവസേന പടിഞ്ഞാ, പാണാതിപാതാദീനം നത്ഥിതായ പടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ. പടിലോമപഞ്ഹാ ഉത്താനത്ഥായേവ.

അവസാനേ **നത്ഥി ദേവേസു സംവരോ**തിപഞ്ഹേ പാണാതിപാതാദീനി കത്വാ പുന തതോ സംവരാഭാവം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. തതോ ഛലവസേന യദി സംവരോ നത്ഥി, സബ്ബേ ദേവാ പാണാതിപാതിനോതിആദിപുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. ദേവാനം വേരസമുദാചാരസ്സ അഭാവേന പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സ. **നഹേവന്തി** വചനമത്തം ഗഹേത്വാ ലദ്ധിപതിട്ഠാപനം പരവാദിസ്സ. ഏവം പതിട്ഠിതാ പന ലദ്ധി അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതീതി.

സംവരകഥാവണ്ണനാ.

൨. അസഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൩൮൨. ഇദാനി അസഞ്ഞകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സങ്ഖാരപച്ചയാ വിഞ്ഞാണ''ന്തി വചനതോ വിനാ വിഞ്ഞാണേന പടിസന്ധി നാമ നത്ഥി. ''സഞ്ഞുപ്പാദാ ച പന തേ ദേവാ തമ്ഹാ കായാ ചവന്തീ''തി വചനതോ അസഞ്ഞസത്താനമ്പി ചുതിപടിസന്ധിക്ഖണേ സഞ്ഞാ അത്ഥീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ നം സകവാദീ ''കിം തേ തം ഠാനം സഞ്ഞാഭവോ''തിആദീഹി ചോദേതും **സഞ്ഞാഭവോ സഞ്ഞാഗതീ**തിആദിമാഹ. തം സബ്ബം തതോ പരഞ്ച പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

അസഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ.

൩. നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകഥാവണ്ണനാ

൩൮൪. ഇദാനി നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതന''ന്തി വചനതോ ന വത്തബ്ബം ''തസ്മിം ഭവേ സഞ്ഞാ അത്ഥീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ സബ്ബം പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകഥാവണ്ണനാ.

തതിയോ വഗ്ഗോ.

൪. ചതുത്ഥവഗ്ഗോ

൧. ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ

൩൭൭. ഇദാനി ഗിഹിസ്സ അരഹാതി കഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം യസകുലപുത്താദീനം ഗിഹിബ്യഞ്ജനേ ഠിതാനം അരഹത്തപ്പത്തിം ദിസ്വാ ''ഗിഹി അസ്സ അരഹാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **ഗിഹിസ്സാതി** യോ ഗിഹിസംയോജനസമ്പയുത്തതായ ഗിഹി, സോ അരഹം അസ്സാതി അത്ഥോ. പരവാദീ പന അധിപ്പായം അസല്ലക്ഖേത്വാ ഗിഹിബ്യഞ്ജനമത്തമേവ പസ്സന്തോ പടിജാനാതി. ഇദാനിസ്സ ''ഗിഹി നാമ ഗിഹിസംയോജനേന ഹോതി, ന ബ്യഞ്ജനമത്തേന. യഥാഹ ഭഗവാ -

> 'അലങ്കതോ ചേപി സമം ചരേയ്യ,
> സന്തോ ദന്തോ നിയതോ ബ്രഹ്മചാരീ;
> സബ്ബേസു ഭൂതേസു നിധായ ദണ്ഡം,
> സോ ബ്രാഹ്മണോ സോ സമണോ സ ഭിക്ഖൂ'''തി. (ധ॰ പ॰ ൧൪൨);

ഇമം നയം ദസ്സേതും **അത്ഥി അരഹതോതി**ആദി ആരദ്ധം. തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ഗിഹിസ്സ അരഹാതികഥാവണ്ണനാ.

൨. ഉപപത്തികഥാവണ്ണനാ

൩൭൨. ഇദാനി ഉപപത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ഓപപാതികോ ഹോതി തത്ഥപരിനിബ്ബായീ''തിവചനാനി (പു॰ പ॰ ൩൭-൪൦) അയോനിസോ ഗഹേത്വാ സുദ്ധാവാസേസു ഉപപത്തിയാ അരഹാതി ലദ്ധി, ''യേസം വാ ഉപഹച്ചപരിനിബ്ബായീ''തി പദം പരിവത്തിത്വാ ''ഉപപജ്ജപരിനിബ്ബായീ''തി പരിയാപുണന്താനം സഹ ഉപപത്തിയാ അരഹാ ഹോതീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തത്ഥ യസ്മാ ഉപപത്തിചിത്തം നാമ ലോകിയം, തേന സോതാപന്നാദയോപി ന ഹോന്തി, പഗേവ അരഹാ. തസ്മാസ്സ ഇമം നയം ദസ്സേതും **സഹ ഉപപത്തിയാ സോതാപന്നോതി**ആദി ആരദ്ധം.

൩൭൪. **സാരിപുത്തോതി**ആദി ഇമേസു മഹാഥേരേസു കോ ഏകോപി സഹ ഉപപത്തിയാ അരഹാ നാമാതി ചോദനത്ഥം വുത്തം.

൩൭൫. **ഉപപത്തേസിയേനാതി** പടിസന്ധിചിത്തേന. തഞ്ഹി ഉപപത്തിം ഏസതി ഗവേസതി, തസ്മാ ഉപപത്തേസിയന്തി വുച്ചതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ഉപപത്തികഥാവണ്ണനാ.

൩. അനാസവകഥാവണ്ണനാ

൩൯൭. ഇദാനി അനാസവകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ ധമ്മാ അനാസവസ്സ അരഹതോ, സബ്ബേ തേ അനാസവാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അരഹതോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം അനാസവാ നാമ മഗ്ഗാദയോ, കിം തസ്സ തേയേവ ഉപ്പജ്ജന്തീതി ചോദനത്ഥം **മഗ്ഗോ ഫല**ന്തിആദി ആരദ്ധം. **ചക്ഖു അനാസവ**ന്തി പുട്ഠോ തസ്സ സാസവത്താ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ അനാസവസ്സേതന്തി പടിജാനാതി.

൩൯൮. ചീവരപഞ്ഹേ ഏകോവ ധമ്മോ അനാസവോ സാസവോ ച ഹോതീതി ലക്ഖണവിരോധഭയാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ അനാസവസ്സ ഹുത്വാ സാസവസ്സ ഹോതീതി പടിജാനാതി. **തഞ്ഞേവ അനാസവ**ന്തി പഞ്ഹാദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. സകവാദീ പന **തഞ്ഞേവാ**തി അനുഞ്ഞാതത്താ "മഗ്ഗോ അനാസവോ ഹുത്വാ"തിആദീഹി ചോദേതി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

അനാസവകഥാവണ്ണനാ.

൪. സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൯. ഇദാനി സമന്നാഗതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദ്വേ സമന്നാഗമാ പച്ചുപ്പന്നക്ഖണേ സമങ്ഗീഭാവസമന്നാഗമോ ച രൂപാവചരാദീസു അഞ്ഞതരഭൂമിപ്പത്തിതോ പടിലാഭസമന്നാഗമോ ച. സോ യാവ അധിഗതവിസേസാ ന പരിഹായതി, താവദേവ ലബ്ഭതി. യേസം പന ഠപേത്വാ ഇമേ ദ്വേ സമന്നാഗമേ അഞ്ഞോ ഉപപത്തിധമ്മവസേന ഏകോ സമന്നാഗമോ നാമ ഹോതീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം, തേസം പത്തിധമ്മോ നാമ കോചി നത്ഥീതി അനുബോധനത്ഥം **അരഹാ ചതൂഹി ഫലേഹി സമന്നാഗതോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പത്തിം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥസ്സ "യദി തേ അരഹാ ചതൂഹി ഖന്ധേഹി വിയ ചതൂഹി ഫലേഹി സമന്നാഗതോ, ഏവം സന്തേ യേ ചതൂസു ഫലേസു ചത്താരോ ഫസ്സാദയോ, തേഹി തേ അരഹതോ സമന്നാഗതതാ പാപുണാതീ"തി ചോദനത്ഥം **അരഹാ ചതൂഹി ഫസ്സേഹീ**തിആദി ആരദ്ധം. തം സബ്ബം പരവാദിനാ ഏകക്ഖണേ ചതുന്നം ഫസ്സാദീനം അഭാവാ പടിക്ഖിത്തം. അനാഗാമിപഞ്ഹാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൪൦൦. **സോതാപത്തിഫലം വീതിവത്തോ**തി ന പഠമജ്ഝാനം വിയ ദുതിയജ്ഝാനലാഭീ; പുന അനുപ്പത്തിയാ പന വീതിവത്തോതി പുച്ഛതി. **സോതാപത്തിമഗ്ഗ**ന്തിആദി യം വീതിവത്തോ, തേനസ്സ പുന അസമന്നാഗമം ദസ്സേതും ആരദ്ധം.

൪൦൩. **തേഹി ച അപരിഹീനോ**തി പഞ്ഹേ യസ്മാ യഥാ പച്ചനീകസമുദാചാരേന ലോകിയജ്ഝാനധമ്മാ പരിഹായന്തി, ന ഏവം ലോകുത്തരാ. മഗ്ഗേന ഹി യേ കിലേസാ പഹീയന്തി, ഫലേന ച പടിപ്പസ്സമ്ഭന്തി, തേ തഥാ പഹീനാവ തഥാ പടിപ്പസ്സദ്ധായേവ ച ഹോന്തി, തസ്മാ സകവാദിനാ ആമന്താതി പടിഞ്ഞാതം. സ്വായമത്ഥോ പരതോ "അരഹതാ ചത്താരോ മഗ്ഗാ പടിലദ്ധാ"തിആദീസു പകാസിതോയേവ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ.

൭. ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൯൭. അരഹാ ഛഹി ഉപേക്ഖാഹീതി കഥായപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അരഹാ ഹി ഛസു ദ്വാരേസു ഉപേക്ഖാനം ഉപ്പത്തിഭബ്ബതായ താഹി സമന്നാഗതോതി വുച്ചതി, ന ഏകക്ഖണേ സബ്ബാസം ഉപ്പത്തിഭാവേനാതി.

ഉപേക്ഖാസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ.

൮. ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ

൩൯൮. ഇദാനി **ബോധിയാ ബുദ്ധോ**തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **ബോധീ**തി ചതുമഗ്ഗഞാണസ്സാപി സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാപി അധിവചനം. തസ്മാ യേസം യഥാ ഓദാതേന വണ്ണേന ഓദാതോ, സാമേന വണ്ണേന സാമോ, ഏവം ബോധിയാ ബുദ്ധോതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ ച അനുയോഗോ ച സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച ഇതരസ്സ.

അതീതായാതി പഞ്ഹേ തസ്മിം ഖണേ അഭാവതോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ പടിലാഭം സന്ധായ പടിജാനാതി. പുന കിച്ചവസേന പുട്ഠോ കിച്ചാഭാവതോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ യം തേന തായ കരണീയം കതം, തത്ഥ സമ്മോഹാഭാവം പടിജാനാതി. ലേസോകാസം പന അദത്വാ **ദുക്ഖം പരിജാനാതീ**തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോ തസ്സ കിച്ചസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി.

അനാഗതപഞ്ഹേ തസ്മിം ഖണേ മഗ്ഗഞാണസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ ''അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൩) അനാഗതായ ബോധിയാ ബുദ്ധഭാവം മഞ്ഞമാനോ പടിജാനാതി. **ബോധികരണീയം കരോതീ**തി പുട്ഠോ തസ്മിം ഖണേ കിച്ചാഭാവേന പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ യദി ന കരേയ്യ, ബുദ്ധോതി ന വുച്ചേയ്യ. യസ്മാ അവസ്സം കരിസ്സതി, തസ്മാ കരോതിയേവ നാമാതി പടിജാനാതി. പുന ലേസോകാസം അദത്വാ പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി. പച്ചുപ്പന്നപഞ്ഹോ സദ്ധിം സംസന്ദനായ ഉത്താനത്ഥോവ.

൩൯൯. തിസ്സോ ബോധിയോ ഏകതോ കത്വാ പുട്ഠോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം സന്ധായ തീഹിപി ബുദ്ധോതി വത്തബ്ബഭാവതോ പടിജാനാതി. പുന തീഹിതി പുട്ഠോ സബ്ബാസം ഏകക്ഖണേ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വസേന പടിജാനാതി. പുന ലേസോകാസം അദത്വാ സതതം സമിതന്തി പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി.

ന ബത്തബ്ബം ബോധിയാതി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, ബോധിയാ അഭാവക്ഖണേ അബുദ്ധഭാവാപത്തിതോ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **നനു ബോധിപടിലാഭാ**തി പഞ്ഹേ പന യസ്മിം സന്താനേ ബോധിസങ്ഖാതം മഗ്ഗഞാണം ഉപ്പന്നം, തത്ഥ ബുദ്ധോതി സമ്മുതിസബ്ഭാവതോ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. തസ്സ അധിപ്പായം അജാനിത്വാ ഹഞ്ചീതി ലദ്ധിട്ഠപനാ പരവാദിസ്സ. ഇദാനിസ്സ അസല്ലക്ഖണം പാകടം കാതും **ബോധിപടിലാഭാ ബുദ്ധോതി ബോധിയാ ബുദ്ധോ**തി പുച്ഛാ

സകവാദിസ്സ. തസ്സത്ഥോ - "കിം തേ യസ്മാ ബോധിപടിലാഭാ ബുദ്ധോ, തസ്മാ ബോധിയാ ബുദ്ധോ"തി. ഇതരോ "ബോധിപടിലാഭോ നാമ ബോധിയാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധായപി സന്താനേ ഉപ്പന്നഭാവോയേവ. ബോധി നാമ മഗ്ഗക്ഖണേ ഞാണ"ന്തി ഇമം വിഭാഗം അസല്ലക്ഖേന്തോവ പുന പടിജാനാതി. തതോ സകവാദിനാ **ബോധിപടിലാഭാ ബോധീ**തി പുട്ഠോ വചനോകാസം അലഭന്തോ പടിക്ഖിപതീതി.

ബോധിയാബുദ്ധോതികഥാവണ്ണനാ.

ഇതി ഇമാ തിസ്സോപി കഥാ ഉത്തരാപഥകാനംയേവ.

൭. ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ

൪൦൦. ഇദാനി ലക്ഖണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "യേഹി സമന്നാഗതസ്സ മഹാപുരിസസ്സ ദ്വേവ ഗതിയോ ഭവന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൦൦) ഇമം സുത്തം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ലക്ഖണസമന്നാഗതോ ബോധിസത്തോവ ഹോതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി എതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

ചക്കവത്തിസത്തോതി പഞ്ഹേസു യസ്മാ ചക്കവത്തീ സത്തോപി ച ബോധിസത്തോപി, തസ്മാ അബോധിസത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ബോധിസത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി.

൪൦൨. **ദ്വത്തിംസിമാനീ**തിസുത്തം ബോധിസത്തമേവ സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി പച്ഛിമേ ഭവേ ബുദ്ധോ ഹോതി, ഇതരേസു ചക്കവത്തീ, തസ്മാ ആഭതമ്പി അനാഭതസദിസമേവാതി.

ലക്ഖണകഥാവണ്ണനാ.

൮. നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൪൦൩. ഇദാനി നിയാമോക്കന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ഘടികാരസുത്തേ ജോതിപാലസ്സ പബ്ബജ്ജം സന്ധായ "ബോധിസത്തോ കസ്സപഭഗവതോ പാവചനേ ഓക്കന്തനിയാമോ ചരിതബ്രഹ്മചരിയോ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി എതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **ബോധിസത്തോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ യസ്മാ നിയാമോതി വാ ബ്രഹ്മചരിയന്തി വാ അരിയമഗ്ഗസ്സ നാമം, ബോധിസത്താനഞ്ച ഠപേത്വാ പാരമീപൂരണം അഞ്ഞാ നിയാമോക്കന്തി നാമ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ, ബോധിസത്തോ സോതാപന്നോ സാവകോ ഭവേയ്യ. ന ചേതമേവം. കേവലഞ്ഹി നം ബുദ്ധാ അത്തനോ ഞാണബലേ ഠത്വാ - "അയം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ"തി ബ്യാകരോന്തി, തസ്മാ പുന **ബോധിസത്തോ**തി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ. പച്ഛിമഭവം സന്ധായ പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. ദുതിയപഞ്ഹേ ജോതിപാലകാലം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. **സാവകോ ഹുത്വാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **അനുസ്സവിയോ**തി അനുസ്സവേന പടിവിദ്ധധമ്മോ. പച്ഛിമഭവം സന്ധായ പടിക്ഖിപിത്വാ ജോതിപാലകാലേ അനുസ്സവം സന്ധായ പടിജാനാതി.

ർ൦ർ. **അഞ്ഞം സത്ഥാരന്തി**ആളാരഞ്ച രാമപുത്തഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. **ആയസ്മാ ആനന്ദോതി**ആദി "ഓക്കന്തനിയാമാവ സാവകാ ഹോന്തി, ന ഇതരേ ഓക്കന്തനിയാമാ ഏവരൂപാ ഹോന്തീ"തി ദസ്സേതും വുത്തം.

സാവകോ ജാതിം വീതിവത്തോതി യായ ജാതിയാ സാവകോ, തം വീതിവത്തോ അഞ്ഞസ്മിം ഭവേ അസാവകോ ഹോതീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ സോതാപന്നാദീനം സോതാപന്നാദിസാവകഭാവതോ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

നിയാമോക്കന്തികഥാവണ്ണനാ.

ൻ. അപരാപി സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

ർ൦൩. ഇദാനി അപരാപി സമന്നാഗതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "ചതുത്ഥമഗ്ഗട്ഠോ പുഗ്ഗലോ പത്തിധമ്മവസേന തീഹി ഫലേഹി സമന്നാഗതോ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ ചതൂഹി ഫലേഹി സമന്നാഗതകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

അപരാപി സമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ

ർ൧൩. ഇദാനി സംയോജനപ്പഹാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "നിപ്പരിയായേനേവ സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനം അരഹത്ത''ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പുന **സബ്ബേ സംയോജനാതി** പുട്ഠോ ഹേട്ഠാ വുത്തമഗ്ഗത്തയേന പഹീനേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ തേന മഗ്ഗേന അപ്പഹീനസ്സ അഭാവാ പടിജാനാതി. **സക്കായദിട്ഠി**ആദീസുപി പഠമമഗ്ഗേന പഹീനഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ചതുത്ഥമഗ്ഗേന അനവസേസപ്പഹാനം സന്ധായ പടിജാനാതി. ഏസേവ നയോ സബ്ബത്ഥാതി.

സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനകഥാവണ്ണനാ.

ചതുത്ഥോ വഗ്ഗോ.

൫. പഞ്ചമവഗ്ഗോ

൧. വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ

൪൧൪. ഇദാനി വിമുത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ വിപസ്സനാ, മഗ്ഗോ, ഫലം, പച്ചവേക്ഖണന്തി ചതുന്നം ഞാണാനം വിമുത്തിഞാണന്തി നാമം. തേസു വിപസ്സനാഞാണം നിച്ചനിമിത്താദീഹി വിമുത്തത്താ, തദങ്ഗവിമുത്തിഭാവേന വാ വിമുത്തത്താ വിമുത്തിഞാണം. മഗ്ഗോ സമുച്ഛേദവിമുത്തി, ഫലം പടിപ്പസ്സദ്ധിവിമുത്തി, പച്ചവേക്ഖണഞാണം പന വിമുത്തിം ജാനാതീതി **വിമുത്തിഞാണം**. ഏവം ചതുബ്ബിധേ വിമുത്തിഞാണേ നിപ്പരിയായേന ഫലഞാണമേവ വിമുത്തി. സേസാനി ''വിമുത്താനീ''തി വാ ''അവിമുത്താനീ''തി വാ ന വത്തബ്ബാനി. തസ്മാ ''ഇദം നാമ വിമുത്തിഞാണം വിമുത്ത''ന്തി അവത്വാ അവിസേസേനേവ ''വിമുത്തിഞാണം വിമുത്ത''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന **യംകിഞ്ചീ**തി പുട്ഠോ പച്ചവേക്ഖണാദീനി സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **പടിപന്നസ്സാ**തി പുട്ഠോ മഗ്ഗഞാണസ്സ അനാസവതം സന്ധായ പടിജാനാതി. യസ്മാ പന തം സോതാപന്നസ്സ ഫലേ ഠിതസ്സ ഞാണം ന ഹോതി, തസ്മാ വിമുത്തം നാമ ന ഹോതീതി ചോദനത്ഥം പുന സകവാദീ **സോതാപന്നസ്സാ**തിആദിമാഹ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

വിമുത്തികഥാവണ്ണനാ.

൨. അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൨൧. ഇദാനി അസേഖകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ആനന്ദത്ഥേരാദയോ സേഖാ ''ഉള്ാരോ ഭഗവാ''തിആദിനാ നയേന അസേഖേ ജാനന്തി, തസ്മാ ''സേഖസ്സ അസേഖഞാണം അത്ഥീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ജാനാതി പസ്സതീ**തി ഇദം അത്തനാ അധിഗതസ്സ ജാനനവസേന വുത്തം. **ഗോത്രഭുനോ**തിആദി ഹേട്ഠിമായ ഭൂമിയം ഠിതസ്സ ഉപരൂപരിഞാണസ്സ അഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **നനു ആയസ്മാ ആനന്ദോ സേഖോ ''ഉള്ാരോ ഭഗവാ''തി ജാനാതീ**തി പരവാദീ അസേഖേ ഭഗവതി പവത്തത്താ തം അസേഖഞാണന്തി ഇച്ഛതി, ന പനേതം അസേഖം. തസ്മാ ഏവം പതിട്ഠാപിതാപി ലദ്ധി അപ്പതിട്ഠാപിതാവ ഹോതീതി.

അസേഖഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൩. വിപരീതകഥാവണ്ണനാ

൪൨൪. ഇദാനി വിപരീതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''യ്വായം പഥവീകസിണേ പഥവീസഞ്ഞീ സമാപജ്ജതി, തസ്സ തം ഞാണം വിപരീതഞാണ''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പഥവിം നിസ്സായ ഉപ്പന്നനിമിത്തഞ്ഹി ന പഥവീയേവ, തത്ര ചായം പഥവീസഞ്ഞീ. തസ്മാ വിപരീതഞാണന്തി അയമേതസ്സ അധിപ്പായോ. തതോ സകവാദീ ''ലക്ഖണപഥവീപി സസമ്ഭാരപഥവീപി നിമിത്തപഥവീപി പഥവീദേവതാപി സബ്ബാ പഥവീയേവ, താസു പഥവീതി ഞാണം വിപരീതം ന

ഹോതി. അനിച്ചേ നിച്ചന്തിആദിവിപരിയേസോ പന വിപരീതഞാണം നാമ. കിം തേ ഇദം ഏതേസു അഞ്ഞതര''ന്തി ചോദേതും **അനിച്ചേ നിച്ച**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ വിപല്ലാസലക്ഖണാഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, പഥവീനിമിത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി.

കുസലന്തി സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം ഞാണം സന്ധായ വുത്തം. **അത്ഥി അരഹതോ**തി പഞ്ഹേസുപി വിപല്ലാസലക്ഖണാഭാവേന പടിക്ഖിപതി. പഥവീനിമിത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി. **സബ്ബേവ പഥവീ**തി സബ്ബം തം പഥവീകസിണം ലക്ഖണപഥവീയേവ ഹോതീതി പുച്ഛതി. സകവാദീ തഥാ അഭാവതോ പടിക്ഖിപതി. **നനു പഥവീ അത്ഥി, അത്ഥി ച കോചി പഥവിം പഥവിതോ സമാപജ്ജതീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ . തസ്സത്ഥോ - നനു നിമിത്തപഥവീ അത്ഥി, അത്ഥി ച കോചി തം പഥവിം പഥവിതോയേവ സമാപജ്ജതി, ന ആപതോ വാ തേജതോ വാതി. **പഥവീ അത്ഥീ**തിആദി ''യദി യം യഥാ അത്ഥി, തം തഥാ സമാപജ്ജന്തസ്സ ഞാണം വിപരീതം ഹോതി, നിബ്ബാനം അത്ഥി, തമ്പി സമാപജ്ജന്തസ്സ സബ്ബവിപരിയേസസമുഗ്ഘാതനം മഗ്ഗഞാണമ്പി തേ വിപരീതം ഹോതൂ''തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി.

വിപരീതകഥാവണ്ണനാ.

൪. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൪൨൭-൪൩൧. ഇദാനി നിയാമകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യോ പുഗ്ഗലോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിസ്സതി, തം ''ഭബ്ബോ ഏസ ധമ്മം അഭിസമേതു''ന്തി യസ്മാ ഭഗവാ ജാനാതി, തസ്മാ ''അനിയതസ്സ പുഥുജ്ജനസ്സേവ സതോ പുഗ്ഗലസ്സ നിയാമഗമനായ ഞാണം അത്ഥീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അനിയതസ്സാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **നിയാമഗമനായാ**തി നിയാമോ വുച്ചതി മഗ്ഗോ, മഗ്ഗഗമനായ മഗ്ഗോക്കമനായാതി അത്ഥോ. യം പനസ്സ ഞാണം ദിസ്വാ ഭഗവാ ''ഭബ്ബോ അയ''ന്തി ജാനാതി, തം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ.

അഥസ്സ സകവാദീ അയുത്തവാദിതം ദീപേതും **നിയതസ്സാ**തി വിപരീതാനുയോഗമാഹ. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ മഗ്ഗേന നിയതസ്സ അനിയാമഗമനായ ഞാണം നാമ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി. ദുതിയേ നത്ഥിഭാവേന പടിജാനാതി. തതിയേ അനിയതസ്സ നത്ഥീതി പുട്ഠത്താ ലദ്ധിവിരോധേന പടിക്ഖിപതി. പുന പഠമപഞ്ഹമേവ ചതുത്ഥം കത്വാ നിയതസ്സ നിയാമഗമനാദിവസേന തയോ പഞ്ഹാ കതാ. തേസു പഠമേ യസ്മാ ആദിമഗ്ഗേന നിയതസ്സ പുന തദത്ഥായ ഞാണം നത്ഥി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയേ നത്ഥിഭാവേനേവ പടിജാനാതി. തതിയേ ലദ്ധിവിരോധേനേവ പടിക്ഖിപതി. പുന പഠമപഞ്ഹം അട്ഠമം കത്വാ അനിയതസ്സ അനിയാമഗമനാദിവസേന തയോ പഞ്ഹാ കതാ. തേസം അത്ഥോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. പുന പഠമപഞ്ഹമേവ ദ്വാദസമം കത്വാ തംമൂലകാ **അത്ഥി നിയാമോ**തിആദയോ പഞ്ഹാ കതാ. തത്ഥ യസ്മാ നിയാമഗമനായ ഞാണം നാമ മഗ്ഗഞാണമേവ ഹോതി, തസ്മാ തം സന്ധായ **അത്ഥി നിയാമോ**തി വുത്തം. ഇതരോ പന നിയാമോതി വുത്തേ പടിക്ഖിപതി, ഞാണന്തി വുത്തേ പടിജാനാതി. **സതിപട്ഠാനാദീ**സുപി ഏസേവ നയോ. പച്ചനീകം ഉത്താനത്ഥമേവ. **ഗോത്രഭുനോ**തിആദി യേന യം അപ്പത്തം, തസ്സ തം

നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഭഗവാ ജാനാതീ**തി അത്തനോ ഞാണബലേന ജാനാതി, ന തസ്സ നിയാമഗമനഞാണസബ്ഭാവതോ. തസ്മാ ഇമിനാ കാരണേന പതിട്ഠിതാപിസ്സ ലദ്ധി അപ്പതിട്ഠിതായേവാതി.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ.

൬. പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ

൪൯൮-൪൯൯. ഇദാനി പടിസമ്ഭിദാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''യംകിഞ്ചി അരിയാനം ഞാണം, സബ്ബം ലോകുത്തരമേവാ''തി ഗഹേത്വാ ''സബ്ബം ഞാണം പടിസമ്ഭിദാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സമ്മുതിഞാണ**പഞ്ഹേസു പഥവീകസിണസമ്മുതിയം സമാപത്തിഞാണം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, നിരുത്തിഞാണം സന്ധായ പടിജാനാതി. യേ കേചി സമ്മുതിന്തി പഞ്ഹേ പുഥുജ്ജനേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ചേതോപരിയായപഞ്ഹേസു പുഥുജ്ജനസ്സ ഞാണം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, അരിയസ്സ ഞാണം സന്ധായ പടിജാനാതി. **സബ്ബാ പഞ്ഞാ**തിപഞ്ഹേസു കസിണസമാപത്തിപഞ്ഹം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ലോകുത്തരം സന്ധായ പടിജാനാതി. **പഥവീകസിണസമാപത്തി**ന്തിആദി ''യാ ഏതേസു ഏത്തകേസു ഠാനേസു പഞ്ഞാ, കിം സബ്ബാ സാ പടിസമ്ഭിദാ''തി പുച്ഛനത്ഥം വുത്തം. **തേന ഹി സബ്ബം ഞാണ**ന്തി യസ്മാ സബ്ബാ ലോകുത്തരപഞ്ഞാ പടിസമ്ഭിദാ , തസ്മാ സബ്ബന്തി വചനം സാമഞ്ഞഫലേന സദ്ധിം പതിട്ഠാപേതീതി.

പടിസമ്ഭിദാകഥാവണ്ണനാ.

൭. സമ്മുതിഞാണകഥാവണ്ണനാ

൫൦൦-൫൦൬. ഇദാനി സമ്മുതിഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സമ്മുതിസച്ചം പരമത്ഥസച്ചന്തി ദ്വേ സച്ചാനി. യേ പന ഏവം വിഭാഗം അകത്വാ സച്ചന്തി വചനസാമഞ്ഞേന സമ്മുതിഞാണമ്പി ''സച്ചാരമ്മണമേവാ''തി വദന്തി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാ; തേ അയുത്തവാദിനോതി തേസം വാദവിസോധനത്ഥം അയം കഥാ ആരദ്ധാ. തത്ഥ **ന വത്തബ്ബ**ന്തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പരമത്ഥസച്ചം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **സമ്മുതിസച്ചമ്ഹീ**തി സമ്മുതിം അനുപവിട്ഠേ സച്ചമ്ഹി. പച്ചത്തേ വാ ഭുമ്മവചനം, സമ്മുതിസച്ചന്തി അത്ഥോ. **സമ്മുതിഞാണം സച്ചാരമ്മണഞ്ഞേവാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ നം ''യദി തം അവിസേസേന സച്ചാരമ്മണഞ്ഞേവ, തേന ഞാണേന ദുക്ഖപരിഞ്ഞാദീനി കരേയ്യാ''തി ചോദേതും **തേന ഞാണേനാ**തിആദിമാഹ.

സമ്മുതിഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൮. ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൫൦൭-൫൦൮. ഇദാനി ചിത്താരമ്മണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ചേതോപരിയായേ ഞാണന്തി വചനമത്തമേവ ഗഹേത്വാ ''തം ഞാണം ചിത്താരമ്മണമേവാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥസ്സ ''യോ സരാഗാദിവസേന ചിത്തം ജാനാതി, തസ്സ രാഗാദയോപി ആരമ്മണാ ഹോന്തി,

തസ്മാ ന വത്തബ്ബം തം ചിത്താരമ്മണഞ്ചേവാ''തി ചോദനത്ഥം **നനു അത്ഥി കോചീ**തിആദി ആരദ്ധം. **ഫസ്സാരമ്മണേ**തി ഫസ്സസങ്ഖാതേ ആരമ്മണേ. **വേദനാരമ്മണേ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. പുന **ഫസ്സാരമ്മണേ ഞാണം ന വത്തബ്ബ**ന്തി പുട്ഠോ ഫസ്സസ്സ ഫുസനലക്ഖണം മനസികരോതോ ഫസ്സോവാരമ്മണം ഹോതീതി പടിജാനാതി. **കിം പനേതം ഫസ്സപരിയായേ ഞാണ**ന്തി പുട്ഠോ പന താദിസസ്സ സുത്തപദസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. വേദനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഇദാനി യം നിസ്സായ ലദ്ധി, തദേവ ദസ്സേത്വാ ലദ്ധിം പതിട്ഠാപേതും **നനു ചേതോപരിയായേ ഞാണ**ന്തിആദിമാഹ. സാ പനേസാ വചനമത്താഭിനിവേസേന പതിട്ഠാപിതാപി അപ്പതിട്ഠാപിതാവ ഹോതീതി.

ചിത്താരമ്മണകഥാവണ്ണനാ.

൭. അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൩൯-൪൪൦. ഇദാനി അനാഗതഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ അനാഗതം നാമ അന്തരമ്പി അത്ഥി, അനന്തരമ്പി. തേസു അനന്തരേ ഏകന്തേനേവ ഞാണം നത്ഥി. യഥാ ച അനന്തരേ, തഥാ ഏകവീഥിഏകജവനപരിയാപന്നേപി. തത്ഥ യേ സബ്ബസ്മിമ്പി അനാഗതേ ഞാണം ഇച്ഛന്തി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യം തേ അനാഗതേ ഞാണം, കിം തേന അനന്തരം അനാഗതം മൂലാദിവസേന ജാനാതീ''തി ചോദേതും **അനാഗതം മൂലതോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മൂലതോ**തിആദീനി സബ്ബാനി കാരണവേവചനാനേവ. കാരണഞ്ഹി യം അത്തനോ ഫലം കരോതി, തം തത്ഥ മൂലയതി പതിട്ഠാതീതി **മൂലം**. തതോ ച തം ഹിനോതി പവത്തയതീതി **ഹേതു**. തദേവ തം നിദേതി ''ഹന്ദ നം ഗണ്ഹഥാ''തി. നിയ്യാതേതി വിയാതി **നിദാനം**. തതോ തം സമ്ഭവതീതി **സമ്ഭവോ**. പഭവതീതി **പഭവോ**. തത്ഥ ച തം സമുട്ഠാതി, തം വാ നം സമുട്ഠാപേതീതി **സമുട്ഠാനം**. തദേവ നം ആഹരതീതി **ആഹാരോ**. തഞ്ചസ്സ അപരിച്ചജിതബ്ബട്ഠേന **ആരമ്മണം**. തദേവ ചേതം പടിച്ച ഏതീതി **പച്ചയോ**. തതോ നം സമുദേതീതി **സമുദയോ**തി വുച്ചതി. യസ്മാ പന അനന്തരം ചിത്തം ഏതേഹാകാരേഹി ന സക്കാ ജാനിതും, തസ്മാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി. **അനാഗതം ഹേതുപച്ചയത**ന്തി യാ അനന്തരാനാഗതേ ചിത്തേ ഹേതുപച്ചയതാ, തം ജാനാതി. യേ തത്ഥ ധമ്മാ ഹേതുപച്ചയാ ഹോന്തി, തേ ജാനാതീതി അത്ഥോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഗോത്രഭുനോ**തിആദി യസ്മിം അനാഗതേ ഞാണം ന ഉപ്പജ്ജതി, തം സരൂപതോ ദസ്സേതും വുത്തം. **പാടലിപുത്തസ്സാ**തി സുത്തം യസ്മിം അനാഗതേ ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, തം ദസ്സേതും ആഹടം. യസ്മാ പനേതം ന സബ്ബസ്മിം അനാഗതേ ഞാണസ്സ സാധകം; തസ്മാ അനാഹടമേവാതി.

അനാഗതഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൮. പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൪൧-൪൪൨. ഇദാനി പടുപ്പന്നഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സബ്ബസങ്ഖാരേസു അനിച്ചതോ ദിട്ഠേസു തമ്പി ഞാണം അനിച്ചതോ ദിട്ഠം ഹോതീ''തി വചനം നിസ്സായ ''അവിസേസേന സബ്ബസ്മിം പച്ചുപ്പന്നേ ഞാണം അത്ഥീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **പടുപ്പന്നേ**തി പുച്ഛാ

സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി അവിസേസേന പടുപ്പന്നേ ഞാണം അത്ഥി, ഖണപച്ചുപ്പന്നേപി തേന ഭവിതബ്ബം. ഏവം സന്തേ ദ്വിന്നം ഞാണാനം ഏകതോ അഭാവാ തേനേവ ഞാണേന തം ജാനിതബ്ബം ഹോതീ"തി ചോദനത്ഥം **തേനാ**തി അനുയോഗോ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ തേനേവ തം ജാനിതും ന സക്കാതി പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. ദുതിയപഞ്ഹേ സന്തതിം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. പടിപാടിതോ ഭങ്ഗം പസ്സന്തോ ഭങ്ഗാനുപസ്സനേനേവ ഭങ്ഗാനുപസ്സനാഞാണം പസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **തേന ഞാണേന തം ഞാണം ജാനാതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **തേന ഫസ്സേന തം ഫസ്സന്തി**ആദീനിസ്സ ലേസോകാസനിവാരണത്ഥം വുത്താനി . യം പനേതേന ലദ്ധിപതിട്ഠാപനത്ഥം **നനു സബ്ബസങ്ഖാരേ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നയതോ തം ഞാണം ദിട്ഠം ഹോതി, ന ആരമ്മണതോതി അധിപ്പായേന പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. തസ്മാ ഏവം പതിട്ഠിതാപിസ്സ ലദ്ധി അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതി.

പടുപ്പന്നഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൧. ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ

൪൭൬-൪൭൭. ഇദാനി ഫലേ ഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "ബുദ്ധാപി സത്താനം അരിയഫലപ്പത്തിയാ ധമ്മം ദേസേന്തി സാവകാപി, ഇതി ഇമിനാ സാമഞ്ഞേന ബുദ്ധാനം വിയ സാവകാനമ്പി തേന തേന സത്തേന പത്തബ്ബേ ഫലേ ഞാണം അത്ഥീ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **സാവകസ്സാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി സാവകസ്സ ഫലേ ഞാണം അത്ഥി, യഥാ ബുദ്ധാ സമാനേപി സോതാപത്തിഫലേ അത്തനോ ഞാണബലേന 'അയം ഏകബീജീ, അയം കോലംകോലോ, അയം സത്തക്ഖത്തുപരമോ'തി ഫലസ്സകതം പഞ്ഞപേന്തി, കിം തേ ഏവം സാവകോപീ"തി ചോദേതും **സാവകോ ഫലസ്സ കതം പഞ്ഞപേതീ**തി ആഹ. ഇതരോ പടിക്ഖിപതി.

അത്ഥി സാവകസ്സ ഫലപരോപരിയത്തീതിആദി ഫലേ ഞാണസ്സ അത്ഥിതായ പച്ചയപുച്ഛനത്ഥം വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - ബുദ്ധാനം "ഇദം ഫലം പരം, ഇദം ഓപര"ന്തി ഏവം ഫലാനം ഉച്ചാവചഭാവജാനനസങ്ഖാതാ ഫലേ പരോപരിയത്തി നാമ അത്ഥി. തഥാ ഇന്ദ്രിയപുഗ്ഗലപരോപരിയത്തിയോ, താസം അത്ഥിതായ തസ്സ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ തേസം തേസം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന തം തം ഫലം ജാനന്തി, കിം തേ സാവകസ്സാപി ഏതാ പരോപരിയത്തിയോ അത്ഥീതി.

അത്ഥി സാവകസ്സ ഖന്ധപഞ്ഞത്തീതിആദീനിപി "യദി തേ സാവകസ്സ ബുദ്ധാനം വിയ ഫലേ ഞാണം അത്ഥി, ഇമാ ഹി പിസ്സ പഞ്ഞത്തീഹി ഭവിതബ്ബം. കിമസ്സ താ അത്ഥി, സക്കോതി സോ ഏതാ പഞ്ഞത്തിയോ അത്തനോ ബലേന ജാനിതും വാ പഞ്ഞപേതും വാ"തി ചോദനത്ഥം വുത്താനി. **സാവകോ ജിനോ**തിആദി "യദി സാവകസ്സ ബുദ്ധാനം വിയ ഫലേ ഞാണം അത്ഥി, ഏവം സന്തേ സ്വേവ ജിനോ"തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **സാവകോ അനുപ്പന്നസ്സാ**തി പഞ്ഹേപി അയമേവ നയോ. **അഞ്ഞാണീ**തി പഞ്ഹേ അവിജ്ജാസങ്ഖാതസ്സ അഞ്ഞാണസ്സ വിഹതത്താ പടിക്ഖിത്തോ, ന പനസ്സ ബുദ്ധാനം വിയ ഫലേ ഞാണം അത്ഥി. തസ്മാ അപ്പതിട്ഠിതോവ പരവാദീവാദോതി.

ഫലഞാണകഥാവണ്ണനാ.

പഞ്ചമോ വഗ്ഗോ.

മഹാപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൩. ഛട്ഠവഗ്ഗോ

൧. നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൪൪൬-൪൪൭. ഇദാനി നിയാമകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **നിയാമോ**തി ''ഭബ്ബോ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത''ന്തി (പു॰ പ॰ ൧൩) വചനതോ അരിയമഗ്ഗോ വുച്ചതി. യസ്മാ പന തസ്മിം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേപി പുഗ്ഗലോ അനിയതോ നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ ''സോ നിയാമോ നിച്ചട്ഠേന അസങ്ഖതോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തതോ ''യദി സോ അസങ്ഖതോ, ഏവരൂപേന തേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ദീപേന്തോ **നിബ്ബാന**ന്തിആദിമാഹ. സംസന്ദനപുച്ഛാ ഉത്താനത്ഥായേവ.

അത്ഥി കേചീതിആദി നിയാമസ്സ സങ്ഖതഭാവദീപനത്ഥം വുത്തം. **മഗ്ഗോ അസങ്ഖതോ**തിപഞ്ഹേ തസ്സ ഉപ്പാദനിരോധഭാവതോ പടിക്ഖിപതീതി. **നിയാമോ സങ്ഖതോ**തിപഞ്ഹേ നിരുദ്ധേപി മഗ്ഗേ നിയാമസ്സ അത്ഥിതം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **സോതാപത്തിനിയാമോ**തിആദിപഞ്ഹേസുപി അനുലോമതോ ച പടിലോമതോ ച ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പഞ്ച അസങ്ഖതാനീ**തി പുട്ഠോ പഞ്ചന്നം അസങ്ഖതാനം ആഗതട്ഠാനം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ ചതുന്നം സമ്മത്തനിയാമാനം നിയാമവചനതോ നിബ്ബാനസ്സ ച അസങ്ഖതഭാവതോ പടിജാനാതി. മിച്ഛത്തനിയാമപഞ്ഹോ നിയാമവചനമത്തേന അസങ്ഖതതായ അയുത്തഭാവദീപനത്ഥം വുത്തോതി.

നിയാമകഥാവണ്ണനാ.

൨. പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ

൪൪൮. ഇദാനി പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം നിദാനവഗ്ഗേ ''ഉപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം അനുപ്പാദാ വാ തഥാഗതാനം ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ''തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൨.൨൦) ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ അസങ്ഖതോ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനഞ്ച മഹിസാസകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

൪൪൯. **അവിജ്ജാ അസങ്ഖതാ**തി ആദയോ പഞ്ഹാ അവിജ്ജാദീനംയേവ പടിച്ചസമുപ്പാദഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്താ. യേന പനത്ഥേന തത്ഥ ഏകേകം അങ്ഗം ''പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി വുച്ചതി, സോ പടിച്ചസമുപ്പാദവിഭങ്ഗേ വുത്തോയേവ.

൪൫൦. **അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതി യാ തത്ഥ ധമ്മട്ഠിതതാ**തിആദി യേന സുത്തേന ലദ്ധി പതിട്ഠാപിതാ, തസ്സേവ അത്ഥദസ്സനേന ലദ്ധിഭിന്ദനത്ഥം വുത്തം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യാ അയം ഹേട്ഠാ ''ഠിതാവ സാ ധാതു ധമ്മട്ഠിതതാ ധമ്മനിയാമതാ''തി വുത്താ ന സാ അഞ്ഞത്ര അവിജ്ജാദീഹി വിസും ഏകാ അത്ഥി. അവിജ്ജാദീനം പന പച്ചയാനംയേവേതം നാമം. ഉപ്പന്നേപി ഹി തഥാഗതേ അനുപ്പന്നേപി അവിജ്ജാതോ സങ്ഖാരാ സമ്ഭവന്തി, സങ്ഖാരാദീഹി ച വിഞ്ഞാണാദീനി, തസ്മാ ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി

യാ ഏതസ്മിം പദേ സങ്ഖാരധമ്മാനം കാരണട്ഠേന ഠിതതാതി ധമ്മട്ഠിതതാ. തേസംയേവ ച ധമ്മാനം കാരണട്ഠേനേവ നിയാമതാതി ധമ്മനിയാമതാതി അവിജ്ജാ വുച്ചതി. സാ ച അസങ്ഖതാ, നിബ്ബാനഞ്ച അസങ്ഖതന്തി പുച്ഛതി. പരവാദീ ലദ്ധിവസേന പടിജാനിത്വാ പുന **ദ്വേ അസങ്ഖതാനീ**തി പുട്ഠോ സുത്താഭാവേന പടിക്ഖിപിത്വാ ലദ്ധിവസേനേവ പടിജാനാതി. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസം പന തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാവണ്ണനാ.

൩. സച്ചകഥാവണ്ണനാ

൪൭൨-൪൭൪. ഇദാനി സച്ചകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, തഥാനി അവിതഥാനീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൱൯) സുത്തം നിസ്സായ ''ചത്താരി സച്ചാനി നിച്ചാനി അസങ്ഖതാനീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അയഞ്ഹിസ്സ അധിപ്പായോ - ദുക്ഖസമുദയമഗ്ഗേസു വത്ഥുസച്ചം സങ്ഖതം, ലക്ഖണസച്ചം അസങ്ഖതം. നിരോധേ വത്ഥുസച്ചം നാമ നത്ഥി അസങ്ഖതമേവ തന്തി. തസ്മാ **ആമന്താ**തി ആഹ. തം പനസ്സ ലദ്ധിമത്തമേവ. സോ ഹി ദുക്ഖം വത്ഥുസച്ചം ഇച്ഛതി, തഥാ സമുദയം മഗ്ഗഞ്ച. യാനി പന നേസം ബാധനപഭവനിയ്യാനികലക്ഖണാനി, താനി ലക്ഖണസച്ചം നാമാതി, ന ച ബാധനലക്ഖണാദീഹി അഞ്ഞാനി ദുക്ഖാദീനി നാമ അത്ഥീതി. **താണാനീ**തിആദീസു അധിപ്പായോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ.

ദുക്ഖസച്ചന്തി പഞ്ഹേ ലദ്ധിവസേന ലക്ഖണം സന്ധായ പടിജാനാതി. **ദുക്ഖ**ന്തി പഞ്ഹേ വത്ഥും സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ഇതോ പരം സുദ്ധികപഞ്ഹാ ച സംസന്ദനപഞ്ഹാ ച സബ്ബേ പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബാ. അവസാനേ ലദ്ധിപതിട്ഠാപനത്ഥം ആഹടസുത്തം അത്ഥസ്സ മിച്ഛാ ഗഹിതത്താ അനാഹടസദിസമേവാതി.

സച്ചകഥാവണ്ണനാ.

൪. ആരുപ്പകഥാവണ്ണനാ

൪൭൫-൪൭൭. ഇദാനി ആരുപ്പകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ചത്താരോ ആരുപ്പാ ആനേഞ്ജാ''തി വചനം നിസ്സായ ''സബ്ബേപി തേ ധമ്മാ അസങ്ഖതാ''തി ലദ്ധി, തേ സന്ധായ **ആകാസാനഞ്ചായതന**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി. സാധകസുത്തമ്പി അത്ഥം അജാനിത്വാ ആഹടത്താ അനാഹടസദിസമേവാതി.

ആരുപ്പകഥാവണ്ണനാ.

൫. നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ

൪൭൮-൪൮൦. ഇദാനി നിരോധസമാപത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **നിരോധസമാപത്തീ**തി ചതുന്നം ഖന്ധാനം അപ്പവത്തി. യസ്മാ പന സാ കരിയമാനാ കരിയതി, സമാപജ്ജിയമാനാ സമാപജ്ജിയതി, തസ്മാ

നിപ്ഫന്നാതി വുച്ചതി. സങ്ഖതാസങ്ഖതലക്ഖണാനം പന അഭാവേന ന വത്തബ്ബാ ‘‘സങ്ഖതാതി വാ അസങ്ഖതാ’’തി വാ. തത്ഥ യേസം ‘‘യസ്മാ സങ്ഖതാ ന ഹോതി, തസ്മാ അസങ്ഖതാ’’തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ ഉത്തരാപഥകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **നിരോധസമാപത്തീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ഉപ്പാദേന്തീ**തിആദി സമാപജ്ജനപടിലാഭവസേനേവ വുത്തം. യഥാ പന രൂപാദയോ അസങ്ഖതധമ്മേ ഉപ്പാദേന്തി; ന തഥാ തം കേചി ഉപ്പാദേന്തി നാമ. **നിരോധാ വോദാനം വുട്ഠാന**ന്തി ഫലസമാപത്തി വേദിതബ്ബാ. അസങ്ഖതാ പന തം നത്ഥിയേവ, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. **തേന ഹീ**തി യസ്മാ സങ്ഖതാ ന ഹോതി, തസ്മാ അസങ്ഖതാതി ലദ്ധി. ഇദം പന അസങ്ഖതഭാവേ കാരണം ന ഹോതീതി വുത്തമ്പി അവുത്തസദിസമേവാതി.

നിരോധസമാപത്തികഥാവണ്ണനാ.

൬. ആകാസകഥാവണ്ണനാ

൪൬൦-൪൬൧. ഇദാനി ആകാസകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ തിവിധോ ആകാസോ - പരിച്ഛേദാകാസോ , കസിണുഗ്ഘാടിമാകാസോ, അജടാകാസോ. ‘‘തുച്ഛാകാസോ’’തിപി തസ്സേവ നാമം. തേസു പരിച്ഛേദാകാസോ സങ്ഖതോ, ഇതരേ **ദ്വേ** പഞ്ഞത്തിമത്താ. യേസം പന ‘‘ദുവിധോപി യസ്മാ സങ്ഖതോ ന ഹോതി, തസ്മാ അസങ്ഖതോ’’തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം മഹിസാസകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **ആകാസോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ആകാസകഥാവണ്ണനാ.

൭. ആകാസോ സനിദസ്സനോതികഥാവണ്ണനാ

൪൬൨-൪൬൪. ഇദാനി ആകാസോ സനിദസ്സനോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം താളച്ഛിദ്ദാദീസു ഞാണപ്പവത്തിം നിസ്സായ ‘‘സബ്ബോപി അജടാകാസോ സനിദസ്സനോ’’തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം ; തേ സന്ധായ **ആകാസോ സനിദസ്സനോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ‘‘യദി സനിദസ്സനോ, ഏവംവിധോ ഭവേയ്യാ’’തി ചോദനത്ഥം **രൂപന്തി**ആദി വുത്തം. **ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ**തിപഞ്ഹേസു ഏവരൂപസ്സ സുത്തസ്സ അഭാവേന പടിക്ഖിപിത്വാ തുലന്തരികാദീനം ഉപലദ്ധിം നിസ്സായ പടിജാനാതി. **ദ്വിന്നം രുക്ഖാനം അന്തര**ന്തി ഏത്ഥ രുക്ഖരൂപം ചക്ഖുനാ ദിസ്വാ അന്തരേ രൂപാഭാവതോ ആകാസന്തി മനോദ്വാരവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതി, ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

ആകാസോ സനിദസ്സനോതികഥാവണ്ണനാ.

൮. പഥവീധാതുസനിദസ്സനാതിആദികഥാവണ്ണനാ

൪൬൫-൪൭൦. ഇദാനി പഥവീധാതു സനിദസ്സനാതിആദികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം പാസാണഉദകജാലരുക്ഖചലനാനഞ്ചേവ പഞ്ചിന്ദ്രിയപതിട്ഠോകാസാനഞ്ച വണ്ണായതനം കായവിഞ്ഞത്തികാലേ ഹത്ഥപാദാദിരൂപഞ്ച ദിസ്വാ ‘‘പഥവീധാതുആദയോ സനിദസ്സനാ’’തി ലദ്ധി,

സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ സബ്ബകഥാസു ആദിപുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം സബ്ബത്ഥ പാളിഅനുസാരേന ചേവ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ച വേദിതബ്ബന്തി. **പഥവീധാതു സനിദസ്സനാ**തി ആദിം കത്വാ **കായകമ്മം സനിദസ്സന**ന്തി പരിയോസാനകഥാ നിട്ഠിതാ.

ഛട്ഠോ വഗ്ഗോ.

൭. സത്തമവഗ്ഗോ

൧. സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ

൪൭൧-൪൭൨. ഇദാനി സങ്ഗഹിതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ദാമാദീഹി ബലിബദ്ദാദയോ വിയ കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സങ്ഗഹിതാ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ''നത്ഥി കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സങ്ഗഹിതാ, ഏവം സന്തേ ഏകവിധേന രൂപസങ്ഗഹോതിആദി നിരത്ഥക''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികാനഞ്ചേവ സിദ്ധത്ഥികാനഞ്ച; തേ സന്ധായ അഞ്ഞേനത്ഥേന സങ്ഗഹഭാവം ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്തനോ ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. ഇദാനി യേനത്ഥേന സങ്ഗഹോ ലബ്ഭതി, തം ദസ്സേതും **നനു അത്ഥി കേചി ധമ്മാ**തിആദി ആരദ്ധം. തം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ. യാ പനേസാ പരവാദിനാ ലദ്ധിപതിട്ഠാപനത്ഥം **യഥാ ദാമേന വാ**തിആദികാ ഉപമാ ആഹടാ, സകവാദിനാ തം അനഭിനന്ദിത്വാ അപ്പടിക്കോസിത്വാ ''ഹഞ്ചി ദാമേന വാ''തി തസ്സ ലദ്ധി ഭിന്നാതി വേദിതബ്ബാ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യദി തേ ദാമാദീഹി ബലിബദ്ദാദയോ സങ്ഗഹിതാ നാമ, അത്ഥി കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സങ്ഗഹിതാതി.

സങ്ഗഹിതകഥാവണ്ണനാ.

൨. സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൪൭൩-൪൭൪. ഇദാനി സമ്പയുത്തകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ തിലമ്ഹി തേലം വിയ ന വേദനാദയോ സഞ്ഞാദീസു അനുപവിട്ഠാ, തസ്മാ ''നത്ഥി കേചി ധമ്മാ കേഹിചി ധമ്മേഹി സമ്പയുത്താ, ഏവം സന്തേ ഞാണസമ്പയുത്തന്തിആദി നിരത്ഥകം ഹോതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികാനഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ അഞ്ഞേനേവത്ഥേന സമ്പയുത്തതം ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്തനോ ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവ. യോ പനേസ പരവാദിനാ ''യഥാ തിലമ്ഹി തേല''ന്തിആദികോ ഉപമാപഞ്ഹോ ആഹടോ, സോ യസ്മാ വേദനാസഞ്ഞാനം വിയ തിലതേലാനം ലക്ഖണതോ നാനത്തവവത്ഥാനം നത്ഥി. സബ്ബേസുപി ഹി തിലഅട്ഠിതചേസു തിലോതി വോഹാരമത്തം, തേനേവ തിലം നിബ്ബത്തേത്വാ ഗഹിതേ പുരിമസണ്ഠാനേന തിലോ നാമ ന പഞ്ഞായതി, തസ്മാ അനാഹടസദിസോവ ഹോതീതി.

സമ്പയുത്തകഥാവണ്ണനാ.

൩. ചേതസികകഥാവണ്ണനാ

൪൭൫-൪൭൭. ഇദാനി ചേതസികകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ഫസ്സികാദയോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ''ചേതസികേനാപി ന ഭവിതബ്ബം, ഇതി നത്ഥി ചേതസികോ ധമ്മോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സഹജാതോതി** സമ്പയുത്തസഹജാതം സന്ധായ വുത്തം. **ഫസ്സികാതി** താദിസം വോഹാരം അപസ്സന്തസ്സ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. കിം വോഹാരേന, യഥാ

ചിത്തനിസ്സിതകോതി ചേതസികോ, ഏവം സോപി ഫസ്സനിസ്സിതത്താ ഫസ്സികോതി വുത്തേ ദോസോ നത്ഥീതി പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ചേതസികകഥാവണ്ണനാ.

൪. ദാനകഥാവണ്ണനാ

൪൭൮. ഇദാനി ദാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദാനം നാമ തിവിധം - ചാഗചേതനാപി, വിരതിപി, ദേയ്യധമ്മോപി. ''സദ്ധാ ഹിരിയം കുസലഞ്ച ദാന''ന്തി (അ॰ നി॰ ൮.൩൨) ആഗതട്ഠാനേ ചാഗചേതനാ ദാനം. ''അഭയം ദേതീ''തി (അ॰ നി॰ ൮.൩൯) ആഗതട്ഠാനേ വിരതി. ''ദാനം ദേതി അന്നം പാന''ന്തി ആഗതട്ഠാനേ ദേയ്യധമ്മോ. തത്ഥ ചാഗചേതനാ ''ദേതി വാ ദേയ്യധമ്മം, ദേന്തി വാ ഏതായ ദേയ്യധമ്മ''ന്തി ദാനം. വിരതി അവഖണ്ഡനട്ഠേന ലവനട്ഠേന വാ ദാനം. സാ ഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ ഭയഭേരവാദിസങ്ഖാതം ദുസ്സീല്യചേതനം ദാതി ഖണ്ഡേതി ലുനാതി വാതി ദാനം. ദേയ്യധമ്മോ ദിയ്യതീതി ദാനം. ഏവമേതം തിവിധമ്പി അത്ഥതോ ചേതസികോ ചേവ ധമ്മോ ദേയ്യധമ്മോ ചാതി ദുവിധം ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ചേതസികോവ ധമ്മോ ദാനം, ന ദേയ്യധമ്മോ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികാനം; തേ സന്ധായ **ചേതസികോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ദേയ്യധമ്മവസേന ചോദേതും **ലബ്ഭാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അന്നാദീനി വിയ സോ ന സക്കാ ദാതുന്തി പടിക്ഖേപോ ഇതരസ്സ. പുന ദള്ഹം കത്വാ പുട്ഠോ ''അഭയം ദേതീ''തി സുത്തവസേന പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. ഫസ്സപഞ്ഹാദീസു പന ഫസ്സം ദേതീതിആദിവോഹാരം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതേവ.

൪൭൯. അനിട്ഠഫലന്തിആദി അചേതസികസ്സ ധമ്മസ്സ ദാനഭാവദീപനത്ഥം വുത്തം. ന ഹി അചേതസികോ അന്നാദിധമ്മോ ആയതിം വിപാകം ദേതി, ഇട്ഠഫലഭാവനിയമനത്ഥം പനേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അയമ്പി ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ - യദി അചേതസികോ അന്നാദിധമ്മോ ദാനം ഭവേയ്യ, ഹിതചിത്തേന അനിട്ഠം അകന്തം ഭേസജ്ജം ദേന്തസ്സ നിമ്ബബീജാദീഹി വിയ നിമ്ബാദയോ അനിട്ഠമേവ ഫലം നിബ്ബത്തേയ്യ. യസ്മാ പനേത്ഥ ഹിതഫരണചാഗചേതനാ ദാനം, തസ്മാ അനിട്ഠേപി ദേയ്യധമ്മേ ദാനം ഇട്ഠഫലമേവ ഹോതീതി.

ഏവം പരവാദിനാ ചേതസികധമ്മസ്സ ദാനഭാവേ പതിട്ഠാപിതേ സകവാദീ ഇതരേന പരിയായേന ദേയ്യധമ്മസ്സ ദാനഭാവം സാധേതും **ദാനം ഇട്ഠഫലം വുത്തം ഭഗവതാ**തിആദിമാഹ. പരവാദീ പന ചീവരാദീനം ഇട്ഠവിപാകതം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. സുത്തസാധനം പരവാദീവാദേപി യുജ്ജതി സകവാദീവാദേപി, ന പന ഏകേനത്ഥേന. ദേയ്യധമ്മോ ഇട്ഠഫലോതി ഇട്ഠഫലഭാവമത്തമേവ പടിക്ഖിത്തം. തസ്മാ **തേന ഹി ന വത്തബ്ബ**ന്തി ഇട്ഠഫലഭാവേനേവ ന വത്തബ്ബതാ യുജ്ജതി . ദാതബ്ബട്ഠേന പന ദേയ്യധമ്മോ ദാനമേവ. ദിന്നഞ്ഹി ദാനാനം സങ്കരഭാവമോചനത്ഥമേവ അയം കഥാതി.

ദാനകഥാവണ്ണനാ.

൫. പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

൪൮൩. ഇദാനി പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "തേസം ദിവാ ച രത്തോ ച, സദാ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ"തി (സം॰ നി॰ ൧.൪൭) ച "യസ്സ ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ചീവരം പരിഭുഞ്ജമാനോ"തി (അ॰ നി॰ ൪.൫൧) ച ഏവമാദീനി സുത്താനി അയോനിസോ ഗഹേത്വാ യേസം പരിഭോഗമയം നാമ പുഞ്ഞം അത്ഥീ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികസമ്മിതിയാനം; തേ സന്ധായ **പരിഭോഗമയ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "പുഞ്ഞം നാമ ഫസ്സാദയോ കുസലാ ധമ്മാ, ന തതോ പരം, തസ്മാ ഫസ്സാദീഹി തേ വഡ്ഢിതബ്ബ"ന്തി ചോദേതും **പരിഭോഗമയോ ഫസ്സോ**തിആദി ആരദ്ധം. തം സബ്ബം ഇതരേന തേസം അവഡ്ഢനതോ പടിക്ഖിത്തം. **ലതാവിയാ**തിആദീനി "കിരിയായ വാ ഭാവനായ വാ വിനാപി യഥാ ലതാദീനി സയമേവ വഡ്ഢന്തി, കിം തേ ഏവം വഡ്ഢന്തീ"തി ചോദനത്ഥം വുത്താനി. തഥാ പനസ്സ അവഡ്ഢനതോ **ന ഹേവാ**തി പടിക്ഖിത്തം.

൪൮൪. **ന സമന്നാഹരതീ**തി പഞ്ഹേ പടിഗ്ഗാഹകാനം പരിഭോഗേന പുരിമചേതനാ വഡ്ഢതി, ഏവം തം ഹോതി പുഞ്ഞന്തി ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. തതോ **അനാവട്ടേന്തസ്സാ**തിആദീഹി പുട്ഠോ ദായകസ്സ ചാഗചേതനം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. തത്ഥ **അനാവട്ടേന്തസ്സാ**തി ദാനചേതനായ പുരേചാരികേന ആവജ്ജനേന ഭവങ്ഗം അനാവട്ടേന്തസ്സ അപരിവട്ടേന്തസ്സ. **അനാഭോഗസ്സാ**തി നിരാഭോഗസ്സ. **അസമന്നാഹരന്തസ്സാ**തി ന സമന്നാഹരന്തസ്സ. ആവജ്ജനഞ്ഹി ഭവങ്ഗം വിച്ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ ഗതമഗ്ഗേ ഉപ്പജ്ജമാനം ദാനചേതനം സമന്നാഹരതി നാമ. ഏവംകിച്ചേന ഇമിനാ ചിത്തേന അസമന്നാഹരന്തസ്സ പുഞ്ഞം ഹോതീതി പുച്ഛതി. **അമനസികരോന്തസ്സാ**തി മനം അകരോന്തസ്സ. ആവജ്ജനേന ഹി തദനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനം മനം കരോതി നാമ. ഏവം അകരോന്തസ്സാതി അത്ഥോ. ഉപയോഗവചനസ്മിഞ്ഹി ഏതം ഭുമ്മം. **അചേതയന്തസ്സാ**തി ചേതനം അനുപ്പാദേന്തസ്സ. **അപത്ഥേന്തസ്സാ**തി പത്ഥനാസങ്ഖാതം കുസലച്ഛന്ദം അകരോന്തസ്സ. **അപ്പണിദഹന്തസ്സാ**തി ദാനചേതനാവസേന ചിത്തം അട്ഠപേന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **നനു ആവട്ടേന്തസ്സാ**തി വാരേ **ആഭോഗസ്സാ**തി ആഭോഗവതോ. അഥ വാ ആഭോഗാ അസ്സ, ആഭോഗസ്സ വാ അനന്തരം തം പുഞ്ഞം ഹോതീതി അത്ഥോ.

൪൮൫. **ദ്വിന്നം ഫസ്സാന**ന്തിആദീസുപി ഏകക്ഖണേ ദായകസ്സ ദ്വിന്നം ഫസ്സാദീനം അഭാവാ പടിക്ഖിപതി, ദായകസ്സ ച പരിഭുഞ്ജന്തസ്സ ചാതി ഉഭിന്നം ഫസ്സാദയോ സന്ധായ പടിജാനാതി. അപിചസ്സ പഞ്ചന്നം വിഞ്ഞാണാനം സമോധാനം ഹോതീതി ലദ്ധി, തസ്സാപി വസേന പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ പരിയായസ്സ ദ്വാരംപിദഹിത്വാ ഉജുവിപച്ചനീകവസേന ചോദേതും **കുസലാ**ദിപഞ്ഹം പുച്ഛതി. തത്രാപി കുസലാകുസലാനം ഏകസ്സേകക്ഖണേ സമ്പയോഗാഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. പരിഭോഗമയം പന ചിത്തവിപ്പയുത്തം ഉപ്പജ്ജതീതി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ സുത്തേന നിഗ്ഗണ്ഹാതി.

൪൮൬. സുത്തസാധനേ ആരാമരോപകാദീനം അനുസ്സരണപടിസങ്ഖരണാദിവസേന അന്തരന്തരാ ഉപ്പജ്ജമാനം പുഞ്ഞം സന്ധായ **സദാ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ**തി വുത്തം. **അപ്പമാണോ തസ്സ പുഞ്ഞാഭിസന്ദോ**തി ഇദം അപ്പമാണവിഹാരിനോ ദിന്നപച്ചയത്താ ച "ഏവരൂപോ മേ ചീവരം പരിഭുഞ്ജതീ"തി അനുമോദനവസേന ച വുത്തം.

തം സോ **പരിഭോഗമയ**ന്തി സല്ലക്ഖേതി. യസ്മാ പന പടിഗ്ഗാഹകേന പടിഗ്ഗഹേത്വാ അപരിഭുത്തേപി ദേയ്യധമ്മേ പുഞ്ഞം ഹോതിയേവ, തസ്മാ സകവാദീവാദോവ ബലവാ, തത്ഥ പടിഗ്ഗാഹകേന പടിഗ്ഗഹിതേതി അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സേസം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പരിഭോഗമയപുഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ.

൬. ഇതോദിന്നകഥാവണ്ണനാ

൪൭൭-൪൮൦. ഇദാനി ഇതോ ദിന്നകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ഇതോ ദിന്നേന യാപേന്തി, പേതാ കാലങ്കതാ തഹി''ന്തി (പേ॰ വ॰ ൧൯) വചനം നിസ്സായ ''യം ഇതോ ചീവരാദി ദിന്നം തേനേവ യാപേന്തീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികസിദ്ധത്ഥികാനം; തേ സന്ധായ **ഇതോ ദിന്നേനാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ . പുന ചീവരാദിവസേന അനുയുത്തോ പടിക്ഖിപതി. **അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോ**തി അഞ്ഞസ്സ വിപാകദായകാനം കമ്മാനം അഞ്ഞോ കാരകോ, ന അത്തനാവ അത്തനോ കമ്മം കരോതീതി വുത്തം ഹോതി. ഏവം പുട്ഠോ പന ഇതരോ സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപതി. **ദാനം ദേന്ത**ന്തി ദാനം ദദമാനം ദിസ്വാതി അത്ഥോ. തത്ഥ യസ്മാ അത്തനോ അനുമോദിതത്താ ച തേസം തത്ഥ ഭോഗാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാസ്സ ഇമിനാ കാരണേന ലദ്ധിം പതിട്ഠപേന്തസ്സാപി അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതി. ന ഹി തേ ഇതോ ദിന്നേനേവ വത്ഥുനാ യാപേന്തി. സേസേസുപി സുത്തസാധനേസു ഏസേവ നയോതി.

ഇതോ ദിന്നകഥാവണ്ണനാ.

൭. പഥവീകമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൪൮൧. ഇദാനി പഥവീ കമ്മവിപാകോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ''അത്ഥി ഇസ്സരിയസംവത്തനിയം കമ്മം, ആധിപച്ചസംവത്തനിയം കമ്മ''ന്തി ഏത്ഥ ഇസ്സരാനം ഭാവോ ഇസ്സരിയം നാമ , അധിപതീനഞ്ച ഭാവോ ആധിപച്ചം നാമ, പഥവിസ്സരിയആധിപച്ചസംവത്തനികഞ്ച കമ്മം അത്ഥീതി വുത്തം. തസ്മാ യേസം ''പഥവീ കമ്മവിപാകോ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **പഥവീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സുഖവേദനീയാ**തിആദി കമ്മവിപാകസഭാവദസ്സനവസേന വുത്തം. ''ഫസ്സോ ഹോതീ''തിആദിനാ നയേന നിദ്ദിട്ഠേസു വിപാകേസു ഫസ്സോ സുഖവേദനീയാദിഭേദോ ഹോതി. സോ ച സഞ്ഞാദയോ ച സുഖവേദനാദീഹി സമ്പയുത്താ, വേദനാദയോ സഞ്ഞാദീഹി, സബ്ബേപി സാരമ്മണാ, അത്ഥി ച നേസം പുരേചാരികആവട്ടനാദിസങ്ഖാതം ആവജ്ജനം, കമ്മപച്ചയഭൂതാ ചേതനാ, യോ തത്ഥ ഇട്ഠവിപാകോ, തസ്സ പത്ഥനാ, പണിധാനവസേന പവത്താ മൂലതണ്ഹാ, കിം തേ ഏവരൂപാ പഥവീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ പടിക്ഖിപതി. പടിലോമപുച്ഛാദീനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

൪൮൨. **കമ്മവിപാകോ പരേസം സാധാരണോ**തി പഞ്ഹേ ഫസ്സാദയോ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, കമ്മസമുട്ഠാനം രൂപഞ്ച പഥവീആദീനംയേവ ച സാധാരണഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അസാധാരണമഞ്ഞേസ**ന്തി സുത്തം പരസമയതോ ആഹരിത്വാ ദസ്സിതം. **സബ്ബേ സത്താ പഥവിം പരിഭുഞ്ജന്തീ**തി

പഞ്ഹേ പഥവിം അനിസ്സിതേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, നിസ്സിതേ സന്ധായ പടിജാനാതി. **പഥവിം അപരിഭുഞ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായന്തീ**തി പഞ്ഹേ ആരുപ്പേ പരിനിബ്ബായന്താനം വസേന പടിജാനാതി. **കമ്മവിപാകം അവേപേത്വാ**തി ഇദം പരസമയവസേന വുത്തം. കമ്മവിപാകഞ്ഹി വേപേത്വാവ പരിനിബ്ബായന്തീതി തേസം ലദ്ധി. സകസമയേ പന കതോകാസസ്സ കമ്മസ്സ ഉപ്പന്നം വിപാകം അവേപേത്വാ പരിനിബ്ബാനം നത്ഥി. തേസഞ്ച ലദ്ധിയാ പഥവീ സാധാരണവിപാകത്താ ഉപ്പന്നവിപാകോയേവ ഹോതി. തം വിപാകഭാവേന ഠിതം അവേപേത്വാ പരിനിബ്ബാനം ന യുജ്ജതീതി ചോദേതും വട്ടതി. ഇതരോ ലദ്ധിവസേന പടിക്ഖിപതി. **ചക്കവത്തിസത്തസ്സ കമ്മവിപാക**ന്തി പഞ്ഹേ അസാധാരണം ഫസ്സാദിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, സാധാരണം സന്ധായ പടിജാനാതി. പഥവീസമുദ്ദസൂരിയചന്ദിമാദയോ ഹി സബ്ബേസം സാധാരണകമ്മവിപാകോതി തേസം ലദ്ധി.

൪൯൨. **ഇസ്സരിയസംവത്തനിയ**ന്തി ഏത്ഥ ഇസ്സരിയം നാമ ബഹുധനതാ. ആധിപച്ചം നാമ സേസജനേ അത്തനോ വസേ വത്തേത്വാ തേഹി ഗരുകാതബ്ബട്ഠേന അധിപതിഭാവോ. തത്ഥ കമ്മം പടിലാഭവസേന തംസംവത്തനികം നാമ ഹോതി, ന ജനകവസേന. തസ്മാ വിപാകഭാവേ അസാധകമേതന്തി.

പഥവീ കമ്മവിപാകോതികഥാവണ്ണനാ.

൮. ജരാമരണം വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൪൯൩. ഇദാനി ജരാമരണം വിപാകോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''അത്ഥി ദുബ്ബണ്ണസംവത്തനിയം കമ്മം അപ്പായുകസംവത്തനിയം കമ്മ''ന്തി ഏത്ഥ ദുബ്ബണ്ണതാ നാമ ജരാ. അപ്പായുകതാ നാമ മരണം. തംസംവത്തനിയഞ്ച കമ്മം അത്ഥി. തസ്മാ ജരാമരണം വിപാകോതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പടിലോമപഞ്ഹേ **അനാരമ്മണ**ന്തി രൂപധമ്മാനം താവ അനാരമ്മണമേവ, അരൂപാനം പന ജരാമരണം സമ്പയോഗലക്ഖണാഭാവാ അനാരമ്മണമേവ.

൪൯൪. **അകുസലാനം ധമ്മാനം ജരാമരണം അകുസലാനം ധമ്മാനം വിപാകോതി** പഞ്ഹേ ജരാമരണേന നാമ അനിട്ഠവിപാകേന ഭവിതബ്ബന്തി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി . തേനേവ കാരണേന കുസലാനം ധമ്മാനം ജരാമരണസ്സ കുസലവിപാകതം പടിക്ഖിപതി. പരതോ ചസ്സ അകുസലവിപാകതഞ്ഞേവ പടിജാനാതി.

കുസലാനഞ്ച അകുസലാനഞ്ചാതി പുച്ഛാവസേന ഏകതോ കതം, ഏകക്ഖണേ പന തം നത്ഥി. അബ്യാകതാനം അവിപാകാനം ജരാമരണം വിപാകോതി വത്തബ്ബതായ പരിയായോ നത്ഥി, തസ്മാ അബ്യാകതവസേന **പുച്ഛാ ന കതാ**.

൪൯൫. **ദുബ്ബണ്ണസംവത്തനിയ**ന്തി ഏത്ഥ ദുബ്ബണ്ണിയം നാമ അപരിസുദ്ധവണ്ണതാ. അപ്പായുകതാ നാമ ആയുനോ ചിരം പവത്തിതും അസമത്ഥതാ. തത്ഥ അകുസലകമ്മം കമ്മസമുട്ഠാനസ്സ ദുബ്ബണ്ണരൂപസ്സ കമ്മപച്ചയോ ഹോതി, അസദിസത്താ പനസ്സ തംവിപാകോ ന ഹോതി.

ഉതുസമുട്ഠാനാദിനോ പന തംപടിലാഭവസേന ആയുനോ ച ഉപച്ഛേദകവസേന പച്ചയോ ഹോതി. ഏവമേതം പരിയായേന തംസംവത്തനികം നാമ ഹോതി, ന വിപാകഫസ്സാദീനം വിയ ജനകവസേന, തസ്മാ വിപാകഭാവേ അസാധകം. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസമേവാതി.

ജരാമരണം വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ.

൯. അരിയധമ്മവിപാകകഥാവണ്ണനാ

൪൯൭. ഇദാനി അരിയധമ്മവിപാകകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം കിലേസപ്പഹാനമത്തമേവ സാമഞ്ഞഫലം, ന ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **നത്ഥി അരിയധമ്മവിപാകോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **അരിയധമ്മവിപാകോ**തി മഗ്ഗസങ്ഖാതസ്സ അരിയധമ്മസ്സ വിപാകോ. കിലേസക്ഖയമത്തം അരിയഫലന്തി ലദ്ധിയാ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സാമഞ്ഞ**ന്തി സമണഭാവോ, മഗ്ഗസ്സേതം നാമം. ‘‘സാമഞ്ഞഞ്ച വോ, ഭിക്ഖവേ, ദേസേസ്സാമി സാമഞ്ഞഫലഞ്ചാ’’തി ഹി വുത്തം. ബ്രഹ്മഞ്ഞേപി ഏസേവ നയോ.

സോതാപത്തിഫലം ന വിപാകോതിആദീസു സോതാപത്തിമഗ്ഗാദീനം അപചയഗാമിതം സന്ധായ അരിയഫലാനം നവിപാകഭാവം പടിജാനാതി, ദാനഫലാദീനം പടിക്ഖിപതി . സോ ഹി ആചയഗാമിത്തികസ്സ ഏവം അത്ഥം ധാരേതി - വിപാകസങ്ഖാതം ആചയം ഗച്ഛന്തി, തം വാ ആചിനന്താ ഗച്ഛന്തീതി ആചയഗാമിനോ, വിപാകം അപചിനന്താ ഗച്ഛന്തീതി അപചയഗാമിനോതി. തസ്മാ ഏവം പടിജാനാതി ച പടിക്ഖിപതി ച.

൫൦൦. കാമാവചരം കുസലം സവിപാകം ആചയഗാമീതിആദികാ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച സകവാദിസ്സ. ലോകിയഞ്ഹി കുസലം വിപാകചുതിപടിസന്ധിയോ ചേവ വട്ടഞ്ച ആചിനന്തം ഗച്ഛതീതി ആചയഗാമി. ലോകുത്തരകുസലം ചുതിപടിസന്ധിയോ ചേവ വട്ടഞ്ച അപചിനന്തം ഗച്ഛതീതി അപചയഗാമി. ഏവമേതം സവിപാകമേവ ഹോതി, ന അപചയഗാമിവചനമത്തേന അവിപാകം. ഇമമത്ഥം സന്ധായേത്ഥ സകവാദിനോ പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച വേദിതബ്ബോതി.

അരിയധമ്മവിപാകകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ

൫൦൧. ഇദാനി വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ വിപാകോ വിപാകസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞാദിപച്ചയവസേന പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ വിപാകോപി വിപാകധമ്മധമ്മോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **തസ്സ വിപാകോ**തി തസ്സ വിപാകധമ്മധമ്മസ്സ വിപാകസ്സ യോ വിപാകോ, സോപി തേ വിപാകധമ്മധമ്മോ ഹോതീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ ആയതിം വിപാകദാനാഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ തപ്പച്ചയാപി അഞ്ഞസ്സ വിപാകസ്സ ഉപ്പത്തിം സന്ധായ പടിജാനാതി. ഏവം സന്തേ പനസ്സ കുസലാകുസലസ്സ വിയ തസ്സാപി വിപാകസ്സ വിപാകോ, തസ്സാപി വിപാകോതി വട്ടാനുപച്ഛേദോ ആപജ്ജതീതി പുട്ഠോ സമയവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപതി.

വിപാകോതി വാതിആദിമ്ഹി വചനസാധനേ പന യദി വിപാകസ്സ വിപാകധമ്മധമ്മേന ഏകത്ഥതാ ഭവേയ്യ, കുസലാകുസലബ്യാകതാനം ഏകത്ഥതം ആപജ്ജേയ്യാതി പടിക്ഖിപതി. **വിപാകോ ച വിപാകധമ്മധമ്മോ ചാ**തി ഏത്ഥ അയം അധിപ്പായോ - സോ ഹി ചതൂസു വിപാകക്ഖന്ധേസു ഏകേകം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാദീസു പച്ചയട്ഠേന വിപാകധമ്മധമ്മതം പച്ചയുപ്പന്നട്ഠേന ച വിപാകം മഞ്ഞമാനോ "വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോ"തി പുട്ഠോ ആമന്താതി പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ "യസ്മാ തയാ ഏകക്ഖണേ ചതൂസു ഖന്ധേസു വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോപി അനുഞ്ഞാതോ, തസ്മാ തേസം സഹഗതാദിഭാവോ ആപജ്ജതീ"തി ചോദേതും ഏവമാഹ. ഇതരോ കുസലാകുസലസങ്ഖാതം വിപാകധമ്മധമ്മം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. **തഞ്ഞേവ അകുസല**ന്തി യദി തേ വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോ, യോ അകുസലവിപാകോ, സോ അകുസലം ആപജ്ജതി. കസ്മാ? വിപാകധമ്മധമ്മേന ഏകത്താ. **തഞ്ഞേവ കുസല**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

൭൦൨. **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ**തി ഇദം സഹജാതാനം പച്ചയമത്തവസേന വുത്തം, തസ്മാ അസാധകം. മഹാഭൂതാനമ്പി ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാ വുത്താ, ന ച താനി വിപാകാനി, ന ച വിപാകധമ്മധമ്മാനീതി.

വിപാകോ വിപാകധമ്മധമ്മോതികഥാവണ്ണനാ.

സത്തമോ വഗ്ഗോ.

൮. അട്ഠമവഗ്ഗോ

൧. ഛഗതികഥാവണ്ണനാ

൫൦൭-൫൦൮. ഇദാനി ഛഗതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ അസുരകായേന സദ്ധിം ഛഗതിയോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ ഉത്തരാപഥകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സകവാദീ ''പഞ്ച ഖോ പനിമാ, സാരിപുത്ത, ഗതിയോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൧൫൩) ലോമഹംസനപരിയായേ പരിച്ഛിന്നാനം ഗതീനം വസേന ചോദേതും **നനു പഞ്ച ഗതിയോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ സുത്തവിരോധഭയേന പടിജാനാതി. കസ്മാ പന സകവാദീ ഛ ഗതിയോ ന സമ്പടിച്ഛതി, നനു ''ചതൂഹാപായേഹി ച വിപ്പമുത്തോ''തി ഏത്ഥ അസുരകായോപി ഗഹിതോതി. സച്ചം ഗഹിതോ, ന പനേസോ ഗതി. കസ്മാ? വിസും അഭാവതോ. അസുരകായസ്മിഞ്ഹി കാലകഞ്ചികാ അസുരാ പേതഗതിയാ സങ്ഗഹിതാ , വേപചിത്തിപരിസാ ദേവഗതിയാ, അസുരകായോതി വിസും ഏകാ ഗതി നാമ നത്ഥി.

ഇദാനി ഏതമേവ അത്ഥം ദസ്സേതും **നനു കാലകഞ്ചികാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **സമാനവണ്ണാ**തി സദിസരൂപസണ്ഠാനാ ബീഭച്ഛാ വിരൂപാ ദുദ്ദസ്സികാ. **സമാനഭോഗാ**തി സദിസമേഥുനസമാചാരാ. **സമാനാഹാരാ**തി സദിസഖേളസിങ്ഘാണികപുബ്ബലോഹിതാദിആഹാരാ. **സമാനായുകാ**തി സദിസആയുപരിച്ഛേദാ. **ആവാഹവിവാഹ**ന്തി കഞ്ഞാഗഹണഞ്ചേവ കഞ്ഞാദാനഞ്ച. സുക്കപക്ഖേ **സമാനവണ്ണാ**തി സദിസരൂപസണ്ഠാനാ അഭിരൂപാ പാസാദികാ ദസ്സനീയാ പഭാസമ്പന്നാ. **സമാനഭോഗാ**തി സദിസപഞ്ചകാമഗുണഭോഗാ. **സമാനാഹാരാ**തി സദിസസുധാഭോജനാദിആഹാരാ. സേസം വുത്തനയമേവ. **നനു അത്ഥി അസുരകായോ**തി ഇദം അസുരകായസ്സേവ സാധകം. തസ്സ പന വിസും ഗതിപരിച്ഛേദാഭാവേന ന ഗതിസാധകന്തി.

ഛഗതികഥാവണ്ണനാ.

൨. അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ

൫൦൯. ഇദാനി അന്തരാഭവകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''അന്തരാ പരിനിബ്ബായീ''തി സുത്തപദം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''അന്തരാഭവോ നാമ അത്ഥി, യത്ഥ സത്തോ ദിബ്ബചക്ഖുകോ വിയ അദിബ്ബചക്ഖുകോ, ഇദ്ധിമാ വിയ അനിദ്ധിമാ മാതാപിതിസമാഗമഞ്ചേവ ഉതുസമയഞ്ച ഓലോകയമാനോ സത്താഹം വാ അതിരേകസത്താഹം വാ തിട്ഠതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **അത്ഥീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യേ ച ഭഗവതാ തയോ ഭവാ വുത്താ, തേസം വസേന ചോദേതും **കാമഭവോ**തിആദിമാഹ. തത്രായം അധിപ്പായോ - യദി തേ അന്തരാഭവോ നാമ കോചി ഭവോ അത്ഥി, തേന കാമഭവാദീനംയേവ അഞ്ഞതരേന ഭവിതബ്ബം പഞ്ചവോകാരഭവാദിനാ വിയ, തേന തം പുച്ഛാമി - ''കിം തേ അയം അന്തരാഭവോ നാമ കാമഭവോ, ഉദാഹു രൂപഭവോ അരൂപഭവോ വാ''തി? ഇതരോ തഥാ അനിച്ഛന്തോ സബ്ബം പടിക്ഖിപതി. **കാമഭവസ്സ ചാ**തിആദി യദി അന്തരാഭവോ നാമ അത്ഥി,

ഇമേസം ഭവാനം അന്തരാ ദ്വിന്നം സീമാനം സീമന്തരികാ വിയ ഭവേയ്യാതി ചോദേതും ആരദ്ധം. പരവാദീ പന തഥാ അനിച്ഛന്തോ സബ്ബപഞ്ഹേ പടിക്ഖിപതി കേവലം ലദ്ധിയാ, ന സഹധമ്മേന. തേനേവ നം സകവാദീ 'നോ വത രേ'തി പടിസേധേതി.

൫൦൫. **പഞ്ചമീ സാ യോനീ**തിആദീനിപി യഥാപരിച്ഛിന്നയോനിആദീസു സോ സമോധാനം ന ഗച്ഛതി, അഥ തേന തതോ തതോ അതിരേകേന ഭവിതബ്ബന്തി ചോദേതും വുത്താനി. **അന്തരാഭവൂപഗം കമ്മ**ന്തി യദി സോപി ഏകോ ഭവോ, യഥാ കാമഭവൂപഗാദീനി കമ്മാനി അത്ഥീതി സത്ഥാരാ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാനി, ഏവം തദുപഗേനാപി കമ്മേന ഭവിതബ്ബന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. യസ്മാ പന പരസമയേ അന്തരാഭവൂപഗം നാമ പാടിയേക്കം കമ്മം നത്ഥി, യം യം ഭവം ഉപപജ്ജിസ്സതി, തദുപഗേനേവ കമ്മേന അന്തരാഭവേ നിബ്ബത്തതീതി തേസം ലദ്ധി, തസ്മാ 'നഹേവ'ന്തി പടിക്ഖിത്തം. **അത്ഥി അന്തരാഭവൂപഗാ സത്താ**തി പുട്ഠോപി കാമഭവൂപഗായേവ നാമ തേതി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതി. **ജായന്തീ**തിആദീനി പുട്ഠോപി തത്ഥ ജാതിജരാമരണാനി ചേവ ചുതിപടിസന്ധിപരമ്പരഞ്ച അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. രൂപാദിവസേന പുട്ഠോപി യസ്മാ അന്തരാഭവസത്തസ്സ അനിദസ്സനം രൂപം, വേദനാദയോപി അഞ്ഞേസം വിയ ന ഓളാരികാതി തസ്സ ലദ്ധി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. ഇമിനാവ കാരണേന പഞ്ചവോകാരഭവഭാവേപി പടിക്ഖേപോ വേദിതബ്ബോ.

൫൦൭. ഇദാനി **കാമഭവോ ഭവോ ഗതീ**തിആദി ഭവസംസന്ദനം നാമ ഹോതി. തത്രായം അധിപ്പായോ - യദി തേ അന്തരാഭവോ നാമ കോചി ഭവോ ഭവേയ്യ, യഥാ കാമഭവാദീസു ഭവഗതിആദിഭേദോ ലബ്ഭതി, തഥാ തത്രാപി ലബ്ഭേഥ. യഥാ വാ തത്ഥ ന ലബ്ഭതി, തഥാ ഇമേസുപി ന ലബ്ഭേഥ. സമാനസ്മിഞ്ഹി ഭവഭാവേ ഏതേസ്വേവേസ വിഭാഗോ അത്ഥി, ന ഇതരസ്മിന്തി കോ ഏത്ഥ വിസേസഹേതൂതി. ഇതരോ പുന ലദ്ധിമത്തവസേന തം തം പടിജാനാതി ചേവ പടിക്ഖിപതി ച.

൫൦൮. **സബ്ബേസഞ്ഞേവ സത്താനം അത്ഥി അന്തരാഭവോ**തി പുട്ഠോ യസ്മാ നിരയൂപഗഅസഞ്ഞസത്തൂപഗഅരൂപൂപഗാനം അന്തരാഭവം ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. തേനേവ കാരണേന പടിലോമേ പടിജാനാതി. **ആനന്തരിയസ്സാ**തിആദി യേസം സോ അന്തരാഭവം ന ഇച്ഛതി, തേ താവ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും വുത്തം. തം സബ്ബം പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം സദ്ധിം സുത്തസാധനേനാതി.

അന്തരാഭവകഥാവണ്ണനാ.

൩. കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ

൫൧൦. ഇദാനി കാമഗുണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സകസമയേ താവ **കാമധാതൂ**തി വത്ഥുകാമാപി വുച്ചന്തി - കിലേസകാമാപി കാമഭവോപി. ഏതേസു ഹി വത്ഥുകാമാ കമനീയട്ഠേന കാമാ, സഭാവനിസ്സത്തസുഞ്ഞതട്ഠേന ധാതൂതി കാമധാതു. കിലേസകാമാ കമനീയട്ഠേന ചേവ കമനട്ഠേന ച കാമാ, യഥാവുത്തേനേവത്ഥേന ധാതൂതി കാമധാതു. കാമഭവോ കമനീയട്ഠേന കമനട്ഠേന വത്ഥുകാമപവത്തിദേസട്ഠേനാതി തീഹി കാരണേഹി കാമോ, യഥാവുത്തേനേവത്ഥേന ധാതൂതി കാമധാതു. പരസമയേ പന - "പഞ്ചിമേ,

ഭിക്ഖവേ, കാമഗുണാ''തി വചനമത്തം നിസ്സായ പഞ്ചേവ കാമഗുണാ കാമധാതൂതി ഗഹിതം. തസ്മാ യേസം അയം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ കാമധാതുനാനത്തം ബോധേതും **പഞ്ചേവാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **നനു അത്ഥീ**തിആദി കിലേസകാമദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **തപ്പടിസംയുത്തോ**തി കാമഗുണപടിസംയുത്തോ, കാമഗുണാരമ്മണോതി അത്ഥോ. **നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ പഞ്ചേവാ**തി ഇമേസു തപ്പടിസംയുത്തഛന്ദാദീസു സതി പഞ്ചേവ കാമഗുണാ കാമധാതൂതി ന വത്തബ്ബം. ഏതേപി ഹി ഛന്ദാദയോ കമനീയട്ഠേന കാമാ ച ധാതു ചാതിപി കാമധാതു. കമനട്ഠേന കാമസങ്ഖാതാ ധാതൂതിപി കാമധാതൂതി അത്ഥോ.

മനുസ്സാനം ചക്ഖുന്തിആദി വത്ഥുകാമദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ പരവാദീ ഛന്നമ്പി ആയതനാനം വത്ഥുകാമഭാവേന നകാമധാതുഭാവം പടിക്ഖിപിത്വാ പുന മനോതി പുട്ഠോ മഹഗ്ഗതലോകുത്തരം സന്ധായ നകാമധാതുഭാവം പടിജാനാതി. യസ്മാ പന സബ്ബോപി തേഭൂമകമനോ കാമധാതുയേവ, തസ്മാ നം സകവാദീ സുത്തേന നിഗ്ഗണ്ഹാതി.

൫൧൧. കാമഗുണാ ഭവോതിആദി ഭവസ്സ കാമധാതുഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. യസ്മാ പന കാമഗുണമത്തേ ഭവോതി വോഹാരോ നത്ഥി, തസ്മാ പരവാദീ നഹേവാതി പടിക്ഖിപതി. **കാമഗുണൂപഗം കമ്മ**ന്തിആദി സബ്ബം കാമഗുണമത്തസ്സ നകാമധാതുഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. കാമധാതുസങ്ഖാതകാമഭവൂപഗമേവ ഹി കമ്മം അത്ഥി, കാമഭവൂപഗാ ഏവ ച സത്താ ഹോന്തി. തത്ഥ ജായന്തി ജിയന്തി മിയന്തി ചവന്തി ഉപപജ്ജന്തി, ന കാമഗുണേസൂതി ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

കാമഗുണകഥാവണ്ണനാ.

൪. കാമകഥാവണ്ണനാ

൫൧൩-൫൧൪. ഇദാനി കാമകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''പഞ്ചിമേ, ഭിക്ഖവേ, കാമഗുണാ''തി വചനമത്തം നിസ്സായ രൂപായതനാദീനി പഞ്ചേവായതനാനി കാമാതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേസം കിലേസകാമസ്സേവ നിപ്പരിയായേന കാമഭാവം ദസ്സേതും **പഞ്ചേവാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

കാമകഥാവണ്ണനാ.

൫. രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൫൧൫-൫൧൭. ഇദാനി രൂപധാതുകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''രൂപിനോ ധമ്മാ രൂപധാതു നാമാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **രൂപിനോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സകവാദീ യസ്മാ രൂപധാതു നാമ രൂപഭവോ, ന രൂപമത്തമേവ, തസ്മാ തേനത്ഥേന ചോദേതും **രൂപധാതൂ**തിആദിമാഹ. തം സബ്ബം കാമഗുണകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **സാവ കാമധാതൂ**തി പുട്ഠോ ഭൂമിപരിച്ഛേദേന വിരോധം പസ്സമാനോ പടിക്ഖിപതി. പുന ദള്ഹം കത്വാ പുട്ഠോ അത്തനോ

ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. ഏവം സന്തേ പന ദ്വീഹി ഭവേഹി സമന്നാഗതതാ ആപജ്ജതി, തേന തം സകവാദീ **കാമഭവേന ചാ**തി ആദിമാഹ. ഇതരോ ഏകസ്സ ദ്വീഹി സമന്നാഗതാഭാവതോ പടിക്ഖിപതീതി.

രൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ.

൬. അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ

൫൨൭-൫൨൮. അരൂപധാതുകഥായപി ഇമിനാവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അരൂപധമ്മേസു പന വേദനാക്ഖന്ധമേവ ഗഹേത്വാ വേദനാ ഭവോതിആദിനാ നയേനേത്ഥ ദേസനാ കതാ. തത്ഥ കിം തേ അരൂപിനോ ധമ്മാതി സങ്ഖം ഗതാ വേദനാദീസു അഞ്ഞതരാ ഹോതീതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

അരൂപധാതുകഥാവണ്ണനാ.

൭. രൂപധാതുയാ ആയതനകഥാവണ്ണനാ

൫൩൦. ഇദാനി രൂപധാതുയാ ആയതനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''രൂപീ മനോമയോ സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗീ അഹീനിന്ദ്രിയോ''തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൮൭) സുത്തം നിസ്സായ ബ്രഹ്മകായികാനം ഘാനാദിനിമിത്താനിപി ആയതനാനേവാതി കപ്പേത്വാ സളായതനികോ തേസം അത്തഭാവോതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **സളായതനികോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യം തത്ഥ ആയതനം നത്ഥി, തസ്സ വസേന ചോദേതും **അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതന**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തതോ പരവാദീ യം തത്ഥ അജ്ഝത്തികാനം തിണ്ണം ആയതനാനം ഘാനാദികം സണ്ഠാനനിമിത്തം തദേവ ആയതനന്തി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. ബാഹിരാനം ഗന്ധായതനാദീനം വസേന പുട്ഠോ ഘാനപ്പസാദാദയോ തത്ഥ ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ തേസം ഗോചരം പടിസേധേന്തോ പടിക്ഖിപതി. പടിലോമപഞ്ഹസംസന്ദനപഞ്ഹേസുപി ഇമിനാവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൫൩൧. അത്ഥി തത്ഥ ഘാനായതനം അത്ഥി ഗന്ധായതനം തേന ഘാനേന തം ഗന്ധം ഘായതീതി തസ്മിംയേവ പരസമയേ ഏകച്ചേ ആചരിയേ സന്ധായ വുത്തം. തേ കിര തത്ഥ ഛ അജ്ഝത്തികാനി ആയതനാനി പരിപുണ്ണാനി ഇച്ഛന്തി, ആയതനേന ച നാമ സകിച്ചകേന ഭവിതബ്ബന്തി തേഹി ഘാനാദീഹി തേ ഗന്ധാദയോ ഘായന്തി സായന്തി ഫുസന്തീതിപി ഇച്ഛന്തി. തം ലദ്ധിം സന്ധായ പരവാദീ ആമന്താതി പടിജാനാതി.

൫൩൩. അത്ഥി തത്ഥ മൂലഗന്ധോതിആദീനി പന പുട്ഠോ അത്ഥിഭാവം സാധേതും അസക്കോന്തോ പടിക്ഖിപതി. **നനു അത്ഥി തത്ഥ ഘാനനിമിത്ത**ന്തിആദി സണ്ഠാനമത്തസ്സേവ സാധകം, ന ആയതനസ്സ, തസ്മാ ഉദാഹടമ്പി അനുദാഹടസദിസമേവാതി.

രൂപധാതുയാ ആയതനകഥാവണ്ണനാ.

൮. അരൂപേ രൂപകഥാവണ്ണനാ

൭൨-൭൩. ഇദാനി അരൂപേ രൂപകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപ"ന്തി വചനതോ ആരുപ്പഭവേപി ഓളാരികരൂപാ നിസ്സടം സുഖുമരൂപം അത്ഥീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അത്ഥി രൂപ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അരൂപേ രൂപകഥാവണ്ണനാ.

൯. രൂപം കമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൪-൭൫. ഇദാനി രൂപം കമ്മന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം കായവചീവിഞ്ഞത്തിസങ്ഖാതം രൂപമേവ കായകമ്മം വചീകമ്മം നാമ, തഞ്ച കുസലസമുട്ഠാനം കുസലം, അകുസലസമുട്ഠാനം അകുസലന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹിസാസകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **കുസലേന ചിത്തേന സമുട്ഠിത**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സചേതം കുസലം, യ്വായം സാരമ്മണാദിഭേദോ കുസലസ്സ ലബ്ഭതി, അത്ഥി തേ സോ തസ്സാതി ചോദേതും **സാരമ്മണ**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പത്ഥനാ പണിധീ**തി ചേതനായേവേതം വേവചനം. കുസലചേതനായേവ ഹി പകപ്പയമാനാ പത്ഥനാതി. പകപ്പനവസേന ഠിതത്താ പണിധീതി ച വുച്ചതി. പരതോ പന **കുസലേന ചിത്തേന സമുട്ഠിതാ വേദനാ സഞ്ഞാ ചേതനാ സദ്ധാ**തിആദീസു വേദനാദീനഞ്ഞേവ ചേത്ഥ പത്ഥനാ പണിധീതി ലബ്ഭതി, ന ചേതനായ. കസ്മാ? ദ്വിന്നം ചേതനാനം ഏകതോ അഭാവാ, സോതപതിതത്താ പന ഏവം തന്തി ഗതാതി വേദിതബ്ബാ. **രൂപായതന**ന്തിആദി പുരിമവാരേ "സബ്ബന്തം കുസല"ന്തി സംഖിത്തസ്സ പഭേദദസ്സനത്ഥം വുത്തം . സേസാ സംസന്ദനനയാ, വചീകമ്മകഥാ "അകുസലേന ചിത്തേന സമുട്ഠിത"ന്തിആദിവിധാനഞ്ച സബ്ബം പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം. **അസുചീ**തി പനേത്ഥ സുക്കം അധിപ്പേതം. സുത്തസാധനം ഉത്താനത്ഥമേവ.

രൂപം കമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൭൬. ഇദാനി ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ജീവിതിന്ദ്രിയം നാമ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ അരൂപധമ്മോ, തസ്മാ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം നത്ഥീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **നത്ഥി രൂപീനം ധമ്മാനം ആയൂ**തി പഞ്ഹേ ഉപാദിന്നരൂപാനമ്പി തിണകട്ഠാദീനമ്പി സന്താനവസേന പവത്തിമേവ ആയു ഠിതി യപനാ യാപനാ ഇരിയനാ വത്തനാ പാലനാതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. **അത്ഥീ**തി പഞ്ഹേപി ഇമിനാ കാരണേന പടിജാനാതി. **അത്ഥി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയ**ന്തി പഞ്ഹേ അരൂപധമ്മാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തം ജീവിതിന്ദ്രിയസന്താനം നാമ അത്ഥീതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതി.

൭൧. **രൂപീനം ധമ്മാനം ആയു അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയ**ന്തി പഞ്ഹേ സത്തസന്താനേ രൂപിനോ വാ ഹോന്തു അരൂപിനോ വാ, സബ്ബേസം ചിത്തവിപ്പയുത്തം അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയമേവ ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതി.

൪൨൨. നിരോധസമാപന്നപഞ്ഹേസുപി ചിത്തവിപ്പയുത്തം അരൂപജീവിതമേവ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി ച പടിജാനാതി ച. സകവാദീ പന തം അസമ്പടിച്ഛന്തോ യം അരൂപപവത്തേ അസതി അത്ഥി, രൂപേന തേന ഭവിതബ്ബന്തി ചോദേതും **ഹഞ്ചീ**തിആദിമാഹ. സങ്ഖാരക്ഖന്ധപഞ്ഹേ ഫസ്സാദിസങ്ഖാരക്ഖന്ധം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, കായകമ്മാദിസങ്ഖാരക്ഖന്ധം സന്ധായ പടിജാനാതി. കായവിഞ്ഞത്തി വചീവിഞ്ഞത്തി സമ്മാവാചാ സമ്മാകമ്മന്തോ ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി ഏവമാദയോപി ധമ്മാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാതിസ്സ ലദ്ധി. സകവാദീ പന തം അസമ്പടിച്ഛന്തോ യദി നിരുദ്ധേപി അരൂപപവത്തേ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ അത്ഥി, ചതുന്നമ്പി ഖന്ധാനം അത്ഥിതാ ഹോതൂതി ചോദേതും **അത്ഥി വേദനാക്ഖന്ധോ**തി ആദിമാഹ. ഇതരോ അന്തോസമാപത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, സമാപജ്ജന്തസ്സ ച വുട്ഠഹന്തസ്സ ച പുബ്ബാപരഭാഗം സന്ധായ പടിജാനാതി.

൪൨൩. അസഞ്ഞസത്തവാരേപി ഏസേവ നയോ. തസ്സ ഹി ലദ്ധിയാ അസഞ്ഞസത്താനം പടിസന്ധികാലേ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝതി, തേന സഹ ചിത്തവിപ്പയുത്തഅരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജിത്വാ യാവതായുകം പവത്തതി. തസ്മാ തേസം ജീവിതിന്ദ്രിയം നത്ഥീതി പുട്ഠോ പടിക്ഖിപതി, അത്ഥീതി പുട്ഠോ പടിജാനാതി. വേദനാക്ഖന്ധാദയോപി തേസം പവത്തിവസേന പടിക്ഖിപതി, ചുതിപടിസന്ധിവസേന പടിജാനാതി. സകവാദീ പന തം അനിച്ഛന്തോ "സചേ തത്ഥ ഏകക്ഖണേപി വേദനാദയോ അത്ഥി, പഞ്ചവോകാരഭവത്തം പാപുണാതീ"തി ചോദേതും **പഞ്ചവോകാരഭവോ**തി ആഹ. ഇതരോ സുത്തവിരോധഭയാ പടിക്ഖിപതി.

൪൨൪-൪൨൫. **ഏകദേസം ഭിജ്ജതീ**തി പഞ്ഹേ സമ്പയുത്തം ഭിജ്ജതി, വിപ്പയുത്തം തിട്ഠതീതി തസ്സ ലദ്ധി, തസ്മാ പടിജാനാതി. **ദ്വേ ജീവിതിന്ദ്രിയാനീ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. രൂപാരൂപവസേന ഹി ദ്വേ ജീവിതിന്ദ്രിയാനി, തേഹിയേവ സത്തോ ജീവതി, തേസം ഭങ്ഗേന മരതീതി വുച്ചതി. ചുതിക്ഖണസ്മിഞ്ഹി ദ്വേപി ജീവിതാനി സഹേവ ഭിജ്ജന്തി.

ജീവിതിന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ.

൧൧. കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൪൨൬. ഇദാനി കമ്മഹേതുകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേന അരഹതാ പുരിമഭവേ അരഹാ അബ്ഭാചിക്ഖിതപുബ്ബോ, സോ തസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതു അരഹത്താ പരിഹായതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **കമ്മഹേതൂ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം പരിഹാനികഥായം വുത്തനയമേവ .

ഹന്ദ ഹി അരഹന്താനം അബ്ഭാചിക്ഖതീതി ഇദം യസ്സ കമ്മസ്സ ഹേതു പരിഹായതി, തം സമ്പടിച്ഛാപേതും വദതി. അഥ നം സകവാദീ തം പക്ഖം പടിജാനാപേത്വാ "യദി ഏവം യേഹി അരഹന്തോ ന അബ്ഭാചിക്ഖിതപുബ്ബാ, തേ സബ്ബേ അരഹത്തം പാപുണേയ്യു"ന്തി ചോദേതും **യേ കേചീ**തിആദിമാഹ.

ഇതരോ തസ്സ കമ്മസ്സ അരഹത്തം സമ്പാപുണനേ നിയാമം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി.

കമ്മഹേതുകഥാവണ്ണനാ.

അട്ഠമോ വഗ്ഗോ.

൯. നവമവഗ്ഗോ

൧. ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ

൫൪൭. ഇദാനി ആനിസംസദസ്സാവീകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സകസമയേ സങ്ഖാരേ ആദീനവതോ നിബ്ബാനഞ്ച ആനിസംസതോ പസ്സന്തസ്സ സംയോജനപ്പഹാനം ഹോതീതി നിച്ഛയോ. യേസം പന തേസു ദ്വീസുപി ഏകംസികവാദം ഗഹേത്വാ ''ആനിസംസദസ്സാവിനോവ സംയോജനപ്പഹാനം ഹോതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥസ്സ ''ഏകംസികവാദോ തയാ ഗഹിതോ, ആദീനവോപി ദട്ഠബ്ബോയേവാ''തി വിഭാഗദസ്സനത്ഥം സകവാദീ **സങ്ഖാരേ**തിആദിമാഹ.

സങ്ഖാരേ ച അനിച്ചതോ മനസികരോതി, നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസദസ്സാവീ ഹോതീതി പഞ്ഹസ്മിം അയമധിപ്പായോ - ആനിസംസദസ്സാവിസ്സ സംയോജനാനം പഹാനം ഹോതീതി തേസം ലദ്ധി. നനു സങ്ഖാരേ അനിച്ചതോ മനസികരോതോ സംയോജനാ പഹീയന്തീതി ച പുട്ഠോ ആമന്താതി പടിജാനാതി. തേന തേ സങ്ഖാരേ ച അനിച്ചതോ മനസികരോതി, നിബ്ബാനേ ച ആനിസംസദസ്സാവീ ഹോതീതി ഇദം ആപജ്ജതി, കിം സമ്പടിച്ഛസി ഏതന്തി. തതോ പരവാദീ ഏകചിത്തക്ഖണം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ദുതിയം പുട്ഠോ നാനാചിത്തവസേന പടിജാനാതി. സകവാദീ പനസ്സ അധിപ്പായം മദ്ദിത്വാ അനിച്ചമനസികാരസ്സ ആനിസംസദസ്സാവിതായ ച ഏകതോ പടിഞ്ഞാതത്താ **ദ്വിന്നം ഫസ്സാനം ദ്വിന്നം ചിത്താനം സമോധാനം ഹോതീ**തി പുച്ഛതി. ഇതരോ ദ്വിന്നം സമോധാനം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി.
ദുക്ഖതോതിആദിപഞ്ഹേസുപി ഏസേവ നയോ. കിം പനേത്ഥ സന്നിട്ഠാനം, കിം അനിച്ചാദിതോ മനസികരോതോ സംയോജനാ പഹീയന്തി, ഉദാഹു നിബ്ബാനേ ആനിസംസദസ്സാവിസ്സ, ഉദാഹു ദ്വേപി ഏകതോ കരോന്തസ്സാതി. യദി താവ അനിച്ചാദിതോ മനസികരോതോ പഹാനം ഭവേയ്യ, വിപസ്സനാചിത്തേനേവ ഭവേയ്യ. അഥ ആനിസംസദസ്സാവിനോ, അനുസ്സവവസേന നിബ്ബാനേ ആനിസംസം പസ്സന്തസ്സ വിപസ്സനാചിത്തേനേവ ഭവേയ്യ, അഥ ദ്വേപി ഏകതോ കരോന്തസ്സ ഭവേയ്യ, ദ്വിന്നം ഫസ്സാദീനം സമോധാനം ഭവേയ്യ. യസ്മാ പന അരിയമഗ്ഗക്ഖണേ അനിച്ചാദിമനസികാരസ്സ കിച്ചം നിപ്ഫത്തിം ഗച്ഛതി പുന നിച്ചതോതിആദിഗഹണസ്സ അനുപ്പത്തിധമ്മഭാവതോ, നിബ്ബാനേ ച പച്ചക്ഖതോവ ആനിസംസദസ്സനം ഇജ്ഝതി, തസ്മാ കിച്ചനിപ്ഫത്തിവസേന അനിച്ചാദിതോ മനസികരോതോ ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തിവസേന ച നിബ്ബാനേ ആനിസംസദസ്സാവിസ്സ സംയോജനാനം പഹാനം ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

൫൪൮. **നിബ്ബാനേ സുഖാനുപസ്സീ**തി സുത്തം നിബ്ബാനേ സുഖാനുപസ്സനാദിഭാവമേവ സാധേതി, ന ആനിസംസദസ്സാവിതാമത്തേന സംയോജനാനം പഹാനം. തസ്മാ ആഭതമ്പി അനാഭതസദിസമേവാതി.

ആനിസംസദസ്സാവീകഥാവണ്ണനാ.

൨. അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൭൮൯. ഇദാനി അമതാരമ്മണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''നിബ്ബാനം മഞ്ഞതീ''തിആദീനം അയോനിസോ അത്ഥം ഗഹേത്വാ അമതാരമ്മണം സംയോജനം ഹോതീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സചേ അമതാരമ്മണം സംയോജനം, അമതസ്സ സംയോജനിയാദിഭാവോ ആപജ്ജതീതി ചോദേതും **അമതം സംയോജനിയ**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ സുത്തവിരോധഭയേന സബ്ബം പടിക്ഖിപതി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബവാരേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **നിബ്ബാനം നിബ്ബാനതോ**തി ആഹടസുത്തം പന ദിട്ഠധമ്മനിബ്ബാനം സന്ധായ ഭാസിതം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

അമതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ.

൬. രൂപം സാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൯൦-൭൯൧. ഇദാനി രൂപം സാരമ്മണന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ രൂപം സപ്പച്ചയട്ഠേന സാരമ്മണം നാമ ഹോതി, ന അഞ്ഞം ആരമ്മണം കരോതീതി ആരമ്മണപച്ചയവസേന. യേസം പന അവിസേസേന രൂപം സാരമ്മണന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ ആരമ്മണത്ഥസ്സ വിഭാഗദസ്സനത്ഥം പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം. **ന വത്തബ്ബ**ന്തി പഞ്ഹേ ഓലുബ്ഭാരമ്മണം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. ദുതിയപഞ്ഹേപി പച്ചയാരമ്മണം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ തസ്സേവ. ഇതി സപ്പച്ചയട്ഠേനേവേത്ഥ സാരമ്മണതാ സിദ്ധാതി.

രൂപം സാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ.

൭. അനുസയാ അനാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൭൯൨-൭൯൪. ഇദാനി അനുസയാ അനാരമ്മണാതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം അനുസയാ നാമ ചിത്തവിപ്പയുത്താ അഹേതുകാ അബ്യാകതാ, തേനേവ ച അനാരമ്മണാതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അനുസയാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം അനാരമ്മണേന നാമ ഏവംവിധേന ഭവിതബ്ബന്തി ചോദേതും **രൂപ**ന്തിആദിമാഹ. **കാമരാഗോ**തിആദി കാമരാഗാനുസയതോ അനഞ്ഞത്താ ദസ്സിതം. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ അനാരമ്മണോ**തി പഞ്ഹേ ചിത്തസമ്പയുത്തസങ്ഖാരക്ഖന്ധം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. അനുസയം ജീവിതിന്ദ്രിയം കായകമ്മാദിരൂപഞ്ച സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നം, തം സന്ധായ പടിജാനാതി. ഇമിനാവുപായേന സബ്ബവാരേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സാനുസയോ**തി പഞ്ഹേ പന അപ്പഹീനാനുസയത്താ സാനുസയതാ അനുഞ്ഞാതാ. ന അനുസയാനം പവത്തിസബ്ഭാവാ. യോ ഹി അപ്പഹീനോ, ന സോ അതീതോ, നാനാഗതോ, ന പച്ചുപ്പന്നോ ച. മഗ്ഗവജ്ഝകിലേസോ പനേസ അപ്പഹീനത്താവ അത്ഥീതി വുച്ചതി. ഏവരൂപസ്സ ച ഇദം നാമ ആരമ്മണന്തി ന വത്തബ്ബം. തസ്മാ തം പടിക്ഖിത്തം. തം പനേതം ന കേവലം അനുസയസ്സ, രാഗാദീനമ്പി താദിസമേവ, തസ്മാ അനുസയാനം അനാരമ്മണതാസാധകം ന ഹോതീതി.

അനുസയാ അനാരമ്മണാതികഥാവണ്ണനാ.

൭. ഞാണം അനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ

൫൭൦-൫൭൪. ഇദാനി ഞാണം അനാരമ്മണന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അരഹാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീ ഞാണീതി വുച്ചതി, തസ്സ ഞാണസ്സ തസ്മിം ഖണേ ആരമ്മണം നത്ഥി, തസ്മാ ഞാണം അനാരമ്മണന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ അനുസയകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

ഞാണം അനാരമ്മണന്തികഥാവണ്ണനാ.

൮. അതീതാനാഗതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ

൫൭൫-൫൮൩. ഇദാനി അതീതാനാഗതാരമ്മണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അതീതാനാഗതാരമ്മണം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ തദാരമ്മണേന ചിത്തേന ആരമ്മണസ്സ നത്ഥിതായ അനാരമ്മണേന ഭവിതബ്ബന്തി അതീതം അനാരമ്മണന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ **അതീതാരമ്മണ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

അതീതാനാഗതാരമ്മണകഥാവണ്ണനാ.

൯. വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ

൫൮൪. ഇദാനി വിതക്കാനുപതിതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ വിതക്കാനുപതിതാ നാമ ദുവിധാ - ആരമ്മണതോ ച സമ്പയോഗതോ ച. തത്ഥ അസുകചിത്തം നാമ വിതക്കസ്സാരമ്മണം ന ഹോതീതി നിയമാഭാവതോ സിയാ സബ്ബം ചിത്തം വിതക്കാനുപതിതം, വിതക്കവിപ്പയുത്തചിത്തസബ്ഭാവതോ പന ന സബ്ബം ചിത്തം വിതക്കാനുപതിതം. ഇതി ഇമം വിഭാഗം അകത്വാ അവിസേസേനേവ സബ്ബം ചിത്തം വിതക്കാനുപതിതന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ പാളിവസേനേവ നിയ്യാതീതി.

വിതക്കാനുപതിതകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ

൫൮൫. ഇദാനി വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ''വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരാ''തി വുത്താ, തസ്മാ സബ്ബസോ വിതക്കയതോ വിചാരയതോ അന്തമസോ മനോധാതുപവത്തികാലേപി വിതക്കവിപ്ഫാരോ സദ്ദോയേവാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ **സബ്ബസോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യദി വിതക്കവിപ്ഫാരമത്തം സദ്ദോ, ഫസ്സാദിവിപ്ഫാരോപി സദ്ദോ ഭവേയ്യാതി ചോദേതും **സബ്ബസോ ഫുസയതോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ താദിസം സുത്തലേസം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **വിതക്കവിപ്ഫാരോ സദ്ദോ സോതവിഞ്ഞേയ്യോ**തി വിതക്കസ്സ വിപ്ഫാരമത്തമേവ സദ്ദോതി കത്വാ പുച്ഛതി, ന വിതക്കവിപ്ഫാരസമുട്ഠിതം സുത്തപമത്താനം സദ്ദം, ഇതരോ പടിക്ഖിപതി. **നനു വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോ**തി ഇദം തസ്സേവ ലദ്ധിയാ

ദസ്സേതി. സോ ഹി വിതക്കവിപ്ഫാരമത്തമേവ സദ്ദം വദതി, സോ ന സോതവിഞ്ഞേയ്യോതി. ഇതരോ പന "വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദം സുത്വാ ആദിസതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൮) വചനതോ സോതവിഞ്ഞേയ്യോവാതി വദതി.

വിതക്കവിപ്ഫാരസദ്ദകഥാവണ്ണനാ.

൯. നയഥാചിത്തസ്സ വാചാതികഥാവണ്ണനാ

൩൬൪. ഇദാനി നയഥാചിത്തസ്സ വാചാതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ കോചി അഞ്ഞം ഭണിസ്സാമീതി അഞ്ഞം ഭണതി, തസ്മാ നയഥാചിത്തസ്സ വാചാ ചിത്താനുരൂപാ ചിത്താനുഗതികാ ന ഹോതി, വിനാപി ചിത്തേന പവത്തതീതി യേസം ലദ്ധി; സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി തംസമുട്ഠാപകം ചിത്തം ന സിയാ, ഫസ്സാദയോപി തസ്മിം ഖണേ ന സിയു"ന്തി ചോദേതും **അഫസ്സകസ്സാ**തിആദിമാഹ. **ന ഭണിതുകാമോ**തിആദീസു യസ്മാ അഞ്ഞം ഭണിസ്സാമീതി അഞ്ഞം ഭണന്തോപി ഭണിതുകാമോയേവ നാമ ഹോതി, തസ്മാ ന ഹേവാതി പടിക്ഖിപതി.

൩൬൭. **നനു അത്ഥി കോചി അഞ്ഞം ഭണിസ്സാമീ**തിആദീസു ചീവരന്തി ഭണിതുകാമോ ചീരന്തി ഭണേയ്യ. തത്ഥ അഞ്ഞം ഭണിതുകാമതാചിത്തം, അഞ്ഞം ഭണനചിത്തം, ഇതി പുബ്ബഭാഗേന ചിത്തേന അസദിസത്താ അയഥാചിത്തോ നാമ ഹോതി, തേനസ്സ കേവലം അനാപത്തി നാമ ഹോതി, ന പന ചീരന്തി വചനസമുട്ഠാപകചിത്തം നത്ഥി, ഇതി അചിത്തകാ സാ വാചാതി അത്ഥം സന്ധായ ഇമിനാ ഉദാഹരണേന "നയഥാചിത്തസ്സ വാചാ"തി പതിട്ഠാപിതാപി അപ്പതിട്ഠാപിതാവ ഹോതീതി.

നയഥാചിത്തസ്സ വാചാതികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. നയഥാചിത്തസ്സ കായകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൬൮-൩൬൯. ഇദാനി നയഥാചിത്തസ്സ കായകമ്മന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ കോചി അഞ്ഞത്ര ഗച്ഛിസ്സാമീതി അഞ്ഞത്ര ഗച്ഛതി, തസ്മാ നയഥാചിത്തസ്സ കായകമ്മം ചിത്താനുരൂപം ചിത്താനുഗതികം ന ഹോതി, വിനാപി ചിത്തേന പവത്തതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനംയേവ, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

നയഥാചിത്തസ്സ കായകമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൧. അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ

൩൬൪-൩൭൦. ഇദാനി അതീതാനാഗതേഹി സമന്നാഗതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സമന്നാഗതപഞ്ഞത്തി പടിലാഭപഞ്ഞത്തീതി ദ്വേ പഞ്ഞത്തിയോ വേദിതബ്ബാ. താസു പച്ചുപ്പന്നധമ്മസമങ്ഗീ സമന്നാഗതോതി വുച്ചതി. അട്ഠ സമാപത്തിലാഭിനോ പന സമാപത്തിയോ കിഞ്ചാപി ന ഏകക്ഖണേ പവത്തന്തി, അഞ്ഞാ അതീതാ ഹോന്തി, അഞ്ഞാ അനാഗതാ, അഞ്ഞാ പച്ചുപ്പന്നാ, പടിവിജ്ഝിത്വാ അപരിഹീനതായ പന ലാഭീതി വുച്ചതി. തത്ഥ

യേസം ഇമം വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ യസ്മാ ഝാനലാഭീനം അതീതാനാഗതാനി ഝാനാനിപി അത്ഥി, തസ്മാ ‘‘തേ അതീതേനപി അനാഗതേനപി സമന്നാഗതാ’’തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം. തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി. ‘‘അട്ഠവിമോക്ഖഝായീ’’തിആദി പന ലാഭീഭാവസ്സ സാധകം, ന സമന്നാഗതഭാവസ്സാതി.

അതീതാനാഗതസമന്നാഗതകഥാവണ്ണനാ.

നവമോ വഗ്ഗോ.

൧൦. ദസമവഗ്ഗോ

൧. നിരോധകഥാവണ്ണനാ

൭൨൧-൭൨൨. ഇദാനി നിരോധകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "ഉപപത്തേസിയന്തി സങ്ഖം ഗതസ്സ ഭവങ്ഗചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേന സഹേവ കിരിയാതി സങ്ഖം ഗതാ കുസലാ വാ അകുസലാ വാ ചത്താരോ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ചാതി പഞ്ചക്ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തേസു ഹി അനുപ്പന്നേസു ഭവങ്ഗേ നിരുദ്ധേ സന്തതിവിച്ഛേദോ ഭവേയ്യാ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **ഉപപത്തേസിയേ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തത്ഥ **ഉപപത്തേസിയേ**തി ചതൂസുപി പദേസു ബഹുവചനഭുമ്മത്ഥേ ഏകവചനഭുമ്മം. ഉപപത്തേസിയേസു പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അനിരുദ്ധേസൂതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ. **ദസന്ന**ന്തി ഉപപത്തേസിയഖന്ധാനഞ്ച കിരിയഖന്ധാനഞ്ച വസേന വുത്തം. തത്ഥ പഠമപഞ്ഹേ ഖന്ധലക്ഖണവസേന കിരിയവസേന ച പഞ്ചേവ നാമ തേ ഖന്ധാതി പടിക്ഖിപതി. ദുതിയപഞ്ഹേ പുരിമപച്ഛിമവസേന ഉപപത്തേസിയകിരിയവസേന ച നാനത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി. ദ്വിന്നം പന ഫസ്സാനം ചിത്താനഞ്ച സമോധാനം പുട്ഠോ സുത്തലേസാഭാവേന പടിക്ഖിപതി.

കിരിയാ ചത്താരോതി രൂപേന വിനാ കുസലാ അകുസലാ വാ ചത്താരോ ഗഹിതാ. **കിരിയാഞാണ**ന്തി പരവാദിനാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിക്ഖണേ അരഹതോ അനുഞ്ഞാതം അനാരമ്മണഞാണം. **നിരുദ്ധേ മഗ്ഗോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, അനിരുദ്ധേ അനുപ്പജ്ജനതോ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **മതോ മഗ്ഗം ഭാവേതീ**തി ഛലേന പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. യസ്മാ പന പടിസന്ധിതോ യാവ ചുതിചിത്താ സത്തോ ജീവതിയേവ നാമ, തസ്മാ സകവാദീ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

നിരോധകഥാവണ്ണനാ.

൨. രൂപംമഗ്ഗോതികഥാവണ്ണനാ

൭൨൩-൭൨൪. ഇദാനി രൂപം മഗ്ഗോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ രൂപ"ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹിസാസകസമ്മിതിയമഹാസംഘികാനം; തേ സന്ധായ **മഗ്ഗസമങ്ഗിസ്സാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി തേ സമ്മാവാചാദയോ രൂപം, ന വിരതിയോ, യഥാ സമ്മാദിട്ഠാദിമഗ്ഗോ സാരമ്മണാദിസഭാവോ, ഏവം തമ്പി രൂപം സിയാ"തി ചോദേതും **സാരമ്മണോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പടിക്ഖേപോ ച പടിഞ്ഞാ ച പരവാദിനോ ലദ്ധിഅനുരൂപേന വേദിതബ്ബോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

രൂപം മഗ്ഗോതികഥാവണ്ണനാ.

൩. പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൭൨൫. ഇദാനി പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ മഗ്ഗകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ"തി സുത്തം

നിസ്സായ "പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "സചേ തസ്സ മഗ്ഗഭാവനാ അത്ഥി, പഞ്ചവിഞ്ഞാണഗതികേന വാ മഗ്ഗേന, മഗ്ഗഗതികേഹി വാ പഞ്ചവിഞ്ഞാണേഹി ഭവിതബ്ബം, ന ച താനി മഗ്ഗഗതികാനി അനിബ്ബാനാരമ്മണത്താ അലോകുത്തരത്താ ച, ന മഗ്ഗോ പഞ്ചവിഞ്ഞാണഗതികോ തേസം ലക്ഖണേന അസങ്ഗഹിതത്താ"തി ചോദേതും **നനു പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നവത്ഥുകാ**തിആദിമാഹ. തത്രായം അധിപ്പായോ - യദി പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ മഗ്ഗഭാവനാ സിയാ, യേന മനോവിഞ്ഞാണേന മഗ്ഗോ സമ്പയുത്തോ, തമ്പി പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ സിയാ. ഏവം സന്തേ യദിദം "പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നവത്ഥുകാ"തിആദി ലക്ഖണം വുത്തം, തം ഏവം അവത്വാ "ഛ വിഞ്ഞാണാ"തി വത്തബ്ബം സിയാ. തഥാ പന അവത്വാ "പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ"ത്വേവ വുത്തം, തസ്മാ ന വതബ്ബം "പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ"തി. യസ്മാ ചേത്ഥ അയമേവ അധിപ്പായോ, തസ്മാ സകവാദീ തം ലക്ഖണം പരവാദിം സമ്പടിച്ഛാപേത്വാ **നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ**തി ആഹ.

അപരോ നയോ - പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ ഉപ്പന്നവത്ഥുകാ, മഗ്ഗോ അവത്ഥുകോപി ഹോതി. തേ ച ഉപ്പന്നാരമ്മണാ, മഗ്ഗോ നവത്തബ്ബാരമ്മണോ. തേ പുരേജാതവത്ഥുകാവ മഗ്ഗോ അവത്ഥുകോപി. തേ പുരേജാതാരമ്മണാ, മഗ്ഗോ അപുരേജാതാരമ്മണോ. തേ അജ്ഝത്തികവത്ഥുകാവ മഗ്ഗോ അവത്ഥുകോപി ഹോതി. തേ ച രൂപാദിവസേന ബാഹിരാരമ്മണാ, മഗ്ഗോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ. തേ അനിരുദ്ധം വത്ഥും നിസ്സയം കത്വാ പവത്തനതോ അസമ്ഭിന്നവത്ഥുകാ, മഗ്ഗോ അവത്ഥുകോപി. തേ അനിരുദ്ധാനേവ രൂപാദീനി ആരബ്ഭ പവത്തനതോ അസമ്ഭിന്നാരമ്മണാ, മഗ്ഗോ നിബ്ബാനാരമ്മണോ. തേ നാനാവത്ഥുകാ, മഗ്ഗോ അവത്ഥുകോ വാ ഏകവത്ഥുകോ വാ. തേ നാനാരമ്മണാ മഗ്ഗോ ഏകാരമ്മണോ. തേ അത്തനോ അത്തനോവ രൂപാദിഗോചരേ പവത്തനതോ ന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ഗോചരവിസയം പച്ചനുഭോന്തി, മഗ്ഗോ രൂപാദീസു ഏകമ്പി ഗോചരം ന കരോതി. തേ കിരിയമനോധാതും പുരേചാരികം കത്വാ ഉപ്പജ്ജനതോ ന അസമന്നാഹാരാ ന അമനസികാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, മഗ്ഗോ നിരാവജ്ജനോവ. തേ സമ്പടിച്ഛനാദീഹി വോകിണ്ണാ ഉപ്പജ്ജന്തി, മഗ്ഗസ്സ വോകാരോയേവ നത്ഥി. തേ അഞ്ഞമഞ്ഞം പുബ്ബചരിമഭാവേന ഉപ്പജ്ജന്തി, മഗ്ഗസ്സ തേഹി സദ്ധിം പുരിമപച്ഛിമതാവ നത്ഥി, തേസം അനുപ്പത്തികാലേ തിക്ഖവിപസ്സനാസമയേ, തേസം അനുപ്പത്തിദേസേ ആരുപ്പേപി ച ഉപ്പജ്ജനതോ. തേ സമ്പടിച്ഛനാദീഹി അന്തരിതത്താ ന അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ സമനന്തരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, മഗ്ഗസ്സ സമ്പടിച്ഛനാദീഹി അന്തരിതഭാവോവ നത്ഥി. തേസം അഞ്ഞത്ര അഭിനിപാതാ ആഭോഗമത്തമ്പി കിച്ചം നത്ഥി, മഗ്ഗസ്സ കിലേസസമുഗ്ഘാതനം കിച്ചന്തി. യസ്മാ ചേത്ഥ അയമ്പി അധിപ്പായോ, തസ്മാ സകവാദീ ഇമേഹാകാരേഹി പരവാദിം മഗ്ഗസ്സ അപഞ്ചവിഞ്ഞാണഗതികഭാവം സമ്പടിച്ഛാപേത്വാ **നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ**തി ആഹ.

൭൦൭. **സുഞ്ഞതം ആരബ്ഭാ**തി "യഥാ ലോകുത്തരമഗ്ഗോ സുഞ്ഞതം നിബ്ബാനം ആരബ്ഭ, ലോകിയോ സുദ്ധസങ്ഖാരപുഞ്ജം ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതി, കിം തേ ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണ"ന്തി പുച്ഛതി. ഇതരോ "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ചാ"തി വചനതോ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ "ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ"തി

വചനതോ യം തത്ഥ അനിമിത്തം, തദേവ സുഞ്ഞതന്തി സന്ധായ പടിജാനാതി. **ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ചാ**തി പഞ്ഹദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

൭൮൫-൭൮൬. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം അതീതാനാഗതം ആരബ്ഭാതി ഏത്ഥ അയമധിപ്പായോ - മനോവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ അത്ഥി മഗ്ഗഭാവനാ, മനോവിഞ്ഞാണഞ്ച അതീതാനാഗതമ്പി ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജതി, കിം തേ ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമ്പീതി. **ഫസ്സം ആരബ്ഭാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ**തി ഏത്ഥ ജവനക്ഖണേ ന നിമിത്തഗ്ഗാഹിതാ വുത്താ, ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണക്ഖണേ. തസ്മാ ലോകിയമഗ്ഗമ്പി സന്ധായേതം അസാധകന്തി.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ.

൪. പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ കുസലാപീതികഥാവണ്ണനാ

൭൮൭-൭൮൮. ഇദാനി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ കുസലാപീതികഥാ നാമ ഹോതി. സാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാതി.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ കുസലാപീതികഥാവണ്ണനാ.

൫. പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ സാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ

൭൮൯-൭൯൦. ഇദാനി പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ സാഭോഗാതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ആഭോഗോ നാമ കുസലാകുസലവസേന ഹോതി സത്ഥാരാ ച ''ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതി, ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ''തിആദി വുത്തം, തം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ സാഭോഗാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ പുരിമകഥാസദിസമേവാതി.

പഞ്ചവിഞ്ഞാണാ സാഭോഗാതികഥാവണ്ണനാ.

൬. ദ്വീഹി സീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ

൭൯൧-൭൯൪. ഇദാനി ദ്വീഹി സീലേഹീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''സീലേ പതിട്ഠായ നരോ സപഞ്ഞോ''തിആദിവചനതോ (സം॰ നി॰ ൧.൨൩) യസ്മാ ലോകിയേന സീലേന സീലവാ ലോകുത്തരം മഗ്ഗം ഭാവേതി, തസ്മാ ''പുരിമേന ച ലോകിയേന മഗ്ഗക്ഖണേ ലോകുത്തരേന ചാതി ദ്വീഹി സീലേഹി സമന്നാഗതോ നാമ ഹോതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനംയേവ, തേ സന്ധായ **മഗ്ഗസമങ്ഗീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി സോ ഏകക്ഖണേ ലോകിയലോകുത്തരേഹി ദ്വീഹി സീലേഹി സമന്നാഗതോ, ദ്വീഹി ഫസ്സാദീഹിപി തേന സമന്നാഗതേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **ദ്വീഹി ഫസ്സേഹീ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തഥാരൂപം നയം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **ലോകിയേന ച ലോകുത്തരേന ചാ**തി പഞ്ഹേ പുബ്ബേ സമാദിന്നഞ്ച മഗ്ഗക്ഖണേ ഉപ്പന്നസമ്മാവാചാദീനി ച സന്ധായ പടിജാനാതി.

ലോകിയേ സീലേ നിരുദ്ധേതി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, ഖണഭങ്ഗനിരോധം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. ഇതരോ പന തം വീതിക്കമം വിയ സല്ലക്ഖേന്തോ **ദുസ്സീലോ**തിആദിമാഹ. ലദ്ധിപതിട്ഠാപനം പനസ്സ പുബ്ബേ അഭിന്നസീലതംയേവ ദീപേതി, ന ദ്വീഹി സമന്നാഗതതം. തസ്മാ അപ്പതിട്ഠിതാവ ലദ്ധീതി.

ദ്വീഹി സീലേഹീതികഥാവണ്ണനാ.

൭. സീലം അചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ

൫൯൦-൫൯൭. ഇദാനി സീലം അചേതസികന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ സീലേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധേപി സമാദാനഹേതുകോ സീലോപചയോ നാമ അത്ഥി, യേന സോ സീലവായേവ നാമ ഹോതി, തസ്മാ ''സീലം അചേതസിക''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ''ദാനം അചേതസിക''ന്തികഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ലദ്ധിപതിട്ഠാപനമ്പി അയോനിസോ ഗഹിതത്താ അപ്പതിട്ഠാപനമേവാതി.

സീലം അചേതസികന്തികഥാവണ്ണനാ.

൮. സീലം ന ചിത്താനുപരിവത്തീതികഥാവണ്ണനാ

൫൯൮-൫൯൯. ഇദാനി സീലം ന ചിത്താനുപരിവത്തീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **ന ചിത്താനുപരിവത്തീ**തി ഭാസന്തരമേവ നാനം, സേസം പുരിമകഥാസദിസമേവാതി.

സീലം ന ചിത്താനുപരിവത്തീതികഥാവണ്ണനാ.

൯. സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ

൫൯൮-൬൦൦. ഇദാനി സമാദാനഹേതുകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''ആരാമരോപാ''തി ഗാഥായ അത്ഥം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''സദാ പുഞ്ഞം പവഡ്ഢതീ''തി വചനതോ ''സമാദാനഹേതുകം സീലം വഡ്ഢതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനഞ്ഞേവ, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ചിത്തവിപ്പയുത്തം സീലോപചയം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. സേസം പുരിമകഥാസദിസമേവാതി.

സമാദാനഹേതുകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. വിഞ്ഞത്തി സീലന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൦൧-൬൦൨. ഇദാനി വിഞ്ഞത്തി സീലന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ കായവിഞ്ഞത്തി കായകമ്മം, വചീവിഞ്ഞത്തി വചീകമ്മന്തി ഗഹിതത്താ ''വിഞ്ഞത്തി സീല''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **വിഞ്ഞത്തീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യസ്മാ സീലം നാമ വിരതി, ന രൂപധമ്മോ, തസ്മാ തേനത്ഥേന ചോദേതും **പാണാതിപാതാ വേരമണീ**തിആദിമാഹ. **അഭിവാദനം**

സീലന്തിആദി യഥാരൂപം വിഞ്ഞത്തിം സോ "സീല"ന്തി മഞ്ഞതി തം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതും വുത്തം. യസ്മാ പന സാ വിരതി ന ഹോതി, തസ്മാ പുന **പാണാതിപാതാ**തിആദിമാഹ. ലദ്ധി പനസ്സ ഛലേന പതിട്ഠിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതായേവാതി.

വിഞ്ഞത്തി സീലന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൧. അവിഞ്ഞത്തി ദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൦൯-൬൧൦. ഇദാനി അവിഞ്ഞത്തി ദുസ്സീല്യന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ചിത്തവിപ്പയുത്തം അപുഞ്ഞൂപചയഞ്ചേവ ആണത്തിയാ ച പാണാതിപാതാദീസു അങ്ഗപാരിപൂരിം സന്ധായ "അവിഞ്ഞത്തി ദുസ്സീല്യ"ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "സചേ സാ ദുസ്സീല്യം, പാണാതിപാതാദീസു അഞ്ഞതരാ സിയാ"തി ചോദേതും **പാണാതിപാതോ**തിആദിമാഹ. **പാപകമ്മം സമാദിയിത്വാ**തി "അസുകം നാമ ഘാതേസ്സാമി, അസുകം ഭണ്ഡം അവഹരിസ്സാമീ"തി ഏവം പാപസമാദാനം കത്വാ. **ഉഭോ വഡ്ഢന്തീ**തി പുട്ഠോ ദാനക്ഖണേ പാപസ്സ അനുപ്പത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ ചിത്തവിപ്പയുത്തം പാപൂപചയം സന്ധായ പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ പരിഭോഗമയകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ലദ്ധിപതിട്ഠാപനമ്പിസ്സ പാപസമാദിന്നപുബ്ബഭാഗമേവ സാധേതി; ന അവിഞ്ഞത്തിയാ ദുസ്സീലഭാവന്തി.

അവിഞ്ഞത്തി ദുസ്സീല്യന്തികഥാവണ്ണനാ.

ദസമോ വഗ്ഗോ.

ദുതിയപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൧. ഏകാദസമവഗ്ഗോ

൧-൩. തിസ്സോപി അനുസയകഥാവണ്ണനാ

൬൦൭-൬൧൩. ഇദാനി അനുസയാ അബ്യാകതാ, അഹേതുകാ, ചിത്തവിപ്പയുത്താതി തിസ്സോപി അനുസയകഥാ നാമ ഹോന്തി. തത്ഥ യസ്മാ പുഥുജ്ജനോ കുസലാബ്യാകതേ ചിത്തേ വത്തമാനേ "സാനുസയോ"തി വത്തബ്ബോ, യോ ച സ്സ തസ്മിം ഖണേ ഹേതു, ന തേന ഹേതുനാ അനുസയാ സഹേതുകാ, ന തേന ചിത്തേന സമ്പയുത്താ, തസ്മാ "തേ അബ്യാകതാ, അഹേതുകാ, ചിത്തവിപ്പയുത്താ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ തീസുപി കഥാസു പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ സക്കാ പാളിമഗ്ഗേനേവ ജാനിതുന്തി, തസ്മാ ന വിത്ഥാരിതന്തി.

തിസ്സോപി അനുസയകഥാവണ്ണനാ.

൪. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൬൧൪-൬൧൫. ഇദാനി ഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ മഗ്ഗഞാണേന അഞ്ഞാണേ വിഗതേപി പുന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവസേന ഞാണവിപ്പയുത്തചിത്തേ വത്തമാനേ യസ്മാ തം മഗ്ഗചിത്തം ന പവത്തതി, തസ്മാ "ന വത്തബ്ബം ഞാണീ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി അഞ്ഞാണേ വിഗതേ 'ഞാണീ'തി പഞ്ഞത്തി ന സിയാ, രാഗാദീസു വിഗതേസു വീതരാഗാദിപഞ്ഞത്തിപി ന സിയാതി പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിയം അകോവിദോസീ"തി ചോദേതും **രാഗേ വിഗതേ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തേസു വിഗതേസു സരാഗാദിഭാവേ യുത്തിം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. പരിയോസാനേ യസ്മാ ഞാണപടിലാഭേന സോ ഞാണീതി വത്തബ്ബതം അരഹതി, തസ്മാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖേപോ സകവാദിസ്സാതി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൫. ഞാണം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൧൬-൬൧൭. ഇദാനി ഞാണം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അരഹാ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിസമങ്ഗീ പടിലദ്ധം മഗ്ഗഞാണം സന്ധായ "ഞാണീ"തി വുച്ചതി, ന ചസ്സ തം തേന ചിത്തേന സമ്പയുത്തം, തസ്മാ "ഞാണം ചിത്തവിപ്പയുത്ത"ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി തേ ഞാണം ചിത്തവിപ്പയുത്തം ചിത്തവിപ്പയുത്തേസു രൂപാദീസു അഞ്ഞതരം സിയാ"തി ചോദേതും **രൂപ**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ പടിക്ഖിപതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. പരിയോസാനേ പന **പഞ്ഞവാ**തി പുട്ഠോ പടിലാഭവസേന തം പവത്തിം ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിജാനാതീതി.

ഞാണം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ.

൬. ഇദം ദുക്ഖന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൧൮-൮൯൦. ഇദാനി ഇദം ദുക്ഖന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണേ യോഗാവചരോ ഇദം ദുക്ഖന്തി വാചം ഭാസതി, ഏവമസ്സ ഇദം ദുക്ഖന്തി വാചം ഭാസതോ ച ഇദം ദുക്ഖന്തി ഞാണം പവത്തതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, മഗ്ഗക്ഖണേ തഥാ വാചാഭാസനം ഞാണപ്പവത്തിഞ്ച സന്ധായ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. യസ്മാ പന സോ സേസസച്ചപടിസംയുത്തം വാചം പുഥുജ്ജനോവ ഭാസതി , ന ച തസ്സ തഥാ ഞാണപ്പവത്തീതി ഇച്ഛതി, തസ്മാ സമുദയാദിപഞ്ഹേസു പടിക്ഖിപതി. **രൂപം അനിച്ച**ന്തിആദി ദുക്ഖപരിയായദസ്സനവസേന വുത്തം. ഇതരോ പന സകസമയേ താദിസം വോഹാരം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **ഇതി ച ദന്തി ചാ**തിആദി യദി തസ്സ ദുക്ഖേ ഞാണം പവത്തതി, ഇ-കാര ദം-കാര ദു-കാര ഖ-കാരേസു പടിപാടിയാ ചതൂഹി ഞാണേഹി പവത്തിതബ്ബന്തി ദസ്സേതും വുത്തം. ഇതരോ പന തഥാ ന ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി.

ഇദം ദുക്ഖന്തികഥാവണ്ണനാ.

൭. ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ

൮൯൧-൮൯൪. ഇദാനി ഇദ്ധിബലകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഇദ്ധിപാദഭാവനാനിസംസസ്സ അത്ഥം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''ഇദ്ധിബലേന സമന്നാഗതോ കപ്പം തിട്ഠേയ്യാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേ സന്ധായ **ഇദ്ധിബലേന സമന്നാഗതോ കപ്പം തിട്ഠേയ്യാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ കപ്പോ നാമ മഹാകപ്പോ, കപ്പേകദേസോ, ആയുകപ്പോതി തിവിധോ. ''ചത്താരിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കപ്പസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ''തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൫൬) ഏത്ഥ ഹി മഹാകപ്പോവ കപ്പോതി വുത്തോ. ''ബ്രഹ്മകായികാനം ദേവാനം കപ്പോ ആയുപ്പമാണ''ന്തി (അം॰ നി॰ ൪.൧൨൩) ഏത്ഥ കപ്പേകദേസോ. ''കപ്പം നിരയമ്ഹി പച്ചതി, കപ്പം സഗ്ഗമ്ഹി മോദതീ''തി (ചൂളവ॰ ൩൫൪) ഏത്ഥ ആയുകപ്പോ. ആയുകപ്പനം ആയുവിധാനം കമ്മസ്സ വിപാകവസേന വാ വസ്സഗണനായ വാ ആയുപരിച്ഛേദോതി അത്ഥോ. തേസു മഹാകപ്പം സന്ധായ പുച്ഛതി, ഇതരോ പടിജാനാതി.

അഥ നം സകവാദീ ''സചേ തേ ഇദ്ധിബലേന സമന്നാഗതോ, 'യോ ചിരം ജീവതി, സോ വസ്സസതം അപ്പം വാ ഭിയ്യോ'തി (സം॰ നി॰ ൨.൧൪൫) ഏവം പരിച്ഛിന്നാ ആയുകപ്പാ ഉദ്ധം മഹാകപ്പം വാ മഹാകപ്പേകദേസം വാ ജീവേയ്യ ഇദ്ധിമയികേനസ്സ ആയുനാ ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **ഇദ്ധിമയികോ സോ ആയൂ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ ''ജീവിതിന്ദ്രിയം നാമ ഇദ്ധിമയികം നത്ഥി, കമ്മസമുട്ഠാനമേവാ''തി വുത്തത്താ പടിക്ഖിപതി. കോ പനേത്ഥ ഇദ്ധിമതോ വിസേസോ, നനു അനിദ്ധിമാപി ആയുകപ്പം തിട്ഠേയ്യാതി? അയം വിസേസോ - ഇദ്ധിമാ ഹി യാവതായുകം ജീവിതപ്പവത്തിയാ അന്തരായകരേ ധമ്മേ ഇദ്ധിബലേന പടിബാഹിത്വാ അന്തരാ അകാലമരണം നിവാരേതും സക്കോതി, അനിദ്ധിമതോ ഏതം ബലം നത്ഥി. അയമേതേസം വിസേസോ.

അതീതം അനാഗതന്തി ഇദം അവിസേസേന കപ്പം തിട്ഠേയ്യാതി പടിഞ്ഞാതത്താ ചോദേതി. **ദ്വേ കപ്പേ**തിആദി ''യദി ഇദ്ധിമാ ജീവിതപരിച്ഛേദം

അതിക്കമിതും സക്കോതി, ന കേവലം ഏകം അനേകേപി കപ്പേ തിട്ഠേയ്യാ''തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **ഉപ്പന്നോ ഫസ്സോ**തിആദി ന സബ്ബം ഇദ്ധിയാ ലബ്ഭതി, ഇദ്ധിയാ അവിസയോപി അത്ഥീതി ദസ്സേതും വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ഇദ്ധിബലകഥാവണ്ണനാ.

൬. സമാധികഥാവണ്ണനാ

൩൮൭-൩൮൮. ഇദാനി സമാധികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ഏകചിത്തക്ഖണേ ഉപ്പന്നാപി ഏകഗ്ഗതാ സമാധാനട്ഠേന സമാധീതി അഗ്ഗഹേത്വാ ''സത്ത രത്തിന്ദിവാനി ഏകന്തസുഖപടിസംവേദീ വിഹരിതു''ന്തിആദിവചനം (മ॰ നി॰ ൧.൧൮൦) നിസ്സായ ''ചിത്തസന്തതി സമാധീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി സബ്ബത്ഥിവാദാനഞ്ചേവ ഉത്തരാപഥകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **ചിത്തസന്തതീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി ചിത്തസന്തതി സമാധി, ചിത്തസന്തതി നാമ അതീതാപി അത്ഥി, അനാഗതാപി അത്ഥി. ന ഹി ഏകം പച്ചുപ്പന്നചിത്തമേവ ചിത്തസന്തതി നാമ ഹോതി, കിം തേ സബ്ബാപി സാ സമാധീ''തി ചോദേതും **അതീതാ**തിആദിമാഹ, ഇതരോ തഥാ അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി.

നനു അതീതം നിരുദ്ധന്തിആദി ''ചിത്തസന്തതിയം പച്ചുപ്പന്നമേവ ചിത്തം കിച്ചകരം, അതീതാനാഗതം നിരുദ്ധത്താ അനുപ്പന്നത്താ ച നത്ഥി, കഥം തം സമാധി നാമ ഹോതീ''തി ദസ്സേതും വുത്തം. **ഏകചിത്തക്ഖണികോ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. തതോ യാ സകസമയേ ''സമാധിം, ഭിക്ഖവേ, ഭാവേഥാ''തിആദീസു പച്ചുപ്പന്നകുസലചിത്തസമ്പയുത്താ ഏകഗ്ഗതാ സമാധീതി വുത്താ, തം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീ**തിആദി ''ഏകചിത്തക്ഖണികോ''തി വചനമത്തം ഗഹേത്വാ ഛലേന വുത്തം, തേനേവ സകവാദിനാ പടിക്ഖിത്തം. **നനു വുത്തം ഭഗവതാ**തി സുത്തം പുരിമപച്ഛിമവസേന പവത്തമാനസ്സ സമാധിസ്സ അബ്ബോകിണ്ണതം സാധേതി, ന സന്തതിയാ സമാധിഭാവം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സമാധികഥാവണ്ണനാ.

൭. ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ

൩൮൯. ഇദാനി ധമ്മട്ഠിതതാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''ഠിതാവ സാ ധാതൂ''തി വചനം നിസ്സായ ''പടിച്ചസമുപ്പാദസങ്ഖാതാ ധമ്മട്ഠിതതാ നാമ ഏകാ അത്ഥി, സാ ച പരിനിപ്ഫന്നാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി പരിനിപ്ഫന്നാനം അവിജ്ജാദീനം അഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതതാ നാമ പരിനിപ്ഫന്നാ അത്ഥി, തായപി ച തേ ധമ്മട്ഠിതതായ അഞ്ഞാ ഠിതതാ പരിനിപ്ഫന്നാ ആപജ്ജതീ''തി ചോദേതും **തായ ഠിതതാ**തിആദിമാഹ. പരവാദീ ഏവരൂപായ ലദ്ധിയാ അഭാവേന പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ അനന്തരപച്ചയതഞ്ചേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതഞ്ച സന്ധായ പടിജാനാതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ധമ്മട്ഠിതതാകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ

൬൨൮. ഇദാനി അനിച്ചതാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''അനിച്ചാനം രൂപാദീനം അനിച്ചതാപി രൂപാദയോ വിയ പരിനിപ്ഫന്നാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തേ രൂപാദയോ വിയ അനിച്ചതാ പരിനിപ്ഫന്നാ, തസ്സാപി അഞ്ഞായ പരിനിപ്ഫന്നായ അനിച്ചതായ ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **തായ അനിച്ചതായാ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ ദ്വിന്നം അനിച്ചതായ ഏകതോ അഭാവേന പടിക്ഖിപിത്വാ പുന യസ്മാ സാ അനിച്ചതാ നിച്ചാ ന ഹോതി, തേനേവ അനിച്ചേന സദ്ധിം അന്തരധായതി, തസ്മാ പടിജാനാതി. അഥസ്സ സകവാദീ ലേസോകാസം അദത്വാ യാ തേന ദുതിയാ അനിച്ചതാ പടിഞ്ഞാതാ , തായപി തതോ പരായപീതി പരമ്പരവസേന അനുപച്ഛേദദോസം ആരോപേന്തോ **തായ തായേവാ**തിആദിമാഹ. ജരാ **പരിനിപ്ഫന്നാ**തിആദി യസ്മാ ഉപ്പന്നസ്സ ജരാമരണതോ അഞ്ഞാ അനിച്ചതാ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അനിച്ചതാവിഭാഗാനുയുഞ്ജനവസേന വുത്തം. തത്രാപി പരവാദിനോ പുരിമനയേനേവ പടിഞ്ഞാ ച പടിക്ഖേപോ ച വേദിതബ്ബോ.

൬൨൯. **രൂപം പരിനിപ്ഫന്ന**ന്തിആദി യേസം സാ അനിച്ചതാ, തേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ ''യഥാ പരിനിപ്ഫന്നാനം രൂപാദീനം അനിച്ചതാജരാമരണാനി അത്ഥി, ഏവം പരിനിപ്ഫന്നാനം അനിച്ചതാദീനം താനി നത്ഥീ''തി മഞ്ഞമാനോ ഏകന്തേന പടിക്ഖിപതിയേവാതി.

അനിച്ചതാകഥാവണ്ണനാ.

ഏകാദസമോ വഗ്ഗോ.

൧൨. ദ്വാദസമവഗ്ഗോ

൧. സംവരോ കമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൩൦-൬൩൨. ഇദാനി സംവരോ കമ്മന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതി, ന നിമിത്തഗ്ഗാഹീ ഹോതീ''തി സുത്തം നിസ്സായ ''സംവരോപി അസംവരോപി കമ്മ''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

അഥ നം യാ സകസമയേ ചേതനാ ''കമ്മ''ന്തി വുത്താ യഥാ സാ കായവചീമനോദ്വാരേസു പവത്തമാനാ കായകമ്മാദിനാമം ലഭതി, തഥാ ''യദി തേ സംവരോ കമ്മം, സോപി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീസു പവത്തമാനോ ചക്ഖുകമ്മാദിനാമം ലഭേയ്യാ''തി ചോദേതും **ചക്ഖുന്ദ്രിയസംവരോ ചക്ഖുകമ്മ**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ താദിസം സുത്തപദം അപസ്സന്തോ ചതൂസു ദ്വാരേസു പടിക്ഖിപിത്വാ പഞ്ചമേ കായദ്വാരേ പസാദകായം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, വിഞ്ഞത്തികായം സന്ധായ പടിജാനാതി. സോ ഹി പസാദകായമ്പി വിഞ്ഞത്തികായമ്പി കായിന്ദ്രിയന്തേ്വവ ഇച്ഛതി. മനോദ്വാരേപി വിപാകദ്വാരം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, കമ്മദ്വാരം സന്ധായ പടിജാനാതി. അസംവരേപി ഏസേവ നയോ. ''ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ''തി സുത്തം തേസു ദ്വാരേസു സംവരാസംവരമേവ ദീപേതി, ന തസ്സ കമ്മഭാവം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സംവരോ കമ്മന്തികഥാവണ്ണനാ.

൨. കമ്മകഥാവണ്ണനാ

൬൩൩-൬൩൪. ഇദാനി കമ്മകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, സഞ്ചേതനികാനം കമ്മാന''ന്തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧൭) സുത്തപദം നിസ്സായ ''സബ്ബം കമ്മം സവിപാക''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേസം ''ചേതനാഹം, ഭിക്ഖവേ, കമ്മം വദാമീ''തി (അ॰ നി॰ ൬.൬൩) സത്ഥാരാ അവിസേസേന ചേതനാ ''കമ്മ''ന്തി വുത്താ; സാ ച കുസലാകുസലാവ സവിപാകാ, അബ്യാകതാ അവിപാകാതി ഇമം വിഭാഗം ദസ്സേതും **സബ്ബം കമ്മ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. പുന **സബ്ബാ ചേതനാ**തി പഞ്ഹേസു അബ്യാകതം സന്ധായ പടിക്ഖേപോ, കുസലാകുസലേ സന്ധായ പടിഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ . **വിപാകാബ്യാകതാ**തിആദി സവിപാകാവിപാകചേതനം സരൂപേന ദസ്സേതും വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ. ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ''തി സുത്തം സതി പച്ചയേ ദിട്ഠധമ്മാദീസു വിപാകപടിസംവേദനം സന്ധായ വുത്തം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ.

൩. സദ്ദോ വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൬൩൫-൬൩൬. ഇദാനി സദ്ദോ വിപാകോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''സോ തസ്സ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ ഉസ്സന്നത്താ വിപുലത്താ ബ്രഹ്മസ്സരോ

ഹോതീ''തിആദീനി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൩൩) അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''സദ്ദോ വിപാകോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേസം ''കമ്മസമുട്ഠാനാ അരൂപധമ്മാവ വിപാകാതി നാമം ലഭന്തി. രൂപധമ്മേസു പനായം വോഹാരോ നത്ഥീ''തി ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സുഖവേദനീയോ**തിആദി ''വിപാകോ നാമ ഏവരൂപോ ഹോതീ''തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ''സോ തസ്സ കമ്മസ്സാ''തി സുത്തം ലക്ഖണപടിലാഭദസ്സനത്ഥം വുത്തം. മഹാപുരിസോ ഹി കമ്മസ്സ കതത്താ സുചിപരിവാരോപി ഹോതി, ന ച പരിവാരോ വിപാകോ, തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

സദ്ദോ വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ.

൪. സളായതനകഥാവണ്ണനാ

൩൩൭-൩൪൭. ഇദാനി സളായതനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ സളായതനം കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപ്പന്നം, തസ്മാ ''വിപാകോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസംഘികാനം; തേ സന്ധായ **ചക്ഖായതനം വിപാകോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. **സളായതനം വിപാകോ**തി ഏത്ഥ മനായതനം സിയാ വിപാകോ. സേസാനി കേവലം കമ്മസമുട്ഠാനാനി, ന വിപാകോ. തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

സളായതനകഥാവണ്ണനാ.

൫. സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ

൩൪൮-൩൪൯. ഇദാനി സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാ നാമ ഹോതി, തത്ഥ യസ്മാ ''സത്തക്ഖത്തുപരമോ''തി വുത്തം, തസ്മാ ''സത്തക്ഖത്തുപരമോ പുഗ്ഗലോ സത്തക്ഖത്തുപരമതായ നിയതോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേസം ഠപേത്വാ ''അരിയമഗ്ഗം അഞ്ഞോ തസ്സ നിയമോ നത്ഥി, യേന സോ സത്തക്ഖത്തുപരമതായ നിയതോ ഭവേയ്യാ''തി ഇമം വിഭാഗം ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

മാതാ ജീവിതാതിആദീസു അയമധിപ്പായോ - ദ്വേ നിയാമാ സമ്മത്തനിയാമോ ച മിച്ഛത്തനിയാമോ ച. സമ്മത്തനിയാമോ അരിയമഗ്ഗോ. സോ അവിനിപാതധമ്മതഞ്ചേവ ഫലുപ്പത്തിഞ്ച നിയമേതി. മിച്ഛത്തനിയാമോ ആനന്തരിയകമ്മം. തം അനന്തരാ നിരയൂപപത്തിം നിയമേതി. തത്ഥ സത്തക്ഖത്തുപരമോ സോതാപത്തിമഗ്ഗേന അവിനിപാതധമ്മതായ ച ഫലുപ്പത്തിയാ ച നിയമിതോ. സേസമഗ്ഗനിയാമോ പനസ്സ നത്ഥി അനധിഗതത്താ, ആനന്തരിയമ്പി കാതും സോ അഭബ്ബോ. ത്വം പനസ്സ നിയാമം ഇച്ഛസി, തേന തം വദാമ - ''കിം തേ സോ ഇമിനാ മിച്ഛത്തനിയാമേന നിയമിതോ''തി.

അഭബ്ബോ അന്തരാതി പഞ്ഹേസു ആനന്തരിയാഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, സത്തക്ഖത്തുപരമം സന്ധായ പടിജാനാതി. **അത്ഥി സോ നിയാമോ**തി പഞ്ഹേ സത്തക്ഖത്തുപരമതായ നിയാമം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **അത്ഥി തേ സതിപട്ഠാനാ**തിആദി നിയാമസങ്ഖാതേ മഗ്ഗധമ്മേ ദസ്സേതും വുത്തം. തസ്സ പന പുന പഠമമഗ്ഗാനുപ്പത്തിതോ തേപി നത്ഥി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ. **നനു സോ സത്തക്ഖത്തുപരമോ**തി

ഏത്ഥ ഭഗവാ "അയം പുഗ്ഗലോ ഏത്തകേ ഭവേ സന്ധാവിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സതി, അയം ഏത്തകേ"തി അത്തനോ ഞാണബലേന ബ്യാകരോതി, ന ഭവനിയാമം നാമ കിഞ്ചി തേന സത്തക്ഖത്തുപരമോ, കോലംകോലോ, ഏകബീജീ വാതി വുത്തം, തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

സത്തക്ഖത്തുപരമകഥാവണ്ണനാ.

൩൪൩-൩൪൭. കോലംകോലഏകബീജികഥായോപി ഇമിനാവുപായേന വേദിതബ്ബാ.

കോലംകോലഏകബീജികഥാവണ്ണനാ.

൮. ജീവിതാവോരോപനകഥാവണ്ണനാ

൩൪൮-൩൪൯. ഇദാനി ജീവിതാവോരോപനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ദോസസമ്പയുത്തേന ചിത്തേന പാണാതിപാതോ ഹോതി, ദോസോ ച ദിട്ഠിസമ്പന്നസ്സ അപ്പഹീനോ, തസ്മാ "ദിട്ഠിസമ്പന്നോ സഞ്ചിച്ച പാണം ജീവിതാ വോരോപേയ്യാ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാപരസേലിയാനം; തേ സന്ധായ **ദിട്ഠിസമ്പന്നോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സഞ്ചിച്ച മാതരന്**തിആദിപഞ്ഹേസു പന "അട്ഠാനമേതം അനവകാസോ"തി സുത്തഭയേന പടിക്ഖിപതി. **സത്ഥരി അഗാരവോ**തിആദി സത്ഥാരാദീസു സഗാരവസ്സ സിക്ഖാപദസ്സ വീതിക്കമാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. ഇതരോ പന അകുസലവസേന തസ്സ അഗാരവോ നാമ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപിത്വാ സഗാരവഭാവഞ്ച സമ്പടിച്ഛിത്വാ പുന **അഗാരവോ**തി പുട്ഠോ തേസു തേസു കിച്ചേസു പസുതതായ വിക്ഖിത്താനം അസതിയാ അമനസികാരേന ചേതിയേ അഭിവാദനപദക്ഖിണകരണാഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. പുന **ഓഹദേയ്യാ**തിആദിനാ നയേന പുട്ഠോ താദിസായ കിരിയായ സഞ്ചിച്ച അകരണതോ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ജീവിതാവോരോപനകഥാവണ്ണനാ.

൯. ദുഗ്ഗതികഥാവണ്ണനാ

൩൫൦-൩൫൧. ഇദാനി ദുഗ്ഗതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ ദുഗ്ഗതിഞ്ച ദുഗ്ഗതിസത്താനം രൂപാദിആരമ്മണം തണ്ഹഞ്ചാതി ഉഭയമ്പി ദുഗ്ഗതീതി ഗഹേത്വാ പുന തഥാ അവിഭജിത്വാ അവിസേസേനേവ "ദിട്ഠിസമ്പന്നസ്സ പഹീനാ ദുഗ്ഗതീ"തി വദന്തി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ആപായികേ രൂപേ രജ്ജേയ്യാ**തിആദി പരവാദിനോ ലദ്ധിയാ ദിട്ഠിസമ്പന്നസ്സ ദുഗ്ഗതി അപ്പഹീനാ, തസ്സ വസേന ചോദേതും വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ. **നിരയം ഉപപജ്ജേയ്യാ**തിആദി ദുഗ്ഗതിപഹാനമേവ ദുഗ്ഗതിഗാമിനിതണ്ഹാപഹാനം വാ ദീപേതി, ന ദുഗ്ഗതിസത്താനം രൂപാദിആരമ്മണായ തണ്ഹായ പഹാനം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

ദുഗ്ഗതികഥാവണ്ണനാ.

൩൫൨. സത്തമഭവികകഥായപി ഏസേവ നയോതി.

ദ്വാദസമോ വഗ്ഗോ.

൧൩. തേരസമവഗ്ഗോ

൧. കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ

൬൫൪-൬൫൭. ഇദാനി കപ്പട്ഠകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''സങ്ഘം സമഗ്ഗം ഭേത്വാന, കപ്പം നിരയമ്ഹി പച്ചതീ''തി ''സകലമ്പി കപ്പം സങ്ഘഭേദകോ നിരയേ തിട്ഠതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികാനം; തേ സന്ധായ **കപ്പട്ഠോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ബുദ്ധോ ച ലോകേ**തി ഇദം വിനാ ബുദ്ധുപ്പാദേന സങ്ഘഭേദസ്സ അഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **കപ്പോ ച സണ്ഠാതി സങ്ഘോ ച ഭിജ്ജതീ**തിആദി ''യദി സോ സകലം കപ്പം തിട്ഠതി, സണ്ഠഹനതോ പട്ഠായ തം കമ്മം കത്വാ തത്ഥ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തിട്ഠേയ്യാ''തി ദസ്സേതും വുത്തം. **അതീത**ന്തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്താധിപ്പായമേവ. **കപ്പട്ഠോ ഇദ്ധിമാ**തി പഞ്ഹേ ഭാവനാമയം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, പരസമയേ പനസ്സ ജാതിമയം ഇദ്ധിം ഇച്ഛന്തി, തം സന്ധായ പടിജാനാതി. **ഛന്ദിദ്ധിപാദോ**തിആദി ''ജാതിമയായ ഇദ്ധിയാ ഇദ്ധിമാതി ലദ്ധിമത്തമേതം, കിം തേന, യദി പനസ്സ ഇദ്ധി അത്ഥി, ഇമിനാ നയേന ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ ഭവേയ്യു''ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **ആപായികോ നേരയികോ**തി സുത്തം യം സോ ഏകം കപ്പം അസീതിഭാഗേ കത്വാ തതോ ഏകഭാഗമത്തം കാലം തിട്ഠേയ്യ, തം ആയുകപ്പം സന്ധായ വുത്തം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

കപ്പട്ഠകഥാവണ്ണനാ.

൨. കുസലപടിലാഭകഥാവണ്ണനാ

൬൫൮-൬൫൯. ഇദാനി കുസലപടിലാഭകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ കപ്പട്ഠോ സകസമയേ കാമാവചരകുസലമേവ പടിലഭതി. യേന പന തം ഉപപത്തിം പടിബാഹേയ്യ, തം മഹഗ്ഗതം ലോകുത്തരം വാ ന പടിലഭതി. യേസം പന ഇമം വിഭാഗം അകത്വാ അവിസേസേനേവ ''സോ കുസലചിത്തം ന പടിലഭതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേസം വിഭാഗദസ്സനേന തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

കുസലപടിലാഭകഥാവണ്ണനാ.

൩. അനന്തരാപയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൬൬൦-൬൬൨. ഇദാനി അനന്തരാപയുത്തകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ അനന്തരാപയുത്തോ നാമ യേന ഖന്ധഭേദതോ അനന്തരാ വിപാകദായകം മാതുഘാതാദി ആനന്തരിയകമ്മം ആണത്തം. തത്ഥ യസ്സ നിയതായ ആണത്തിയാ ആണത്തോ തം കമ്മം കരിസ്സതി, സോ അത്ഥസാധികായ ചേതനായ ഉപ്പാദിതത്താ മിച്ഛത്തനിയതോ ഹോതി, അഭബ്ബോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിതും. യസ്സ അനിയതായ ആണത്തിയാ ആണത്തോ തം കമ്മം കരിസ്സതി, സോ അത്ഥസാധികായ ചേതനായ അനുപ്പാദിതത്താ ന മിച്ഛത്തനിയതോ, ഭബ്ബോ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിതുന്തി ഇദം സകസമയേ സന്നിട്ഠാനം. യേസം പന ''അനിയതായപി ആണത്തിയാ അഭബ്ബോയേവ സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിതു''ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേസം തം ലദ്ധിം ഭിന്ദിതും സകവാദീ

പുബ്ബപക്ഖം ദത്വാ **അനന്തരാപയുത്തോ**തി പരവാദിനാ അത്താനം പുച്ഛാപേതി. തേനേത്ഥ പഠമപുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, അത്ഥസാധികചേതനായ അഭാവം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. തതോ പരവാദീ മാതുഘാതാദികമ്മസ്സ ആണത്തത്താവ "സോ മിച്ഛത്തനിയതോ"തി മഞ്ഞതി. തസ്മാ **മിച്ഛത്തനിയാമഞ്ചാ**തി പഞ്ഹം പുച്ഛതി. സകവാദീ പന ഏകസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ദ്വിന്നം നിയാമാനം അനോക്കന്തിമത്തമേവ സന്ധായ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി.

നനു തം കമ്മന്തി മാതുഘാതാദികമ്മം. തത്ഥ അനിയതാണത്തിം സന്ധായ "ആമന്താ"തി പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. അനിയതമ്പി ഹി ആണത്തിം പയോജേത്വാ ഠിതസ്സ "അനനുച്ഛവികം മയാ കത"ന്തി കുക്കുച്ചം ഉപ്പജ്ജതേവ, വിപ്പടിസാരോ ജായതേവ. **ഹഞ്ചീ**തിആദി കുക്കുച്ചുപ്പത്തിമത്തം ഗഹേത്വാ പരവാദിനാ ലദ്ധിപതിട്ഠാപനത്ഥം വുത്തം.

൬൬൭. ഇദാനി യസ്സ അനിയതാണത്തികസ്സാപി അനന്തരാപയുത്തസ്സ പരവാദിനാ സമ്മത്തനിയാമോക്കമനം പടിസിദ്ധം, തമേവ പുഗ്ഗലം ഗഹേത്വാ **അനന്തരാപയുത്തോ പുഗ്ഗലോ അഭബ്ബോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്തനോ ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സകവാദീ "അഭബ്ബോ നാമ മാതുഘാതാദികമ്മാനം കാരകോ, കിം തേ തേന താനി കമ്മാനി കതാനീ"തി ചോദേതും **മാതാ ജീവിതാ വോരോപിതാ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തേസം വത്ഥൂനം അരോഗതായ തഥാരൂപം കിരിയം അപസ്സന്തോ "ന ഹേവ"ന്തി പടിക്ഖിപതി.

തം കമ്മം പടിസംഹരിത്വാതി അനിയതാണത്തികമ്മം സന്ധായ വുത്തം. തഞ്ഹി "മാ ഖോ മയാ ആണത്തം ആകാസീ"തി ആണത്തം നിവാരേന്തേന പടിസംഹടം നാമ ഹോതി. പടിസംഹടത്തായേവ ചേത്ഥ കുക്കുച്ചം പടിവിനോദിതം, വിപ്പടിസാരോ പടിവിനീതോ നാമ ഹോതി. ഏവം സന്തേപി പനേത്ഥ പുരിമാണത്തിയായേവ നിയതഭാവം മഞ്ഞമാനോ പരവാദീ "ആമന്താ"തി പടിജാനാതി. അഥ നം സകവാദീ തസ്സ കമ്മസ്സ പടിസംഹടഭാവം സമ്പടിച്ഛാപേത്വാ അത്തനോ ലദ്ധിം പതിട്ഠാപേത്വാ **ഹഞ്ചീ**തിആദിമാഹ.

൬൬൮. പുന **അനന്തരാപയുത്തോ**തി പരിയോസാനപഞ്ഹേ പഠമപഞ്ഹേ വിയ പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **നനു തം കമ്മ**ന്തി അനുയോഗോ പരവാദിസ്സ, പടിസംഹടകാലതോ പുബ്ബേ പയുത്തകാലം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. പയുത്തപുബ്ബതാമത്തം ഗഹേത്വാ അനിയതാണത്തിവസേന ഹഞ്ചീതി ലദ്ധിപതിട്ഠാപനം പരവാദിസ്സ. അയം പന ലദ്ധി അയോനിസോ പതിട്ഠിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതീതി.

അനന്തരാപയുത്തകഥാവണ്ണനാ.

൪. നിയതസ്സ നിയാമകഥാവണ്ണനാ

൬൬൯-൬൭൪. ഇദാനി നിയതസ്സ നിയാമകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദുവിധോ നിയാമോ - മിച്ഛത്തനിയാമോ ച ആനന്തരിയകമ്മം, സമ്മത്തനിയാമോ ച അരിയമഗ്ഗോ. ഇമേ ദ്വേ നിയാമേ ഠപേത്വാ അഞ്ഞോ നിയാമോ നാമ നത്ഥി. സബ്ബേപി ഹി സേസാ തേഭൂമകധമ്മാ അനിയതാ നാമ. തേഹി സമന്നാഗതോപി

അനിയതോയേവ. ബുദ്ധേഹി പന അത്തനോ ഞാണബലേന ‘‘അയം സത്തോ അനാഗതേ ബോധിം പാപുണിസ്സതീ’’തി ബ്യാകതോ ബോധിസത്തോ പുഞ്ഞുസ്സദത്താ നിയതോതി വുച്ചതി. ഇതി ഇമം വോഹാരമത്തം ഗഹേത്വാ ‘‘പച്ഛിമഭവികോ ബോധിസത്തോ തായ ജാതിയാ ഭബ്ബോ ധമ്മം അഭിസമേതു’’ന്തി അധിപ്പായേന ‘‘നിയതോ നിയാമം ഓക്കമതീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാപരസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **മിച്ഛത്തനിയതോ**തിആദി അഞ്ഞേന നിയാമേന നിയതസ്സ അഞ്ഞനിയാമാഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **പുബ്ബേ മഗ്ഗം ഭാവേത്വാ**തിആദി നിയാമപ്പഭേദദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **സതിപട്ഠാന**ന്തിആദി ഏകസ്മിമ്പി നിയാമേ ധമ്മപ്പഭേദദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഭബ്ബോ ബോധിസത്തോ**തി വചനം കേവലം ബോധിസത്തസ്സ ഭബ്ബതം ദീപേതി, ന നിയതസ്സ നിയാമോക്കമനം, തസ്മാ അസാധകം. സോ ഹി പുബ്ബേ ഏകേനപി നിയതധമ്മേന അനിയതോ ബോധിമൂലേ സച്ചദസ്സനേന നിയാമം ഓക്കന്തോതി.

നിയതസ്സ നിയാമകഥാവണ്ണനാ.

൬. നിവുതകഥാവണ്ണനാ

൯൯൬-൯൯൭. ഇദാനി നിവുതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സുദ്ധസ്സ സുദ്ധകിച്ചാഭാവതോ നീവരണേഹി നിവുതോ ഓഫുടോ പരിയോനദ്ധോ ച നീവരണം ജഹതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **നിവുതോ**തിപുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **രത്തോ രാഗ**ന്തിആദി നിവുതസ്സ നീവരണജഹനേ ദോസദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **പരിസുദ്ധേ പരിയോദാതേ**തിആദി വിക്ഖമ്ഭനവിസുദ്ധിയാ വിസുദ്ധസ്സ സമുച്ഛേദവിസുദ്ധിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **തസ്സ ഏവം ജാനതോ**തിആദി ജാനതോ പസ്സതോ ആസവക്ഖയം ദീപേതി, ന നിവുതസ്സ നീവരണജഹനം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

നിവുതകഥാവണ്ണനാ.

൯. സമ്മുഖീഭൂതകഥാവണ്ണനാ

൯൯൮-൯൦൦. ഇദാനി സമ്മുഖീഭൂതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **സമ്മുഖീഭൂതോ**തി സംയോജനാനം സമ്മുഖീഭാവം തേഹി സമങ്ഗീഭാവം ഉപഗതോ. സേസമേത്ഥ നിവുതകഥാസദിസമേവാതി.

സമ്മുഖീഭൂതകഥാവണ്ണനാ.

൭. സമാപന്നോ അസ്സാദേതീതികഥാവണ്ണനാ

൯൦൧-൯൦൩. ഇദാനി സമാപന്നോ അസ്സാദേതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, സോ തദസ്സാദേതീ’’തിആദിവചനം (അ॰ നി॰ ൪.൧൨൩) നിസ്സായ ‘‘സമാപന്നോ അസ്സാദേതി, സാ ചസ്സ ഝാനനികന്തി ഝാനാരമ്മണാ ഹോതീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേ സന്ധായ **സമാപന്നോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **തം ഝാനം തസ്സ ഝാനസ്സ ആരമ്മണ**ന്തി പഞ്ഹേസു തസ്സേവ തദാരമ്മണതം അപസ്സന്തോ

സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപതി, ‘‘തദസ്സാദേതീ’’തിവചനമത്തേന പടിജാനാതി. **സോ തദസ്സാദേതീ**തി സുത്തം ഝാനലാഭിനോ ഝാനാ വുട്ഠായ ഝാനസ്സാദം സാധേതി, ന അഞ്ഞോസമാപത്തിയംയേവ ഝാനനികന്തിയാ ഝാനാരമ്മണതം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സമാപന്നോ അസ്സാദേതീതികഥാവണ്ണനാ.

൮. അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ

൬൭൪. ഇദാനി അസാതരാഗകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘യംകിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ തം വേദനം അഭിനന്ദതി അഭിവദതീ’’തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൯) സുത്തേ ദിട്ഠാഭിനന്ദനവസേന വുത്തം. ‘‘അഭിനന്ദതീ’’തിവചനം നിസ്സായ ‘‘ദുക്ഖവേദനായപി രാഗസ്സാദവസേന അഭിനന്ദനാ ഹോതി. തസ്മാ അത്ഥി അസാതരാഗോ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അത്ഥി അസാതരാഗോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **അസാതരാഗോ**തി അസാതേ ദുക്ഖവേദയിതേ ‘‘അഹോ വത മേ ഏതദേവ ഭവേയ്യാ’’തി രജ്ജനാ. **ആമന്താ**തി ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൬൭൭. **സോ തം വേദനം അഭിനന്ദതീ**തി സുത്തേ പന വിനിവട്ടേത്വാ ദുക്ഖവേദനമേവ ആരബ്ഭ രാഗുപ്പത്തി നാമ നത്ഥി, സമൂഹഗ്ഗഹണേന പന വേദയിതലക്ഖണം ധമ്മം ദുക്ഖവേദനമേവ വാ അത്തതോ സമനുപസ്സന്തോ ദിട്ഠിമഞ്ഞനാസങ്ഖാതായ ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ വേദനം അഭിനന്ദതി, ദുക്ഖായ വേദനായ വിപരിണാമം അഭിനന്ദതി, ദുക്ഖായ വേദനായ അഭിഭൂതോ തസ്സാ പടിപക്ഖം കാമസുഖം പത്ഥയന്തോപി ദുക്ഖവേദനം അഭിനന്ദതി നാമ. ഏവം ദുക്ഖവേദനായ അഭിനന്ദനാ ഹോതീതി അധിപ്പായോ. തസ്മാ അസാധകമേതം അസാതരാഗസ്സാതി.

അസാതരാഗകഥാവണ്ണനാ.

൯. ധമ്മതണ്ഹാഅബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ

൬൭൮-൬൭൯. ഇദാനി ധമ്മതണ്ഹാ അബ്യാകതാതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ രൂപതണ്ഹാ…പേ॰… ധമ്മതണ്ഹാതി ഇമാസു ഛസു തണ്ഹാസു യസ്മാ സബ്ബപച്ഛിമാ തണ്ഹാ ധമ്മതണ്ഹാതി വുത്താ, തസ്മാ സാ അബ്യാകതാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസപഞ്ഹാനം പാളിയാ അത്ഥോ നിയ്യാതി. **കാമതണ്ഹാ**തിആദീഹി തീഹി കോട്ഠാസേഹി ഛപി തണ്ഹാ സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാ. രൂപാദീസു ഹി ഛസു ആരമ്മണേസു കാമസ്സാദവസേന പവത്താ തണ്ഹാ കാമതണ്ഹാ. ‘‘ഭവിസ്സതി അത്താ ച ലോകോ ചാ’’തി സസ്സതദിട്ഠിസഹഗതാ തണ്ഹാ ഭവതണ്ഹാ. ‘‘ന ഭവിസ്സതീ’’തി ഉച്ഛേദദിട്ഠിസഹഗതാ തണ്ഹാ വിഭവതണ്ഹാതി. **നനു സാ ധമ്മതണ്ഹാ**തി പദം തണ്ഹായ ധമ്മാരമ്മണം ആരബ്ഭ പവത്തിം ദീപേതി, ന അബ്യാകതഭാവം തസ്മാ അസാധകന്തി.

ധമ്മതണ്ഹാ അബ്യാകതാതികഥാവണ്ണനാ.

൭൦. ധമ്മതണ്ഹാനദുക്ഖസമുദയോതികഥാവണ്ണനാ

൬൮൭-൬൮൯. ഇദാനി ധമ്മതണ്ഹാ നദുക്ഖസമുദയോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്രാപി യസ്മാ സാ ധമ്മതണ്ഹാതി വുത്താ, തസ്മാ ന ദുക്ഖസമുദയോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം പുരിമകഥാസദിസമേവാതി.

ധമ്മതണ്ഹാ നദുക്ഖസമുദയോതികഥാവണ്ണനാ.

തേരസമോ വഗ്ഗോ.

൧൪. ചുദ്ദസമവഗ്ഗോ

൧. കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ

൬൫൬-൬൫൭. ഇദാനി കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ കുസലം വാ അകുസലസ്സ, അകുസലം വാ കുസലസ്സ അനന്തരാ ഉപ്പജ്ജനകം നാമ നത്ഥീതി തേസം അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിസന്ധാനം ന യുജ്ജതി. യേ പന യസ്മാ ഏകവത്ഥുസ്മിഞ്ഞേവ രജ്ജതി വിരജ്ജതി ച, തസ്മാ തം അഞ്ഞമഞ്ഞം പടിസന്ദഹതീതി ലദ്ധിം ഗഹേത്വാ ഠിതാ, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ; പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ആവട്ടനാ പണിധീ**തി ഉഭയം ആവജ്ജനസ്സേവ നാമം. തഞ്ഹി ഭവങ്ഗം ആവട്ടേതീതി ആവട്ടനാ. ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ അഞ്ഞസ്മിം ആരമ്മണേ ചിത്തം പണിദഹതി ഠപേതീതി പണിധി. **കുസലം അനാവട്ടേന്തസ്സാ**തി യം തം അകുസലാനന്തരം പടിസന്ദഹന്തം കുസലം ഉപ്പജ്ജതി, തം അനാവട്ടേന്തസ്സ ഉപ്പജ്ജതീതി പുച്ഛതി. ഇതരോ പന വിനാ ആവജ്ജനേന കുസലസ്സ ഉപ്പത്തിം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **കുസലം അയോനിസോ മനസികരോതോ**തി ഇദം യദി അകുസലാനന്തരം കുസലം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, അകുസലസ്സേവ ആവജ്ജനേന അയോനിസോ മനസികരോതോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി ചോദനത്ഥം വുത്തം. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **നനു യസ്മിംയേവ വത്ഥുസ്മി**ന്തി വചനം ഏകാരമ്മണേ സരാഗവിരാഗുപ്പത്തിം ദീപേതി, ന കുസലാകുസലാനം അനന്തരതം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

കുസലാകുസലപടിസന്ദഹനകഥാവണ്ണനാ.

൨. സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ

൬൫൮-൬൫൯. ഇദാനി സളായതനുപ്പത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഉപപത്തേസിയേന പടിസന്ധിചിത്തേന സഹേവ ഓപപാതികാനം സളായതനം ഉപ്പജ്ജതി. ഗബ്ഭസേയ്യകാനം അജ്ഝത്തികായതനേസു മനായതനകായായതനാനേവ പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തി. സേസാനി ചത്താരി സത്തസത്തതിരത്തിമ്ഹി. താനി ച ഖോ യേന കമ്മുനാ പടിസന്ധി ഗഹിതാ, തസ്സേവ അഞ്ഞസ്സ വാ കതത്താതി അയം സകസമയേ വാദോ. യേസം പന ഏകകമ്മസമ്ഭവത്താ സമ്പന്നസാഖാവിടപാനം രുക്ഖാദീനം അംകുരോ വിയ ബീജമത്തം സളായതനം മാതുകുച്ഛിസ്മിം പടിസന്ധിക്ഖണേയേവ ഉപ്പജ്ജതീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ **സളായതന**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സബ്ബങ്ഗപച്ചങ്ഗീ**തിആദി സളായതനേ സതി ഏവരൂപോ ഹുത്വാ ഓക്കമേയ്യാതി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **മാതുകുച്ഛിഗതസ്സാ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. പരതോ **മാതുകുച്ഛിഗതസ്സ പച്ഛാ കേസാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സളായതനുപ്പത്തികഥാവണ്ണനാ.

൩. അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൬൬൦-൬൬൭. ഇദാനി അനന്തരപച്ചയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ നച്ചഗീതാദീസു രൂപദസ്സനസദ്ദസവനാദീനം ലഹുപരിവത്തിതം ദിസ്വാ ''ഇമാനി

വിഞ്ഞാണാനി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അനന്തരാ ഉപ്പജ്ജന്തീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സോതവിഞ്ഞാണം രൂപാരമ്മണംയേവാ**തി യദി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ അനന്തരാ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, വിപാകമനോധാതു വിയ രൂപാരമ്മണം സിയാതി ചോദേതും വുത്തം. **ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി സോതവിഞ്ഞാണ**ന്തി പഞ്ഹേസു സുത്താഭാവേന പടിക്ഖിപിത്വാ അനന്തരുപ്പത്തിം സല്ലക്ഖേന്തോ ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. **തഞ്ഞേവ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം തം സോതവിഞ്ഞാണ**ന്തി യഥാ പഠമജവനാനന്തരം ദുതിയജവനം മനോവിഞ്ഞാണഭാവേന തഞ്ഞേവ ഹോതി, കിം തേ തഥാ ഏതമ്പി ദ്വയം ഏകമേവാതി പുച്ഛതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബവാരേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **നച്ചതി ഗായതീ**തിആദിവചനം ആരമ്മണസമോധാനേ ലഹുപരിവത്തിതായ വോകിണ്ണഭാവം ദീപേതി, ന അനന്തരപച്ചയതം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

അനന്തരപച്ചയകഥാവണ്ണനാ.

൪. അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ

൬൯൮-൬൯൯. ഇദാനി അരിയരൂപകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സമ്മാവാചാകമ്മന്താ രൂപം, തഞ്ച ഖോ ''സബ്ബം രൂപം ചത്താരി ച മഹാഭൂതാനി ചതുന്നഞ്ച മഹാഭൂതാനം ഉപാദായരൂപ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൱.൬൭) വചനതോ ഉപാദായരൂപന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അരിയരൂപം മഹാഭൂതാനം ഉപാദായാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ അരിയാനം രൂപം, അരിയം വാ രൂപന്തി **അരിയരൂപം. ആമന്താ**തി ലദ്ധിയം ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **കുസല**ന്തി പുട്ഠോ ലദ്ധിവസേനേവ പടിജാനാതി. അനാസവപുച്ഛാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **യം കിഞ്ചി രൂപ**ന്തി സുത്തം ഠപേത്വാ ഭൂതാനി സേസരൂപസ്സ ഉപാദാഭാവം ദീപേതി, ന സമ്മാവാചാകമ്മന്താനം. തേസഞ്ഹി രൂപമത്തഞ്ഞേവ അസിദ്ധം, കുതോ ഉപാദാരൂപതാ; തസ്മാ അസാധകന്തി.

അരിയരൂപകഥാവണ്ണനാ.

൫. അഞ്ഞോ അനുസയോതികഥാവണ്ണനാ

൭൦൦-൭൦൧. ഇദാനി അഞ്ഞോ അനുസയോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ പുഥുജ്ജനോ കുസലാബ്യാകതേ ചിത്തേ വത്തമാനേ സാനുസയോതി വത്തബ്ബോ, ന പരിയുട്ഠിതോതി തസ്മാ അഞ്ഞോ അനുസയോ, അഞ്ഞം പരിയുട്ഠാനന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അഞ്ഞോ കാമരാഗാനുസയോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം ഹേട്ഠാ അനുസയകഥായം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **സാനുസയോ**തിആദി പന തസ്മിം സമയേ അനുസയസ്സ അപ്പഹീനത്താ സാനുസയോതി വത്തബ്ബതം, അനുപ്പന്നത്താ ച പരിയുട്ഠിതോതി അവത്തബ്ബതം ദീപേതി, ന അനുസയപരിയുട്ഠാനാനം അഞ്ഞത്തം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

അഞ്ഞോ അനുസയോതികഥാവണ്ണനാ.

៦. പരിയുട്ഠാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ

൩൦൨. ഇദാനി പരിയുട്ഠാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അനിച്ചാദിതോ മനസികരോതോപി രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തി. വുത്തമ്പി ചേതം - ''അപ്പേകദാ, ഭോ ഭാരദ്വാജ, അസുഭതോ മനസികരിസ്സാമീതി സുഭതോവ മനസികരോതീ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭). തസ്മാ പരിയുട്ഠാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പരിയുട്ഠാനം ചിത്തവിപ്പയുത്തന്തികഥാവണ്ണനാ.

൭. പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൩൦൩-൩൦൭. ഇദാനി പരിയാപന്നകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ കാമരാഗോ കാമധാതും അനുസേതി, കാമധാതുപരിയാപന്നോതി ച വുച്ചതി, തസ്മാ രൂപരാഗാരൂപരാഗാപി രൂപധാതുഅരൂപധാതുയോ അനുസേന്തി. രൂപധാതുഅരൂപധാതുപരിയാപന്നായേവ ച നാമ ഹോന്തീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **രൂപരാഗോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ . തത്ഥ **അനുസേതീ**തി യഥാ കാമരാഗോ കാമവിതക്കസങ്ഖാതം കാമധാതും സഹജാതവസേന അനുസേതി, കിം തേ ഏവം രൂപരാഗോ രൂപധാതുന്തി പുച്ഛതി. **പരിയാപന്നോ**തി യഥാ ച സോ തിവിധായ കാമധാതുയാ കിലേസകാമവസേന പരിയാപന്നത്താ കാമധാതുപരിയാപന്നോ, കിം തേ ഏവം രൂപരാഗോപി രൂപധാതുപരിയാപന്നോതി പുച്ഛതി. ഇതരോ പനസ്സ അധിപ്പായം അസല്ലക്ഖേന്തോ കേവലം ലദ്ധിവസേന ആമന്താതി പടിജാനാതി. അഥ നം തമത്ഥം സല്ലക്ഖാപേതും കുസലവിപാകകിരിയസങ്ഖാതേഹി സമാപത്തേസിയാദീഹി സംസന്ദിത്വാ പുച്ഛിതും **സമാപത്തേസിയോ**തിആദിമാഹ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **നനു കാമരാഗോ**തിആദിവചനമ്പി കാമരാഗസ്സേവ കാമധാതുയം അനുസയഭാവം പരിയാപന്നതഞ്ച ദീപേതി, ന ഇതരേസം ഇതരധാതൂസൂതി.

പരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ.

൮. അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ

൩൦൮-൩൦൯. ഇദാനി അബ്യാകതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ വിപാകകിരിയരൂപനിബ്ബാനസങ്ഖാതം ചതുബ്ബിധം അബ്യാകതം അവിപാകത്താ അബ്യാകതന്തി വുത്തം. ദിട്ഠിഗതം ''സസ്സതോ ലോകോതി ഖോ, വച്ഛ, അബ്യാകതമേത''ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൧൬ ഥോകം വിസദിസം) സസ്സതാദിഭാവേന അകഥിതത്താ. യേസം പന ഇമം വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ പുരിമാബ്യാകതം വിയ ദിട്ഠിഗതമ്പി അബ്യാകതന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ ഉത്തരാപഥകാനഞ്ച; തേസം തം വിഭാഗം ദസ്സേതും **ദിട്ഠിഗതം അബ്യാകത**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ.

൯. അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൭൦൯-൭൧൦. ഇദാനി അപരിയാപന്നകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ പുഥുജ്ജനോ ഝാനലാഭീ കാമേസു വീതരാഗോതി വത്തബ്ബോ ഹോതി, ന പന വിഗതദിട്ഠികോതി , തസ്മാ ദിട്ഠിഗതം അപരിയാപന്നന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

അപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ.

ചുദ്ദസമോ വഗ്ഗോ.

൧൫. പന്നരസമവഗ്ഗോ

൧. പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ

൭൧൧-൭൧൭. ഇദാനി പച്ചയതാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, സോ യേസം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, തേസഞ്ഞേവ യസ്മാ ആരമ്മണാനന്തരസമനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി, യോ വാ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, സോ യസ്മാ തേസംയേവ അനന്തരസമനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി, തസ്മാ പച്ചയതാ വവത്ഥിതാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

പച്ചയതാകഥാവണ്ണനാ.

൨. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൭൧൮-൭൧൯. ഇദാനി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം സമയേ ''അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ''തി അയമേവ തന്തി, ''സങ്ഖാരപച്ചയാപി അവിജ്ജാ''തി അയം നത്ഥി, തസ്മാ അവിജ്ജാവ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ, ന പന സങ്ഖാരാ അവിജ്ജായാതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം; തേ സന്ധായ അവിജ്ജാസങ്ഖാരാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതാപി അത്ഥീതി ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ . **അവിജ്ജാ സങ്ഖാരേന**ാതി ഏത്ഥ അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോവ ഗഹിതോ. തസ്മാ സങ്ഖാരപച്ചയാപി അവിജ്ജാതി ഏത്ഥ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞഅത്ഥിഅവിഗതസമ്പയുത്തവസേന പച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ. **ഉപാദാനപച്ചയാപി തണ്ഹാ**തി ഏത്ഥ ഠപേത്വാ കാമുപാദാനം സേസാനി തീണി ഉപാദാനാനി അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ വിയ തണ്ഹായ പച്ചയാ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **ജരാമരണപച്ചയാ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, **നാമരൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ**തി സകവാദിസ്സാതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയകഥാവണ്ണനാ.

൩. അദ്ധാകഥാവണ്ണനാ

൭൨൦-൭൨൨. ഇദാനി അദ്ധാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''തീണിമാനി, ഭിക്ഖവേ, കഥാവത്ഥൂനീ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൬൮) സുത്തം നിസ്സായ കാലസങ്ഖാതോ അദ്ധാ നാമ പരിനിപ്ഫന്നോ അത്ഥീതി യേസം ലദ്ധി; തേസം ''അദ്ധാ നാമ കോചി പരിനിപ്ഫന്നോ നത്ഥി അഞ്ഞത്ര കാലപഞ്ഞത്തിമത്താ. രൂപാദയോ പന ഖന്ധാവ പരിനിപ്ഫന്നാ''തി വിഭാഗം ദസ്സേതും **അദ്ധാ പരിനിപ്ഫന്നോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''സചേ സോ പരിനിപ്ഫന്നോ, രൂപാദീസു അനേന അഞ്ഞതരേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **രൂപ**ന്തിആദിമാഹ. ഇതരോ പടിക്ഖിപതി. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

അദ്ധാകഥാവണ്ണനാ.

൪. ഖണലയമുഹുത്തകഥാവണ്ണനാ

൭൮൮-൭൮൯. ഖണലയമുഹുത്തകഥാസുപി ഏസേവ നയോ. സബ്ബേപി ഹേതേ ഖണാദയോ അദ്ധാപരിയായാ ഏവാതി.

ഖണലയമുഹുത്തകഥാവണ്ണനാ.

൫. ആസവകഥാവണ്ണനാ

൭൮൪-൭൮൫. ഇദാനി ആസവകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ ചതൂഹി ആസവേഹി ഉത്തരി അഞ്ഞോ ആസവോ നാമ നത്ഥി, യേന ചത്താരോ ആസവാ സാസവാ സിയും, തസ്മാ ചത്താരോ ആസവാ അനാസവാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി തേ ആസവാ അനാസവാ, ഏവം സന്തേ തേഹി മഗ്ഗാദിലക്ഖണപ്പത്തേഹി ഭവിതബ്ബ"ന്തി ചോദേതും **മഗ്ഗോ**തിആദിമാഹ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ആസവകഥാവണ്ണനാ.

൬. ജരാമരണകഥാവണ്ണനാ

൭൮൬-൭൮൭. ഇദാനി ജരാമരണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ജരാമരണം നാമ അപരിനിപ്ഫന്നത്താ ലോകിയന്തി വാ ലോകുത്തരന്തി വാ ന വത്തബ്ബം. "ലോകിയാ ധമ്മാ ലോകുത്തരാ ധമ്മാ"തി ഹി ദുകേ ജരാമരണം നേവ ലോകിയപദേ, ന ലോകുത്തരപദേ നിദ്ദിട്ഠം. തത്ഥ യേസം ഇമം ലക്ഖണം അനാദിയിത്വാ ലോകുത്തരാനം ധമ്മാനം ജരാമരണം ലോകുത്തരന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ജരാമരണകഥാവണ്ണനാ.

൭. സഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ

൭൮൮-൭൮൯. ഇദാനി സഞ്ഞാവേദയിതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി നാമ ന കോചി ധമ്മോ, ചതുന്നം പന ഖന്ധാനം നിരോധോ. ഇതി സാ നേവ ലോകിയാ ന ലോകുത്തരാ. യസ്മാ പന ലോകിയാ ന ഹോതി, തസ്മാ ലോകുത്തരാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം പുരിമകഥാസദിസമേവാതി.

സഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ.

൮. ദുതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ

൭൯൦-൭൯൨. ഇദാനി യസ്മാ സാ ലോകുത്തരാ ന ഹോതി, തസ്മാ ലോകിയാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം പുരിമസദിസമേവാതി.

ദുതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ.

൯. തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ

൩൩൨. ഇദാനി യസ്മാ "അസുകോ മരണധമ്മോ, അസുകോ ന മരണധമ്മോ"തി സത്താനം മരണധമ്മതായ നിയാമോ നത്ഥീതി സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധം സമാപന്നോപി കാലം കരേയ്യാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികാനം; തേസം സമാപന്നായപി മരണധമ്മതായ മരണസമയഞ്ച അമരണസമയഞ്ച ദസ്സേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യസ്മാ കാലം കരോന്തസ്സ നാമ മരണന്തികേഹി ഫസ്സാദീഹി ഭവിതബ്ബം, തസ്മാ തേനാകാരേന ചോദേതും **അത്ഥീ**തിആദിമാഹ.

അഫസ്സകസ്സ കാലകിരിയാതിആദീനി പുട്ഠോ സേസസത്തേ സന്ധായ പടിക്ഖിപതി **വിസം കമേയ്യാ**തിആദീനി പുട്ഠോ സമാപത്തിആനുഭാവം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയവാരേ സരീരപകതിം സന്ധായ പടിജാനാതി. ഏവം സന്തേ പന സമാപത്തിആനുഭാവോ നാമ ന ഹോതി, തേനേവ **ന നിരോധസമാപന്നോ**തി അനുയുഞ്ജതി.

൩൩൩-൩൩൪. ന കാലം കരേയ്യാതി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ. **അത്ഥി സോ നിയാമോ**തി പരവാദിസ്സ പഞ്ഹേ പന യസ്മാ ഏവരൂപോ നിയാമോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗീതിആദി സകവാദിനാ "നിയാമേ അസന്തേപി മരണസമയേനേവ മരതി, നാസമയേനാ"തി ദസ്സേതും വുത്തം. തത്രായമധിപ്പായോ - യദി നിയാമാഭാവേന കാലകിരിയാ ഭവേയ്യ, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിനോപി ഭവേയ്യ. തതോ "പഞ്ചഹി വിഞ്ഞാണേഹി ന ചവതി, ന ഉപപജ്ജതീ"തി സുത്തവിരോധോ സിയാ. യഥാ പന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസമങ്ഗിസ്സ കാലകിരിയാ ന ഹോതി, തഥാ നിരോധസമാപന്നസ്സാപീതി.

തതിയസഞ്ഞാവേദയിതകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ

൩൩൫. ഇദാനി അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ സഞ്ഞാവിരാഗവസേന പവത്തഭാവനാ അസഞ്ഞസമാപത്തിപി നിരോധസമാപത്തിപി സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി നാമ. ഇതി ദ്വേ സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തിയോ ലോകിയാ ച ലോകുത്തരാ ച. തത്ഥ ലോകിയാ പുഥുജ്ജനസ്സ അസഞ്ഞസത്തുപികാ ഹോതി, ലോകുത്തരാ അരിയാനം, സാ ച നാസഞ്ഞസത്തുപികാ. ഇമം പന വിഭാഗം അകത്വാ അവിസേസേന സഞ്ഞാവേദയിതനിരോധസമാപത്തി അസഞ്ഞസത്തുപികാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യസ്മാ അസഞ്ഞസമാപത്തിം സമാപന്നസ്സ അലോഭാദയോ അത്ഥി, ന നിരോധസമാപത്തിം, തസ്മാ തേസം വസേന ചോദേതും **അത്ഥീ**തിആദിമാഹ.

൩൩൬. ഇധാപി അസഞ്ഞീതി പഞ്ഹേ ഇധ സഞ്ഞാവിരാഗവസേന സമാപന്നത്താ അസഞ്ഞിതാ അനുഞ്ഞാതാ, **തത്രാപി** അസഞ്ഞസത്തേനേവ.

തസ്മാ ഇമം പടിഞ്ഞം ഗഹേത്വാ ലദ്ധിം പതിട്ഠപേന്തേന ഛലേന പതിട്ഠാപിതാ ഹോതി. ഇധ വാ നിരോധസമാപത്തിം സന്ധായ അസഞ്ഞിതാ അനുഞ്ഞാതാ. തത്രാപി ഇതോ ചുതസ്സ അനാഗാമിനോ നിരോധസമാപത്തിമേവ തസ്മാപി ഇമായ പടിഞ്ഞായ പതിട്ഠാപിതാ ലദ്ധി അപ്പതിട്ഠിതായേവാതി.

അസഞ്ഞസത്തുപികാകഥാവണ്ണനാ.

൫. കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൭൩൭. ഇദാനി കമ്മൂപചയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം കമ്മൂപചയോ നാമ കമ്മതോ അഞ്ഞോ ചിത്തവിപ്പയുത്തോ അബ്യാകതോ അനാരമ്മണോതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **അഞ്ഞം കമ്മ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യദി കമ്മതോ അഞ്ഞോ കമ്മൂപചയോ, ഫസ്സാദിതോപി അഞ്ഞേന ഫസ്സൂപചയാദിനാ ഭവിതബ്ബ"ന്തി ചോദേതും **അഞ്ഞോ ഫസ്സോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ ലദ്ധിയാ അഭാവേന പടിക്ഖിപതി.

൭൩൮-൭൩൯. കമ്മേന സഹജാതോതി പഞ്ഹേസു ചിത്തവിപ്പയുത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ചിത്തസമ്പയുത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി. **കുസലോ**തി പഞ്ഹേസുപി ചിത്തവിപ്പയുത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി. പരതോ **അകുസലോ**തിപഞ്ഹേസുപി ഏസേവ നയോ.

൭൪൦. സാരമ്മണോതി പുട്ഠോ പന ഏകന്തം അനാരമ്മണമേവ ഇച്ഛതി, തസ്മാ പടിക്ഖിപതി. **ചിത്തം ഭിജ്ജമാന**ന്തി യദാ ചിത്തം ഭിജ്ജമാനം ഹോതി, തദാ കമ്മം ഭിജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഭുമ്മത്ഥേ വാ പച്ചത്തം, ചിത്തേ ഭിജ്ജമാനേതി അത്ഥോ. അയമേവ വാ പാഠോ. തത്ഥ യസ്മാ സമ്പയുത്തോ ഭിജ്ജതി, വിപ്പയുത്തോ ന ഭിജ്ജതി, തസ്മാ പടിജാനാതി ചേവ പടിക്ഖിപതി ച.

൭൪൫. കമ്മമ്ഹി കമ്മൂപചയോതി കമ്മേ സതി കമ്മൂപചയോ, കമ്മേ വാ പതിട്ഠിതേ കമ്മൂപചയോ, കമ്മൂപചയതോവ വിപാകോ നിബ്ബത്തതി. തസ്മിം പന കമ്മേ നിരുദ്ധേ യാവ അംകുരുപ്പാദാ ബീജം വിയ യാവ വിപാകുപ്പാദാ കമ്മൂപചയോ തിട്ഠതീതിസ്സ ലദ്ധി, തസ്മാ പടിജാനാതി. **തഞ്ഞേവ കമ്മം, സോ കമ്മൂപചയോ, സോ കമ്മവിപാകോ**തി യസ്മാ കമ്മമ്ഹി കമ്മൂപചയോ, സോ ച യാവ വിപാകുപ്പാദാ തിട്ഠതീതിസ്സ ലദ്ധി, തസ്മാ നം തേസം തിണ്ണമ്പി ഏകത്തം പുച്ഛതി **വിപാകോ സാരമ്മണോ**തി ഇദം വിപാകോ വിയ വിപാകധമ്മധമ്മോപി ആരമ്മണപടിബദ്ധോയേവാതി ചോദനത്ഥം പുച്ഛതി. ഇതരോ പന ലദ്ധിവസേനേകം പടിജാനാതി, ഏകം പടിക്ഖിപതി. പടിലോമേപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

കമ്മൂപചയകഥാവണ്ണനാ.

പന്നരസമോ വഗ്ഗോ.

തതിയപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൧൬. സോളസമവഗ്ഗോ

൧. നിഗ്ഗഹകഥാവണ്ണനാ

൭൪൩-൭൪൪. ഇദാനി നിഗ്ഗഹകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേ ലോകേ ബലപ്പത്താ വസീഭൂതാ, തേ യദി പരസ്സ ചിത്തം നിഗ്ഗണ്ഹിതും ന സക്കുണേയ്യും, കാ തേസം ബലപ്പത്തി, കോ വസീഭാവോ. ബലപ്പത്തിയാ പന വസീഭാവേന ച അദ്ധാ തേ പരസ്സ ചിത്തം നിഗ്ഗണ്ഹന്തീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം; തേ സന്ധായ **പരോ പരസ്സാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. തത്ഥ **നിഗ്ഗണ്ഹാതീ**തി സംകിലേസാപത്തിതോ നിവാരേതി. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി. പഗ്ഗഹകഥായപി ഏസേവ നയോ.

നിഗ്ഗഹകഥാവണ്ണനാ.

൨. സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ

൭൪൭-൭൪൮. ഇദാനി സുഖാനുപ്പദാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''ബഹൂനം വത നോ ഭഗവാ സുഖധമ്മാനം ഉപഹത്താ''തി (മ॰ നി॰ ၃.൧൪൮) സുത്തം നിസ്സായ പരോ പരസ്സ സുഖം അനുപ്പദേതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ദുക്ഖം അനുപ്പദേതീ**തി പുട്ഠോ പന താദിസം സുത്തപദം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **അത്തനോ സുഖ**ന്തിആദിപഞ്ഹേ യം അത്തനോ പരസ്സ വാ, തം അനുപ്പദാതും ന സക്കാ. യം തസ്സേവ, കിം തത്ഥ അനുപ്പദാനം നാമാതി പടിക്ഖിപതി. **നേവത്തനോ**തിആദിപഞ്ഹേ പന യം ഏവരൂപം, ന തം അനുപ്പദിന്നം നാമ ഭവിതുമരഹതീതി ലദ്ധിയാപടിജാനാതി. **നോ ച വത രേ**തിതാദിസസ്സ സുഖസ്സ അഭാവാ വുത്തം. **സുഖധമ്മാനം ഉപഹത്താ**തിവചനം ഭഗവതോ പരേസം സുഖുപ്പത്തിയാ പച്ചയഭാവം ദീപേതി, ന അന്നാദീനം വിയ സുഖസ്സ അനുപ്പദാനം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സുഖാനുപ്പദാനകഥാവണ്ണനാ.

൩. അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ

൭൪൯-൭൫൦. ഇദാനി അധിഗയ്ഹ മനസികാരകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദുവിധോ മനസികാരോ നയതോ ച ആരമ്മണതോ ച. തത്ഥ ഏകസങ്ഖാരസ്സാപി അനിച്ചതായ ദിട്ഠായ സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാതി അവസേസേസു നയതോ മനസികാരോ ഹോതി. അതീതേ പന സങ്ഖാരേ മനസികരോന്തോ ന അനാഗതേ മനസികാതും സക്കോതി. അതീതാദീസു അഞ്ഞതരം മനസികരോതോ ആരമ്മണതോ മനസികാരോ ഹോതി . തത്ഥ പച്ചുപ്പന്നേ മനസികരോന്തോ യേന ചിത്തേന തേ മനസികരോതി, തം പച്ചുപ്പന്നക്ഖണേ മനസികാതും ന സക്കോതി. തത്ഥ യേസം ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ''തിആദിവചനം നിസ്സായ ''മനസികരോന്തോ നാമ അധിഗയ്ഹ അധിഗണ്ഹിത്വാ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ സബ്ബേ സങ്ഖാരേ ഏകതോ

മനസികരോതീ’’തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാപരസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ.

അഥ നം യസ്മാ സബ്ബേ ഏകതോ മനസികരോന്തേന യേന ചിത്തേന തേ മനസികരോതി, തമ്പി മനസികാതബ്ബം ഹോതി. തസ്മാ തംചിത്തതായ ചോദേതും **തേന ചിത്തേനാ**തി ആഹ. ഇതരോ ആരമ്മണം കത്വാ ന സക്കാ ജാനിതുന്തി സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ഏവംലക്ഖണം ചിത്തന്തി ഞാതത്താ പന തമ്പി ചിത്തം ഞാതമേവ ഹോതീതി സന്ധായ പടിജാനാതി. അഥ വാ തഞ്ഞേവ തസ്സ ആരമ്മണം ന ഹോതീതി പടിക്ഖിപതി. ‘‘സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ, യദാ പഞ്ഞായ പസ്സതീ’’തിആദീനി നിസ്സായ ഉപ്പന്നലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. സേസപഞ്ഹദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **തേന ഫസ്സേനാ**തിആദീസു പന തഥാരൂപം സുത്തം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതേവ. അതീതാദിപഞ്ഹേസു ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ പടിക്ഖേപപടിഞ്ഞാ വേദിതബ്ബാ. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി. **സബ്ബേ സങ്ഖാരാ**തിആദിവചനം നയതോ ദസ്സനം സന്ധായ വുത്തം, ന ഏകക്ഖണേ ആരമ്മണതോ, തസ്മാ അസാധകന്തി.

അധിഗയ്ഹമനസികാരകഥാവണ്ണനാ.

൧. രൂപം ഹേതൂതികഥാവണ്ണനാ

൭൪൫-൭൪൭. ഇദാനി രൂപം ഹേതൂതി കഥാനാമ ഹോതി. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി കുസലമൂലാദിനോ ഹേതുഹേതുസ്സാപി നാമം, യസ്സ കസ്സചി പച്ചയസ്സാപി. ഇമം പന വിഭാഗം അകത്വാ ‘‘ചത്താരോ മഹാഭൂതാ ഹേതൂ’’തി വചനമത്തം നിസ്സായ അവിസേസേനേവ രൂപം ഹേതൂതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **അലോഭോ ഹേതൂ**തി കിം തേ രൂപം അലോഭസങ്ഖാതോ ഹേതൂതി പുച്ഛതി, ഇതരോ പടിക്ഖിപതി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **മഹാഭൂതാ ഉപാദായരൂപാനം ഉപാദായഹേതൂ**തി ഏത്ഥ പച്ചയട്ഠേന ഹേതുഭാവോ വുത്തോ, ന മൂലട്ഠേന, തസ്മാ അസാധകന്തി.

രൂപം ഹേതൂതികഥാവണ്ണനാ.

൭൪൮-൭൪൯. സഹേതുകകഥായമ്പി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

രൂപം സഹേതുകന്തികഥാവണ്ണനാ.

൩. രൂപം കുസലാകുസലന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൫൦-൭൫൪. ഇദാനി രൂപം കുസലാകുസലന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘കായകമ്മം വചീകമ്മം കുസലമ്പി അകുസലമ്പീ’’തിവചനം നിസ്സായ കായവചീകമ്മസങ്ഖാതം കായവിഞ്ഞത്തിവചീവിഞ്ഞത്തിരൂപം കുസലമ്പി അകുസലമ്പീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹിസാസകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **രൂപം കുസല**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ‘‘യദി തേ രൂപം കുസലം, ഏവംവിധേന അനേന ഭവിതബ്ബ’’ന്തി ചോദേതും **സാരമ്മണ**ന്തി ആദിമാഹ. പരതോ അകുസലപഞ്ഹേപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

രൂപം കുസലാകുസലന്തികഥാവണ്ണനാ.

൮. രൂപം വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ

൬൯൬-൬൯൭. ഇദാനി രൂപം വിപാകോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യം കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപ്പന്നാ ചിത്തചേതസികാ വിയ കമ്മസ്സ കതത്താ ഉപ്പന്നം തം രൂപമ്പി വിപാകോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തേ രൂപം വിപാകോ, ഏവംവിധേന അനേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **സുഖവേദനീയ**ന്തിആദിമാഹ. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

രൂപം വിപാകോതികഥാവണ്ണനാ.

൯. രൂപം രൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥാവണ്ണനാ

൬൯൮-൭൦൦. ഇദാനി രൂപം രൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യം കാമാവചരകമ്മസ്സ കതത്താ രൂപം, തം യസ്മാ കാമാവചരം, തസ്മാ രൂപാവചരാരൂപാവചരകമ്മാനമ്പി കതത്താ രൂപേന രൂപാവചരാരൂപാവചരേന ഭവിതബ്ബന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അത്ഥി രൂപം രൂപാവചരാരൂപാവചര**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

രൂപം രൂപാവചരാരൂപാവചരന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. രൂപാരൂപധാതുപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ

൭൦൧-൭൦൪. ഇദാനി രൂപരാഗോ രൂപധാതുപരിയാപന്നോ അരൂപരാഗോ അരൂപധാതുപരിയാപന്നോതി കഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ കാമരാഗോ കാമധാതുപരിയാപന്നോ, തസ്മാ രൂപരാഗാരൂപരാഗേഹിപി രൂപധാതുഅരൂപധാതുപരിയാപന്നേഹി ഭവിതബ്ബന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. കേവലഞ്ഹി തത്ഥ ''രൂപധാതും അനുസേതി, അരൂപധാതും അനുസേതീ''തി പദം വിസേസോ. സാ ച ലദ്ധി അന്ധകാനഞ്ചേവ സമ്മിതിയാനഞ്ച. അയം അന്ധകാനംയേവാതി.

രൂപരാഗോ രൂപധാതുപരിയാപന്നോ അരൂപരാഗോ അരൂപധാതുപരിയാപന്നോതികഥാവണ്ണനാ.

രൂപാരൂപധാതുപരിയാപന്നകഥാവണ്ണനാ.

സോളസമോ വഗ്ഗോ.

൧൭. സത്തരസമവഗ്ഗോ

൧. അത്ഥി അരഹതോ പുഞ്ഞൂപചയകഥാവണ്ണനാ

൭൩൮-൭൩൯. ഇദാനി അത്ഥി അരഹതോ പുഞ്ഞൂപചയോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം അരഹതോ ദാനസംവിഭാഗചേതിയവന്ദനാദീനി കമ്മാനി ദിസ്വാ അത്ഥി അരഹതോ പുഞ്ഞൂപചയോതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''അരഹാ നാമ പഹീനപുഞ്ഞപാപോ, സോ യദി പുഞ്ഞം കരേയ്യ, പാപമ്പി കരേയ്യാ''തി ചോദേതും **അപുഞ്ഞൂപചയോ**തി ആഹ. ഇതരോ പാണാതിപാതാദികിരിയം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാര**ന്തിആദീസു ഭവഗാമികമ്മം അരഹതോ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി. **ദാനം ദദേയ്യാ**തിആദീസു കിരിയചിത്തേന ദാനാദിപവത്തിസബ്ഭാവതോ സകവാദീ പടിജാനാതി. ഇതരോ ചിത്തം അനാദിയിത്വാ കിരിയാപവത്തിമത്തദസ്സനേനേവ ലദ്ധിം പതിട്ഠപേതി. സാ പന അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠാപിതാ ഹോതീതി.

അത്ഥി അരഹതോ പുഞ്ഞൂപചയോതികഥാവണ്ണനാ.

൨. നത്ഥി അരഹതോ അകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ

൭൪൦. ഇദാനി നത്ഥി അരഹതോ അകാലമച്ചൂതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''നാഹം, ഭിക്ഖവേ, സഞ്ചേതനികാനം കമ്മാനം കതാനം ഉപചിതാനം അപടിസംവേദിത്വാ ബ്യന്തീഭാവം വദാമീ''തി (അ॰ നി॰ ൧൦.൨൧൭) സുത്തസ്സ അത്ഥം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''അരഹതാ നാമ സബ്ബകമ്മവിപാകം പടിസംവേദയിത്വാവ പരിനിബ്ബായിതബ്ബം, തസ്മാ നത്ഥി, അരഹതോ അകാലമച്ചൂ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി രാജഗിരികാനഞ്ചേവ സിദ്ധത്ഥികാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''സചേ തസ്സ നത്ഥി അകാലമച്ചു, അരഹന്തഘാതകേന നാമ ന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **നത്ഥി അരഹന്തഘാതകോ**തി ആഹ. ഇതരോ ആനന്തരിയകമ്മസ്സ ചേവ താദിസാനഞ്ച പുഗ്ഗലാനം സബ്ഭാവതോ പടിക്ഖിപതി.

൭൪൧. വിസം ന കമേയ്യാതി പഞ്ഹേ ''യാവ പുബ്ബേ കതകമ്മം പരിക്ഖയം ന ഗച്ഛതി, താവ ന കമതീ''തി ലദ്ധിയാ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി.

൭൪൨. നാഹം, ഭിക്ഖവേതി സുത്തം ഇദം സന്ധായ വുത്തം - സഞ്ചേതനികാനം കമ്മാനം കതാനം വിപാകം അപടിസംവേദിത്വാ അവിന്ദിത്വാ അനനുഭവിത്വാ ബ്യന്തീഭാവം തേസം കമ്മാനം പരിവടുമപരിച്ഛിന്നഭാവം ന വദാമി, തഞ്ച ഖോ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാനം ദിട്ഠേവ ധമ്മേ, ന തതോ പരം, ഉപപജ്ജവേദനീയാനം അനന്തരം ഉപപത്തിം ഉപപജ്ജിത്വാവ ന തതോ പരം, അപരാപരിയവേദനീയാനം യദാ വിപാകോകാസം ലഭന്തി, തഥാരൂപേ അപരാപരേ വാ പരിയായേ. ഏവം സബ്ബഥാപി സംസാരപവത്തേ സതി ലദ്ധവിപാകവാരേ കമ്മേ ന വിജ്ജതേസോ ജഗതിപ്പദേസോ, യത്ഥട്ഠിതോ മുച്ചേയ്യ പാപകമ്മാതി. ഏവം സന്തേ യദേതം ''അലദ്ധവിപാകവാരമ്പി കമ്മം

അവസ്സം അരഹതോ പടിസംവേദിതബ്ബ''ന്തി കപ്പനാവസേന ''നത്ഥി അരഹതോ അകാലമച്ചൂ''തി ലദ്ധിപതിട്ഠാപനം കതം, തം ദുക്കടമേവാതി.

നത്ഥി അരഹതോ അകാലമച്ചൂതികഥാവണ്ണനാ.

൯. സബ്ബമിദം കമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ

൭൮൯. ഇദാനി സബ്ബമിദം കമ്മതോതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''കമ്മുനാ വത്തതി ലോകോ''തി സുത്തം നിസ്സായ ''സബ്ബമിദം കമ്മകിലേസവിപാകവട്ടം കമ്മതോവ ഹോതീ''തി യേസം ലദ്ധി , സേയ്യഥാപി രാജഗിരികാനഞ്ചേവ സിദ്ധത്ഥികാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **സബ്ബമി**ദന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''ഏവം സന്തേ കമ്മമ്പി കമ്മതോ ആപജ്ജതീ''തി ചോദേതും **കമ്മമ്പി കമ്മതോ**തി ആഹ. ഇതരോ യദി കമ്മമ്പി കമ്മതോവ നാമ തം കമ്മം വിപാകോയേവ സിയാതി പടിക്ഖിപതി. **പുബ്ബേകതഹേതൂ**തി ''യദി സബ്ബമിദം കമ്മതോ, പുബ്ബേകതഹേതുനാ തേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും പുച്ഛതി, ഇതരോ പുബ്ബേകതഹേതുവാദഭയേന പടിക്ഖിപതി.

൭൯൦. **കമ്മവിപാകതോ**തി ''യദി സബ്ബമിദം കമ്മതോ, യം അതീതഭവേ പവത്തസ്സ ഹേതുഭൂതം കമ്മം, തമ്പി പുരിമതരേ ഭവേ കമ്മതോതി കമ്മവിപാകോ സമ്പജ്ജതി, തേന തേ സബ്ബമിദം കമ്മവിപാകതോ ആപജ്ജതീ''തി ചോദേതും പുച്ഛതി. ഇതരോ ബീജതോ അംകുരസ്സേവ പച്ചുപ്പന്നപവത്തസ്സ കമ്മതോ നിബ്ബത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയം പുട്ഠോ തസ്സാപി കമ്മസ്സ ബീജസ്സ പുരിമബീജതോ വിയ പുരിമകമ്മതോ പവത്തത്താ പടിജാനാതി. **പാണം ഹനേയ്യാ**തിആദി ''യദി സബ്ബം കമ്മവിപാകതോ, പാണാതിപാതാദീനി കമ്മവിപാകേനേവ കരേയ്യാ''തി ചോദേതും വുത്തം. ഇതരോ ദുസ്സീല്യചേതനാപി പുരിമകമ്മനിബ്ബത്താ ഏകേന പരിയായേന വിപാകോയേവാതി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. അഥ നം ''യദി തേ പാണാതിപാതോ കമ്മവിപാകതോ നിബ്ബത്തതി, പാണാതിപാതോ വിയ വിപാകോപി സഫലോ ആപജ്ജതീ''തി ചോദേതും **സഫലോ**തി ആഹ. ഇതരോ പാണാതിപാതസ്സ നിരയസംവത്തനികാദിഭാവതോ സഫലതം പസ്സന്തോ പടിജാനാതി. കമ്മവിപാകസ്സ പന ഇദം നാമ ഫലന്തി വുത്തട്ഠാനം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. അദിന്നാദാനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഗിലാനപച്ചയഭേസജ്ജപരിക്ഖാരോ സഫലോ**തി ദേയ്യധമ്മവസേന ദാനഫലം പുച്ഛതി. **കമ്മുനാ വത്തതീ**തി സുത്തം ''നത്ഥി കമ്മ''ന്തി അകമ്മവാദിതം പടിക്ഖിപിത്വാ ''അത്ഥി കമ്മ''ന്തി കമ്മവാദിതം കമ്മസ്സകതം ദീപേതി. ന സബ്ബസ്സേവ കമ്മതോ നിബ്ബത്തിം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സബ്ബമിദം കമ്മതോതികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ

൭൯൧-൭൯൨. ഇദാനി ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദുവിധം ദുക്ഖം - ഇന്ദ്രിയബദ്ധം, അനിന്ദ്രിയബദ്ധഞ്ച. ഇന്ദ്രിയബദ്ധം ദുക്ഖവത്ഥുതായ ദുക്ഖം, അനിന്ദ്രിയബദ്ധം ഉദയബ്ബയപടിപീളനട്ഠേന ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ''ന്തി സങ്ഗഹിതത്താ ദുക്ഖം. ഇമം വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ ''യസ്സ പരിഞ്ഞായ ഭഗവതി ബ്രഹ്മചരിയം വുസ്സതി, തം ഇന്ദ്രിയബദ്ധമേവ ദുക്ഖം, ന ഇതര''ന്തി

യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം, തേസം ഇതരസ്സാപി ദുക്ഖഭാവം ദസ്സേതും **ഇന്ദ്രിയബദ്ധഞ്ഞേവാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യസ്മാ ഭഗവതാ 'യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ'ന്തി വുത്തം, തസ്മാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധേനേവ തേന അനിച്ചേന ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **ഇന്ദ്രിയബദ്ധഞ്ഞേവ അനിച്ച**ന്തിആദിമാഹ. **നനു അനിന്ദ്രിയബദ്ധം അനിച്ച**ന്തി നനു പഥവീപബ്ബതപാസാണാദി അനിന്ദ്രിയബദ്ധമ്പി അനിച്ചന്തി അത്ഥോ.

൭൬൭. **ന വത്തബ്ബം ഇന്ദ്രിയബദ്ധഞ്ഞേവ ദുക്ഖ**ന്തി പഞ്ഹേ **ആമന്താ**തി പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. അനിന്ദ്രിയബദ്ധഞ്ഹി ദുക്ഖദോമനസ്സാനം ആരമ്മണം ഹോതി. ഉണ്ഹകാലസ്മിഞ്ഹി അഗ്ഗി സീതകാലേ ച വാതോ ദുക്ഖസ്സ ആരമ്മണം, നിച്ചമ്പി ഭോഗവിനാസാദയോ ദോമനസ്സസ്സ. തസ്മാ വിനാപി അനിച്ചട്ഠേന അനിന്ദ്രിയബദ്ധം ദുക്ഖന്തി വത്തബ്ബം. കമ്മകിലേസേഹി പന അനിബ്ബത്തത്താ ദുക്ഖം അരിയസച്ചന്തി ന വത്തബ്ബം, തഥാ മഗ്ഗേന അപരിഞ്ഞേയ്യത്താ. യസ്മാ പന തിണകട്ഠാദിനിരോധോ വാ ഉതുബീജാദിനിരോധോ വാ ദുക്ഖനിരോധം അരിയസച്ചം നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധം ദുക്ഖഞ്ചേവ അരിയസച്ചഞ്ച, ഇതരം പന ദുക്ഖമേവാതി ഇദം നാനത്തം ദസ്സേതും പടിജാനാതി. **യഥാ ഇന്ദ്രിയബദ്ധസ്സാ**തിആദിവചനം ഇന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ പരിഞ്ഞായ ബ്രഹ്മചരിയവാസം പരിഞ്ഞാതസ്സ പുന അനുപ്പത്തിം ദീപേതി. തേനേവേത്ഥ സകവാദിനാ പടിക്ഖേപോ കതോ. ''യദനിച്ചം തം ദുക്ഖ''ന്തി വചനേന പന സങ്ഗഹിതസ്സ അനിന്ദ്രിയബദ്ധസ്സ ദുക്ഖഭാവം പടിസേധേതും ന സക്കാതി, തസ്മാ അസാധകന്തി.

ഇന്ദ്രിയബദ്ധകഥാവണ്ണനാ.

൮. ഠപേത്വാ അരിയമഗ്ഗന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൬൮-൭൬൯. ഇദാനി ഠപേത്വാ അരിയമഗ്ഗന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''യസ്മാ അരിയമഗ്ഗോ 'ദുക്ഖനിരോധഗാമിനിപടിപദാ'തി വുത്തോ, തസ്മാ ഠപേത്വാ അരിയമഗ്ഗം അവസേസാ സങ്ഖാരാ ദുക്ഖാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി ഏവം സമുദയസ്സാപി ദുക്ഖഭാവോ ആപജ്ജതീ''തി ചോദേതും **ദുക്ഖസമുദയോപീ**തി ആഹ. ഇതരോ ഹേതുലക്ഖണം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ പവത്തപരിയാപന്നഭാവം സന്ധായ പടിജാനാതി. **തീണേവാ**തി പഞ്ഹേസു സുത്തവിരോധഭയേന പടിക്ഖിപതി, ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ഠപേത്വാ അരിയമഗ്ഗന്തികഥാവണ്ണനാ.

൯. ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം പടിഗ്ഗണ്ഹാതീതികഥാവണ്ണനാ

൭൭൦-൭൭൧. ഇദാനി ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം പടിഗ്ഗണ്ഹാതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''പരമത്ഥതോ മഗ്ഗഫലാനേവ സങ്ഘോ, മഗ്ഗഫലേഹി അഞ്ഞോ സങ്ഘോ നാമ നത്ഥി, മഗ്ഗഫലാനി ച ന കിഞ്ചി പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി, തസ്മാ ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം പടിഗ്ഗണ്ഹാതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി

മഹാപുഞ്ഞവാദീസങ്ഖാതാനം വേതുല്ലകാനം; തേ സന്ധായ **ന വത്തബ്ബ**ന്തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി സങ്ഘോ ന പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യ, ന നം സത്ഥാ ആഹുനേയ്യാതിആദീഹി ഥോമേയ്യാ''തി ചോദേതും **നനു സങ്ഘോ ആഹുനേയ്യോ**തിആദിമാഹ. **സങ്ഘസ്സ ദാനം ദേന്തീ**തി ''യേ തേ സങ്ഘസ്സ ദേന്തി, തേ പടിഗ്ഗാഹകേസു അസതി കസ്സ ദദേയ്യു''ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **ആഹുതിം ജാതവേദോ വാ**തി സുത്തം പരസമയതോ ആഗതം. തത്ഥ **മഹാമേഘ**ന്തി മേഘവുട്ഠിം സന്ധായ വുത്തം. വുട്ഠിഞ്ഹി മേദനീ പടിഗ്ഗണ്ഹാതി, ന മേഘമേവ. മഗ്ഗോ പടിഗ്ഗണ്ഹാതീതി ''മഗ്ഗഫലാനി സങ്ഘോ''തി ലദ്ധിയാ വദതി, ന ച മഗ്ഗഫലാനേവ സങ്ഘോ. മഗ്ഗഫലപാതുഭാവപരിസുദ്ധേ പന ഖന്ധേ ഉപാദായ പഞ്ഞത്താ അട്ഠ പുഗ്ഗലാ സങ്ഘോ, തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം പടിഗ്ഗണ്ഹാതീതികഥാവണ്ണനാ.

൭. ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം വിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ

൭൯൩-൭൯൪. ഇദാനി ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം വിസോധേതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''മഗ്ഗഫലാനേവ സങ്ഘോ നാമ, ന ച താനി ദക്ഖിണം വിസോധേതും സക്കോന്തി, തസ്മാ ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം വിസോധേതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ആഹുനേയ്യോ**തിആദി ''യദി സങ്ഘോ ദക്ഖിണം വിസോധേതും ന സക്കുണേയ്യ, ന നം സത്ഥാ ഏവം ഥോമേയ്യാ''തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **വിസോധേതീ**തി മഹപ്ഫലം കരോതി. സങ്ഘസ്മിഞ്ഹി അപ്പം ദിന്നം ബഹു ഹോതി, ബഹു ദിന്നം ബഹുതരം. **ദക്ഖിണേയ്യാ**തി ദക്ഖിണാരഹാ ദക്ഖിണായ അനുച്ഛവികാ, ദക്ഖിണം വിസോധേതും സമത്ഥാതി അത്ഥോ. **ദക്ഖിണം ആരാധേന്തീ**തി സമ്പാദേന്തി, അപ്പമത്തികായപി ദക്ഖിണായ മഹന്തം ഫലം പാപുണന്തീതി അത്ഥോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ദക്ഖിണം വിസോധേതീതികഥാവണ്ണനാ.

൮. ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ഭുഞ്ജതീതികഥാവണ്ണനാ

൭൯൫-൭൯൬. ഇദാനി ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ഭുഞ്ജതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്രാപി ''മഗ്ഗഫലാനേവ സങ്ഘോ നാമ, ന ച താനി കിഞ്ചി ഭുഞ്ജന്തി, തസ്മാ ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ഭുഞ്ജതി, പിവതി, ഖാദതി, സായതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി സങ്ഘോ ന ഭുഞ്ജേയ്യ, സങ്ഘഭത്താദികരണം നിരത്ഥകം ഭവേയ്യാ''തി ചോദേതും **നനു അത്ഥി കേചി സങ്ഘഭത്താനി കരോന്തീ**തിആദിമാഹ. **ഗണഭോജന**ന്തിആദി ''യദി സങ്ഘോ ന ഭുഞ്ജേയ്യ, കസ്സ ഗണഭോജനാദീനി സിയു''ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **അട്ഠ പാനാനീ**തി ഇദമ്പി ''യദി സങ്ഘോ ന പിവേയ്യ, കസ്സേതാനി പാനാനി സത്ഥാ അനുജാനേയ്യാ''തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. സേസമിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

ന വത്തബ്ബം സങ്ഘോ ഭുഞ്ജതീതികഥാവണ്ണനാ.

൯. ന വത്തബ്ബം സങ്ഘസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൯൭-൭൯൮. ഇദാനി ന വത്തബ്ബം സങ്ഘസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്രാപി "മഗ്ഗഫലാനേവ സങ്ഘോ നാമ, ന ച സക്കാ തേസം കിഞ്ചി ദാതും, ന ച തേഹി പടിഗ്ഗണ്ഹിതും, നാപി തേസം ദാനേന കോചി ഉപകാരോ ഇജ്ഝതി, തസ്മാ ന വത്തബ്ബം സങ്ഘസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫല"ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ആഹുനേയ്യോ**തിആദി "യദി സങ്ഘസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലം ന ഭവേയ്യ, ന നം സത്ഥാ ഏവം ഥോമേയ്യാ"തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ന വത്തബ്ബം സങ്ഘസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൦. ന വത്തബ്ബം ബുദ്ധസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാവണ്ണനാ

൭൯൯. ഇദാനി ന വത്തബ്ബം ബുദ്ധസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "ബുദ്ധോ ഭഗവാ ന കിഞ്ചി പരിഭുഞ്ജതി, ലോകാനുവത്തനത്ഥം പന പരിഭുഞ്ജമാനം വിയ അത്താനം ദസ്സേതി, തസ്മാ നിരുപകാരത്താ ന വത്തബ്ബം തസ്മിം ദിന്നം മഹപ്ഫല"ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസംയേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ദ്വിപദാനം അഗ്ഗോ**തിആദി "മനുസ്സദുസ്സീലേപി ദാനം സഹസ്സഗുണം ഹോതി, കിമങ്ഗം പന ഏവരൂപേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലേ"തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ന വത്തബ്ബം ബുദ്ധസ്സ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൧. ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൦൦-൮൦൧. ഇദാനി ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "യദി പടിഗ്ഗാഹകതോ ദക്ഖിണാ വിസുജ്ഝേയ്യ, മഹപ്ഫലാ ഭവേയ്യ. ദായകേന ദാനം ദിന്നം, പടിഗ്ഗാഹകേന വിപാകോ നിബ്ബത്തിതോതി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോ ഭവേയ്യ, പരംകതം സുഖദുക്ഖം ആപജ്ജേയ്യ, അഞ്ഞോ കരേയ്യ, അഞ്ഞോ പടിസംവേദേയ്യ. തസ്മാ ദായകതോവ ദാനം വിസുജ്ഝതി, നോ പടിഗ്ഗാഹകതോ, ദായകസ്സേവ ചിത്തവിസുദ്ധി വിപാകദായികാ ഹോതീ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ആഹുനേയ്യാ**തിആദി "യദി പടിഗ്ഗാഹകതോ ദാനം ന വിസുജ്ഝേയ്യ, കിമസ്സ ആഹുനേയ്യാദിഭാവോ കരേയ്യാ"തി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ കാരകോ**തി യദി ദായകസ്സ ദാനചേതനാ പടിഗ്ഗാഹകേന കതാ ഭവേയ്യ, യുത്തരൂപം സിയാ. തസ്സ പന ദാനചേതനാ പരിസുദ്ധാ പടിഗ്ഗാഹകസങ്ഖാതം വത്ഥും പടിച്ച മഹാവിപാകട്ഠേന വിസുജ്ഝതി, തസ്മാ അചോദനാ ഏസാ "പടിഗ്ഗാഹകതോ ദാനം വിസുജ്ഝതീ"തി.

ദക്ഖിണാവിസുദ്ധികഥാവണ്ണനാ.

സത്തരസമോ വഗ്ഗോ.

൧൮. അട്ഠാരസമവഗ്ഗോ

൧. മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ

൮൦൨-൮൦൪. ഇദാനി മനുസ്സലോകകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''തഥാഗതോ ലോകേ, ജാതോ ലോകേ സംവഡ്ഢോ, ലോകം അഭിഭുയ്യ വിഹരതി അനുപലിത്തോ ലോകേനാ''തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൪) സുത്തം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ ''ഭഗവാ തുസിതഭവനേ നിബ്ബത്തോ തത്ഥേവ വസതി, ന മനുസ്സലോകം ആഗച്ഛതി, നിമ്മിതരൂപമത്തകം പനേത്ഥ ദസ്സേതീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏതരഹി വേതുല്ലകാനംയേവ, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം പുട്ഠോകാസേന ചേവ സുത്തസാധനേന ച സഞ്ഞാപേതും **നനു അത്ഥീ**തിആദിമാഹ. **ലോകേ ജാതോ**തി പരവാദീ തുസിതപുരം സന്ധായ വദതി. സത്ഥാരാ പനേതം മനുസ്സലോകഞ്ഞേവ സന്ധായ ലോകം വുത്തം. **ലോകം അഭിഭുയ്യാ**തി പരവാദീ മനുസ്സലോകം അഭിഭവിത്വാതി ദിട്ഠിയാ വദതി, സത്ഥാ പന ആരമ്മണലോകം അഭിഭവിത്വാ വിഹാസി. **അനുപലിത്തോ ലോകേനാ**തി പരവാദീ മനുസ്സലോകേന അനുപലിത്തതംവ സന്ധായ വദതി, സത്ഥാ പന ലോകധമ്മേസു കിലേസേഹി അനുപലിത്തോ വിഹാസി. തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

മനുസ്സലോകകഥാവണ്ണനാ.

൨. ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ

൮൦൫-൮൦൭. ഇദാനി ധമ്മദേസനാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''തുസിതപുരേ ഠിതോ ഭഗവാ ധമ്മദേസനത്ഥായ അഭിനിമ്മിതം പേസേസി, തേന ചേവ തസ്സ ച ദേസനം സമ്പടിച്ഛിത്വാ ആയസ്മതാ ആനന്ദേന ധമ്മോ ദേസിതോ, ന ബുദ്ധേന ഭഗവതാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി വേതുല്ലകാനഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തേന ധമ്മോ ദേസിതോ, സ്വേവ സത്ഥാ ഭവേയ്യാ''തി ചോദേതും **അഭിനിമ്മിതോ ജിനോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തഥാ അസമ്പടിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ധമ്മദേസനാകഥാവണ്ണനാ.

൩. കരുണാകഥാവണ്ണനാ

൮൦൮-൮൦൯. ഇദാനി കരുണാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ പിയായിതാനം വത്ഥൂനം വിപത്തിയാ സരാഗാനം രാഗവസേന കരുണാപതിരൂപികം പവത്തിം ദിസ്വാ ''രാഗോവ കരുണാ നാമ, സോ ച ഭഗവതോ നത്ഥി, തസ്മാ നത്ഥി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ കരുണാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''കരുണാ നാമേസാ നിക്കിലേസതായ ചേവ സത്താരമ്മണതായ ച ചേതോവിമുത്തിതായ ച ഏകാദസാനിസംസതായ ച മേത്താദീഹി സമാനജാതികാ, തസ്മാ യദി ഭഗവതോ കരുണാ നത്ഥി, മേത്താദയോപിസ്സ ന സിയു''ന്തി ചോദനത്ഥം **നത്ഥി**

ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ മേത്താതിആദിമാഹ. **ആകാരുണികോ**തി പഞ്ഹേ തഥാരൂപം വോഹാരം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

കരുണാകഥാവണ്ണനാ.

൪. ഗന്ധജാതകഥാവണ്ണനാ

൮൦൯. ഇദാനി ഗന്ധജാതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ബുദ്ധേ ഭഗവതി അയോനിസോ പേമവസേന ''ഭഗവതോ ഉച്ചാരപസ്സാവോ അഞ്ഞേ ഗന്ധജാതേ അതിവിയ അധിഗണ്ഹാതി, നത്ഥി തതോ ച സുഗന്ധതരം ഗന്ധജാത''ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം അന്ധകാനഞ്ചേവ ഉത്തരാപഥകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ഗന്ധജാതകഥാവണ്ണനാ.

൫. ഏകമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൮൧൦-൮൧൧. ഇദാനി ഏകമഗ്ഗകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ബുദ്ധേ ഭഗവതി അയോനിസോ പേമവസേനേവ ''ഭഗവാ സോതാപന്നോ ഹുത്വാ സകദാഗാമീ, സകദാഗാമീ ഹുത്വാ അനാഗാമീ, അനാഗാമീ ഹുത്വാ അരഹത്തം സച്ഛാകാസി, ഏകേനേവ പന അരിയമഗ്ഗേന ചത്താരി ഫലാനി സച്ഛാകാസീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ചതൂഹി ഫലേഹി സദ്ധിം ഉപ്പന്നാനം ചതുന്നം ഫസ്സാദീനം ഏകതോ സമോധാനവസേന ചോദേതും **ചതുന്നം ഫസ്സാന**ന്തിആദിമാഹ. **സോതാപത്തിമഗ്ഗേനാ**തിആദി ''കതരമഗ്ഗേന സച്ഛികരോതീ''തി പുച്ഛനത്ഥം വുത്തം. **അരഹത്തമഗ്ഗേനാ**തി ച വുത്തേ തേന സക്കായദിട്ഠിആദീനം പഹാനാഭാവവസേന ചോദേതി. **ഭഗവാ സോതാപന്നോ**തി ബുദ്ധഭൂതസ്സ സോതാപന്നഭാവോ നത്ഥീതി പടിക്ഖിപതി. പരതോ പഞ്ഹദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ഏകമഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ.

൬. ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ

൮൧൨-൮൧൬. ഇദാനി ഝാനസങ്കന്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു വിവിച്ചേവ കാമേഹി പഠമം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതി, വിതക്കവിചാരാനം വൂപസമാ ദുതിയം ഝാനം, തതിയം ഝാനം, ചതുത്ഥം ഝാനം ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതീ''തി (സം॰ നി॰ ൫.൯൨൩-൯൩൪) ഇമം പടിപാടിദേസനം നിസ്സായ ''തസ്സ തസ്സ ഝാനസ്സ ഉപചാരപ്പവത്തിം വിനാവ ഝാനാ ഝാനം സങ്കമതീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹിസാസകാനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തേ ദുതിയജ്ഝാനൂപചാരം അപ്പത്വാ ഉപ്പടിപാടിയാ പഠമജ്ഝാനാ ദുതിയജ്ഝാനമേവ സങ്കമതി, പഠമതോ തതിയം, ദുതിയതോ ചതുത്ഥമ്പി സങ്കമേയ്യാ''തി ചോദേതും **പഠമാ ഝാനാ**തിആദിമാഹ. **യാ പഠമസ്സാ**തിആദി ''യദി പഠമതോ അനന്തരം ദുതിയം, ദുതിയാദീഹി വാ തതിയാദീനി സമാപജ്ജതി, ഏകാവജ്ജനേന സമാപജ്ജേയ്യാ''തി ചോദനത്ഥം

വുത്തം. **കാമേ ആദീനവതോ**തി പഠമം കാമേ ആദീനവതോ മനസി കരോതോ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി. ഝാനക്ഖണേ പനേസ നിമിത്തമേവ മനസി കരോതി. **തഞ്ഞേവ പഠമ**ന്തി ''യദി പുരിമജവനതോ പച്ഛിമജവനം വിയ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജേയ്യ, ഠപേത്വാ പുരിമപച്ഛിമഭാവം ലക്ഖണതോ തഞ്ഞേവ തം ഭവേയ്യാ''തി ചോദേതും പുച്ഛതി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **വിവിച്ചേവ കാമേഹീ**തിആദീഹി പടിപാടിയാ ഝാനാനം ദേസിതഭാവം ദീപേതി, ന അനന്തരുപ്പത്തിം, തസ്മാ അസാധകന്തി.

ഝാനസങ്കന്തികഥാവണ്ണനാ.

൭. ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ

൮൭൦-൮൭൪. ഇദാനി ഝാനന്തരികകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം സമയേ ''പഞ്ചകനയേ പഞ്ച ഝാനാനി വിഭത്താനി, കേവലം തയോ സമാധീ ഉദ്ദിട്ഠാ''തി അവിതക്കവിചാരമത്തസ്സ സമാധിനോ ഓകാസം അജാനന്താനം ''പഠമസ്സ ച ദുതിയസ്സ ച ഝാനസ്സ അന്തരേ ഝാനന്തരികാ നാമ ഏസാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി സമ്മിതിയാനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''ഝാനമ്പി ചേതസികാ ധമ്മാ, ഫസ്സാദയോപി, തസ്മാ യദി ഝാനന്തരികാ നാമ ഭവേയ്യ, ഫസ്സന്തരികാദീഹിപി ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദനത്ഥം **അത്ഥി ഫസ്സന്തരികാ**തിആദിമാഹ .

ദുതിയസ്സ ച ഝാനസ്സാതി ''യദി ഝാനന്തരികാ നാമ ഭവേയ്യ, ദുതിയതതിയാദീനിപി ഝാനാനേവ, തേസമ്പി അന്തരികായ ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. സോ കേവലം ലദ്ധിയാ അഭാവേന പടിക്ഖിപതി ചേവ പടിജാനാതി ച. **പഠമസ്സ ചാ**തി പുട്ഠോ ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി.

൮൭൫. **സവിതക്കോ സവിചാരോ**തിആദി ''തിണ്ണമ്പി സമാധീനം സമാധിഭാവേ സമാനേ അവിതക്കോ വിചാരമത്തോവ സമാധി ഝാനന്തരികോ, ന ഇതരോതി കോ എത്ഥ വിസേസഹേതൂ''തി ചോദനത്ഥം വുത്തം.

൮൭൬-൮൭൭. **ദ്വിന്നം ഝാനാനം പടുപ്പന്നാന**ന്തി പഠമദുതിയാനി സന്ധായ പുച്ഛതി. ഇതരോ ''തേസം പച്ചുപ്പന്നാനംയേവ അന്തരേ അവിതക്കോ വിചാരമത്തോ സമാധി ഝാനന്തരികോ നാമ ഹോതീ''തി ലദ്ധിയാ പടിജാനാതി. **പഠമം ഝാനം നിരുദ്ധ**ന്തി പുട്ഠോ തിണ്ണം ഏകക്ഖണേ പവത്തി ന യുത്താതി പടിജാനാതി . **അവിതക്കോ വിചാരമത്തോ സമാധി പഠമം ഝാന**ന്തി ചതുക്കനയവസേന പുച്ഛതി. സകവാദീ തസ്മിം നയേ തസ്സ അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. **നനു തയോ സമാധീ**തി ഏത്ഥായമധിപ്പായോ - യഥാ തേസു തീസു സമാധീസു ദ്വേ സമാധീ ഝാനാനേവ, ന ഝാനന്തരികാ, ഏവം ഇതരേനപി ഝാനേനേവ ഭവിതബ്ബം, ന ഝാനന്തരികായാതി.

ഝാനന്തരികകഥാവണ്ണനാ.

൮. സമാപന്നോ സദ്ദം സുണാതീതികഥാവണ്ണനാ

൮൭൮-൮൭൯. ഇദാനി സമാപന്നോ സദ്ദം സുണാതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''യസ്മാ പഠമസ്സ ഝാനസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോ വുത്തോ ഭഗവതാ, യദി ച സമാപന്നോ തം ന സുണേയ്യ, കഥം കണ്ടകോ സിയാ. തസ്മാ സമാപന്നോ

സദ്ദം, സുണാതീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതീ**തിആദി ‘‘സമാപന്നസ്സ താവ പഞ്ചദ്വാരപ്പവത്തം നത്ഥി, തസ്മിം അസതി യദി സോ സദ്ദം സുണേയ്യ, രൂപമ്പി പസ്സേയ്യാ’’തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **സദ്ദോ കണ്ഡകോ**തി വിക്ഖേപകരത്താ വുത്തം. ഓളാരികേന ഹി സദ്ദേന സോതേ ഘട്ടിതേ പഠമജ്ഝാനതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, തേനേതം വുത്തം, തസ്മാ അസാധകം. **ദുതിയസ്സ ഝാനസ്സാ**തിആദി ‘‘യഥാ അഞ്ഞോപി കണ്ഡകോ അഞ്ഞോസമാപത്തിയം നത്ഥി, ഏവം സദ്ദസ്സവനമ്പീ’’തി ബോധനത്ഥം വുത്തം, തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

സമാപന്നോ സദ്ദം സുണാതീതികഥാവണ്ണനാ.

൯. ചക്ഖുനാരൂപംപസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ

൮൨൬-൮൨൭. ഇദാനി ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതീതികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘ചക്ഖുനാ രൂപം ദിസ്വാ’’തി വചനം നിസ്സായ ‘‘പസാദചക്ഖുമേവ രൂപം പസ്സതീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം , തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ‘‘യദി ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സേയ്യ, രൂപേന രൂപം പസ്സേയ്യാതീ’’തി ചോദേതും **രൂപേന രൂപം പസ്സതീ**തി ആഹ. ഇതരോ രൂപായതനം സന്ധായ പടിക്ഖിപിത്വാ പുന പുട്ഠോ ചക്ഖുമേവ സന്ധായ പടിജാനാതി. **പടിവിജാനാതീ**തി ഏത്ഥ അയമധിപ്പായോ - പസ്സതീതി ഹി മയം പടിജാനനം സന്ധായ പുച്ഛാമ, ന ചക്ഖൂപസംഹാരമത്തം. തസ്മാ വദേഹി താവ ‘‘കിം തേ ചക്ഖുമാ രൂപേന രൂപം പടിവിജാനാതീ’’തി. ഇതരോ പുരിമനയേനേവ പടിക്ഖിപതി ചേവ പടിജാനാതി ച. അഥ നം ‘‘ഏവം സന്തേ രൂപം മനോവിഞ്ഞാണം ആപജ്ജതി, തഞ്ഹി പടിവിജാനാതി നാമാ’’തി ചോദേതും **രൂപം മനോവിഞ്ഞാണ**ന്തി ആഹ. ഇതരോ ലേസം അലഭന്തോ പടിക്ഖിപതേവ. **അത്ഥി ചക്ഖുസ്സ ആവട്ടനാ**തിആദി ‘‘യദി ചക്ഖു പടിവിജാനനട്ഠേന പസ്സതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിയ തസ്സാപി ആവജ്ജനായ ഭവിതബ്ബ’’ന്തി ചോദേതും പുച്ഛതി. ഇതരോ യസ്മാ ന ആവജ്ജനപടിബദ്ധം ചക്ഖു, ന തം ആവജ്ജനാനന്തരം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി. **സോതേന സദ്ദ**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇധ, ഭിക്ഖവേ, ഭിക്ഖു ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതീ**തി സസമ്ഭാരകഥാനയേന വുത്തം. യഥാ ഹി ഉസുനാ വിജ്ഝന്തോപി ‘‘ധനുനാ വിജ്ഝതീ’’തി വുച്ചതി, ഏവം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പസ്സന്തോപി ‘‘ചക്ഖുനാ പസ്സതീ’’തി വുത്തോ, തസ്മാ അസാധകമേതം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോപി.

ചക്ഖുനാ രൂപം പസ്സതീതികഥാവണ്ണനാ.

അട്ഠാരസമോ വഗ്ഗോ.

൧൯. ഏകൂനവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ

൮൨൪-൮൨൧. ഇദാനി കിലേസപജഹനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘യസ്മാ കിലേസപഹാനം നാമ അത്ഥി, പഹീനകിലേസസ്സ ച അതീതാപി കിലേസാ പഹീനാവ ഹോന്തി, അനാഗതാപി, പച്ചുപ്പന്നാപി, തസ്മാ അതീതേപി കിലേസേ പജഹതി, അനാഗതേപി, പച്ചുപ്പന്നേപീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അതീതേ**തിആദിപുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ . സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **നത്ഥി കിലേസേ ജഹതീ**തി ഇമസ്മിം പന പരവാദിസ്സ പഞ്ഹേ യസ്മാ കചവരം പജഹന്തസ്സ കചവരേ ഛഡ്ഡനവായാമോ വിയ കിലേസേ പജഹന്തസ്സ ന അതീതാദിഭേദേസു കിലേസേസു വായാമോ അത്ഥി, നിബ്ബാനാരമ്മണേ പന അരിയമഗ്ഗേ പവത്തിതേ കിലേസാ അനുപ്പന്നായേവ നുപ്പജ്ജന്തീതി പഹീനാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി. **തേന ഹി അതീതേ കിലേസേ പജഹതീ**തിആദി പന യസ്മാ ‘‘നത്ഥി കിലേസപജഹനാ’’തി ന വത്തബ്ബം, തസ്മാ അതീതാദിഭേദേ പജഹതീതി ഛലേന വുത്തം.

കിലേസപജഹനകഥാവണ്ണനാ.

൨. സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ

൮൩൨. ഇദാനി സുഞ്ഞതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ **സുഞ്ഞതാ**തി ദ്വേ സുഞ്ഞതാ ഖന്ധാനഞ്ച അനത്തലക്ഖണം നിബ്ബാനഞ്ച. തേസു അനത്തലക്ഖണം താവ ഏകച്ചം ഏകേന പരിയായേന സിയാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നം, നിബ്ബാനം, അപരിയാപന്നമേവ. ഇമം പന വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ ‘‘സുഞ്ഞതാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **അനിമിത്ത**ന്തി സബ്ബനിമിത്തരഹിതം നിബ്ബാനം. ‘‘അപ്പണിഹിതോ’’തിപി തസ്സേവ നാമം. കസ്മാ പനേതം ആഭതന്തി? അവിഭജ്ജവാദീവാദേ ദോസാരോപനത്ഥം. യസ്സ ഹി അവിഭജിത്വാ ‘‘ഏകദേസേനേവ സുഞ്ഞതാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ’’തി ലദ്ധി, തസ്സ നിബ്ബാനമ്പി സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നന്തി ആപജ്ജതി. ഇമസ്സ ദോസസ്സാരോപനത്ഥം ‘‘അനിമിത്തം അപ്പണിഹിത’’ന്തി ആഭതം. ഇതരോ തസ്സ പരിയാപന്നഭാവം അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതി. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ ന അനിച്ചോ**തിആദി നിബ്ബാനസങ്ഖാതായ സുഞ്ഞതായ അനിച്ചഭാവാപത്തിദോസദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

൮൩൩. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ സുഞ്ഞതാ**തി ‘‘യദി അഞ്ഞസ്സ ഖന്ധസ്സ സുഞ്ഞതാ അഞ്ഞക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധസുഞ്ഞതായപി സേസക്ഖന്ധപരിയാപന്നായ ഭവിതബ്ബ’’ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. **സങ്ഖാരക്ഖന്ധസ്സ സുഞ്ഞതാ ന വത്തബ്ബാ**തിആദി ‘‘യദി സങ്ഖാരക്ഖന്ധസുഞ്ഞതാ സേസക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ന ഹോതി, സേസക്ഖന്ധസുഞ്ഞതാപി സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നാ ന ഹോതീ’’തി പടിലോമദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

൫൯൮. സുഞ്ഞമിദം, ഭിക്ഖവേ, സങ്ഖാരാതി സുത്തം പരസമയതോ ആഭതം. തത്ഥ **സങ്ഖാരാ**തി ''സബ്ബേ സങ്ഖാരാ അനിച്ചാ''തി ആഗതട്ഠാനേ വിയ പഞ്ചക്ഖന്ധാ, തേ ച അത്തത്തനിയസുഞ്ഞത്താ സുഞ്ഞതാതി സാസനാവചരം ഹോതി, ന വിരുജ്ഝതി, തസ്മാ അനുഞ്ഞാതം. യസ്മാ പനേതം ന സുഞ്ഞതായ സങ്ഖാരക്ഖന്ധപരിയാപന്നഭാവം ദീപേതി, തസ്മാ അസാധകന്തി.

സുഞ്ഞതകഥാവണ്ണനാ.

൯. സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ

൫൯൬-൫൯൭. ഇദാനി സാമഞ്ഞഫലകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ മഗ്ഗവീഥിയമ്പി ഫലസമാപത്തിവീഥിയമ്പി അരിയമഗ്ഗസ്സ വിപാകചിത്തം സാമഞ്ഞഫലം നാമാതി സകസമയേ സന്നിട്ഠാനം. യേസം പന തഥാ അഗ്ഗഹേത്വാ ''കിലേസപഹാനഞ്ചേവ ഫലുപ്പത്തി ച സാമഞ്ഞഫലം, തസ്മാ അസങ്ഖത''ന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ യഥാ പാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

സാമഞ്ഞഫലകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. പത്തികഥാവണ്ണനാ

൫൯൮-൬൦൦. ഇദാനി പത്തികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''യം യം പടിലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ പടിലാഭോ പത്തി നാമ. സാ ച അസങ്ഖതാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനഞ്ചേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി . **ന വത്തബ്ബ**ന്തിആദി യായ ലദ്ധിയാ പത്തി അസങ്ഖതാതി മഞ്ഞതി, തം പകാസേതും വുത്തം. തത്ഥ സകവാദീ ''ന ഹേവം വത്തബ്ബേ''തി പടിക്ഖിപന്തോ കേവലം പത്തിയാ രൂപാദിഭാവം ന സമ്പടിച്ഛതി. ന ഹി പത്തി നാമ കോചി ധമ്മോ അത്ഥി, ന പന അസങ്ഖതഭാവം അനുജാനാതി. ഇതരോ പന പടിക്ഖേപമത്തേനേവ അസങ്ഖതാതി ലദ്ധിം പതിട്ഠപേതി, സാ അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതായേവാതി.

പത്തികഥാവണ്ണനാ.

൧൧. തഥതാകഥാവണ്ണനാ

൬൦൧-൬൦൩. ഇദാനി തഥതാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''രൂപാദീനം സബ്ബധമ്മാനം രൂപാദിസഭാവതാസങ്ഖാതാ തഥതാ നാമ അത്ഥി, സാ ച സങ്ഖതേസു രൂപാദീസു അപരിയാപന്നത്താ അസങ്ഖതാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ , പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ പാകടമേവാതി.

തഥതാകഥാവണ്ണനാ.

൧൨. കുസലകഥാവണ്ണനാ

൮൪-൮൫. ഇദാനി കുസലകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ അനവജ്ജമ്പി കുസലം ഇട്ഠപാകമ്പി. അനവജ്ജം നാമ കിലേസവിപ്പയുത്തം. അയം നയോ ഠപേത്വാ അകുസലം സബ്ബധമ്മേ ഭജതി. ഇട്ഠവിപാകം നാമ ആയതിം ഉപപത്തിപവത്തേസു ഇട്ഠഫലനിപ്ഫാദകം പുഞ്ഞം. അയം നയോ കുസലത്തികേ ആദിപദമേവ ഭജതി. യേസം പന ഇമം വിഭാഗം അഗ്ഗഹേത്വാ അനവജ്ജഭാവമത്തേനേവ നിബ്ബാനം കുസലന്തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേസം ഇട്ഠവിപാകട്ഠേന നിബ്ബാനസ്സ കുസലതാഭാവം ദീപേതും പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, അത്തനോ ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമിധാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

കുസലകഥാവണ്ണനാ.

൭. അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ

൮൭. ഇദാനി അച്ചന്തനിയാമകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം "സകിം നിമുഗ്ഗോ നിമുഗ്ഗോവ ഹോതീ"തി (അം॰ നി॰ ൭.൧൫) സുത്തം നിസ്സായ "അത്ഥി പുഥുജ്ജനസ്സ അച്ചന്തനിയാമതാ"തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **മാതുഘാതകോ**തിആദി "നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികസ്സ ച മാതുഘാതകാദീനഞ്ച സമാനേ മിച്ഛത്തനിയാമേ മാതുഘാതകാദീഹിപി തേ അച്ചന്തനിയതേഹി ഭവിതബ്ബ"ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. ഇതരോ "നിയതമിച്ഛാദിട്ഠികോ സംസാരഖാണുകോ ഭവന്തരേപി നിയതോവ ഇമേ പന ഏകസ്മിഞ്ഞേവ അത്തഭാവേ"തി ലദ്ധിയാ **ന ഹേവ**ന്തി പടിക്ഖിപതി .

൮൮. വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി "അയം നിയതോ വാ നോ വാ"തി ഏവം ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി പുച്ഛതി. ഇതരോ അനുപ്പത്തികാരണം അപസ്സന്തോ പടിജാനാതി. **നുപ്പജ്ജേയ്യാ**തി പുട്ഠോ പന യം ദിട്ഠിം ആസേവന്തോ നിയാമം ഓക്കന്തോ, തത്ഥ അനുപ്പത്തിം സന്ധായ പടിജാനാതി. തതോ **പഹീനാ**തി പുട്ഠോ മഗ്ഗേന അപ്പഹീനത്താ പടിക്ഖിപതി, തം ദിട്ഠിം ആരബ്ഭ അസമുദാചാരതോ പടിജാനാതി. അഥ നം യസ്മാ പഹാനം നാമ വിനാ അരിയമഗ്ഗേന നത്ഥി, തസ്മാ തസ്സ വസേന ചോദേതും **സോതാപത്തിമഗ്ഗേനാ**തിആദിമാഹ. സോ ഏകമഗ്ഗേനാപി അപ്പഹീനത്താ പടിക്ഖിപതി. പുന **കതമേനാ**തി പുട്ഠോ മിച്ഛാമഗ്ഗം സന്ധായ **അകുസലേനാ**തിആദിമാഹ.

൮൯. ഉച്ഛേദദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി ദുതിയനിയാമുപ്പത്തിം പുച്ഛതി. ഇതരോ യസ്മാ "യേപി തേ ഓക്കലാ വയഭിഞ്ഞാ നത്ഥികവാദാ അകിരിയവാദാ അഹേതുകവാദാ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൧൮൩) വചനതോ തിസ്സോപി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയോ ഏകസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്മാ പടിജാനാതി.

൯൦. അഥ നം "ന ച നാമ സോ അച്ചന്തനിയാമോ"തി ചോദേതും **ഹഞ്ചീ**തിആദിമാഹ. അച്ചന്തനിയതസ്സ ഹി ദുതിയനിയാമോ നിരത്ഥകോ. **നുപ്പജ്ജേയ്യാ**തി പഞ്ഹേ യം സസ്സതദിട്ഠിയാ സസ്സതന്തി ഗഹിതം, തദേവ ഉച്ഛിജ്ജിസ്സതീതി ഗഹേത്വാ അനുപ്പത്തിം സന്ധായ പടിജാനാതി. **പഹീനാ**തി പുട്ഠോ മഗ്ഗേന അപ്പഹീനത്താ പടിക്ഖിപതി, വുത്തനയേന അനുപ്പജ്ജനതോ

പടിജാനാതി. **സസ്സതദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജേയ്യാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. സേസം വിചികിച്ഛാവാരേ വുത്തനയമേവ.

൮൫൭-൮൫൯. ന വത്തബ്ബന്തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, സുത്തസ്സ അത്ഥിതായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. ന പന സോ ഭവന്തരേപി നിമുഗ്ഗോവ. ഇമസ്മിഞ്ഞേവ ഹി ഭവേ അഭബ്ബോ സോ തം ദിട്ഠിം പജഹിതുന്തി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ, തസ്മാ അസാധകമേതന്തി. **സബ്ബകാലം ഉമ്മുജ്ജിത്വാ നിമുജ്ജതീ**തിആദി വചനമത്തേ അഭിനിവേസം അകത്വാ അത്ഥോ പരിയേസിതബ്ബോതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തന്തി.

അച്ചന്തനിയാമകഥാവണ്ണനാ.

൮. ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ

൮൬൦-൮൬൭. ഇദാനി ഇന്ദ്രിയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ലോകിയാ സദ്ധാ സദ്ധാ ഏവ നാമ, ന സദ്ധിന്ദ്രിയം. തഥാ ലോകിയം വീരിയം…പേ॰… സതി… സമാധി… പഞ്ഞാ പഞ്ഞായേവ നാമ, ന പഞ്ഞിന്ദ്രിയന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനഞ്ചേവ മഹിസാസകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ . **നത്ഥി ലോകിയാ സദ്ധാ**തിആദി യസ്മാ ലോകിയാപി സദ്ധാദയോവ ധമ്മാ അധിപതിയട്ഠേന ഇന്ദ്രിയം, ന സദ്ധാദീഹി അഞ്ഞം സദ്ധിന്ദ്രിയാദി നാമ അത്ഥി, തസ്മാ ലോകിയാനമ്പി സദ്ധാദീനഞ്ഞേവ സദ്ധിന്ദ്രിയാദിഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **അത്ഥി ലോകിയോ മനോ**തിആദി യഥാ തേ ലോകിയാപി മനാദയോ ധമ്മാ മനിന്ദ്രിയാദീനി, ഏവം ലോകിയാ സദ്ധാദയോപി സദ്ധിന്ദ്രിയാനീതി ഉപമായ തസ്സത്ഥസ്സ വിഭാവനത്ഥം വുത്തം. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ഇന്ദ്രിയകഥാവണ്ണനാ.

ഏകൂനവീസതിമോ വഗ്ഗോ.

൨൦. വീസതിമവഗ്ഗോ

൧. അസഞ്ചിച്ചകഥാവണ്ണനാ

൮൭൦-൮൭൨. ഇദാനി അസഞ്ചിച്ചകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ "ആനന്തരിയവത്ഥൂനി നാമ ഗരൂനി ഭാരിയാനി, തസ്മാ അസഞ്ചിച്ചാപി തേസു വത്ഥൂസു വികോപിതേസു ആനന്തരികോ ഹോതീ"തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **അസഞ്ചിച്ചാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, ലദ്ധിവസേന പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം "യസ്മാ ആനന്തരിയകമ്മം നാമ കമ്മപഥപ്പത്തം. യദി ച അസഞ്ചിച്ച കമ്മപഥഭേദോ സിയാ, അവസേസാ പാണാതിപാതാദയോപി അസഞ്ചിച്ച ഭവേയ്യു"ന്തി ചോദനത്ഥം **അസഞ്ചിച്ചപാണം ഹന്ത്വാ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തഥാരൂപായ ലദ്ധിയാ അഭാവേന പടിക്ഖിപതി. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **ന വത്തബ്ബം മാതുഘാതകോ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, രോഗപടികാരാദികാലേ അസഞ്ചിച്ച ഘാതം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. **നനു മാതാ ജീവിതാ വോരോപിതാ**തി പഞ്ഹേപി അസഞ്ചിച്ച വോരോപിതം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സേവ. ഏവം അധിപ്പായം പന അഗ്ഗഹേത്വാ ഹഞ്ചീതി ലദ്ധിപതിട്ഠാപനം ഇതരസ്സ. തം അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതമേവ. പിതുഘാതകാദീസുപി ഏസേവ നയോ. സങ്ഘഭേദകേ പന ധമ്മസഞ്ഞിം സന്ധായ **സങ്ഘഭേദോ ആനന്തരികോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, "സങ്ഘം സമഗ്ഗം ഭേത്വാന, കപ്പം നിരയമ്ഹി പച്ചതീ"തി വചനം അയോനിസോ ഗഹേത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. പുന **സബ്ബേ**തി പുട്ഠോ സകപക്ഖേ ധമ്മസഞ്ഞിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, പരപക്ഖേ ധമ്മസഞ്ഞിം സന്ധായ പടിജാനാതി. **ധമ്മസഞ്ഞീ**തി പഞ്ഹദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **നനു വുത്തം ഭഗവതാ**തി സുത്തം ഏകന്തേനേവ ധമ്മവാദിസ്സ ആനന്തരികഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ആപായികോ നേരയികോ**തി ഗാഥായപി അധമ്മവാദീയേവ അധിപ്പേതോ. ഇതരോ പന അധിപ്പായം അഗ്ഗഹേത്വാ ലദ്ധിം പതിട്ഠപേതി. സാ അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതായേവാതി.

അസഞ്ചിച്ചകഥാവണ്ണനാ.

൨. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൭൩-൮൭൪. ഇദാനി ഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദുവിധം ഞാണം - ലോകിയഞ്ച ലോകുത്തരഞ്ച. ലോകിയം സമാപത്തിഞാണമ്പി ഹോതി ദാനാദിവസേന പവത്തം കമ്മസ്സകതഞാണമ്പി; ലോകുത്തരം സച്ചപരിച്ഛേദകം മഗ്ഗഞാണമ്പി ഫലഞാണമ്പി. ഇമം പന വിഭാഗം അകത്വാ "സച്ചപരിച്ഛേദകമേവ ഞാണം ന ഇതരം, തസ്മാ നത്ഥി പുഥുജ്ജനസ്സ ഞാണ"ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഹേതുവാദാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **പഞ്ഞാ**തിആദി ഞാണവേവചനദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തേനേതം ദീപേതി - യദി തസ്സ ഞാണം നത്ഥി, പഞ്ഞാദയോപി നത്ഥി. അഥ പഞ്ഞാദയോ അത്ഥി, ഞാണമ്പി അത്ഥി. കസ്മാ? പഞ്ഞാദീനം ഞാണതോ അനഞ്ഞത്താതി. **പഠമം ഝാന**ന്തിആദി സമാപത്തിഞാണസ്സ ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ദാനം ദദേയ്യാ**തിആദി കമ്മസ്സകതഞാണസ്സ. **ദുക്ഖം പരിജാനാതീ**തി ലോകുത്തരമഗ്ഗഞാണമേവ ദീപേതി, ന ച ലോകുത്തരമേവ ഞാണന്തി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ.

൯. നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ

൮൬൬. ഇദാനി നിരയപാലകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''നിരയേ നേരയികകമ്മാനേവ നിരയപാലരൂപവസേന വധേന്തി, നത്ഥി നിരയപാലാ നാമ സത്താ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തത്ഥ നിരയപാലാ ന സിയും, കമ്മകാരണാപി ന ഭവേയ്യും. കാരണികേസു ഹി സതി കാരണാ''തി ചോദേതും **നത്ഥി നിരയേസൂ**തിആദിമാഹ.

൮൬൭-൮൬൮. **അത്ഥി മനുസ്സേസൂ**തി പച്ചക്ഖേന ഞാപനത്ഥം. യഥാ ഹി മനുസ്സേസു സതി കാരണികേസു കാരണാ, ഏവം തത്ഥാപീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ. **അത്ഥി നിരയേസൂ**തി പുച്ഛാ പരവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ന വേസ്സഭൂ നോപി ച പേത്തിരാജാ**തി പരവാദിനാ സകസമയതോ സുത്തം ആഭതം. തം പന സാസനാവചരികന്തി സകവാദിനാ അനുഞ്ഞാതം. തത്ഥ **വേസ്സഭൂ**തി ഏകോ ദേവോ. **പേത്തിരാജാ**തി പേത്തിവിസയേ പേതമഹിദ്ധികോ. **സോമാ**ദയോ പാകടാ ഏവ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അത്തനോ കമ്മേഹി ഇതോ പണുന്നം പരലോകം പത്തം പുരിസം ന ഏതേ വേസ്സഭൂആദയോ ഹനന്തി. യേഹി പന സോ കമ്മേഹി തത്ഥ പണുന്നോ, താനി സകാനി കമ്മാനിയേവ നം തത്ഥ ഹനന്തീതി കമ്മസ്സകതം ദീപേതി, ന നിരയപാലാനം അഭാവം. സകവാദിനാ പന **തമേനം, ഭിക്ഖവേ**തി ആഭതാനി സുത്തപദാനി നീതത്ഥാനേവാതി.

നിരയപാലകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ

൮൬൯-൮൭൧. ഇദാനി തിരച്ഛാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ദേവേസു ഏരാവണാദയോ ദേവപുത്താ ഹത്ഥിവണ്ണം അസ്സവണ്ണം വികുബ്ബന്തി, നത്ഥി തത്ഥ തിരച്ഛാനഗതാ. യേസം പന തിരച്ഛാനവണ്ണിനോ ദേവപുത്തേ ദിസ്വാ ''അത്ഥി ദേവേസു തിരച്ഛാനഗതാ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി ദേവയോനിയം തിരച്ഛാനഗതാ സിയും, തിരച്ഛാനയോനിയമ്പി ദേവാ സിയു''ന്തി ചോദേതും **അത്ഥി തിരച്ഛാനഗതേസൂ**തിആദിമാഹ. **കീടാ**തിആദി യേസം സോ അഭാവം ഇച്ഛതി, തേ ദസ്സേതും വുത്തം. **ഏരാവണോ**തി പഞ്ഹേ തസ്സ അത്ഥിതായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ , ന തിരച്ഛാനഗതസ്സ. **ഹത്ഥിബന്ധാ**തിആദി ''യദി തത്ഥ ഹത്ഥിആദയോ സിയും, ഹത്ഥിബന്ധാദയോപി സിയു''ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. തത്ഥ **യാവസികാ**തി യവസ്സ ദായകാ. **കാരണികാ**തി ഹത്ഥാചരിയാദയോ, യേഹി തേ നാനാവിധം കാരണം കരേയ്യും. **ഭത്തകാരകാ**തി ഹത്ഥിആദീനം ഭത്തരന്ധകാ. **ന ഹേവ**ന്തി തഥാ അനിച്ഛന്തോ പടിക്ഖിപതീതി.

തിരച്ഛാനകഥാവണ്ണനാ.

൧൧. മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ

൮൭൨-൮൭൩. ഇദാനി മഗ്ഗകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യേസം ''പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ''തി (അം॰ നി॰ ൩.൪൩൧) ഇദഞ്ചേവ സുത്തം സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാനഞ്ച ചിത്തവിപ്പയുത്തതം നിസ്സായ ''നിപ്പരിയായേന പഞ്ചങ്ഗികോവ മഗ്ഗോ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹിസാസകാനം, തേ സന്ധായ **പഞ്ചങ്ഗികോ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സമ്മാവാചാ മഗ്ഗങ്ഗം, സാ ച ന മഗ്ഗോതി**ആദി പരസമയവസേന വുത്തം. പരസമയസ്മിഞ്ഹി സമ്മാവാചാദയോ മഗ്ഗങ്ഗന്തി ആഗതാ. രൂപത്താ പന മഗ്ഗോ ന ഹോതീതി വണ്ണിതാ. **സമ്മാദിട്ഠി മഗ്ഗങ്ഗ**ന്തിആദി മഗ്ഗങ്ഗസ്സ അമഗ്ഗതാ നാമ നത്ഥീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സാ**തി സുത്തേ പരിസുദ്ധസീലസ്സ മഗ്ഗഭാവനാ നാമ ഹോതി, ന ഇതരസ്സാതി ആഗമനിയപടിപദായ വിസുദ്ധിഭാവദസ്സനത്ഥം ''കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ''തി വുത്തം, ന ഇമേഹി വിനാ പഞ്ചങ്ഗികഭാവദസ്സനത്ഥം. തേനേവാഹ ''ഏവമസ്സായം അരിയോ അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീ''തി. സകവാദിനാ ആഭതസുത്തം നീതത്ഥമേവാതി.

മഗ്ഗകഥാവണ്ണനാ.

൯. ഞാണകഥാവണ്ണനാ

൮൭൯-൮൭൭. ഇദാനി ഞാണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ധമ്മചക്കപ്പവത്തനേ ദ്വാദസാകാരഞാണം സന്ധായ ''ദ്വാദസവത്ഥുകം ഞാണം ലോകുത്തര''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''സചേ തം ദ്വാദസവത്ഥുകം, ദ്വാദസഹി മഗ്ഗഞാണേഹി ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **ദ്വാദസാ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ മഗ്ഗസ്സ ഏകത്തം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി, ഏകേകസ്മിം സച്ചേ സച്ചഞാണകിച്ചഞാണകതഞാണാനം വസേന ഞാണനാനത്തം സന്ധായ പടിജാനാതി. **ദ്വാദസ സോതാപത്തിമഗ്ഗാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **നനു വുത്തം ഭഗവതാ**തി സുത്തം സദ്ധിം പുബ്ബഭാഗപരഭാഗേഹി ഞാണനാനത്തം ദീപേതി, ന അരിയമഗ്ഗസ്സ ദ്വാദസ ഞാണതം. തസ്മാ അസാധകന്തി.

ഞാണകഥാവണ്ണനാ.

വീസതിമോ വഗ്ഗോ.

ചതുത്ഥപണ്ണാസകോ സമത്തോ.

൨൧. ഏകവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. സാസനകഥാവണ്ണനാ

൮൭൮. ഇദാനി സാസനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ സന്ധായ ‘‘സാസനം നവം കത’’ന്തി ച ‘‘അത്ഥി കോചി തഥാഗതസ്സ സാസനം നവം കരോതീ’’തി ച ‘‘ലബ്ഭാ തഥാഗതസ്സ സാസനം നവം കാതു’’ന്തി ച യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ തീസുപി കഥാസു പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **സതിപട്ഠാനാ**തിആദി സാസനം നാമ സതിപട്ഠാനാദയോ ചേവ അരിയധമ്മാ, കുസലാദീനഞ്ച ദേസനാ. തത്ഥ യേസം ഭഗവതാ ദേസിതാ സതിപട്ഠാനാദയോ, ഠപേത്വാ തേ അഞ്ഞേസം വാ സതിപട്ഠാനാദീനം കരണേന അകുസലാദീനം വാ കുസലാദിഭാവകരണേന സാസനം നവംകതം നാമ ഭവേയ്യ, കിം തം ഏവം കതം കേനചി, അത്ഥി വാ കോചി ഏവം കരോതി, ലബ്ഭാ വാ ഏവം കാതുന്തി തീസുപി പുച്ഛാസു ചോദനത്ഥം വുത്തം. സേസം സബ്ബത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

സാസനകഥാവണ്ണനാ.

൨. അവിവിത്തകഥാവണ്ണനാ

൮൭൯-൮൮൦. ഇദാനി അവിവിത്തകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ യോ ധമ്മോ പച്ചുപ്പന്നോ, സോ തേന അവിവിത്തോ നാമാതി ഇദം സകസമയേ സന്നിട്ഠാനം. യസ്മാ പന പുഥുജ്ജനേന തേധാതുകാ ധമ്മാ അപരിഞ്ഞാതാ, തസ്മാ സോ ഏകക്ഖണേയേവ സബ്ബേഹിപി തേധാതുകേഹി ധമ്മേഹി അവിവിത്തോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ഫസ്സേഹീ**തിആദി സബ്ബേസം ഫസ്സാദീനം ഏകക്ഖണേ പവത്തിദോസദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അവിവിത്തകഥാവണ്ണനാ.

൩. സഞ്ഞോജനകഥാവണ്ണനാ

൮൮൧-൮൮൨. ഇദാനി സഞ്ഞോജനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അരഹാ സബ്ബം ബുദ്ധവിസയം ന ജാനാതി, തസ്മാ തസ്സ തത്ഥ അവിജ്ജാവിചികിച്ഛാഹി അപ്പഹീനാഹി ഭവിതബ്ബന്തി സഞ്ഞായ ‘‘അത്ഥി കിഞ്ചി സഞ്ഞോജനം അപ്പഹായ അരഹത്തപ്പത്തീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **അത്ഥി കിഞ്ചി സക്കായദിട്ഠീ**തിആദി അരഹതോ സബ്ബസംയോജനപ്പഹാനദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **സബ്ബം ബുദ്ധവിസയ**ന്തി പഞ്ഹദ്വയേ അരഹതോ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാഭാവേന പടിസേധോ കതോ, ന അവിജ്ജാവിചികിച്ഛാനം അപ്പഹാനേന. ഇതരോ പന തേസം അപ്പഹീനതം സന്ധായ **തേന ഹീ**തി ലദ്ധിം പതിട്ഠപേതി. സാ അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതീതി.

സഞ്ഞോജനകഥാവണ്ണനാ.

൪. ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ

൮൭൩-൮൭൪. ഇദാനി ഇദ്ധികഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഇദ്ധി നാമേസാ കത്ഥചി ഇജ്ഝതി, കത്ഥചി ന ഇജ്ഝതി, അനിച്ചാദീനം നിച്ചാദികരണേ ഏകന്തേനേവ ന ഇജ്ഝതി. സഭാഗസന്തതിം പന പരിവത്തേത്വാ വിസഭാഗസന്തതികരണേ വാ സഭാഗസന്തതിവസേനേവ ചിരതരപ്പവത്തനേ വാ യേസം അത്ഥായ കരിയതി, തേസം പുഞ്ഞാദീനി കാരണാനി നിസ്സായ കത്ഥചി ഇജ്ഝതി, ഭിക്ഖൂനം അത്ഥായ പാനീയസ്സ സപ്പിഖീരാദികരണേ വിയ മഹാധാതുനിധാനേ ദീപാദീനം ചിരസന്താനപ്പവത്തനേ വിയ ചാതി ഇദം സകസമയേ സന്നിട്ഠാനം. യം പന ആയസ്മാ പിലിന്ദവച്ഛോ രഞ്ഞോ പാസാദം സുവണ്ണന്ത്വേവ അധിമുച്ചി, തം നിസ്സായ യേസം ''അത്ഥി അധിപ്പായഇദ്ധീ''തി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അത്ഥി അധിപ്പായഇദ്ധീ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ. തത്ഥ **അധിപ്പായഇദ്ധീ**തി അധിപ്പായഇദ്ധി, യഥാധിപ്പായം ഇജ്ഝനഇദ്ധീതി അത്ഥോ. **ആമന്താ**തി ലദ്ധിമത്തേ ഠത്വാ പടിഞ്ഞാ പരവാദിസ്സ. അഥ നം അനിച്ചാദീനം നിച്ചാദിതായ അനുയുഞ്ജിതും **നിച്ചപണ്ണാ രുക്ഖാ ഹോന്തൂ**തിആദിമാഹ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവ. ലദ്ധിപതിട്ഠാപനേ **സുവണ്ണോ ച പനാസീ**തി രഞ്ഞോ പുഞ്ഞൂപനിസ്സയേന ആസി, ന കേവലം ഥേരസ്സ അധിപ്പായേനേവ. തസ്മാ അസാധകമേതന്തി.

ഇദ്ധികഥാവണ്ണനാ.

൫. ബുദ്ധകഥാവണ്ണനാ

൮൭൫. ഇദാനി ബുദ്ധകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഠപേത്വാ തസ്മിം തസ്മിം കാലേ സരീരവേമത്തതം ആയുവേമത്തതം പഭാവേമത്തതഞ്ച സേസേഹി ബുദ്ധധമ്മേഹി ബുദ്ധാനം ബുദ്ധേഹി ഹീനാതിരേകതാ നാമ നത്ഥി. യേസം പന അവിസേസേനേവ അത്ഥീതി ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ **അത്ഥി ബുദ്ധാനന്തി** പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ബുദ്ധധമ്മേഹി അനുയുഞ്ജിതും **സതിപട്ഠാനതോ**തിആദിമാഹ. ഇതരോ തേസം വസേന ഹീനാതിരേകതം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതിയേവാതി.

ബുദ്ധകഥാവണ്ണനാ.

൬. സബ്ബദിസാകഥാവണ്ണനാ

൮൭൬. ഇദാനി സബ്ബദിസാകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ചതൂസു ദിസാസു ഹേട്ഠാ ഉപരീതി സമന്തതോ ലോകധാതുസന്നിവാസം, സബ്ബലോകധാതൂസു ച ബുദ്ധാ അത്ഥീതി അത്തനോ വികപ്പസിപ്പം ഉപ്പാദേത്വാ ''സബ്ബദിസാസു ബുദ്ധാ തിട്ഠന്തീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി മഹാസങ്ഘികാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **പുരത്ഥിമായാ**തി പുട്ഠോ സക്യമുനിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. പുന പുട്ഠോ ലദ്ധിവസേന അഞ്ഞലോകധാതുയം ഠിതം സന്ധായ പടിജാനാതി. **കിന്നാമോ സോ ഭഗവാ**തിആദി ''സചേ ത്വം

ജാനാസി, നാമാദിവസേന നം കഥേഹീ''തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സബ്ബദിസാകഥാവണ്ണനാ.

൭. ധമ്മകഥാവണ്ണനാ

൮൮൭-൮൮൮. ഇദാനി ധമ്മകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ രൂപാദയോ രൂപാദിസഭാവേന നിയതാ ന തം സഭാവം വിജഹന്തി, തസ്മാ സബ്ബധമ്മാ നിയതാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ ഏകച്ചാനഞ്ച ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ **സബ്ബേ ധമ്മാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''സചേ തേ നിയതാ, മിച്ഛത്തനിയതാ വാ സിയും സമ്മത്തനിയതാ വാ, ഇതോ അഞ്ഞോ നിയാമോ നാമ നത്ഥീ''തി ചോദേതും **മിച്ഛത്തനിയതാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ പടിക്ഖേപോ ച പടിഞ്ഞാ ച പരവാദിസ്സ. **രൂപം രൂപട്ഠേനാ**തിആദി യേനത്ഥേന നിയതാതി വദതി, തസ്സ വസേന ചോദേതും വുത്തം. തത്രായം അധിപ്പായോ - രൂപഞ്ഹി രൂപട്ഠേന നിയതന്തി രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവന്തി അധിപ്പായേന വത്തബ്ബം, ഇതോ അഞ്ഞഥാ ന വത്തബ്ബം. കസ്മാ? രൂപട്ഠതോ അഞ്ഞസ്സ രൂപസ്സ അഭാവാ. രൂപസഭാവോ ഹി രൂപട്ഠോ, രൂപസഭാവോ ച രൂപമേവ, ന രൂപതോ അഞ്ഞോ. വേദനാദീഹി പനസ്സ നാനത്തപഞ്ഞാപനത്ഥം ഏസ വോഹാരോ ഹോതീതി. തസ്മാ ''രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത''ന്തി വദന്തേന രൂപം നിയതന്തി വുത്തം ഹോതി. നിയതഞ്ച നാമ മിച്ഛത്തനിയതം വാ സിയാ സമ്മത്തനിയതം വാ, ഇതോ അഞ്ഞോ നിയാമോ നാമ നത്ഥീതി. അഥ കസ്മാ പടിജാനാതീതി? അത്ഥന്തരവസേന. **രൂപം രൂപട്ഠേന നിയത**ന്തി ഏത്ഥ ഹി രൂപം രൂപമേവ, ന വേദനാദിസഭാവന്തി അയമത്ഥോ. തസ്മാ പടിജാനാതി. ഇതോ അഞ്ഞഥാ പനസ്സ നിയതത്തം നത്ഥീതി പുന തേനേവ നയേന ചോദേതും **മിച്ഛത്തനിയത**ന്തിആദിമാഹ . തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവ. **തേന ഹി രൂപ**ന്തി ലദ്ധിപി അയോനിസോ പതിട്ഠാപിതത്താ അപ്പതിട്ഠിതാവ ഹോതീതി.

ധമ്മകഥാവണ്ണനാ.

൮. കമ്മകഥാവണ്ണനാ

൮൮൯-൮൯൦. ഇദാനി കമ്മകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''യസ്മാ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയാദീനി ദിട്ഠധമ്മവേദനീയട്ഠാദീഹി നിയതാനി, തസ്മാ സബ്ബേ കമ്മാ നിയതാ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ദിട്ഠധമ്മവേദനീയട്ഠേന നിയത**ന്തി ഏത്ഥ ദിട്ഠധമ്മവേദനീയം ദിട്ഠധമ്മവേദനീയട്ഠംമേവ. സചേ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ വിപാകം ദാതും സക്കോതി ദേതി, നോ ചേ അഹോസികമ്മം നാമ ഹോതീതി ഇമമത്ഥം സന്ധായ പടിഞ്ഞാ സകവാദിസ്സ. മിച്ഛത്തസമ്മത്തനിയാമവസേന പനേതം അനിയതമേവാതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

കമ്മകഥാവണ്ണനാ.

ഏകവീസതിമോ വഗ്ഗോ.

൨൨. ബാവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. പരിനിബ്ബാനകഥാവണ്ണനാ

൮൯൨. ഇദാനി പരിനിബ്ബാനകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ‘‘യസ്മാ അരഹാ സബ്ബഞ്ഞുവിസയേ അപ്പഹീനസംയോജനോവ പരിനിബ്ബായതി, തസ്മാ അത്ഥി കിഞ്ചി സംയോജനം അപ്പഹായ പരിനിബ്ബാന’’ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവാതി.

പരിനിബ്ബാനകഥാവണ്ണനാ.

൨. കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ

൮൯൩-൮൯൪. ഇദാനി കുസലചിത്തകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ അരഹാ സതിവേപുല്ലപ്പത്തോ പരിനിബ്ബായന്തോപി സതോ സമ്പജാനോവ പരിനിബ്ബാതി, തസ്മാ കുസലചിത്തോ പരിനിബ്ബായതീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യസ്മാ കുസലചിത്തോ നാമ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരാഭിസങ്ഖരണാദിവസേന ഹോതി, തസ്മാ തേനത്ഥേന ചോദേതും **അരഹാ പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാര**ന്തിആദിമാഹ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. **സതോ സമ്പജാനോ**തി ഇദം ജവനക്ഖണേ കിരിയസതിസമ്പജഞ്ഞാനം വസേന അസമ്മോഹമരണദീപനത്ഥം വുത്തം, ന കുസലചിത്തദീപനത്ഥം. തസ്മാ അസാധകന്തി.

കുസലചിത്തകഥാവണ്ണനാ.

൩. ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ

൮൯൫. ഇദാനി ആനേഞ്ജകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഭഗവാ ചതുത്ഥജ്ഝാനേ ഠിതോ പരിനിബ്ബായീതി സല്ലക്ഖേത്വാ ‘‘അരഹാ ആനേഞ്ജേ ഠിതോ പരിനിബ്ബായതീ’’തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **പകതിചിത്തേ**തി ഭവങ്ഗചിത്തേ. സബ്ബേ ഹി സത്തിനോ സത്താ ഭവങ്ഗചിത്തേ ഠത്വാ ഭവങ്ഗപരിയോസാനേന ചുതിചിത്തേന കാലം കരോന്തി. ഇതി നം ഇമിനാ അത്ഥേന ചോദേതും ഏവമാഹ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ചതുവോകാരഭവേ അരഹതോ പകതിചിത്തമ്പി ആനേഞ്ജം ഹോതി, അയം പന പഞ്ഹോ പഞ്ചവോകാരഭവവസേന ഉദ്ധടോ. തസ്മാ **നോ ച വത രേ വത്തബ്ബേ**തി ആഹ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ആനേഞ്ജകഥാവണ്ണനാ.

൪. ധമ്മാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ

൮൯൬. ഇദാനി ധമ്മാഭിസമയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ അതീതഭവേ സോതാപന്നം മാതുകുച്ഛിയം വസിത്വാ നിക്ഖന്തം ദിസ്വാ ‘‘അത്ഥി

ഗബ്ഭസേയ്യായ ധമ്മാഭിസമയോ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ''യദി തത്ഥ ധമ്മാഭിസമയോ അത്ഥി, ധമ്മാഭിസമയസ്സ കാരണേഹി ധമ്മദേസനാദീഹി ഭവിതബ്ബ''ന്തി ചോദേതും **അത്ഥി ഗബ്ഭസേയ്യായ ധമ്മദേസനാ**തിആദിമാഹ. **സുത്തസ്സാ**തിആദി ഭവങ്ഗവാരം സന്ധായ വുത്തം. ഗബ്ഭസേയ്യായ ഹി യേഭുയ്യേന ഭവങ്ഗമേവ പവത്തതി. തേനേവ സത്തോ കിരിയമയപ്പവത്താഭാവാ സുത്തോ, ഭാവനാനുയോഗസ്സ അഭാവാ പമത്തോ, കമ്മട്ഠാനപരിഗ്ഗാഹകാനം സതിസമ്പജഞ്ഞാനം അഭാവാ മുട്ഠസ്സതി അസമ്പജാനോ നാമ ഹോതി, തഥാരൂപസ്സ കുതോ ധമ്മാഭിസമയോതി?

ധമ്മാഭിസമയകഥാവണ്ണനാ.

൭-൮. തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ

൮൯൭-൯൦൦. ഇദാനി തിസ്സോപികഥാ നാമ ഹോന്തി. തത്ഥ അചിരജാതാനം പന സോതാപന്നാനം അരഹത്തപ്പത്തിം സുപ്പവാസായ ച ഉപാസികായ സത്തവസ്സികം ഗബ്ഭം ദിസ്വാ ''അത്ഥി ഗബ്ഭസേയ്യായ അരഹത്തപ്പത്തീ''തി ച സുപിനേ ആകാസഗമനാദീനി ദിസ്വാ ''അത്ഥി ധമ്മാഭിസമയോ''തി ച ''അത്ഥി തത്ഥ അരഹത്തപ്പത്തീ''തി ച ഇധാപി യേസം ലദ്ധിയോ, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ പുരിമകഥാ സദിസമേവാതി.

തിസ്സോപികഥാവണ്ണനാ.

൯. അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ

൯൦൧-൯൦൨. ഇദാനി അബ്യാകതകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ''അത്ഥേസാ, ഭിക്ഖവേ, ചേതനാ, സാ ച ഖോ അബ്ബോഹാരികാ''തി (പാരാ॰ ൨൩൫) വചനതോ ''സബ്ബം സുപിനഗതസ്സ ചിത്തം അബ്യാകത''ന്തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനഞ്ഞേവ, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാ പാളിമേവ നിയ്യാതി. **സുപിനഗതസ്സ ചിത്തം അബ്ബോഹാരിക**ന്തി ഇദം ആപത്തിം സന്ധായ വുത്തം. സുപിനഗതസ്സ ഹി പാണാതിപാതാദിവസേന കിഞ്ചാപി അകുസലചിത്തം പവത്തതി, വത്ഥുവികോപനം പന നത്ഥീതി ന സക്കാ തത്ഥ ആപത്തിം പഞ്ഞപേതും. ഇമിനാ കാരണേന തം അബ്ബോഹാരികം, ന അബ്യാകതത്താതി.

അബ്യാകതകഥാവണ്ണനാ.

൧൦. ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ

൯൦൩-൯൦൪. ഇദാനി ആസേവനപച്ചയകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ സബ്ബേ ധമ്മാ ഖണികാ , ന കോചി മുഹുത്തമ്പി ഠത്വാ ആസേവനപച്ചയം ആസേവതി നാമ. തസ്മാ നത്ഥി കിഞ്ചി ആസേവനപച്ചയതാ. ആസേവനപച്ചയതായ ഉപ്പന്നം പന ന കിഞ്ചി അത്ഥീതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി തേസഞ്ഞേവ; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം സുത്തവസേനേവ പഞ്ഞാപേതും **നനു വുത്തം ഭഗവതാ പാണാതിപാതോ**തിആദി ആഭതം. തം സബ്ബം ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

ആസേവനപച്ചയകഥാവണ്ണനാ.

൮. ഖണികകഥാവണ്ണനാ

൯൦൯-൯൦൭. ഇദാനി ഖണികകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ യസ്മാ സബ്ബസങ്ഖതധമ്മാ അനിച്ചാ, തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികായേവ. സമാനായ ഹി അനിച്ചതായ ഏകോ ലഹും ഭിജ്ജതി, ഏകോ ചിരേനാതി കോ ഏത്ഥ നിയാമോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി പുബ്ബസേലിയാപരസേലിയാനം; തേ സന്ധായ **ഏകചിത്തക്ഖണികാ**തി പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. **ചിത്തേ മഹാപഥവീ**തിആദീസു തേസം തഥാ സണ്ഠാനം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. **ചക്ഖായതനന്**തിആദി "യദി സബ്ബേ ഏകചിത്തക്ഖണികാ ഭവേയ്യും, ചക്ഖായതനാദീനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീഹി സദ്ധിംയേവ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുജ്ഝേയ്യു"ന്തി ചോദനത്ഥം വുത്തം. ഇതരോ പന അന്തോമാതുകുച്ഛിഗതസ്സ വിഞ്ഞാണുപ്പത്തിം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി , പവത്തം സന്ധായ ലദ്ധിവസേന പടിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി. **തേന ഹി ഏകചിത്തക്ഖണികാ**തി യസ്മാ നിച്ചാ ന ഹോന്തി, തസ്മാ ഏകചിത്തക്ഖണികാതി അത്തനോ രുചിയാ കാരണം വദതി. തം അവുത്തസദിസമേവാതി.

ഖണികകഥാവണ്ണനാ.

ബാവീസതിമോ വഗ്ഗോ.

൨൩. തേവീസതിമവഗ്ഗോ

൧. ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ

൯൦൫. ഇദാനി ഏകാധിപ്പായകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ കാരുഞ്ഞേന വാ ഏകേന അധിപ്പായേന ഏകാധിപ്പായോ, സംസാരേ വാ ഏകതോ ഭവിസ്സാമാതി ഇത്ഥിയാ സദ്ധിം ബുദ്ധപൂജാദീനി കത്വാ പണിധിവസേന ഏകോ അധിപ്പായോ അസ്സാതി ഏകാധിപ്പായോ. ഏവരൂപോ ദ്വിന്നമ്പി ജനാനം ഏകാധിപ്പായോ മേഥുനോ ധമ്മോ പടിസേവിതബ്ബോതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനഞ്ചേവ വേതുല്ലകാനഞ്ച; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതീതി.

ഏകാധിപ്പായകഥാവണ്ണനാ.

൨. അരഹന്തവണ്ണകഥാവണ്ണനാ

൯൦൬. ഇദാനി അരഹന്തവണ്ണകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ ഇരിയാപഥസമ്പന്നേ ആകപ്പസമ്പന്നേ പാപഭിക്ഖൂ ദിസ്വാ ''അരഹന്താനം വണ്ണേന അമനുസ്സാ മേഥുനം ധമ്മം പടിസേവന്തീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരാപഥകാനം; തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

അരഹന്തവണ്ണകഥാവണ്ണനാ.

൩-൭. ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ

൯൧൦-൯൧൪. ഇദാനി ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാ നാമ ഹോതി. ഛദ്ദന്തജാതകാദീനി സന്ധായ ''ബോധിസത്തോ ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു വിനിപാതം ഗച്ഛതി, ഗബ്ഭസേയ്യം ഓക്കമതി, ദുക്കരകാരികം അകാസി, അപരന്തപം അകാസി, അഞ്ഞം സത്ഥാരം ഉദ്ദിസീ''തി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം, തേ സന്ധായ പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. സേസം പഠമകഥായം ഉത്താനത്ഥമേവ. ദുതിയകഥായം **ഇദ്ധിമാ**തി യദി ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു ഗച്ഛേയ്യ, ഇദ്ധിയാ ഗച്ഛേയ്യ, ന കമ്മവസേനാതി ചോദനത്ഥം വുത്തം. ഇതരോ പന പഠമപഞ്ഹേ ഭാവനാമയം സന്ധായ പടിക്ഖിപതി. ദുതിയപഞ്ഹേ പുഞ്ഞിദ്ധിം സന്ധായ പടിജാനാതി. തതിയകഥായം ഇസ്സരിയകാമകാരികാഹേതു നാമ ദുക്കരകാരികാ മിച്ഛാദിട്ഠിയാ കരിയതി. യദി ച സോ തം കരേയ്യ, സസ്സതാദീനിപി ഗണ്ഹേയ്യാതി ചോദനത്ഥം **സസ്സതോ ലോകോ**തിആദി വുത്തം. ചതുത്ഥകഥായമ്പി ഏസേവ നയോതി.

ഇസ്സരിയകാമകാരികാകഥാവണ്ണനാ.

൮. പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ

൯൧൫-൯൧൭. ഇദാനി രാഗപതിരൂപകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ മേത്താകരുണാമുദിതായോ സന്ധായ ''ന രാഗോ രാഗപതിരൂപകോ''തി ച

ഇസ്സാമച്ഛരിയകുക്കുച്ചാനി സന്ധായ ‘‘ന ദോസോ ദോസപതിരൂപകോ’’തി ച ഹസിതുപ്പാദം സന്ധായ ‘‘ന മോഹോ മോഹപതിരൂപകോ’’തി ച ദുമ്മങ്കൂനം പുഗ്ഗലാനം നിഗ്ഗഹം പേസലാനം ഭിക്ഖൂനം അനുഗ്ഗഹം പാപഗരഹിതം കല്യാണപസംസം ആയസ്മതോ പിലിന്ദവച്ഛസ്സ വസലവാദം ഭഗവതോ വേളാസകവാദം മോഘപുരിസവാദഞ്ച സന്ധായ ‘‘ന കിലേസോ കിലേസപതിരൂപകോ’’തി ച യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി അന്ധകാനം; തേ സന്ധായ സബ്ബകഥാസു പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം യസ്മാ ഫസ്സാദിപതിരൂപകാ നഫസ്സാദയോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ രാഗാദിപതിരൂപകാ നരാഗാദയോപി നത്ഥീതി ചോദേതും **അത്ഥി ന ഫസ്സോ**തിആദിമാഹ . ഇതരോ തേസം അഭാവാ പടിക്ഖിപതി. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പതിരൂപകഥാവണ്ണനാ.

൯. അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ

൯൭൦-൯൭൪. ഇദാനി അപരിനിപ്ഫന്നകഥാ നാമ ഹോതി. തത്ഥ -

> ‘‘ദുക്ഖമേവ ഹി സമ്ഭോതി, ദുക്ഖം തിട്ഠതി വേതി ച;
> നാഞ്ഞത്ര ദുക്ഖാ സമ്ഭോതി, നാഞ്ഞം ദുക്ഖാ നിരുജ്ഝതീ’’തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൭൧) -

വചനം നിസ്സായ ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്നം, സേസാ ഖന്ധായതനധാതുഇന്ദ്രിയധമ്മാ അപരിനിപ്ഫന്നാതി യേസം ലദ്ധി, സേയ്യഥാപി ഏകച്ചാനം ഉത്തരപഥകാനഞ്ചേവ ഹേതുവാദാനഞ്ച; തേ സന്ധായ **രൂപം അപരിനിപ്ഫന്നന്തി** പുച്ഛാ സകവാദിസ്സ, പടിഞ്ഞാ ഇതരസ്സ. അഥ നം ‘‘സചേ രൂപം അപരിനിപ്ഫന്നം, ന അനിച്ചാദിസഭാവം സിയാ’’തി ചോദേതും **രൂപം ന അനിച്ചന്തി**ആദിമാഹ. ഇതരോ തഥാരൂപം രൂപം അപസ്സന്തോ പടിക്ഖിപതി. സകവാദീ **നനു രൂപം അനിച്ചന്തി**ആദി വചനേന തസ്സ ഏകം ലദ്ധിം പടിസേധേത്വാ ദുതിയം പുച്ഛന്തോ **ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്നന്തി**ആദിമാഹ. അഥസ്സ തമ്പി ലദ്ധിം പടിസേധേതും **ന യദനിച്ചന്തി**ആദിമാഹ. തത്രായം അധിപ്പായോ - ന കേവലഞ്ഹി പഠമസച്ചമേവ ദുക്ഖം. യം പന കിഞ്ചി അനിച്ചം, തം ദുക്ഖമേവ. രൂപഞ്ച അനിച്ചം, തസ്മാ തമ്പി പരിനിപ്ഫന്നം. ഇതി യം ത്വം വദേസി ‘‘രൂപം അപരിനിപ്ഫന്നം, ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്ന’’ന്തി, തം നോ വത രേ വത്തബ്ബേ ‘‘ദുക്ഖഞ്ഞേവ പരിനിപ്ഫന്ന’’ന്തി. വേദനാദിമൂലികാദീസുപി യോജനാസു ഏസേവ നയോ. ധമ്മായതനധമ്മധാതൂസു പന ഠപേത്വാ നിബ്ബാനം സേസധമ്മാനം വസേന അനിച്ചതാ വേദിതബ്ബാ. ഇന്ദ്രിയാനി അനിച്ചാനേവാതി.

അപരിനിപ്ഫന്നകഥാവണ്ണനാ.

തേവീസതിമോ വഗ്ഗോ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

പണ്ണാസകേഹി ചതൂഹി, തീഹി വഗ്ഗേഹി ചേവ ച;
സങ്ഗഹേത്വാ കഥാ സബ്ബാ, ഊനതിസതഭേദനാ.

കഥാവത്ഥുപ്പകരണം, കഥാമഗ്ഗേസു കോവിദോ;
യം ജിനോ ദേസയി തസ്സ, നിട്ഠിതാ അത്ഥവണ്ണനാ.

ഇമം തേരസമത്തേഹി, ഭാണവാരേഹി തന്തിയാ;
ചിരട്ഠിതത്ഥം ധമ്മസ്സ, സങ്ഖരോന്തേന യം മയാ.

യം പത്തം കുസലം തേന, ലോകോയം സനരാമരോ;
ധമ്മരാജസ്സ സദ്ധമ്മ-രസമേവാധിഗച്ഛതൂതി.

കഥാവത്ഥു-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

യമകപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ

സങ്ഖേപേനേവ ദേവാനം, ദേവദേവോ സുരാലയേ;
കഥാവത്ഥുപ്പകരണം, ദേസയിത്വാ രണഞ്ജഹോ.

യമസ്സ വിസയാതീതോ, നാനായമകമണ്ഡിതം;
അഭിധമ്മപ്പകരണം, ഛട്ഠം ഛട്ഠാന ദേസകോ.

യമകം അയമാവത്ത-നീലാമലതനൂരുഹോ;
യം ദേസയി അനുപ്പത്തോ, തസ്സ സംവണ്ണനാക്കമോ;
ഇദാനി യസ്മാ തസ്മാസ്സ, ഹോതി സംവണ്ണനാ അയന്തി.

൧. മൂലയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. മൂലയമകം , ഖന്ധയമകം, ആയതനയമകം, ധാതുയമകം, സച്ചയമകം, സങ്ഖാരയമകം, അനുസയയമകം, ചിത്തയമകം, ധമ്മയമകം, ഇന്ദ്രിയയമകന്തി ഇമേസം ദസന്നം യമകാനം വസേന ഇദം പകരണം ദസവിധേന വിഭത്തന്തി ഹി വുത്തം. തത്ഥ യേസം ദസന്നം യമകാനം വസേന ഇദം പകരണം ദസവിധേന വിഭത്തം, തേസഞ്ചേവ ഇമസ്സ ച പകരണസ്സ നാമത്ഥോ താവ ഏവം വേദിതബ്ബോ - കേനട്ഠേന യമകന്തി? യുഗളട്ഠേന. യുഗളഞ്ഹി യമകന്തി വുച്ചതി - 'യമകപാടിഹാരിയം, യമകസാലാ'തിആദീസു വിയ. ഇതി യുഗളസങ്ഖാതാനം യമകാനം വസേന ദേസിതത്താ ഇമേസു ദസസു ഏകേകം യമകം നാമ. ഇമേസം പന യമകാനം സമൂഹഭാവതോ സബ്ബമ്പേതം പകരണം യമകന്തി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ മൂലവസേന പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനം കത്വാ ദേസിതത്താ ദസന്നം താവ സബ്ബപഠമം മൂലയമകന്തി വുത്തം. തസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ, നിദ്ദേസവാരോതി ദ്വേ വാരാ ഹോന്തി . തേസു ഉദ്ദിട്ഠാനുക്കമേന നിദ്ദിസിതബ്ബത്താ ഉദ്ദേസവാരോ പഠമോ. തസ്സ **യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ; യേ വാ പന കുസലമൂലാ, സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ**തി ഇദം യമകം ആദി . തസ്സ കുസലാകുസലമൂലസങ്ഖാതാനം ദ്വിന്നം അത്ഥാനം വസേന അത്ഥയമകന്തി വാ, തേസഞ്ഞേവ അത്ഥാനം വസേന അനുലോമപടിലോമതോ പവത്തപാളിധമ്മവസേന ധമ്മയമകന്തി വാ, അനുലോമപടിലോമതോ പവത്തപുച്ഛാവസേന പുച്ഛായമകന്തി വാ തിധാ യമകഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

ഇദാനി ഇമേസം യമകാനം വസേന ദേസിതേ ഇമസ്മിം മൂലയമകേ ഉദ്ദേസവാരസ്സ താവ നയയമകപുച്ഛാഅത്ഥവാരപ്പഭേദവസേന പാളിവവത്ഥാനമേവ ഏവം വേദിതബ്ബം - കുസലത്തികമാതികായ ഹി 'കുസലാ ധമ്മാ'തി ഇദം ആദിപദം നിസ്സായ മൂലനയോ, മൂലമൂലനയോ, മൂലകനയോ, മൂലമൂലകനയോതി ഇമേ ചത്താരോ നയാ ഹോന്തി. തേസം ഏകേകസ്മിം നയേ മൂലയമകം, ഏകമൂലയമകം, അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലയമകന്തി തീണി തീണി യമകാനി. ഏവം ചതൂസു നയേസു ദ്വാദസ യമകാനി, ഏകേകസ്മിം യമകേ അനുലോമപടിലോമവസേന ദ്വേ ദ്വേ പുച്ഛാതി ചതുവീസതി പുച്ഛാ, ഏകേകായ പുച്ഛായ സന്നിട്ഠാനസംസയവസേന ദ്വേ ദ്വേ അത്ഥാതി അട്ഠചത്താലീസ അത്ഥാതി.

തത്ഥ **യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ**തി കുസലേസു ''കുസലാ നു ഖോ, ന കുസലാ നു ഖോ''തി സന്ദേഹാഭാവതോ ഇമസ്മിം പദേ സന്നിട്ഠാനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ**തി ''സബ്ബേ തേ കുസലാ ധമ്മാ കുസലമൂലാ നു ഖോ, നനു ഖോ''തി ഏവം വിമതിവസേന പുച്ഛിതത്താ ഇമസ്മിം പദേ സംസയത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സോ ച ഖോ വേനേയ്യാനം സംസയട്ഠാനേ സംസയദീപനത്ഥം വുത്തോ, തഥാഗതസ്സ പന സംസയോ നാമ നത്ഥി. ഇതോ പരേസുപി പുച്ഛാപദേസു ഏസേവ നയോ.

യഥാ ച കുസലപദം നിസ്സായ ഇമേ ചത്താരോ നയാ, ഏകേകസ്മിം നയേ തിണ്ണം തിണ്ണം യമകാനം വസേന ദ്വാദസ യമകാനി, ഏകേകസ്മിം യമകേ ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം പുച്ഛാനം വസേന ചതുവീസതി പുച്ഛാ; ഏകേകായ പുച്ഛായ ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം അത്ഥാനം വസേന അട്ഠചത്താലീസ അത്ഥാ ച ഹോന്തി. അകുസലപദം നിസ്സായപി തഥേവ. അബ്യാകതപദം നിസ്സായപി തഥേവ. തീണിപി പദാനി ഏകതോ കത്വാ നിദ്ദിട്ഠം നാമപദം നിസ്സായപി തഥേവാതി കുസലത്തികമാതികായ ചതൂസു പദേസു സബ്ബേപി സോളസ നയാ, അട്ഠചത്താലീസ യമകാനി , ഛന്നവുതി പുച്ഛാ, ദ്വേനവുതിസതം അത്ഥാ ച ഉദ്ദേസവസേന വുത്താതി വേദിതബ്ബോ. ഏത്താവതാ മൂലവാരോ നാമ പഠമം ഉദ്ദിട്ഠോ ഹോതി.

തതോ പരം **യേ കേചി കുസലാ ധമ്മാ, സബ്ബേ തേ കുസലഹേതൂ**തിആദയോ തസ്സേവ മൂലവാരസ്സ വേവചനവസേന നവ വാരാ ഉദ്ദിട്ഠാ. ഇതി മൂലവാരോ, ഹേതുവാരോ, നിദാനവാരോ, സമ്ഭവവാരോ, പഭവവാരോ, സമുട്ഠാനവാരോ, ആഹാരവാരോ, ആരമ്മണവാരോ, പച്ചയവാരോ, സമുദയവാരോതി സബ്ബേപി ദസ വാരാ ഹോന്തി. തത്ഥ മൂലവാരേ ആഗതപരിച്ഛേദേനേവ സേസേസുപി നയാദയോ വേദിതബ്ബാതി സബ്ബേസുപി ദസസു വാരേസു സട്ഠിസതനയാ, അസീതിഅധികാനി ചത്താരി യമകസതാനി, സട്ഠിഅധികാനി നവപുച്ഛാസതാനി, വീസാധികാനി ഏകൂനവീസതി അത്ഥസതാനി ച ഉദ്ദിട്ഠാനീതി വേദിതബ്ബാനി. ഏവം താവ ഉദ്ദേസവാരേ നയയമകപുച്ഛാഅത്ഥവാരപ്പഭേദവസേന പാളിവവത്ഥാനമേവ വേദിതബ്ബം.

മൂലം ഹേതു നിദാനഞ്ചാതി ഗാഥാ ദസന്നമ്പി വാരാനം ഉദ്ദാനഗാഥാ നാമ. തത്ഥ മൂലാദീനി സബ്ബാനിപി കാരണവേവചനാനേവ. കാരണഞ്ഹി പതിട്ഠാനട്ഠേന മൂലം. അത്തനോ ഫലനിപ്ഫാദനത്ഥം ഹിനോതി പവത്തതീതി ഹേതു. 'ഹന്ദ, നം ഗണ്ഹഥാ'തി ദസ്സേന്തം വിയ അത്തനോ ഫലം നിദേതീതി നിദാനം. ഏതസ്മാ ഫലം സമ്ഭോതീതി സമ്ഭവോ. പഭവതീതി പഭവോ. സമുട്ഠാതി ഏത്ഥ ഫലം, ഏതേന വാ സമുട്ഠാതീതി സമുട്ഠാനം. അത്തനോ ഫലം ആഹരതീതി ആഹാരോ. അപ്പടിക്ഖിപിതബ്ബേന അത്തനോ ഫലേന ആലമ്ബിയതീതി ആലമ്ബണം. ഏതം പടിച്ച അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ ഫലം ഏതി പവത്തതീതി പച്ചയോ. ഏതസ്മാ ഫലം സമുദേതീതി സമുദയോ. ഏവമേതേസം പദാനം വചനത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

നിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി **യേകേചി കുസലാ ധമ്മാ**തിആദിനാ നയേന നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ **യേ കേചീ**തി അനവസേസവചനം. **കുസലാ ധമ്മാ**തി കുസലത്തികസ്സ പദഭാജനേ വുത്തലക്ഖണാ അനവജ്ജസുഖവിപാകാ കുസലസഭാവാ. **സബ്ബേ തേ കുസലമൂലാ**തി കിം തേ സബ്ബേയേവ കുസലമൂലാതി പുച്ഛതി. **തീണേവ കുസലമൂലാനീ**തി ന തേ സബ്ബേ കുസലമൂലാനി, അലോഭാദീനി പന തീണി ഏവ കുസലമൂലാനീതി അത്ഥോ. **അവസേസാ കുസലാ ധമ്മാ ന കുസലമൂലാ**തി അവസേസാ ഫസ്സാദയോ കുസലാ ധമ്മാ കുസലമൂലാനി നാമ ന ഹോന്തി. അഥ വാ അവസേസാ ഫസ്സാദയോ കുസലാ ധമ്മായേവ നാമ, ന കുസലമൂലാനീതിപി അത്ഥോ. **യേ വാ പന കുസലമൂലാ**തി

യേ വാ പന പഠമപുച്ഛായ ദുതിയപദേന കുസലമൂലാതി തയോ അലോഭാദയോ ഗഹിതാ. **സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ**തി കിം തേ സബ്ബേ തയോപി ധമ്മാ കുസലാതി പുച്ഛതി. **ആമന്താ**തി സബ്ബേസമ്പി കുസലമൂലാനം കുസലഭാവം സമ്പടിച്ഛന്തോ ആഹ. അയം താവ മൂലനയേ മൂലയമകസ്സ അത്ഥോ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബപുച്ഛാസു വിസ്സജ്ജനനയോ വേദിതബ്ബോ. യം പന യത്ഥ വിസേസമത്തം അത്ഥി, തദേവ വണ്ണയിസ്സാമ.

൪. ഏകമൂലയമകേ താവ **സബ്ബേ തേ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ**തി ഗണനട്ഠേന ഏകമൂലകം അഗ്ഗഹേത്വാ സമാനട്ഠേന ഗഹേതബ്ബാ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - സബ്ബേ തേ കുസലമൂലേന സമാനമൂലാ. യം ഫസ്സസ്സ മൂലം, തദേവ വേദനാദീനന്തി. അഥ നേസം തഥാഭാവം സമ്പടിച്ഛന്തോ **ആമന്താ**തി ആഹ. **കുസലസമുട്ഠാന**ന്തി കുസലചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം ദസ്സിതം. **ഏകമൂല**ന്തി അലോഭാദിനാ കുസലമൂലേന സമാനമൂലം . യഥേവ ഹി ഫസ്സാദീനം അലോഭാദയോ ഹേതുപച്ചയത്താ മൂലം, തഥാ തം സമുട്ഠാനരൂപസ്സാപി, കുസലലക്ഖണാഭാവേന പന തം ന കുസലം.

൫. അഞ്ഞമഞ്ഞയമകേ 'യേകേചി കുസലാ'തി അപുച്ഛിത്വാ **യേകേചി കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ**തി പുച്ഛാ കതാ. കസ്മാ? ഇമിനാപി ബ്യഞ്ജനേന തസ്സേവത്ഥസ്സ സമ്ഭവതോ. **കുസലമൂലാനീ**തി ഇദം പുരിമസ്സ വിസേസനം. 'മൂലാനി യാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ'തി ഹി വുത്തം, താനി പന കുസലമൂലാനിപി ഹോന്തി അകുസലഅബ്യാകതമൂലാനിപി, ഇധ കുസലമൂലാനീതി വിസേസദസ്സനത്ഥമിദം വുത്തം. **അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലാനി ചാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തീതി അത്ഥോ. തസ്സേവ പടിലോമപുച്ഛായ 'സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലമൂലേന ഏകമൂലാ'തി അവത്വാ **സബ്ബേ തേ ധമ്മാ കുസലാ**തി വുത്തം. കസ്മാ? അത്ഥവിസേസാഭാവതോ. കുസലമൂലേന ഏകമൂലാതി ഹി പുച്ഛായ കതായ 'മൂലാനി യാനി ഏകതോ ഉപ്പജ്ജന്തീ'തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം ഭവേയ്യ, ഏവഞ്ച സതി അത്ഥവിസേസാഭാവോ ഹോതി. തസ്മാ തഥാ അകത്വാ ഏവം പുച്ഛാ കതാ. ഇമിനാ ഉപായേന മൂലമൂലനയാദീസുപി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലയമകേ പുച്ഛാവിസേസോ വേദിതബ്ബോ.

൬-൯. മൂലമൂലനയേ **സബ്ബേ തേ കുസലമൂലമൂലാ**തി സബ്ബേ തേ കുസലമൂലസങ്ഖാതാ മൂലാതി പുച്ഛതി. **ഏകമൂലമൂലാ**തി സമാനട്ഠേന ഏകമേവ മൂലമൂലം ഏതേസന്തി ഏകമൂലമൂലാ. **അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലമൂലാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ മൂലം അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലം, അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലം ഹേതുപച്ചയട്ഠേന മൂലം ഏതേസന്തി അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലമൂലാ.

൧൦. മൂലകനയേ **കുസലമൂലകാ**തി ഹേതുപച്ചയട്ഠേന കുസലം മൂലം ഏതേസന്തി കുസലമൂലകാ.

൧൪-൧൫. മൂലമൂലകനയേ **കുസലമൂലമൂലകാ**തി കുസലാനം മൂലം കുസലമൂലം. ഹേതുപച്ചയട്ഠേനേവ കുസലമൂലം മൂലം ഏതേസന്തി കുസലമൂലമൂലകാതി. അയം താവ കുസലപദം നിസ്സായ നയയമകപുച്ഛാസു വിസേസത്ഥോ.

൩൨-൭൩. അകുസലപദാദീസുപി ഏസേവ നയോ. അയം പന വിസേസോ, **അഹേതുകം അകുസല**ന്തി വിചികിച്ഛായ ചേവ ഉദ്ധച്ചേന ച സമ്പയുത്തം മോഹം സന്ധായ വുത്തം.

൭൪-൮൫. അഹേതുകം അബ്യാകതന്തി അട്ഠാരസ ചിത്തുപ്പാദാ രൂപം, നിബ്ബാനഞ്ച. **അബ്യാകതമൂലേന ന ഏകമൂല**ന്തി ഇധ പന ഠപേത്വാ സഹേതുകഅബ്യാകതസമുട്ഠാനം രൂപം, സേസം ലബ്ഭതി. സഹേതുകഅബ്യാകതസമുട്ഠാനം രൂപം അബ്യാകതമൂലേന ഏകമൂലം ഹോതി, തം അബ്ബോഹാരികം കത്വാ ഏകതോ ലബ്ഭമാനകവസേനേവ ചേതം വിസ്സജ്ജനം കതം.

൮൬-൧൭. നാമാ ധമ്മാതി നാമസങ്ഖാതാ ധമ്മാ. തേ അത്ഥതോ ചത്താരോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ, നിബ്ബാനഞ്ച. **നവേവ നാമമൂലാനീ**തി കുസലാകുസലഅബ്യാകതമൂലവസേന നവ മൂലാനി. **അഹേതുകം നാമം നാമമൂലേന ന ഏകമൂല**ന്തി അഹേതുകം സബ്ബമ്പി അട്ഠാരസ ചിത്തുപ്പാദവിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസമ്പയുത്തമോഹനിബ്ബാനസങ്ഖാതം നാമം നാമമൂലേന ന ഏകമൂലം . ന ഹി തം തേന സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജതി. **സഹേതുകം നാമം നാമമൂലേനാ**തി പദേപി സഹേതുകം നാമം നാമമൂലേനാതി അത്ഥോ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

മൂലവാരവണ്ണനാ.

൧൮-൧൯. ഹേതുവാരാദീസുപി ഇമിനാവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **മൂലം ഹേതു നിദാനഞ്ചാ**തിഗാഥാ യഥാനിദ്ദിട്ഠാനം ദസന്നമ്പി വാരാനം പുന ഉദ്ദാനവസേനേവ വുത്താതി.

മൂലയമകവണ്ണനാ.

൨. ഖന്ധയമകം

൧. പണ്ണത്തിഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി മൂലയമകേ ദേസിതേയേവ കുസലാദിധമ്മേ ഖന്ധവസേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ മൂലയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ഖന്ധയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ പാളിവവത്ഥാനം താവ ഏവം വേദിതബ്ബം - ഇമസ്മിഞ്ഹി ഖന്ധയമകേ തയോ മഹാവാരാ ഹോന്തി - പണ്ണത്തിവാരോ, പവത്തിവാരോ, പരിഞ്ഞാവാരോതി. തേസു പണ്ണത്തിവാരോ ഖന്ധാനം നാമാഭിധാനസോധനവസേനേവ ഗതത്താ പണ്ണത്തിവാരോതി വുച്ചതി. പവത്തിവാരോ തേന സോധിതനാമാഭിധാനാനം ഖന്ധാനം ഉപ്പാദനിരോധവസേന പവത്തിം സോധയമാനോ ഗതോ, തസ്മാ പവത്തിവാരോതി വുച്ചതി. പരിഞ്ഞാവാരോ ഇമിനാനുക്കമേന പവത്താനം ഖന്ധാനം സങ്ഖേപേനേവ തിസ്സോ പരിഞ്ഞാ ദീപയമാനോ ഗതോ, തസ്മാ പരിഞ്ഞാവാരോതി വുച്ചതി. തത്ഥ പണ്ണത്തിവാരോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ദ്വീഹാകാരേഹി വവത്ഥിതോ. ഇതരേസു വിസും ഉദ്ദേസവാരോ നത്ഥി. ആദിതോ പട്ഠായ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവസേന ഏകധാ വവത്ഥിതാ. തത്ഥ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ**തിപദം ആദിം കത്വാ യാവ **ന ഖന്ധാ, ന സങ്ഖാരാ**തി പദം താവ പണ്ണത്തിവാരസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ വേദിതബ്ബോ. പുച്ഛാവാരോതിപി തസ്സേവ നാമം. തത്ഥ **പഞ്ചക്ഖന്ധാ**തി അയം യമകവസേന പുച്ഛിതബ്ബാനം ഖന്ധാനം ഉദ്ദേസോ. **രൂപക്ഖന്ധോ...പേ... വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ**തി തേസഞ്ഞേവ പഭേദതോ നാമവവത്ഥാനം.

൨-൩. ഇദാനി ഇമേസം ഖന്ധാനം വസേന പദസോധനവാരോ, പദസോധനമൂലചക്കവാരോ, സുദ്ധഖന്ധവാരോ, സുദ്ധഖന്ധമൂലചക്കവാരോതി ചത്താരോ നയവാരാ ഹോന്തി. തത്ഥ **രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ**ന്തിആദിനാ നയേന പദമേവ സോധേത്വാ ഗതോ പദസോധനവാരോ നാമ. സോ അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോ ഹോതി. തത്ഥ അനുലോമവാരേ 'രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ'ന്തിആദീനി പഞ്ച യമകാനി. പടിലോമവാരേപി 'ന രൂപം, ന രൂപക്ഖന്ധോ; ന രൂപക്ഖന്ധോ ന രൂപ'ന്തിആദീനി പഞ്ചേവ. തതോ പരം തേസഞ്ഞേവ പദസോധനവാരേ സോധിതാനം ഖന്ധാനം 'രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ'തിആദിനാ നയേന ഏകേകഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി ചത്താരി ചക്കാനി ബന്ധിത്വാ ഗതോ പദസോധനമൂലകാനം ചക്കാനം അത്ഥിതായ പദസോധനമൂലചക്കവാരോ നാമ. സോപി അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോ ഹോതി. തത്ഥ അനുലോമവാരേ 'രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ'തിആദീനി ഏകേകഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ വീസതി യമകാനി. പടിലോമവാരേപി 'ന രൂപം, ന രൂപക്ഖന്ധോ; ന ഖന്ധാ ന വേദനാക്ഖന്ധോ'തിആദീനി വീസതിമേവ.

തതോ പരം **രൂപം ഖന്ധോ ഖന്ധാ രൂപ**ന്തിആദിനാ നയേന സുദ്ധഖന്ധവസേനേവ ഗതോ സുദ്ധഖന്ധവാരോ നാമ. തത്ഥ **ഖന്ധാ രൂപ**ന്തിആദീസു ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോതി അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. കസ്മാ? നിദ്ദേസവാരേ ഏവം ഭാജിതത്താ. തത്ഥ ഹി 'രൂപം ഖന്ധോതി ആമന്താ. ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോതി രൂപക്ഖന്ധോ ഖന്ധോ ചേവ

രൂപക്ഖന്ധോ ച, അവസേസാ ഖന്ധാ ന രൂപക്ഖന്ധോ’തി ഏവം ‘ഖന്ധാ രൂപ’ന്തിആദീനം ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോതിആദിനാ നയേന പദം ഉദ്ധരിത്വാ അത്ഥോ വിഭത്തോ. തേനേവ ച കാരണേനേസേ സുദ്ധഖന്ധവാരോതി വുത്തോ. വചനസോധനേ വിയ ഹി ഏത്ഥ ന വചനം പമാണം. യഥാ യഥാ പന സുദ്ധഖന്ധാ ലബ്ഭന്തി, തഥാ തഥാ അത്ഥോവ പമാണം. പരതോ ആയതനയമകാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏസോപി ച സുദ്ധഖന്ധവാരോ അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോ ഹോതി. തത്ഥ അനുലോമവാരേ ‘രൂപം ഖന്ധോ ഖന്ധാ രൂപ’ന്തിആദീനി പഞ്ച യമകാനി. പടിലോമവാരേപി ‘ന രൂപം ന ഖന്ധോ, ന ഖന്ധാ ന രൂപ’ന്തിആദീനി പഞ്ചേവ.

തതോ പരം തേസഞ്ഞേവ സുദ്ധഖന്ധാനം **രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാ**തിആദിനാ നയേന ഏകേകഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി ചത്താരി ചക്കാനി ബന്ധിത്വാ ഗതോ സുദ്ധഖന്ധമൂലകാനം ചക്കാനം അത്ഥിതായ സുദ്ധഖന്ധമൂലചക്കവാരോ നാമ. തത്ഥ **ഖന്ധാ വേദനാ**തിആദീസു ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോതിആദിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇതരഥാ നിദ്ദേസവാരേന സദ്ധിം വിരോധോ ഹോതി. സോപി അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോ ഹോതി. തത്ഥ അനുലോമവാരേ ‘രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ വേദനാ’തിആദീനി ഏകേകഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി ചത്താരി കത്വാ വീസതി യമകാനി. പടിലോമവാരേപി ‘ന രൂപം, ന ഖന്ധോ, ന ഖന്ധാ ന വേദനാ’തിആദീനി വീസതിമേവ. ഏവം താവ ഏകേന യമകസതേന ദ്വീഹി പുച്ഛാസതേഹി ഏകേകപുച്ഛായ സന്നിട്ഠാനസംസയവസേന ദ്വേ ദ്വേ അത്ഥേ കത്വാ ചതൂഹി ച അത്ഥസതേഹി പടിമണ്ഡിതോ പണ്ണത്തിവാരസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ വേദിതബ്ബോതി.

പണ്ണത്തിഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

൧. പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൬. ഇദാനി **രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ**തിആദിനാ നയേന നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ **രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ**തി യംകിഞ്ചി രൂപന്തി വുച്ചതി. സബ്ബം തം രൂപം രൂപക്ഖന്ധോതി വചനസോധനത്ഥം പുച്ഛതി. **പിയരൂപം സാതരൂപം, രൂപം, ന രൂപക്ഖന്ധോ**തി യം ‘പിയരൂപം സാതരൂപ’ന്തി ഏത്ഥ രൂപന്തി വുത്തം, തം രൂപമേവ, ന രൂപക്ഖന്ധോതി അത്ഥോ. **രൂപക്ഖന്ധോ രൂപഞ്ചേവ രൂപക്ഖന്ധോ ചാ**തി യോ പന രൂപക്ഖന്ധോ, സോ രൂപന്തിപി രൂപക്ഖന്ധോതിപി വത്തും വട്ടതീതി അത്ഥോ. **രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ**ന്തി ഏത്ഥ പന യസ്മാ രൂപക്ഖന്ധോ നിയമേനേവ രൂപന്തി വത്തബ്ബോ. തസ്മാ **ആമന്താ**തി ആഹ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. യോ പന യത്ഥ വിസേസോ ഭവിസ്സതി, തഥേവ തം വണ്ണയിസ്സാമ . സഞ്ഞായമകേ താവ **ദിട്ഠിസഞ്ഞാ**തി ‘പപഞ്ചസഞ്ഞാ’തിആദീസു ആഗതാ ദിട്ഠിസഞ്ഞാ. സങ്ഖാരയമകേ **അവസേസാ സങ്ഖാരാ**തി ‘അനിച്ചാ വത സങ്ഖാരാ’തിആദീസു ആഗതാ സങ്ഖാരക്ഖന്ധതോ അവസേസാ സങ്ഖതധമ്മാ. പടിലോമവാരേപി ഏസേവ നയോതി.

പദസോധനവാരോ നിട്ഠിതോ.

൨൮. പദസോധനമൂലചക്കവാരേ **ഖന്ധാ വേദനാക്ഖന്ധോ**തി യേകേചി ഖന്ധാ, സബ്ബേ തേ വേദനാക്ഖന്ധോതി പുച്ഛതി. സേസപുച്ഛാസുപി ഏസേവ നയോ. പടിലോമേ **ന ഖന്ധാ ന വേദനാക്ഖന്ധോ**തി ഏത്ഥ യേ പഞ്ഞത്തിനിബ്ബാനസങ്ഖാതാ ധമ്മാ ഖന്ധാ ന ഹോന്തി, തേ യസ്മാ വേദനാക്ഖന്ധോപി ന ഹോന്തി, തസ്മാ **ആമന്താ**തി ആഹ. സേസവിസ്സജ്ജനേസുപി ഏസേവ നയോതി.

പദസോധനമൂലചക്കവാരോ നിട്ഠിതോ.

൩൯. സുദ്ധഖന്ധവാരേ **രൂപം ഖന്ധോ**തി യംകിഞ്ചി രൂപന്തി വുത്തം, സബ്ബം തം ഖന്ധോതി പുച്ഛതി. തത്ഥ യസ്മാ പിയരൂപസാതരൂപസങ്ഖാതം വാ രൂപം ഹോതു, ഭൂതുപാദാരൂപം വാ, സബ്ബം പഞ്ചസു ഖന്ധേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛതേവ. തസ്മാ **ആമന്താ**തി പടിജാനാതി. ദുതിയപദേ 'ഖന്ധാ രൂപ'ന്തി പുച്ഛിതബ്ബേ യസ്മാ രൂപന്തിവചനേന രൂപക്ഖന്ധോവ അധിപ്പേതോ, തസ്മാ വചനം അനാദിയിത്വാ അത്ഥവസേന പുച്ഛന്തോ **ഖന്ധാ രൂപക്ഖന്ധോ**തി ആഹ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പരതോ ആയതനയമകാദീനം നിദ്ദേസവാരേപി ഏസേവ നയോ. **സഞ്ഞാ ഖന്ധോ**തി ഏത്ഥാപി ദിട്ഠിസഞ്ഞാ വാ ഹോതു, സഞ്ഞാ ഏവ വാ, സബ്ബായപി ഖന്ധഭാവതോ ആമന്താതി വുത്തം. **സങ്ഖാരാ ഖന്ധോ**തി പദേപി ഏസേവ നയോ. ഖന്ധവിനിമുത്തകോ ഹി സങ്ഖാരോ നാമ നത്ഥി.

൩൯. പടിലോമേ **ന രൂപം ന ഖന്ധോ**തി യം ധമ്മജാതം രൂപം ന ഹോതി, തം ഖന്ധോപി ന ഹോതീതി പുച്ഛതി. വിസ്സജ്ജനേ പനസ്സ **രൂപം ഠപേത്വാ അവസേസാ ഖന്ധാ ന രൂപം, ഖന്ധാ**തി രൂപതോ അഞ്ഞേ വേദനാദയോ ഖന്ധാ രൂപമേവ ന ഹോന്തി, ഖന്ധാ പന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. **രൂപഞ്ച ഖന്ധേ ച ഠപേത്വാ അവസേസാ**തി പഞ്ചക്ഖന്ധവിനിമുത്തം നിബ്ബാനഞ്ചേവ പഞ്ഞത്തി ച. ഇതോ പരേസുപി 'അവസേസാ'തി പദേസു ഏസേവ നയോതി.

സുദ്ധഖന്ധവാരോ നിട്ഠിതോ.

൪൦-൪൧. സുദ്ധഖന്ധമൂലചക്കവാരേ **രൂപം ഖന്ധോ**തിആദീനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

സുദ്ധഖന്ധമൂലചക്കവാരോ നിട്ഠിതോ.

പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൫൦-൨൦൬. ഇദാനി **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ**തിആദിനാ നയേന പവത്തിവാരോ ആരദ്ധോ. കസ്മാ പനേത്ഥ ഉദ്ദേസവാരോ ന വുത്തോതി? ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയത്താ. പണ്ണത്തിവാരസ്മിഞ്ഹി ഉദ്ദേസവാരേ നയോ ദസ്സിതോ. തേന പന നയേന സക്കാ സോ ഇധ അവുത്തോപി ജാനിതുന്തി തം അവത്വാ നിദ്ദേസവാരോവ ആരദ്ധോ. ഇമസ്മിം പന പവത്തിവാരസങ്ഖാതേ മഹാവാരേ ഉപ്പാദവാരോ, നിരോധവാരോ, ഉപ്പാദനിരോധവാരോതി തയോ അന്തരവാരാ ഹോന്തി. തേസു പഠമോ ധമ്മാനം ഉപ്പാദലക്ഖണസ്സ ദീപിതത്താ **ഉപ്പാദവാരോ**തി വുച്ചതി. ദുതിയോ തേസഞ്ഞേവ നിരോധലക്ഖണസ്സ

ദീപിതത്താ **നിരോധവാരോ**തി വുച്ചതി. തതിയോ ഉഭിന്നമ്പി ലക്ഖണാനം ദീപിതത്താ **ഉപ്പാദനിരോധവാരോ**തി വുച്ചതി. ഉപ്പാദവാരേന ചേത്ഥ ധമ്മാനം ഉപ്പജ്ജനാകാരോവ ദീപിതോ. നിരോധവാരേന 'ഉപ്പന്നം നാമ നിച്ചം നത്ഥീ'തി തേസഞ്ഞേവ അനിച്ചതാ ദീപിതാ. ഉപ്പാദനിരോധവാരേന തദുഭയം.

തത്ഥ ഉപ്പാദവാരേ താവ തിണ്ണം അദ്ധാനം വസേന ഛ കാലഭേദാ ഹോന്തി - പച്ചുപ്പന്നോ, അതീതോ, അനാഗതോ, പച്ചുപ്പന്നേനാതീതോ, പച്ചുപ്പന്നേനാനാഗതോ, അതീതേനാനാഗതോതി. തേസു **'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ'**തി പച്ചുപ്പന്നാഭിധാനവസേന പച്ചുപ്പന്നോ വേദിതബ്ബോ. സോ പച്ചുപ്പന്നാനം ധമ്മാനം പച്ചക്ഖതോ ഗഹേതബ്ബത്താ അതിവിയ സുവിഞ്ഞേയ്യോതി പഠമം വുത്തോ. **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ**തി അതീതാഭിധാനവസേന അതീതോ വേദിതബ്ബോ. സോ പച്ചക്ഖതോ അനുഭൂതപുബ്ബാനം അതീതധമ്മാനം അനുമാനേന അനാഗതേഹി സുവിഞ്ഞേയ്യതരത്താ ദുതിയം വുത്തോ. **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി അനാഗതാഭിധാനവസേന അനാഗതോ വേദിതബ്ബോ. സോ പച്ചക്ഖതോ ച അനുഭൂതപുബ്ബവസേന ച ഗഹിതധമ്മാനുമാനേന 'അനാഗതേപി ഏവരൂപാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീ'തി ഗഹേതബ്ബതോ തതിയം വുത്തോ.

യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാതി പച്ചുപ്പന്നേന സദ്ധിം അതീതാഭിധാനവസേന പച്ചുപ്പന്നേനാതീതോ വേദിതബ്ബോ. സോ മിസ്സകേസു തീസു സുവിഞ്ഞേയ്യതരത്താ ചതുത്ഥം വുത്തോ. **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി പച്ചുപ്പന്നേന സദ്ധിം അനാഗതാഭിധാനവസേന പച്ചുപ്പന്നേനാനാഗതോ വേദിതബ്ബോ. സോ പച്ചക്ഖതോ ഗഹേതബ്ബാനം ധമ്മാനം അത്ഥിതായ അത്ഥതോ സുവിഞ്ഞേയ്യതരോതി പഞ്ചമം വുത്തോ. **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ**തി അതീതേന സദ്ധിം അനാഗതാഭിധാനവസേന അതീതേനാനാഗതോ വേദിതബ്ബോ. സോ പുരിമേഹി ദുവിഞ്ഞേയ്യോതി ഛട്ഠം വുത്തോ.

ഏവമേതേസു ഛസു കാലഭേദേസു യ്വായം പഠമോ പച്ചുപ്പന്നോ, തത്ഥ പുഗ്ഗലതോ, ഓകാസതോ, പുഗ്ഗലോകാസതോതി തയോ വാരാ ഹോന്തി. തേസു **യസ്സാ**തി പുഗ്ഗലവസേന ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിദീപനോ **പുഗ്ഗലവാരോ**. **യത്ഥാ**തി ഓകാസവസേന ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിദീപനോ **ഓകാസവാരോ**. **യസ്സ യത്ഥാ**തി പുഗ്ഗലോകാസവസേന ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിദീപനോ **പുഗ്ഗലോകാസവാരോ**. ഇമേ പന തയോപി വാരാ പഠമം അനുലോമനയേന നിദ്ദിസിത്വാ പച്ഛാ പടിലോമനയേന നിദ്ദിട്ഠാ. തേസു 'ഉപ്പജ്ജതി' 'ഉപ്പജ്ജിത്ഥ,' 'ഉപ്പജ്ജിസ്സതീ'തി വചനതോ ഉപ്പത്തിദീപനോ അനുലോമനയോ. 'നുപ്പജ്ജതി', 'നുപ്പജ്ജിത്ഥ,' 'നുപ്പജ്ജിസ്സതീ'തി വചനതോ അനുപ്പത്തിദീപനോ പടിലോമനയോ.

തത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ താവ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ "യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി. യസ്സ വാ പന വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി. യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ സങ്ഖാരക്ഖന്ധോ, വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ, ഉപ്പജ്ജതി. യസ്സ വാ പന വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ"തി ഏവം രൂപക്ഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി യമകാനി; "യസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദിനാ നയേന

വേദനാക്ഖന്ധമൂലകാനി തീണി; സഞ്ഞാക്ഖന്ധമൂലകാനി ദ്വേ; സങ്ഖാരക്ഖന്ധമൂലകം ഏകന്തി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദസ യമകാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ രൂപക്ഖന്ധമൂലകേസു ചതൂസു ആദിതോ ഏകമേവ വിസ്സജ്ജിതം. സേസാനി തേന സദിസവിസ്സജ്ജനാനീതി തന്തിയാ ലഹുഭാവത്ഥം സങ്ഖിത്താനി. വേദനാക്ഖന്ധാദിമൂലകേസുപി 'ആമന്താ'തി ഏകസദിസമേവ വിസ്സജ്ജനം. തസ്മാ താനിപി തന്തിയാ ലഹുഭാവത്ഥം സങ്ഖിത്താനേവാതി ഏവമേതാനി പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരേ അനുലോമനയേ ഏകയമകവിസ്സജ്ജനേനേവ ദസ യമകാനി വിസ്സജ്ജിതാനി നാമ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. യഥാ ച പുഗ്ഗലവാരേ ദസ, ഏവം ഓകാസവാരേ ദസ, പുഗ്ഗലോകാസവാരേ ദസാതി പച്ചുപ്പന്നകാലേ തീസു വാരേസു അനുലോമനയേ തിംസ യമകാനി ഹോന്തി. യഥാ ച അനുലോമനയേ, ഏവം പടിലോമനയേപീതി സബ്ബാനിപി പച്ചുപ്പന്നകാലേ സട്ഠി യമകാനി ഹോന്തി. തേസു വീസപുച്ഛാസതം, ചത്താരീസാനി ച ദ്വേ അത്ഥസതാനി ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. ഏവം സേസേസുപി പഞ്ചസു കാലഭേദേസു പുഗ്ഗലാദിഭേദതോ അനുലോമപടിലോമനയവസേന ഛ ഛ വാരാ. ഏകേകസ്മിം വാരേ ദസ ദസ കത്വാ സട്ഠി സട്ഠി യമകാനീതി തീണി യമകസതാനി. താനി പുരിമേഹി സദ്ധിം സട്ഠാധികാനി തീണി യമകസതാനി, വീസാധികാനി സത്തപുച്ഛാസതാനി, ചത്താരീസാനി ച ചുദ്ദസ അത്ഥസതാനി ഹോന്തി. ഇദം താവ ഉപ്പാദവാരേ പാളിവവത്ഥാനം. യഥാ ച ഉപ്പാദവാരേ, തഥാ നിരോധവാരേപി, ഉപ്പാദനിരോധവാരേപീതി സബ്ബസ്മിമ്പി പവത്തിമഹാവാരേ അസീതി യമകസഹസ്സം, സട്ഠിസതാധികാനി ദ്വേ പുച്ഛാസഹസ്സാനി, വീസം തിസതാധികാനി ച ചത്താരി അത്ഥസഹസ്സാനി വേദിതബ്ബാനി.

പാളി പന ഉപ്പാദവാരേ നിരോധവാരേ ച തീസു അസമ്മിസ്സകകാലഭേദേസു തസ്മിം തസ്മിം വാരേ ഏകേകമേവ യമകം വിസ്സജ്ജേത്വാ സങ്ഖിത്താ. തീസു മിസ്സകകാലഭേദേസു 'യസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ'തിആദിനാ നയേന വേദനാക്ഖന്ധാദിമൂലകേസുപി ഏകം യമകം വിസ്സജ്ജിതം. ഉപ്പാദനിരോധവാരേ പന ഛസുപി കാലഭേദേസു തം വിസ്സജ്ജിതമേവ. സേസാനി തേന സമാനവിസ്സജ്ജനത്താ സങ്ഖിത്താനീതി. ഇദം സകലേപി പവത്തിമഹാവാരേ പാളിവവത്ഥാനം.

അത്ഥവിനിച്ഛയത്ഥം പനസ്സ ഇദം ലക്ഖണം വേദിതബ്ബം - ഇമസ്മിഞ്ഹി പവത്തിമഹാവാരേ ചതുന്നം പഞ്ഹാനം പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖിപിത്വാ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ പുരേപഞ്ഹോ, പച്ഛാപഞ്ഹോ, പരിപുണ്ണപഞ്ഹോ, മോഘപഞ്ഹോതി ഇമേ ചത്താരോ പഞ്ഹാ നാമ. ഏകേകസ്മിഞ്ഹി യമകേ ദ്വേ ദ്വേ പുച്ഛാ. ഏകേകപുച്ഛായപി ദ്വേ ദ്വേ പദാനി. തത്ഥ യായ പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേ ഏകേനേവ പദേന ഗഹിതക്ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ വാ നിരോധോ വാ ലബ്ഭതി , അയം **പുരേപഞ്ഹോ** നാമ. യായ പന പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേ ദ്വീഹിപി പദേഹി ഗഹിതക്ഖന്ധാനം ഉപ്പാദോ വാ നിരോധോ വാ ലബ്ഭതി, അയം **പച്ഛാപഞ്ഹോ** നാമ. യായ പന പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേ ഏകേനപി പദേന ഗഹിതക്ഖന്ധസ്സ ദ്വീഹിപി പദേഹി ഗഹിതക്ഖന്ധാനം ഉപ്പാദോ വാ, നിരോധോ വാ ലബ്ഭതി, അയം **പരിപുണ്ണപഞ്ഹോ** നാമ. യായ പന പുച്ഛായ വിസ്സജ്ജനേ പടിക്ഖേപോ വാ, പടിസേധോ വാ ലബ്ഭതി, അയം

മോഘപഞ്ഹോ നാമ. യസ്മാ പനേസ അദസ്സിയമാനോ ന സക്കാ ജാനിതും, തസ്മാ നം ദസ്സയിസ്സാമ.

'യഥ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതി, തഥ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതീ'തി പുച്ഛായ താവ ഉപ്പജ്ജതീതി ഇമസ്മിം വിസ്സജ്ജനേ ഏകേനേവ പദേന ഗഹിതസ്സ വേദനാക്ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതി, ഇതി അയഞ്ചേവ അഞ്ഞോ ച ഏവരൂപോ പഞ്ഹോ പുരേപഞ്ഹോതി വേദിതബ്ബോ. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ'തി പുച്ഛായ പന 'ആമന്താ'തി ഇമസ്മിം വിസ്സജ്ജനേ ദ്വീഹി പദേഹി ഗഹിതാനം രൂപവേദനാക്ഖന്ധാനം യസ്സ കസ്സചി സത്തസ്സ അതീതേ ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതി. ഇതി അയഞ്ചേവ അഞ്ഞോ ച ഏവരൂപോ പഞ്ഹോ പച്ഛാപഞ്ഹോതി വേദിതബ്ബോ.

'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ'തി ഇമായ പന പഠമപുച്ഛായ 'അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താന'ന്തിആദികേ ഇമസ്മിം വിസ്സജ്ജനേ 'അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താനം തേസം രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തേസം വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ'തി ഇമസ്മിം കോട്ഠാസേ ഏകേനേവ പദേന ഗഹിതസ്സ രൂപക്ഖന്ധസ്സപി ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതി. 'പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനം തേസം രൂപക്ഖന്ധോ ച ഉപ്പജ്ജതി വേദനാക്ഖന്ധോ ച ഉപ്പജ്ജതീ'തി ഇമസ്മിം കോട്ഠാസേ ദ്വീഹിപി പദേഹി സങ്ഗഹിതാനം രൂപവേദനാക്ഖന്ധാനമ്പി ഉപ്പാദോ ലബ്ഭതി. ഇതി അയഞ്ചേവ അഞ്ഞോ ച ഏവരൂപോ പഞ്ഹോ പരിപുണ്ണപഞ്ഹോതി വേദിതബ്ബോ. പുരേപച്ഛാപഞ്ഹോതിപി ഏതസ്സേവ നാമം. ഏതസ്സ ഹി വിസ്സജ്ജനേ പുരിമകോട്ഠാസേ ഏകേന പദേന സങ്ഗഹിതസ്സ രൂപക്ഖന്ധസ്സേവ ഉപ്പാദോ ദസ്സിതോ. ദുതിയകോട്ഠാസേ ദ്വീഹി പദേഹി സങ്ഗഹിതാനം രൂപവേദനാക്ഖന്ധാനം. ഇമിനായേവ ച ലക്ഖണേന യത്ഥ ഏകേന പദേന സങ്ഗഹിതസ്സ ഖന്ധസ്സ ഉപ്പാദോ വാ നിരോധോ വാ ലബ്ഭതി, സോ പുരേപഞ്ഹോതി വുത്തോ. യത്ഥ ദ്വീഹിപി പദേഹി സങ്ഗഹിതാനം ഖന്ധാനം ഉപ്പാദോ വാ നിരോധോ വാ ലബ്ഭതി, സോ പച്ഛാപഞ്ഹോതി വുത്തോ.

'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാ'തി ഇമായ പന പുച്ഛായ 'നത്ഥീ'തി ഇമസ്മിം വിസ്സജ്ജനേ പടിക്ഖേപോ ലബ്ഭതി. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നിരുജ്ഝതീ'തി പുച്ഛായ 'നോ'തി ഇമസ്മിം വിസ്സജ്ജനേ പടിസേധോ ലബ്ഭതി. തസ്മാ അയഞ്ചേവ ദുവിധോ അഞ്ഞോ ച ഏവരൂപോ പഞ്ഹോ മോഘപഞ്ഹോതി വേദിതബ്ബോ. തുച്ഛപഞ്ഹോതിപി വുച്ചതി. ഏവം താവ ചത്താരോ പഞ്ഹാ വേദിതബ്ബാ.

പാളിഗതിയാ വിസ്സജ്ജനം, പടിവചനവിസ്സജ്ജനം, സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം, പടിക്ഖേപേന വിസ്സജ്ജനം, പടിസേധേന വിസ്സജ്ജനന്തി ഇമാനി പന പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി നാമ . തത്ഥ യം വിസ്സജ്ജനം പാളിപദമേവ ഹുത്വാ അത്ഥം വിസ്സജ്ജേതി, ഇദം **പാളിഗതിയാ വിസ്സജ്ജനം** നാമ. തം പുരേപഞ്ഹേ ലബ്ഭതി. 'യഥ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതി തഥ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതീ'തി ഹി പഞ്ഹേ 'ഉപ്പജ്ജതീ'തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം പാളിപദമേവ ഹുത്വാ അത്ഥം വിസ്സജ്ജയമാനം ഗതം, തസ്മാ ഏവരൂപേസു ഠാനേസു പാളിഗതിയാ വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. യം പന വിസ്സജ്ജനം പടിവചനഭാവേന അത്ഥം

വിസ്സജ്ജേതി, ഇദം **പടിവചനവിസ്സജ്ജനം** നാമ. തം പച്ഛാപഞ്ഹേ ലബ്ഭതി. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ'തി ഹി പഞ്ഹേ 'ആമന്താ'തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം പടിവചനവസേനേവ അത്ഥം വിസ്സജ്ജയമാനം ഗതം, തസ്മാ ഏവരൂപേസു ഠാനേസു പടിവചനവിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. യം വിസ്സജ്ജനം സരൂപേന ദസ്സേത്വാ അത്ഥം വിസ്സജ്ജേതി; ഇദം **സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം** നാമ. തം പരിപുണ്ണപഞ്ഹേ ലബ്ഭതി. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി; തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ'തി ഹി പഞ്ഹേ 'അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താന'ന്തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം 'ഇമേസം രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച വേദനാക്ഖന്ധോ, ഇമേസം രൂപക്ഖന്ധോ ച ഉപ്പജ്ജതി, വേദനാക്ഖന്ധോ ചാ'തി സരൂപദസ്സനേനേവ അത്ഥം വിസ്സജ്ജയമാനം ഗതം. തസ്മാ ഏവരൂപേസു ഠാനേസു സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. യം പന വിസ്സജ്ജനം തഥാരൂപസ്സ അത്ഥസ്സാഭാവതോ അത്ഥപടിക്ഖേപേന പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതി, ഇദം **പടിക്ഖേപേന വിസ്സജ്ജനം** നാമ. യം തഥാരൂപസ്സ അത്ഥസ്സ ഏകക്ഖണേ അലാഭതോ അത്ഥപടിസേധനേന പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജേതി, ഇദം **പടിസേധേന വിസ്സജ്ജനം** നാമ. തം മോഘപഞ്ഹേ ലബ്ഭതി. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥ, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജിത്ഥാ'തി ഹി പഞ്ഹേ 'നത്ഥീ'തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം; ഏവരൂപോ നാമ സത്തോ നത്ഥീതി അത്ഥപടിക്ഖേപേന പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജയമാനം ഗതം; തസ്മാ ഏവരൂപേസു ഠാനേസു പടിക്ഖേപേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. 'യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ നിരുജ്ഝതീ'തി പഞ്ഹേ പന 'നോ'തി ഇദം വിസ്സജ്ജനം ഏകസ്മിം പടിസന്ധിക്ഖണേ ഉപ്പാദേന സദ്ധിം നിരോധോ നാമ ന ലബ്ഭതീതി അത്ഥപടിസേധനേന പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജയമാനം ഗതം, തസ്മാ ഏവരൂപേസു ഠാനേസു പടിസേധേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി ഇമേ ചത്താരോ പഞ്ഹാ, ഇമാനി ച പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി, യേസു സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖിപിതബ്ബാനി, താനി ഏവം വേദിതബ്ബാനി - അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം ഠാനം, അസഞ്ഞസത്തേ തത്ഥാതി ഏകം, അസഞ്ഞസത്താനന്തി ഏകം; അസഞ്ഞസത്താ ചവന്താനന്തി ഏകം; അരൂപം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം, അരൂപേ തത്ഥാതി ഏകം, അരൂപാനന്തി ഏകം, അരൂപാ ചവന്താനന്തി ഏകം , അരൂപേ പച്ഛിമഭവികാനന്തി ഏകം, അരൂപേ പരിനിബ്ബന്താനന്തി ഏകം; യേ ച അരൂപം ഉപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തീതി ഏകം; പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം, പഞ്ചവോകാരേ തത്ഥാതി ഏകം, പഞ്ചവോകാരാനന്തി ഏകം പഞ്ചവോകാരാ ചവന്താനന്തി ഏകം, പഞ്ചവോകാരേ പച്ഛിമഭവികാനന്തി ഏകം, പഞ്ചവോകാരേ പരിനിബ്ബന്താനന്തി ഏകം; സുദ്ധാവാസം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം, സുദ്ധാവാസേ തത്ഥാതി ഏകം, സുദ്ധാവാസാനന്തി ഏകം, സുദ്ധാവാസേ പരിനിബ്ബന്താനന്തി ഏകം; സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം, സബ്ബേസം ചവന്താനന്തി ഏകം; സബ്ബസാധാരണവസേന പച്ഛിമഭവികാനന്തി ഏകം, പരിനിബ്ബന്താനന്തി ഏകം, ചതുവോകാരം പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഏകം, ചവന്താനന്തി ഏകം. ഏവം ഇമേസം ചതുന്നം പഞ്ഹാനം ഇമാനി പഞ്ച വിസ്സജ്ജനാനി ഇമേസു സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പക്ഖിപിത്വാ ഇമസ്മിം പവത്തിമഹാവാരേ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. ഏവം വിദിത്വാ ഹി പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജന്തേന സുവിസ്സജ്ജിതോ ഹോതി, അത്ഥഞ്ച വിനിച്ഛയന്തേന സുവിനിച്ഛിതോ ഹോതി.

തത്ഥായം നയോ - **യസ്സ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി യസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിതായ രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതി. **തസ്സ വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി വേദനാക്ഖന്ധോപി തസ്സ തസ്മിഞ്ഞേവ ഖണേ ഉപ്പജ്ജതീതി പുച്ഛതി. **അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താന**ന്തി അചിത്തകപടിസന്ധിവസേന അസഞ്ഞസത്തഭവം ഉപപജ്ജന്താനം. **തേസം രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി തേസം ഏകന്തേന രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതിയേവ. പവത്തേ ഉപ്പന്നാനം രൂപക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതിപി നിരുജ്ഝതിപി, തസ്മാ 'അസഞ്ഞസത്താന'ന്തി അവത്വാ'അസഞ്ഞസത്തം ഉപപജ്ജന്താന'ന്തി വുത്തം. **നോ ച തേസം വേദനാക്ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി അചിത്തകത്താ പന തേസം വേദനാക്ഖന്ധോ നുപ്പജ്ജതേവ. ഇദം സത്തവീസതിയാ ഠാനേസു പഠമേ ഠാനേ പരിപുണ്ണപഞ്ഹസ്സ പുരിമകോട്ഠാസേ സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം. **പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താന**ന്തി രൂപാരൂപമിസ്സകപടിസന്ധിവസേന പഞ്ചവോകാരഭവം ഉപപജ്ജന്താനം. **തേസം രൂപക്ഖന്ധോ ച ഉപ്പജ്ജതി, വേദനാക്ഖന്ധോ ചാ**തി തേസം ഏകന്തേന രൂപവേദനാക്ഖന്ധസങ്ഖാതാ ദ്വേപി ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തിയേവ. പവത്തേ പന തത്ഥ ഉപ്പന്നാനം തേ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തിപി നിരുജ്ഝന്തിപി, തസ്മാ 'പഞ്ചവോകാരാന'ന്തി അവത്വാ 'പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താന'ന്തി വുത്തം. ഇദം പഞ്ചവോകാരം ഉപപജ്ജന്താനന്തി ഠാനേ പരിപുണ്ണപഞ്ഹസ്സ പച്ഛിമകോട്ഠാസേ സരൂപദസ്സനേന വിസ്സജ്ജനം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബാനി വിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനി.

ഇദം പനേത്ഥ ഉപ്പാദനിരോധേസു നിയമലക്ഖണം - സകലേപി ഹി ഇമസ്മിം ഖന്ധയമകേ തത്ഥ തത്ഥ ഉപ്പന്നാനം പവത്തേ യാവ മരണാ ഖന്ധാനം അപരിയന്തേസു ഉപ്പാദനിരോധേസു വിജ്ജമാനേസുപി ലഹുപരിവത്താനം ധമ്മാനം വിനിബ്ഭോഗം കത്വാ ഉപ്പാദനിരോധേ ദസ്സേതും ന സുകരന്തി പവത്തിയം ഉപ്പാദനിരോധേ അനാമസിത്വാ അഭിനവം വിപാകവട്ടം നിപ്ഫാദയമാനേന നാനാകമ്മേന നിബ്ബത്താനം പടിസന്ധിഖന്ധാനം ഉപ്പാദം ദസ്സേതും സുഖന്തി പടിസന്ധികാലേ ഉപ്പാദവസേനേവ ഉപ്പാദവാരോ കഥിതോ. ഉപ്പന്നസ്സ പന വിപാകവട്ടസ്സ പരിയോസാനേന നിരോധം ദസ്സേതും സുഖന്തി മരണകാലേ നിരോധവസേന നിരോധവാരോ കഥിതോ.

കിം പനേത്ഥ പവത്തിയം ഉപ്പാദനിരോധാനം അനാമട്ഠഭാവേ പമാണന്തി? പാളിയേവ. പാളിയഞ്ഹി വിസേസേന ഉപ്പാദവാരസ്സ അനാഗതകാലവാരേ 'പച്ഛിമഭവികാനം തേസം രൂപക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതി, വേദനാക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതീ'തി അയം പാളി അതിപമാണമേവ. പച്ഛിമഭവികാനഞ്ഹി പവത്തേ രൂപാരൂപധമ്മാനം ഉപ്പജ്ജിതും യുത്തഭാവേ സതിപി 'രൂപക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതി, വേദനാക്ഖന്ധോ ച നുപ്പജ്ജിസ്സതീ'തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ വുത്തഭാവേന പവത്തേ ഉപ്പാദോ ന ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ. 'സുദ്ധാവാസേ പരിനിബ്ബന്താനം തേസം തത്ഥ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ ന നിരുജ്ഝിത്ഥ, നോ ച തേസം തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധോ ന നിരുജ്ഝതീ'തി അയം പന പാളി പവത്തേ നിരോധസ്സ അനാമട്ഠഭാവേ അതിവിയ പമാണം. സുദ്ധാവാസേ പരിനിബ്ബന്താനഞ്ഹി ചുതിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ ഠിതാനം പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ പവത്തേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധസഞ്ഞാക്ഖന്ധാനം ഗണനപഥോ നത്ഥി. 'ഏവം സന്തേപി തേസം തത്ഥ സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ ന നിരുജ്ഝിത്ഥാ'തി സന്നിട്ഠാനം കത്വാ വുത്തഭാവേന പവത്തേ നിരോധോ ന ഗഹിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ഏവമേത്ഥ ഉപ്പാദനിരോധേസു നിയമലക്ഖണം വിദിത്വാ പടിസന്ധിഉപ്പാദമേവ ചുതിനിരോധമേവ ച ഗഹേത്വാ തേസു തേസു ഠാനേസു ആഗതാനം വിസ്സജ്ജനാനം അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. സോ പന സക്കാ ആദിവിസ്സജ്ജനേ വുത്തനയേന സബ്ബത്ഥ വിദിതുന്തി വിസ്സജ്ജനപടിപാടിയാ ന വിത്ഥാരിതോ. ഇമിനാ പന ഏവം ദിന്നേനപി നയേന യോ ഏതേസം അത്ഥവിനിച്ഛയം ജാനിതും ന സക്കോതി, തേന ആചരിയേ പയിരുപാസിത്വാ സാധുകം സുത്വാപി ജാനിതബ്ബോ.

ഉപ്പാദസ്സ നിരോധസ്സ, ഉപ്പന്നഞ്ചാപി ഏകതോ;
നയസ്സ അനുലോമസ്സ, പടിലോമനയസ്സ ച.

വസേന യാനി ഖന്ധേസു, യമകാനി ച പഞ്ചസു;
പുഗ്ഗലം അഥ ഓകാസം, പുഗ്ഗലോകാസമേവ ച.

ആമസിത്വാ പവത്തേസു, ഠാനേസു കഥയീ ജിനോ;
തേസം പാളിവവത്ഥാനം, ദസ്സിതം അനുപുബ്ബതോ.

വിനിച്ഛയത്ഥം അത്ഥസ്സ, പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനാനി ച;
വിസ്സജ്ജനാനം ഠാനാനി, യാനി താനി ച സബ്ബസോ.

ദസ്സേത്വാ ഏകപഞ്ഹസ്മിം, യോജനാപി പകാസിതാ;
വിത്ഥാരേന ഗതേ ഏത്ഥ, പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനക്കമേ.

അത്ഥം വണ്ണയതാ കാതും, കിം നു സക്കാ ഇതോ പരം;
നയേന ഇമിനാ തസ്മാ, അത്ഥം ജാനന്തു പണ്ഡിതാതി.

പവത്തിമഹാവാരവണ്ണനാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൨൦൯-൨൧൪. തദനന്തരേ പരിഞ്ഞാവാരേപി ഛളേവ കാലഭേദാ. അനുലോമപടിലോമതോ ദ്വേയേവ നയാ. പുഗ്ഗലവാരോ, ഓകാസവാരോ, പുഗ്ഗലോകാസവാരോതി ഇമേസു പന തീസു പുഗ്ഗലവാരോവ ലബ്ഭതി, ന ഇതരേ ദ്വേ. കിം കാരണാ? സദിസവിസ്സജ്ജനതായ. യോ ഹി കോചി പുഗ്ഗലോ യത്ഥ കത്ഥചി ഠാനേ രൂപക്ഖന്ധം ചേ പരിജാനാതി, വേദനാക്ഖന്ധമ്പി പരിജാനാതിയേവ. വേദനാക്ഖന്ധം ചേ പരിജാനാതി, രൂപക്ഖന്ധമ്പി പരിജാനാതിയേവ. രൂപക്ഖന്ധം ചേ ന പരിജാനാതി, വേദനാക്ഖന്ധമ്പി ന പരിജാനാതിയേവ. വേദനാക്ഖന്ധം ചേ ന പരിജാനാതി, രൂപക്ഖന്ധമ്പി ന പരിജാനാതിയേവ. തസ്മാ തേസുപി 'യത്ഥ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതി, തത്ഥ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനാതീ'തി ആദിവസേന പുച്ഛം കത്വാ 'ആമന്താ'ത്വേവ വിസ്സജ്ജനം കാതബ്ബം . സിയാതി സദിസവിസ്സജ്ജനതായ തേ ഇധ ന ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ പരിഞ്ഞാകിച്ചം നാമ പുഗ്ഗലസ്സേവ ഹോതി, നോ ഓകാസസ്സ, പുഗ്ഗലോവ പരിജാനിതും സമത്ഥോ, നോ ഓകാസോതി പുഗ്ഗലവാരോവേത്ഥ ഗഹിതോ, ന ഓകാസവാരോ. തസ്സ പന അഗ്ഗഹിതത്താ തദനന്തരോ പുഗ്ഗലോകാസവാരോ ലബ്ഭമാനോപി ന ഗഹിതോ. യോ പനേസ

പുഗ്ഗലവാരോ ഗഹിതോ, തത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ രൂപക്ഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി, വേദനാക്ഖന്ധമൂലകാനി തീണി, സഞ്ഞാക്ഖന്ധമൂലകാനി ദ്വേ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധമൂലകം ഏകന്തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അനുലോമനയേ അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദസ യമകാനി. പടിലോമനയേ ദസാതി വീസതി. തഥാ സേസേസുപീതി ഏകേകസ്മിം കാലേ വീസതി വീസതി കത്വാ ഛസു കാലേസു വീസം യമകസതം, ചത്താരീസാനി ദ്വേ പുച്ഛാസതാനി, അസീത്യാധികാനി ചത്താരി അത്ഥസതാനി ച ഹോന്തീതി ഇദമേത്ഥ പാളിവവത്ഥാനം.

അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ അതീതാനാഗതപച്ചുപ്പന്നസങ്ഖാതാ തയോ അദ്ധാ പവത്തിവാരേ വിയ ചുതിപടിസന്ധിവസേന ന ലബ്ഭന്തി. പവത്തേ ചിത്തക്ഖണവസേനേവ ലബ്ഭന്തി. തേനേവേത്ഥ 'യോ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതി, സോ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനാതീ'തിആദീസു പുച്ഛാസു 'ആമന്താ'തി വിസ്സജ്ജനം കതം. ലോകുത്തരമഗ്ഗക്ഖണസ്മിഞ്ഹി നിബ്ബാനാരമ്മണേന ചിത്തേന പഞ്ചസു ഖന്ധേസു പരിഞ്ഞാകിച്ചനിബ്ബത്തിയാ യം കിഞ്ചി ഏകം ഖന്ധം പരിജാനന്തോ ഇതരമ്പി പരിജാനാതീതി വുച്ചതി. ഏവമേത്ഥ 'പരിജാനാതീ'തി പഞ്ഹേസു അനുലോമനയേ പരിഞ്ഞാകിച്ചസ്സ മത്ഥകപ്പത്തം അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിം സന്ധായ 'ആമന്താ'തി വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. പടിലോമനയേ പന 'ന പരിജാനാതീ'തി പഞ്ഹേസു പുഥുജ്ജനാദയോ സന്ധായ 'ആമന്താ'തി വുത്തം. 'പരിജാനിത്ഥാ'തി ഇമസ്മിം പന അതീതകാലവാരേ മഗ്ഗാനന്തരഅഗ്ഗഫലേ ഠിതോപി പരിഞ്ഞാകിച്ചസ്സ നിട്ഠിതത്താ പരിജാനിത്ഥയേവ നാമ.

൨൦൯. യോ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതി, സോ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനിത്ഥാതി പഞ്ഹേന അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിം പുച്ഛതി. യസ്മാ പനേസ ഖന്ധപഞ്ചകം പരിജാനാതിയേവ നാമ, ന താവ നിട്ഠിതപരിഞ്ഞാകിച്ചോ; തസ്മാ 'നോ'തി പടിസേധോ കതോ. ദുതിയപഞ്ഹേ പന **പരിജാനിത്ഥാ**തി അരഹന്തം പുച്ഛതി. യസ്മാ പനേസോ നിട്ഠിതപരിഞ്ഞാകിച്ചോ. നത്ഥി തസ്സ പരിഞ്ഞേയ്യം നാമ; തസ്മാ 'നോ'തി പടിസേധോ കതോ. പടിലോമനയവിസ്സജ്ജനേ പനേത്ഥ **അരഹാ രൂപക്ഖന്ധം ന പരിജാനാതീ**തി അരഹതോ പരിഞ്ഞായ അഭാവേന വുത്തം. **അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗീ വേദനാക്ഖന്ധം ന പരിജാനിത്ഥാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠസ്സ അനിട്ഠിതപരിഞ്ഞാകിച്ചതായ വുത്തം. ന കേവലഞ്ച വേദനാക്ഖന്ധമേവ, ഏകധമ്മമ്പി സോ ന പരിജാനിത്ഥേവ. ഇദം പന പുച്ഛാവസേന വുത്തം. **നോ ച രൂപക്ഖന്ധ**ന്തി ഇദമ്പി പുച്ഛാവസേനേവ വുത്തം. അഞ്ഞമ്പി പന സോ ഖന്ധം പരിജാനാതി.

൨൧൪-൨൧൫. യോ രൂപക്ഖന്ധം പരിജാനാതി, സോ വേദനാക്ഖന്ധം പരിജാനിസ്സതീതി ഏത്ഥ യസ്മാ മഗ്ഗട്ഠപുഗ്ഗലോ ഏകചിത്തക്ഖണികോ, തസ്മാ സോ പരിജാനിസ്സതീതി സങ്ഖം ന ഗച്ഛതി. തേന വുത്തം 'നോ'തി. **തേ രൂപക്ഖന്ധഞ്ച ന പരിജാനിത്ഥാ**തി പുച്ഛാസഭാഗേന വുത്തം, ന പരിജാനിംസൂതി പനേത്ഥ അത്ഥോ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ.

ഖന്ധയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. ആയതനയമകം

൧. പണ്ണത്തിഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൯. ഇദാനി മൂലയമകേ ദേസിതേയേവ കുസലാദിധമ്മേ ആയതനവസേനാപി സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ഖന്ധയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ആയതനയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ ഖന്ധയമകേ വുത്തനയേനേവ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. യഥേവ ഹി തത്ഥ പണ്ണത്തിവാരോ, പവത്തിവാരോ, പരിഞ്ഞാവാരോതി തയോ മഹാവാരാ ഹോന്തി, തഥാ ഇധാപി. വചനത്ഥോപി നേസം തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഇധാപി ച പണ്ണത്തിവാരോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസവസേന ദ്വിധാ വവത്ഥിതോ. ഇതരേ നിദ്ദേസവസേനേവ. 'തത്ഥ ദ്വാദസായതനാനീ'തി പദം ആദിം കത്വാ യാവ **നായതനാ ന മനോ**തി, താവ പണ്ണത്തിവാരസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **ദ്വാദസായതനാനീ**തി അയം യമകവസേന പുച്ഛിതബ്ബാനം ആയതനാനം ഉദ്ദേസോ. **ചക്ഖായതനം...പേ॰... ധമ്മായതന**ന്തി തേസഞ്ഞേവ പഭേദതോ നാമവവത്ഥാനം. യമകവസേന പുച്ഛാസുഖത്ഥഞ്ചേത്ഥ പഠമം പടിപാടിയാ അജ്ഝത്തരൂപായതനാനി വുത്താനി. പച്ഛാ ബാഹിരരൂപായതനാനി. പരിയോസാനേ മനായതനധമ്മായതനാനി.

യഥാ പന ഹേട്ഠാ ഖന്ധവസേന, ഏവമിധ ഇമേസം ആയതനാനം വസേന പദസോധനവാരോ, പദസോധനമൂലചക്കവാരോ, സുദ്ധായതനവാരോ, സുദ്ധായതനമൂലചക്കവാരോതി, ചത്താരോവ നയവാരാ ഹോന്തി. ഏകേകോ ചേത്ഥ അനുലോമപടിലോമവസേന ദുവിധോയേവ. തേസമത്ഥോ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. യഥാ പന ഖന്ധയമകേ പദസോധനവാരസ്സ അനുലോമവാരേ 'രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ, രൂപക്ഖന്ധോ രൂപ'ന്തിആദീനി പഞ്ച യമകാനി, തഥാ ഇധ 'ചക്ഖു, ചക്ഖായതനം; ചക്ഖായതനം; ചക്ഖൂ'തിആദീനി ദ്വാദസ. പടിലോമവാരേപി 'ന ചക്ഖു, ന ചക്ഖായതനം; ന ചക്ഖായതനം, ന ചക്ഖൂ'തിആദീനി ദ്വാദസ , പദസോധനമൂലചക്കവാരസ്സ പനേത്ഥ അനുലോമവാരേ ഏകേകായതനമൂലകാനി ഏകാദസ ഏകാദസ കത്വാ ദ്വത്തിംസസതം യമകാനി. പടിലോമവാരേപി ദ്വത്തിംസസതമേവ. സുദ്ധായതനവാരസ്സാപി അനുലോമവാരേ ദ്വാദസ, പടിലോമവാരേ ദ്വാദസ, സുദ്ധായതനമൂലചക്കവാരസ്സാപി അനുലോമവാരേ ഏകേകായതനമൂലകാനി ഏകാദസ ഏകാദസ കത്വാ ദ്വത്തിംസസതം യമകാനി. പടിലോമവാരേപി ദ്വത്തിംസസതമേവാതി ഏവമിധ ഛസത്തതാധികേഹി പഞ്ചഹി യമകസതേഹി, ദ്വിപഞ്ഞാസാധികേഹി ഏകാദസഹി പുച്ഛാസതേഹി, ചതുരാധികേഹി തേവീസായ അത്ഥസതേഹി ച പടിമണ്ഡിതോ പണ്ണത്തിവാരസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ വേദിതബ്ബോ.

പണ്ണത്തിഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

൧. പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧൦-൧൭. നിദ്ദേസവാരേ പന ഹേട്ഠാ ഖന്ധയമകസ്സ പണ്ണത്തിവാരനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞത്ര വിസേസാ. തത്രായം വിസേസോ - **ദിബ്ബചക്ഖൂ**തി ദുതിയവിജ്ജാഞാണം. **പഞ്ഞാചക്ഖൂ**തി

തതിയവിജ്ജാഞാണം. **ദിബ്ബസോത**ന്തി ദുതിയഅഭിഞ്ഞാഞാണം. **തണ്ഹാസോത**ന്തി തണ്ഹാവ. **അവസേസോ കായോ**തി നാമകായോ, രൂപകായോ, ഹത്ഥികായോ, അസ്സകായോതി ഏവമാദി. **അവസേസം രൂപ**ന്തി രൂപായതനതോ സേസം ഭൂതുപാദായരൂപഞ്ചേവ പിയരൂപസാതരൂപഞ്ച. **സീലഗന്ധോ**തിആദീനി വായനട്ഠേന സീലാദീനംയേവ നാമാനി. **അത്ഥരസോ**തിആദീനിപി സാധുമധുരട്ഠേന അത്ഥാദീനഞ്ഞേവ നാമാനി. **അവസേസോ ധമ്മോ**തി പരിയത്തിധമ്മാദിഅനേകപ്പഭേദോതി അയമേത്ഥ വിസേസോ.

പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൮-൨൧. ഇധാപി ച പവത്തിവാരസ്സ ഉപ്പാദവാരാദീസു തീസു അന്തരവാരേസു ഏകേകസ്മിം ഛളേവ കാലഭേദാ. തേസം ഏകേകസ്മിം കാലേ പുഗ്ഗലവാരാദയോ തയോ വാരാ. തേ സബ്ബേപി അനുലോമപടിലോമനയവസേന ദുവിധാവ ഹോന്തി. തത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ യഥാ ഖന്ധയമകേ രൂപക്ഖന്ധമൂലകാനി ചത്താരി, വേദനാക്ഖന്ധമൂലകാനി തീണി, സഞ്ഞാക്ഖന്ധമൂലകാനി ദ്വേ, സങ്ഖാരക്ഖന്ധമൂലകം ഏകന്തി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദസ യമകാനി ഹോന്തി. ഏവം ''യസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സോതായതനം ഉപ്പജ്ജതി; യസ്സ വാ പന സോതായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി; യസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഘാണായതനം, ജിവ്ഹായതനം, കായായതനം, രൂപായതനം, സദ്ദായതനം, ഗന്ധായതനം, രസായതനം, ഫോട്ഠബ്ബായതനം, മനായതനം, ധമ്മായതനം, ഉപ്പജ്ജതി; യസ്സ വാ പന ധമ്മായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ഏവം ചക്ഖായതനമൂലകാനി ഏകാദസ. ''യസ്സ സോതായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ഘാനായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തിആദിനാ നയേന സോതായതനമൂലകാനി ദസ; ഘാനായതനമൂലകാനി നവ, ജിവ്ഹായതനമൂലകാനി അട്ഠ; കായായതനമൂലകാനി സത്ത; രൂപായതനമൂലകാനി ഛ; സദ്ദായതനമൂലകാനി പഞ്ച; ഗന്ധായതനമൂലകാനി ചത്താരി; രസായതനമൂലകാനി തീണി; ഫോട്ഠബ്ബായതനമൂലകാനി ദ്വേ; മനായതനമൂലകം ഏകന്തി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ഛസട്ഠി യമകാനി ഹോന്തി.

തത്ഥ ചക്ഖായതനമൂലകേസു ഏകാദസസു ''യസ്സ ചക്ഖായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സോതായതനം, ഘാനായതനം, രൂപായതനം, മനായതനം, ധമ്മായതനം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ഇമാനി പഞ്ചേവ വിസ്സജ്ജിതാനി. തേസു പഠമം വിസ്സജ്ജേതബ്ബം താവ വിസ്സജ്ജിതം. ദുതിയം കിഞ്ചാപി പഠമേന സദിസവിസ്സജ്ജനം, ചക്ഖുസോതായതനാനം പവത്തിട്ഠാനേ പന ഘാനായതനസ്സ ന ഏകന്തേന പവത്തിതോ ''കഥം നു ഖോ ഏതം വിസ്സജ്ജേതബ്ബ''ന്തി വിമതിനിവാരണത്ഥം വിസ്സജ്ജിതം. രൂപായതനമനായതനധമ്മായതനേഹി സദ്ധിം തീണി യമകാനി അസദിസവിസ്സജ്ജനത്താ വിസ്സജ്ജിതാനി. സേസേസു ജിവ്ഹായതനകായായതനേഹി താവ സദ്ധിം ദ്വേ യമകാനി പുരിമേഹി ദ്വീഹി സദ്ധിം സദിസവിസ്സജ്ജനാനി. സദ്ദായതനസ്സ പടിസന്ധിക്ഖണേ അനുപ്പത്തിതോ തേന സദ്ധിം യമകസ്സ വിസ്സജ്ജനമേവ നത്ഥി. ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനേഹിപി സദ്ധിം തീണി യമകാനി പുരിമേഹി ദ്വീഹി സദിസവിസ്സജ്ജനാനേവ ഹോന്തീതി തന്തിയാ ലഹുഭാവത്ഥം സങ്ഖിത്താനി. സോതായതനമൂലകേസു യം ലബ്ഭതി ,

തം പുരിമേഹി സദിസവിസ്സജ്ജനമേവാതി ഏകമ്പി പാളിം നാരുള്ഹം. ഘാനായതനമൂലകേസു രൂപായതനേന സദ്ധിം ഏകം, മനായതനധമ്മായതനേഹി സദ്ധിം ദ്വേതി തീണി യമകാനി പാളിം ആരുള്ഹാനി. സേസാനി ഘാനായതനയമകേന സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ നാരുള്ഹാനി. തഥാ ജിവ്ഹായതനകായായതനമൂലകാനി. രൂപായതനമൂലകേസു മനായതനധമ്മായതനേഹി സദ്ധിം ദ്വേയേവ വിസ്സജ്ജിതാനി. ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബേഹി പന സദ്ധിം തീണി രൂപായതനമനായതനേഹി സദ്ധിം സദിസവിസ്സജ്ജനാനി. യഥേവ ഹേത്ഥ "സരൂപകാനം അചിത്തകാന"ന്തിആദി വുത്തം, തഥാ ഇധാപി "സരൂപകാനം അഗന്ധകാനം, അരസകാനം അഫോട്ഠബ്ബകാന"ന്തി യോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഗന്ധാദീനി ചേത്ഥ ആയതനഭൂതാനേവ അധിപ്പേതാനി. തസ്മാ "സരൂപകാനം സഗന്ധായതനാന"ന്തി ആയതനവസേനേത്ഥ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ.

സദ്ദായതനമൂലകാനി അത്ഥാഭാവതോ പാളിം നാരുള്ഹാനേവ. ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബമൂലകാനി ചത്താരി തീണി ദ്വേ ച ഹേട്ഠിമേഹി സദിസവിസ്സജ്ജനത്താ പാളിം നാരുള്ഹാനി. മനായതനമൂലകം വിസ്സജ്ജിതമേവാതി ഏവമേതാനി പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ കതിപയയമകവിസ്സജ്ജനേനേവ ഛസട്ഠിയമകാനി വിസ്സജ്ജിതാനി നാമ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. യഥാ ച പുഗ്ഗലവാരേ, ഏവം ഓകാസവാരേപി പുഗ്ഗലോകാസവാരേപി ഛസട്ഠീതി പച്ചുപ്പന്നകാലേ തീസു വാരേസു അനുലോമനയേ അട്ഠനവുതിസതം യമകാനി ഹോന്തി. യഥാ ച അനുലോമനയേ, ഏവം പടിലോമനയേപീതി സബ്ബാനിപി പച്ചുപ്പന്നകാലേ ഛന്നവുതാധികാനി തീണി യമകസതാനി ഹോന്തി. തേസു ദ്വാനവുതാധികാനി സത്ത പുച്ഛാസതാനി, ചതുരാസീതാധികാനി ച പന്നരസ അത്ഥസതാനി ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. ഏവം സേസേസുപി പഞ്ചസു കാലഭേദേസൂതി സബ്ബാനിപി ഛസത്തതാധികാനി തേവീസതി യമകസതാനി. തതോ ദിഗുണാ പുച്ഛാ, തതോ ദിഗുണാ അത്ഥാതി ഇദമേത്ഥ ഉപ്പാദവാരേ പാളിവവത്ഥാനം. നിരോധവാരഉപ്പാദനിരോധവാരേസുപി ഏസേവ നയോതി. സബ്ബസ്മിമ്പി പവത്തിവാരേ അട്ഠവീസാനി ഏകസത്തതി യമകസതാനി. തതോ ദിഗുണാ പുച്ഛാ, തതോ ദിഗുണാ അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. പാളി പന മനായതനം ധമ്മായതനഞ്ച ഏകസദിസം, നാനം നത്ഥി. ഉപരി പന "വാരസങ്ഖേപോ ഹോതീ"തിആദീനി വത്വാ തത്ഥ തത്ഥ സങ്ഖിത്താ. തസ്മാ യം തത്ഥ തത്ഥ സങ്ഖിത്തം, തം സബ്ബം അസമ്മുയ്ഹന്തേഹി സല്ലക്ഖേതബ്ബം.

അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ ഇദം നയമുഖം. **സചക്ഖുകാനം അസോതകാന**ന്തി അപായേ ജാതിബധിരഓപപാതികം സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി സചക്ഖുകോ അസോതകോ ഹുത്വാ ഉപപജ്ജതി. യഥാഹ - "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ കസ്സചി അപരാനി ദസായതനാനി പാതുഭവന്തി. ഓപപാതികാനം പേതാനം , ഓപപാതികാനം അസുരാനം, ഓപപാതികാനം തിരച്ഛാനഗതാനം, ഓപപാതികാനം നേരയികാനം; ജച്ചബധിരാനം ഉപപത്തിക്ഖണേ ദസായതനാനി പാതുഭവന്തി, ചക്ഖായതനം രൂപഘാനഗന്ധജിവ്ഹാരസകായഫോട്ഠബ്ബായതനം മനായതനം ധമ്മായതന"ന്തി. **സചക്ഖുകാനം സസോതകാന**ന്തി സുഗതിദുഗ്ഗതീസു പരിപുണ്ണായതനേ ച ഓപപാതികേ രൂപീബ്രഹ്മാനോ ച സന്ധായ വുത്തം. തേ ഹി സചക്ഖുകാ സസോതകാ ഹുത്വാ ഉപപജ്ജന്തി. യഥാഹ - "കാമധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ

കസ്സചി ഏകാദസായതനാനി പാതുഭവന്തി; കാമാവചരാനം ദേവാനം, പഠമകപ്പികാനം മനുസ്സാനം, ഓപപാതികാനം പേതാനം, ഓപപാതികാനം അസുരാനം, ഓപപാതികാനം തിരച്ഛാനഗതാനം, ഓപപാതികാനം നേരയികാനം, പരിപുണ്ണായതനാനം. രൂപധാതുയാ ഉപപത്തിക്ഖണേ പഞ്ചായതനാനി പാതുഭവന്തി, ചക്ഖായതനം രൂപസോതമനായതനം ധമ്മായതന''ന്തി.

അഘാനകാനന്തി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദയോ സന്ധായ വുത്തം. തേ ഹി സചക്ഖുകാ അഘാനകാ ഹുത്വാ ഉപപജ്ജന്തി. കാമധാതുയം പന അഘാനകോ ഓപപാതികോ നത്ഥി. യദി ഭവേയ്യ ''കസ്സചി അട്ഠായതനാനി പാതുഭവന്തീ''തി വദേയ്യ. യോ ഗബ്ഭസേയ്യകോ പന അഘാനകോ സിയാ, സോ ''സചക്ഖുകാന''ന്തി വചനതോ ഇധ അനധിപ്പേതോ. **സചക്ഖുകാനം സഘാനകാന**ന്തി ജച്ചബധിരമ്പി പരിപുണ്ണായതനമ്പി ഓപപാതികം സന്ധായ വുത്തം. **സഘാനകാനം അചക്ഖുകാന**ന്തി ജച്ചന്ധമ്പി ജച്ചബധിരമ്പി ഓപപാതികം സന്ധായ വുത്തമേവ. **സഘാനകാനം സചക്ഖുകാന**ന്തി പരിപുണ്ണായതനമേവ ഓപപാതികം സന്ധായ വുത്തം.

സരൂപകാനം അചക്ഖുകാനന്തി ഏത്ഥ ജച്ചന്ധജച്ചബധിരഓപപാതികേസു അഞ്ഞതരോപി ഗബ്ഭസേയ്യകോപി ലബ്ഭതിയേവ. **സചിത്തകാനം അചക്ഖുകാന**ന്തി ഏത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തേഹി ജച്ചന്ധാദീഹി തീഹി സദ്ധിം അരൂപിനോപി ലബ്ഭന്തി. **അചക്ഖുകാന**ന്തി ഏത്ഥ പുരിമപദേ വുത്തേഹി ചതൂഹി സദ്ധിം അസഞ്ഞസത്താപി ലബ്ഭന്തി. **സരൂപകാനം അഘാനകാന**ന്തി ഏത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകാ ച അസഞ്ഞസത്താ ച സേസരൂപീബ്രഹ്മാനോ ച ലബ്ഭന്തി. **സചിത്തകാനം അഘാനകാന**ന്തി ഏത്ഥ ഗബ്ഭസേയ്യകാ ച രൂപാരൂപബ്രഹ്മാനോ ച ലബ്ഭന്തി. **അചിത്തകാനം അരൂപകാന**ന്തിപദേസു പന ഏകവോകാരചതുവോകാരസത്താവ ലബ്ഭന്തീതി ഇമിനാ നയേന സബ്ബേസു പുഗ്ഗലവാരേസു പുഗ്ഗലവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ.

൨൨-൨൭൪. ഓകാസവാരേ **യത്ഥ ചക്ഖായതന**ന്തി രൂപീബ്രഹ്മലോകം പുച്ഛതി. തേനേവ **ആമന്താ**തി വുത്തം . തസ്മിഞ്ഹി തലേ നിയമതോ താനി ആയതനാനി പടിസന്ധിയം ഉപ്പജ്ജന്തി. ഇദമേത്ഥ നയമുഖം. ഇമിനാ നയമുഖേന സകലേപി പവത്തിവാരേ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പരിഞ്ഞാവാരോ ഖന്ധയമകേ വുത്തനയോയേവാതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ.

ആയതനയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ർ. ധാതുയമകം

൧-൧൬. ഇദാനി തേയേവ മൂലയമകേ ദേസിതേ കുസലാദിധമ്മേ ധാതുവസേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ആയതനയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ധാതുയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ ആയതനയമകേ വുത്തനയേനേവ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. ഇധാപി ഹി പണ്ണത്തിവാരാദയോ തയോ മഹാവാരാ, അവസേസാ അന്തരവാരാ ച സദ്ധിം കാലപ്പഭേദാദീഹി ആയതനയമകേ ആഗതസദിസായേവ. ഇധാപി ച യമകപുച്ഛാസുഖത്ഥം പടിപാടിയാ അജ്ഝത്തികബാഹിരാ രൂപധാതുയോവ വത്വാ വിഞ്ഞാണധാതുയോ വുത്താ. ധാതൂനം പന ബഹുത്താ ഇധ ആയതനയമകതോ ബഹുതരാനി യമകാനി, യമകദിഗുണാ പുച്ഛാ, പുച്ഛാദിഗുണാ ച അത്ഥാ ഹോന്തി. തത്ഥ ചക്ഖുധാതുമൂലകാദീസു യമകേസു ലബ്ഭമാനാനം യമകാനം അത്ഥവിനിച്ഛയോ ആയതനയമകേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തംസദിസായേവ ഹേത്ഥ അത്ഥഗതി, തേനേവ ച കാരണേന പാളിപി സങ്ഖിത്താ. പരിഞ്ഞാവാരോ പാകതികോയേവാതി.

ധാതുയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൫. സച്ചയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ

൧-൯. ഇദാനി തേയേവ മൂലയമകേ ദേസിതേ കുസലാദിധമ്മേ സച്ചവസേന സങ്ഗണ്ഹിത്വാ ധാതുയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ സച്ചയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ പണ്ണത്തിവാരാദയോ തയോ മഹാവാരാ അന്തരവാരാദയോ ച അവസേസപ്പഭേദാ വേദിതബ്ബാ. പണ്ണത്തിവാരേ പനേത്ഥ ചതുന്നം സച്ചാനം വസേന പദസോധനവാരോ, പദസോധനമൂലചക്കവാരോ, സുദ്ധസച്ചവാരോ, സുദ്ധസച്ചമൂലചക്കവാരോതി ഇമേസു ചതൂസു വാരേസു യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൧൦-൨൭. പണ്ണത്തിവാരനിദ്ദേസേ പന **അവസേസം ദുക്ഖസച്ചന്തി** ദുക്ഖവേദനായ ചേവ തണ്ഹായ ച വിനിമുത്താ തേഭൂമകധമ്മാ വേദിതബ്ബാ. **അവസേസോ സമുദയോതി** സച്ചവിഭങ്ഗേ നിദ്ദിട്ഠകാമാവചരകുസലാദിഭേദോ ദുക്ഖസച്ചസ്സ പച്ചയോ. **അവസേസോ നിരോധോതി** തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛേദപടിപസ്സദ്ധിനിരോധോ ചേവ ഖണഭങ്ഗനിരോധോ ച. **അവസേസോ മഗ്ഗോതി** ''തസ്മിം ഖോ പന സമയേ പഞ്ചങ്ഗികോ മഗ്ഗോ ഹോതി, അട്ഠങ്ഗികോ മഗ്ഗോ, മിച്ഛാമഗ്ഗോ, ജങ്ഘമഗ്ഗോ, സകടമഗ്ഗോ''തി ഏവമാദികോ.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൨൭-൧൬൪. പവത്തിവാരേ പനേത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ ''യസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി; യസ്സ വാ പന സമുദയസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ''തി ദുക്ഖസച്ചമൂലകേഹി തീഹി, സമുദയസച്ചമൂലകേഹി ദ്വീഹി, നിരോധസച്ചമൂലകേന ഏകേനാതി ലബ്ഭമാനഞ്ച അലബ്ഭമാനഞ്ച ഗഹേത്വാ പാളിവസേന ഛഹി യമകേഹി ഭവിതബ്ബം. തേസു യസ്മാ നിരോധസ്സ നേവ ഉപ്പാദോ, ന നിരോധോ യുജ്ജതി, തസ്മാ ദുക്ഖസച്ചമൂലകാനി സമുദയസച്ചമഗ്ഗസച്ചേഹി സദ്ധിം ദ്വേ, സമുദയസച്ചമൂലകം മഗ്ഗസച്ചേന സദ്ധിം ഏകന്തി തീണി യമകാനി ആഗതാനി. തസ്സ പടിലോമനയേപി ഓകാസവാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ സബ്ബവാരേസു തിണ്ണം തിണ്ണം യമകാനം വസേന യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ. അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ ഇദം ലക്ഖണം - ഇമസ്സ ഹി സച്ചയമകസ്സ പവത്തിവാരേ നിരോധസച്ചം താവ ന ലബ്ഭതേവ. സേസേസു പന തീസു സമുദയസച്ചമഗ്ഗസച്ചാനി ഏകന്തേന പവത്തിയംയേവ ലബ്ഭന്തി. ദുക്ഖസച്ചം ചുതിപടിസന്ധീസുപി പവത്തേപി ലബ്ഭതി. പച്ചുപ്പന്നാദയോ പന തയോ കാലാ ചുതിപടിസന്ധീനമ്പി പവത്തിയാപി വസേന ലബ്ഭന്തി. ഏവമേത്ഥ യം യം ലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ വസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രിദം നയമുഖം - **സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനന്തി** അന്തമസോ സുദ്ധാവാസാനമ്പി. തേപി ഹി ദുക്ഖസച്ചേനേവ ഉപപജ്ജന്തി.

തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സാതി ഇദം ദുക്ഖസച്ചസമുദയസച്ചേസു ഏകകോട്ഠാസസ്സ ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തസ്മാ പഞ്ചവോകാരവസേനേവ ഗഹേതബ്ബം. ചതുവോകാരേ പന തണ്ഹാവിപ്പയുത്തസ്സ ഫലസമാപത്തിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഏകമ്പി സച്ചം നുപ്പജ്ജതി. ഇദം ഇധ ന ഗഹേതബ്ബം. **തേസം ദുക്ഖസച്ചഞ്ചാ**തി തസ്മിഞ്ഹി ഖണേ തണ്ഹം ഠപേത്വാ സേസം ദുക്ഖസച്ചം നാമ ഹോതീതി സന്ധായേതം വുത്തം. മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ പന രൂപമേവ ദുക്ഖസച്ചം നാമ. സേസാ മഗ്ഗസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാ സച്ചവിനിമുത്താ. തേനേവ കാരണേന "അരൂപേ മഗ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം മഗ്ഗസച്ചം ഉപ്പജ്ജതി, നോ ച തേസം ദുക്ഖസച്ചം ഉപ്പജ്ജതീ"തി വുത്തം. **സബ്ബേസം ഉപപജ്ജന്താനം പവത്തേ തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം തത്ഥാ**തി തേസം തസ്മിം ഉപപത്തിക്ഖണേ തണ്ഹാവിപ്പയുത്തചിത്തുപ്പത്തിക്ഖണേ ചാതി ഏവമേത്ഥ ഖണവസേന ഓകാസോ വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഏസേവ നയോ. **അനഭിസമേതാവീന**ന്തി ചതുസച്ചപടിവേധസങ്ഖാതം അഭിസമയം അപ്പത്തസത്താനം. **അഭിസമേതാവീന**ന്തി അഭിസമിതസച്ചാനന്തി. ഇമിനാ നയമുഖേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ.

൩. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൧൬൯-൧൭൦. പരിഞ്ഞാവാരേ പന ഞാതപരിഞ്ഞാ, തീരണപരിഞ്ഞാ, പഹാനപരിഞ്ഞാതി തിസ്സോപേത്ഥ പരിഞ്ഞായോ ലബ്ഭന്തി. യസ്മാ ച ലോകുത്തരധമ്മേസു പരിഞ്ഞാ നാമ നത്ഥി; തസ്മാ ഇധ ദ്വേ സച്ചാനി ഗഹിതാനി. തത്ഥ **ദുക്ഖസച്ചം പരിജാനാതീ**തി ഞാതതീരണപരിഞ്ഞാവസേനേവ വുത്തം. **സമുദയസച്ചം പജഹതീ**തി ഞാതപഹാനപരിഞ്ഞാവസേന. ഇതി ഇമാസം പരിഞ്ഞാനം വസേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ.

സച്ചയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ന്ന. സങ്ഖാരയമകം

൧. പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി തേസഞ്ഞേവ മൂലയമകേ ദേസിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം ലബ്ഭമാനവസേന ഏകദേസം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ സച്ചയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ സങ്ഖാരയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ പണ്ണത്തിവാരാദയോ തയോ മഹാവാരാ, അന്തരവാരാദയോ ച അവസേസപഭേദാ വേദിതബ്ബാ. അയം പനേത്ഥ വിസേസോ - പണ്ണത്തിവാരേ താവ യഥാ ഹേട്ഠാ ഖന്ധാദയോ ധമ്മേ ഉദ്ദിസിത്വാ ''രൂപം രൂപക്ഖന്ധോ; ചക്ഖു ചക്ഖായതനം; ചക്ഖു ചക്ഖുധാതു; ദുക്ഖം ദുക്ഖസച്ച''ന്തി പദസോധനവാരോ ആരദ്ധോ. തഥാ അനാരഭിത്വാ ''അസ്സാസപസ്സാസാ കായസങ്ഖാരോ''തി പഠമം തയോപി സങ്ഖാരാ വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ.

തത്ഥ കായസ്സ സങ്ഖാരോ **കായസങ്ഖാരോ**. ''അസ്സാസപസ്സാസാ കായികാ, ഏതേ ധമ്മാ കായപ്പടിബദ്ധാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮ അത്ഥതോ സമാനം) ഹി വചനതോ കാരണഭൂതസ്സ കരജകായസ്സ ഫലഭൂതോ ഏവ സങ്ഖാരോതി കായസങ്ഖാരോ. അപരോ നയോ - സങ്ഖരിയതീതി സങ്ഖാരോ. കേന സങ്ഖരിയതീതി? കായേന. അയഞ്ഹി വാതോ വിയ ഭസ്താ‌യ കരജകായേന സങ്ഖരിയതീതി. ഏവമ്പി കായസ്സ സങ്ഖാരോതി കായസങ്ഖാരോ. കായേന കതോ അസ്സാസപസ്സാസവാതോതി അത്ഥോ. ''പുബ്ബേവ ഖോ, ആവുസോ വിസാഖ, വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാചം ഭിന്ദതി, തസ്മാ വിതക്കവിചാരാ വചീസങ്ഖാരോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮) വചനതോ പന സങ്ഖരോതീതി സങ്ഖാരോ. കിം സങ്ഖരോതി? വചിം. വചിയാ സങ്ഖാരോതി **വചീസങ്ഖാരോ**. വചീഭേദസമുട്ഠാപകസ്സ വിതക്കവിചാരദ്വയസ്സേതം നാമം. ''സഞ്ഞാ ച വേദനാ ച ചേതസികാ ഏതേ ധമ്മാ ചിത്തപടിബദ്ധാ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൩; സം॰ നി॰ ൪.൩൪൮) വചനതോയേവ പന തതിയപദേപി സങ്ഖരിയതീതി സങ്ഖാരോ. കേന സങ്ഖരിയതി? ചിത്തേന. കരണത്ഥേ സാമിവചനം കത്വാ ചിത്തസ്സ സങ്ഖാരോതി **ചിത്തസങ്ഖാരോ**. സബ്ബേസമ്പി ചിത്തസമുട്ഠാനാനം ചേതസികധമ്മാനമേതം അധിവചനം. വിതക്കവിചാരാനം പന വചീസങ്ഖാരഭാവേന വിസും ഗഹിതത്താ ''ഠപേത്വാ വിതക്കവിചാരേ''തി വുത്തം.

൨-൭. ഇദാനി **കായോ കായസങ്ഖാരോ**തി പദസോധനവാരോ ആരദ്ധോ. തസ്സ അനുലോമനയേ തീണി, പടിലോമനയേ തീണീതി ഛ യമകാനി. പദസോധനമൂലചക്കവാരേ ഏകേകസങ്ഖാരമൂലകാനി ദ്വേ ദ്വേ കത്വാ അനുലോമനയേ ഛ, പടിലോമനയേ ഛാതി ദ്വാദസ യമകാനി. സുദ്ധസങ്ഖാരവാരേ പന യഥാ സുദ്ധഖന്ധവാരാദീസു ''രൂപം ഖന്ധോ, ഖന്ധാ രൂപം; ചക്ഖു ആയതനം, ആയതനാ ചക്ഖൂ''തിആദിനാ നയേന യമകാനി വുത്താനി. ഏവം ''കായോ സങ്ഖാരോ, സങ്ഖാരാ കായോ''തി അവത്വാ ''കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ, വചീസങ്ഖാരോ കായസങ്ഖാരോ''തിആദിനാ നയേന കായസങ്ഖാരമൂലകാനി ദ്വേ, വചീസങ്ഖാരമൂലകം ഏകന്തി അനുലോമേ തീണി, പടിലോമേ തീണീതി സബ്ബാനിപി സുദ്ധികവാരേ ഛ യമകാനി വുത്താനി. കിം കാരണാ?

സുദ്ധികഏ്കേകപദവസേന അത്ഥാഭാവതോ. യഥാ ഹി ഖന്ധയമകാദീസു രൂപാദിവിസിട്ഠാനം ഖന്ധാനം ചക്ഖാദിവിസിട്ഠാനഞ്ച ആയതനാദീനം അധിപ്പേതത്താ ''രൂപം ഖന്ധോ , ഖന്ധാ രൂപം, ചക്ഖു ആയതനം, ആയതനാ ചക്ഖൂ''തി സുദ്ധികഏ്കേകപദവസേന അത്ഥോ അത്ഥി. ഏവമിധ ''കായോ സങ്ഖാരോ, സങ്ഖാരാ കായോ''തി നത്ഥി. കായസങ്ഖാരോതി പന ദ്വീഹിപി പദേഹി ഏ്കോവ അത്ഥോ ലബ്ഭതി. അസ്സാസോ വാ പസ്സാസോ വാതി സുദ്ധികഏ്കേകപദവസേന അത്ഥാഭാവതോ ''കായോ സങ്ഖാരോ, സങ്ഖാരാ കായോ''തി ന വുത്തം. ''കായോ കായസങ്ഖാരോ''തിആദി പന വത്തബ്ബം സിയാ. തമ്പി കായവചീചിത്തപദേഹി ഇധ അധിപ്പേതാനം സങ്ഖാരാനം അഗ്ഗഹിതത്താ ന യുജ്ജതി. സുദ്ധസങ്ഖാരവാരോ ഹേസ. പദസോധനേ പന വിനാപി അത്ഥേന വചനം യുജ്ജതീതി തത്ഥ സോ നയോ ഗഹിതോവ. ഇധ പന കായസങ്ഖാരസ്സ വചീസങ്ഖാരാദീഹി, വചീസങ്ഖാരസ്സ ച ചിത്തസങ്ഖാരാദീഹി, ചിത്തസങ്ഖാരസ്സ ച കായസങ്ഖാരാദീഹി, അഞ്ഞത്താ ''കായസങ്ഖാരോ വചീസങ്ഖാരോ, വചീസങ്ഖാരോ, കായസങ്ഖാരോ''തി ഏ്കേകസങ്ഖാരമൂലകാനി ദ്വേ ദ്വേ കത്വാ ഛ യമകാനി യുജ്ജന്തി. തേസു അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന തീണേവ ലബ്ഭന്തി. തസ്മാ താനേവ ദസ്സേതും അനുലോമനയേ തീണി, പടിലോമനയേ തീണീതി ഛ യമകാനി വുത്താനി. സുദ്ധസങ്ഖാരമൂലചക്കവാരോ പനേത്ഥ ന ഗഹിതോതി. ഏവം പണ്ണത്തിവാരസ്സ ഉദ്ദേസവാരോ വേദിതബ്ബോ.

൮-൯. നിദ്ദേസവാരേ പനസ്സ അനുലോമേ താവ യസ്മാ ന കായാദയോവ കായസങ്ഖാരാദീനം നാമം, തസ്മാ **നോ**തി പടിസേധോ കതോ. പടിലോമേ **ന കായോ ന കായസങ്ഖാരോ**തി യോ ന കായോ സോ കായസങ്ഖാരോപി ന ഹോതീതി പുച്ഛതി. **കായസങ്ഖാരോ ന കായോ കായസങ്ഖാരോ**തി കായസങ്ഖാരോ കായോ ന ഹോതി, കായസങ്ഖാരോയേവ പനേസോതി അത്ഥോ. **അവസേസ**ന്തി ന കേവലം സേസസങ്ഖാരദ്വയമേവ. കായസങ്ഖാരവിനിമുത്തം പന സേസം സബ്ബമ്പി സങ്ഖതാസങ്ഖതപണ്ണത്തിഭേദം ധമ്മജാതം നേവ കായോ, ന കായസങ്ഖാരോതി ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൯. പവത്തിവാരേ പനേത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ ''യസ്സ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വചീസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതീ''തി കായസങ്ഖാരമൂലകാനി ദ്വേ, വചീസങ്ഖാരമൂലകം ഏകന്തി തീണേവ യമകാനി ലബ്ഭന്തി; താനി ഗഹിതാനേവ. തസ്സ പടിലോമനയേപി ഓകാസവാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ സബ്ബവാരേസു തിണ്ണം തിണ്ണം യമകാനം വസേന യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ ഇദം ലക്ഖണം - ഇമസ്മിഞ്ഹി സങ്ഖാരയമകേ ''അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ വിതക്കവിചാരാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ''തിആദിവചനതോ പച്ചുപ്പന്നാദികാലഭേദോ പവത്തിവസേനാപി ഗഹേതബ്ബോ, ന ചുതിപടിസന്ധിവസേനേവ. ''ദുതിയജ്ഝാനേ തതിയജ്ഝാനേ

തത്ഥ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതീ”തിആദിവചനതോ ച ഝാനമ്പി ഓകാസവസേന ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവമേത്ഥ യം യം ലബ്ഭതി, തസ്സ തസ്സ വസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രിദം നയമുഖം - **വിനാ വിതക്കവിചാരേഹീ**തി ദുതിയതതിയജ്ഝാനവസേന വുത്തം. **തേസന്തി** തേസം ദുതിയതതിയജ്ഝാനസമങ്ഗീനം. **കാമാവചരാനന്തി** കാമാവചരേ ഉപ്പന്നസത്താനം. രൂപാവചരദേവാനം പന അസ്സാസപസ്സാസാ നത്ഥി. അരൂപാവചരാനം രൂപമേവ നത്ഥി. **വിനാ അസ്സാസപസ്സാസേഹീ**തി രൂപാരൂപഭവേസു നിബ്ബത്തസത്താനം വിതക്കവിചാരുപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം.

൨൧. **പഠമജ്ഝാനേ കാമാവചരേ**തി കാമാവചരഭൂമിയം ഉപ്പന്നേ പഠമജ്ഝാനേ. അങ്ഗമത്തവസേന ചേത്ഥ പഠമജ്ഝാനം ഗഹേതബ്ബം, ന അപ്പനാവസേനേവ. അനപ്പനാപത്തേപി ഹി സവിതക്കസവിചാരചിത്തേ ഇദം സങ്ഖാരദ്വയം ഉപ്പജ്ജതേവ.

൨൪. **ചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ**തി ഇദം കായസങ്ഖാരസ്സ ഏകന്തചിത്തസമുട്ഠാനത്താ വുത്തം. ഉപ്പജ്ജമാനമേവ ഹി ചിത്തം രൂപം വാ അരൂപം വാ സമുട്ഠാപേതി, ന ഭിജ്ജമാനം.

൩൭. **സുദ്ധാവാസാനം ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ**തി പടിസന്ധിതോ ദുതിയേ ഭവങ്ഗചിത്തേ. കാമഞ്ചേതം പടിസന്ധിചിത്തേപി വത്തമാനേ തേസം തത്ഥ നുപ്പജ്ജിത്ഥേവ. യാവ പന അബ്ബോകിണ്ണം വിപാകചിത്തം വത്തതി, താവ നുപ്പജ്ജിത്ഥേവ നാമാതി ദസ്സനത്ഥമേതം വുത്തം. യസ്സ വാ ഝാനസ്സ വിപാകചിത്തേന തേ നിബ്ബത്താ, തം സതസോപി സഹസ്സസോപി ഉപ്പജ്ജമാനം പഠമചിത്തമേവ. വിപാകചിത്തേന പന വിസദിസം ഭവനികന്തിയാ ആവജ്ജനചിത്തം ദുതിയചിത്തം നാമ. തം സന്ധായേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൪൪. **പച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗീന**ന്തി സബ്ബപച്ഛിമേന അപ്പടിസന്ധികചിത്തേന സമങ്ഗീഭൂതാനം ഖീണാസവാനം. **അവിതക്കഅവിചാരം പച്ഛിമചിത്ത**ന്തി രൂപാവചരാനം ദുതിയജ്ഝാനികാദിചുതിചിത്തവസേന, അരൂപാവചരാനഞ്ച ചതുത്ഥജ്ഝാനികചുതിചിത്തവസേനേതം വുത്തം. **തേസന്തി** തേസം പച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗീആദീനം.

൭൯. **യസ്സ കായസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതി, തസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതീ**തി ഏത്ഥ നിയമതോ കായസങ്ഖാരസ്സ ചിത്തസങ്ഖാരേന സദ്ധിം ഏകക്ഖണേ നിരുജ്ഝനതോ ആമന്താതി പടിവചനം ദിന്നം. ന ചിത്തസങ്ഖാരസ്സ കായസങ്ഖാരേന സദ്ധിം. കിം കാരണാ? ചിത്തസങ്ഖാരോ ഹി കായസങ്ഖാരേന വിനാപി ഉപ്പജ്ജതി ച നിരുജ്ഝതി ച. കായസങ്ഖാരോ പന ചിത്തസമുട്ഠാനോ അസ്സാസപസ്സാസവാതോ. ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ച ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ യാവ അഞ്ഞാനി സോളസചിത്താനി ഉപ്പജ്ജന്തി, താവ തിട്ഠതി. തേസം സോളസന്നം സബ്ബപച്ഛിമേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതീതി യേന ചിത്തേന സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജതി, തതോ പട്ഠായ സത്തരസമേന സദ്ധിം നിരുജ്ഝതി. ന കസ്സചി ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ വാ ഠിതിക്ഖണേ വാ നിരുജ്ഝതി, നാപി ഠിതിക്ഖണേ വാ ഭങ്ഗക്ഖണേ വാ ഉപ്പജ്ജതി. ഏസാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ധമ്മതാതി

നിയമതോ ചിത്തസങ്ഖാരേന സദ്ധിം ഏകക്ഖണേ നിരുജ്ഝനതോ ആമന്താതി വുത്തം. യം പന വിഭങ്ഗപ്പകരണസ്സ സീഹളട്ഠകഥായം "ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം സത്തരസമസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരുജ്ഝതീ"തി വുത്തം, തം ഇമായ പാളിയാ വിരുജ്ഝതി. അട്ഠകഥാതോ ച പാളിയേവ ബലവതരാതി പാളിയം വുത്തമേവ പമാണം.

൧൨൭. **യസ്സ കായസങ്ഖാരോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ വചീസങ്ഖാരോ നിരുജ്ഝതീതി** എത്ഥ യസ്മാ കായസങ്ഖാരോ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജതി, ന ച തസ്മിം ഖണേ വിതക്കവിചാരാ നിരുജ്ഝന്തി, തസ്മാ നോതി പടിസേധോ കതോതി. ഇമിനാ നയമുഖേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. പരിഞ്ഞാവാരോ പാകതികോയേവാതി.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ.

സങ്ഖാരയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൭. അനുസയയമകം

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി തേസഞ്ഞേവ മൂലയമകേ ദേസിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം ലബ്ഭമാനവസേന ഏകദേസം സങ്ഗണ്ഹിത്വാ സങ്ഖാരയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ അനുസയയമകസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ പാളിവവത്ഥാനം താവ വേദിതബ്ബം - ഇമസ്മിഞ്ഹി അനുസയയമകേ ഖന്ധയമകാദീസു വിയ ദേസനം അകത്വാ അഞ്ഞേന നയേന പാളിദേസനാ കതാ. കഥം? പഠമം താവ പരിച്ഛേദതോ, ഉദ്ദേസതോ, ഉപ്പത്തിട്ഠാനതോതി തീഹാകാരേഹി അനുസയേ ഗഹാപേതും പരിച്ഛേദവാരോ, പരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരോ, ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരോതി, തയോ വാരാ ദേസിതാ. തതോ സത്തന്നം മഹാവാരാനം വസേന അനുസയേ യോജേത്വാ യമകദേസനാ കതാ. തത്ഥ **സത്താനുസയാതി** അയം ''സത്തേവ, ന തതോ ഉദ്ധം, ന ഹേട്ഠാ''തി ഗണനപരിച്ഛേദേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ അനുസയാനം ദേസിതത്താ പരിച്ഛേദവാരോ നാമ. **കാമരാഗാനുസയോ...പേ॰... അവിജ്ജാനുസയോ**തി അയം പരിച്ഛേദവാരേന പരിച്ഛിന്നാനം നാമമത്തം ഉദ്ദിസിത്വാ ''ഇമേ നാമ തേ''തി ദേസിതത്താ പരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരോ നാമ. **കത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി...പേ॰... ഏത്ഥ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതീ**തി അയം ''ഇമേസു നാമ ഠാനേസു ഇമേ അനുസയാ അനുസേന്തി''തി ഏവം തേസംയേവ ഉപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ ദേസിതത്താ ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരോ നാമ.

യേസം പന സത്തന്നം മഹാവാരാനം വസേന അനുസയേ യോജേത്വാ യമകദേസനാ കതാ, തേസം ഇമാനി നാമാനി - അനുസയവാരോ, സാനുസയവാരോ, പജഹനവാരോ, പരിഞ്ഞാവാരോ, പഹീനവാരോ, ഉപ്പജ്ജനവാരോ ധാതുവാരോതി. തേസു പഠമോ അനുസയവാരോ. സോ അനുലോമപടിലോമനയവസേന ദുവിധോ ഹോതി.

തത്ഥ അനുലോമനയേ ''യസ്സ അനുസേതി, യത്ഥ അനുസേതി, യസ്സ യത്ഥ അനുസേതീ''തി പുഗ്ഗലോകാസതദുഭയവസേന തയോ അന്തരവാരാ ഹോന്തി. തേസു പഠമേ പുഗ്ഗലവാരേ ''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ അനുസേതി; യസ്സ വാ പന പടിഘാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി; യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ മാനാനുസയോ, ദിട്ഠാനുസയോ, വിചികിച്ഛാനുസയോ, ഭവരാഗാനുസയോ, അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതി. യസ്സ വാ പന അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ''തി കാമരാഗാനുസയമൂലകാനി ഛ യമകാനി. പുന അഗഹിതഗ്ഗഹണവസേന പടിഘാനുസയമൂലകാനി പഞ്ച, മാനാനുസയമൂലകാനി ചത്താരി, ദിട്ഠാനുസയമൂലകാനി തീണി, വിചികിച്ഛാനുസയമൂലകാനി ദ്വേ, ഭവരാഗാനുസയമൂലകം ഏകന്തി ഏവം സബ്ബാനിപി ഏകമൂലകാനി ഏകവീസതി. പുന ''യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ച പടിഘാനുസയോ ച അനുസേന്തീ''തി ഏവം ആഗതാനി ദുകമൂലകാനി പഞ്ച, തികമൂലകാനി ചത്താരി, ചതുക്കമൂലകാനി തീണി, പഞ്ചകമൂലകാനി ദ്വേ, ഛക്കമൂലകം ഏകന്തി അപരാനിപി പന്നരസ ഹോന്തി. താനി പുരിമേഹി ഏകവീസതിയാ സദ്ധിം ഛത്തിംസാതി പുഗ്ഗലവാരേ ഛത്തിംസ യമകാനി. തഥാ ഓകാസവാരേ, തഥാ പുഗ്ഗലോകാസവാരേതി സബ്ബാനിപി അനുലോമനയേ അട്ഠസതം യമകാനി. തഥാ പടിലോമനയേതി അനുസയവാരേ

സോളസാധികാനി ദ്വേ യമകസതാനി, തതോ ദിഗുണാ പുച്ഛാ, തതോ ദിഗുണാ അത്ഥാ ച വേദിതബ്ബാ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സാനുസയവാരോ, പജഹനവാരോ, പരിഞ്ഞാവാരോ, പഹീനവാരോ, ഉപ്പജ്ജനവാരോതി ഇമേസമ്പി പഞ്ചന്നം വാരാനം, ഏകേകസ്മിം യമകഗണനാ; യമകദിഗുണാ പുച്ഛാ, പുച്ഛാദിഗുണാ ച അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. അയം പനേത്ഥ പുരിമേസു തീസു വാരേസു വിസേസോ. ഓകാസവാരേ ''യത്ഥ തത്ഥാ''തി അവത്വാ **യതോ തതോതി** നിസ്സക്കവചനേന ദേസനാ കതാ. സേസം താദിസമേവ.

യോ പനായം സബ്ബപച്ഛിമോ ധാതുവാരോ നാമ, സോ പുച്ഛാവാരോ, വിസ്സജ്ജനാവാരോതി ദ്വിധാ ഠിതോ. തസ്സ പുച്ഛാവാരേ **കാമധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സാ**തി വത്വാ ''കാമധാതും വാ പന ഉപപജ്ജന്തസ്സ കാമധാതുയാ ചുതസ്സാ''തി ന വുത്തം. കിം കാരണാ? അത്ഥവിസേസാഭാവതോ. ദ്വേപി ഹി ഏതാ പുച്ഛാ ഏകത്ഥായേവ, തസ്മാ ഏകേകസ്മാ യമകാ ഏകേകമേവ പുച്ഛം പുച്ഛിത്വാ സബ്ബപുച്ഛാവസാനേ പുച്ഛാനുക്കമേനേവ ''കാമധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ കസ്സചി സത്ത അനുസയാ അനുസേന്തീ''തിആദിനാ നയേന വിസ്സജ്ജനം കതം.

തത്ഥ ''കാമധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ, രൂപധാതും, അരൂപധാതും, നകാമധാതും, നരൂപധാതും നഅരൂപധാതും , ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തി ഛ സുദ്ധികപുച്ഛാ; ''നകാമധാതും, നഅരൂപധാതും, നരൂപധാതും; നഅരൂപധാതും, നകാമധാതും, നരൂപധാതും, ഉപപജ്ജന്തസ്സാ''തി തിസ്സോ മിസ്സകാ പുച്ഛാ ചാതി കാമധാതുമൂലകാ നവ അനുലോമപുച്ഛാ ഹോന്തി. തഥാ രൂപധാതുമൂലകാ നവ, അരൂപധാതുമൂലകാ നവാതി സത്തവീസതി അനുലോമപുച്ഛാ ഹോന്തി. തഥാ നകാമധാതുനരൂപധാതുനഅരൂപധാതുമൂലകാ സത്തവീസതി പടിലോമപുച്ഛാ. പുന ''നകാമധാതുയാ, നഅരൂപധാതുയാ, നരൂപധാതുയാ, നഅരൂപധാതുയാ, നകാമധാതുയാ, നഅരൂപധാതുയാ''തി സത്തവീസതി ദുകമൂലകാ പുച്ഛാതി സബ്ബാപി സമ്പിണ്ഡിതാ ഏകാസീതി പുച്ഛാ ഹോന്തി. താസം വസേനേത്ഥ വിസ്സജ്ജനം കതന്തി ഇദം ധാതുവാരേ പാളിവവത്ഥാനം. ഏവം താവ സകലേപി അനുസയയമകേ പാളിവവത്ഥാനമേതം വേദിതബ്ബം.

ആദിതോ പട്ഠായ പനേത്ഥ യം യം അനുത്താനം, തത്ഥ തത്ഥ അയം വിനിച്ഛയകഥാ - **അനുസയാ**തി കേനട്ഠേന അനുസയാ? അനുസയനട്ഠേന. കോ ഏസ അനുസയനട്ഠോ നാമാതി? അപ്പഹീനട്ഠോ. ഏതേ ഹി അപ്പഹീനട്ഠേന തസ്സ തസ്സ സന്താനേ അനുസേന്തി നാമ, തസ്മാ അനുസയാതി വുച്ചന്തി. **അനുസേന്തീ**തി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. അഥാപി സിയാ - അനുസയനട്ഠോ നാമ അപ്പഹീനാകാരോ. അപ്പഹീനാകാരോ ച ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും ന യുജ്ജതി, തസ്മാ ന അനുസയാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി . തത്രിദം പടിവചനം - അപ്പഹീനാകാരോ അനുസയോ, അനുസയോതി പന അപ്പഹീനട്ഠേന ഥാമഗതകിലേസോ വുച്ചതി. സോ ചിത്തസമ്പയുത്തോ സാരമ്മണോ സപ്പച്ചയട്ഠേന സഹേതുകോ ഏകന്താകുസലോ അതീതോപി ഹോതി അനാഗതോപി പച്ചുപ്പന്നോപി, തസ്മാ ഉപ്പജ്ജതീതി വത്തും യുജ്ജതി.

തത്രിദം പമാണം - അഭിധമ്മേ താവ കഥാവത്ഥുസ്മിം (കഥാ॰ ഒ൪൪ ആദയോ) ''അനുസയാ അബ്യാകതാ, അനുസയാ അഹേതുകാ, അനുസയാ ചിത്തവിപ്പയുത്താ''തി സബ്ബേ വാദാ പടിസേധിതാ. പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ (പടി॰ മ॰

൩.൨൧) ‘‘പച്ചുപ്പന്നേ കിലേസേ പജഹതീ’’തി പുച്ഛം കത്വാ അനുസയാനം പച്ചുപ്പന്നഭാവസ്സ അത്ഥിതായ ‘‘ഥാമഗതാനുസയം പജഹതീ’’തി വുത്തം. ധമ്മസങ്ഗഹേ പന മോഹസ്സ പദഭാജനേ ‘‘അവിജ്ജാനുസയോ അവിജ്ജാപരിയുട്ഠാനം അവിജ്ജാലങ്ഗീ മോഹോ അകുസലമൂലം, അയം തസ്മിം സമയേ മോഹോ ഹോതീ’’തി (ധ॰ സ॰ ൩൯൦) അകുസലചിത്തേന സദ്ധിം അവിജ്ജാനുസയസ്സ ഉപ്പന്നഭാവോ വുത്തോ. ഇമസ്മിംയേവ അനുസയയമകേ സത്തന്നം മഹാവാരാനം അഞ്ഞതരസ്മിം ഉപ്പജ്ജനവാരേ ‘‘യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീ’’തിആദി വുത്തം. തസ്മാ ‘‘അനുസേന്തീതി അനുരൂപം കാരണം ലഭിത്വാ ഉപ്പജ്ജന്തീ’’തി യം വുത്തം, തം ഇമിനാ തന്തിപ്പമാണേന സുവുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. യമ്പി ‘‘ചിത്തസമ്പയുത്തോ സാരമ്മണോ’’തിആദി വുത്തം, തമ്പി സുവുത്തമേവ. അനുസയോ ഹി നാമേസ പരിനിപ്ഫന്നോ ചിത്തസമ്പയുത്തോ അകുസലധമ്മോതി നിട്ഠമേത്ഥ ഗന്തബ്ബം. **കാമരാഗാനുസയോ**തിആദീസു കാമരാഗോ ച സോ അപ്പഹീനട്ഠേന അനുസയോ ചാതി കാമരാഗാനുസയോ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

പരിച്ഛേദപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരവണ്ണനാ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ

൨. ഇദാനി തേസം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം പകാസേതും **കത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസൂ**തി കാമാവചരഭൂമിയം സുഖായ ച ഉപേക്ഖായ ചാതി ദ്വീസു വേദനാസു. **ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ**തി ഇമാസു ദ്വീസു വേദനാസു ഉപ്പജ്ജതി. സോ പനേസ അകുസലവേദനാസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ചാതി ദ്വീഹാകാരേഹി അനുസേതി. അകുസലായ സുഖായ വേദനായ ചേവ ഉപേക്ഖായ വേദനായ ച സഹജാതോപി ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. താ വേദനാ ആരമ്മണം കത്വാപി ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. അവസേസാ പന കാമാവചരകുസലവിപാകകിരിയവേദനാ ആരമ്മണമേവ കത്വാ ഉപ്പജ്ജതി. കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസയമാനോ ചേസ താഹി വേദനാഹി സമ്പയുത്തേസു സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണേസുപി അനുസേതിയേവ. ന ഹി സക്കാ വേദനാസു അനുസയമാനേന തംസമ്പയുത്തേഹി സഞ്ഞാദീഹി സദ്ധിം അസഹജാതേന വാ ഭവിതും, തംസമ്പയുത്തേ വാ സഞ്ഞാദയോ ആരമ്മണം അകത്വാ ഉപ്പജ്ജിതും. ഏവം സന്തേപി പന യസ്മാ ഇമാ ദ്വേ വേദനാവ സാതസന്തസുഖത്താ അസ്സാദട്ഠേന കാമരാഗാനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിയാ സേസസമ്പയുത്തധമ്മേസു പധാനാ, തസ്മാ ‘‘ദ്വീസു വേദനാസു ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ’’തി വുത്തം, ഓളാരികവസേന ഹി ബോധനേയ്യേ സുഖം ബോധേതുന്തി.

നനു ചേസ ആരമ്മണവസേന അനുസയമാനോ ന കേവലം ഇമാസു ദ്വീസു വേദനാസു ചേവ വേദനാസമ്പയുത്തധമ്മേസു ച അനുസേതി, ഇട്ഠേസു പന രൂപാദീസുപി അനുസേതിയേവ. വുത്തമ്പി ചേതം വിഭങ്ഗപ്പകരണേ (വിഭ॰ ൮൧൬) ‘‘യം ലോകേ പിയരൂപം സാതരൂപം, ഏത്ഥ സത്താനം കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതീ’’തി ഇമസ്മിമ്പി പകരണേ അനുസയവാരസ്സ പടിലോമനയേ വുത്തം. ‘‘യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി തത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ നാനുസേതീതി ദുക്ഖായ വേദനായ രൂപധാതുയാ

അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി, നോ ച തത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ നാനുസേതി. അപരിയാപന്നേ ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ച നാനുസേതി, ദിട്ഠാനുസയോ ച നാനുസേതീ"തി. ഏത്ഥ ഹി ദുക്ഖവേദനായ ചേവ രൂപധാതുആദീസു ച നാനുസേതീതി വുത്തത്താ സസമ്പയുത്തധമ്മം ദുക്ഖവേദനം സങ്കാസേ രൂപാരൂപാവചരധമ്മേ നവ ച, ലോകുത്തരധമ്മേ ഠപേത്വാ അവസേസേസു രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബേസു അനുസേതീതി വുത്തം ഹോതി. തം ഇധ കസ്മാ ന വുത്തന്തി? അനോളാരികത്താ. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഹി വേദനാനഞ്ഞേവ ഓളാരികത്താ ഇമേസം പന അനോളാരികത്താ ഏതേസു രൂപാദീസു അനുസേതീതി ന വുത്തം, അത്ഥതോ പന ലബ്ഭതി. തസ്മാ ഏതേസുപി കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതിയേവാതി വേദിതബ്ബോ. ന ഹി സത്ഥാ സബ്ബം സബ്ബത്ഥ കഥേതി. ബോധനേയ്യസത്താനം പന വസേന കത്ഥചി യം ലബ്ഭതി, തം സബ്ബം കഥേതി, കത്ഥചി ന കഥേതി. തഥാ ഹി അനേന കത്ഥചി ദിട്ഠാനുസയോ അനുസേതീതി പുച്ഛിത്വാ "സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു ഏത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ അനുസേതീ"തി യം ലബ്ഭതി തം സബ്ബം കഥിതം. അപരസ്മിം ഠാനേ വിസ്സജ്ജന്തേന "രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ വിചികിച്ഛാനുസയോ ച മാനാനുസയോ ച ദിട്ഠാനുസയോ ച അനുസേന്തി, കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു ഏത്ഥ വിചികിച്ഛാനുസയോ ച കാമരാഗാനുസയോ ച മാനാനുസയോ ച ദിട്ഠാനുസയോ ച അനുസേന്തി, ദുക്ഖായ വേദനായ ഏത്ഥ വിചികിച്ഛാനുസയോ ച പടിഘാനുസയോ ച ദിട്ഠാനുസയോ ച അവിജ്ജാനുസയോ ച അനുസേന്തീ"തി യം ലബ്ഭതി തം സബ്ബം അകഥേത്വാ രൂപധാതുഅരൂപധാതൂഹി സദ്ധിം തിസ്സോ വേദനാവ കഥിതാ. വേദനാസമ്പയുത്താ പന അരൂപധമ്മാ, സബ്ബഞ്ച രൂപം ന കഥിതം. കിഞ്ചാപി ന കഥിതം, ദിട്ഠാനുസയോ പനേത്ഥ അനുസേതിയേവ. ഏവമേവ കിഞ്ചാപി ഇധ രൂപാദിഇട്ഠാരമ്മണം ന കഥിതം, കാമരാഗാനുസയോ പനേത്ഥ അനുസേതിയേവാതി. ഏവം താവ കാമരാഗാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

പടിഘാനുസയസ്സ പന "ദുക്ഖായ വേദനായാ"തി വചനതോ ദ്വേ ദോമനസ്സവേദനാ കായവിഞ്ഞാണസമ്പയുത്താ ദുക്ഖവേദനാതി തിസ്സോ വേദനാ അനുസയനട്ഠാനം. സോ പനേസ ദോമനസ്സവേദനാസു സഹജാതവസേന ആരമ്മണവസേന ചാതി ദ്വീഹാകാരേഹി അനുസേതി. അവസേസദുക്ഖവേദനായ പന ആരമ്മണവസേനേവ അനുസേതി. താസു വേദനാസു അനുസയമാനോ ചേസ താഹി സമ്പയുത്തേസു സഞ്ഞാക്ഖന്ധാദീസുപി അനുസേതിയേവ. യായ ഹി വേദനായ ഏസ സഹജാതോ, തംസമ്പയുത്തേഹി സഞ്ഞാദീഹിപി സഹജാതോവ. യാ ച വേദനാ ആരമ്മണം കരോതി, താഹി സമ്പയുത്തേ സഞ്ഞാദയോപി കരോതിയേവ. ഏവം സന്തേപി പന യസ്മാ ദുക്ഖവേദനാവ അസാതദുക്ഖവേദയിതത്താ നിരസ്സാദട്ഠേന പടിഘാനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിയാ സേസസമ്പയുത്തധമ്മേസു അധികാ; തസ്മാ "ദുക്ഖായ വേദനായ ഏത്ഥ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ"തി വുത്തം, ഓളാരികവസേന ഹി ബോധനേയ്യേ സുഖം ബോധേതുന്തി.

നനു ചേസ ആരമ്മണവസേന അനുസയമാനോ ന കേവലം ദുക്ഖവേദനായ ചേവ തംസമ്പയുത്തധമ്മേസു ച അനുസേതി, അനിട്ഠേസു പന രൂപാദീസുപി

അനുസേതിയേവ? വുത്തമ്പി ചേതം വിഭങ്ഗപ്പകരണേ (വിഭം വൃ൧൬) "യം ലോകേ അപ്പിയരൂപം അസാതരൂപം, ഏത്ഥ സത്താനം പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ"തി ഇമസ്മിമ്പി പകരണേ അനുസയവാരസ്സ പടിലോമനയേ വുത്തം - "കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു ഏത്ഥ പടിഘാനുസയോ നാനുസേതി, നോ ച തത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതി. രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ അപരിയാപന്നേ ഏത്ഥ പടിഘാനുസയോ ച നാനുസേതി, കാമരാഗാനുസയോ ച നാനുസേതീ"തി. ഏത്ഥ ഹി ദ്വീസു കാമാവചരവേദനാസു ചേവ രൂപധാതുആദീസു ച നാനുസേതീതി വുത്തത്താ സസമ്പയുത്തധമ്മാ ദ്വേ വേദനാ സങ്കാസേ രൂപാരൂപാവചരധമ്മേ നവ ച, ലോകുത്തരധമ്മേ ഠപേത്വാ അവസേസേസു രൂപാദീസു അനുസേതീതി വുത്തം ഹോതി . തം ഇധ കസ്മാ ന വുത്തന്തി? അനോളാരികത്താ. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന ഹി ദുക്ഖവേദനായ ഏവ ഓളാരികത്താ ഇമേസം പന അനോളാരികത്താ ഏതേസു രൂപാദീസു അനുസേതീതി ന വുത്തം. അത്ഥതോ പന ലബ്ഭതി, തസ്മാ ഏതേസുപി പടിഘാനുസയോ അനുസേതിയേവാതി വേദിതബ്ബോ.

കിം പന ഇതരാ ദ്വേ വേദനാ ഇട്ഠാരമ്മണം വാ പടിഘസ്സ ആരമ്മണം ന ഹോന്തീതി? നോ ന ഹോന്തി. പരിഹീനജ്ഝാനസ്സ വിപ്പടിസാരവസേന സസമ്പയുത്തധമ്മാ താ വേദനാ ആരബ്ഭ ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. ഇട്ഠാരമ്മണസ്സ ച പടിലദ്ധസ്സ വിപരിണാമം വാ അപ്പടിലദ്ധസ്സ അപ്പടിലാഭം വാ സമനുസ്സരതോപി ദോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. ദോമനസ്സമത്തമേവ പന തം ഹോതി, ന പടിഘാനുസയോ. പടിഘാനുസയോ ഹി അനിട്ഠാരമ്മണേ പടിഹഞ്ഞനവസേന ഉപ്പന്നോ ഥാമഗതോ കിലേസോ, തസ്മാ ഏത്ഥ ദോമനസ്സേന സദ്ധിം പടിഘോ ഉപ്പന്നോപി അത്തനോ പടിഘകിച്ചം അകരണഭാവേന ഏവ പടിഘാനുസയോ ന ഹോതി അബ്ബോഹാരികത്തം ഗച്ഛതി. യഥാ ഹി പാണാതിപാതചേതനായ സദ്ധിം ഉപ്പന്നോപി ബ്യാപാദോ മനോകമ്മം നാമ ന ഹോതി അബ്ബോഹാരികത്തം ഗച്ഛതി, ഏവം പടിഘാനുസയോ ന ഹോതി, അബ്ബോഹാരികത്തം ഗച്ഛതി. വുത്തമ്പി ചേതം ഏകച്ചം ഇട്ഠാരമ്മണം നേക്ഖമ്മസിതമ്പി വാ ദോമനസ്സം സന്ധായ "യം ഏവരൂപം ദോമനസ്സം പടിഘം തേന പജഹതി ന തത്ഥ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ"തി (മം നിം ൧.൪൬൫). ഏവം പടിഘാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

മാനാനുസയസ്സ പന "കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസൂ"തിആദിവചനതോ ദ്വേ കാമാവചരവേദനാ രൂപാരൂപധാതുയോ ചാതി ഇദം തിവിധം അനുസയനട്ഠാനം. തസ്സ അകുസലാസു വേദനാസു കാമരാഗാനുസയസ്സ വിയ സഹജാതാനുസയതാ വേദിതബ്ബാ. സസമ്പയുത്തധമ്മാസു പന സബ്ബാസുപി കാമാവചരാസു സുഖഅദുക്ഖമസുഖവേദനാസു രൂപാരൂപധാതൂസു ച ആരമ്മണവസേനേവ അനുസേതി. അനുസയവാരസ്സ പന പടിലോമനയേ "ദുക്ഖായ വേദനായ അപരിയാപന്നേ ഏത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ ച നാനുസേതി, മാനാനുസയോ ച നാനുസേതീ"തി വുത്തത്താ ഠപേത്വാ ദുക്ഖവേദനഞ്ചേവ നവവിധം ലോകുത്തരധമ്മഞ്ച സേസരൂപാരൂപധമ്മേസുപി അയം അനുസേതിയേവാതി. ഏവം മാനാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

ദിട്ഠാനുസയവിചികിച്ഛാനുസയാ പന കേവലം ലോകുത്തരധമ്മേസ്വേവ നാനുസേന്തി. തേഭൂമകേസു പന സബ്ബേസുപി അനുസേന്തിയേവ. തേന വുത്തം - "സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു ഏത്ഥ ദിട്ഠാനുസയോ അനുസേതി, ഏത്ഥ വിചികിച്ഛാനുസയോ അനുസേതീ"തി. തത്ഥ **സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസൂ**തി സംസാരവട്ടനിസ്സിതട്ഠേന സക്കായപരിയാപന്നേസു സബ്ബധമ്മേസൂതി അത്ഥോ. തത്ഥ പനേതേ പഞ്ചസു ചിത്തുപ്പാദേസു സഹജാതാനുസയനവസേന അനുസേന്തി. തേ വാ പന പഞ്ച ചിത്തുപ്പാദേ അഞ്ഞേ വാ തേഭൂമകധമ്മേ ആരബ്ഭ പവത്തികാലേ ആരമ്മണാനുസയനവസേന അനുസേന്തീതി. ഏവം ദിട്ഠാനുസയവിചികിച്ഛാനുസയാനം അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

ഭവരാഗാനുസയോ പന കിഞ്ചാപി ദിട്ഠിവിപ്പയുത്തേസു ചതൂസു ചിത്തേസു ഉപ്പജ്ജനതോ സഹജാതാനുസയനവസേന "കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതീ"തി വത്തബ്ബോ ഭവേയ്യ. കാമധാതുയം പനേസ ദ്വീഹി വേദനാഹി സദ്ധിം ഉപ്പജ്ജമാനോപി രൂപാരൂപാവചരധമ്മമേവ പടിലഭതി. കാമധാതുയാ പരിയാപന്നം ഏകധമ്മമ്പി ആരമ്മണം ന കരോതി, തസ്മാ ആരമ്മണാനുസയനവസേന നിയമം കത്വാ "രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ ഭവരാഗാനുസയോ അനുസേതീ"തി വുത്തം. അപിച രാഗോ നാമേസ കാമരാഗഭവരാഗവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ കാമരാഗോ കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതീതി വുത്തോ. സചേ പന ഭവരാഗോപി കാമരാഗോ വിയ ഏവം വുച്ചേയ്യ, കാമരാഗേന സദ്ധിം ദേസനാ സംകിണ്ണാ വിയ ഭവേയ്യാതി രാഗകിലേസം ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ കാമരാഗതോ ഭവരാഗസ്സ വിസേസദസ്സനത്ഥമ്പി ഏവം ദേസനാ കതാതി. ഏവം ഭവരാഗാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

അവിജ്ജാനുസയോ പന സബ്ബേസുപി തേഭൂമകധമ്മേസു അനുസേതി. തേന വുത്തം "സബ്ബസക്കായപരിയാപന്നേസു ധമ്മേസു ഏത്ഥ അവിജ്ജാനുസയോ അനുസേതീ"തി. തസ്സ ദ്വാദസസു ചിത്തുപ്പാദേസു സഹജാതാനുസയതാ വേദിതബ്ബാ. ആരമ്മണകരണവസേന പന ന കിഞ്ചി തേഭൂമകധമ്മം ആരബ്ഭ ന പവത്തതീതി. ഏവം അവിജ്ജാനുസയസ്സ അനുസയനട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. അയം താവ പരിച്ഛേദവാരപരിച്ഛിന്നുദ്ദേസവാരഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരേസു വിനിച്ഛയകഥാ.

ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരവണ്ണനാ.

മഹാവാരോ

൧. അനുസയവാരവണ്ണനാ

൩. സത്തന്നം പന മഹാവാരാനം പഠമേ അനുസയവാരേ **യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ**തി ഏത്ഥ യദേതം **"ആമന്താ"**തി പടിവചനം ദിന്നം, തം ദുദ്ദിന്നം വിയ ഖായതി. കസ്മാ? കാമരാഗപടിഘാനം ഏകക്ഖണേ അനുപ്പത്തിതോ. യഥാ ഹി "യസ്സ മനായതനം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ ധമ്മായതനം ഉപ്പജ്ജതീതി 'ആമന്താ', അസ്സാസപസ്സാസാനം ഉപ്പാദക്ഖണേ തേസം കായസങ്ഖാരോ ച ഉപ്പജ്ജതി, വചീസങ്ഖാരോ ച ഉപ്പജ്ജതീ"തിആദീസു മനായതനധമ്മായതനാനി കായസങ്ഖാരവചീസങ്ഖാരാ ച ഏകക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന തഥാ കാമരാഗപടിഘാ. കാമരാഗോ ഹി അട്ഠസു

ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദേസു ഉപ്പജ്ജതി. പടിഘോ ദ്വീസു ദോമനസ്സസഹഗതേസൂതി, നത്ഥി നേസം ഏകക്ഖണേ ഉപ്പത്തി; തസ്മാ ഏത്ഥ 'നോ'തി പടിസേധോ കത്തബ്ബോ സിയാ. തം അകത്വാ പന 'ആമന്താ'തി പടിവചനസ്സ ദിന്നത്താ ഹേട്ഠായമകേസു വിയ ഏത്ഥ ഖണപച്ചുപ്പന്നവസേന വത്തമാനവോഹാരം അഗ്ഗഹേത്വാ അഞ്ഞഥാ ഗഹേതബ്ബോ.

കഥം? അപ്പഹീനവസേന. അപ്പഹീനതഞ്ഹി സന്ധായ അയം "അനുസേതീ"തി വത്തമാനവോഹാരോ വുത്തോ, ന ഖണപച്ചുപ്പന്നതം. യസ്മാ ച അപ്പഹീനതം സന്ധായ വുത്തോ, തസ്മാ "യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അനുസേതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ അനുസേതീ"തി പുച്ഛായ യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അപ്പഹീനോ, ന അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദിതോ, തസ്സ പടിഘാനുസയോപി അപ്പഹീനോതി ഏവമത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. യസ്മാ ച തേസു യസ്സേകോ അപ്പഹീനോ, തസ്സ ഇതരോപി അപ്പഹീനോവ ഹോതി, തസ്മാ "ആമന്താ"തി വുത്തം. യദി ഏവം, യം ഉപരി ഉപ്പജ്ജനവാരേ 'യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതീ'തി പുച്ഛിത്വാ 'ആമന്താ'തി വുത്തം; തത്ഥ കഥം അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോതി? തത്ഥാപി അപ്പഹീനവസേനേവ ഉപ്പത്തിപച്ചയേ സതി ഉപ്പത്തിയാ അനിവാരിതവസേന വാ. യഥാ ഹി ചിത്തകമ്മാദീനി ആരഭിത്വാ അപരിനിട്ഠിതകമ്മന്താ ചിത്തകാരാദയോ തേസം കമ്മന്താനം അകരണക്ഖണേപി മിത്തസുഹജ്ജാദീഹി ദിട്ഠദിട്ഠട്ഠാനേ "ഇമേസു ദിവസേസു കിം കരോഥാ"തി വുത്താ, "ചിത്തകമ്മം കരോമ, കട്ഠകമ്മം കരോമാ"തി വദന്തി. തേ കിഞ്ചാപി തസ്മിം ഖണേ ന കരോന്തി അവിച്ഛിന്നകമ്മന്തത്താ പന കതഖണഞ്ച കത്തബ്ബഖണഞ്ച ഉപാദായ കരോന്തിയേവ നാമ ഹോന്തി. ഏവമേവ യമ്ഹി സന്താനേ അനുസയാ അപ്പഹീനാ, യമ്ഹി വാ പന നേസം സന്താനേ ഉപ്പത്തിപച്ചയേ സതി ഉപ്പത്തി അനിവാരിതാ, തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനക്ഖണേപി ഉപ്പന്നപുബ്ബഞ്ചേവ കാലന്തരേ ഉപ്പജ്ജനകഞ്ച ഉപാദായ യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്സ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതിയേവ നാമാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇതോ പരേസുപി ഏവരൂപേസു വിസ്സജ്ജനേസു ഏസേവ നയോ. **നോ ച തസ്സാ**തി ഇദം അനാഗാമിസ്സ കാമരാഗബ്യാപാദാനം അനവസേസതോ പഹീനത്താ വുത്തം. **തിണ്ണം പുഗ്ഗലാന**ന്തി പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമീനം. **ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാന**ന്തി സോതാപന്നസകദാഗാമീനം. പരതോപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ.

൫൪. ഓകാസവാരസ്സ പഠമദുതിയപുച്ഛാസു യസ്മാ കാമരാഗാനുസയോ കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതി, പടിഘാനുസയോ ദുക്ഖവേദനായ; തസ്മാ **'നോ'**തി പടിസേധോ കതോ. തതിയപുച്ഛായം ഉഭിന്നമ്പി കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസയനതോ **'ആമന്താ'**തി പടിവചനം ദിന്നം. രൂപധാതുഅരൂപധാതുയാ പന മാനാനുസയസ്സ കാമരാഗാനുസയേന സദ്ധിം അസാധാരണം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. തസ്മാ **നോ ച തത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ**തി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബേസം ഉപ്പത്തിട്ഠാനവാരം ഓലോകേത്വാ സാധാരണാസാധാരണം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം വേദിതബ്ബം.

൨൦. ദുകമൂലകപുച്ഛായം യസ്മാ കാമരാഗപടിഘാനുസയാ നാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ഏകം ധമ്മം ആരമ്മണം കരോന്തി, തസ്മാ **നത്ഥീ**തി പടിക്ഖേപോ കതോ. അയഞ്ഹേത്ഥ അധിപ്പായോ. യസ്മിം ഇമേ ദ്വേ അനുസയാ അനുസയേയ്യും, തം ഠാനമേവ നത്ഥി. തസ്മാ "കത്ഥ

മാനാനുസയോ അനുസേതീ”തി അയം പുച്ഛാ അപുച്ഛായേവാതി. അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഏസേവ നയോ.

൨൭. പുഗ്ഗലോകാസവാരേ **ചതുന്നന്തി** പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമീനം.

൩൩. പടിലോമനയേ **യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതീതി** അയം പുച്ഛാ അനാഗാമിം ഗഹേത്വാ പുച്ഛതി.

൭൩. **ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനം സബ്ബത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ നാനുസേതീതി** അനാഗാമിഅരഹന്താനം. **കാമധാതുയാ തീസു വേദനാസൂ**തി ച വേദനാഗ്ഗഹണേന വേദനാസമ്പയുത്തകാനമ്പി തേസം വത്ഥാരമ്മണാനമ്പീതി സബ്ബേസമ്പി കാമാവചരധമ്മാനം ഗഹണം വേദിതബ്ബം. അയം അനുസയവാരേ വിനിച്ഛയകഥാ.

അനുസയവാരവണ്ണനാ.

൨. സാനുസയവാരവണ്ണനാ

൩൩-൭൩. സാനുസയവാരേ പന **യോ കാമരാഗാനുസയേന സാനുസയോതി** യഥാ ഏകന്തരികജരാദിരോഗേന ആബാധികോ യാവ തമ്ഹാ രോഗാ ന മുച്ചതി, താവ തസ്സ രോഗസ്സ അനുപ്പത്തിക്ഖണേപി സരോഗോയേവ നാമ ഹോതി. ഏവം സസംകിലേസസ്സ വട്ടഗാമിസത്തസ്സ യാവ അരിയമഗ്ഗേന അനുസയാ സമുഗ്ഘാതം ന ഗച്ഛന്തി, താവ തേസം അനുസയാനം അനുപ്പത്തിക്ഖണേപി സാനുസയോയേവ നാമ ഹോതി. ഏവരൂപം സാനുസയതം സന്ധായ **‘ആമന്താ’**തി വുത്തം. സേസമേത്ഥ അനുസയവാരസദിസമേവ.

ഓകാസവാരേ പന “രൂപധാതുയാ അരൂപധാതുയാ ഏത്ഥ മാനാനുസയേന സാനുസയോ”തി വുത്തേ താസു ധാതൂസു പുഗ്ഗലസ്സ സാനുസയതാ പഞ്ഞായേയ്യ, അനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം ന പഞ്ഞായേയ്യ. അനുസയസ്സ ച ഉപ്പത്തിട്ഠാനദസ്സനത്ഥം അയം വാരോ ആരദ്ധോ, തസ്മാ **തതോ മാനാനുസയേന സാനുസയോ**തി വുത്തം. ഏവഞ്ഹി സതി തതോ ധാതുദ്വയതോ ഉപ്പന്നേന മാനാനുസയേന സാനുസയോതി അനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം ദസ്സിതം ഹോതി. ഇമസ്സ പന പഞ്ഹസ്സ അത്ഥേ അവുത്തേ ആദിപഞ്ഹസ്സ അത്ഥോ പാകടോ ന ഹോതീതി പഠമം ന വുത്തോ, തസ്മാ സോ ഏവം വേദിതബ്ബോ. **യതോ കാമരാഗാനുസയേനാ**തി യതോ ഉപ്പന്നേന കാമരാഗാനുസയേന സാനുസയോ, കിം സോ തതോ ഉപ്പന്നേന പടിഘാനുസയേനപി സാനുസയോതി? യസ്മാ പനേതേ ദ്വേ ഏകസ്മാ ഠാനാ നുപ്പജ്ജന്തി; തസ്മാ “നോ”തി പടിസേധോ കതോ. **അരഹാ സബ്ബത്ഥാ**തി അരഹാ സബ്ബധമ്മേസു ഉപ്പജ്ജനകേന കേനചി അനുസയേന നിരാനുസയോതി. ഇമിനാ അത്ഥവസേന നിപ്പദേസട്ഠാനേസു ഭുമ്മവചനമേവ കതന്തി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി.

സാനുസയവാരവണ്ണനാ.

൩. പജഹനവാരവണ്ണനാ

൩൩൨-൩൯. പജഹനവാരേ **പജഹതീ**തി തേന തേന മഗ്ഗേന പഹാനപരിഞ്ഞാവസേന പജഹതി, ആയതിം അനുപ്പത്തിധമ്മതം ആപാദേതി. **ആമന്താ**തി അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠം സന്ധായ പടിവചനം. **തദേകട്ഠം പജഹതീ**തി പഹാനേകട്ഠതം സന്ധായ വുത്തം. **നോ**തി അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠം സന്ധായ പടിസേധോ.

യതോ കാമരാഗാനുസയം പജഹതീതി യതോ ഉപ്പജ്ജനകം കാമരാഗാനുസയം പജഹതീതി അത്ഥോ. **അട്ഠമകോ**തി അരഹത്തഫലട്ഠതോ പട്ഠായ പച്ചോരോഹനഗണനായ ഗണിയമാനോ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോ അട്ഠമകോ നാമ. ദക്ഖിണേയ്യഗണനായ ഹി അരഹാ അഗ്ഗദക്ഖിണേയ്യത്താ പഠമോ, അരഹത്തമഗ്ഗട്ഠോ ദുതിയോ, അനാഗാമീ തതിയോ...പേ... സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോ അട്ഠമോ. സോ ഇധ ''അട്ഠമകോ''തി വുത്തോ. നാമസഞ്ഞായേവ വാ ഏസാ തസ്സാതി. **അനാഗാമിമഗ്ഗസമങ്ഗിഞ്ച അട്ഠമകഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസാ**തി സദ്ധിം പുഥുജ്ജനേന സേക്ഖാസേക്ഖാ. തേസു ഹി പുഥുജ്ജനോ പഹാനപരിഞ്ഞായ അഭാവേന നപ്പജഹതി. സേസാ തേസം അനുസയാനം പഹീനത്താ. **ദ്വിന്നം മഗ്ഗസമങ്ഗീന**ന്തി ദ്വേ മഗ്ഗസമങ്ഗിനോ ഠപേത്വാതി അത്ഥോ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി.

പജഹനവാരവണ്ണനാ.

൪. പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൩൪൫-൫൩൩. പരിഞ്ഞാവാരേ **പരിജാനാതീ**തി തീഹി പരിഞ്ഞാഹി പരിജാനാതി. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ. അയമ്പി ഹി വാരോ പജഹനവാരോ വിയ മഗ്ഗട്ഠാനഞ്ഞേവ വസേന വിസ്സജ്ജിതോതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ.

൫. പഹീനവാരവണ്ണനാ

൫൩൪-൫൭൪. പഹീനവാരേ ഫലട്ഠവസേനേവ ദേസനാ ആരദ്ധാ. അനാഗാമിസ്സ ഹി ഉഭോപേതേ അനുസയാ പഹീനാ, തസ്മാ ''ആമന്താ''തി വുത്തം.

൫൭൫-൫൭൯. ഓകാസവാരേ **യത്ഥ കാമരാഗാനുസയോ പഹീനോ തത്ഥ പടിഘാനുസയോ പഹീനോ**തി പുച്ഛിത്വാ **ന വത്തബ്ബോ പഹീനോതി വാ അപ്പഹീനോതി വാ**തി വുത്തം തം കസ്മാതി? ഉപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ അസാധാരണത്താ. അഞ്ഞം ഹി കാമരാഗാനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം, അഞ്ഞം പടിഘാനുസയസ്സ. അഭാവിതമഗ്ഗസ്സ ച യത്ഥ അനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, മഗ്ഗേ ഭാവിതേ തത്ഥേവ സോ പഹീനോ നാമ ഹോതി . തത്ഥ യസ്മാ നേവ കാമരാഗാനുസയട്ഠാനേ പടിഘാനുസയോ ഉപ്പജ്ജതി, ന പടിഘാനുസയട്ഠാനേ കാമരാഗാനുസയോ, തസ്മാ തത്ഥ സോ പഹീനോതി വാ അപ്പഹീനോതി വാ ന വത്തബ്ബോ. സോ ഹി യസ്മിം അത്തനോ ഉപ്പത്തിട്ഠാനേ കാമരാഗാനുസയോ പഹീനോ, തസ്മിം അപ്പഹീനത്താ തത്ഥ പഹീനോതി ന വത്തബ്ബോ. യം കാമരാഗാനുസയസ്സ ഉപ്പത്തിട്ഠാനം, തസ്മിം അട്ഠിതത്താ തത്ഥ അപ്പഹീനോതി ന വത്തബ്ബോ.

യഥാ കാമരാഗാനുസയോ പഹീനോ, തഥാ മാനാനുസയോ പഹീനോതി ഏത്ഥ പന സാധാരണട്ഠാനം സന്ധായ ആമന്താതി വുത്തം. കാമരാഗാനുസയോ ഹി കാമധാതുയാ ദ്വീസു വേദനാസു അനുസേതി. മാനാനുസയോ താസു ചേവ രൂപാരൂപധാതൂസു ച. സോ ഠപേത്വാ അസാധാരണട്ഠാനം സാധാരണട്ഠാനേ തേന സദ്ധിം പഹീനോ നാമ ഹോതി. തസ്മാ 'ആമന്താ'തി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബസ്മിമ്പി ഓകാസവാരേ പഹീനതാ ച നവത്തബ്ബതാ ച വേദിതബ്ബാ. 'നത്ഥീ'തി ആഗതട്ഠാനേസു പന ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസോവ വിനിച്ഛയോ. പുഗ്ഗലോകാസവാരോ, ഓകാസവാരഗതികോയേവ.

൨൯൭-൩൦൭. പടിലോമനയേ **യസ്സ കാമരാഗാനുസയോ അപ്പഹീനോതി** പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമിവസേന പുച്ഛതി. കിഞ്ചാപി ഹി ഇമേ ദ്വേ അനുസയാ പുഥുജ്ജനതോ പട്ഠായ യാവ അനാഗാമിമഗ്ഗട്ഠാ ഛന്നം പുഗ്ഗലാനം അപ്പഹീനാ. ഇധ പന പരതോ "തിണ്ണം പുഗ്ഗലാനം ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാന"ന്തിആദിവചനതോ മഗ്ഗട്ഠാ അനധിപ്പേതാ, തസ്മാ പുഥുജ്ജനസോതാപന്നസകദാഗാമിനോവ സന്ധായ 'ആമന്താ'തി വുത്തം. **ദ്വിന്നം പുഗ്ഗലാനന്തി** സോതാപന്നസകദാഗാമീനം. ഇമിനാ നയേന പുഗ്ഗലവാരേ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

൩൦൮-൩൨൯. ഓകാസവാരപുഗ്ഗലോകാസവാരാ പന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി.

പഹീനവാരവണ്ണനാ.

൫. ഉപ്പജ്ജനവാരവണ്ണനാ

൩൩൦. ഉപ്പജ്ജനവാരോ അനുസയവാരസദിസോയേവ.

൭. ധാതുപുച്ഛാവാരവണ്ണനാ

൩൩൨-൩൪൦. ധാതുവാരസ്സ പുച്ഛാവാരേ താവ **കതി അനുസയാ അനുസേന്തീതി** കതി അനുസയാ സന്താനം അനുഗതാ ഹുത്വാ സയന്തി. **കതി അനുസയാ നാനുസേന്തീതി** കതി അനുസയാ സന്താനം ന അനുഗതാ ഹുത്വാ സയന്തി. **കതി അനുസയാ ഭങ്ഗാതി** കതി അനുസയാ അനുസേന്തി നാനുസേന്തീതി ഏവം വിഭജിതബ്ബാതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ യം വത്തബ്ബം സിയാ, തം ഹേട്ഠാ പാളിവവത്ഥാനേ വുത്തമേവ.

൭. ധാതുവിസ്സജ്ജനാവാരവണ്ണനാ

൩൪൧-൩൪൯. നിദ്ദേസവാരേ പനസ്സ **കസ്സചി സത്ത അനുസയാ അനുസേന്തീതി** പുഥുജ്ജനവസേന വുത്തം. **കസ്സചി പഞ്ചാതി** സോതാപന്നസകദാഗാമിവസേന വുത്തം. തേസഞ്ഹി ദിട്ഠാനുസയോ ച വിചികിച്ഛാനുസയോ ച പഹീനാതി പഞ്ചേവ അനുസേന്തി. തത്ഥ യഥാ അനുസയവാരേ "അനുസേന്തീ"തി പദസ്സ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ ഗഹിതോ, ഏവമിധ ന ഗഹേതബ്ബോ. കസ്മാ? തസ്മിം ഖണേ അനുപ്പജ്ജനതോ. കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ ഹി വിപാകചിത്തഞ്ചേവ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപഞ്ച ഉപ്പജ്ജതി, അകുസലചിത്തം നത്ഥി. അനുസയാ ച അകുസലചിത്തക്ഖണേ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന വിപാകചിത്തക്ഖണേതി തസ്മിം ഖണേ അനുപ്പജ്ജനതോ തഥാ അത്ഥോ ന ഗഹേതബ്ബോ. കഥം പന ഗഹേതബ്ബോതി?

യഥാ ലബ്ഭതി തഥാ ഗഹേതബ്ബോ. കഥഞ്ച ലബ്ഭതി? അപ്പഹീനട്ഠേന. യഥാ ഹി രാഗദോസമോഹാനം അപ്പഹീനത്താ. കുസലാബ്യാകതചിത്തസമങ്ഗീ പുഗ്ഗലോ ''സരാഗോ സദോസോ സമോഹോ''തി വുച്ചതി, ഏവം മഗ്ഗഭാവനായ അപ്പഹീനത്താ പടിസന്ധിക്ഖണേപി തസ്സ തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ തേ തേ അനുസയാ അനുസേന്തീതി വുച്ചന്തി. ന കേവലഞ്ച വുച്ചന്തി, അപ്പഹീനത്താ പന തേ അനുസേന്തിയേവ നാമാതി വേദിതബ്ബാ.

അനുസയാ ഭങ്ഗാ നത്ഥീതി യസ്സ ഹി യോ അനുസേതി, സോ അനുസേതിയേവ; യോ നാനുസേതി, സോ നാനുസേതിയേവ. അയം അനുസേതി ച നാനുസേതി ച, അയം സിയാ അനുസേതി സിയാ നാനുസേതീതി, ഏവം വിഭജിതബ്ബോ അനുസയോ നാമ നത്ഥി. **രൂപധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ കസ്സചി തയോ**തി അനാഗാമിവസേന വുത്തം. തസ്സ ഹി കാമരാഗപടിഘദിട്ഠിവിചികിച്ഛാനുസയാ ചത്താരോപി അനവസേസതോ പഹീനാ. ഇതരേ തയോവ അപ്പഹീനാ. തേന വുത്തം - ''കസ്സചി തയോ അനുസയാ അനുസേന്തീ''തി.

ന കാമധാതുന്തി കാമധാതുയാ പടിസിദ്ധത്താ സേസാ ദ്വേ ധാതുയോ ഉപപജ്ജന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **സത്തേ വാ**തി യസ്മാ അരിയസാവകസ്സ രൂപധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതുയം ഉപപത്തി നാമ നത്ഥി, പുഥുജ്ജനസ്സേവ ഹോതി, തസ്മാ സത്തേവാതി നിയമേത്വാ വുത്തം. ''അരൂപധാതുയാ ചുതസ്സ കാമധാതും ഉപപജ്ജന്തസ്സ സത്തേവാ''തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **രൂപധാതുയാ ഉപപത്തി നത്ഥീ**തി കസ്മാ നത്ഥി? ഉപപത്തിനിപ്ഫാദകസ്സ രൂപാവചരജ്ഝാനസ്സ അഭാവാ. സോ ഹി സബ്ബസോ രൂപസഞ്ഞാനം സമതിക്കമാ തം ധാതും ഉപപന്നോതി നാസ്സ തത്ഥ രൂപാവചരജ്ഝാനം അത്ഥി. തദഭാവാ രൂപധാതുയം ഉപപത്തി നത്ഥീതി വേദിതബ്ബാ. **അരൂപധാതുയാ ചുതസ്സ ന കാമധാതു**ന്തി ഏത്ഥ അരൂപധാതുയേവ അധിപ്പേതാ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

ധാതുവാരവണ്ണനാ.

അനുസയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ചിത്തയമകം

ഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൯൪. ഇദാനി തേസഞ്ഞേവ മൂലയമകേ ദേസിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം ലബ്ഭമാനവസേന ഏകദേസമേവ സങ്ഗണ്ഹിത്വാ അനുസയയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ചിത്തയമകസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ പാളിവവത്ഥാനം താവ വേദിതബ്ബം. ഇമസ്മിഞ്ഹി ചിത്തയമകേ മാതികാഠപനം, ഠപിതമാതികായ വിസ്സജ്ജനന്തി ദ്വേ വാരാ ഹോന്തി. തത്ഥ മാതികാഠപനേ പുഗ്ഗലവാരോ, ധമ്മവാരോ, പുഗ്ഗലധമ്മവാരോതി ആദിതോവ തയോ സുദ്ധികമഹാവാരാ ഹോന്തി.

തത്ഥ ''യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ''തി ഏവം പുഗ്ഗലവസേന ചിത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനനിരുജ്ഝനാദിഭേദം ദീപേന്തോ ഗതോ പുഗ്ഗലവാരോ നാമ. ''യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ''തി ഏവം ധമ്മവസേനേവ ചിത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനനിരുജ്ഝനാദിഭേദം ദീപേന്തോ ഗതോ ധമ്മവാരോ നാമ. ''യസ്സ യം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതീ''തി ഏവം ഉഭയവസേന ചിത്തസ്സ ഉപ്പജ്ജനനിരുജ്ഝനാദിഭേദം ദീപേന്തോ ഗതോ പുഗ്ഗലധമ്മവാരോ നാമ. തതോ ''യസ്സ സരാഗം ചിത്ത''ന്തി സോളസന്നം പദാനം വസേന അപരേ സരാഗാദിപദവിസേസിതാ സോളസ പുഗ്ഗലവാരാ, സോളസ ധമ്മവാരാ, സോളസ പുഗ്ഗലധമ്മവാരാതി അട്ഠചത്താലീസം മിസ്സകവാരാ ഹോന്തി. തേ സരാഗാദിപദമത്തം ദസ്സേത്വാ സങ്ഖിത്താ. തതോ ''യസ്സ കുസലം ചിത്ത''ന്തിആദിനാ നയേന ഛസട്ഠിദ്വിസതസങ്ഖാനം അഭിധമ്മമാതികാപദാനം വസേന അപരേ കുസലാദിപദവിസേസിതാ ഛസട്ഠിദ്വിസതപുഗ്ഗലവാരാ, ഛസട്ഠിദ്വിസതധമ്മവാരാ ഛസട്ഠിദ്വിസതപുഗ്ഗലധമ്മവാരാതി അട്ഠനവുതിസത്തസതാ മിസ്സകവാരാ ഹോന്തി. തേപി കുസലാദിപദമത്തം ദസ്സേത്വാ സങ്ഖിത്തായേവ. യാനിപേത്ഥ സനിദസ്സനാദീനി പദാനി ചിത്തേന സദ്ധിം ന യുജ്ജന്തി, താനി മോഘപുച്ഛാവസേന ഠപിതാനി.

തേസു പന തീസു വാരേസു സബ്ബപഠമേ സുദ്ധികപുഗ്ഗലമഹാവാരേ ഉപ്പാദനിരോധകാലസമ്ഭേദവാരോ, ഉപ്പാദുപ്പന്നവാരോ, നിരോധുപ്പന്നവാരോ, ഉപ്പാദവാരോ, നിരോധവാരോ, ഉപ്പാദനിരോധവാരോ ഉപ്പജ്ജമാനനിരോധവാരോ, ഉപ്പജ്ജമാനുപ്പന്നവാരോ, നിരുജ്ഝമാനുപ്പന്നവാരോ, ഉപ്പന്നുപ്പാദവാരോ, അതീതാനാഗതവാരോ, ഉപ്പന്നുപ്പജ്ജമാനവാരോ, നിരുദ്ധനിരുജ്ഝമാനവാരോ, അതിക്കന്തകാലവാരോതി ചുദ്ദസ അന്തരവാരാ. തേസു ഉപ്പാദവാരോ, നിരോധവാരോ, ഉപ്പാദനിരോധവാരോതി ഇമേസു തീസു വാരേസു അനുലോമപടിലോമവസേന ഛ ഛ കത്വാ അട്ഠാരസ യമകാനി. ഉപ്പന്നുപ്പാദവാരേ അതീതാനാഗതകാലവസേന അനുലോമതോ ദ്വേ, പടിലോമതോ ദ്വേതി ചത്താരി യമകാനി. സേസേസു ആദിതോ നിദ്ദിട്ഠേസു തീസു, അനന്തരേ നിദ്ദിട്ഠേസു തീസു; അവസാനേ നിദ്ദിട്ഠേസു ചതൂസൂതി ദസസു വാരേസു അനുലോമതോ ഏകം, പടിലോമതോ ഏകന്തി ദ്വേ ദ്വേ കത്വാ വീസതി യമകാനി. ഏവം സബ്ബേസുപി ചുദ്ദസസു അന്തരവാരേസു ദ്വാചത്താലീസ യമകാനി, ചതുരാസീതി പുച്ഛാ അട്ഠസട്ഠിഅത്ഥസതം ഹോതി. യഥാ ച ഏകസ്മിം സുദ്ധികപുഗ്ഗലമഹാവാരേ, തഥാ സുദ്ധികധമ്മവാരേപി സുദ്ധികപുഗ്ഗലധമ്മവാരേപീതി തീസു മഹാവാരേസു ഛബ്ബീസതിയമകസതം,

തതോ ദിഗുണാ പുച്ഛാ, തതോ ദിഗുണാ അത്ഥാ ച വേദിതബ്ബാ. ഇദം പന വാരത്തയം സരാഗാദിവസേന സോളസഗുണം, കുസലാദിവസേന ഛസട്ഠിദ്വിസതഗുണം കത്വാ ഇമസ്മിം ചിത്തയമകേ അനേകാനി യമകസഹസ്സാനി, തതോ ദിഗുണാ പുച്ഛാ, തതോ ദിഗുണാ അത്ഥാ ച ഹോന്തീതി . പാഠോ പന സംഖിത്തോതി. ഏവം താവ ഇമസ്മിം ചിത്തയമകേ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം.

മാതികാഠപനവണ്ണനാ.

നിദ്ദേസോ

൧. പുഗ്ഗലവാരവണ്ണനാ

൬൩. ഇദാനി ഠപിതാനുക്കമേന മാതികം വിസ്സജ്ജേതും **യസ്സ ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി ന നിരുജ്ഝതീ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഉപ്പാദക്ഖണസമങ്ഗിതായ ഉപ്പജ്ജതി **ന നിരുജ്ഝതീ**തി നിരോധക്ഖണം അപ്പത്തതായ ന നിരുജ്ഝതി. **തസ്സ ചിത്ത**ന്തി തസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ തതോ പട്ഠായ ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി പുച്ഛതി. **തേസം ചിത്ത**ന്തി യേസം പരിച്ഛിന്നവട്ടദുക്ഖാനം ഖീണാസവാനം സബ്ബപച്ഛിമസ്സ ചുതിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണോ വത്തതി, ഏതേസം തദേവ ചുതിചിത്തം ഉപ്പാദപ്പത്തതായ ഉപ്പജ്ജതി നാമ, ഭങ്ഗം അപ്പത്തതായ ന നിരുജ്ഝതി. ഇദാനി പന ഭങ്ഗം പത്വാ തം തേസം ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി, തതോ അപ്പടിസന്ധികത്താ അഞ്ഞം നുപ്പജ്ജിസ്സതി. **ഇതരേസ**ന്തി പച്ഛിമചിത്തസമങ്ഗിം ഖീണാസവം ഠപേത്വാ അവസേസാനം സേക്ഖാസേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം **നിരുജ്ഝിസ്സതി ചേവ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി ചാ**തി യം തം ഉപ്പാദക്ഖണപ്പത്തം തം നിരുജ്ഝിസ്സതേവ. അഞ്ഞം പന തസ്മിം വാ അഞ്ഞസ്മിം വാ അത്തഭാവേ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി ചേവ നിരുജ്ഝിസ്സതി ച. ദുതിയപുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേപി തഥാരൂപസ്സേവ ഖീണാസവസ്സ ചിത്തം സന്ധായ 'ആമന്താ'തി വുത്തം. **നുപ്പജ്ജതി നിരുജ്ഝതീ**തി ഭങ്ഗക്ഖണേ അരഹതോ പച്ഛിമചിത്തമ്പി സേസാനം ഭിജ്ജമാനചിത്തമ്പി. തതോ പട്ഠായ പന അരഹതോ ചിത്തം ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി സക്കാ വത്തും ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി പന ന സക്കാ. സേസാനം ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി സക്കാ വത്തും, ന നിരുജ്ഝിസ്സതീതി ന സക്കാ. തസ്മാ 'നോ'തി പടിസേധോ കതോ. ദുതിയപഞ്ഹേ യസ്സ ചിത്തം ന നിരുജ്ഝിസ്സതി, ഉപ്പജ്ജിസ്സതീതി സോ പുഗ്ഗലോയേവ നത്ഥി, തസ്മാ നത്ഥീതി പടിക്ഖേപോ കതോ.

൬൪-൭൭. **ഉപ്പന്ന**ന്തി ഉപ്പാദസമങ്ഗിനോപേതം നാമം. ഉപ്പാദം പത്വാ അനിരുദ്ധസ്സാപി. തത്ഥ ഉപ്പാദസമങ്ഗിതം സന്ധായ 'ആമന്താ'തി, ഉപ്പാദം പത്വാ അനിരുദ്ധഭാവം സന്ധായ ''തേസം ചിത്തം ഉപ്പന്ന''ന്തി വുത്തം. **അനുപ്പന്ന**ന്തി ഉപ്പാദം അപ്പത്തം. **തേസം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജിത്ഥാ**തി ഏത്ഥാപി സബ്ബേസം താവ ചിത്തം ഖണപച്ചുപ്പന്നമേവ ഹുത്വാ ഉപ്പാദക്ഖണം അതീതത്താ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ നാമ, നിരോധസമാപന്നാനം നിരോധതോ പുബ്ബേ ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ, അസഞ്ഞസത്താനം സഞ്ഞീഭവേ ഉപ്പന്നപുബ്ബത്താ. **ഉപ്പജ്ജിത്ഥ ചേവ ഉപ്പജ്ജതി ചാ**തി ഉപ്പാദം പത്തത്താ ഉപ്പജ്ജിത്ഥ, അനതീതത്താ ഉപ്പജ്ജതി നാമാതി അത്ഥോ.

ഉപ്പാദക്ഖണേ അനാഗതഞ്ചാതി ഉപ്പാദക്ഖണേ ച ചിത്തം അനാഗതഞ്ച ചിത്തന്തി അത്ഥോ.

൧൯൩. അതിക്കന്തകാലവാരേ **ഉപ്പജ്ജമാനം ഖണ**ന്തി ഉപ്പാദക്ഖണം. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഉപ്പാദക്ഖണോ ഉപ്പജ്ജമാനോ നാമ ന ഹോതി, ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ പന ഖണത്താ ഏവം വുത്തോ. **ഖണം വീതിക്കന്തം അതിക്കന്തകാല**ന്തി ന ചിരം വീതിക്കന്തം തമേവ പന ഉപ്പാദക്ഖണം വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലന്തി സങ്ഖം ഗച്ഛതി. **നിരുജ്ഝമാനം ഖണ**ന്തി നിരോധക്ഖണം. തത്ഥ കിഞ്ചാപി നിരോധക്ഖണോ നിരുജ്ഝമാനോ നാമ ന ഹോതി, നിരുജ്ഝമാനസ്സ പന ഖണത്താ ഏവം വുത്തോ. **ഖണം വീതിക്കന്തം അതിക്കന്തകാല**ന്തി കിം തസ്സ ചിത്തം ഏവം നിരോധക്ഖണമ്പി വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം നാമ ഹോതീതി പുച്ഛതി. തത്ഥ യസ്മാ ഭങ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം ഖണം വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം ഹോതി, നിരോധക്ഖണം ഖണം വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം നാമ ന ഹോതി. അതീതം പന ചിത്തം ഉഭോപി ഖണേ ഖണം വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം നാമ, തസ്മാ ''ഭങ്ഗക്ഖണേ ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണം വീതിക്കന്തം, ഭങ്ഗക്ഖണം അവീതിക്കന്തം, അതീതം ചിത്തം ഉപ്പാദക്ഖണഞ്ച വീതിക്കന്തം ഭങ്ഗക്ഖണഞ്ച വീതിക്കന്ത''ന്തി വിസ്സജ്ജനമാഹ. ദുതിയപഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ യസ്മാ അതീതം ചിത്തം ഉഭോപി ഖണേ വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം നാമ ഹോതി, തസ്മാ അതീതം ചിത്തന്തി വുത്തം. പടിലോമപഞ്ഹസ്സ വിസ്സജ്ജനേ യസ്മാ ഉപ്പാദക്ഖണേ ച ചിത്തം അനാഗതഞ്ച ചിത്തം ഉഭോപി ഖണേ ഖണം വീതിക്കന്തം ഹുത്വാ അതിക്കന്തകാലം നാമ ന ഹോതി, തേസം ഖണാനം അവീതിക്കന്തത്താ. തസ്മാ ''ഉപ്പാദക്ഖണേ ചിത്തം അനാഗതം ചിത്ത''ന്തി വുത്തം. ദുതിയവിസ്സജ്ജനം പാകടമേവ.

൧൯൪-൨൨൧. ധമ്മവാരേപി ഇമിനാവുപായേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. പുഗ്ഗലധമ്മവാരോ ധമ്മവാരഗതികോയേവ.

൨൨൨-൨൨൭. സബ്ബേപി മിസ്സകവാരാ **യസ്സ സരാഗം ചിത്ത**ന്തിആദിനാ നയേന മുഖമത്തം ദസ്സേത്വാ സങ്ഖിത്താ. വിത്ഥാരോ പന നേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. തേസു പന ''യസ്സ സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതി; തസ്സ ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി, നുപ്പജ്ജിസ്സതീ''തി ഏവം വിത്ഥാരേതബ്ബതായ പുച്ഛാവ സദിസാ ഹോതി. യസ്മാ പന സരാഗം ചിത്തം പച്ഛിമചിത്തം ന ഹോതി, തസ്മാ ''യസ്സ സരാഗം ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന നിരുജ്ഝതി; തസ്സ ചിത്തം നിരുജ്ഝിസ്സതി, നുപ്പജ്ജിസ്സതീതി നോ''തി ഏവം വിസ്സജ്ജിതബ്ബത്താ വിസ്സജ്ജനം അസദിസം ഹോതി. തം തം തസ്സാ തസ്സാ പുച്ഛായ അനുരൂപവസേന വേദിതബ്ബന്തി.

ചിത്തയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൯. ധമ്മയമകം

൧. പണ്ണത്തിഉദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൧-൧൯. ഇദാനി തേസഞ്ഞേവ മൂലയമകേ ദേസിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം മാതികം ഠപേത്വാ ചിത്തയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ധമ്മയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ ഖന്ധയമകേ വുത്തനയേനേവ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. യഥാ ഹി തത്ഥ പണ്ണത്തിവാരാദയോ തയോ മഹാവാരാ, അവസേസാ അന്തരവാരാ ച ഹോന്തി, തഥാ ഇധാപി. "യോ കുസലം ധമ്മം ഭാവേതി, സോ അകുസലം ധമ്മം പജഹതീ"തി ആഗതത്താ പനേത്ഥ പരിഞ്ഞാവാരോ, ഭാവനാവാരോ നാമാതി വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ യസ്മാ അബ്യാകതോ ധമ്മോ നേവ ഭാവേതബ്ബോ, ന പഹാതബ്ബോ, തസ്മാ തം പദമേവ ന ഉദ്ധടം. പണ്ണത്തിവാരേ പനേത്ഥ തിണ്ണം കുസലാദിധമ്മാനം വസേന പദസോധനവാരോ, പദസോധനമൂലചക്കവാരോ, സുദ്ധധമ്മവാരോ, സുദ്ധധമ്മമൂലചക്കവാരോതി ഇമേസു ചതൂസു വാരേസു യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൧. പണ്ണത്തിനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ

൨൦-൧൨൨. പണ്ണത്തിവാരനിദ്ദേസേ പന **കുസലാ കുസലധമ്മാ**തി കുസലാനം ഏകന്തേന കുസലധമ്മത്താ "ആമന്താ"തി വുത്തം. സേസവിസ്സജ്ജനേസുപി ഏസേവ നയോ. **അവസേസാ ധമ്മാ ന അകുസലാ ധമ്മാ**തി അവസേസാ ധമ്മാ അകുസലാ ന ഹോന്തി, ധമ്മാ പന ഹോന്തീതി അത്ഥോ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനി.

പണ്ണത്തിവാരവണ്ണനാ.

൨. പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൧൧൩-൧൧൮. പവത്തിവാരേ പനേത്ഥ പച്ചുപ്പന്നകാലേ പുഗ്ഗലവാരസ്സ അനുലോമനയേ "യസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ അകുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി; യസ്സ വാ പന അകുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തസ്സ കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി കുസലധമ്മമൂലകാനി ദ്വേ യമകാനി, അകുസലധമ്മമൂലകം ഏകന്തി തീണി യമകാനി ഹോന്തി. തസ്സ പടിലോമനയേപി ഓകാസവാരാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ സബ്ബവാരേസു തിണ്ണം തിണ്ണം യമകാനം വസേന യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ. അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ ഇദം ലക്ഖണം - ഇമസ്സ ഹി ധമ്മയമകസ്സ പവത്തിമഹാവാരേ "ഉപ്പജ്ജന്തി നിരുജ്ഝന്തീ"തി ഇമേസു ഉപ്പാദനിരോധേസു കുസലാകുസലധമ്മാ താവ ഏകന്തേന പവത്തിയംയേവ ലബ്ഭന്തി, ന ചുതിപടിസന്ധീസു. അബ്യാകതധമ്മാ പന പവത്തേ ച ചുതിപടിസന്ധീസു ചാതി തീസുപി കാലേസു ലബ്ഭന്തി. ഏവമേത്ഥ യം യത്ഥ യത്ഥ ലബ്ഭതി, തസ്സ വസേന തത്ഥ തത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രിദം നയമുഖം - കുസലാകുസലാനം താവ ഏകക്ഖണേ അനുപ്പജ്ജനതോ "നോ"തി പടിസേധോ കതോ. **അബ്യാകതാ ചാ**തി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപവസേന വുത്തം.

ന൫-നന്ന. യഥ കുസലാ ധമ്മാ നുപ്പജ്ജന്തീതി അസഞ്ഞഭവം സന്ധായ വുത്തം. തേനേവേത്ഥ "ആമന്താ"തി വിസ്സജ്ജനം കതം. **ഉപ്പജ്ജന്തീ**തി ഇദമ്പി അസഞ്ഞഭവംയേവ സന്ധായ വുത്തം. അബ്യാകതാനം പന അനുപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ അഭാവാ "നത്ഥീ"തി പടിക്ഖേപോ കതോ.

ർൻ. ദുതിയേ അകുസലേതി ഭവം അസ്സാദേത്വാ ഉപ്പന്നേസു നികന്തിജവനേസു ദുതിയേ ജവനചിത്തേ. **ദുതിയേ ചിത്തേ വത്തമാനേ**തി പടിസന്ധിതോ ദുതിയേ ഭവങ്ഗചിത്തേ വത്തമാനേ സഹ വാ പടിസന്ധിയാ ഭവങ്ഗം വിപാകവസേന ഏകമേവ കത്വാ ഭവനികന്തിയാ ആവജ്ജനചിത്തേ. തഞ്ഹി കിരിയചിത്തത്താ അബ്യാകതജാതിയം വിപാകതോ ദുതിയം നാമ ഹോതി.

൫൭. യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗന്തി ഗോത്രഭുചിത്തം സന്ധായ വുത്തം. **കുസലാ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീ**തി തേ അഗ്ഗമഗ്ഗധമ്മേയേവ സന്ധായ വുത്തം.

൭ൻ. യസ്സ ചിത്തസ്സ അനന്തരാ അഗ്ഗമഗ്ഗം പടിലഭിസ്സന്തി, തസ്സ ചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേതി ഇദം ചിത്തജാതിവസേന വുത്തം. തജ്ജാതികസ്സ ഹി ഏകാവജ്ജനേന ഉപ്പന്നസ്സ തതോ ഓരിമചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേപി ഏതം ലക്ഖണം ലബ്ഭതേവ.

ൻൻ. നിരോധവാരേപി കുസലാകുസലാനം ഏകതോ അനിരുജ്ഝനതോ "നോ"തി വുത്തം. ഇമിനാ നയമുഖേന സബ്ബത്ഥ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി.

ധമ്മയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൬. ഇന്ദ്രിയയമകം

ഇദാനി തേസഞ്ഞേവ മൂലയമകേ ദേസിതാനം കുസലാദിധമ്മാനം ലബ്ഭമാനവസേന ഏകദേസം സംഗണ്ഹിത്വാ ധമ്മയമകാനന്തരം ദേസിതസ്സ ഇന്ദ്രിയയമകസ്സ വണ്ണനാ ഹോതി. തത്ഥ ഖന്ധയമകാദീസു വുത്തനയേനേവ പാളിവവത്ഥാനം വേദിതബ്ബം. ഇധാപി ഹി പണ്ണത്തിവാരാദയോ തയോ മഹാവാരാ അവസേസാ അന്തരവാരാ ച സദ്ധിം കാലപ്പഭേദാദീഹി ഖന്ധയമകാദീസു ആഗതസദിസാവ. ഇന്ദ്രിയാനം പന ബഹുതായ ധാതുയമകതോപി ബഹുതരാനി യമകാനി ഹോന്തി. യഥാ പന ഹേട്ഠാ പുഗ്ഗലവാരാദീസു ചക്ഖായതനചക്ഖുധാതുമൂലകേ നയേ ചക്ഖായതനചക്ഖുധാതൂഹി സദ്ധിം ജിവ്ഹായതനകായായതനാനി ന യോജിതാനി. ജിവ്ഹായതനകായായതനമൂലകാനി ച യമകാനേവ ന ഗഹിതാനി, തഥാ ഇധാപി ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകേ നയേ ജിവ്ഹിന്ദ്രിയകായിന്ദ്രിയാനി ന യോജിതാനി, ജിവ്ഹിന്ദ്രിയകായിന്ദ്രിയമൂലകാനി ച യമകാനേവ ന ഗഹിതാനി. തേസം അഗ്ഗഹണേ കാരണം തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. മനിന്ദ്രിയം പന യഥാ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിമൂലകേഹി തഥേവ ഇത്ഥിന്ദ്രിയാദിമൂലകേഹിപി സദ്ധിം യസ്മാ യോജനം ഗച്ഛതി, തസ്മാ നിക്ഖിത്തപടിപാടിയാ അയോജേത്വാ സബ്ബേഹിപി ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകാദീഹി സദ്ധിം പരിയോസാനേ യോജിതന്തി വേദിതബ്ബം. ചക്ഖുന്ദ്രിയേന സദ്ധിം ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയജീവിതിന്ദ്രിയാനി യോജിതാനി സുഖിന്ദ്രിയദുക്ഖിന്ദ്രിയദോമനസ്സിന്ദ്രിയാനി പടിസന്ധിയം നത്ഥീതി ന ഗഹിതാനി. സോമനസ്സിന്ദ്രിയഉപേക്ഖിന്ദ്രിയാനി പടിസന്ധിയം ഉപ്പത്തിസബ്ഭാവതോ ഗഹിതാനി. തഥാ സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനി പഞ്ച. ലോകുത്തരാനി തീണി പടിസന്ധിയം അഭാവേനേവ ന ഗഹിതാനി. ഇതി യാനി ഗഹിതാനി, തേസം വസേനേത്ഥ ചക്ഖുന്ദ്രിയമൂലകേ നയേ യമകഗണനാ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സബ്ബത്ഥ. യാനി പന ന ഗഹിതാനി, തേസം വസേന യമകാനി ന ഗണേതബ്ബാനി. ഗണേന്തേന വാ മോഘപുച്ഛാവസേന ഗണേതബ്ബാനീതി ഏവം താവ സബ്ബവാരേസു പാളിവവത്ഥാനമേവ വേദിതബ്ബം.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ

൫-വ്വ൩. അത്ഥവിനിച്ഛയേ പനേത്ഥ ഇദം നയമുഖം - **സചക്ഖുകാനം ന ഇത്ഥീന**ന്തി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീനഞ്ചേവ രൂപീനം പുരിസനപുംസകാനഞ്ച വസേന വുത്തം. തേസഞ്ഹി ഇത്ഥിന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജതി. **സചക്ഖുകാനം ന പുരിസാന**ന്തി രൂപീബ്രഹ്മാനഞ്ചേവ ഇത്ഥിനപുംസകാനഞ്ച വസേന വുത്തം. തേസഞ്ഹി പുരിസിന്ദ്രിയം നുപ്പജ്ജതി. **അചക്ഖുകാനം ഉപപജ്ജന്താനം തേസം ജീവിതിന്ദ്രിയം ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഏകവോകാരചതുവോകാരകാമധാതുസത്തേ സന്ധായ വുത്തം. **സചക്ഖുകാനം വിനാ സോമനസ്സേനാ**തി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ചതുന്നം മഹാവിപാകപടിസന്ധീനം വസേന വുത്തം. **സചക്ഖുകാനം വിനാ ഉപേക്ഖായാ**തി സോമനസ്സസഹഗതപടിസന്ധികാനം വസേന വുത്തം. **ഉപേക്ഖായ അചക്ഖുകാന**ന്തി അഹേതുകപടിസന്ധിവസേന വുത്തം. **അഹേതുകാന**ന്തി അഹേതുകപടിസന്ധിചിത്തേന സദ്ധിം സദ്ധിന്ദ്രിയാദീനം അഭാവതോ വുത്തം. തത്ഥ ഹി ഏകന്തേനേവ സദ്ധാസതിപഞ്ഞായോ നത്ഥി. സമാധിവീരിയാനി പന ഇന്ദ്രിയപ്പത്താനി ന ഹോന്തി. **സഹേതുകാനം അചക്ഖുകാന**ന്തി ഗബ്ഭസേയ്യകവസേന ചേവ

അരൂപീവസേന ച വുത്തം. അഞ്ഞോ ഹി സഹേതുകോ അചക്ഖുകോ നാമ നത്ഥി. **സചക്ഖുകാനം അഹേതുകാന**ന്തി അപായേ ഓപപാതികവസേന വുത്തം. **സചക്ഖുകാനം ഞാണവിപ്പയുത്താന**ന്തി കാമധാതുയം ദ്വിഹേതുകപടിസന്ധികാനം വസേന വുത്തം. **സചക്ഖുകാനം ഞാണസമ്പയുത്താന**ന്തി രൂപീബ്രഹ്മാനോ ചേവ കാമാവചരദേവമനുസ്സേ ച സന്ധായ വുത്തം. **ഞാണസമ്പയുത്താനം അചക്ഖുകാന**ന്തി അരൂപിനോ ച തിഹേതുകഗബ്ഭസേയ്യകേ ച സന്ധായ വുത്തം.

൧൮൦. ജീവിതിന്ദ്രിയമൂലകേ **വിനാ സോമനസ്സേന ഉപപജ്ജന്താന**ന്തി ദ്വേപി ജീവിതിന്ദ്രിയാനി സന്ധായ വുത്തം. **പവത്തേ സോമനസ്സവിപ്പയുത്തചിത്തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ**തി അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയം സന്ധായ വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സബ്ബത്ഥാപി പടിസന്ധിപവത്തിവസേന ജീവിതിന്ദ്രിയയോജനാ വേദിതബ്ബാ. സോമനസ്സിന്ദ്രിയാദിമൂലകേസുപി പടിസന്ധിപവത്തിവസേനേവത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. പടിലോമനയേ പന നിരോധവാരേ ച ഏതേസഞ്ചേവ അഞ്ഞേസഞ്ച ധമ്മാനം യഥാലാഭവസേന ചുതിപടിസന്ധിപവത്തേസു തീസുപി അനുപ്പാദനിരോധാ വേദിതബ്ബാ.

൨൫൭. അനാഗതവാരേ **ഏതേനേവ ഭാവേനാ**തി ഏതേന പുരിസഭാവേനേവ, അന്തരാ ഇത്ഥിഭാവം അനാപജ്ജിത്വാ പുരിസപടിസന്ധിഗ്ഗഹണേനേവാതി അത്ഥോ. **കതിചി ഭവേ ദസ്സേത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തീ**തി കതിചി പടിസന്ധിയോ ഗഹേത്വാ ഇത്ഥിഭാവം അപ്പത്വാവ പരിനിബ്ബായിസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ദുതിയപുച്ഛായപി ഏസേവ നയോ.

൩൬൧. പച്ചുപ്പന്നേന അതീതവാരേ **സുദ്ധാവാസാനം ഉപപത്തിചിത്തസ്സ ഭങ്ഗക്ഖണേ മനിന്ദ്രിയഞ്ച നുപ്പജ്ജിത്ഥാ**തി ചിത്തയമകേ വിയ ഉപ്പാദക്ഖണാതിക്കമവസേന അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാ തസ്മിം ഭവേ അനുപ്പന്നപുബ്ബവസേന ഗഹേതബ്ബോതി. ഇമിനാ നയമുഖേന സബ്ബസ്മിമ്പി പവത്തിവാരേ അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

പവത്തിവാരവണ്ണനാ.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ

൪൩൮-൪൭൪. പരിഞ്ഞാവാരേ പന ചക്ഖുമൂലകാദീസു ഏകമേവ ചക്ഖുസോതയമകം ദസ്സിതം. യസ്മാ പന സേസാനിപി ലോകിയഅബ്യാകതാനി ചേവ ലോകിയഅബ്യാകതമിസ്സകാനി ച പരിഞ്ഞേയ്യാനേവ, തസ്മാ താനി അനുപദിട്ഠാനിപി ഇമിനാവ ദസ്സിതാനി ഹോന്തി. യസ്മാ പന അകുസലം ഏകന്തതോ പഹാതബ്ബമേവ, ഏകന്തം കുസലം ഭാവേതബ്ബമേവ, ലോകുത്തരാബ്യാകതം സച്ഛികാതബ്ബം, തസ്മാ ''ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം പജഹതീ''തി ''അനഞ്ഞാതഞ്ഞസ്സാമീതിന്ദ്രിയം ഭാവേതീ''തി ''അഞ്ഞാതാവിന്ദ്രിയം സച്ഛികരോതീ''തി വുത്തം. അഞ്ഞിന്ദ്രിയം പന ഭാവേതബ്ബമ്പി അത്ഥി സച്ഛികാതബ്ബമ്പി, തം ഭാവനാവസേനേവ ഗഹിതം. തത്ഥ **ദ്വേ പുഗ്ഗലാ**തി സകദാഗാമിമഗ്ഗസമങ്ഗീ ച, അരഹത്തമഗ്ഗസമങ്ഗീ ച. തേസു ഏകോ സമുച്ഛിന്ദിതും അസമത്ഥത്താ ദോമനസ്സിന്ദ്രിയം ന പജഹതി നാമ. ഏകോ പഹീനദോസത്താ **ചക്ഖുന്ദ്രിയം ന പരിജാനാതീ**തി അനുപ്പാദം

ആപാദേതും അസമത്ഥതായ ന പരിജാനാതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

പരിഞ്ഞാവാരവണ്ണനാ.

ഇന്ദ്രിയയമകവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിഗമനകഥാ

ഏത്താവതാ ച -

യസ്സോവാദേ ഠത്വാ, നിട്ഠിതകിച്ചസ്സ കിച്ചസമ്പന്നോ;
യുവതിജനോപി അതീതോ, സുവിഹിതനിയമോ യമസ്സാണം.

ദേവപരിസായ മജ്ഝേ, ദേവപുരേ സബ്ബദേവദേവേന;
യമകം നാമ പകാസിതം, യമാമലലോമേന യം തേന.

പാളിവവത്ഥാനവിധിം, പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനേ ച അത്ഥനയം;
ദസ്സേതും ആരദ്ധാ, യമകഅട്ഠകഥാ മയാ തസ്സ.

സാ സുബഹുഅന്തരായേ, ലോകമ്ഹി യഥാ അനന്തരായേന;
അയമജ്ജ പഞ്ചമത്തേഹി, തന്തിയാ ഭാണവാരേഹി.

നിട്ഠം പത്താ ഏവം, നിട്ഠാനം പാപുണന്തു സബ്ബേപി;
ഹിതസുഖനിബ്ബത്തികരാ, മനോരഥാ സബ്ബസത്താനന്തി.

യമകപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.

നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

അഭിധമ്മപിടകേ

പട്ഠാനപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ

ദേവാതിദേവോ ദേവാനം, ദേവദാനവപൂജിതോ,
ദേസയിത്വാ പകരണം, യമകം സുദ്ധസംയമോ.

അത്ഥതോ ധമ്മതോ ചേവ, ഗമ്ഭീരസ്സാഥ തസ്സ യം,
അനന്തരം മഹാവീരോ, സത്തമം ഇസിസത്തമോ.

പട്ഠാനം നാമ നാമേന, നാമരൂപനിരോധനോ,
ദേസേസി അതിഗമ്ഭീര-നയമണ്ഡിതദേസനം.

ഇദാനി തസ്സ സമ്പത്തോ, യസ്മാ സംവണ്ണനാക്കമോ,
തസ്മാ നം വണ്ണയിസ്സാമി, തം സുണാഥ സമാഹിതാതി.

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ

സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന ഹി അനുലോമപട്ഠാനേ ദ്വാവീസതി തികേ നിസ്സായ തികപട്ഠാനം നാമ നിദ്ദിട്ഠം, സതം ദുകേ നിസ്സായ ദുകപട്ഠാനം നാമ നിദ്ദിട്ഠം. തതോ പരം ദ്വാവീസതി തികേ ഗഹേത്വാ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ ദുകതികപട്ഠാനം നാമ ദസ്സിതം. തതോ പരം ദുകസതം ഗഹേത്വാ ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ തികദുകപട്ഠാനം നാമ ദസ്സിതം. തികേ പന തികേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ തികതികപട്ഠാനം നാമ ദസ്സിതം. ദുകേ ച ദുകേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ ദുകദുകപട്ഠാനം നാമ ദസ്സിതം. ഏവം -

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ **അനുലോമമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാതി.

പച്ചനീയപട്ഠാനേപി ദ്വാവീസതി തികേ നിസ്സായ തികപട്ഠാനം നാമ. ദുകസതം നിസ്സായ ദുകപട്ഠാനം നാമ. ദ്വാവീസതി തികേ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ ദുകതികപട്ഠാനം നാമ. ദുകസതം ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ തികദുകപട്ഠാനം നാമ. തികേ തികേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ തികതികപട്ഠാനം നാമ. ദുകേ ദുകേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ ദുകദുകപട്ഠാനം നാമാതി ഏവം പച്ചനീയേപി ഛഹി നയേഹി പട്ഠാനം നിദ്ദിട്ഠം. തേന വുത്തം -

''തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ **പച്ചനീയമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാ''തി.

തതോ പരം അനുലോമപച്ചനീയേപി ഏതേനേവുപായേന ഛ നയാ ദസ്സിതാ. തേനാഹ -

''തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ **അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാ''തി.

തദനന്തരം പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി ഏതേഹേവ ഛഹി നയേഹി നിദ്ദിട്ഠം. തേനാഹ -

''തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ **പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി** നയാ സുഗമ്ഭീരാ''തി.

ഏവം അനുലോമേ ഛ പട്ഠാനാനി, പച്ചനീയേ ഛ, അനുലോമപച്ചനീയേ ഛ, പച്ചനീയാനുലോമേ ഛ പട്ഠാനാനീതി ഇദം ''ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനപട്ഠാനമഹാപകരണം നാമാ''തി ഹി വുത്തം.

തത്ഥ യേസം ചതുവീസതിയാ സമന്തപട്ഠാനാനം സമോധാനവസേനേതം ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനം പട്ഠാനമഹാപകരണം നാമാതി വുത്തം, തേസഞ്ചേവ ഇമസ്സ ച പകരണസ്സ നാമത്ഥോ താവ ഏവം വേദിതബ്ബോ. കേനട്ഠേന **പട്ഠാന**ന്തി? നാനപ്പകാരപച്ചയട്ഠേന. 'പ-കാരോ' ഹി നാനപ്പകാരത്ഥം ദീപേതി, ഠാനസദ്ദോ പച്ചയത്ഥം. ഠാനാട്ഠാനകുസലതാതിആദീസു ഹി പച്ചയോ ഠാനന്തി വുത്തോ. ഇതി നാനപ്പകാരാനം പച്ചയാനം വസേന ദേസിതത്താ ഇമേസു ചതുവീസതിയാ പട്ഠാനേസു ഏകേകം പട്ഠാനം നാമ. ഇമേസം പന പട്ഠാനാനം സമൂഹതോ സബ്ബമ്പേതം പകരണം പട്ഠാനന്തി വേദിതബ്ബം.

അപരോ നയോ - കേനട്ഠേന പട്ഠാനന്തി? വിഭജനട്ഠേന. ''പഞ്ഞാപനാ പട്ഠപനാ വിവരണാ വിഭജനാ ഉത്താനീകമ്മ''ന്തി (മ॰ നി॰ ൩.൩൭൧) ആഗതട്ഠാനസ്മിഞ്ഹി വിഭജനട്ഠേന പട്ഠാനം പഞ്ഞായതി. ഇതി കുസലാദീനം ധമ്മാനം ഹേതുപച്ചയാദിവസേന വിഭത്തത്താ ഇമേസു ചതുവീസതിയാ പട്ഠാനേസു ഏകേകം പട്ഠാനം നാമ. ഇമേസം പന പട്ഠാനാനം സമൂഹതോ സബ്ബമ്പേതം പകരണം പട്ഠാനം നാമാതി വേദിതബ്ബം.

അപരോ നയോ - കേനട്ഠേന പട്ഠാനന്തി? പട്ഠിതത്ഥേന. ഗമനട്ഠേനാതി അത്ഥോ. ''ഗോട്ഠാ പട്ഠിതഗാവോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൩൫൨) ആഗതട്ഠാനസ്മിഞ്ഹി യേന പട്ഠാനേന പട്ഠിതഗാവോതി വുത്തോ, തം അത്ഥതോ ഗമനം ഹോതി. ഇതി നാതിവിത്ഥാരിതനയേസു ധമ്മസങ്ഗണീആദീസു അനിസ്സങ്ഗഗമനസ്സ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ ഹേതുപച്ചയാദിഭേദഭിന്നേസു കുസലാദീസു വിത്ഥാരിതനയലാഭതോ നിസ്സങ്ഗവസേന പവത്തഗമനത്താ ഇമേസു ചതുവീസതിയാ പട്ഠാനേസു ഏകേകം പട്ഠാനം നാമ. ഇമേസം പന പട്ഠാനാനം സമൂഹതോ സബ്ബമ്പേതം പകരണം പട്ഠാനം നാമാതി വേദിതബ്ബം.

തത്ഥ അനുലോമമ്ഹി താവ പഠമം തികവസേന ദേസിതത്താ തികപട്ഠാനം നാമ. തസ്സ പദച്ഛേദോ - തികാനം പട്ഠാനം ഏത്ഥ അത്ഥീതി **തികപട്ഠാനം**. തികാനം നാനപ്പകാരകാ പച്ചയാ ഏതിസ്സാ ദേസനായ അത്ഥീതി അത്ഥോ. ദുതിയവികപ്പേപി തികാനം പട്ഠാനഞ്ചേവ തികപട്ഠാനം. ഹേതുപച്ചയാദിവസേന തികാനം വിഭജനാതി അത്ഥോ. തതിയവികപ്പേ ഹേതുപച്ചയാദിഭേദഭിന്നതായ ലദ്ധവിത്ഥാരാ തികാ ഏവ പട്ഠാനം തികപട്ഠാനം. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സങ്ഗഗമനഭൂമീതി അത്ഥോ. ദുകപട്ഠാനാദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം അനുലോമേ ഛപട്ഠാനാനി വിദിത്വാ പച്ചനീയാദീസുപി ഇമിനാവുപായേന വേദിതബ്ബാനി.

യസ്മാ പനേതാനി അനുലോമേ, പച്ചനീയേ, അനുലോമപച്ചനീയേ, പച്ചനീയാനുലോമേതി സമന്താ ഛ ഛ ഹുത്വാ ചതുവീസതി ഹോന്തി; തസ്മാ ''ചതുവീസതി സമന്തപട്ഠാനാനീ''തി വുച്ചന്തി. ഇതി ഇമേസം ചതുവീസതിയാ

ഖുദ്ദകപട്ഠാനസങ്ഖാതാനം സമന്തപട്ഠാനാനം സമോധാനവസേനേതം ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനം പട്ഠാനമഹാപകരണം നാമ.

തം പനേതം യേ തികാദയോ നിസ്സായ നിദ്ദിട്ഠത്താ "തികപട്ഠാനം ദുകപട്ഠാനം...പേ॰... ദുകദുകപട്ഠാന"ന്തി വുത്തം, തേ അനാമസിത്വാ യേസം പച്ചയാനം വസേന തേ തികാദയോ വിഭത്താ തേ പച്ചയേ ദസ്സേതും ആദിതോ താവസ്സ മാതികാനിക്ഖേപവാരോ നാമ വുത്തോ; പച്ചയവിഭങ്ഗവാരോതിപി തസ്സേവ നാമം. സോ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസതോ ദുവിധോ. തസ്സ **ഹേതുപച്ചയോ...പേ॰... അവിഗതപച്ചയോ**തി അയം ഉദ്ദേസോ.

തത്ഥ ഹേതു ച സോ പച്ചയോ ചാതി **ഹേതുപച്ചയോ**. ഹേതു ഹുത്വാ പച്ചയോ, ഹേതുഭാവേന പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതി. ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ **ഹേതൂ**തി വചനാവയവകാരണമൂലാനമേതം അധിവചനം. "പടിഞ്ഞാ ഹേതൂ"തിആദീസു ഹി ലോകേ വചനാവയവോ ഹേതൂതി, വുച്ചതി. സാസനേ പന "യേ ധമ്മാ ഹേതുപ്പഭവാ"തിആദീസു (മഹാവ॰ ൹) കാരണം. "തയോ കുസലാ ഹേതൂ, തയോ അകുസലാ ഹേതൂ"തിആദീസു (ധ॰ സ॰ ൧൦൫൯) മൂലം ഹേതൂതി വുച്ചതി. തം ഇധ അധിപ്പേതം. **പച്ചയോ**തി ഏത്ഥ പന അയം വചനത്ഥോ - പടിച്ച ഏതസ്മാ ഏതീതി പച്ചയോ, അപ്പച്ചക്ഖായ നം വത്തതീതി അത്ഥോ. യോ ഹി ധമ്മോ യം ധമ്മം അപ്പച്ചക്ഖായ തിട്ഠതി വാ ഉപ്പജ്ജതി വാ, സോ തസ്സ പച്ചയോതി വുത്തം ഹോതി.

ലക്ഖണതോ പന ഉപകാരകലക്ഖണോ പച്ചയോ, യോ ഹി ധമ്മോ യസ്സ ധമ്മസ്സ ഠിതിയാ വാ ഉപ്പത്തിയാ വാ ഉപകാരകോ ഹോതി, സോ തസ്സ പച്ചയോതി വുച്ചതി. പച്ചയോ, ഹേതു; കാരണം നിദാനം സമ്ഭവോ, പഭവോതി അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനതോ നാനം. ഇതി മൂലട്ഠേന ഹേതു, ഉപകാരകട്ഠേന പച്ചയോതി സങ്ഖേപതോ മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോ. സോ ഹി സാലിആദീനം സാലിബീജാദീനി വിയ, മണിപ്പഭാദീനം വിയ ച മണിവണ്ണാദയോ കുസലാദീനം കുസലാദിഭാവസാധകോതി ആചരിയാനം അധിപ്പായോ. ഏവം സന്തേ പന തംസമുട്ഠാനരൂപേസു ഹേതുപച്ചയതാ ന സമ്പജ്ജതി. ന ഹി സോ തേസം കുസലാദിഭാവം സാധേതി, ന ച പച്ചയോ ന ഹോതീതി. വുത്തഞ്ഹേതം "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. അഹേതുകചിത്താനഞ്ച വിനാ ഏതേന അബ്യാകതഭാവോ സിദ്ധോ.

സഹേതുകാനമ്പി ച യോനിസോമനസികാരാദിപടിബദ്ധോ കുസലാദിഭാവോ ന സമ്പയുത്തഹേതുപടിബദ്ധോ. യദി ച സമ്പയുത്തഹേതൂസു സഭാവതോവ കുസലാദിഭാവോ സിയാ, തംസമ്പയുത്തേസു ഹേതുപടിബദ്ധോ അലോഭോ കുസലോ വാ സിയാ അബ്യാകതോ വാ. യസ്മാ പന ഉഭയഥാപി ഹോതി, തസ്മാ യഥാ സമ്പയുത്തേസു, ഏവം ഹേതൂസുപി കുസലാദിതാ പരിയേസിതബ്ബാ. കുസലാദിഭാവസാധനവസേന പന ഹേതൂനം മൂലട്ഠം അഗ്ഗഹേത്വാ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനവസേന ഗയ്ഹമാനേ ന കിഞ്ചി വിരുജ്ഝതി. ലദ്ധഹേതുപച്ചയാ ഹി ധമ്മാ വിരുള്ഹമൂലാ വിയ പാദപാ ഥിരാ ഹോന്തി സുപ്പതിട്ഠിതാ, അഹേതുകാ പന തിലബീജകാദിസേവാലാ വിയ ന സുപ്പതിട്ഠിതാ. ഇതി മൂലട്ഠേന ഉപകാരകോതി സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസാധനേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ.

തതോ പരേസു ആരമ്മണവസേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **ആരമ്മണപച്ചയോ**. സോ "രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ"തി ആരഭിത്വാപി "യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭ യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഓസാപിതത്താ ന കോചി ധമ്മോ ന ഹോതി. യഥാ ഹി ദുബ്ബലോ പുരിസോ ദണ്ഡം വാ രജ്ജും വാ ആലമ്ബിത്വാവ ഉട്ഠഹതി ചേവ തിട്ഠതി ച, ഏവം ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ രൂപാദിആരമ്മണം ആരബ്ഭേവ ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ച. തസ്മാ സബ്ബേപി ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം ആരമ്മണഭൂതാ ധമ്മാ ആരമ്മണപച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ.

ജേട്ഠകട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അധിപതിപച്ചയോ**. സോ സഹജാതാരമ്മണവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ "ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിവചനതോ ഛന്ദവീരിയചിത്തവീമംസസങ്ഖാതാ ചത്താരോ ധമ്മാ സഹജാതാധിപതിപച്ചയോതി വേദിതബ്ബാ, നോ ച ഖോ ഏകതോ. യദാ ഹി ഛന്ദം ധുരം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തം പവത്തതി, തദാ ഛന്ദോവ അധിപതി, ന ഇതരേ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. യം പന ധമ്മം ഗരും കത്വാ അരൂപധമ്മാ പവത്തന്തി, സോ നേസം ആരമ്മണാധിപതി. തേന വുത്തം - "യം യം ധമ്മം ഗരും കത്വാ യേ യേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ, തേ തേ ധമ്മാ തേസം തേസം ധമ്മാനം അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി.

അനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അനന്തരപച്ചയോ**. സമനന്തരഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **സമനന്തരപച്ചയോ**. ഇദഞ്ച പച്ചയദ്വയം ബഹുധാ പപഞ്ചയന്തി. അയം പനേത്ഥ സാരോ - യോ ഹി ഏസ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനന്തരാ മനോധാതു, മനോധാതുഅനന്തരാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതിആദി ചിത്തനിയമോ, സോ യസ്മാ പുരിമചിത്തവസേനേവ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞഥാ. തസ്മാ അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരം അനുരൂപസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ ഉപ്പാദനസമത്ഥോവ ധമ്മോ അനന്തരപച്ചയോ. തേനേവാഹ - "അനന്തരപച്ചയോതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദി.

യോ അനന്തരപച്ചയോ, സ്വേവ സമനന്തരപച്ചയോ. ബ്യഞ്ജനമത്തമേവ ഹേത്ഥ നാനം, ഉപചയസന്തതിആദീസു വിയ, അധിവചനനിരുത്തിദുകാദീസു വിയ ച, അത്ഥതോ പന നാനം നത്ഥി. യമ്പി "അദ്ധാനന്തരതായ അനന്തരപച്ചയോ, കാലാനന്തരതായ സമനന്തരപച്ചയോ"തി ആചരിയാനം മതം , തം "നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലം ഫലസമാപത്തിയാ സമനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദീഹി വിരുജ്ഝതി. യമ്പി തത്ഥ വദന്തി - "ധമ്മാനം സമുട്ഠാപനസമത്ഥതാ ന പരിഹായതി, ഭാവനാബലേന പന വാരിതത്താ ധമ്മാ സമനന്തരം നുപ്പജ്ജന്തീ"തി, തമ്പി കാലാനന്തരതായ അഭാവമേവ സാധേതി. ഭാവനാബലേന ഹി തത്ഥ കാലാനന്തരതാ നത്ഥീതി, മയമ്പി ഏതദേവ വദാമ. യസ്മാ ച കാലാനന്തരതാ നത്ഥി, തസ്മാ സമനന്തരപച്ചയതാ ന യുജ്ജതി. കാലാനന്തരതായ ഹി തേസം സമനന്തരപച്ചയോ ഹോതീതി ലദ്ധി. തസ്മാ അഭിനിവേസം അകത്വാ ബ്യഞ്ജനമത്തതോവേത്ഥ നാനാകരണം പച്ചേതബ്ബം, ന അത്ഥതോ. കഥം? നത്ഥി ഏതേസം അന്തരന്തി ഹി അനന്തരാ. സണ്ഠാനാഭാവതോ സുട്ഠു അനന്തരാതി സമനന്തരാ.

ഉപ്പജ്ജമാനോ സഹ ഉപ്പജ്ജമാനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **സഹജാതപച്ചയോ,** പകാസസ്സ പദീപോ വിയ. സോ അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേന ഛബ്ബിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. ചത്താരോ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം...പേ॰... ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞം...

പേ॰… ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം…പേ॰… മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം…പേ॰… രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനം കിഞ്ചികാലേ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ; കിഞ്ചി കാലേ ന സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി. ഇദം ഹദയവത്ഥുമേവ സന്ധായ വുത്തം.

അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപ്പാദനുപത്ഥമ്ഭനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ**. അഞ്ഞമഞ്ഞുപത്ഥമ്ഭകം തിദണ്ഡം വിയ. സോ അരൂപക്ഖന്ധാദിവസേന തിവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. ചത്താരോ മഹാഭൂതാ…പേ॰… ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോതി.

അധിട്ഠാനാകാരേന നിസ്സയാകാരേന ച ഉപകാരകോ ധമ്മോ **നിസ്സയപച്ചയോ,** തരുചിത്തകമ്മാദീനം പഥവീപടാദയോ വിയ. സോ "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം സഹജാതേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഛട്ഠോ പനേത്ഥ കോട്ഠാസോ "ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ, സോതഘാനജിവ്ഹാകായായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി , തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം വിഭത്തോ.

ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ഇധ പന അയം താവ വചനത്ഥോ - തദധീനവുത്തിതായ അത്തനോ ഫലേന നിസ്സിതോ, ന പടിക്ഖിത്തോതി നിസ്സയോ. യഥാ പന ഭുസോ ആയാസോ ഉപായാസോ, ഏവം ഭുസോ നിസ്സയോ ഉപനിസ്സയോ. ബലവകാരണസ്സേതം അധിവചനം. തസ്മാ ബലവകാരണഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ, അനന്തരൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോതി തിവിധോ ഹോതി. തത്ഥ "ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ ഝാനം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖതി, സേക്ഖാ ഗോത്രഭും ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി, വോദാനം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തി, സേക്ഖാ മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ മഗ്ഗം ഗരും കത്വാ പച്ചവേക്ഖന്തീ"തി ഏവമാദിനാ നയേന **ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ** താവ ആരമ്മണാധിപതിനാ സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാ വിഭത്തോ. തത്ഥ യം ആരമ്മണം ഗരും കത്വാ ചിത്തചേതസികാ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം നിയമതോ തേസം ആരമ്മണേസു ബലവാരമ്മണം ഹോതി . ഇതി ഗരുകാതബ്ബമത്തട്ഠേന ആരമ്മണാധിപതി, ബലവകാരണട്ഠേന ആരമ്മണൂപനിസ്സയോതി ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

അനന്തരൂപനിസ്സയോപി "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ഖന്ധാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ഖന്ധാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന അനന്തരപച്ചയേന സദ്ധിം നാനത്തം അകത്വാവ വിഭത്തോ. മാതികാനിക്ഖേപേ പന നേസം "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന അനന്തരസ്സ ച "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന ഉപനിസ്സയസ്സ ച ആഗതത്താ നിക്ഖേപവിസേസോ അത്ഥി, സോപി അത്ഥതോ ഏകീഭാവമേവ ഗച്ഛതി. ഏവം സന്തേപി അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരം അനുരൂപസ്സ ചിത്തുപ്പാദസ്സ പവത്തനസമത്ഥതായ അനന്തരതാ പുരിമചിത്തസ്സ ച പച്ഛിമചിത്തുപ്പാദനേ ബലവതായ അനന്തരൂപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ഹി ഹേതുപച്ചയാദീസു കഞ്ചി ധമ്മം വിനാപി ചിത്തം ഉപ്പജ്ജതി, ന ഏവം അനന്തരചിത്തം, വിനാ ചിത്തസ്സ ഉപ്പത്തി നാമ അത്ഥി, തസ്മാ ബലവപച്ചയോ ഹോതി. ഇതി അത്തനോ അത്തനോ അനന്തരം അനുരൂപചിത്തുപ്പാദവസേന അനന്തരപച്ചയോ, ബലവകാരണവസേന അനന്തരൂപനിസ്സയോതി ഏവമേതേസം നാനത്തം വേദിതബ്ബം.

പകതൂപനിസ്സയോ പന പകതോ ഉപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോ. പകതോ നാമ അത്തനോ സന്താനേ നിപ്ഫാദിതോ വാ സദ്ധാസീലാദി; ഉപസേവിതോ വാ ഉതുഭോജനാദി. പകതിയായേവ വാ ഉപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോ, ആരമ്മണാനന്തരേഹി അസമ്മിസ്സോതി അത്ഥോ. തസ്സ "പകതൂപനിസ്സയോ - സദ്ധം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി, സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, ഝാനം ഉപ്പാദേതി, വിപസ്സനം ഉപ്പാദേതി, മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, അഭിഞ്ഞം ഉപ്പാദേതി, സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി, സീലം… സുതം… ചാഗം… പഞ്ഞം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി…പേ॰… സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി. സദ്ധാ… സീലം… സുതം… ചാഗോ… പഞ്ഞാ സദ്ധായ… സീലസ്സ… സുതസ്സ… ചാഗസ്സ… പഞ്ഞായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന അനേകപ്പകാരകോ പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. ഇതി ഇമേ സദ്ധാദയോ പകതാ ചേവ ബലവകാരണട്ഠേന ഉപനിസ്സയാ ചാതി പകതൂപനിസ്സയോതി.

പഠമതരം ഉപ്പജ്ജിത്വാ വത്തമാനഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **പുരേജാതപച്ചയോ**. സോ പഞ്ചദ്വാരേ വത്ഥാരമ്മണഹദയവത്ഥുവസേന ഏകാദസവിധോ ഹോതി . യഥാഹ - ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. സോത… ഘാന… ജിവ്ഹാ… കായായതനം, രൂപായതനം, സദ്ദ… ഗന്ധ… രസ… ഫോട്ഠബ്ബായതനം, കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപസദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം കിഞ്ചി കാലേ പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, കിഞ്ചി കാലേ ന പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി.

പുരേജാതാനം രൂപധമ്മാനം ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ഉപകാരകോ അരൂപധമ്മോ **പച്ഛാജാതപച്ചയോ,** ഗിജ്ഝപോതകസരീരാനം ആഹാരാസാചേതനാ വിയ. തേന വുത്തം - "പച്ഛാജാതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി.

ആസേവനട്ഠേന അനന്തരാനം പഗുണബലവഭാവായ ഉപകാരകോ ധമ്മോ **ആസേവനപച്ചയോ,** ഗന്ഥാദീസു പുരിമാപുരിമാഭിയോഗോ വിയ. സോ കുസലാകുസലകിരിയജവനവസേന തിവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോ . പുരിമാ പുരിമാ അകുസലാ…പേ॰… കിരിയാബ്യാകതാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കിരിയാബ്യാകതാനം ധമ്മാനം ആസേവനപച്ചയേന പച്ചയോതി.

ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതേന കിരിയാഭാവേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **കമ്മപച്ചയോ.** സോ നാനാക്ഖണികായ ചേവ കുസലാകുസലചേതനായ സഹജാതായ ച സബ്ബായപി ചേതനായ വസേന ദുവിധോ ഹോതി. യഥാഹ - കുസലാകുസലം കമ്മം വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ചേതനാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തം സമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം കമ്മപച്ചയേന പച്ചയോതി.

നിരുസ്സാഹസന്തഭാവേന നിരുസ്സാഹസന്തഭാവായ ഉപകാരകോ വിപാകധമ്മോ **വിപാകപച്ചയോ**. സോ പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം, പടിസന്ധിയം കടത്താ ച രൂപാനം, സബ്ബത്ഥ ച സമ്പയുത്തധമ്മാനം വിപാകപച്ചയോ ഹോതി. യഥാഹ - വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം, വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ...പേ॰... പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ...പേ॰... ദ്വേ ഖന്ധാ ദ്വിന്നം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ. ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോതി.

രൂപാരൂപാനം ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ഉപകാരകാ ചത്താരോ ആഹാരാ **ആഹാരപച്ചയോ**. യഥാഹ - കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപിനോ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോതി. പഞ്ഹാവാരേ പന "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വുത്തം.

അധിപതിയട്ഠേന ഉപകാരകാ ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയവജ്ജാ വീസതിന്ദ്രിയാ **ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ**. തത്ഥ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദയോ പഞ്ച അരൂപധമ്മാനംയേവ, സേസാ രൂപാരൂപാനം പച്ചയാ ഹോന്തി. യഥാഹ - ചക്ഖുന്ദ്രിയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ, സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായിന്ദ്രിയം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം കടത്താരൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോതി. പഞ്ഹാവാരേ പന "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വുത്തം.

ഉപനിജ്ഝായനട്ഠേന ഉപകാരകാനി ഠപേത്വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണേസു കായികസുഖദുക്ഖവേദനാദ്വയം സബ്ബാനിപി കുസലാദിഭേദാനി സത്ത ഝാനങ്ഗാനി **ഝാനപച്ചയോ**. യഥാഹ - ഝാനങ്ഗാനി ഝാനസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോതി. പഞ്ഹാവാരേ പന പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി ഝാനങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ"തിപി വുത്തം.

യതോ തതോ വാ നിയ്യാനട്ഠേന ഉപകാരകാനി കുസലാദിഭേദാനി ദ്വാദസ മഗ്ഗങ്ഗാനി **മഗ്ഗപച്ചയോ**. യഥാഹ - "മഗ്ഗങ്ഗാനി മഗ്ഗസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. പഞ്ഹാവാരേ പന "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി മഗ്ഗങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തം. ന ഏതേ പന ദ്വേപി ഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ യഥാസങ്ഖ്യം ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാഹേതുകചിത്തേസു ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

ഏകവത്ഥുകഏകാരമ്മണഏകുപ്പാദേകനിരോധസങ്ഖാതേന സമ്പയുത്തഭാവേന ഉപകാരകാ അരൂപധമ്മാ **സമ്പയുത്തപച്ചയോ**. യഥാഹ - "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തി.

ഏകവത്ഥുകാദിഭാവാനുപഗമേന ഉപകാരകാ രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം, അരൂപിനോ ധമ്മാ രൂപീനം **വിപ്പയുത്തപച്ചയേന** പച്ചയോ. സോ സഹജാതപച്ഛാജാതപുരേജാതവസേന തിവിധോ ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം - സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. പച്ഛാജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോതി. അബ്യാകതപദസ്സ പന സഹജാതവിഭങ്ഗേ "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ, വത്ഥു ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വുത്തം. പുരേജാതം പന ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിവത്ഥുവസേനേവ വേദിതബ്ബം. യഥാഹ - പുരേജാതം ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ...പേ॰... കായായതനം കായവിഞ്ഞാണസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. വത്ഥു വിപാകാബ്യാകതാനം കിരിയാബ്യാകതാനം ഖന്ധാനം വത്ഥു കുസലാനം ഖന്ധാനം, വത്ഥു അകുസലാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോതി.

പച്ചുപ്പന്നലക്ഖണേന അത്ഥിഭാവേന താദിസസ്സേവ ധമ്മസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന ഉപകാരകോ ധമ്മോ **അത്ഥിപച്ചയോ** . തസ്സ അരൂപക്ഖന്ധമഹാഭൂതനാമരൂപചിത്തചേതസികമഹാഭൂതായതനവത്ഥുവസേന സത്തധാ മാതികാ നിക്ഖിത്താ. യഥാഹ - ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ; ചത്താരോ മഹാഭൂതാ അഞ്ഞമഞ്ഞം, ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപം അഞ്ഞമഞ്ഞം, ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം, ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ...പേ॰... കായായതനം...പേ॰... രൂപായതനം...പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബായതനം കായവിഞ്ഞാണധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപായതനം... പേ॰... ഫോട്ഠബ്ബായതനം മനോധാതുയാ തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. യം രൂപം നിസ്സായ മനോധാതു ച മനോവിഞ്ഞാണധാതു ച വത്തന്തി, തം രൂപം മനോധാതുയാ ച മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച തംസമ്പയുത്തകാനഞ്ച ധമ്മാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോതി. പഞ്ഹാവാരേ പന സഹജാതം, പുരേജാതം, പച്ഛാജാതം, ആഹാരം, ഇന്ദ്രിയന്തിപി നിക്ഖിപിത്വാ സഹജാതേ താവ "ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന നിദ്ദേസോ കതോ. പുരേജാതേ പുരേജാതാനം ചക്ഖാദീനം വസേന നിദ്ദേസോ കതോ. പച്ഛാജാതേ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതാനം ചിത്തചേതസികാനം പച്ചയവസേന നിദ്ദേസോ കതോ. ആഹാരിന്ദ്രിയേസു പന "കബളീകാരോ ആഹാരോ ഇമസ്സ കായസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം കടത്താരൂപാനം അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം നിദ്ദേസോ കതോതി.

അത്തനോ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനം അരൂപധമ്മാനം പവത്തിഓകാസസ്സ ദാനേന ഉപകാരകാ സമനന്തരനിരുദ്ധാ അരൂപധമ്മാ **നത്ഥിപച്ചയോ**. യഥാഹ - സമനന്തരനിരുദ്ധാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പടുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം നത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോതി.

തേ ഏവ വിഗതഭാവേന ഉപകാരകത്താ **വിഗതപച്ചയോ**. യഥാഹ - സമനന്തരവിഗതാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പടുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാനം വിഗതപച്ചയേന പച്ചയോതി.

അത്ഥിപച്ചയധമ്മാ ഏവ അവിഗതഭാവേന ഉപകാരകത്താ **അവിഗതപച്ചയോ**തി വേദിതബ്ബാ. ദേസനാവിലാസേന പന തഥാ വിനേതബ്ബവേനേയ്യവസേന വാ അയം ദുകോ വുത്തോ; സഹേതുകദുകം വത്വാപി ഹേതുസമ്പയുത്തദുകോ വിയാതി.

ഇമേസു പന ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അസമ്മോഹത്ഥം -

ധമ്മതോ കാലതോ ചേവ, നാനപ്പകാരഭേദതോ;
പച്ചയുപ്പന്നതോ ചേവ, വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

തത്ഥ **ധമ്മതോ**തി - ഇമേസു ഹി പച്ചയേസു ഹേതുപച്ചയോ താവ നാമരൂപധമ്മേസു നാമധമ്മേകദേസോ. ആരമ്മണപച്ചയോ സദ്ധിം പഞ്ഞത്തിയാ ച അഭാവേന സബ്ബേപി നാമരൂപധമ്മാ. അധിപതിപച്ചയേ സഹജാതാധിപതി നാമധമ്മേകദേസോ, തഥാ കമ്മഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ. ആരമ്മണാധിപതി സബ്ബേപി ഗരുകാതബ്ബാ ആരമ്മണധമ്മാ. അനന്തരസമനന്തരപച്ഛാജാതആസേവനവിപാകസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ നാമധമ്മാവ. നിബ്ബാനസ്സ അസങ്ഗഹിതത്താ നാമധമ്മേകദേസോതിപി വത്തും വട്ടതി. പുരേജാതപച്ചയോ രൂപേകദേസോ. സേസാ യഥാലാഭവസേന നാമരൂപധമ്മാതി ഏവം താവേത്ഥ ധമ്മതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

കാലതോതി -

പച്ചുപ്പന്നാവ ഹോന്തേത്ഥ, പച്ചയാ ദസ പഞ്ച ച;
അതീതാ ഏവ പഞ്ചേകോ, തേ കാലേ ദ്വേപി നിസ്സിതോ;
തയോ തികാലികാ ചേവ, വിമുത്താ ചാപി കാലതോതി.

ഏതേസു ഹി ഹേതുപച്ചയോ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയപുരേജാതപച്ഛാജാതവിപാകആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ച ഇമേ പന്നരസ പച്ചയാ പച്ചുപ്പന്നധമ്മാവ ഹോന്തി. അനന്തരപച്ചയോ സമനന്തരആസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ പഞ്ച അതീതായേവ ഹോന്തി. ഏകോ പന കമ്മപച്ചയോ, സോ പച്ചുപ്പന്നാതീതേ ദ്വേപി കാലേ നിസ്സിതോ ഹോതി. സേസാ ആരമ്മണപച്ചയോ അധിപതിപച്ചയോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ഇമേ തയോ പച്ചയാ തേകാലികാപി ഹോന്തി, പഞ്ഞത്തിയാ സദ്ധിം നിബ്ബാനസ്സ സങ്ഗഹിതത്താ കാലവിമുത്താപീതി. ഏവമേത്ഥ കാലതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

നാനപ്പകാരഭേദതോ പച്ചയുപ്പന്നതോതി ഇമേസം പന ദ്വിന്നം പദാനം അത്ഥോ നിദ്ദേസവാരേ ആവിഭവിസ്സതീതി.

പച്ചയുദ്ദേസവണ്ണനാ.

പച്ചയനിദ്ദേസോ

൧. ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി സബ്ബേപി തേ പച്ചയേ ഉദ്ദിട്ഠപടിപാടിയാ നിദ്ദിസിത്വാ ദസ്സേതും **ഹേതുപച്ചയോതി ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഹേതുപച്ചയോ**തി ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു നിക്ഖിത്തപടിപാടിയാ സബ്ബപഠമം ഭാജേതബ്ബസ്സ പദുദ്ധാരോ. സേസപച്ചയേസുപി ഇമിനാവ നയേന പഠമം ഭാജേതബ്ബപദം ഉദ്ധരിത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതന്തി വേദിതബ്ബം. അയം പനേത്ഥ സമ്ബന്ധോ - യോ പച്ചയുദ്ദേസേ ഹേതുപച്ചയോതി ഉദ്ദിട്ഠോ, സോ നിദ്ദേസതോ "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം വേദിതബ്ബോ . ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബപച്ചയേസു ഭാജേതബ്ബസ്സ പദസ്സ വിസ്സജ്ജനേന സദ്ധിം സമ്ബന്ധോ വേദിതബ്ബോ.

ഇദാനി **ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന**ന്തി ഏത്ഥ "ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി അവത്വാ "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി കസ്മാ വുത്തന്തി? പച്ചയസ്സ ചേവ പച്ചയുപ്പന്നാനഞ്ച വവത്ഥാപനതോ. ഹേതുസമ്പയുത്തകാനന്തി ഹി വുത്തേ ഹേതുനാ സമ്പയുത്തകാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി അത്ഥോ ഭവേയ്യ. ഏവം സന്തേ അസുകോ നാമ ധമ്മോ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി പച്ചയവവത്ഥാനം ന പഞ്ഞായേയ്യ. അഥാപി ഹേതുനാ സമ്പയുത്തകാനം ഹേതുസമ്പയുത്തകാനന്തി അത്ഥം അഗ്ഗഹേത്വാവ യേസം കേസഞ്ചി സമ്പയുത്തകാനം ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി അത്ഥോ ഭവേയ്യ, ഏവം സന്തേ ഹേതുനാ വിപ്പയുത്താ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദയോപി സമ്പയുത്തകായേവ, ഹേതുനാ സമ്പയുത്താ കുസലാദയോപി. തത്ഥ അയം ഹേതു അസുകസ്സ നാമ സമ്പയുത്തകധമ്മസ്സ പച്ചയോതി പച്ചയുപ്പന്നവവത്ഥാനം ന പഞ്ഞായേയ്യ. തസ്മാ പച്ചയഞ്ചേവ പച്ചയുപ്പന്നഞ്ച വവത്ഥാപേന്തോ "ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി ആഹ. തസ്സത്ഥോ - ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം കുസലാദിധമ്മാനം യോ ഹേതു സമ്പയുത്തകോ, സോ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി. തത്രാപി "പച്ചയോ"തി അവത്വാ "ഹേതുപച്ചയേനാ"തി വചനം ഹേതുനോ അഞ്ഞഥാ പച്ചയഭാവപടിസേധനത്ഥം. അയഞ്ഹി ഹേതു ഹേതുപച്ചയേനാപി പച്ചയോ ഹോതി, സഹജാതാദിപച്ചയേനാപി. തത്രാസ്സ യ്വായം സഹജാതാദിപച്ചയവസേന അഞ്ഞഥാപി പച്ചയഭാവോ, തസ്സ പടിസേധനത്ഥം ഹേതുപച്ചയേനാതി വുത്തം. ഏവം സന്തേപി "തംസമ്പയുത്തകാന"ന്തി അവത്വാ കസ്മാ "ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി വുത്തന്തി? നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ അപാകടത്താ. തംസമ്പയുത്തകാനന്തി ഹി വുത്തേ യേന തേ തംസമ്പയുത്തകാ നാമ ഹോന്തി , അയം നാമ സോതി നിദ്ദിസിതബ്ബോ അപാകടോ. തസ്സ അപാകടത്താ യേന സമ്പയുത്താ തേ തംസമ്പയുത്തകാതി വുച്ചന്തി, തം സരൂപതോവ ദസ്സേതും "ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി വുത്തം.

തംസമുട്ഠാനാനന്തി ഏത്ഥ പന നിദ്ദിസിതബ്ബസ്സ പാകടത്താ തം-ഗഹണം കതം. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - തേ ഹേതൂ ചേവ ഹേതുസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ സമുട്ഠാനം ഏതേസന്തി തംസമുട്ഠാനാനി. തേസം തംസമുട്ഠാനാനം, ഹേതുതോ ചേവ ഹേതുസമ്പയുത്തധമ്മേഹി ച നിബ്ബത്താനന്തി അത്ഥോ. ഇമിനാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം ഗണ്ഹാതി . കിം പന തം ചിത്തതോ അഞ്ഞേനപി സമുട്ഠാതീതി? ആമ, സമുട്ഠാതി. സബ്ബേപി ഹി ചിത്തചേതസികാ ഏകതോ ഹുത്വാ രൂപം സമുട്ഠാപേന്തി. ലോകിയധമ്മദേസനായം പന ചിത്തസ്സ അധികഭാവതോ തഥാവിധം രൂപം ചിത്തസമുട്ഠാനന്തി വുച്ചതി. തേനേവാഹ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി.

യദി ഏവം ഇധാപി "തംസമുട്ഠാനാന"ന്തി അവത്വാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനന്തി കസ്മാ ന വുത്തന്തി? അചിത്തസമുട്ഠാനാനമ്പി സങ്ഗണ്ഹനതോ. പഞ്ഹാവാരസ്മിഞ്ഹി "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ആഗതം". തസ്സ സങ്ഗണ്ഹനത്ഥം ഇധ ചിത്തസമുട്ഠാനാനന്തി അവത്വാ തംസമുട്ഠാനാനന്തി വുത്തം. തസ്സത്ഥോ - ചിത്തജരൂപം അജനയമാനാപി തേ ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാ ധമ്മാ സഹജാതാദിപച്ചയവസേന സമുട്ഠാനം ഏതേസന്തി തംസമുട്ഠാനാനി. തേസം തംസമുട്ഠാനാനം പവത്തേ ചിത്തജാനം പടിസന്ധിയഞ്ച കടത്താരൂപാനമ്പി ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി. ഇമിനാ ഉപായേന അഞ്ഞേസുപി തംസമുട്ഠാനാനന്തി ആഗതട്ഠാനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

കസ്മാ പനായം ഹേതു പടിസന്ധിയമേവ കടത്താരൂപാനം ഹേതുപച്ചയോ ഹോതി, ന പവത്തേതി? പടിസന്ധിയം കമ്മജരൂപാനം ചിത്തപടിബദ്ധവുത്തിതായ. പടിസന്ധിയഞ്ഹി കമ്മജരൂപാനം ചിത്തപടിബദ്ധാ പവത്തി, ചിത്തവസേന ഉപ്പജ്ജന്തി ചേവ തിട്ഠന്തി ച. തസ്മിഞ്ഹി ഖണേ ചിത്തം ചിത്തജരൂപം ജനേതും ന സക്കോതി, താനിപി വിനാ ചിത്തേന ഉപ്പജ്ജിതും വാ ഠാതും വാ ന സക്കോന്തി. തേനേവാഹ - "വിഞ്ഞാണപച്ചയാ നാമരൂപം, തസ്മിം പതിട്ഠിതേ വിഞ്ഞാണേ നാമരൂപസ്സ അവക്കന്തി ഹോതീ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൩൯). പവത്തിയം പന തേസം ചിത്തേ വിജ്ജമാനേപി കമ്മപടിബദ്ധാവ പവത്തി, ന ചിത്തപടിബദ്ധാ. അവിജ്ജമാനേ ചാപി ചിത്തേ നിരോധസമാപന്നാനം ഉപ്പജ്ജന്തിയേവ.

കസ്മാ പന പടിസന്ധിക്ഖണേ ചിത്തം ചിത്തജരൂപം ജനേതും ന സക്കോതീതി? കമ്മവേഗക്ഖിത്തതായ ചേവ അപ്പതിട്ഠിതവത്ഥുതായ ച ദുബ്ബലത്താ. തഞ്ഹി തദാ കമ്മവേഗക്ഖിത്തം അപുരേജാതവത്ഥുകത്താ ച അപ്പതിട്ഠിതവത്ഥുകന്തി ദുബ്ബലം ഹോതി. തസ്മാ പപാതേ പതിതമത്തോ പുരിസോ കിഞ്ചി സിപ്പം കാതും വിയ രൂപം ജനേതും ന സക്കോതി; കമ്മജരൂപമേവ പനസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപട്ഠാനേ തിട്ഠതി. തഞ്ച കമ്മജരൂപസ്സേവ ബീജട്ഠാനേ തിട്ഠതി. കമ്മം പനസ്സ ഖേത്തസദിസം, കിലേസാ ആപസദിസാ. തസ്മാ സന്തേപി ഖേത്തേ ആപേ ച പഠമുപ്പത്തിയം ബീജാനുഭാവേന രുക്ഖുപ്പത്തി വിയ പടിസന്ധിക്ഖണേ ചിത്താനുഭാവേന രൂപകായസ്സ ഉപ്പത്തി. ബീജേ പന വിഗതേപി പഥവീആപാനുഭാവേന രുക്ഖസ്സ ഉപരൂപരി പവത്തി വിയ; വിനാ ചിത്തേന കമ്മതോവ കടത്താരൂപാനം പവത്തി ഹോതീതി വേദിതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം - "കമ്മം ഖേത്തം വിഞ്ഞാണം ബീജം തണ്ഹാ സ്നേഹോ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൭൭).

അയഞ്ച പനത്ഥോ ഓകാസവസേനേവ ഗഹേതബ്ബോ. തയോ ഹി ഓകാസാ - നാമോകാസോ, രൂപോകാസോ, നാമരൂപോകാസോതി. തത്ഥ അരൂപഭവോ നാമോകാസോ നാമ. തത്ര ഹി ഹദയവത്ഥുമത്തമ്പി രൂപപച്ചയം വിനാ അരൂപധമ്മാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. അസഞ്ഞഭവോ രൂപോകാസോ നാമ. തത്ര ഹി പടിസന്ധിചിത്തമത്തമ്പി അരൂപപച്ചയം വിനാ രൂപധമ്മാവ ഉപ്പജ്ജന്തി. പഞ്ചവോകാരഭവോ നാമരൂപോകാസോ നാമ. തത്ര ഹി വത്ഥുരൂപമത്തമ്പി വിനാ പടിസന്ധിയം അരൂപധമ്മാ, പടിസന്ധിചിത്തഞ്ച വിനാ കമ്മജാപി രൂപധമ്മാ നുപ്പജ്ജന്തി. യുഗനദ്ധാവ രൂപാരൂപാനം ഉപ്പത്തി. യഥാ ഹി സസ്സാമികേ സരാജകേ ഗേഹേ സദ്വാരപാലകേ രാജാണത്തിം വിനാ പഠമപ്പവേസോ നാമ നത്ഥി, അപരഭാഗേ പന വിനാപി ആണത്തിം പുരിമാണത്തിആനുഭാവേനേവ ഹോതി, ഏവമേവ പഞ്ചവോകാരേ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണരാജസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയതം വിനാ രൂപസ്സ പടിസന്ധിവസേന പഠമുപ്പത്തി നാമ നത്ഥി. അപരഭാഗേ പന വിനാപി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയാനുഭാവം പുരിമാനുഭാവവസേന ലദ്ധപ്പവേസസ്സ കമ്മതോ പവത്തി ഹോതി. അസഞ്ഞഭവോ പന യസ്മാ അരൂപോകാസോ ന ഹോതി, തസ്മാ തത്ഥ വിനാവ അരൂപപച്ചയാ അസഞ്ഞോകാസത്താ രൂപം പവത്തതി, അസ്സാമികേ സുഞ്ഞഗേഹേ അത്തനോ ഗേഹേ ച പുരിസസ്സ പവേസോ വിയ. അരൂപഭവോപി യസ്മാ രൂപോകാസോ ന ഹോതി, തസ്മാ തത്ഥ വിനാവ രൂപപച്ചയാ അഞ്ഞോകാസത്താ അരൂപധമ്മാ പവത്തന്തി. പഞ്ചവോകാരഭവോ പന രൂപാരൂപോകാസോതി നത്ഥേത്ഥ അരൂപപച്ചയം വിനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ രൂപാനം ഉപ്പത്തീതി. ഇതി അയം ഹേതു പടിസന്ധിയമേവ കടത്താരൂപാനം പച്ചയോ ഹോതി, ന പവത്തേതി.

നനു "ഹേതൂ സഹജാതാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്തേ സബ്ബോപി അയമത്ഥോ ഗഹിതോ ഹോതി, അഥ കസ്മാ "ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം തംസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാന"ന്തി ഇദം ഗഹിതന്തി? പവത്തിയം കടത്താരൂപാദീനം പച്ചയഭാവപടിബാഹനതോ. ഏവഞ്ഹി സതി യാനി പവത്തിയം ഹേതുനാ സഹ ഏകക്ഖണേ കടത്താരൂപാനി ചേവ ഉതുആഹാരസമുട്ഠാനാനി ച ജായന്തി, തേസമ്പി ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയോതി ആപജ്ജേയ്യ, ന ച സോ തേസം പച്ചയോ. തസ്മാ തേസം പച്ചയഭാവസ്സ പടിബാഹനത്ഥമേതം ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം.

ഇദാനി "നാനപ്പകാരഭേദതോ പച്ചയുപ്പന്നതോ"തി ഇമേസം പദാനം വസേനേത്ഥ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. തേസു **നാനപ്പകാരഭേദതോതി** അയഞ്ഹി ഹേതു നാമ ജാതിതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയഭേദതോ ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ കുസലഹേതു ഭൂമന്തരതോ കാമാവചരാദിഭേദേന ചതുബ്ബിധോ, അകുസലഹേതു കാമാവചരോവ വിപാകഹേതു കാമാവചരാദിഭേദേന ചതുബ്ബിധോ, കിരിയഹേതു കാമാവചരോ രൂപാവചരോ അരൂപാവചരോതി തിവിധോ. തത്ഥ കാമാവചരകുസലഹേതു നാമതോ അലോഭാദിവസേന തിവിധോ. രൂപാവചരാദികുസലഹേതൂസുപി ഏസേവ നയോ. അകുസലഹേതു ലോഭാദിവസേന തിവിധോ. വിപാകകിരിയഹേതൂ പന അലോഭാദിവസേന തയോ തയോ ഹോന്തി. തംതംചിത്തസമ്പയോഗവസേന പന തേസം തേസം ഹേതൂനം നാനപ്പകാരഭേദോയേവാതി ഏവം താവേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

പച്ചയുപ്പന്നതോതി ഇമിനാ പച്ചയേന ഇമേ ധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഇമേസം നാമ ധമ്മാനം അയം പച്ചയോതി ഏവമ്പി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി അത്ഥോ. തത്ഥ ഇമസ്മിം താവ ഹേതുപച്ചയേ കാമാവചരകുസലഹേതു കാമഭവരൂപഭവേസു അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ഹേതുപച്ചയോ ഹോതി, അരൂപഭവേ സമ്പയുത്തധമ്മാനംയേവ. രൂപാവചരകുസലഹേതു കാമഭവരൂപഭവേസുയേവ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ഹേതുപച്ചയോ. അരൂപാവചരകുസലഹേതു കാമാവചരകുസലഹേതുസദിസോവ. തഥാ അപരിയാപന്നകുസലഹേതു, തഥാ അകുസലഹേതു. കാമാവചരവിപാകഹേതു പന കാമഭവസ്മിംയേവ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം, പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനം, പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ഹേതുപച്ചയോ. രൂപാവചരവിപാകഹേതു രൂപഭവേ വുത്തപ്പകാരാനഞ്ഞേവ ഹേതുപച്ചയോ. അരൂപാവചരവിപാകഹേതു അരൂപഭവേ സമ്പയുത്തകാനഞ്ഞേവ ഹേതുപച്ചയോ. അപരിയാപന്നവിപാകഹേതു കാമഭവരൂപഭവേസു സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച അരൂപഭവേ അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ ഹേതുപച്ചയോ. കിരിയഹേതൂസു പന തേഭൂമകേസുപി കുസലഹേതുസദിസോവ പച്ചയോതി. ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨. ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨. ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസേ **രൂപായതനന്തി** രൂപസങ്ഖാതം ആയതനം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാതി** ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസങ്ഖാതായ ധാതുയാ. സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ. **തംസമ്പയുത്തകാനന്തി** തായ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ സമ്പയുത്തകാനം തിണ്ണം ഖന്ധാനം, സബ്ബേസമ്പി ചക്ഖുപസാദവത്ഥുകാനം ചതുന്നം ഖന്ധാനം രൂപായതനം ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോതി അത്ഥോ. ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. **മനോധാതുയാതി** സസമ്പയുത്തധമ്മായ തിവിധായപി മനോധാതുയാ രൂപായതനാദീനി പഞ്ച ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, നോ ച ഖോ ഏകക്ഖണേ. **സബ്ബേ ധമ്മാതി** ഏതാനി ച രൂപായതനാദീനി പഞ്ച അവസേസാ ച സബ്ബേപി ഞേയ്യധമ്മാ ഇമാ ഛ ധാതുയോ ഠപേത്വാ സേസായ സസമ്പയുത്തധമ്മായ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോതി അത്ഥോ. **യം യം ധമ്മം ആരബ്ഭാതി** ഇമിനാ യേ ഏതേ ഏതാസം സത്തന്നം വിഞ്ഞാണധാതൂനം ആരമ്മണധമ്മാ വുത്താ, തേ താസം ധാതൂനം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജനക്ഖണേയേവ ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോന്തീതി ദീപേതി. ഏവം ഹോന്താപി ച ന ഏകതോ ഹോന്തി, യം യം ആരബ്ഭ യേ യേ ഉപ്പജ്ജന്തി, തേസം തേസം തേ തേ വിസും വിസും ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോന്തീതിപി ദീപേതി. **ഉപ്പജ്ജന്തീതി** ഇദം യഥാ നജ്ജോ സന്ദന്തി, പബ്ബതാ തിട്ഠന്തീതി സബ്ബകാലസങ്ഗഹവസേന, ഏവം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തേന യേപി ആരബ്ഭ യേ ഉപ്പജ്ജിംസു, യേപി

ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി, തേ സബ്ബേ ആരമ്മണപച്ചയേനേവ ഉപ്പജ്ജിംസു ച ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തി ചാതി സിദ്ധം ഹോതി. **ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ**തി ഇദം "യേ യേ ധമ്മാ"തി വുത്താനം സരൂപതോ നിദസ്സനം. **തേ തേ ധമ്മാ**തി തേ തേ ആരമ്മണധമ്മാ. **തേസം തേസ**ന്തി തേസം തേസം ചിത്തചേതസികധമ്മാനം. അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

ഇദം പന ആരമ്മണം നാമ രൂപാരമ്മണം സദ്ദഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബധമ്മാരമ്മണന്തി കോട്ഠാസതോ ഛബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ ഠപേത്വാ പഞ്ഞത്തിം അവസേസം ഭൂമിതോ കാമാവചരം...പേ॰... അപരിയാപന്നന്തി ചതുബ്ബിധം ഹോതി. തത്ഥ കാമാവചരം കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപഭേദതോ പഞ്ചവിധം; രൂപാവചരം കുസലവിപാകകിരിയതോ തിവിധം, തഥാ അരൂപാവചരം, അപരിയാപന്നം കുസലവിപാകനിബ്ബാനവസേന തിവിധം ഹോതി. സബ്ബമേവ വാ ഏതം കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപനിബ്ബാനപഞ്ഞത്തിഭേദതോ സത്തവിധം ഹോതി. തത്ഥ കുസലം ഭൂമിഭേദതോ ചതുബ്ബിധം ഹോതി, അകുസലം കാമാവചരമേവ, വിപാകം ചതുഭൂമകം, കിരിയം തിഭൂമകം, രൂപം ഏകഭൂമകം കാമാവചരമേവ, നിബ്ബാനമ്പി ഏകഭൂമകം അപരിയാപന്നമേവ, പഞ്ഞത്തി ഭൂമിവിനിമുത്താതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേതസ്മിം ആരമ്മണേ കാമാവചരകുസലാരമ്മണം കാമാവചരകുസലസ്സ, രൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, കാമാവചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരകിരിയസ്സ, രൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകുസലാരമ്മണം തേസു ഛസു രാസീസു കാമാവചരവിപാകവജ്ജാനം പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരകുസലാരമ്മണം കാമാവചരകുസലസ്സ, രൂപാവചരകുസലസ്സ, അരൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, അരൂപാവരചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരകിരിയസ്സ, രൂപാവചരകിരിയസ്സ, അരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം അട്ഠന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അപരിയാപന്നകുസലാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരതോ കുസലകിരിയാനമേവ ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അകുസലാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, കാമാവചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

കാമാവചരവിപാകാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, കാമാവചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരവിപാകാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരവിപാകാരമ്മണമ്പി ഇമേസംയേവ പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അപരിയാപന്നവിപാകാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലകിരിയാനഞ്ഞേവ ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി.

കാമാവചരകിരിയാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, കാമാവചരവിപാകസ്സ, കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകിരിയാരമ്മണം ഇമേസു ഛസു രാസീസു കാമാവചരവിപാകവജ്ജാനം പഞ്ചന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരകിരിയാരമ്മണം തേസം പഞ്ചന്നം അരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. ചതുസമുട്ഠാനം രൂപക്ഖന്ധസങ്ഖാതം രൂപാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ അകുസലസ്സ കാമാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. നിബ്ബാനാരമ്മണം കാമാവചരരൂപാവചരകുസലസ്സ, അപരിയാപന്നതോ കുസലവിപാകസ്സ, കാമാവചരരൂപാവചരകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകുസലകിരിയാനം കേചി നിച്ഛന്തി, തം യുത്തിതോ ഉപധാരേതബ്ബം. നാനപ്പകാരകം പന പഞ്ഞത്തിആരമ്മണം തേഭൂമകകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, രൂപാവചരവിപാകസ്സ, അരൂപാവചരവിപാകസ്സ, തേഭൂമകകിരിയസ്സ ചാതി ഇമേസം നവന്നം രാസീനം ആരമ്മണപച്ചയോ ഹോതി. തത്ഥ യം യം ആരമ്മണം യേസം യേസം പച്ചയോ, തേ തേ തംതംപച്ചയുപ്പന്നാ നാമ ഹോന്തീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ആരമ്മണപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

ന. അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

ന. അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസേ **ഛന്ദാധിപതീ**തി ഛന്ദസങ്ഖാതോ അധിപതി. ഛന്ദം ധുരം കത്വാ ഛന്ദം ജേട്ഠകം കത്വാ ചിത്തുപ്പത്തികാലേ ഉപ്പന്നസ്സ കത്തുകമ്യതാഛന്ദസ്സേതം നാമം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. കസ്മാ പന യഥാ ഹേതുപച്ചയനിദ്ദേസേ ഹേതൂ ഹേതുസമ്പയുത്തകാന"ന്തി വുത്തം, ഏവമിധ "അധിപതീ അധിപതിസമ്പയുത്തകാനന്തി അവത്വാ "ഛന്ദാധിപതി ഛന്ദസമ്പയുത്തകാന"ന്തിആദിനാ നയേന ദേസനാ കതാതി? ഏകക്ഖണേ അഭാവതോ. പുരിമനയസ്മിഞ്ഹി ദ്വേ തയോ ഹേതൂ ഏകക്ഖണേപി ഹേതുപച്ചയോ ഹോന്തി മൂലട്ഠേന. ഉപകാരകഭാവസ്സ അവിജഹനതോ. അധിപതി പന ജേട്ഠകട്ഠേന ഉപകാരകോ, ന ച ഏകക്ഖണേ ബഹൂ ജേട്ഠകാ നാമ ഹോന്തി. തസ്മാ ഏകതോ ഉപ്പന്നാനമ്പി നേസം ഏകക്ഖണേ അധിപതിപച്ചയഭാവോ നത്ഥി. തസ്സ അധിപതിപച്ചയഭാവസ്സ ഏകക്ഖണേ അഭാവതോ ഇധ ഏവം ദേസനാ കതാതി.

ഏവം സഹജാതാധിപതിം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ആരമ്മണാധിപതിം ദസ്സേതും **യം യം ധമ്മം ഗരും കത്വാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യം യം ധമ്മ**ന്തി യം യം ആരമ്മണധമ്മം. **ഗരും കത്വാ**തി ഗരുകാരചിത്തീകാരവസേന വാ അസ്സാദവസേന വാ ഗരും ഭാരിയം ലദ്ധബ്ബം അവിജഹിതബ്ബം അനവഞ്ഞാതം കത്വാ. **തേ തേ ധമ്മാ**തി തേ തേ ഗരുകാതബ്ബധമ്മാ. **തേസം തേസ**ന്തി തേസം തേസം ഗരുകാരകധമ്മാനം. **അധിപതിപച്ചയേനാ**തി ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന അധിപതി നാമ സഹജാതാരമ്മണവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ സഹജാതോ ഛന്ദാദിവസേന ചതുബ്ബിധോ. തേസു ഏകേകോ കാമാവചരാദിവസേന ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ കാമാവചരോ കുസലാകുസലകിരിയവസേന തിവിധോ. അകുസലം പത്വാ പനേത്ഥ വീമംസാധിപതി ന ലബ്ഭതി. രൂപാരൂപാവചരോ കുസലകിരിയവസേന ദുവിധോ, അപരിയാപന്നോ കുസലവിപാകവസേന ദുവിധോ. ആരമ്മണാധിപതി പന ജാതിഭേദതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപനിബ്ബാനാനം വസേന ഛബ്ബിധോതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ സഹജാതാധിപതിമ്ഹി താവ കാമാവചരകുസലകിരിയസങ്ഖാതോ അധിപതി ദുഹേതുകതിഹേതുകേസു ചിത്തുപ്പാദേസു ഛന്ദാദീനം അഞ്ഞതരം ജേട്ഠകം കത്വാ ഉപ്പത്തികാലേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച അധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകുസലകിരിയസങ്ഖാതേപി ഏസേവ നയോ. അയം പന ഏകന്തേനേവ ലബ്ഭതി. ന ഹി തേ ധമ്മാ സഹജാതാധിപതിം വിനാ ഉപ്പജ്ജന്തി. അരൂപാവചരകുസലകിരിയസങ്ഖാതോ പന പഞ്ചവോകാരേ രൂപാവചരഅധിപതിസദിസോവ ചതുവോകാരേ പന സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ അധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. തഥാ തത്ഥുപ്പന്നോ സബ്ബോപി കാമാവചരാധിപതി. അപരിയാപന്നോ കുസലതോപി വിപാകതോപി പഞ്ചവോകാരേ ഏകന്തേനേവ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച അധിപതിപച്ചയോ ഹോതി, ചതുവോകാരേ അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ. അകുസലോ കാമഭവേ മിച്ഛത്തനിയതചിത്തേസു ഏകന്തേനേവ സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച അധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. അനിയതോ കാമഭവരൂപഭവേസു അത്തനോ അധിപതികാലേ തേസഞ്ഞേവ. അരൂപഭവേ അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ അധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. അയം താവ സഹജാതാധിപതിമ്ഹി നയോ.

ആരമ്മണാധിപതിമ്ഹി പന കാമാവചരകുസലോ ആരമ്മണാധിപതി കാമാവചരകുസലസ്സ ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം രാസീനം ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരാരൂപാവചരേപി കുസലാരമ്മണാധിപതിമ്ഹി ഏസേവ നയോ. അപരിയാപന്നകുസലോ പന ആരമ്മണാധിപതി കാമാവചരതോ ഞാണസമ്പയുത്തകുസലസ്സ ചേവ ഞാണസമ്പയുത്തകിരിയസ്സ ച ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. അകുസലോ പന ആരമ്മണാധിപതി നാമ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ വുച്ചതി. സോ ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. കാമാവചരോ പന വിപാകാരമ്മണാധിപതി ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. തഥാ രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകാരമ്മണാധിപതി. ലോകുത്തരോ പന വിപാകാരമ്മണാധിപതി കാമാവചരതോ ഞാണസമ്പയുത്തകുസലകിരിയാനഞ്ഞേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. കാമാവചരാദിഭേദതോ പന തിവിധോപി കിരിയാരമ്മണാധിപതി ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസങ്ഖാതോ രൂപക്ഖന്ധോ ആരമ്മണാധിപതി ലോഭസഹഗതാകുസലസ്സേവ ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതി. നിബ്ബാനം കാമാവചരതോ ഞാണസമ്പയുത്തകുസലസ്സ ഞാണസമ്പയുത്തകിരിയസ്സ ലോകുത്തരകുസലസ്സ ലോകുത്തരവിപാകസ്സ ചാതി ഇമേസം ചതുന്നം രാസീനം ആരമ്മണാധിപതിപച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

അധിപതിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

४. അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

४. അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസേ **മനോധാതുയാ**തി വിപാകമനോധാതുയാ. **മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ**തി സന്തീരണകിച്ചായ അഹേതുകവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ. തതോ പരം പന വോട്ഠബ്ബനജവനതദാരമ്മണഭവങ്ഗകിച്ചാ മനോവിഞ്ഞാണധാതുയോ വത്തബ്ബാ സിയും, താ അവുത്താപി ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബാതി നയം ദസ്സേത്വാ ദേസനാ സങ്ഖിത്താ. "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ"തിആദികേ ച ഛട്ഠനയേ താ സങ്ഗഹിതാതിപി ഇധ ന വുത്താതി വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ **പുരിമാ പുരിമാ**തി ഛസു ദ്വാരേസുപി അനന്തരാതീതാ കുസലജവനധമ്മാ ദട്ഠബ്ബാ. **പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനന്തി** അനന്തരഉപ്പജ്ജമാനാനഞ്ഞേവ. **കുസലാനന്തി** സദിസകുസലാനം. **അബ്യാകതാനന്തി** ഇദം പന കുസലാനന്തരം തദാരമ്മണഭവങ്ഗഫലസമാപത്തിവസേന വുത്തം. അകുസലമൂലകേ **അബ്യാകതാനന്തി** തദാരമ്മണഭവങ്ഗസങ്ഖാതാനഞ്ഞേവ. അബ്യാകതമൂലകേ **അബ്യാകതാനന്തി** ആവജ്ജനജവനവസേന വാ ഭവങ്ഗവസേന വാ പവത്താനം കിരിയവിപാകാബ്യാകതാനം കിരിയമനോധാതുതോ പട്ഠായ പന യാവ വോട്ഠബ്ബനകിച്ചാ മനോവിഞ്ഞാണധാതു, താവ പവത്തേസു വീഥിചിത്തേസുപി അയം നയോ ലബ്ഭതേവ. **കുസലാനന്തി** പഞ്ചദ്വാരേ വോട്ഠബ്ബനാനന്തരാനം മനോദ്വാരേ ആവജ്ജനാനന്തരാനം പഠമജവനകുസലാനം. **അകുസലാനന്തി** പദേപി ഏസേവ നയോ. **യേസം യേസന്തി** ഇദം സബ്ബേസമ്പി അനന്തരപച്ചയധമ്മാനം. സങ്ഖേപലക്ഖണന്തി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന അനന്തരപച്ചയോ നാമ ഠപേത്വാ നിബ്ബാനം ചതുഭൂമകോ അരൂപധമ്മരാസിയേവാതി വേദിതബ്ബോ. സോ ജാതിവസേന കുസലാകുസലവിപാകകിരിയതോ ചതുധാ ഭിജ്ജതി. തത്ഥ കുസലോ കാമാവചരാദിഭേദതോ ചതുബ്ബിധോ ഹോതി, അകുസലോ കാമാവചരോവ വിപാകോ ചതുഭൂമകോ, കിരിയാനന്തരപച്ചയോ പന തേ ഭൂമകോതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ കാമാവചരകുസലോ അത്തനാ സദിസസ്സേവ കാമാവചരകുസലസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. ഞാണസമ്പയുത്തകാമാവചരകുസലോ പന രൂപാവചരകുസലസ്സ അരൂപാവചരകുസലസ്സ ലോകുത്തരകുസലസ്സാതി ഇമേസം തിണ്ണം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. കാമാവചരകുസലോ ച കാമാവചരവിപാകസ്സ, രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകസ്സ, ഞാണസമ്പയുത്തോ ലോകുത്തരവിപാകസ്സാപീതി ഇമേസം ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകുസലോ രൂപാവചരകുസലസ്സ, ഞാണസമ്പയുത്തകാമാവചരവിപാകസ്സ, രൂപാവചരവിപാകസ്സാതി ഇമേസം തിണ്ണം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ

ഹോതി. അരൂപാവചരകുസലോ തേസം ദ്വിന്നം വിപാകാനം അത്തനോ കുസലസ്സ വിപാകസ്സ ചാതി അവിസേസേന ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. വിസേസേന പനേത്ഥ നേവസഞ്ഞാനാസഞ്ഞായതനകുസലോ അനാഗാമിഫലസങ്ഖാതസ്സ ലോകുത്തരവിപാകസ്സപി അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. ലോകുത്തരകുസലോ ലോകുത്തരവിപാകസ്സേവ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. അകുസലോ അവിസേസേന അകുസലസ്സ ചേവ കുസലാകുസലവിപാകസ്സ ച. വിസേസേന പനേത്ഥ സുഖമജ്ഝത്തവേദനാസമ്പയുത്തോ അകുസലോ രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകസ്സാപീതി ഇമേസം ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി.

കാമാവചരവിപാകസ്സ ഞാണസമ്പയുത്തോ വാ ഞാണവിപ്പയുത്തോ വാ വിപാകോ കാമാവചരകിരിയാവജ്ജനസ്സ, ഞാണസമ്പയുത്തവിപാകോ പനേത്ഥ പടിസന്ധിവസേന ഉപ്പജ്ജമാനസ്സ രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകസ്സാപീതി ഇമേസം ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരവിപാകോ സഹേതുകകാമാവചരവിപാകസ്സ രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരകിരിയാവജ്ജനസ്സാതി ഇമേസം ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരവിപാകോ തിഹേതുകകാമാവചരവിപാകസ്സ അരൂപാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരകിരിയാവജ്ജനസ്സാതി തിണ്ണം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. ലോകുത്തരവിപാകോ തിഹേതുകകാമാവചരവിപാകസ്സ രൂപാവചരാരൂപാവചരലോകുത്തരവിപാകസ്സാതി ചതുന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി.

കാമാവചരകിരിയം കാമാവചരകുസലാകുസലസ്സ ചതുഭൂമകവിപാകസ്സ തേഭൂമകകിരിയസ്സാതി നവന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകിരിയം തിഹേതുകകാമാവചരവിപാകസ്സ രൂപാവചരവിപാകസ്സ രൂപാവചരകിരിയസ്സാതി തിണ്ണം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരകിരിയം തിഹേതുകകാമാവചരവിപാകസ്സ രൂപാവചരാരൂപാവചരലോകുത്തരവിപാകസ്സ അരൂപാവചരകിരിയസ്സാതി പഞ്ചന്നം രാസീനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതീതി. ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

അനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൪. സമനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൪. സമനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസോപി ഇമിനാ സമാനഗതികോവ. ഇമേ പന ദ്വേ പച്ചയാ മഹാവിത്ഥാരാ, തസ്മാ സബ്ബചിത്തുപ്പത്തിവസേന തേസം ഉപപരിക്ഖിത്വാ വിത്ഥാരോ ഗഹേതബ്ബോതി.

സമനന്തരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൫. സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൫. സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസേ **അഞ്ഞമഞ്ഞന്**തി അഞ്ഞോ അഞ്ഞസ്സ. ഇമിനാ ഏതേസം ധമ്മാനം ഏകക്ഖണേ പച്ചയഭാവഞ്ചേവ പച്ചയുപ്പന്നഭാവഞ്ച ദീപേതി. **ഓക്കന്തിക്ഖണേ**തി പഞ്ചവോകാരഭവേ പടിസന്ധിക്ഖണേ. തസ്മിഞ്ഹി ഖണേ നാമരൂപം ഓക്കന്തം വിയ പക്ഖന്തം വിയ പരലോകതോ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ പവിസന്തം വിയ ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ സോ ഖണോ "ഓക്കന്തിക്ഖണോ"തി വുച്ചതി. ഏത്ഥ ച **രൂപന്**തി ഹദയവത്ഥുമത്തമേവ അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി നാമസ്സ, നാമഞ്ച തസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയട്ഠം ഫരതി. **ചിത്തചേതസികാ**തി പവത്തിയം ചത്താരോ ഖന്ധാ. **സഹജാതപച്ചയേനാ**തി ഏത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാ ചിത്തചേതസികാനം പച്ചയട്ഠം ന ഫരന്തി, തസ്മാ "അഞ്ഞമഞ്ഞ"ന്തി ന വുത്തം. തഥാ ഉപാദാരൂപാ ഭൂതാനം. **രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീനം ധമ്മാനന്**തി ഹദയവത്ഥു ചതുന്നം ഖന്ധാനം. **കിഞ്ചി കാലേ**തി കിസ്മിഞ്ചി കാലേ. **സഹജാതപച്ചയേനാ**തി പടിസന്ധിം സന്ധായ വുത്തം. **ന സഹജാതപച്ചയേനാ**തി പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം.

അയം പന 'ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ'തി ഏവം ഛഹി കോട്ഠാസേഹി ഠിതോ. തത്ഥ തയോ കോട്ഠാസാ അഞ്ഞമഞ്ഞവസേന വുത്താ, തയോ ന അഞ്ഞമഞ്ഞവസേന. തത്ഥ പഠമകോട്ഠാസേ അരൂപമേവ പച്ചയോ ചേവ പച്ചയുപ്പന്നഞ്ച, ദുതിയേ രൂപമേവ, തതിയേ നാമരൂപം, ചതുത്ഥേ പച്ചയോ അരൂപം, പച്ചയുപ്പന്നം രൂപം; പഞ്ചമേ പച്ചയോപി പച്ചയുപ്പന്നമ്പി രൂപമേവ; ഛട്ഠേ പച്ചയോ രൂപം, പച്ചയുപ്പന്നം അരൂപന്തി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന സഹജാതപച്ചയോ ജാതിവസേന കുസലോ അകുസലോ വിപാകോ കിരിയം രൂപന്തി പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതി. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധോ ഹോതി, അകുസലോ ഏകവിധോവ വിപാകോ ചതുബ്ബിധോ, കിരിയസങ്ഖാതോ തിവിധോ, രൂപം ഏകവിധം കാമാവചരമേവാതി ഏവം താവേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകമ്പി കുസലം പഞ്ചവോകാരഭവേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, തഥാ അകുസലം. യം പനേത്ഥ അരൂപേ ഉപ്പജ്ജതി, തം അരൂപധമ്മാനംയേവ സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി.

കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ചേവ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ച സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി. യം പനേത്ഥ രൂപം ന സമുട്ഠാപേതി, തം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ. യം പടിസന്ധിയം ഉപ്പജ്ജതി, തം കടത്താരൂപാനഞ്ചാപി സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരവിപാകം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ. ലോകുത്തരവിപാകം പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച, ചതുവോകാരേ അരൂപാനഞ്ഞേവ. കാമാവചരഅരൂപാവചരകിരിയാ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ

ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, ചതുവോകാരേ അരൂപാനഞ്ഞേവ. രൂപാവചരകിരിയാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ഏകന്തേന സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി.

ചതുസമുട്ഠാനികസ്സ രൂപസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപേ ഏകം മഹാഭൂതം തിണ്ണം, തീണി ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നം മഹാഭൂതാനം, മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപസ്സ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. കാമാവചരരൂപാവചരപടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുരൂപം വിപാകക്ഖന്ധാനം സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ. ഉതുചിത്താഹാരസമുട്ഠാനേസു പന മഹാഭൂതാനി അഞ്ഞമഞ്ഞഞ്ചേവ ഉപാദാരൂപസ്സ ച സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൭. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൭. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയനിദ്ദേസേ സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസസ്സ പുരിമാനം തിണ്ണം കോട്ഠാസാനം വസേന പാളി ആഗതാ. തസ്സാ തത്ഥ വുത്തസദിസാവ വണ്ണനാതി പുന ന ഗഹിതാ. അയമ്പി ച അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ജാതിവസേന കുസലോ അകുസലോ വിപാകോ കിരിയം രൂപന്തി പഞ്ചധാ ഭിന്നോ. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധോ. സബ്ബം പുരിമസദിസമേവാതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ സബ്ബമ്പി ചതുഭൂമകം കുസലം അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. തഥാ അകുസലം. വിപാകേ പന കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകം പടിസന്ധിയം വത്ഥുരൂപസ്സ, പവത്തേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ. അരൂപാവചരലോകുത്തരവിപാകം അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. സബ്ബമ്പി കിരിയം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനേ ഏകം മഹാഭൂതം തിണ്ണം, തീണി ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നം മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. കാമാവചരരൂപാവചരപടിസന്ധിയം വത്ഥുരൂപം വിപാകക്ഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ. ഉതുചിത്താഹാരസമുട്ഠാനേസു മഹാഭൂതാനേവ മഹാഭൂതാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൮. നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൮. നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസേ സഹജാതപച്ചയനിദ്ദേസസ്സ പുരിമാനം പഞ്ചന്നം കോട്ഠാസാനം വസേന സഹജാതനിസ്സയനയം ദസ്സേത്വാ പുന ഛട്ഠേന കോട്ഠാസേന പുരേജാതനിസ്സയനയം ദസ്സേതും **ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **യം രൂപം നിസ്സായാ**തി വത്ഥുരൂപം സന്ധായ വുത്തം. തഞ്ഹി നിസ്സായ തിവിധാ മനോധാതു, ഠപേത്വാ അരൂപവിപാകം ദ്വാസത്തതിവിധാ മനോവിഞ്ഞാണധാതൂതി ഇമാനി പഞ്ചസത്തതി ചിത്താനി വത്തന്തീതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. അയമ്പി നിസ്സയപച്ചയോ ജാതിവസേന കുസലാദിഭേദതോ പഞ്ചധാവ ഭിജ്ജതി. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിതോ ചതുബ്ബിധോവ അകുസലോ ഏകവിധോ വിപാകോ ചതുബ്ബിധോ, കിരിയസങ്ഖാതോ തിവിധോ, രൂപം ഏകവിധമേവാതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകമ്പി കുസലം പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ അകുസലം . യം പനേത്ഥ ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജതി, തം അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകം പവത്തേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപസ്സാപി നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരവിപാകം സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനംയേവ ഹോതി. ലോകുത്തരവിപാകം പഞ്ചവോകാരേ; സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ചതുവോകാരേ അരൂപസ്സേവ നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. കാമാവചരഅരൂപാവചരകിരിയാ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി, ചതുവോകാരേ അരൂപാനഞ്ഞേവ. രൂപാവചരകിരിയാ സമ്പയുത്തകാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച ഏകന്തേന നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി.

ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സ ച കമ്മസമുട്ഠാനരൂപേ ഏകം മഹാഭൂതം തിണ്ണം, തീണി ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നം മഹാഭൂതാനം, മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം, വത്ഥുരൂപം പഞ്ചവോകാരഭവേ ചതുഭൂമകകുസലസ്സ, അകുസലസ്സ, ഠപേത്വാ ആരുപ്പവിപാകഞ്ചേവ ദ്വേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ച സേസതേഭൂമകവിപാകസ്സ, തേഭൂമകകിരിയസ്സാതി ഇമേസം ചതുന്നം ധമ്മരാസീനം നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. ചക്ഖായതനാദീനി പഞ്ച സസമ്പയുത്താനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. ഉതുചിത്താഹാരസമുട്ഠാനേസു പന മഹാഭൂതാ മഹാഭൂതാനഞ്ചേവ ഉപാദാരൂപസ്സ ച നിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

നിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൯. ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൯. ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസേ **പുരിമാ പുരിമാ**തി അനന്തരൂപനിസ്സയേ സമനന്തരാതീതാ ലബ്ഭന്തി, ആരമ്മണൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയേസു നാനാവീഥിവസേന പുരിമതരാ. തേ തയോപി രാസയോ കുസലവസേന കുസലപദേ ലബ്ഭന്തി, കുസലേന പന അകുസലേ സമനന്തരാതീതാ ന ലബ്ഭന്തി. തേനേവ വുത്തം - ''അകുസലാനം ധമ്മാനം കേസഞ്ചി ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ''തി . ഇദഞ്ഹി - ''കുസലോ ധമ്മോ

അകുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ; ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോ. ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ - ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി, ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ ഝാനം ഗരും കത്വാ അസ്സാദേതി അഭിനന്ദതി, തം ഗരും കത്വാ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. പകതൂപനിസ്സയോ - സദ്ധം ഉപനിസ്സായ മാനം ജപ്പേതി, ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. സീലം സുതം ചാഗം പഞ്ഞം ഉപനിസ്സായ മാനം ജപ്പേതി, ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. സദ്ധാ സീലം സുതം ചാഗോ പഞ്ഞാ രാഗസ്സ ദോസസ്സ മോഹസ്സ മാനസ്സ ദിട്ഠിയാ പത്ഥനായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഇമം നയം സന്ധായ വുത്തം. കുസലേന അബ്യാകതേ തയോപി ലബ്ഭന്തി, തഥാ അകുസലേന അകുസലേ.

അകുസലേന പന കുസലേ സമനന്തരാതീതാ ന ലബ്ഭന്തി. തേന വുത്തം - "കുസലാനം ധമ്മാനം കേസഞ്ചി ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. ഇദമ്പി ഹി - "അകുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. പകതൂപനിസ്സയോ - രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി, സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, ഝാനം ഉപ്പാദേതി വിപസ്സനം ഉപ്പാദേതി, മഗ്ഗം ഉപ്പാദേതി, അഭിഞ്ഞം ഉപ്പാദേതി, സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി; ദോസം മോഹം മാനം ദിട്ഠിം പത്ഥനം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി...പേ... സമാപത്തിം ഉപ്പാദേതി. രാഗോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ദിട്ഠി പത്ഥനാ സദ്ധായ സീലസ്സ സുതസ്സ ചാഗസ്സ പഞ്ഞായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. പാണം ഹന്ത്വാ തസ്സ പടിഘാതത്ഥായ ദാനം ദേതീ"തിആദിനാ നയേന പഞ്ഹാവാരേ ആഗതം പകതൂപനിസ്സയമേവ സന്ധായ വുത്തം. അകുസലം പന കുസലസ്സ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ന ഹോതി. കസ്മാ? തം ഗരും കത്വാ തസ്സ അപ്പവത്തനതോതി യഥാ അനന്തരൂപനിസ്സയോ, ഏവം ആരമ്മണൂപനിസ്സയോപേത്ഥ ന ലബ്ഭതീതി വേദിതബ്ബോ. അകുസലേന അബ്യാകതപദേ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോവ ന ലബ്ഭതി. ന ഹി അബ്യാകതാ ധമ്മാ അകുസലം ഗരും കരോന്തി . യസ്മാ പന അനന്തരതാ ലബ്ഭതി, തസ്മാ ഏത്ഥ "കേസഞ്ചീ"തി ന വുത്തം. അബ്യാകതേന പന അബ്യാകതേ കുസലേ അകുസലേതി തീസു നയേസു തയോപി ഉപനിസ്സയാ ലബ്ഭന്തേവ. **പുഗ്ഗലോപി സേനാസനമ്പീ**തി ഇദം ദ്വയം പകതൂപനിസ്സയവസേന വുത്തം. ഇദഞ്ഹി ദ്വയം കുസലാകുസലപവത്തിയാ ബലവപച്ചയോ ഹോതി. പച്ചയഭാവോ ചസ്സ പനേത്ഥ പരിയായവസേന വേദിതബ്ബോതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന ഉപനിസ്സയപച്ചയോ നാമ സദ്ധിം ഏകച്ചായ പഞ്ഞത്തിയാ സബ്ബേപി ചതുഭൂമകധമ്മാ. വിഭാഗതോ പന ആരമ്മണൂപനിസ്സയാദിവസേന തിവിധോ ഹോതി. തത്ഥ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ആരമ്മണാധിപതിനാ നിന്നാനാകരണോതി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ നാനപ്പകാരഭേദതോ ഗഹേതബ്ബോ. അനന്തരൂപനിസ്സയോ അനന്തരപച്ചയേന നിന്നാനാകരണോ, സോപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ നാനപ്പകാരഭേദതോ വേദിതബ്ബോ. പച്ചയുപ്പന്നതോപി നേസം തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. പകതൂപനിസ്സയോ പന ജാതിവസേന കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപഭേദതോ പഞ്ചവിധോ ഹോതി, കുസലാദീനം പന ഭൂമിഭേദതോ അനേകവിധോതി ഏവം താവേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ തേഭൂമകകുസലോ ചതുഭൂമകസ്സാപി കുസലസ്സ അകുസലസ്സ വിപാകകിരിയസ്സാതി ചതുന്നം രാസീനം പകതൂപനിസ്സയോ ഹോതി. ലോകുത്തരോ അകുസലസ്സേവ ന ഹോതി. അമ്ഹാകം ആചരിയേന "ലോകുത്തരധമ്മോ നിബ്ബത്തിതോ"തി ഇമിനാ പന നയേന അഞ്ഞേസം അകുസലസ്സാപി ഹോതി. യസ്സ വാ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സാപി അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ ഇമിനാ നയേന ഹോതിയേവ. അകുസലോ സബ്ബേസമ്പി ചതുഭൂമകാനം ഖന്ധാനം പകതൂപനിസ്സയോ ഹോതി, തഥാ തേഭൂമകവിപാകോ. ലോകുത്തരവിപാകേ ഹേട്ഠിമാനി തീണി ഫലാനി അകുസലസ്സേവ ന ഹോന്തി, ഉപരിട്ഠിമം കുസലസ്സാപി. പുരിമനയേന പന അഞ്ഞേസം വാ യസ്സ വാ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി, തസ്സ സന്താനേ സബ്ബോപി ലോകുത്തരവിപാകോ സബ്ബേസം കുസലാദീനം അരൂപക്ഖന്ധാനം പകതൂപനിസ്സയോ ഹോതി. കിരിയസങ്ഖാതോപി പകതൂപനിസ്സയോ ചതുഭൂമകാനം അകുസലാദിഖന്ധാനം ഹോതിയേവ, തഥാ രൂപസങ്ഖാതോ. സയം പന രൂപം ഇമസ്മിം പട്ഠാനമഹാപകരണേ ആഗതനയേന ഉപനിസ്സയപച്ചയം ന ലഭതി, സുത്തന്തികപരിയായേന പന ലഭതീതി വത്തും വട്ടതി. ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ഉപനിസ്സയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൦. പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൦. പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസേ **പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ**തി ഏത്ഥ പുരേജാതം നാമ യസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തതോ പുരിമതരം ജാതം ജാതിക്ഖണം അതിക്കമിത്വാ ഠിതിക്ഖണപ്പത്തം. **ചക്ഖായതനന്തി**ആദി വത്ഥുപുരേജാതവസേന വുത്തം. **രൂപായതനന്തി**ആദി ആരമ്മണപുരേജാതവസേന. **കിഞ്ചികാലേ പുരേജാതപച്ചയേനാ**തി പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. **കിഞ്ചികാലേ ന പുരേജാതപച്ചയേനാ**തി പടിസന്ധിം സന്ധായ വുത്തം. ഏവം സബ്ബഥാപി പഞ്ചദ്വാരേ വത്ഥാരമ്മണവസേന, മനോദ്വാരേ വത്ഥുവസേനേവായം പാളി ആഗതാ, പഞ്ഹാവാരേ പന "ആരമ്മണപുരേജാതം - സേക്ഖാ വാ പുഥുജ്ജനാ വാ ചക്ഖും അനിച്ചതോ ദുക്ഖതോ അനത്തതോ വിപസ്സന്തീ"തി ആഗതത്താ മനോദ്വാരേപി ആരമ്മണപുരേജാതം ലബ്ഭതേവ. ഇധ പന സാവസേസവസേന ദേസനാ കതാതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന പുരേജാതപച്ചയോ സുദ്ധരൂപമേവ ഹോതി. തഞ്ച ഖോ ഉപ്പാദക്ഖണം അതിക്കമിത്വാ ഠിതിപ്പത്തം അട്ഠാരസവിധം രൂപരൂപമേവ. തം സബ്ബമ്പി വത്ഥുപുരേജാതം ആരമ്മണപുരേജാതന്തി ദ്വിധാ ഠിതം. തത്ഥ ചക്ഖായതനം...പേ... കായായതനം വത്ഥുരൂപന്തി ഇദം വത്ഥുപുരേജാതം നാമ. സേസം ഇമായ പാളിയാ ആഗതഞ്ച അനാഗതഞ്ച വണ്ണോ സദ്ദോ ഗന്ധോ രസോ ചതസ്സോ ധാതുയോ തീണി ഇന്ദ്രിയാനി കബളീകാരോ

ആഹാരോതി ദ്വാദസവിധം രൂപം ആരമ്മണപുരേജാതപച്ചയോ നാമാതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചക്ഖായതനം ദ്വിന്നം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ, തഥാ ഇതരാനി ചത്താരി സോതവിഞ്ഞാണാദീനം. വത്ഥുരൂപം പന ഠപേത്വാ ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനി ചത്താരോ ച ആരുപ്പവിപാകേ സേസാനം സബ്ബേസമ്പി ചതുഭൂമകാനം കുസലാകുസലാബ്യാകതാനം ചിത്തചേതസികാനം പുരേജാതപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാദീനി പന പഞ്ചാരമ്മണാനി ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണാനഞ്ചേവ മനോധാതൂനഞ്ച ഏകന്തേനേവ പുരേജാതപച്ചയാ ഹോന്തി. അട്ഠാരസവിധമ്പി പനേതം രൂപരൂപം കാമാവചരകുസലസ്സ രൂപാവചരതോ അഭിഞ്ഞാകുസലസ്സ അകുസലസ്സ തദാരമ്മണഭാവിനോ കാമാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരകിരിയസ്സ രൂപാവചരതോ അഭിഞ്ഞാകിരിയസ്സാതി ഇമേസം ഛന്നം രാസീനം പുരേജാതപച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

പുരേജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൧. പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൧. പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസേ **പച്ഛാജാതാ**തി യസ്സ കായസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മിം ഉപ്പജ്ജിത്വാ ഠിതേ ജാതാ. **പുരേജാതസ്സാ**തി തേസം ഉപ്പാദതോ പഠമതരം ജാതസ്സ ജാതിക്ഖണം അതിക്കമിത്വാ ഠിതിപ്പത്തസ്സ. **ഇമസ്സ കായസ്സാ**തി ഇമസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികഭൂതഉപാദാരൂപസങ്ഖാതസ്സ കായസ്സ. ഏത്ഥ ച തിസമുട്ഠാനികകായോതി ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീനം കായോ വേദിതബ്ബോ. അയമേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. അയം പന പച്ഛാജാതപച്ചയോ നാമ സങ്ഖേപതോ ഠപേത്വാ ആരുപ്പവിപാകേ അവസേസാ ചതുഭൂമകാ അരൂപക്ഖന്ധാ. സോ ജാതിവസേന കുസലാകുസലവിപാകകിരിയഭേദേന ചതുധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ പഞ്ചവോകാരഭവേ ഉപ്പന്നം ചതുഭൂമകകുസലഞ്ച അകുസലഞ്ച ഉപ്പാദക്ഖണം അതിക്കമിത്വാ ഠിതിപ്പത്തസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികരൂപകായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഹോതി. വിപാകേപി ഠപേത്വാ പടിസന്ധിവിപാകം അവസേസോ കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകോ തസ്സേവ ഏകന്തേന പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഹോതി. ലോകുത്തരോപി പഞ്ചവോകാരേ ഉപ്പന്നവിപാകോ തസ്സേവ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഹോതി. തേഭൂമകകിരിയാപി പഞ്ചവോകാരേ ഉപ്പന്നാവ വുത്തപ്പകാരസ്സ കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

പച്ഛാജാതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൨. ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൨. ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസേ **പുരിമാ പുരിമാ**തി സബ്ബനയേസു സമനന്തരാതീതാവ ദട്ഠബ്ബാ. കസ്മാ പനേത്ഥ അനന്തരപച്ചയേ വിയ "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം അബ്യാകതാനം ധമ്മാന"ന്തിആദിനാ നയേന ഭിന്നജാതികേഹി സദ്ധിം നിദ്ദേസോ ന കതോതി? അത്തനോ ഗതിം ഗാഹാപേതും അസമത്ഥതായ. ഭിന്നജാതികാ ഹി ഭിന്നജാതികാനം അരൂപധമ്മാനം ആസേവനഗുണേന പഗുണബലവഭാവം സാധയമാനാ അത്തനോ കുസലാദിഭാവസങ്ഖാതം ഗതിം ഗാഹാപേതും ന സക്കോന്തി. തസ്മാ തേഹി സദ്ധിം നിദ്ദേസം അകത്വാ യേ യേസം വാസനാസങ്ഖാതേന ആസേവനേന പഗുണതരബലവതരഭാവവിസിട്ഠം അത്തനോ കുസലാദിഭാവസങ്ഖാതം ഗതിം ഗാഹാപേതും സക്കോന്തി, തേസം തേഹി സമാനജാതികേഹേവ സദ്ധിം നിദ്ദേസോ കതോതി വേദിതബ്ബോ. അഥ വിപാകാബ്യാകതം കസ്മാ ന ഗഹിതന്തി? ആസേവനാഭാവേന. വിപാകഞ്ഹി കമ്മവസേന വിപാകഭാവപ്പത്തം കമ്മപരിണാമിതം ഹുത്വാ വത്തതി നിരുസ്സാഹം ദുബ്ബലന്തി തം ആസേവനഗുണേന അത്തനോ സഭാവം ഗാഹാപേത്വാ പരിഭാവേത്വാ നേവ അഞ്ഞം വിപാകം ഉപ്പാദേതും സക്കോതി, ന പുരിമവിപാകാനുഭാവം ഗഹേത്വാ ഉപ്പജ്ജിതുന്തി. കമ്മവേഗക്ഖിത്തം പന പതിതം വിയ ഹുത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി സബ്ബഥാപി വിപാകേ ആസേവനം നത്ഥീതി ആസേവനാഭാവേന വിപാകം ന ഗഹിതം. കുസലാകുസലകിരിയാനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി ചേതം കമ്മപടിബദ്ധവുത്തിതായ ആസേവനഗുണം ന ഗണ്ഹാതീതി കുസലാദയോപിസ്സ ആസേവനപച്ചയാ ന ഹോന്തി. അപിച നാനാജാതികത്താപേതേ ന ഹോന്തിയേവ. ഭൂമിതോ പന ആരമ്മണതോ വാ നാനാജാതികത്തം നാമ നത്ഥി. തസ്മാ കാമാവചരകുസലകിരിയാമഹഗ്ഗതകുസലകിരിയാനമ്പി, സങ്ഖാരാരമ്മണഞ്ച അനുലോമകുസലം നിബ്ബാനാരമ്മണസ്സ ഗോത്രഭുകുസലസ്സ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതിയേവാതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. അയം പന ആസേവനപച്ചയോ ജാതിതോ താവ കുസലോ അകുസലോ കിരിയാബ്യാകതോതി തിധാ ഠിതോ. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിതോ കാമാവചരോ രൂപാവചരോ അരൂപാവചരോതി തിവിധോ ഹോതി, അകുസലോ കാമാവചരോവ കിരിയാബ്യാകതോ കാമാവചരോ രൂപാവചരോ അരൂപാവചരോതി തിവിധോവ, ലോകുത്തരോ ആസേവനപച്ചയോ നാമ നത്ഥീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ കാമാവചരകുസലം അത്തനോ അനന്തരസ്സ കാമാവചരകുസലസ്സേവ. യം പനേത്ഥ ഞാണസമ്പയുത്തം, തം അത്തനാ സദിസവേദനസ്സ രൂപാവചരകുസലസ്സ അരൂപാവചരകുസലസ്സ ലോകുത്തരകുസലസ്സാതി ഇമേസം രാസീനം ആസേവനപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകുസലം പന രൂപാവചരകുസലസ്സേവ. അരൂപാവചരകുസലം അരൂപാവചരകുസലസ്സേവ. അകുസലം പന അകുസലസ്സേവ ആസേവനപച്ചയോ ഹോതി. കിരിയതോ പന കാമാവചരകിരിയസങ്ഖാതോ താവ കാമാവചരകിരിയസ്സേവ. യോ പനേത്ഥ ഞാണസമ്പയുത്തോ, സോ അത്തനാ സദിസവേദനസ്സ രൂപാവചരകിരിയസ്സ അരൂപാവചരകിരിയസ്സാതി ഇമേസം രാസീനം ആസേവനപച്ചയോ ഹോതി. രൂപാവചരകിരിയസങ്ഖാതോ പന രൂപാവചരകിരിയസ്സേവ, അരൂപാവചരകിരിയസങ്ഖാതോ അരൂപാവചരകിരിയസ്സേവ ആസേവനപച്ചയോ

ഹോതി. വിപാകോ പന ഏകധമ്മസ്സാപി ഏകധമ്മോപി വാ കോചി വിപാകസ്സ ആസേവനപച്ചയോ നത്ഥീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ആസേവനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൲൩. കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൲൩. കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസേ **കമ്മ**ന്തി ചേതനാകമ്മമേവ. **കടത്താ ച രൂപാന**ന്തി കമ്മസ്സ കടത്താ ഉപ്പന്നരൂപാനം. **കമ്മപച്ചയേനാ**തി അനേകാനമ്പി കപ്പകോടീനം മത്ഥകേ അത്തനോ ഫലം ഉപ്പാദേതും സമത്ഥേന നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേനാതി അത്ഥോ. കുസലാകുസലഞ്ഹി കമ്മം അത്തനോ പവത്തിക്ഖണേ ഫലം ന ദേതി. യദി ദദേയ്യ, യം മനുസ്സോ ദേവലോകൂപഗം കുസലകമ്മം കരോതി, തസ്സാനുഭാവേന തസ്മിംയേവ ഖണേ ദേവോ ഭവേയ്യ. യസ്മിം പന ഖണേ തം കതം, തതോ അഞ്ഞസ്മിം ഖണേ അവിജ്ജമാനമ്പി കേവലം കടത്തായേവ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ ഉപപജ്ജേ വാ അപരേ വാ പരിയായേ അവസേസപച്ചയസമായോഗേ സതി ഫലം ഉപ്പാദേതി നിരുദ്ധാപി പുരിമസിപ്പാദികിരിയാ വിയ കാലന്തരേ പച്ഛിമസിപ്പാദികിരിയായ. തസ്മാ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോതി വുച്ചതി. **ചേതനാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന**ന്തി യാ കാചി ചേതനാ അത്തനാ സമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാനം. **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഇമിനാ പടിസന്ധിക്ഖണേ കടത്താരൂപമ്പി ഗണ്ഹാതി. **കമ്മപച്ചയേനാ**തി ഇദം സഹജാതചേതനം സന്ധായ വുത്തം. കുസലാദീസു ഹി യാ കാചി സഹജാതചേതനാ സേസധമ്മാനം ചിത്തപയോഗസങ്ഖാതേന കിരിയാഭാവേന ഉപകാരികാ ഹോതി. തസ്മാ സഹജാതകമ്മപച്ചയോതി വുച്ചതി. അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന കമ്മപച്ചയോ അത്ഥതോ ചതുഭൂമികചേതനാമത്തമേവ. സോ ഹി ജാതിഭേദതോ കുസലോ അകുസലോ വിപാകോ കിരിയാതി ചതുധാ ഭിജ്ജതി. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിതോ കാമാവചരാദിവസേന ചതുധാ ഭിജ്ജതി. അകുസലോ ഏകധാവ വിപാകോ ചതുധാ, കിരിയാ തിധാവാതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ സഹജാതാ കാമാവചരകുസലചേതനാ പഞ്ചവോകാരേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ചതുവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയോ ഹോതി. ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ പന അത്തനോ വിപാകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. സാ ച ഖോ പഞ്ചവോകാരേയേവ, ന അഞ്ഞത്ഥ. സഹജാതാ രൂപാവചരകുസലചേതനാ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ഏകന്തേനേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ പന അത്തനോ വിപാകാനഞ്ചേവ കടത്താരൂപാനഞ്ച നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപാവചരാ പന ലോകുത്തരാ ച സഹജാതാ കുസലചേതനാ പഞ്ചവോകാരേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച, ചതുവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ പനേസാ ദുവിധാപി അത്തനോ അത്തനോ വിപാകക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. സഹജാതാ അകുസലചേതനാ പഞ്ചവോകാരേ അത്തനാ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനഞ്ച ചതുവോകാരേ അരൂപക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ പന വിപാകക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ കടത്താരൂപാനഞ്ച നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ.

കാമാവചരരൂപാവചരതോ വിപാകചേതനാ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം, പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനഞ്ച സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപാവചരവിപാകചേതനാ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. ലോകുത്തരവിപാകചേതനാ പഞ്ചവോകാരേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ചതുവോകാരേ അരൂപസ്സേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. തേഭൂമികാ കിരിയചേതനാ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോ. യാ പനേത്ഥ ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജതി, സാ അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ സഹജാതകമ്മപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

കമ്മപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൲൪. വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൲൪. വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസേ **വിപാകാ ചത്താരോ ഖന്ധാ**തി യസ്മാ കമ്മസമുട്ഠാനാപി രൂപാ വിപാകാ ന ഹോന്തി, തസ്മാ "വിപാകാ"തി വത്വാ "ചത്താരോ ഖന്ധാ"തി വുത്തം. ഏവം അയം പാളി അരൂപധമ്മാനഞ്ഞേവ വിപാകപച്ചയവസേന ആഗതാ. പഞ്ഹാവാരേ പന "വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ. പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതോ ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം വിപാകപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ആഗതത്താ ചിത്തസമുട്ഠാനകമ്മസമുട്ഠാനരൂപാനമ്പി വിപാകപച്ചയോ ലബ്ഭതി. ഇധ പന സാവസേസവസേന ദേസനാ കതാതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. അയം പന വിപാകപച്ചയോ വിപാകഭാവേന ജാതിതോ ഏകവിധോ, ഭൂമിഭേദതോ കാമാവചരാദിവസേന ചതുധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകോ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനം പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപാനം പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപാനഞ്ച വിപാകപച്ചയോ ഹോതി. അരൂപാവചരവിപാകോ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ. ലോകുത്തരവിപാകോ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ

ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ചതുവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ വിപാകപച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

വിപാകപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൫. ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൫. ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസേ **കബളീകാരോ ആഹാരോ**തി ചതുസന്തതിസമുട്ഠാനേ രൂപേ ഓജാ ആഹാരോ നാമ. സോ പന യസ്മാ കബളം കരിത്വാ അജ്ഝോഹരിതോവ ആഹാരകിച്ചം കരോതി, ന ബഹി ഠിതോ, തസ്മാ ആഹാരോതി അവത്വാ ''കബളീകാരോ ആഹാരോ''തി വുത്തം. കബളം കരിത്വാ അജ്ഝോഹരിതബ്ബവത്ഥുകത്താ വാ കബളീകാരോതി നാമമേതം തസ്സ. **അരൂപിനോ ആഹാരാ**തി ഫസ്സചേതനാവിഞ്ഞാണാഹാരാ . **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഇധാപി കമ്മസമുട്ഠാനാനി ഗഹിതാനേവ. വുത്തഞ്ഹേതം പഞ്ഹാവാരേ - പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ആഹാരാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോതി. അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന ആഹാരപച്ചയോ സങ്ഖേപതോ കബളീകാരോ ആഹാരോ, ഫസ്സോ, ചേതനാ, വിഞ്ഞാണന്തി ചത്താരോവ ധമ്മാ ഹോന്തി. തത്ഥ ഠപേത്വാ കബളീകാരാഹാരം സേസാ തയോ അരൂപാഹാരാ ജാതിവസേന കുസലാകുസലവിപാകകിരിയഭേദതോ ചതുധാ ഭിജ്ജന്തി. പുന ഭൂമിഭേദേന കുസലോ ചതുധാ, അകുസലോ ഏകധാ, വിപാകോ ചതുധാ, കിരിയാ തിധാതി ഏവം അനേകധാ ഭിജ്ജന്തി. കബളീകാരാഹാരോ പന ജാതിതോ അബ്യാകതോ, ഭൂമിതോ കാമാവചരോവാതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകാപി തയോ കുസലാഹാരാ പഞ്ചവോകാരേ അത്തനാ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ, ഠപേത്വാ പന രൂപാവചരം അവസേസാ ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ. അകുസലാഹാരേസുപി ഏസേവ നയോ. ചതുഭൂമകവിപാകാഹാരാ പന സബ്ബത്ഥ സമ്പയുത്തകാനം ആഹാരപച്ചയാ ഹോന്തി. കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകാ പനേത്ഥ പഞ്ചവോകാരേ ഉപ്പജ്ജമാനാ പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപസ്സാപി ആഹാരപച്ചയാ ഹോന്തി. ലോകുത്തരാ പന ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സേവ, ആരുപ്പേ ഉപ്പന്നാ രൂപസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. തേഭൂമകാപി തയോ കിരിയാഹാരാ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, കാമാവചരാരൂപാവചരാ പന ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ . ചതുസന്തതിസമുട്ഠാനോ കബളീകാരാഹാരോ കിഞ്ചാപി ''ഇമസ്സ കായസ്സാ''തി അവിസേസതോ വുത്തോ, വിസേസതോ പനായമേത്ഥ ആഹാരസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ജനകോ ചേവ അനുപാലകോ ച ഹുത്വാ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, സേസതിസന്തതിസമുട്ഠാനസ്സ അനുപാലകോവ ഹുത്വാ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ആഹാരപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൬. ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൬. ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസേ **ചക്ഖുന്ദ്രിയ**ന്തി ചക്ഖുസങ്ഖാതം ഇന്ദ്രിയം. **ഇന്ദ്രിയപച്ചയേനാ**തി സയം പുരേജാതോ ഹുത്വാ അരൂപധമ്മാനം ഉപ്പാദതോ പട്ഠായ യാവ ഭങ്ഗാ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. സോതിന്ദ്രിയാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാ**തി ഏത്ഥ അരൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി സങ്ഗഹിതം. **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഏത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ കടത്താരൂപമ്പി സങ്ഗഹിതം. വുത്തഞ്ഹേതം പഞ്ഹാവാരേ - പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഇന്ദ്രിയാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോതി. ഏവം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ.

അയം പന ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയവജ്ജാനം സമവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ഠിതോ. ഇത്ഥിന്ദ്രിയപുരിസിന്ദ്രിയാനി ഹി കിഞ്ചാപി ഇത്ഥിലിങ്ഗപുരിസലിങ്ഗാദീനം ബീജഭൂതാനി, കലലാദികാലേ പന വിജ്ജമാനേസുപി തേസു ഇത്ഥിലിങ്ഗപുരിസലിങ്ഗാദീനം അഭാവാ താനി നേവ തേസം, ന അഞ്ഞേസം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം ഫരന്തി. ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഹി അത്തനോ വിജ്ജമാനക്ഖണേ അവിനിബ്ഭുത്തധമ്മാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം അഫരന്തോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ താനി ഇന്ദ്രിയപച്ചയാ ന ഹോന്തി. യേസം പനേതാനി ബീജഭൂതാനി, തേസം താനി സുത്തന്തികപരിയായേന പകതൂപനിസ്സയഭാവം ഭജന്തി. ഇതി ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ സമവീസതിയാ ഇന്ദ്രിയാനം വസേന ഠിതോതി വേദിതബ്ബോ. സോ ജാതിതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപവസേന പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതി. തത്ഥ കുസലോ ഭൂമിവസേന ചതുധാ, അകുസലോ കാമാവചരോവ വിപാകോ ചതുധാവ കിരിയാസങ്ഖാതോ തിധാ, രൂപം കാമാവചരമേവാതി ഏവം അനേകധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവം താവേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകോപി കുസലിന്ദ്രിയപച്ചയോ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ, തഥാ അകുസലോ. ഠപേത്വാ പന രൂപാവചരകുസലം അവസേസാ കുസലാകുസലാ ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. ചതുഭൂമകോ വിപാകിന്ദ്രിയപച്ചയോ ഏകന്തേനേവ സമ്പയുത്തകാനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. കാമാവചരരൂപാവചരാ പനേത്ഥ പഞ്ചവോകാരേ ഉപ്പജ്ജനതോ പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ, പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപസ്സാപി ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തി. ലോകുത്തരാ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സേവ. ആരുപ്പേ ഉപ്പന്നാ ലോകുത്തരവിപാകാ ഇന്ദ്രിയാ രൂപസ്സ പച്ചയാ ന ഹോന്തി. തേഭൂമകാ കിരിയിന്ദ്രിയാ പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, കാമാവചരാരൂപാവചരാ പന ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം ഫരന്തി. ചക്ഖുന്ദ്രിയാദിവസേന ഛബ്ബിധേ രൂപിന്ദ്രിയേ ചക്ഖുന്ദ്രിയം

കുസലാകുസലവിപാകതോ സമ്പയുത്തധമ്മാനം ദ്വിന്നം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാനം, സോതിന്ദ്രിയാദീനി തഥാവിധാനഞ്ഞേവ സോതവിഞ്ഞാണാദീനം, രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം അത്തനാ സഹജാതരൂപാനം ഠിതിക്ഖണേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേന പച്ചയോ. സഹജാതപച്ചയതാ പന തസ്സ നത്ഥീതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ഇന്ദ്രിയപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൭. ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൭. ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസേ **ഝാനങ്ഗാനീ**തി ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജേസു സേസചിത്തേസു ഉപ്പന്നാനി വിതക്കവിചാരപീതിസോമനസ്സദോമനസ്സുപേക്ഖാചിത്തേകഗ്ഗതാസങ്ഖാതാനി സത്ത അങ്ഗാനി. പഞ്ചന്നം പന വിഞ്ഞാണകായാനം അഭിനിപാതമത്തത്താ തേസു വിജ്ജമാനാനിപി ഉപേക്ഖാസുഖദുക്ഖാനി ഉപനിജ്ഝാനാകാരസ്സ അഭാവതോ ഝാനങ്ഗാനീതി ന ഉദ്ധടാനി. തഥാ പച്ഛിന്നത്താ പന സേസാഹേതുകേസുപി ഝാനങ്ഗം ന ഉദ്ധടമേവ. **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഇധാപി കടത്താരൂപം സങ്ഗഹിതന്തി വേദിതബ്ബം. വുത്തഞ്ഹേതം പഞ്ഹാവാരേ - "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി ഝാനങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. അയം പന ഝാനപച്ചയോ സത്തന്നം ഝാനങ്ഗാനം വസേന ഠിതോപി ജാതിഭേദതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയവസേന ചതുധാ ഭിജ്ജതി, പുന ഭൂമിവസേന ചതുധാ; ഏകധാ, ചതുധാ, തിധാതി ദ്വാദസധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകമ്പി കുസലഝാനങ്ഗം പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ഠപേത്വാ രൂപാവചരം അവസേസം ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ. അകുസലേപി ഏസേവ നയോ. കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകം പവത്തേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, പടിസന്ധിയം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ കടത്താരൂപസ്സ ച, ആരുപ്പവിപാകം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ, യഞ്ച ആരുപ്പേ ലോകുത്തരവിപാകം ഉപ്പജ്ജതി, തഞ്ച. പഞ്ചവോകാരേ പന തം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സപി ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. തേഭൂമകമ്പി കിരിയഝാനങ്ഗം പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച. യം പനേത്ഥ ആരുപ്പേ ഉപ്പജ്ജതി, തം സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ ഝാനപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

ഝാനപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൮. മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൮. മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസേ **മഗ്ഗങ്ഗാനീ**തി അഹേതുകചിത്തുപ്പാദവജ്ജേസു സേസചിത്തേസു ഉപ്പന്നാനി പഞ്ഞാ, വിതക്കോ, സമ്മാവാചാകമ്മന്താജീവാ, വീരിയം, സതി, സമാധി, മിച്ഛാദിട്ഠി, മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവാതി ഇമാനി ദ്വാദസങ്ഗാനി. മഗ്ഗസ്സ പന ഹേതുപച്ഛിമകത്താ അഹേതുകചിത്തേസു മഗ്ഗങ്ഗാനി ന ഉദ്ധടാനി. **തംസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഇധാപി കടത്താരൂപം സങ്ഗഹിതമേവ. വുത്തഞ്ഹേതം പഞ്ഹാവാരേ - "പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാനി മഗ്ഗങ്ഗാനി സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം കടത്താ ച രൂപാനം മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോ"തി. അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന മഗ്ഗപച്ചയോ ദ്വാദസന്നം മഗ്ഗങ്ഗാനം വസേന ഠിതോപി ജാതിഭേദതോ കുസലാദിവസേന ചതുധാ, കുസലാദീനഞ്ച കാമാവചരാദിഭൂമിഭേദതോ ദ്വാദസധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ . ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകമ്പി കുസലമഗ്ഗങ്ഗം പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ഠപേത്വാ രൂപാവചരം അവസേസം ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ഞേവ മഗ്ഗപച്ചയേന പച്ചയോതി സബ്ബം ഝാനപച്ചയേ വിയ വിത്ഥാരേതബ്ബന്തി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

മഗ്ഗപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൧൯. സമ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൧൯. സമ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസേ പാളി ഉത്താനത്ഥാ ഏവ. അയം പന സമ്പയുത്തപച്ചയോ നാമ സങ്ഖേപതോ സബ്ബേപി അരൂപിനോ ഖന്ധാ. പഭേദതോ പനേസ ജാതിതോ കുസലാദീനം, ഭൂമിതോ ച കാമാവചരാദീനം വസേന അനേകധാ ഭിജ്ജതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകേസുപി കുസലക്ഖന്ധേസു ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണം ഖന്ധാനം, തയോ ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നന്തി ഏവം സബ്ബേപി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. അകുസലവിപാകകിരിയക്ഖന്ധേസുപി ഏസേവ നയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

സമ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൦. വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൦. വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസേ **രൂപിനോ ധമ്മാ അരൂപീന**ന്തി ഇദം താവ ഹദയവത്ഥുനോ ചേവ ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനഞ്ച വസേന വേദിതബ്ബം. രൂപധമ്മേസു ഹി ഏതേയേവ ഛ കോട്ഠാസാ അരൂപക്ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തി. രൂപായതനാദയോ പന ആരമ്മണധമ്മാ കിഞ്ചാപി വിപ്പയുത്തധമ്മാ,

വിപ്പയുത്തപച്ചയാ പന ന ഹോന്തി. കിം കാരണാ? സമ്പയോഗാസങ്കായ അഭാവതോ. അരൂപിനോ ഹി ഖന്ധാ ചക്ഖാദീനം വത്ഥൂനം അബ്ഭന്തരതോ നിക്ഖമന്താ വിയ ഉപ്പജ്ജന്തി. തത്ഥ ആസങ്കാ ഹോതി - "കിം നു ഖോ ഏതേ ഏതേഹി സമ്പയുത്താ, ഉദാഹു വിപ്പയുത്താ"തി. ആരമ്മണധമ്മാ പന വത്ഥുനിസ്സയേന ഉപ്പജ്ജമാനാനം ആരമ്മണമത്താ ഹോന്തീതി നത്ഥി തേസു സമ്പയോഗാസങ്കാ. ഇതി സമ്പയോഗാസങ്കായ അഭാവതോ ന തേ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ. ഹദയവത്ഥുആദീസു ഏവ പനായം വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം പഞ്ഹാവാരേ - വത്ഥു കുസലാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. വത്ഥു അകുസലാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. സോത... ഘാന... ജിവ്ഹാ... കായായതനം കായവിഞ്ഞാണസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. വത്ഥു വിപാകാബ്യാകതാനം കിരിയാബ്യാകതാനം ഖന്ധാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോതി.

അരൂപിനോ ധമ്മാ രൂപീനന്തി ഇദം പന ചതുന്നം ഖന്ധാനം വസേന വേദിതബ്ബം. അരൂപധമ്മേസു ഹി ചത്താരോ ഖന്ധാവ സഹജാതപുരേജാതാനം രൂപധമ്മാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഹോന്തി, നിബ്ബാനം പന അരൂപമ്പി സമാനം രൂപസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോതി. "ചതൂഹി സമ്പയോഗോ ചതൂഹി വിപ്പയോഗോ"തി ഹി വുത്തം. ഇതി ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനംയേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ. വുത്തമ്പി ചേതം പഞ്ഹാവാരേ - സഹജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. പച്ഛാജാതാ കുസലാ ഖന്ധാ പുരേജാതസ്സ ഇമസ്സ കായസ്സ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതാ ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ, ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സാതി. ഏവം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ വേദിതബ്ബാ.

അയം പന വിപ്പയുത്തപച്ചയോ നാമ സങ്ഖേപതോ പഞ്ചവോകാരഭവേ വത്തമാനാ രൂപാരൂപധമ്മാ. തേസു രൂപം വത്ഥുനോ ചക്ഖാദീനഞ്ച വസേന ഛധാ ഭിന്നം, അരൂപം പഞ്ചവോകാരഭവേ ഉപ്പന്നകുസലാകുസലവിപാകകിരിയവസേന ചതുധാ ഭിന്നം. തസ്സ ഭൂമിതോ കാമാവചരാദിവസേന ചതുധാ, ഏകധാ, തിധാ, തിധാതി ഏകദസധാ ഭേദോ ഹോതി. ആരുപ്പവിപാകഞ്ഹി വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ പഞ്ചവോകാരഭവേ ഉപ്പന്നം ചതുഭൂമകമ്പി കുസലം അകുസലഞ്ച അത്തനാ സമുട്ഠാപിതചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ സഹജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ഉപ്പാദക്ഖണം പന അതിക്കമിത്വാ ഠിതിക്ഖണം പത്തസ്സ പുരേജാതസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികരൂപകായസ്സ പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച തിസമുട്ഠാനികകായോതി ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ അഭാവതോ ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാദീനം കായോ വേദിതബ്ബോ. കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകം പന പവത്തേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ, പടിസന്ധിയം കടത്താരൂപസ്സ ച സഹജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ലോകുത്തരവിപാകം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സേവ. തിവിധമ്പി പനേതം പുരേജാതസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. തേഭൂമകമ്പി കിരിയം ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ സഹജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ, പുരേജാതസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. ഛധാ ഠിതേസു പന രൂപേസു വത്ഥുരൂപം പടിസന്ധിക്ഖണേ കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകാനം സഹജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ, പവത്തേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം ചതുഭൂമകകുസലാനം അകുസലാനം ദ്വിപഞ്ചവിഞ്ഞാണവജ്ജാനം തേഭൂമകവിപാകാനം തേഭൂമകകിരിയാനഞ്ച പുരേജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോ. ചക്ഖായതനാദീനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം പുരേജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

വിപ്പയുത്തപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൧. അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൧. അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസേ **ചത്താരോ ഖന്ധാ**തിആദീഹി സഹജാതവസേന അത്ഥിപച്ചയോ നിദ്ദിട്ഠോ. **ചക്ഖായതന**ന്തിആദീഹി പുരേജാതവസേന. **യം രൂപം നിസ്സായാ**തി ഏത്ഥ സഹജാതപുരേജാതവസേന അത്ഥിപച്ചയോ നിദ്ദിട്ഠോ. ഏവമയം പാളി സഹജാതപുരേജാതാനഞ്ഞേവ അത്ഥിപച്ചയാനം വസേന ആഗതാ. പഞ്ഹാവാരേ പന സഹജാതം, പുരേജാതം, പച്ഛാജാതം, ആഹാരം, ഇന്ദ്രിയന്തി ഇമേസം വസേന ആഗതത്താ പച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയവസേനാപി അത്ഥിപച്ചയോ ലബ്ഭതി. ഇധ പന സാവസേസവസേന ദേസനാ കതാതി അയം താവേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ.

അയം പന അത്ഥിപച്ചയോ നാമ ദുവിധോ - അഞ്ഞമഞ്ഞതോ, ന അഞ്ഞമഞ്ഞതോ. തത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞം തിവിധം - അരൂപം അരൂപേന, രൂപം രൂപേന, രൂപാരൂപം രൂപാരൂപേന. "ചത്താരോ ഖന്ധാ അരൂപിനോ"തി ഏത്ഥ ഹി സബ്ബചിത്തുപ്പത്തിവസേന അരൂപം അരൂപേന വുത്തം. "ചത്താരോ മഹാഭൂതാ"തി ഏത്ഥ സബ്ബസന്തതിവസേന രൂപം രൂപേന. "ഓക്കന്തിക്ഖണേ നാമരൂപ"ന്തി ഏത്ഥ പടിസന്ധിഖന്ധാനഞ്ചേവ വത്ഥുനോ ച വസേന രൂപാരൂപം രൂപാരൂപേന വുത്തം. ന അഞ്ഞമഞ്ഞമ്പി തിവിധം - "അരൂപം രൂപസ്സ, രൂപം രൂപസ്സ, രൂപം അരൂപസ്സ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ"തി ഏത്ഥ ഹി പഞ്ചവോകാരവസേന അരൂപം രൂപസ്സ വുത്തം. "മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാന"ന്തി ഏത്ഥ സബ്ബസന്തതിവസേന രൂപം രൂപസ്സ. "ചക്ഖായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ"തിആദീസു വത്ഥാരമ്മണവസേന രൂപം അരൂപസ്സ അത്ഥിപച്ചയോതി വുത്തം.

അപിചേസ അത്ഥിപച്ചയോ നാമ സങ്ഖേപതോ ഖണത്തയപ്പത്തം നാമഞ്ചേവ രൂപഞ്ച, വത്തമാനാ പഞ്ചക്ഖന്ധാതിപി വത്തും വട്ടതി. സോ ജാതിഭേദതോ കുസലാകുസലവിപാകകിരിയരൂപവസേന പഞ്ചധാ ഭിജ്ജതി . തത്ഥ കുസലോ സഹജാതപച്ഛാജാതവസേന ദുവിധോ ഹോതി, തഥാ അകുസലോ വിപാകകിരിയസങ്ഖാതോ ച. തേസു കുസലോ കാമാവചരാദിഭേദേന ചതുധാ ഭിജ്ജതി, അകുസലോ കാമാവചരോവ വിപാകോ ചതുഭൂമകോ, കിരിയാസങ്ഖാതോ തിഭൂമകോ. രൂപസങ്ഖാതോ അത്ഥിപച്ചയോ

കാമാവചരോവ. സോ പന സഹജാതപുരേജാതവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ പഞ്ച വത്ഥൂനി ആരമ്മണാനി ച പുരേജാതാനേവ, ഹദയവത്ഥു സഹജാതം വാ ഹോതി പുരേജാതം വാ. പഞ്ഹാവാരേ പന ആഗതോ ആഹാരോ ഇന്ദ്രിയഞ്ച സഹജാതാദിഭേദം ന ലഭതീതി ഏവമേത്ഥ നാനപ്പകാരഭേദതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏവം ഭിന്നേ പനേത്ഥ ചതുഭൂമകകുസലോപി സഹജാതോ അത്ഥിപച്ചയോ പഞ്ചവോകാരേ "ഏകോ ഖന്ധോ തിണ്ണന്നം ഖന്ധാന"ന്തിആദിനാ നയേന അഞ്ഞമഞ്ഞം ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച ഠപേത്വാ പന രൂപാവചരകുസലം അവസേസോ ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതകുസലോ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. ചതുഭൂമകോ പനേസ പഞ്ചവോകാരേ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതോ കുസലോ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. അകുസലേപി ഏസേവ നയോ. സോപി ഹി പഞ്ചവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച, ചതുവോകാരേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതാകുസലോ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. പഞ്ചവോകാരേ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതാകുസലോ അത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ.

വിപാകതോ പന കാമാവചരരൂപാവചരോ അത്ഥിപച്ചയോ നിയമേനേവ പടിസന്ധിക്ഖണേ ഖന്ധാനഞ്ചേവ കടത്താരൂപസ്സ ച സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. പവത്തേ പന സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, ഠിതിപ്പത്തസ്സ ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. അരൂപാവചരവിപാകോ പന ആരുപ്പേ ഉപ്പന്നലോകുത്തരവിപാകോ ച അത്തനാ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. പഞ്ചവോകാരേ ലോകുത്തരവിപാകോ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. കിരിയതോ രൂപാവചരോ അത്ഥിപച്ചയോ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ. കാമാവചരാരൂപാവചരോ പന ആരുപ്പേ സമ്പയുത്തക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ, പഞ്ചവോകാരേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സാപി സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ, ചതുസമുട്ഠാനികതിസമുട്ഠാനികകായസ്സ പച്ഛാജാതത്ഥി പച്ചയേന പച്ചയോ.

രൂപസങ്ഖാതോ പന അത്ഥിപച്ചയോ സഹജാതോ, പുരേജാതോ, ആഹാരോ, ഇന്ദ്രിയന്തി ചതുബ്ബിധോ. തത്ഥ സഹജാതരൂപത്ഥിപച്ചയോ ചതുസമുട്ഠാനവസേന ചതുധാ ഠിതോ. തത്ഥ കമ്മസമുട്ഠാനോ ഏകം മഹാഭൂതം തിണ്ണന്നം മഹാഭൂതാനം, തീണി ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നം, മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനന്തി ഏവം സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുരൂപം കാമാവചരരൂപാവചരവിപാകക്ഖന്ധാനം സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. തേസമ്പി തിസമുട്ഠാനികരൂപം ഏകം മഹാഭൂതം തിണ്ണന്നം മഹാഭൂതാനം, തീണി ഏകസ്സ, ദ്വേ ദ്വിന്നം, മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനന്തി ഏവം സഹജാതത്ഥിപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി. പുരേജാതത്ഥിപച്ചയോ പന വത്ഥുപുരേജാതആരമ്മണപുരേജാതവസേന ദുവിധോ ഹോതി. സോ ദുവിധോപി ഹേട്ഠാ പുരേജാതപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ യോജേത്വാ ഗഹേതബ്ബോ. ആഹാരത്ഥിപച്ചയോപി ഹേട്ഠാ കബളീകാരാഹാരപച്ചയേ യോജിതനയേനേവ യോജേതബ്ബോ. ഇധ പനേസ അത്തനോ അനിരുദ്ധക്ഖണേ പച്ചയഭാവേന അത്ഥിപച്ചയോതി വുത്തോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി ഹേട്ഠാ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയയോജനായം വുത്തനയേനേവ യോജേതബ്ബം. ഇധ പനേതമ്പി അത്തനോ അനിരുദ്ധക്ഖണേയേവ പച്ചയഭാവേന അത്ഥിപച്ചയോതി വുത്തന്തി ഏവമേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൨. നത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൨. നത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസേ **സമനന്തരനിരുദ്ധാ**തി അഞ്ഞേന ചിത്തുപ്പാദേന അനന്തരികാ ഹുത്വാ സമനന്തരനിരുദ്ധാ. **പടുപ്പന്നാന**ന്തി പച്ചുപ്പന്നാനം. ഇമിനാ നത്ഥിപച്ചയസ്സ ഓകാസദാനട്ഠേന നത്ഥിപച്ചയഭാവം സാധേതി. പുരിമേസു ഹി നിരോധവസേന പച്ഛിമാനം പവത്തനോകാസം അദേന്തേസു തേസം പടുപ്പന്നഭാവോ ന സിയാതി അയമേത്ഥ പാളിവണ്ണനാ. സേസം സബ്ബം അനന്തരപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. പച്ചയലക്ഖണമേവ ഹേത്ഥ നാനം, പച്ചയാനം പന പച്ചയുപ്പന്നാനഞ്ച നാനാകരണം നത്ഥി. കേവലം പന തത്ഥ "ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതു തംസമ്പയുത്തകാ ച ധമ്മാ മനോധാതുയാ"തിആദിനാ നയേന പച്ചയാ ച പച്ചയുപ്പന്നാ ച സരൂപതോ ദസ്സിതാ. ഇധ പന "സമനന്തരനിരുദ്ധാ ചിത്തചേതസികാ ധമ്മാ പടുപ്പന്നാനം ചിത്തചേതസികാനം ധമ്മാന"ന്തി സബ്ബേപി തേ നിരോധുപ്പാദവസേന സാമഞ്ഞതോ ദസ്സിതാതി.

നത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൩. വിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

൨൩. വിഗതപച്ചയനിദ്ദേസേ **സമനന്തരവിഗതാ**തി സമനന്തരമേവ വിഗതാ. ഇമിനാ വിഗതപച്ചയസ്സ വിഗച്ഛമാനഭാവേനേവ പച്ചയഭാവം ദസ്സേതി. ഇതി നത്ഥിപച്ചയസ്സ ച ഇമസ്സ ച ബ്യഞ്ജനമത്തേയേവ നാനത്തം, ന അത്ഥേതി.

വിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

൨൪. അവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ

വർ. അവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസേ **ചത്താരോ ഖന്ധാതി**ആദീനം സബ്ബാകാരേന അത്ഥിപച്ചയനിദ്ദേസേ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്സപി ഹി പച്ചയസ്സ അത്ഥിപച്ചയേന സദ്ധിം ബ്യഞ്ജനമത്തേയേവ നാനത്തം, ന അത്ഥേതി.

അവിഗതപച്ചയനിദ്ദേസവണ്ണനാ.

പച്ചയനിദ്ദേസപകിണ്ണകവിനിച്ഛയകഥാ

ഇദാനി ഏവം ഉദ്ദേസനിദ്ദേസതോ ദസ്സിതേസു ഇമേസു ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ഞാണചാരസ്സ വിസദഭാവത്ഥം അനേകധമ്മാനം ഏകപച്ചയഭാവതോ, ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോ, ഏകപച്ചയസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോ, പച്ചയസഭാഗതോ, പച്ചയവിസഭാഗതോ, യുഗളകതോ, ജനകാജനകതോ, സബ്ബട്ഠാനികാസബ്ബട്ഠാനികതോ, രൂപം രൂപസ്സാതിആദിവികപ്പതോ, ഭവഭേദതോതി ഇമേസം ദസന്നം പദാനം വസേന പകിണ്ണകവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ **അനേകധമ്മാനം ഏകപച്ചയഭാവതോ**തി ഏതേസു ഹി ഠപേത്വാ കമ്മപച്ചയം അവസേസേസു തേവീസതിയാ പച്ചയേസു അനേകധമ്മാ ഏകതോ പച്ചയാ ഹോന്തി. കമ്മപച്ചയോ പന ഏകോ ചേതനാധമ്മോയേവാതി ഏവം താവേത്ഥ അനേകധമ്മാനം ഏകപച്ചയഭാവതോ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ.

ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോതി ഹേതുപച്ചയേ താവ അമോഹോ ഏകോ ധമ്മോ. സോ പുരേജാതകമ്മാഹാരഝാനപച്ചയോവ ന ഹോതി, സേസാനം വീസതിയാ പച്ചയാനം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. അലോഭാദോസാ ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാപി ന ഹോന്തി, സേസാനം അട്ഠാരസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയാ ഹോന്തി. ലോഭമോഹാ വിപാകപച്ചയാപി ന ഹോന്തി, സേസാനം സത്തരസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയാ ഹോന്തി. ദോസോ അധിപതിപച്ചയോപി ന ഹോതി, സേസാനം സോളസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ആരമ്മണപച്ചയേ രൂപായതനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുയാ ആരമ്മണപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചതുധാ പച്ചയോ; തഥാ മനോധാതുയാ അഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ച. സഹേതുകായ പന ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേനാപി പച്ചയോ ഹോതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബേസം ആരമ്മണപച്ചയധമ്മാനം അനേകപച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അധിപതിപച്ചയേ ആരമ്മണാധിപതിനോ ആരമ്മണപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ അനേകപച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സഹജാതാധിപതീസു വീമംസാ അമോഹഹേതു വിയ വീസതിധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഛന്ദോ ഹേതുപുരേജാതകമ്മആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം സത്തരസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ചിത്തം ഹേതുപുരേജാതകമ്മഝാനമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം ഏകൂനവീസതിയാ പച്ചയാനം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. വീരിയം ഹേതുപുരേജാതകമ്മാഹാരഝാനപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം ഏകൂനവീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി.

അനന്തരപച്ചയേ ''ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതൂ''തിആദിനാ നയേന വുത്തേസു ചതൂസു ഖന്ധേസു വേദനാക്ഖന്ധോ ഹേതുപുരേജാതകമ്മാഹാരമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം ഏകൂനവീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. സഞ്ഞാക്ഖന്ധോ ഇന്ദ്രിയഝാനപച്ചയോപി ന ഹോതി, സേസാനം സത്തരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. സങ്ഖാരക്ഖന്ധേ ഹേതൂ ഹേതുപച്ചയേ വുത്തനയേന, ഛന്ദവീരിയാനി അധിപതിപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ പച്ചയാ ഹോന്തി. ഫസ്സോ ഹേതുപുരേജാതകമ്മഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം അട്ഠാരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ചേതനാ ഹേതുപുരേജാതഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി. സേസാനം ഏകൂനവീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. വിതക്കോ ഹേതുപുരേജാതകമ്മാഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം ഏകൂനവീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. വിചാരോ മഗ്ഗപച്ചയോപി ന ഹോതി, സേസാനം അട്ഠാരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. പീതി തേസഞ്ഞേവ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ചിത്തേകഗ്ഗതാ ഹേതുപുരേജാതകമ്മാഹാരപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം വീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. സദ്ധാ ഹേതുപുരേജാതകമ്മാഹാരഝാനമഗ്ഗപച്ചയോ ന ഹോതി, സേസാനം അട്ഠാരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. സതി തേഹി ചേവ മഗ്ഗപച്ചയേന ചാതി ഏകൂനവീസതിയാ വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ജീവിതിന്ദ്രിയം സദ്ധായ വുത്താനം അട്ഠാരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. ഹിരോത്തപ്പം തതോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയം അപനേത്വാ സേസാനം സത്തരസന്നം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ കായപസ്സദ്ധാദീനി യുഗളകാനി, യേവാപനകേസു അധിമോക്ഖമനസികാരതത്രമജ്ഝത്തതാ കരുണാമുദിതാ ച. വിരതിയോ പന തേഹി ചേവ മഗ്ഗപച്ചയേന ചാതി അട്ഠാരസധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. മിച്ഛാദിട്ഠി തതോ വിപാകപച്ചയം അപനേത്വാ സത്തരസധാ, മിച്ഛാവാചാകമ്മന്താജീവാ തേഹി ചേവ കമ്മാഹാരപച്ചയേഹി ചാതി ഏകൂനവീസതിധാ. അഹിരികം അനോത്തപ്പം മാനോ ഥിനം മിദ്ധം ഉദ്ധച്ചന്തി ഇമേ ഹേതുപുരേജാതകമ്മവിപാകാഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ ന ഹോന്തി, സേസാനം പന സോളസന്നം പച്ചയാനം വസേന പച്ചയാ ഹോന്തി. വിചികിച്ഛാഇസ്സാമച്ഛരിയകുക്കുച്ചാനി തതോ അധിപതിപച്ചയം അപനേത്വാ പന്നരസധാ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധസ്സ. അധിപതിപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ അനേകപച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമനന്തരപച്ചയേപി ഏസേവ നയോ.

സഹജാതപച്ചയേ ചതൂസു താവ ഖന്ധേസു ഏകേകസ്സ ധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ചത്താരി മഹാഭൂതാനി ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയഉപനിസ്സയപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന നവധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. ഹദയവത്ഥു തേസഞ്ചേവ വിപ്പയുത്തസ്സ ച വസേന ദസധാ പച്ചയോ ഹോതി. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ അപുബ്ബം നത്ഥി. നിസ്സയപച്ചയേ ചക്ഖായതനാദീനി ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിനിസ്സയഉപനിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന നവധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. ഉപനിസ്സയേ അപുബ്ബം നത്ഥി. പുരേജാതപച്ചയേ രൂപസദ്ദഗന്ധരസായതനാനി ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. ഏത്തകമേവേത്ഥ അപുബ്ബം. പച്ഛാജാതാദീസു അപുബ്ബം നത്ഥി. ആഹാരപച്ചയേ കബളീകാരാഹാരോ

ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഉപനിസ്സയആഹാരഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഇന്ദ്രിയാദീസു അപുബ്ബം നത്ഥി. ഏവമേത്ഥ ഏകധമ്മസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഏകപച്ചയസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോതി ഹേതുപച്ചയാദീസു യസ്സ കസ്സചി ഏകസ്സ പച്ചയസ്സ യേനാകാരേന യേനത്ഥേന യോ പച്ചയുപ്പന്നാനം പച്ചയോ ഹോതി, തം ആകാരം തം അത്ഥം അവിജഹിത്വാവ അഞ്ഞേഹിപി യേഹാകാരേഹി യേഹി അത്ഥേഹി സോ തസ്മിഞ്ഞേവ ഖണേ തേസം ധമ്മാനം അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി, തതോ അനേകപച്ചയഭാവതോ തസ്സ വിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോതി അത്ഥോ. സേയ്യഥിദം - അമോഹോ ഹേതുപച്ചയോ, സോ ഹേതുപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകഇന്ദ്രിയമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ഏകാദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അലോഭാദോസാ തതോ അധിപതിഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയേ തയോ അപനേത്വാ സേസാനം വസേന അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി. ഇദം വിപാകഹേതൂസുയേവ ലബ്ഭതി, കുസലകിരിയേസു പന വിപാകപച്ചയതാ പരിഹായതി. ലോഭദോസമോഹാ തേ തയോ വിപാകഞ്ചാതി ചത്താരോ അപനേത്വാ സേസാനം വസേന അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി.

ആരമ്മണപച്ചയോ തം ആരമ്മണപച്ചയത്തം അവിജഹന്തംയേവ ആരമ്മണാധിപതിനിസ്സയഉപനിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി സത്തഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അയമേത്ഥ ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോ, അരൂപധമ്മാനം പന അതീതാനാഗതാനം വാ രൂപധമ്മാനം ആരമ്മണപച്ചയഭാവേ സതി ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയമത്തഞ്ഞേവ ഉത്തരി ലബ്ഭതി. അധിപതിപച്ചയേ വീമംസാ അമോഹസദിസാ. ഛന്ദോ അധിപതിപച്ചയോ അധിപതിപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി അട്ഠഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. വീരിയം തേസഞ്ചേവ ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാനഞ്ചാതി ഇമേസം വസേന അപരേഹിപി ദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. ചിത്തം തതോ മഗ്ഗപച്ചയം അപനേത്വാ ആഹാരപച്ചയം പക്ഖിപിത്വാ ഇമേസം വസേന അധിപതിപച്ചയതോ ഉത്തരി ദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. ആരമ്മണാധിപതിനോ പന ഹേട്ഠാ ആരമ്മണപച്ചയേ വുത്തനയേനേവ അനേകപച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

അനന്തരസമനന്തരപച്ചയാ അനന്തരസമനന്തരപച്ചയത്തം അവിജഹന്താവ ഉപനിസ്സയകമ്മആസേവനനത്ഥിവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി പഞ്ചഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി. അരിയമഗ്ഗചേതനായേവ ചേത്ഥ കമ്മപച്ചയതം ലഭതി, ന സേസധമ്മാ. സഹജാതപച്ചയോ സഹജാതപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ ഹേതുഅധിപതിഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മവിപാകആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹി ചുദ്ദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അയമ്പി ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോ വത്ഥുസഹജാതാദീനം പന വസേനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയാദീനം അഭാവോപി വേദിതബ്ബോ. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേപി ഏസേവ നയോ.

നിസ്സയപച്ചയോ നിസ്സയപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അത്തനോ നിസ്സയപച്ചയത്തഞ്ചേവ അനന്തരസമനന്തരപച്ഛാജാതആസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയേ ച ഛ അപനേത്വാ സേസാനം വസേന അപരേഹിപി സത്തരസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അയമ്പി ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദോവ വത്ഥുനിസ്സയാദീനം പന വസേനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയാദീനം ആഭാവോപി വേദിതബ്ബോ.

ഉപനിസ്സയപച്ചയേ ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ആരമ്മണാധിപതിസദിസോ. അനന്തരൂപനിസ്സയോ അനന്തരൂപനിസ്സയപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അനന്തരസമനന്തരകമ്മആസേവനനത്ഥിവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ഛഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അരിയമഗ്ഗചേതനായേവ ചേത്ഥ കമ്മപച്ചയതം ലഭതി, ന സേസധമ്മാ. പകതൂപനിസ്സയോ പകതൂപനിസ്സയോവ. പുരേജാതപച്ചയോ അത്തനോ പുരേജാതപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിനിസ്സയഉപനിസ്സയഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി അട്ഠഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അയമ്പി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസോവ ആരമ്മണപുരേജാതേ പനേത്ഥ നിസ്സയഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തപച്ചയതാ ന ലബ്ഭതി. ഇതോ ഉത്തരിപി ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം വേദിതബ്ബം. പച്ഛാജാതപച്ചയോ അത്തനോ പച്ഛാജാതപച്ചയഭാവം അവിജഹന്തോവ വിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി തീഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. ആസേവനപച്ചയോ ആസേവനപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അനന്തരസമനന്തരഉപനിസ്സയനത്ഥിവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി പഞ്ചഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി.

കമ്മപച്ചയോ കമ്മപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ ഏകക്ഖണികോ താവ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി നവഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. നാനാക്ഖണികോ ഉപനിസ്സയഅനന്തരസമനന്തരനത്ഥിവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി പഞ്ചഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. വിപാകപച്ചയോ വിപാകപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ ഹേതുഅധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ചുദ്ദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. ആഹാരപച്ചയേ കബളീകാരോ ആഹാരോ ആഹാരപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ദ്വീഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. സേസാ തയോ ആഹാരപച്ചയത്തം അവിജഹന്താവ യഥാനുരൂപം അധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മവിപാകഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ഏകാദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി.

ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ രൂപിനോ പഞ്ചിന്ദ്രിയാ ഇന്ദ്രിയപച്ചയത്തം അവിജഹന്താവ നിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി പഞ്ചഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി ഇന്ദ്രിയപച്ചയത്തം അവിജഹന്തഞ്ഞേവ അത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ദ്വീഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. അരൂപിനോ ഇന്ദ്രിയാനിപി യഥാനുരൂപം ഇന്ദ്രിയപച്ചയത്തം അവിജഹന്താനേവ ഹേതുഅധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി തേരസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛന്തി. ഝാനപച്ചയോ ഝാനപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ യഥാനുരൂപം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകഇന്ദ്രിയമഗ്ഗസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി ദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. മഗ്ഗപച്ചയോ മഗ്ഗപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ യഥാനുരൂപം ഝാനപച്ചയേ വുത്താനം ദസന്നം ഹേതുഅധിപതീനഞ്ചാതി ഇമേസം വസേന അപരേഹിപി ദ്വാദസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി.

സമ്പയുത്തപച്ചയോ സമ്പയുത്തപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ യഥാനുരൂപം ഹേതുഅധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മവിപാകആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന അപരേഹിപി തേരസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. വിപ്പയുത്തപച്ചയോ വിപ്പയുത്തപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അനന്തരസമനന്തരആസേവനസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതസങ്ഖാതേ ഛ പച്ചയേ അപനേത്വാ സേസാനം വസേന യഥാനുരൂപം അപരേഹിപി സത്തരസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. തത്ഥ രൂപസ്സ ച അരൂപസ്സ ച പച്ചയവിഭാഗോ വേദിതബ്ബോ. അത്ഥിപച്ചയോ അത്ഥിപച്ചയത്തം അവിജഹന്തോവ അനന്തരസമനന്തരആസേവനനത്ഥിവിഗതസങ്ഖാതേ പഞ്ച പച്ചയേ അപനേത്വാ സേസാനം വസേന യഥാനുരൂപം അപരേഹി അട്ഠാരസഹാകാരേഹി അനേകപച്ചയഭാവം ഗച്ഛതി. നത്ഥിപച്ചയവിഗതപച്ചയാ അനന്തരപച്ചയസദിസാ . അവിഗതപച്ചയോ അത്ഥിപച്ചയസദിസോയേവാതി ഏവമേത്ഥ ഏകപച്ചയസ്സ അനേകപച്ചയഭാവതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

പച്ചയസഭാഗതോതി ഏതേസു ഹി ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അനന്തരസമനന്തരഅനന്തരൂപനിസ്സയആസേവനനത്ഥിവിഗതാ സഭാഗാ, തഥാ ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാതി ഇമിനാ ഉപായേനേത്ഥ പച്ചയസഭാഗതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

പച്ചയവിസഭാഗതോതി പുരേജാതപച്ചയോ പനേത്ഥ പച്ഛാജാതപച്ചയേന വിസഭാഗോ, തഥാ സമ്പയുത്തപച്ചയോ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന, അത്ഥിപച്ചയോ നത്ഥിപച്ചയേന, വിഗതപച്ചയോ അവിഗതപച്ചയേനാതി ഇമിനാ ഉപായേനേത്ഥ പച്ചയവിസഭാഗതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

യുഗളകതോതി ഏതേസു ച അത്ഥസരിക്ഖതായ, സദ്ദസരിക്ഖതായ, കാലപടിപക്ഖതായ, ഹേതുഫലതായ, അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖതായാതി ഇമേഹി കാരണേഹി യുഗളകതോ വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. അനന്തരസമനന്തരാ ഹി അത്ഥസരിക്ഖതായ ഏകം യുഗളകം നാമ; നിസ്സയൂപനിസ്സയാ സദ്ദസരിക്ഖതായ, പുരേജാതപച്ഛാജാതാ കാലപടിപക്ഖതായ, കമ്മപച്ചയവിപാകപച്ചയാ ഹേതുഫലതായ, സമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തപച്ചയാ അഞ്ഞമഞ്ഞപടിപക്ഖതായ ഏകം യുഗളകം നാമ, തഥാ അത്ഥിനത്ഥിപച്ചയാ, വിഗതാവിഗതപച്ചയാ ചാതി ഏവമേത്ഥ യുഗളകതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ. **ജനകാജനകതോതി** ഏതേസു ച അനന്തരസമനന്തരാനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയാസേവനപച്ചയാ നാനാക്ഖണികോ, കമ്മപച്ചയോ, നത്ഥിവിഗതപച്ചയാതി ഇമേ പച്ചയാ ജനകായേവ, ന അജനകാ. പച്ഛാജാതപച്ചയോ കേവലം ഉപത്ഥമ്ഭകോയേവ, ന ജനകോ. സേസാ ജനകാ ച അജനകാ ച ഉപത്ഥമ്ഭകാ ചാതി അത്ഥോ. ഏവമേത്ഥ ജനകാജനകതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

സബ്ബട്ഠാനികാസബ്ബട്ഠാനികതോതി ഏതേസു ച സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാ സബ്ബട്ഠാനികാ നാമ, സബ്ബേസം സങ്ഖതാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഠാനഭൂതാ കാരണഭൂതാതി അത്ഥോ. ഏതേഹി വിനാ ഉപ്പജ്ജമാനോ ഏകധമ്മോപി നത്ഥീതി. ആരമ്മണആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരസമനന്തരാനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയാസേവനസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയാ അസബ്ബട്ഠാനികാ നാമ. ന സബ്ബേസം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഠാനഭൂതാ, അരൂപക്ഖന്ധാനഞ്ഞേവ പന ഠാനഭൂതാ കാരണഭൂതാതി അത്ഥോ. അരൂപധമ്മായേവ ഹി ഏതേഹി ഉപ്പജ്ജന്തി, ന രൂപധമ്മാ. പുരേജാതപച്ഛാജാതാപി അസബ്ബട്ഠാനികാ അരൂപരൂപാനഞ്ഞേവ യഥാക്കമേന പച്ചയഭാവതോ. വുത്താവസേസാപി ഏകച്ചാനം രൂപാരൂപധമ്മാനം ഉപ്പത്തിഹേതുതോ ന സബ്ബട്ഠാനികാതി ഏവമേത്ഥ സബ്ബട്ഠാനികാ സബ്ബട്ഠാനികതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

രൂപം രൂപസ്സാതിആദിവികപ്പതോതി ഏതേസു ച ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകപച്ചയോപി ഏകന്തേന രൂപമേവ ഹുത്വാ രൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമ നത്ഥി, ഏകന്തേന പന രൂപം ഹുത്വാ അരൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമ അത്ഥി. കതരോ പനേസോതി? പുരേജാതപച്ചയോ. പുരേജാതപച്ചയോ ഹി ഏകന്തേന രൂപമേവ ഹുത്വാ അരൂപസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതി. ഏകന്തേന രൂപമേവ ഹുത്വാ രൂപാരൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമാതിപി നത്ഥി, ഏകന്തേന പന അരൂപം ഹുത്വാ അരൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമ അത്ഥി. കതരോ പനേസോതി? അനന്തരസമനന്തരആസേവനസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതവസേന ഛബ്ബിധോ. സോ ഹി സബ്ബോപി ഏകന്തേന അരൂപമേവ ഹുത്വാ അരൂപസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതി. ഏകന്തേന അരൂപമേവ ഹുത്വാപി ഏകന്തേന രൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമാതിപി അത്ഥി. കതരോ പനേസോതി? പച്ഛാജാതപച്ചയോ. സോ ഹി ഏകന്തേന അരൂപം ഹുത്വാ രൂപസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതി; ഏകന്തേന പന അരൂപധമ്മോവ ഹുത്വാ രൂപാരൂപാനം പച്ചയോപി അത്ഥി. കതരോ പനേസോതി? ഹേതുകമ്മവിപാകഝാനമഗ്ഗവസേന പഞ്ചവിധോ. സോ ഹി സബ്ബോപി ഏകന്തേന അരൂപമേവ ഹുത്വാ രൂപധമ്മാനം അരൂപധമ്മാനമ്പി പച്ചയോ ഹോതി. ഏകന്തേന പന രൂപാരൂപമേവ ഹുത്വാ

രൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമാതിപി നത്ഥി, അരൂപസ്സേവ പന ഹോതി. കതരോ പനേസോതി? ആരമ്മണപച്ചയോ ചേവ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ച. ഇദഞ്ഹി ദ്വയം ഏകന്തേന രൂപാരൂപമേവ ഹുത്വാ അരൂപസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതി. ഏകന്തേന രൂപാരൂപമേവ ഹുത്വാ പന രൂപാരൂപസ്സേവ പച്ചയോ നാമാതിപി അത്ഥി. കതരോ പനേസോതി? അധിപതിസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയആഹാരഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന നവവിധോ. സോ ഹി സബ്ബോപി ഏകന്തേന രൂപാരൂപമേവ ഹുത്വാ രൂപാരൂപസ്സേവ പച്ചയോ ഹോതീതി ഏവമേത്ഥ രൂപം രൂപസ്സാതിആദിവികപ്പതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോ.

ഭവഭേദതോതി ഇമേസു പന ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു പഞ്ചവോകാരഭവേ താവ ന കോചി പച്ചയോ ന ലബ്ഭതി നാമ. ചതുവോകാരഭവേ പന തയോ പുരേജാതപച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയേ അപനേത്വാ സേസാ ഏകവീസതിമേവ ലബ്ഭന്തി. ഏകവോകാരഭവേ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മഇന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന സത്തേവ ലബ്ഭന്തി. ബാഹിരേ പന അനിന്ദ്രിയബദ്ധരൂപേ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പഞ്ചേവ ലബ്ഭന്തീതി ഏവമേത്ഥ ഭവഭേദതോപി വിഞ്ഞാതബ്ബോ വിനിച്ഛയോതി.

പച്ചയനിദ്ദേസവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പുച്ഛാവാരോ

൧. പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ

ഏവം അനുലോമപട്ഠാനാദീസു തികപട്ഠാനാദിവസേന ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനസമോധാനേ പട്ഠാനമഹാപകരണേ യേ തികാദയോ നിസ്സായ നിദ്ദിട്ഠത്താ ഏതം തികപട്ഠാനം, ദുകപട്ഠാനം...പേ॰... ദുകദുകപട്ഠാനന്തി വുത്തം. തേ അനാമസിത്വാ യേസം പച്ചയാനം വസേന തേ തികാദയോ വിഭത്താ, തേ പച്ചയേ ഏവ താവ ഇമിനാ മാതികാനിക്ഖേപപച്ചയവിഭങ്ഗസങ്ഖാതേന വാരേന ഉദ്ദേസതോ ച നിദ്ദേസതോ ച ദസ്സേത്വാ, ഇദാനി യേ തികാദയോ നിസ്സായ നിദ്ദിട്ഠത്താ ഏതം തികപട്ഠാനം, ദുകപട്ഠാനം...പേ॰... ദുകദുകപട്ഠാനന്തി വുത്തം. തേ തികാദയോ ഇമേസം പച്ചയാനം വസേന വിത്ഥാരേത്വാ ദസ്സേതും ഏകേകം തികദുകം നിസ്സായ സത്തഹി മഹാവാരേഹി ദേസനാ കതാ. തേസം ഇമാനി നാമാനി - പടിച്ചവാരോ, സഹജാതവാരോ, പച്ചയവാരോ, നിസ്സയവാരോ, സംസട്ഠവാരോ, സമ്പയുത്തവാരോ, പഞ്ഹാവാരോതി.

തത്ഥ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം പടിച്ചാഭിധാനവസേന വുത്തോ **പടിച്ചവാരോ** നാമ. കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം സഹജാതാഭിധാനവസേന വുത്തോ **സഹജാതവാരോ** നാമ. സോ പുരിമേന പടിച്ചവാരേന അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണോ. പടിച്ചാഭിധാനവസേന ബുജ്ഝനകാനം വസേന പന പഠമോ വുത്തോ, സഹജാതാഭിധാനവസേന ബുജ്ഝനകാനം വസേന ദുതിയോ. ദ്വീസുപി ചേതേസു രൂപാരൂപധമ്മവസേന പച്ചയാ ചേവ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മാ ച വേദിതബ്ബാ. തേ ച ഖോ സഹജാതാവ, ന പുരേജാതപച്ഛാജാതാ ലബ്ഭന്തി. "കുസലം ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം പച്ചയാഭിധാനവസേന വുത്തോ പന **പച്ചയവാരോ** നാമ. സോപി പുരിമവാരദ്വയം വിയ രൂപാരൂപധമ്മവസേനേവ വേദിതബ്ബോ. പച്ചയോ പനേത്ഥ പുരേജാതോപി ലബ്ഭതി. അയമസ്സ പുരിമവാരദ്വയതോ വിസേസോ. തദനന്തരോ "കുസലം ധമ്മം നിസ്സായ കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം നിസ്സയാഭിധാനവസേന വുത്തോ **നിസ്സയവാരോ** നാമ. സോ പുരിമേന പച്ചയവാരേന അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണോ. പച്ചയാഭിധാനവസേന ബുജ്ഝനകാനം വസേന പന പഠമോ വുത്തോ, നിസ്സയാഭിധാനവസേന ബുജ്ഝനകാനം വസേന ദുതിയോ. തതോ പരം "കുസലം ധമ്മം സംസട്ഠോ കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം സംസട്ഠാഭിധാനവസേന വുത്തോ **സംസട്ഠവാരോ** നാമ. "കുസലം ധമ്മം സമ്പയുത്തോ കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം സമ്പയുത്താഭിധാനവസേന വുത്തോ **സമ്പയുത്തവാരോ** നാമ. സോ പുരിമേന സംസട്ഠവാരേന അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണോ. സംസട്ഠാഭിധാനവസേന ബുജ്ഝനകാനം വസേന പന പഠമോ വുത്തോ, സമ്പയുത്താഭിധാനവസേന ദുതിയോ. ദ്വീസുപി ചേതേസു അരൂപധമ്മവസേനേവ പച്ചയാ പച്ചയുപ്പന്നാ ച വേദിതബ്ബാ. സത്തമവാരേ പന യസ്മാ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന തേ തേ പഞ്ഹേ ഉദ്ധരിത്വാ പുന "കുസലാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം"ന്തിആദിനാ നയേന സബ്ബേപി തേ പഞ്ഹാ നിജ്ജടാ നിഗ്ഗുമ്ബാ ച കത്വാ വിഭത്താ, തസ്മാ സോ വാരോ പഞ്ഹാനം സാധുകം വിഭത്തത്താ **പഞ്ഹാവാരോ**ത്വേവ സങ്ഖ്യം ഗതോ. രൂപാരൂപധമ്മവസേനേവ പനേത്ഥ പച്ചയാപി പച്ചയുപ്പന്നാപി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ യോ താവ ഏസ സബ്ബപഠമോ പടിച്ചവാരോ നാമ, സോ ഉദ്ദേസതോ നിദ്ദേസതോ ച ദുവിധോ ഹോതി. തത്ഥ ഉദ്ദേസവാരോ പഠമോ, പുച്ഛാവാരോതിപി വുച്ചതി. പണ്ണത്തിവാരോതിപി തസ്സേവ നാമം. സോ ഹി കുസലാദയോ പടിച്ച കുസലാദീനം ഹേതുപച്ചയാദീനം വസേന ഉദ്ദിട്ഠത്താ ഉദ്ദേസവാരോ, കുസലാദയോ പടിച്ച ഹേതുപച്ചയാദിവസേന കുസലാദീനം ഉപ്പത്തിയാ പുച്ഛിതത്താ പുച്ഛാവാരോ, കുസലാദയോ പടിച്ച ഹേതുപച്ചയാദിവസേന കുസലാദീനം ഉപ്പത്തിയാ പഞ്ഞാപിതത്താ പണ്ണത്തിവാരോതിപി വുത്തോ.

൨൭-൩൪. തത്ഥ **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ**തി പരികപ്പപുച്ഛാ. അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ - യോ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ, കിം സോ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച സിയാതി അഥ വാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച യോ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, സോ ഹേതുപച്ചയാ സിയാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. തത്ഥ **പടീ**തി സദിസത്ഥേ വത്തതി. സദിസപുഗ്ഗലോ ഹി പടിപുഗ്ഗലോ, സദിസഭാഗോ ച പടിഭാഗോതി വുച്ചതി. **ഇച്ചാ**തി ഗമനുസ്സുക്കവചനമേതം. ഉഭയം ഏകതോ കത്വാ **പടിച്ചാ**തി പടിഗന്ത്വാ സഹുപ്പത്തിസങ്ഖാതേന സദിസഭാവേന പത്വാ, തേന സദ്ധിം ഏകതോ ഉപ്പത്തിഭാവം ഉപഗന്ത്വാതി വുത്തം ഹോതി. **കുസലോ ധമ്മോ**തി ഏവം സഹുപ്പത്തിഭാവേന കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാതി പുച്ഛതി. അഥ വാ **പടിച്ചാ**തി പച്ചയം കത്വാ. തം പന പച്ചയകരണം പുരേജാതേപി പച്ചയേ ലബ്ഭതി സഹജാതേപി. ഇധ സഹജാതം അധിപ്പേതം. **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ കിഞ്ചാപി സഹജാതവസേന കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ നത്ഥി, ഇമസ്മിം പന

പുച്ഛാവാരേ യമ്പി വിസ്സജ്ജിയമാനം അത്ഥതോ ലബ്ഭതി, യമ്പി ന ലബ്ഭതി, തം സബ്ബം പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധടം. പരതോ പന വിസ്സജ്ജനേ യം ന ലബ്ഭതി, തം പഹായ യം ലബ്ഭതി, തദേവ വിസ്സജ്ജിതം.

ഏവമേത്ഥ പുച്ഛാനം അത്ഥഞ്ചേവ പുച്ഛാഗതിഞ്ച ഞത്വാ ഇദാനി ഗണനവസേന പുച്ഛാപരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ . ഏത്ഥ ഹി "കുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ"തി കുസലപദം ആദിം കത്വാ കുസലാകുസലാബ്യാകതന്താ തിസ്സോ പുച്ഛാ, പുന തദേവാദിം കത്വാ കുസലാബ്യാകതാദിവസേന ദുകപ്പഭേദന്താ തിസ്സോ, പുന തദേവാദിം കത്വാ തികന്താ ച ഏകാ, ഏവം കുസലം ധമ്മം പടിച്ചാതി കുസലാദികാ സത്ത പുച്ഛാ, തഥാ അകുസലാദികാ, തഥാ അബ്യാകതാദികാ, തഥാ കുസലാബ്യാകതാദികാ, അകുസലാബ്യാകതാദികാ, കുസലാകുസലാദികാ, കുസലാകുസലാബ്യാകതാദികാതി സബ്ബാപി സത്തന്നം സത്തകാനം വസേന കുസലത്തികം നിസ്സായ ഹേതുപച്ചയേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം പുച്ഛാ.

തത്ഥ ഏകമൂലകാവസാനാ നവ, ഏകമൂലദുകാവസാനാ നവ, ഏകമൂലതികാവസാനാ തിസ്സോ, ദുകമൂലഏകാവസാനാ നവ, ദുകമൂലദുകാവസാനാ നവ, ദുകമൂലതികാവസാനാ തിസ്സോ, തികമൂലഏകാവസാനാ തിസ്സോ, തികമൂലദുകാവസാനാ തിസ്സോ, തികമൂലതികാവസാനാ ഏകാതി ഏവമേതാ മൂലവസേനാപി വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച ഹേതുപച്ചയേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം, ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി തഥേവാതി സബ്ബേസുപി ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു -

സഹസ്സമേകഞ്ച സതം, ഛസത്തതി പുനാപരാ;
പുച്ഛാ സമ്പിണ്ഡിതാ ഹോന്തി, നയമ്ഹി ഏകമൂലകേ.

൩൬-൩൭. തതോ പരം **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ**തി ദുമൂലകനയോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ ഹേതാരമ്മണദുകോ...പേ॰... ഹേതുഅവിഗതദുകോതി ഹേതുപച്ചയേന സദ്ധിം തേവീസതി ദുകാ ഹോന്തി. തേസു ഹേതുപച്ചയേ വിയ ഹേതാരമ്മണദുകേപി ഏകൂനപഞ്ഞാസം പുച്ഛാ, താസു പാളിയം ദ്വേയേവ ദസ്സിതാ. യഥാ ച ഹേതാരമ്മണദുകേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം തഥാ ഹേതാധിപതിദുകാദീസുപി. തത്ഥ പഠമപുച്ഛാവസേന ഹേതാധിപതിദുകോ, ഹേതാനന്തരദുകോ, ഹേതുസമനന്തരദുകോതി പടിപാടിയാ തയോ ദുകേ ദസ്സേത്വാ പരിയോസാനേ ഹേതുഅവിഗതദുകോ ദസ്സിതോ, സേസം സങ്ഖിത്തം. പുച്ഛാപരിച്ഛേദോ പനേത്ഥ ഏവം വേദിതബ്ബോ.

സഹസ്സമേകഞ്ച സതം, സത്തവീസതിമേവ ച;
ദുകേസു തേവീസതിയാ, പുച്ഛാ ഹോന്തി ദുമൂലകേ.

൩൯. തതോ പരം **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ**തി തിമൂലകനയോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ ഹേതാരമ്മണദുകേന സദ്ധിം അധിപതിപച്ചയാദീസു ബാവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ബാവീസതി തികാ ഹോന്തി. തേസു പഠമപുച്ഛാവസേന പഠമത്തികഞ്ച ദുതിയത്തികഞ്ച ദസ്സേത്വാ പരിയോസാനതികോ ദസ്സിതോ, സേസം സങ്ഖിത്തം. യഥാ പന ദുകേസു, ഏവം തികേസുപി ഏകമേകസ്മിം തികേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ സബ്ബേസുപി ബാവീസതിയാ തികേസു -

സഹസ്സമേകം പുച്ഛാനം, അട്ഠസത്തതിമേവ ച;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി തികമൂലകേ.

൩൮. തതോ പരം **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ അനന്തരപച്ചയാ**തി ചതുമൂലകനയോ ആരദ്ധോ. തത്ഥ പഠമത്തികേന സദ്ധിം അനന്തരപച്ചയാദീസു ഏകവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ഏകവീസതി ചതുക്കാ ഹോന്തി. തേസു ദ്വേ ചതുക്കേ ദസ്സേത്വാ സേസം സങ്ഖിത്തം. ഇധാപി ഏകമേകസ്മിം ചതുക്കേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ സബ്ബേസുപി ഏകവീസതിയാ ചതുക്കേസു -

സഹസ്സമേകം പുച്ഛാനം, ഏകൂനതിംസ പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി ചതുമൂലകേ.

തതോ പരം പഞ്ചമൂലകം ആദിം കത്വാ യാവ സബ്ബമൂലകാ ദേസനാ കതാ, തം സബ്ബം സങ്ഖിപിത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തഞ്ച ഉപരി വത്തബ്ബഞ്ച ഏകതോ കത്വാ പാളിയം "ഏകമൂലകം, ദുമൂലകം, തിമൂലകം, ചതുമൂലകം, പഞ്ചമൂലകം, സബ്ബമൂലകം അസമ്മുയ്ഹന്തേന വിത്ഥാരേതബ്ബ"ന്തി നയോ ദസ്സിതോ. തത്ഥ ഏകമൂലകാദീസു യം വത്തബ്ബം, തം വുത്തമേവ. പഞ്ചമൂലകേ പന പഠമചതുക്കേന സദ്ധിം സമനന്തരപച്ചയാദീസു സമവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന സമവീസതി പഞ്ചകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി നവ പുച്ഛാനം, അസീതി ച പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി പഞ്ചമൂലകേ.

ഛമൂലകേ പഠമപഞ്ചകേന സദ്ധിം സഹജാതപച്ചയാദീസു ഏകൂനവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ഏകൂനവീസതി ഛക്കാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി നവ പുച്ഛാനം, ഏകതിംസ തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി ഛക്കമൂലകേ.

സത്തമൂലകേ പഠമഛക്കേന സദ്ധിം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാദീസു അട്ഠാരസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന അട്ഠാരസ സത്തകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി അട്ഠ പുച്ഛാനം, ദ്വാസീതി ച തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി സത്തമൂലകേ.

അട്ഠമൂലകേ പഠമസത്തകേന സദ്ധിം നിസ്സയപച്ചയാദീസു സത്തരസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന സത്തരസ അട്ഠകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി അട്ഠ പുച്ഛാനം, തേത്തിംസാ ച തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി അട്ഠമൂലകേ.

നവമൂലകേ പഠമഅട്ഠകേന സദ്ധിം ഉപനിസ്സയപച്ചയാദീസു സോളസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന സോളസ നവകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി സത്ത പുച്ഛാനം, ചതുരാസീതി തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി നവമൂലകേ.

ദസമൂലകേ പഠമനവകേന സദ്ധിം പുരേജാതപച്ചയാദീസു പന്നരസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന പന്നരസ ദസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി സത്ത പുച്ഛാനം, പഞ്ചതിംസ തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയമ്ഹി ദസമൂലകേ.

ഏകാദസമൂലകേ പഠമദസകേന സദ്ധിം പച്ഛാജാതപച്ചയാദീസു ചുദ്ദസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ചുദ്ദസ ഏകാദസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

ഛ സതാനി ച പുച്ഛാനം, ഛളാസീതി തതോപരാ;
നയമ്ഹി പുച്ഛാ ഗണിതാ, ഏകാദസകമൂലകേ.

ദ്വാദസമൂലകേ പഠമഏകാദസകേന സദ്ധിം ആസേവനപച്ചയാദീസു തേരസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന തേരസ ദ്വാദസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

ഛ സതാനി ച പുച്ഛാനം, സത്തതിംസ തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ ദ്വാദസമൂലകേ.

തേരസമൂലകേ പഠമദ്വാദസകേന സദ്ധിം കമ്മപച്ചയാദീസു ദ്വാദസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ദ്വാദസ തേരസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി പഞ്ച പുച്ഛാനം, അട്ഠാസീതി പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ തേരസമൂലകേ.

ചുദ്ദസമൂലകേ പഠമതേരസകേന സദ്ധിം വിപാകപച്ചയാദീസു ഏകാദസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ഏകാദസ ചുദ്ദസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി പഞ്ച പുച്ഛാനം, തിംസ ചാഥ നവാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ ചുദ്ദസമൂലകേ.

പന്നരസമൂലകേ പഠമചുദ്ദസകേന സദ്ധിം ആഹാരപച്ചയാദീസു ദസസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ദസ പന്നരസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി ചത്താരി പുച്ഛാനം, നവുതി ച തതോപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ പന്നരസമൂലകേ.

സോളസമൂലകേ പഠമപന്നരസകേന സദ്ധിം ഇന്ദ്രിയപച്ചയാദീസു നവസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന നവ സോളസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി ചത്താരി ചത്താ-ലീസേകാ ചേവ പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ സോളസമൂലകേ.

സത്തരസമൂലകേ പഠമസോളസകേന സദ്ധിം ഝാനപച്ചയാദീസു അട്ഠസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന അട്ഠ സത്തരസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി തീണി പുച്ഛാനം, നവുതി ദ്വേ പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ സത്തരസമൂലകേ.

അട്ഠാരസമൂലകേ പഠമസത്തരസകേന സദ്ധിം മഗ്ഗപച്ചയാദീസു സത്തസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന സത്ത അട്ഠാരസകാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതാനി തീണി പുച്ഛാനം, തേചത്താരീസമേവ ച;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ അട്ഠാരസമൂലകേ.

ഏകൂനവീസതിമൂലകേ പഠമഅട്ഠാരസകേന സദ്ധിം സമ്പയുത്തപച്ചയാദീസു ഛസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ഛ ഏകൂനവീസതികാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

ദ്വേ സതാ നവുതി ചേവ, ചതസ്സോ ച പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ ഏകൂനവീസതികേ.

വീസതിമൂലകേ പഠമഏകൂനവീസതികേന സദ്ധിം വിപ്പയുത്തപച്ചയാദീസു പഞ്ചസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന പഞ്ചവീസതികാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

ദ്വേ സതാ ഹോന്തി പുച്ഛാനം, ചത്താലീസാ ച പഞ്ച ച;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ വീസതിമൂലകേ.

ഏകവീസതിമൂലകേ പഠമവീസതികേന സദ്ധിം അത്ഥിപച്ചയാദീസു ചതൂസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ചത്താരോ ഏകവീസതികാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

സതം ഛനവുതി ചേവ, പുച്ഛാ ഹോന്തി സമ്പിണ്ഡിതാ;
ഗണിതാ ലക്ഖണഞ്ഞൂഹി, ഏകവീസതികേ നയേ.

ദ്വാവീസതിമൂലകേ പഠമഏകവീസതികേന സദ്ധിം നത്ഥിപച്ചയാദീസു തീസു പച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന തയോ ദ്വാവീസതികാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

ചത്താലീസാധികം സതം, സത്ത ചേവ പുനാപരാ;
പുച്ഛാ ഗണനതോ ഹോന്തി, നയേ ദ്വാവീസതിമൂലകേ.

തേവീസതിമൂലകേ പഠമദ്വാവീസതികേന സദ്ധിം ദ്വീസു വിഗതാവിഗതപച്ചയേസു ഏകമേകസ്സ യോജനാവസേന ദ്വേ തേവീസതികാ ഹോന്തി. തേസു ഏകമേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ -

അട്ഠനവുതിമേവിധ, പുച്ഛാ ഗണനതോ മതാ;
നയമ്ഹി തേവീസതിമേ, തേവീസതികമൂലകേ.

ചതുവീസതിമൂലകോ പന സബ്ബപച്ചയാനം സമോധാനവസേന വേദിതബ്ബോ, തേനേവ സബ്ബമൂലകോതി വുത്തോ. തത്ഥ ഏകൂനപഞ്ഞാസമേവ പുച്ഛാ ഹോന്തീതി സബ്ബാപേതാ ഹേതുപച്ചയപദമേവ ഗഹേത്വാ ഏകമൂലകാദീനം സബ്ബമൂലകപരിയോസാനാനം വസേന സത്ഥാരാ ദേവപരിസതി വിത്ഥാരതോ വിഭത്താ പുച്ഛാ ഇധ സങ്ഖേപേന ദസ്സിതാ.

താസം പന സബ്ബാസമ്പി അയം ഗണനപിണ്ഡോ - ഏകമൂലകനയസ്മിഞ്ഹി ഏകാദസ സതാനി ഛസത്തതി ച പുച്ഛാ ആഗതാ. ഹേതുപച്ചയനയേ തേനേവ മൂലകേന ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ ഇമസ്മിം ഹേതുപച്ചയമൂലകേ ഗഹേതബ്ബാ, സേസാ സേസപച്ചയമൂലകേസു പക്ഖിപിതബ്ബാ. ദുമൂലകേ സത്തവീസാനി ഏകാദസ സതാനി, തിമൂലകേ സഹസ്സം അട്ഠസത്തതി ച, ചതുമൂലകേ സഹസ്സം ഏകൂനതിംസഞ്ച, പഞ്ചമൂലകേ അസീതാധികാനി നവ സതാനി, ഛമൂലകേ ഏകതിംസാനി നവ സതാനി, സത്തമൂലകേ ദ്വാസീതാനി അട്ഠ സതാനി, അട്ഠമൂലകേ തേത്തിംസാനി അട്ഠ സതാനി, നവമൂലകേ ചതുരാസീതാനി സത്ത സതാനി, ദസമൂലകേ പഞ്ചതിംസാനി സത്ത സതാനി, ഏകാദസമൂലകേ ഛാസീതാനി ഛ സതാനി, ദ്വാദസമൂലകേ സത്തതിംസാനി ഛ സതാനി, തേരസമൂലകേ അട്ഠാസീതാനി പഞ്ച സതാനി, ചുദ്ദസമൂലകേ ഏകൂനചത്താലീസാനി പഞ്ച സതാനി, പന്നരസമൂലകേ നവുതാനി ചത്താരി സതാനി, സോളസമൂലകേ ഏകചത്താലീസാനി ചത്താരി സത്താനി, സത്തരസമൂലകേ ദ്വാനവുതാനി തീണി സതാനി, അട്ഠാരസമൂലകേ തേചത്താലീസാനി തീണി സതാനി, ഏകൂനവീസതിമൂലകേ ചതുനവുതാനി ദ്വേ സതാനി, വീസതിമൂലകേ പഞ്ചചത്താലീസാനി ദ്വേ സതാനി, ഏകവീസതിമൂലകേ ഛനവുതിസതം, ദ്വാവീസതിമൂലകേ സത്തചത്താലീസസതം, തേവീസതിമൂലകേ അട്ഠനവുതി, സബ്ബമൂലകേ ഏകൂനപഞ്ഞാസാതി ഏവം ഹേതുപദം ആദിം കത്വാ വിഭത്തേസു ഏകമൂലകാദീസു -

ചുദ്ദസേവ സഹസ്സാനി, പുന സത്ത സതാനി ച;
പുച്ഛാ ഹേതുപദസ്സേവ, ഏകമൂലാദിഭേദതോതി.

൩൯-൪൦. ഏവം ഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകതോ പട്ഠായ യാവ സബ്ബമൂലകനയാ പുച്ഛാഭേദം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ആരമ്മണപച്ചയം ആദിം കത്വാ ദസ്സേതും **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ**തി ഏത്താവതാ ആരമ്മണപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഹേതുപച്ചയപരിയോസാനോ ഏകമൂലകനയോ ദസ്സിതോ. തതോ പരം **ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ**തി ദുകമൂലകം ആരദ്ധം. തത്ഥ ഇമം പഠമദുകഞ്ചേവ ആരമ്മണാവിഗതദുകഞ്ച ദസ്സേത്വാ സേസം സങ്ഖിത്തം. **ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ**തി അയം ഓസാനദുകോപി ന ദസ്സിതോ. സചേ പന കത്ഥചി വാചനാമഗ്ഗേ സന്ദിസ്സതി, സ്വേവ വാചനാമഗ്ഗോ ഗഹേതബ്ബോ. തതോ പരം ആരമ്മണപച്ചയവസേന തികമൂലകാദയോ അദസ്സേത്വാവ അധിപതിപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകകാദയോ ദസ്സേതും **അധിപതിപച്ചയാ, അനന്തരപച്ചയാ, സമനന്തരപച്ചയാ, സഹജാതപച്ചയാ, അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ**തി ഏത്തകമേവ വുത്തം, തം ഏകമൂലകവസേന വാ സബ്ബമൂലകവസേന വാ വേദിതബ്ബം.

൪൧. തതോ പരം അവിഗതപച്ചയം ആദിം കത്വാ ദുമൂലകമേവ ദസ്സേതും - **അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ അവിഗതഹേതുദുകോ, അവിഗതാരമ്മണദുകോ, അവിഗതാധിപതിദുകോതി പടിപാടിയാ തയോ ദുകേ വത്വാ പരിയോസാനേ ച അവിഗതവിഗതദുകോ ഏകോ ദുകോ ദസ്സിതോ. തതോ

അവിഗതപച്ചയവസേനേവ തിമൂലകം ദസ്സേതും - "അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ, അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ, അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ അനന്തരപച്ചയാ"തി ഏവം പടിപാടിയാ തയോ തികേ വത്വാ "അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ വിഗതപച്ചയാ"തി പരിയോസാനത്തികോ വുത്തോ. തതോ അവിഗതപച്ചയവസേനേവ ചതുമൂലകം ദസ്സേതും "അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിപച്ചയാ, അവിഗതപച്ചയാ ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അനന്തരപച്ചയാ"തി ദ്വേ ചതുക്കേ വത്വാ "വിഗതപച്ചയാ"തി പദം ഉദ്ധരിത്വാ ഠപിതം, സേസം സബ്ബം സങ്ഖിത്തം. തസ്സ സങ്ഖിത്തഭാവം ദസ്സേതും "ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകം, ദുമൂലകം, തിമൂലകം, സബ്ബമൂലകം അസമ്മുയ്ഹന്തേന വിത്ഥാരേതബ്ബ"ന്തി വുത്തം. തസ്മാ യഥാ ഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഹേതുആദിപദവസേന ഏകമൂലകേ ഏകാദസ പുച്ഛാസതാനി ഛസത്തതി ച പുച്ഛാ...പേ॰... സബ്ബമൂലകേ ഏകൂനപഞ്ഞാസം, ഏവം ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി ഏകമേകം ആദിം കത്വാ ആരമ്മണാദിപദവസേന ഏകമേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകേ ഏകാദസ പുച്ഛാസതാനി ഛസത്തതി ച പുച്ഛാ...പേ॰... സബ്ബമൂലകേ ഏകൂനപഞ്ഞാസാതി ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകാദിഭേദേ സത്തസതാധികാനി ചുദ്ദസ പുച്ഛാ സഹസ്സാനി ഹോന്തി. താസം സബ്ബേസുപി ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അയം ഗണനപരിച്ഛേദോ -

ദ്വാപഞ്ഞാസസഹസ്സാന-ട്ഠസതാനി തീണി സതസഹസ്സാനി;
കുസലത്തികസ്സ പുച്ഛാ, അനുലോമനയമ്ഹി സുവിഭത്താ.

യഥാ ച കുസലത്തികസ്സ, ഏവം വേദനാത്തികാദീനമ്പീതി സബ്ബേസുപി ദ്വാവീസതിയാ തികേസു -

ഏകസട്ഠിസഹസ്സാനി, ഛ സതാനി സത്തസത്തതി;
സതസഹസ്സാനി പുച്ഛാനം, തികഭേദേ പഭേദതോ.

സങ്ഖിത്താ വാചനാമഗ്ഗേ.

ദുകേസു പന "സിയാ ഹേതും ധമ്മം പടിച്ച ഹേതുധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം ഹേതും പടിച്ച ഹേതു, ഹേതും പടിച്ച നഹേതു, ഹേതും പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ച, നഹേതും പടിച്ച നഹേതു, നഹേതും പടിച്ച ഹേതു, നഹേതും പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ച, ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച ഹേതു, ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച നഹേതു, ഹേതുഞ്ച നഹേതുഞ്ച പടിച്ച ഹേതു ച നഹേതു ചാതി ഏകമേകസ്മിം ദുകേ ഹേതുപച്ചയാദീസു ഏകമേകസ്മിം പച്ചയേ നവ പുച്ഛാ ഹോന്തി. താസു ഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകേ ദ്വേസതാനി സോളസ ച പുച്ഛാ ഹോന്തി. താസു ഹേതുപച്ചയസ്സേവ അഞ്ഞേന അസമ്മിസ്സാ നവ പുച്ഛാ ഗഹേതബ്ബാ, സേസാ അട്ഠ വാരേന ഗഹിതാ.

താസം ദുകമൂലകാദീസു തേവീസതിയാ വാരേസു ഏകേകം നവകം അപനേത്വാ യാവ സബ്ബമൂലകാ അയം ഗണനപരിച്ഛേദോ - ദുകമൂലകേ താവ ഏകമൂലകേ ദസ്സിതേസു ദ്വീസു സോളസാധികേസു പുച്ഛാസതേസു നവ അപനേത്വാ ദ്വേസതാനി സത്ത ച പുച്ഛാ ഹോന്തി, തതോ നവ അപനേത്വാ തിമൂലകേ അട്ഠനവുതിസതം. ഏവം പുരിമപുരിമതോ നവ നവ അപനേത്വാ ചതുമൂലകേ ഏകൂനനവുതിസതം, പഞ്ചമൂലകേ അസീതിസതം, ഛമൂലകേ ഏകസത്തതിസതം, സത്തമൂലകേ ദ്വാസട്ഠിസതം, അട്ഠമൂലകേ തേപണ്ണാസസതം, നവമൂലകേ ചതുചത്താലീസസതം, ദസമൂലകേ പഞ്ചതിംസസതം, ഏകാദസമൂലകേ ഛബ്ബീസസതം, ദ്വാദസമൂലകേ സത്തരസാധികസതം, തേരസമൂലകേ അട്ഠാധികസതം, ചുദ്ദസമൂലകേ നവനവുതി, പന്നരസമൂലകേ നവുതി, സോളസമൂലകേ ഏകാസീതി, സത്തരസമൂലകേ ദ്വാസത്തതി, അട്ഠാരസമൂലകേ തേസട്ഠി, ഏകൂനവീസതിമൂലകേ ചതുപഞ്ഞാസം, വീസതിമൂലകേ പഞ്ചചത്താലീസം, ഏകവീസതിമൂലകേ ഛത്തിംസം, ദ്വാവീസതിമൂലകേ സത്തവീസ, തേവീസതിമൂലകേ അട്ഠാരസ, സബ്ബമൂലകേ നവാതി. യഥാ പനേതാനി ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകമൂലകേ സോളസാധികാനി ദ്വേ പുച്ഛാസതാനി...പേ॰... സബ്ബമൂലകേ നവ, ഏവം ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി ഏകമേകം ആദിം കത്വാ ആരമ്മണാദിപദവസേന ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകേ സോളസാധികാനി ദ്വേ പുച്ഛാസതാനി...പേ॰... സബ്ബമൂലകേ നവാതി ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകാദിഭേദേ ദ്വേ പുച്ഛാ സഹസ്സാനി സത്തസതാനി ച പുച്ഛാ ഹോന്തി. താസം സബ്ബേസുപി ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു അയം ഗണനപരിച്ഛേദോ -

ചതുസട്ഠിസഹസ്സാനി, പുന അട്ഠസതാനി ച;
പുച്ഛാ ഹേതുദുകസ്സേവ, അനുലോമനയേ മതാ.

യഥാ ച ഹേതുദുകസ്സ, ഏവം സഹേതുകദുകാദീനമ്പീതി സബ്ബസ്മിമ്പി ദുകസതേ -

സട്ഠി സതസഹസ്സാനി, ചത്താരി ച തതോപരം;
അസീതി ച സഹസ്സാനി, പുച്ഛാ ദുകസതേ വിദൂ.

അയം താവ സുദ്ധികേ തികപട്ഠാനേ ചേവ ദുകപട്ഠാനേ ച പുച്ഛാനം ഗണനപരിച്ഛേദോ.

യം പന തതോ പരം ദ്വാവീസതി തികേ ഗഹേത്വാ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകതികപട്ഠാനം** നാമ ദേസിതം, തത്ഥ "സിയാ ഹേതും കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ഹേതു കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം ദ്വാവീസതിയാ തികേസു ഏകേകം തികം ദുകാനം സതേന സതേന സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാനം പുച്ഛാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സബ്ബേസം ഏകമൂലകാദീനം വസേന ഗഹേത്വാ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ.

യമ്പി തതോ പരം ദുകസതം ഗഹേത്വാ ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ **തികദുകപട്ഠാനം** നാമ ദേസിതം, തത്ഥാപി "സിയാ കുസലം ഹേതും ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ഹേതുധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം ദുകസതേ ഏകേകം ദുകം ദ്വാവീസതിയാ തികേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാനം പുച്ഛാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സബ്ബേസം ഏകമൂലകാദീനം വസേന ഗഹേത്വാ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ.

യമ്പി തതോ പരം തികേ തികേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **തികതികപട്ഠാനം** നാമ ദേസിതം, തഥാപി "സിയാ കുസലം സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം ദ്വാവീസതിയാ തികേസു ഏകേകം തികം സേസേഹി ഏകവീസതിയാ തികേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാനം പുച്ഛാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സബ്ബേസം ഏകമൂലകാദീനം വസേന ഗഹേത്വാ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ.

യമ്പി തതോ പരം ദുകേ ദുകേസുയേവ പക്ഖിപിത്വാ **ദുകദുകപട്ഠാനം** നാമ ദേസിതം, തഥാപി "സിയാ ഹേതും സഹേതുകം ധമ്മം പടിച്ച ഹേതു സഹേതുകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ"തി ഏവം ദുകസതേ ഏകേകം ദുകം സേസേഹി നവനവുതിയാ ദുകേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ ദസ്സേതബ്ബാനം പുച്ഛാനം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സബ്ബേസം ഏകമൂലകാദീനം വസേന ഗഹേത്വാ പരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ. തഥാഗതേന ഹി സബ്ബമ്പേതം പഭേദം ദസ്സേത്വാവ ദേവപരിസായ ധമ്മോ ദേസിതോ, ധമ്മസേനാപതിസ്സ പന തേന "അജ്ജ ഇദഞ്ചിദഞ്ച ദേസിത"ന്തി സങ്ഖിപിത്വാ നയദസ്സനമത്തേനേവ ദേസനാ അക്ഖാതാ. ഥേരേനാപി സങ്ഖിപിത്വാവ വാചനാമഗ്ഗോ പവത്തിതോ, സോ ഥേരേന പവത്തിതനയേനേവ സങ്ഗീതികാലേ സങ്ഗഹം ആരോപിതോ.

തം പനസ്സ സങ്ഖേപനയം ദസ്സേതും **തികഞ്ച പട്ഠാനവര**ന്തി അയം ഗാഥാ ഠപിതാ. തസ്സത്ഥോ - **തികഞ്ച പട്ഠാനവര**ന്തി പവരം തികപട്ഠാനഞ്ച. **ദുകുത്തമ**ന്തി ഉത്തമം സേട്ഠം ദുകപട്ഠാനഞ്ച. **ദുകതികഞ്ചേവാ**തി ദുകതികപട്ഠാനഞ്ച. **തികദുകഞ്ചാ**തി തികദുകപട്ഠാനഞ്ച. **തികതികഞ്ചേവാ**തി തികതികപട്ഠാനഞ്ച. **ദുകദുകഞ്ചാ**തി ദുകദുകപട്ഠാനഞ്ച. **ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ**തി ഏതേ തികപട്ഠാനാദയോ സുട്ഠു ഗമ്ഭീരാ ഛ നയാ അനുലോമമ്ഹി വേദിതബ്ബാതി. തത്ഥ ദ്വേ അനുലോമാനി - ധമ്മാനുലോമഞ്ച പച്ചയാനുലോമഞ്ച. തത്ഥ "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ"തി ഏവം അഭിധമ്മമാതികാപദേഹി സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാനം അനുലോമദേസനാവസേന പവത്തം **ധമ്മാനുലോമം** നാമ. "ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ചതുവീസതിയാ പച്ചയാനം അനുലോമദേസനാവസേന പവത്തം **പച്ചയാനുലോമം** നാമ.

തത്ഥ ഹേട്ഠാ അട്ഠകഥായം "തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അയം ഗാഥാ ധമ്മാനുലോമം സന്ധായ വുത്താ. ഇധ പന അയം ഗാഥാ തസ്മിം ധമ്മാനുലോമേ പച്ചയാനുലോമം സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ "ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അട്ഠകഥാഗാഥായ ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പനോകാസേ "ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം പവത്തേ പച്ചയാനുലോമേ ഏതേ ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനാദയോ "ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേസു അനുലോമേ തികപട്ഠാനേ കുസലത്തികമത്തസ്സേവ വസേന അയം ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരസ്സ പണ്ണത്തിവാരേ സങ്ഖിപിത്വാ പുച്ഛാപഭേദോ ദസ്സിതോ. സേസേസു പന തികേസു സേസപട്ഠാനേസു ച ഏകാപി പുച്ഛാ ന ദസ്സിതാ. തതോ പരേസു പന സഹജാതവാരാദീസു കുസലത്തികസ്സാപി വസേന പുച്ഛം അനുദ്ധരിത്വാ ലബ്ഭമാനകവസേന വിസ്സജ്ജനമേവ ദസ്സിതം. "ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി വചനതോ പന ഇമസ്മിം പച്ചയാനുലോമേ ഛപി ഏതേ പട്ഠാനനയാ പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. പട്ഠാനം വണ്ണയന്താനഞ്ഹി ആചരിയാനം ഭാരോ ഏസോതി.

൨. പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൨-൪൪. ഇദാനി പച്ചനീയം ഹോതി. തം ദസ്സേതും **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ന ഹേതുപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ അനുലോമപുച്ഛാഹി സമപ്പമാണോവ പുച്ഛാപരിച്ഛേദോ. തേനേവേത്ഥ "യഥാ അനുലോമേ ഹേതുപച്ചയോ വിത്ഥാരിതോ, ഏവം പച്ചനീയേപി നഹേതുപച്ചയോ വിത്ഥാരേതബ്ബോ"തി വത്വാ പുന പരിയോസാനേ "യഥാ അനുലോമേ ഏകേകസ്സ പദസ്സ ഏകമൂലകം, ദുമൂലകം, തിമൂലകം, ചതുമൂലകം യാവ തേവീസതിമൂലകം, ഏവം പച്ചനീയേപി വിത്ഥാരേതബ്ബ"ന്തി വുത്തം. **തേവീസതിമൂലക**ന്തി ഇദഞ്ചേത്ഥ ദുമൂലകംയേവ സന്ധായ വുത്തം. പരിയോസാനേ പന സബ്ബമൂലകം ചതുവീസതിമൂലകമ്പി ഹോതിയേവ. തം സബ്ബം സങ്ഖിത്തമേവാതി.

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏത്ഥാപി ദ്വേ പച്ചനീയാനി - ധമ്മപച്ചനീയഞ്ച പച്ചയപച്ചനീയഞ്ച. തത്ഥ "കുസലാ ധമ്മാ"തി ഏവം അഭിധമ്മമാതികാപദേഹി സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാനം "ന കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ന കുസലോ ധമ്മോ"തി പച്ചനീയദേസനാവസേന പവത്തം **ധമ്മപച്ചനീയം** നാമ. "നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ചതുവീസതിയാ പച്ചയാനം പച്ചനീയദേസനാവസേന പവത്തം **പച്ചയപച്ചനീയം** നാമ. തത്ഥ ഹേട്ഠാ അട്ഠകഥായം "തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അയം ഗാഥാ ധമ്മപച്ചനീയം സന്ധായ വുത്താ. ഇധ പന അയം ഗാഥാ ധമ്മാനുലോമേയേവ പച്ചയപച്ചനീയം സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ "ഛ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അട്ഠകഥാഗാഥായ ധമ്മപച്ചനീയേ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പനോകാസേ ന ഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാതി ഏവം പവത്തേ പച്ചയപച്ചനീയേ ഏതേ ധമ്മാനുലോമേയേവ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തേസു അനുലോമതികപട്ഠാനേയേവ കുസലത്തികമത്തസ്സ വസേന അയം ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരസ്സ പണ്ണത്തിവാരേ സങ്ഖിപിത്വാ പുച്ഛാപഭേദോ ദസ്സിതോ. സേസേസു പന തികേസു സേസപട്ഠാനേസു ച ഏകാപി പുച്ഛാ ന ദസ്സിതാ. തതോ പരേസു പന സഹജാതവാരാദീസു കുസലത്തികസ്സാപി വസേന പുച്ഛം അനുദ്ധരിത്വാ ലബ്ഭമാനകവസേന വിസ്സജ്ജനമേവ ദസ്സിതം. "ഛ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി വചനതോ പന ഇമസ്മിം പച്ചയപച്ചനീയേ ഛപി ഏതേ പട്ഠാനനയാ പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. പട്ഠാനം വണ്ണയന്താനഞ്ഹി ആചരിയാനം ഭാരോ ഏസോതി.

൩. അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൪൧-൪൬. ഇദാനി അനുലോമപച്ചനീയം ഹോതി. തം ദസ്സേതും **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ ഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ "ഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണപച്ചയാ...പേ॰... ഹേതുപച്ചയാ നഅവിഗതപച്ചയാ"തി ഹേതുപദസ്സ സേസേസു തേവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകേകേന സദ്ധിം യോജനാവസേന ഹേതുപദാദികേ ഏകമൂലകേ തേവീസതി അനുലോമപച്ചനീയാനി. തേസു ഏകേകസ്മിം ഏകൂനപഞ്ഞാസം കത്വാ സത്തവീസാധികാനി ഏകാദസ പുച്ഛാസതാനി ഹോന്തി. ദുമൂലകേ പന ഹേതാരമ്മണപദാനം സേസേസു ദ്വാവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകേകേന സദ്ധിം യോജനാവസേന ദ്വാവീസതി അനുലോമപച്ചനീയാനീതി ഏവം അനുലോമേ വുത്തേസു സബ്ബേസു ഏകമൂലകാദീസു ഏകേകം പദം പരിഹാപേത്വാ അവസേസാനം വസേന പുച്ഛാഗണനാ വേദിതബ്ബാ. ഏകമൂലകാദീസു ചേത്ഥ യാ പുച്ഛാ പാളിയം ആഗതാ, യാ ച ന ആഗതാ, താ സബ്ബാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബാ.

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏത്ഥ പന ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ദ്വേ അനുലോമപച്ചനീയാനി - ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയം പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയഞ്ച. തത്ഥ "കുസലാ ധമ്മാ"തി ഏവം അഭിധമ്മമാതികാപദേഹി സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാനം "കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ന കുസലോ ധമ്മോ"തി അനുലോമപച്ചനീയദേസനാവസേന പവത്തം **ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയം** നാമ. "ഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ലബ്ഭമാനപദാനം അനുലോമപച്ചനീയദേസനാവസേന പവത്തം **പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയം** നാമ. തത്ഥ ഹേട്ഠാ അട്ഠകഥായം "തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അയം ഗാഥാ ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയം സന്ധായ വുത്താ. ഇധ പന അയം ഗാഥാ ധമ്മാനുലോമേയേവ പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയം സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ "ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അട്ഠകഥാഗാഥായ ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയേ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പനോകാസേ ഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാതി ഏവം പവത്തേ പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയേ ഏതേ ധമ്മാനുലോമേയേവ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തേസു അനുലോമേ തികപട്ഠാനേയേവ കുസലത്തികമത്തസ്സ വസേന അയം ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരസ്സ പണ്ണത്തിവാരേ സങ്ഖിപിത്വാ പുച്ഛാപഭേദോ ദസ്സിതോ. സേസേസു പന തികേസു സേസപട്ഠാനേസു ച ഏകാപി പുച്ഛാ ന ദസ്സിതാ. തതോ പരേസു പന സഹജാതവാരാദീസു കുസലത്തികസ്സാപി വസേന പുച്ഛം അനുദ്ധരിത്വാ ലബ്ഭമാനകവസേന വിസ്സജ്ജനമേവ ദസ്സിതം. "ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി വചനതോ പന ഇമസ്മിം പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയേ ഛപി ഏതേ പട്ഠാനനയാ പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. പട്ഠാനം വണ്ണയന്താനഞ്ഹി ആചരിയാനം ഭാരോ ഏസോതി.

൪. പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൪൯-൫൨. ഇദാനി പച്ചനീയാനുലോമം ഹോതി. തം ദസ്സേതും **സിയാ കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ അനുലോമപച്ചനീയപുച്ഛാഹി സമപ്പമാണോ ഏവ പുച്ഛാപരിച്ഛേദോ. ഏകമൂലകാദീസു ചേത്ഥ യാ പുച്ഛാ പാളിയം ആഗതാ, യാ ച ന ആഗതാ, താ സബ്ബാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബാ.

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏത്ഥാപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ദ്വേ പച്ചയാനുലോമാനി - ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമം പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമഞ്ച. തത്ഥ "കുസലാ ധമ്മാ"തി ഏവം അഭിധമ്മമാതികാപദേഹി സങ്ഗഹിതാനം ധമ്മാനം "നകുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ"തി പച്ചനീയാനുലോമദേസനാവസേന പവത്തം **ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമം** നാമ. "നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ചതുവീസതിയാ പച്ചയേസു ലബ്ഭമാനപദാനം പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമദേസനാവസേന പവത്തം **പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമം** നാമ. തത്ഥ ഹേട്ഠാ അട്ഠകഥായം "തികഞ്ച പട്ഠാനവരം...പേ॰... ഛ പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അയം ഗാഥാ ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമം സന്ധായ വുത്താ. ഇധ പന അയം ഗാഥാ ധമ്മാനുലോമേയേവ പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമം സന്ധായ വുത്താ. തസ്മാ "ഛ പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി അട്ഠകഥായ ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമേ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പനോകാസേ നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാതി ഏവം പവത്തേ പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമേ ഏതേ ധമ്മാനുലോമേയേവ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ നയാ സുഗമ്ഭീരാതി ഏവമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

തേസു അനുലോമതികപട്ഠാനേയേവ കുസലത്തികമത്തസ്സപി വസേന അയം ഇമസ്മിം പടിച്ചവാരസ്സ പണ്ണത്തിവാരേ സങ്ഖിപിത്വാ പുച്ഛാപഭേദോ ദസ്സിതോ. സേസേസു പന തികേസു സേസപട്ഠാനേസു ച ഏകാപി പുച്ഛാ ന ദസ്സിതാ. തതോ പരേസു പന സഹജാതവാരാദീസു കുസലത്തികസ്സപി വസേന പുച്ഛം അനുദ്ധരിത്വാ ലബ്ഭമാനകവസേന വിസ്സജ്ജനമേവ ദസ്സിതം. "ഛ പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാ"തി വചനതോ പന ഇമസ്മിം പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമേ ഛപി ഏതേ പട്ഠാനനയാ പുച്ഛാവസേന ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. പട്ഠാനം വണ്ണയന്താനഞ്ഹി ആചരിയാനം ഭാരോ ഏസോതി.

പുച്ഛാവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൧. കുസലത്തികവണ്ണനാ

൧. പടിച്ചവാരവണ്ണനാ

൧. പച്ചയാനുലോമം

(൧.) വിഭങ്ഗവാരോ

൩൬. ഇദാനി യാ ഏതാ പണ്ണത്തിവാരേ കുസലത്തികം നിസ്സായ ഹേതുപച്ചയാദിവസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസം ആദിം കത്വാ നയമത്തം ദസ്സേന്തേന അപരിമാണാ പുച്ഛാ ദസ്സിതാ. തത്ഥ കുസലാകുസലാദീനം സഹുപ്പത്തിയാ അഭാവതോ യാ പുച്ഛാ ''കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ''തി ഏവം വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി. താ പഹായ യാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി, തായേവ വിസ്സജ്ജേതും അയം **കുസലം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തിആദിനാ നയേന പടിച്ചവാരസ്സ നിദ്ദേസവാരോ ആരദ്ധോ.

തത്ഥ സിയാ - സചേ ഇമാ ഹേതുപച്ചയാദിവസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസം പുച്ഛാ സബ്ബസോ വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, അഥ കസ്മാ ദസ്സിതാ? നനു യാ ലഭന്തി, തായേവ ദസ്സേതബ്ബാതി? ആമ, ദസ്സേതബ്ബാ സിയും. തഥാ ദസ്സിയമാനാ പന സബ്ബേസു തികദുകപട്ഠാനാദീസു ഏകേകസ്മിം തികേ, ദുകേ, ദുകതികേ, തികദുകേ, തികതികേ, ദുകദുകേ ച സങ്ഖേപം അകത്വാ ദസ്സേതബ്ബായേവ ഭവേയ്യും. കസ്മാ? യസ്മാ യാ കുസലത്തികേ ലഭന്തി, ന തായേവ വേദനാത്തികാദീസു. ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയേ ച തികപട്ഠാനേ വിതക്കത്തികപീതിത്തികാനം വിസ്സജ്ജനേ സബ്ബാപേതാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി, തസ്മാ ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദേന ഏകേകസ്മിം തികേ യത്തകാഹി പുച്ഛാഹി ഭവിതബ്ബം സബ്ബാ കുസലത്തികേ ദസ്സിതാ. ഏവം ദസ്സിതാസു ഹി യാ തത്ഥ വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, താ പഹായ യാ ലഭന്തി, താ വുച്ചമാനാ സക്കാ സുഖേന വിജാനിതുന്തി സുഖേന വിജാനനത്ഥം സബ്ബാപി കുസലത്തികേ ദസ്സിതാ. യാ പനേത്ഥ വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, താ പഹായ യാ ലഭന്തി, തായേവ വിസ്സജ്ജിതാതി വേദിതബ്ബാ.

തത്ഥ **കുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ**തി ചതുഭൂമകകുസലധമ്മേസു വേദനാക്ഖന്ധാദിഭേദം ഏകം ധമ്മം പടിച്ച പടിഗന്ത്വാ സഹുപ്പത്തിസങ്ഖാതേന സദിസഭാവേന പത്വാ, തേന സദ്ധിം ഏകതോ ഉപ്പത്തിഭാവം ഉപഗന്ത്വാതി അത്ഥോ. **കുസലോ ധമ്മോ**തി ചതുഭൂമകകുസലധമ്മേസുയേവ സഞ്ഞാക്ഖന്ധാദിഭേദോ ഏകോ ധമ്മോ. **ഉപ്പജ്ജതീ**തി ഉപ്പാദതോ യാവ നിരോധഗമനാ ഉദ്ധം പജ്ജതി, നിബ്ബത്തതീതിപി അത്ഥോ . അത്താനം ലഭതി, ഉപ്പാദാദയോ തയോപി ഖണേ പാപുണാതീതി വുത്തം ഹോതി. **ഹേതുപച്ചയാ**തി കുസലഹേതുനാ ഹേതുപച്ചയഭാവം സാധേന്തേന.

ഏവം ''ഉപ്പജ്ജേയ്യാ''തി പുച്ഛായ ''ഉപ്പജ്ജതീ''തി വിസ്സജ്ജനം വത്വാ ഇദാനി യം ധമ്മം പടിച്ച യോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി, തം ധമ്മം ഖന്ധവസേന ദസ്സേതും **കുസലം ഏകം ഖന്ധ**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഏക**ന്തി വേദനാദീസു ചതൂസു യംകിഞ്ചി ഏകം. **തയോ ഖന്ധാ**തി യോ യോ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതോ, തം തം ഠപേത്വാ അവസേസാ തയോ ഖന്ധാ. **തയോ ഖന്ധേ**തി വേദനാദീസു യോ ഏകോ ഖന്ധോ ഉപ്പജ്ജതീതി ഗഹിതോ, തം ഠപേത്വാ സേസേ തയോ. **ദ്വേ ഖന്ധേ**തി വേദനാസഞ്ഞാദുകാദീസു ഛസു ദുകേസു യേകേചി ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച. **ദ്വേ ഖന്ധാ**തി യേ യേ പച്ചയഭാവേന ഗഹിതാ, തേ തേ ഠപേത്വാ അവസേസാ ദ്വേ ഖന്ധാ കുസലഹേതുനാ ഹേതുപച്ചയഭാവം സാധേന്തേന ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ.

യസ്മാ പന ഏകോ ഖന്ധോ ഏകസ്സേവ ദ്വിന്നംയേവ വാ, ദ്വേ വാ പന ഏകസ്സേവ പച്ചയോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ''ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ, ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ, ദ്വേ ഖന്ധേ പടിച്ച ഏകോ ഖന്ധോ''തി ന വുത്തം. **കുസലം ധമ്മം പടിച്ച അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ**തിആദീസുപി വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ**ന്തി ഇദം പടിച്ചത്ഥസ്സ സഹജാതത്ഥത്താ യം കുസലേന സഹജാതഞ്ചേവ ഹേതുപച്ചയഞ്ച ലഭതി, തം ദസ്സേതും വുത്തം. പരതോപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു അയമേവ നയോ.

വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകതന്തി ഏത്ഥ ഹേതുപച്ചയാഭാവതോ അഹേതുകം, രൂപേന സദ്ധിം അനുപ്പത്തിതോ ആരുപ്പവിപാകഞ്ച ന ഗഹേതബ്ബം. **പടിസന്ധിക്ഖണേ**തി കടത്താരൂപസങ്ഖാതസ്സ അബ്യാകതസ്സ അബ്യാകതം പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **വിപാകാബ്യാകത**ന്തി തസ്മിം ഖണേ വിജ്ജമാനാബ്യാകതവസേന വുത്തം. **ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു, വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ**തി ഇദം കടത്താരൂപഗ്ഗഹണേന വത്ഥുമ്ഹി ഗഹിതേപി വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാനം ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

ഏകം മഹാഭൂതന്തിആദി രൂപാബ്യാകതം പടിച്ച രൂപാബ്യാകതസ്സ ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. **ഏകം ഖന്ധ**ന്തിആദീസു വുത്തനയേനേവ പനേത്ഥ അത്ഥയോജനാ വേദിതബ്ബാ. ഏവം രൂപാബ്യാകതമ്ഹി ഭൂതേ പടിച്ച ഭൂതാനം ഉപ്പത്തിം വത്വാ ഇദാനി ഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപാനം ഉപ്പത്തിം ദസ്സേതും **മഹാഭൂതേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാന**ന്തിആദി വുത്തം. ഏവം സന്തേ ഉപാദാരൂപന്തി

ഏത്തകമേവ വത്തബ്ബം, ഇതരദ്വയം കസ്മാ വുത്തന്തി? മഹാഭൂതേപി പടിച്ച ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം. യഞ്ഹി ഹേട്ഠാ "ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപം കടത്താ ച രൂപ"ന്തി ദസ്സിതം, തം ന കേവലം ഖന്ധേയേവ ച പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി, മഹാഭൂതേപി പന പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീതി ദസ്സനത്ഥമിദം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. തത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനം പവത്തേയേവ, കടത്താരൂപം പടിസന്ധിയമ്പി. **ഉപാദാരൂപ**ന്തി തസ്സേവ ഉഭയസ്സ വിസേസനം.

കുസലേ ഖന്ധേ ച മഹാഭൂതേ ച പടിച്ചാതി ഏത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനാവ മഹാഭൂതാ ഗഹിതാ. **ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ**ന്തി ഏത്ഥ പന ഭൂതരൂപമ്പി ഉപാദാരൂപമ്പി ഗഹിതം. "ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ച തയോ മഹാഭൂതാ"തിആദിനാ നയേന ഹി ഭൂതരൂപമ്പി ഖന്ധേ ച മഹാഭൂതേ ച പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി. **മഹാഭൂതേ പടിച്ച ഉപാദാരൂപ**ന്തി വുത്തനയേന ഉപാദാരൂപമ്പി. **അകുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ചാ**തി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവം ഹേതുപച്ചയേ നവ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജിതാ. ഏതായേവ ഹി ഏത്ഥ ലബ്ഭന്തി, സേസാ ചത്താലീസ മോഘപുച്ഛാതി ന വിസ്സജ്ജിതാ. ഇമിനാ ഉപായേന ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനം അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തത്ഥ തത്ഥ പന വിചാരേതബ്ബയുത്തകമേവ വിചാരയിസ്സാമ.

൪൭. ആരമ്മണപച്ചയേ താവ രൂപസ്സ ആരമ്മണപച്ചയവസേന അനുപ്പത്തിതോ താസു നവസു രൂപമിസ്സകാ പഹായ തിസ്സോവ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജിതാ. തേനേവ ച കാരണേന "വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ"തി വത്വാ "ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥൂ"തി ന വുത്തം. ന ഹി തം ആരമ്മണപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജതി.

൪൮. അധിപതിപച്ചയേ **വിപാകാബ്യാകത**ന്തി ലോകുത്തരമേവ സന്ധായ വുത്തം. തേനേവേത്ഥ "പടിസന്ധിക്ഖണേ"തി ന ഗഹിതം. സേസം ഹേതുപച്ചയസദിസമേവ.

൪൯. അനന്തരസമനന്തരേസുപി രൂപം ന ലബ്ഭതീതി ആരമ്മണപച്ചയേ വിയ തിസ്സോവ പുച്ഛാ.

൫൦. സഹജാതപച്ചയേ **പടിസന്ധിക്ഖണേ**തി പഞ്ചവോകാരേ പടിസന്ധിവസേന വുത്തം. ഹേട്ഠാ പന പച്ചയവിഭങ്ഗേ "ഓക്കന്തിക്ഖണേ"തി ആഗതം തമ്പി ഇമിനാ സദ്ധിം അത്ഥതോ ഏകം, ബ്യഞ്ജനമത്തമേവ ഹേത്ഥ നാനന്തി. അപിച "തിണ്ണം സന്നിപാതാ ഗബ്ഭസ്സ അവക്കന്തി ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൧.൪൦൮) വചനതോ **ഓക്കന്തീ**തി പഞ്ചവോകാരപടിസന്ധിയാവേതം നാമം. **പടിസന്ധീ**തി സബ്ബഭവസാധാരണം. ഇധ പന "കടത്താ ച രൂപ"ന്തിആദിവചനതോ പഞ്ചവോകാരപടിസന്ധിയേവ അധിപ്പേതാ. സാ ഹി രൂപസ്സപി അരൂപസ്സപി പച്ചയഭാവഞ്ചേവ പച്ചയുപ്പന്നഭാവഞ്ച സങ്ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ പരിപുണ്ണവിസ്സജ്ജനാ ഹോതീതി ഗഹിതാ. **ബാഹിരം ഏകം മഹാഭൂത**ന്തി അനിന്ദ്രിയബദ്ധേസു പഥവീപാസാണാദീസു മഹാഭൂതം സന്ധായ വുത്തം. പച്ചയവിഭങ്ഗവാരസ്മിഞ്ഹി ചത്താരോ മഹാഭൂതാതി അജ്ഝത്തികഞ്ച ബാഹിരഞ്ച ഏകതോ കത്വാ ഗഹിതം. സങ്ഖേപദേസനാ ഹി സാ. അയം പന വിത്ഥാരദേസനാ, തസ്മാ സബ്ബം വിഭജിത്വാ ദസ്സേന്തോ "ബാഹിരം ഏകം മഹാഭൂത"ന്തിആദിമാഹ. **അസഞ്ഞസത്താനം ഏകം മഹാഭൂതം പടിച്ചാ**തി ദ്വിസന്തതിസമുട്ഠാനഭൂതവസേന വുത്തം. മഹാഭൂതേ പടിച്ച **കടത്താരൂപ**ന്തി ഇദം പന കമ്മസമുട്ഠാനവസേനേവ വുത്തം. **ഉപാദാരൂപ**ന്തി ഉതുസമുട്ഠാനവസേനേവ.

൫൧. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ **ഖന്ധേ പടിച്ച വത്ഥു, വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ**തി ചതുന്നമ്പി ഖന്ധാനം ഏകതോ വത്ഥുനാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയതം ദസ്സേതും വുത്തം.

൫൪. നിസ്സയപച്ചയേ യസ്മാ പടിച്ചത്ഥോ നാമ സഹജാതത്ഥോ, തസ്മാ യാ ഹേട്ഠാ പച്ചയവിഭങ്ഗവാരേ ചക്ഖായതനാദീനം നിസ്സയപച്ചയതാ ദസ്സിതാ, ന സാ ഗഹിതാ. ചക്ഖായതനാദീനി ഹി പുരേജാതാനി ഹുത്വാ പച്ചയാ ഹോന്തി, ഇധ സഹജാതമേവ ലബ്ഭതി. തേനേവ വുത്തം - "നിസ്സയപച്ചയോ സഹജാതപച്ചയസദിസോ"തി.

൫൫. ഉപനിസ്സയപച്ചയേ രൂപസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയാഭാവാ തീണേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തി, തേന വുത്തം "ആരമ്മണപച്ചയസദിസ"ന്തി. തത്ഥ കിഞ്ചാപി ന സബ്ബേ കുസലാകുസലാബ്യാകതാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയം ലഭന്തി, യേ പന ലഭന്തി, തേസം വസേനേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം.

൫൬. പുരേജാതപച്ചയേ **വത്ഥും പുരേജാതപച്ചയാ**തി വത്ഥും പടിച്ച വത്ഥുനാ പുരേജാതപച്ചയതം സാധേന്തേന ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **വിപാകാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധ**ന്തി ഏത്ഥ യം വിപാകാബ്യാകതസ്സ വത്ഥു ഓക്കന്തിക്ഖണേ സഹജാതപച്ചയോ ഹോതി, തം പുരേജാതപച്ചയഭാജനിയത്താ ഇധ ന ഗഹേതബ്ബം. യേപി കുസലാദയോ ആരുപ്പേ പുരേജാതപച്ചയം ന ലഭന്തി, തേപി പുരേജാതപച്ചയഭാജനിയതോയേവ ഇധ ന ഗഹേതബ്ബാ. ആരമ്മണം പന നിയമതോ പുരേജാതപച്ചയഭാവം ന ലഭതി. രൂപായതനാദീനി ഹി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനംയേവ പുരേജാതപച്ചയതം സാധേന്തി, മനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ അതീതാനാഗതാനിപി ആരമ്മണം ഹോന്തിയേവ. തസ്മാ ഇധ ന ഗഹിതം. ഖന്ധവസേന ഹി അയം ദേസനാ, ന വിഞ്ഞാണധാതുവസേന.

‘‘വിപാകാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധ’’ന്തി ദേസനായ ച സബ്ബാപി വിഞ്ഞാണധാതുയോ ഗഹിതാ, ന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണധാതുആദയോ ഏവാതി.

പച്ഛാജാതോ കുസലാകുസലാനം പച്ചയോ ന ഹോതി, അബ്യാകതസ്സപി ഉപത്ഥമ്ഭകോവ ന ജനകോ, തസ്മാ ‘‘ഉപ്പജ്ജതി പച്ഛാജാതപച്ചയാ’’തി ഏവം വത്തബ്ബോ ഏകധമ്മോപി നത്ഥീതി പച്ഛാജാതപച്ചയവസേന വിസ്സജ്ജനം ന കതം.

൩൨. ആസേവനപച്ചയേ കാമം സബ്ബാ കിരിയാ ആസേവനപച്ചയം ന ലഭന്തി, ലബ്ഭമാനവസേന പന ‘‘കിരിയാബ്യാകത’’ന്തി വുത്തം. തസ്മാ ജവനകിരിയാവേത്ഥ ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൩൩. കമ്മപച്ചയേ കുസലാകുസലേസു ഏകക്ഖണികോ കമ്മപച്ചയോ വേദിതബ്ബോ, തഥാ കിരിയാബ്യാകതേ. വിപാകാബ്യാകതേ പന നാനാക്ഖണികോപി, തഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹാഭൂതാനം. ചിത്തസമുട്ഠാനാനം പന ഏകക്ഖണികോ. കടത്താരൂപാനം നാനാക്ഖണികോവ തഥാ അസഞ്ഞസത്തരൂപാനം. കടത്താരൂപം പനേത്ഥ ജീവിതിന്ദ്രിയം. സേസം ന ഏകന്തതോ കമ്മസമുട്ഠാനത്താ ഉപാദാരൂപന്തി വുത്തം. ഏവം സന്തേപി ഇധ കമ്മസമുട്ഠാനമേവ അധിപ്പേതം.

൩൪. വിപാകപച്ചയേ കുസലാകുസലം കിരിയഞ്ച ന ലബ്ഭതീതി അബ്യാകതവസേനേവ വിസ്സജ്ജനം കതം. **ചിത്തസമുട്ഠാന**ന്തി വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനമേവ. **കടത്താരൂപ**ന്തി യഥാലാഭവസേന ഇന്ദ്രിയരൂപഞ്ച വത്ഥുരൂപഞ്ച. **ഉപാദാരൂപ**ന്തി തദവസേസം തസ്മിം സമയേ വിജ്ജമാനകം ഉപാദാരൂപം.

൩൫. ആഹാരപച്ചയേ സബ്ബേസമ്പി കുസലാദീനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച അരൂപാഹാരവസേന ഉപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ, തഥാ പടിസന്ധിക്ഖണേ മഹാഭൂതാനം. **ചിത്തസമുട്ഠാന**ന്തി ഭവങ്ഗാദിചിത്തസമുട്ഠാനം. **ആഹാരസമുട്ഠാന**ന്തി കബളീകാരാഹാരസമുട്ഠാനം . **ചിത്തസമുട്ഠാന**ന്തി കുസലാകുസലചിത്തസമുട്ഠാനമേവ. പച്ചയവിഭങ്ഗവാരേ ആഹാരപടിപാടിയാ പഠമം കബളീകാരോ ആഹാരോ ദസ്സിതോ, ഇധ പന കുസലം ധമ്മന്തി പുച്ഛാവസേന പഠമം അരൂപാഹാരാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൩൬. ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ പച്ചയവിഭങ്ഗേ ഇന്ദ്രിയപടിപാടിയാ പഠമം ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനി ദസ്സിതാനി, ഇധ പന കുസലാദിപുച്ഛാവസേന പഠമം അരൂപിന്ദ്രിയാനം പച്ചയതാ ദസ്സിതാ. തത്ഥ കുസലാദീസു യഥാലാഭവസേന അരൂപിന്ദ്രിയാ ഗഹേതബ്ബാ. അസഞ്ഞസത്താനം ഭൂതരൂപേസുപി ജീവിതിന്ദ്രിയന്തി.

൩൭. ഝാനമഗ്ഗപച്ചയേസു ഹേതുപച്ചയസദിസമേവ വിസ്സജ്ജനം, തേനേവേത്ഥ ‘‘ഹേതുപച്ചയസദിസ’’ന്തി വുത്തം.

൩൮. സമ്പയുത്തപച്ചയേ വിസ്സജ്ജനം ആരമ്മണപച്ചയഗതികം, തേനേവേത്ഥ ‘‘ആരമ്മണപച്ചയസദിസ’’ന്തി വുത്തം.

൩൯. വിപ്പയുത്തപച്ചയേ **വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി വത്ഥും പടിച്ച വിപ്പയുത്തപച്ചയാ, വത്ഥുനാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേന ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **ഖന്ധേ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി ഖന്ധേ പടിച്ച വിപ്പയുത്തപച്ചയാ, ഖന്ധേഹി വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേഹി ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **ഖന്ധാ വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ. വത്ഥുനാ വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേന ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം ഖന്ധേ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി ഖന്ധേ പടിച്ച വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം ഖന്ധേഹി വിപ്പയുത്തപച്ചയതം സാധേന്തേഹി ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. സേസവിസ്സജ്ജനേസുപി **വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തിആദീസുപി വുത്തനയേനേവത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. വിപാകാബ്യാകതേ ചേത്ഥ വത്ഥുഗ്ഗഹണേന ചക്ഖാദീനി സങ്ഗഹിതബ്ബാനി. **ഏകം മഹാഭൂത**ന്തിആദി രൂപാബ്യാകതസ്സ പച്ചയഭാവം ദസ്സേതും വുത്തം. **ചിത്തസമുട്ഠാന**ന്തി അബ്യാകതചിത്തസമുട്ഠാനമ്പി കുസലാകുസലചിത്തസമുട്ഠാനമ്പി.

൪൦. അത്ഥിപച്ചയേ സബ്ബം സഹജാതപച്ചയഗതികം. തേനേവേത്ഥ ‘‘സഹജാതപച്ചയസദിസ’’ന്തി വുത്തം.

൪൧-൪൨. നത്ഥിവിഗതാ ആരമ്മണപച്ചയഗതികാ, അവിഗതം സഹജാതഗതികം. തേനേവേത്ഥ ‘‘ആരമ്മണപച്ചയസദിസം, സഹജാതപച്ചയസദിസ’’ന്തി വുത്തം . **ഇമേ തേവീസതി പച്ചയാ**തി സങ്ഖിപിത്വാ ദസ്സിതാനം വസേനേതം വുത്തം. **വിത്ഥാരേതബ്ബാ**തി യാ പുച്ഛാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി, താസം വസേന വിത്ഥാരേതബ്ബാ. അയം ഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകേ പച്ചയാനുലോമേ പടിച്ചവാരസ്സ കുസലത്തികവിസ്സജ്ജനേ അത്ഥവണ്ണനാ.

(ഖ.) സങ്ഖ്യാവാരോ

൭൩. ഇദാനി യേ എത്ഥ ഹേതുപച്ചയാദീസു ഏകേകസ്മിം പച്ചയേ വിസ്സജ്ജനവാരാ ലദ്ധാ, തേ ഗണനവസേന ദസ്സേതും **ഹേതുയാ നവാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ഹേതുയാ നവാതി ഹേതുപച്ചയേ നവ പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവാരാ ഹോന്തി. സേയ്യഥിദം - കുസലേന കുസലം, കുസലേന അബ്യാകതം, കുസലേന കുസലാബ്യാകതം; അകുസലേന അകുസലം, അകുസലേന അബ്യാകതം, അകുസലേന അകുസലാബ്യാകതം, അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, കുസലാബ്യാകതേന അബ്യാകതം, അകുസലാബ്യാകതേന അബ്യാകതന്തി.

ആരമ്മണേ തീണിതി കുസലേന കുസലം, അകുസലേന അകുസലം, അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. **അധിപതിയാ നവാ**തി ഹേതുയാ വുത്തസദിസാവ. ദ്വാദസസു ഹി പച്ചയേസു നവ നവാതി വുത്തം. സബ്ബേസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി ഹേതുപച്ചയസദിസാനേവ. വിഭങ്ഗേ പന അത്ഥി വിസേസോ. ദസസു പച്ചയേസു തീണി തീണീതി വുത്തം. സബ്ബേസുപി പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനാനി ആരമ്മണസദിസാനേവ. വിഭങ്ഗേ പന അത്ഥി വിസേസോ. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസ്മിഞ്ഹി അബ്യാകതപദസ്സ വിസ്സജ്ജനേ രൂപമ്പി ലബ്ഭതി, തഥാ പുരേജാതപച്ചയേ. ആസേവനപച്ചയേ വിപാകാനി ചേവ വീഥിചിത്താനി ച ന ലബ്ഭന്തി. **വിപാകേ ഏക**ന്തി അബ്യാകതമേവ. ഏവമേത്ഥ സങ്ഖേപതോ നവ തീണി ഏകന്തി, തിവിധോവ വാരപരിച്ഛേദോ. വിത്ഥാരതോ ദ്വാദസ നവകാ, ദസ തികാ, ഏകം ഏകകന്തി സബ്ബേസുപി തേവീസതിയാ പച്ചയേസു ഏകൂനചത്താലീസാധികം വാരസതം ഹോതി, ഏകൂനചത്താലീസാധികഞ്ച പുച്ഛാസതം. ഏകൂനചത്താലീസാധികം പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനസതന്തിപി തസ്സേവ നാമം.

൭൪. ഏവം ഹേതുപച്ചയാദികേ ഏകമൂലകേ ഗണനം ദസ്സേത്വാ ഇതോ പരേസു ദുമൂലകാദീസു വിത്ഥാരദേസനം സങ്ഖിപിത്വാ ഏകമൂലകേ ദസ്സിതായ ദേസനായ ലബ്ഭമാനഗണനഞ്ഞേവ ആദായ വാരപരിച്ഛേദം ദസ്സേതും ദുമൂലകേ താവ **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ തീണി**തിആദിമാഹ. തത്രിദം ലക്ഖണം - ബഹുഗണനോപി പച്ചയോ അബഹുഗണനേന സദ്ധിം യുത്തോ തേന സമാനഗണനോവ ഹോതി. തേന വുത്തം "ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ തീണീ"തി. ഹേതുആരമ്മണദുകേ ആരമ്മണേ വുത്താനി തീണേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. സമാനഗണനോ പന സമാനഗണനേന സദ്ധിം യുത്തോ അപരിഹീനഗണനോവ ഹോതി. തേന വുത്തം "ഹേതുപച്ചയാ അധിപതിയാ നവാ"തി. ഹേതാധിപതിദുകേ നവേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. **വിപാകേ ഏക**ന്തി ഹേതുവിപാകദുകേ വിപാകേ വുത്തം ഏകമേവ വിസ്സജ്ജനം ലബ്ഭതീതി ഏവം താവ ദുമൂലകേ വാരപരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ.

൭൫. തിമൂലകാദീസുപി ഇദമേവ ലക്ഖണം. തേനേവാഹ - **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിയാ തീണി**തി. ഹേതാരമ്മണാധിപതി തികേ ആരമ്മണേ വുത്താനി തീണേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തീതി അത്ഥോ. ഏവം സബ്ബത്ഥ നയോ നേതബ്ബോ.

൭൬-൭൯. ദ്വാദസമൂലകേ പന വിപാകപച്ചയോ ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ **ആസേവനപച്ചയാ കമ്മേ തീണി**തി വത്വാ വിപാകം അപരാമസിത്വാ **ആഹാരേ തീണി**തി വുത്തം. തേരസമൂലകാദീസുപി ഏസേവ നയോ. തേ പന സങ്ഖിപിത്വാ തേവീസതിമൂലകോവേത്ഥ ദസ്സിതോ. സോ ദുവിധോ ഹോതി - സാസേവനോ വാ സവിപാകോ വാ. തത്ഥ പഠമം സാസേവനോ ദസ്സിതോ, സോ തീണേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലഭതി. തേന വുത്തം "ആസേവനപച്ചയാ അവിഗതേ തീണീ"തി. സവിപാകോ പന ആസേവനം ന ലഭതി, തസ്മാ തം പഹായ വിപാകവസേന ഗണനായ ദസ്സനത്ഥം അനന്തരായേവ "ഹേതുപച്ചയാ...പേ॰... വിപാകപച്ചയാ ആഹാരേ ഏക"ന്തി ഏകം നയം ദസ്സേത്വാ പച്ഛാ തേവീസതിമൂലകോവ ദസ്സിതോ. ഏതേസു പന ദ്വീസു തേവീസതിമൂലകേസു കിഞ്ചാപി ഏകസ്മിം വിപാകപച്ചയോ നത്ഥി, ഏകസ്മിം ആസേവനപച്ചയോ, പച്ഛാജാതപച്ചയോ പന ഉഭയത്ഥാപി. രുള്ഹീസദ്ദേന പനേതേ തേവീസതിമൂലകാത്വേവ വേദിതബ്ബാ. തേസു സാസേവനേ ആസേവനസ്സ വസേന സബ്ബത്ഥ തീണേവ വിസ്സജ്ജനാനി, സവിപാകേ വിപാകപച്ചയസ്സ വസേന ഏകമേവാതി അയം ഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകാദീസു ഗണനാ.

യം പനേതം ഹേതുമൂലകാനന്തരം "ആരമ്മണേ ഠിതേന സബ്ബത്ഥ തീണേവ പഞ്ഹാ"തി വുത്തം, തം ആരമ്മണപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകേപി ദുമൂലകാദീസുപി സബ്ബത്ഥ ആരമ്മണപദേ ചേവ ആരമ്മണേന സദ്ധിം സേസപച്ചയയോജനാസു ച യത്ഥ നവഹി ഭവിതബ്ബം, തത്ഥ തയോവ പഞ്ഹാ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. വിപാകപദേ പന വിപാകപദേന സദ്ധിം സേസപച്ചയയോജനാസു ച ഏകോവ പഞ്ഹോ ഹോതീതി. ഇതി യം ഹേട്ഠാ അവോചുമ്ഹ "ബഹുഗണനോപി പച്ചയോ അബഹുഗണനേന സദ്ധിം യുത്തോ തേന സമാനഗണനോ ഹോതീ"തി, തം സുവുത്തമേവ.

൮൦-൮൫. ഇദാനി യേ ആരമ്മണാദീനം പച്ചയാനം വസേന ഏകമൂലകാദയോ ദസ്സേതബ്ബാ, തേസു ഏകമൂലകോ താവ ഹേതുഏകമൂലകേനേവ സദിസോതി ഏകസ്മിമ്പി പച്ചയേ ന ദസ്സിതോ. ആരമ്മണപച്ചയവസേന പന ദുമൂലകേ ഗണനം ദസ്സേതും **ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണി, അധിപതിയാ തീണി...പേ॰... അവിഗതേ തീണി**തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച "ആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിയാ തീണി...പേ॰... അവിഗതേ തീണീ"തി വത്തബ്ബേ യേ ഹേതുപച്ചയാദയോ പച്ചയാ ബഹുഗണനാ, തേസം

ഊനതരഗണനേഹി ച സമാനഗണനേഹി ച സദ്ധിം സംസന്ദനേ യാ ഗണനാ ലബ്ഭതി, തം ദസ്സേതും ആരമ്മണപച്ചയസ്സ പുരിമഭാഗേ ഠിതമ്പി ഹേതുപച്ചയം പച്ഛിമഭാഗേവ ഠപേത്വാ ''ആരമ്മണപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീ''തി വുത്തം. തേനേതം ആവി കരോതി - ആരമ്മണപച്ചയോ യേന യേന ബഹുതരഗണനേന വാ സമാനഗണനേന വാ പച്ചയേന സദ്ധിം ദുകതികാദിഭേദം ഗച്ഛതി, സബ്ബത്ഥ തീണേവ പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനാനി വേദിതബ്ബാനി. വിപാകപച്ചയേന പന സദ്ധിം സംസന്ദനേ ഏകമേവ ലബ്ഭതി, തം വിപാകപച്ചയാദികായ ഗണനായ ആവി ഭവിസ്സതീതി ഇധ ന ദസ്സിതം. യാ ചേസാ ദുമൂലകേ ഗണനാ ദസ്സിതാ, തിമൂലകാദീസുപി ഏസാവ ഗണനാതി ആരമ്മണപച്ചയവസേന തിമൂലകാദയോ ന വിത്ഥാരിതാ.

ഇദാനി അധിപതിപച്ചയാദിവസേന ദുമൂലകാദീസു ഗണനം ദസ്സേതും **അധിപതിപച്ചയാ ഹേതുയാ നവാ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥാപി വുത്തനയേനേവ പച്ചയസന്നിവേസോ വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച അധിപതിപച്ചയാ ഹേതുയാ നവ, ഏവം സേസേസുപി ഹേതുനാ സമാനഗണനാസു നവേവ. ഇതി യോ യോ പച്ചയോ ആദിമ്ഹി തിട്ഠതി, തേന തേന സദ്ധിം സമാനഗണനാനം സംസന്ദനേ ആദിമ്ഹി ഠിതസ്സ വസേന ഗണനാ ഹോതി. തേന പന സദ്ധിം ഊനതരഗണനാനം സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനാനംയേവ വസേന ഗണനാ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച ആരമ്മണപച്ചയവസേന ഏവം അധിപതിപച്ചയവസേനാപി തതോ പരേസം അനന്തരാദീനം വസേനാപി തിമൂലകാദയോ ന വിത്ഥാരിതാ. തസ്മാ ദുമൂലകേ ദസ്സിതഗണനാവസേനേവ സബ്ബത്ഥ സാധേതബ്ബാ. തേനേവ വുത്തം ''ഏകേകം പച്ചയം മൂലകം കാതുന സജ്ഝായമഗ്ഗേന ഗണേതബ്ബാ''തി.

പച്ചയാനുലോമവണ്ണനാ.

പടിച്ചവാരോ

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ

൮൬-൮൭. പച്ചയപച്ചനീയം പന യസ്മാ കുസലപദേ ന ലബ്ഭതി കുസലധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന വിനാ അനുപ്പത്തിതോ, തസ്മാ **അകുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നഹേതുപച്ചയാ**തി ഹേതുപച്ചയപടിക്ഖേപോ ഹേതുപച്ചയം വിനാ അഞ്ഞേന പച്ചയേന ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. **വിചികിച്ഛാസഹഗതോ ഉദ്ധച്ചസഹഗതോ മോഹോ**തി അയഞ്ഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ ച സയം ഹേതുപച്ചയോ ഹോതി, അഞ്ഞസ്സ പന സമ്പയുത്തഹേതുനോ അഭാവാ ന ഹേതുപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീതി ഠപേത്വാ ഹേതുപച്ചയം സേസേഹി അത്തനോ അനുരൂപപച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി. ഇമിനാ നയേന സബ്ബപച്ചയപടിക്ഖേപേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അഹേതുകം വിപാകാബ്യാകത**ന്തി ഇദം രൂപസമുട്ഠാപകവസേനേവ വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഏസേവ നയോ.

൮൮. നഅധിപതിപച്ചയേ കാമം അധിപതിപി അത്തനാ സദ്ധിം ദുതിയസ്സ അധിപതിനോ അഭാവാ നഅധിപതിപച്ചയം ലഭതി, യഥാ പന വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതോ മോഹോ അഹേതുകോ, ന തഥാ അധിപതയോ ഏവ നിരാധിപതി. ഛന്ദാദീസു പന അഞ്ഞതരം അധിപതിം അകത്വാ കുസലാദീനം ഉപ്പത്തികാലേ സബ്ബേപി കുസലാദയോ നിരാധിപതിനോ. തസ്മാ മോഹം വിയ വിസും അധിപതിമത്തമേവ അനുദ്ധരിത്വാ സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന ഏസാ ''ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ''തിആദികാ ദേസനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

൮൯. നാനന്തരനസമനന്തരേസു നാരമ്മണേ വിയ രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം. തേന വുത്തം ''നാരമ്മണപച്ചയസദിസ''ന്തി. സഹജാതപച്ചയോ പരിഹീനോ. യഥാ ചേസ, തഥാ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയാപി. കിം കാരണാ? ഏതേഹി വിനാ കസ്സചി അനുപ്പത്തിതോ. സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേപി ഹി പച്ചക്ഖായ ഏകോപി രൂപാരൂപധമ്മോ നുപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തേ പരിഹീനാ.

൯൦. നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവിഭങ്ഗേ **പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകാബ്യാകതേ ഖന്ധേ പടിച്ച കടത്താരൂപ**ന്തി ഹദയവത്ഥുവജ്ജം വേദിതബ്ബം.

൯൧. നഉപനിസ്സയപച്ചയവിഭങ്ഗേ രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം, തഞ്ഹി ഉപനിസ്സയം ന ലഭതി. അരൂപം പന കിഞ്ചാപി ആരമ്മണൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയേ ന ലഭേയ്യ, അനന്തരൂപനിസ്സയമുത്തകം പന നത്ഥി. തേന വുത്തം ''നാരമ്മണപച്ചയസദിസ''ന്തി.

൯൨. നപുരേജാതേ **ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപ**ന്തി പഞ്ചവോകാരവസേന വുത്തം.

൯൩. **നപച്ഛാജാതപച്ചയാ**തി ഏത്ഥ സഹജാതപുരേജാതപച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. തസ്മാ സഹജാതപച്ചയസദിസാ ഏത്ഥ പാളി, സാ നഅധിപതിപച്ചയേ വിത്ഥാരിതാതി ഇധ സങ്ഖിത്താ. നാസേവനപച്ചയേ കുസലാകുസലാ പഠമജവനവസേന വേദിതബ്ബാ, തഥാ കിരിയാബ്യാകതം. പാളി പന

ഇധാപി നഅധിപതിപച്ചയേ വിത്ഥാരിതവസേന വേദിതബ്ബോ. തേനേവാഹ - "നപച്ഛാജാതപച്ചയമ്പി നാസേവനപച്ചയമ്പി നാധിപതിപച്ചയസദിസ"ന്തി.

൯൪-൯൭. നകമ്മപച്ചയേ വിപാകചേതനാ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയം ലഭതീതി ന ഗഹിതാ. നാഹാരപച്ചയേ ഏകച്ചം രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം, തഥാ നഇന്ദ്രിയപച്ചയേ.

൯൮. നഝാനപച്ചയേ പഞ്ചവിഞ്ഞാണധമ്മാ ചേവ ഏകച്ചഞ്ച രൂപം പച്ചയുപ്പന്നം. പഞ്ചവിഞ്ഞാണസ്മിഞ്ഹി വേദനാ ച ചിത്തേകഗ്ഗതാ ച ദുബ്ബലത്താ ഉപനിജ്ഝാനലക്ഖണം ന പാപുണന്തീതി ഝാനപച്ചയേ ന ഗഹിതാ.

൯൯-൧൦൨. നമഗ്ഗപച്ചയേ അഹേതുകവിപാകകിരിയഞ്ചേവ ഏകച്ചഞ്ച രൂപം പച്ചയുപ്പന്നം. നസമ്പയുത്തനോനത്ഥിനോവിഗതേസു രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം. തേന വുത്തം "നാരമ്മണപച്ചയസദിസ"ന്തി.

൧൦൩. നഹേതുയാ ദ്വേതി ഏകമൂലകഗണനായ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി.

൧൦൪. ദുമൂലകേ **നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണേ ഏക**ന്തി ഏത്ഥ കിഞ്ചാപി ബഹുഗണനേന സദ്ധിം ഊനതരഗണനസ്സ സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനവസേന നഹേതുയാ വിയ ദ്വീഹി ഭവിതബ്ബം. നാരമ്മണവസേന പന അരൂപധമ്മാനം പരിഹീനത്താ അബ്യാകതം പടിച്ച രൂപാബ്യാകതസ്സ ഉപ്പത്തിം സന്ധായ "ഏക"ന്തി വുത്തം . സബ്ബേസു ഏകകേസുപി ഏസേവ നയോ. ദ്വേതി വുത്തട്ഠാനേ പന നഹേതുയാ ലദ്ധവസേന വാരദ്വയം വേദിതബ്ബം.

൧൦൫-൧൦൬. തിമൂലകാദീസു പന സബ്ബേസു നാരമ്മണപച്ചയസ്സ അപരിഹീനത്താ ഏകമേവ വിസ്സജ്ജനന്തി അയം പച്ചനീയേ നഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ ഏകമൂലകാദീസു ഗണനാ.

൧൦൭-൧൩൧. നാരമ്മണപച്ചയാദയോ പന ഏകമൂലകേ താവ പുരിമേന സദിസത്താ ഇധാപി ന ദസ്സിതായേവ. നാരമ്മണപച്ചയവസേന ദുമൂലകേ **നാരമ്മണപച്ചയാ, നഹേതുയാ ഏക**ന്തി നഹേതുദുമൂലകേ വുത്തമേവ. **നാധിപതിയാ പഞ്ചാ**തി നാരമ്മണപച്ചയേ ലദ്ധവസേന വേദിതബ്ബാതി ഏവം സബ്ബസംസന്ദനേസു ഊനതരഗണനസ്സേവ പച്ചയസ്സ വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. യത്ഥ യത്ഥ ച നാരമ്മണപച്ചയോ പവിസതി, തത്ഥ തത്ഥ രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം. നാനന്തരനസമനന്തരനഅഞ്ഞമഞ്ഞനഉപനിസ്സയനാഹാരനഇന്ദ്രിയനസമ്പയുത്തനോനത്ഥിനോവിഗതപച്ചയാനം പവിട്ഠട്ഠാനേപി ഏസേവ നയോ. നാഹാരനഇന്ദ്രിയനഝാനനമഗ്ഗപച്ചയാ സബ്ബത്ഥ സദിസവിസ്സജ്ജനാ. നസഹജാതാദിചതുക്കം ഇധാപി പരിഹീനമേവാതി ഇദമേത്ഥ ലക്ഖണം. ഇമിനാ പന ലക്ഖണേന സബ്ബേസു ദുമൂലകാദീസു "അയം പച്ചയോ മൂലം, അയമേത്ഥ ദുമൂലകോ, അയം തിമൂലകോ, അയം സബ്ബമൂലകോ"തി സല്ലക്ഖേത്വാ ഊനതരഗണനസ്സ പച്ചയസ്സ വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാതി.

പച്ചയപച്ചനീയവണ്ണനാ.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൧൩൨-൧൩൯. ഇദാനി അനുലോമപച്ചനീയേ ഗണനം ദസ്സേതും **ഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണേ പഞ്ചാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ഹേതാധിപതിമഗ്ഗപച്ചയേസു അനുലോമതോ ഠിതേസു സഹജാതാദയോ ചത്താരോ സബ്ബട്ഠാനികപച്ചയാ, ആഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയാ ചത്താരോതി ഇമേ അട്ഠ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭന്തി. ഹേതുപച്ചയാദിവസേന ഹി ഉപ്പജ്ജമാനോ ധമ്മോ ഇമേ അട്ഠ പച്ചയേ അലഭന്തോ നാമ നത്ഥി. ആരമ്മണഅനന്തരസമനന്തരഉപനിസ്സയസമ്പയുത്തനത്ഥിവിഗതപച്ചയേസു പന അനുലോമതോ ഠിതേസു അരൂപട്ഠാനികാ പച്ചനീകതോ ന ലബ്ഭന്തി. ന ഹി ആരമ്മണപച്ചയാദീഹി ഉപ്പജ്ജമാനാ അനന്തരസമനന്തരപച്ചയാദയോ ന ലഭന്തി. സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയകമ്മാഹാരിന്ദ്രിയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേസു പന അനുലോമതോ ഠിതേസു ചത്താരോ സബ്ബട്ഠാനികായേവ, പച്ചനീകതോ ന ലബ്ഭന്തി. ഏതേസഞ്ഹി പച്ചയാനം വസേന ഉപ്പജ്ജമാനോ സബ്ബട്ഠാനികേ അലഭന്തോ നാമ നത്ഥി. പച്ഛാജാതപച്ചയസ്സ അനുലോമതോ ഠാനം നാമ നത്ഥി. ഏവം സേസേസു അനുലോമതോ ഠിതേസു യേ ച ലബ്ഭന്തി, യേ ച ന ലബ്ഭന്തി, തേ സല്ലക്ഖേത്വാ സബ്ബേസുപി ദുമൂലകാദീസു നയേസു തേസം തേസം പച്ചയാനം സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനാനംയേവ വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാതി.

പച്ചയാനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

൧൪൦. ഇദാനി പച്ചനീയാനുലോമേ ഗണനം ദസ്സേതും **നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ ദ്വേ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ ഹേതുമ്ഹി പച്ചനീകതോ ഠിതേ ഠപേത്വാ അധിപതിം അവസേസാ അനുലോമതോ

ലബ്ഭന്തി. പച്ഛാജാതോ പന അനുലോമതോ സബ്ബഥേവ ന ലബ്ഭതി, യേ നവ പച്ചയാ “അരൂപാനഞ്ചേവാ”തി വുത്താ, തേസു പുരേജാതഞ്ച ആസേവനഞ്ച ഠപേത്വാ അവസേസേസു സത്തസു പച്ചനീകതോ ഠിതേസു സേസാ അരൂപട്ഠാനികാ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി. യോ ഹി ആരമ്മണാദീഹി നുപ്പജ്ജതി, ന സോ അനന്തരാദയോ ലഭതി. പടിസന്ധിവിപാകോ പന പുരേജാതതോ, സബ്ബവിപാകോ ച സദ്ധിം കിരിയമനോധാതുയാ ആസേവനതോ അനുപ്പജ്ജമാനോപി അനന്തരാദയോ ലഭതി, തസ്മാ “പുരേജാതഞ്ച ആസേവനഞ്ച ഠപേത്വാ”തി വുത്തം.

പുരേജാതപച്ഛാജാതആസേവനവിപാകവിപ്പയുത്തേസു പച്ചനീകതോ ഠിതേസു ഏകം ഠപേത്വാ അവസേസാ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തി. കമ്മപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ ഠപേത്വാ വിപാകപച്ചയം അവസേസാ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തി. ആഹാരിന്ദ്രിയേസു പച്ചനീകതോ ഠിതേസു ഠപേത്വാ സബ്ബട്ഠാനികേ ചേവ അഞ്ഞമഞ്ഞകമ്മാഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയേ ച അവസേസാ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി, ഇതരേ യുജ്ജമാനകവസേന ലബ്ഭന്തി. ഝാനപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ. ഹേതാധിപതിആസേവനമഗ്ഗപച്ചയാ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി. മഗ്ഗപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ ഹേതാധിപതിപച്ചയാ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി. വിപ്പയുത്തപച്ചയേ പച്ചനീകതോ ഠിതേ പുരേജാതപച്ചയം ഠപേത്വാ അവസേസാ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തി. ഏവം തേസു തേസു പച്ചയേസു പച്ചനീകതോ ഠിതേസു യേ യേ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭന്തി, തേ തേ ഞത്വാ തേസം തേസം പച്ചയാനം സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനാനം വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൬൯-൬൮. ദുമൂലകാദീസു ച നയേസു യം യം പച്ചയം ആദിം കത്വാ യേ യേ ദുകാദയോ ദസ്സിതാ, തേ തേ ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനപച്ചയവസേന യഥാ യഥാ ദസ്സിതാ, തഥാ തഥാ സാധുകം സല്ലക്ഖേതബ്ബാ. തത്ഥ യം നഹേതുവസേന ദുമൂലകാദയോ നയേ ദസ്സേന്തേന **നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാ…പേ॰… നാസേവനപച്ചയാ**തി വത്വാ “യാവ ആസേവനാ സബ്ബം സദിസ”ന്തി വുത്തം. തസ്സ, “നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ സഹജാതേ ഏക”ന്തിആദീഹി സദിസതാ വേദിതബ്ബാ. യം പന “നകമ്മേ ഗണിതേ പഞ്ച ഗണ്ഹാതീ”തി സീഹളഭാസായ ലിഖിതം, തസ്സത്ഥോ - നഹേതുപച്ചയം ആദിം കത്വാ നകമ്മപച്ചയാതി ഏവം നകമ്മപച്ചയേന ഘടിതേ സഹജാതേ ഏകന്തി ഏവം ദസ്സിതാ പഞ്ചേവ പച്ചയാ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തി, ന അഞ്ഞേതി. ഏവം അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു ബ്യഞ്ജനം അനാദിയിത്വാ അധിപ്പേതത്ഥോയേവ ഗഹേതബ്ബോ. ഏവരൂപഞ്ഹി ബ്യഞ്ജനം അത്തനോ സഞ്ഞാനിബന്ധനത്ഥം പോരാണേഹി സകസകഭാസായ ലിഖിതം.

അപിച ഇമസ്മിം പച്ചനീയാനുലോമേ പച്ചയുപ്പന്നധമ്മേസുപി അത്ഥി ധമ്മോ കമ്മപച്ചയം ലഭതി, ന ഇന്ദ്രിയപച്ചയം. സോ അസഞ്ഞേസു ചേവ പഞ്ചവോകാരേ പവത്തേ ച രൂപജീവിതിന്ദ്രിയവസേന വേദിതബ്ബോ. അത്ഥി ധമ്മോ മഗ്ഗപച്ചയം ലഭതി, നഹേതുപച്ചയം. സോ വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹജാതമോഹവസേന വേദിതബ്ബോ. അത്ഥി ധമ്മോ ഝാനപച്ചയം ലഭതി, നമഗ്ഗപച്ചയം. സോ മനോധാതുഅഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേന വേദിതബ്ബോ. യത്ഥ കടത്താരൂപാനി നാനാക്ഖണികകമ്മവസേനേവ കമ്മപച്ചയം ലഭന്തി, തത്ഥ രൂപധമ്മാ ഹേതാധിപതിവിപാകിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗപച്ചയേ ന ലഭന്തി, സബ്ബട്ഠാനികാ പച്ചനീയാ ന ഹോന്തി. അഹേതുകേ അധിപതിപച്ചയോ നത്ഥീതി ഇമേസമ്പി പകിണ്ണകാനം വസേനേത്ഥ ഗണനവാരോ അസമ്മോഹതോ വേദിതബ്ബോ.

തത്രായം നയോ - **നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ ദ്വേ**തി ഏത്ഥ താവ അഹേതുകമോഹോ ചേവ അഹേതുകവിപാകകിരിയാ ച പച്ചയുപ്പന്നം, തസ്മാ അകുസലേനാകുസലം, അബ്യാകതേന അബ്യാകതം സന്ധായേത്ഥ ദ്വേതി വുത്തം. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ആസേവനേ പന വിപാകം ന ലബ്ഭതി, തഥാ കിരിയമനോധാതു. തസ്മാ കിരിയാഹേതുമനോവിഞ്ഞാണധാതുവസേനേത്ഥ അബ്യാകതേന അബ്യാകതം വേദിതബ്ബം. **വിപാകേ ഏക**ന്തി അബ്യാകതേന അബ്യാകതമേവ. **മഗ്ഗേ ഏക**ന്തി അകുസലേന അകുസലമേവ.

൬൯൫-൬൯൭. **നാരമ്മണമൂലകേ ഹേതുയാ പഞ്ചാ**തി രൂപമേവ സന്ധായ വുത്തം. തഞ്ഹി കുസലം അകുസലം അബ്യാകതം കുസലാബ്യാകതം അകുസലാബ്യാകതഞ്ചാതി പഞ്ച കോട്ഠാസേ പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി. സബ്ബപഞ്ചകേസു ഏസേവ നയോ. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ ഏക**ന്തി ഭൂതരൂപാനി ചേവ വത്ഥുഞ്ച സന്ധായ വുത്തം. താനി ഹി നാരമ്മണപച്ചയാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജന്തി. തിമൂലകേപി ഏസേവ നയോ.

൬൯൮-൭൦൧. നാധിപതിമൂലകേ **ഹേതുയാ നവാ**തി അനുലോമേ ഹേതുമ്ഹി വുത്താനേവ. **തീണീ**തിആദീനിപി ഹേട്ഠാ അനുലോമേ വുത്തസദിസാനേവ. തിമൂലകേ **ദ്വേ**തി ഹേട്ഠാ നഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ വുത്തസദിസാനേവ.

൭൦൩-൭൧൧. നപുരേജാതമൂലകേ **ഹേതുയാ സത്താ**തി ഹേട്ഠാ “ആരുപ്പേ കുസലം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ചാ”തിആദിനാ നയേന പുരേജാതേ ദസ്സിതാനേവ. സബ്ബസത്തകേസു ഏസേവ നയോ. നകമ്മമൂലകേ **ഹേതുയാ തീണീ**തിആദീസു ചേതനാവ പച്ചയുപ്പന്നാ. തസ്മാ കുസലം അകുസലം അബ്യാകതഞ്ച

പടിച്ച ഉപ്പത്തിം സന്ധായ തീണീതി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന "ഏകം ദ്വേ തീണി പഞ്ച സത്ത നവാ"തി ആഗതട്ഠാനേസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. "ചത്താരി ഛ അട്ഠാ"തി ഇമാ പന തിസ്സോ ഗണനാ നത്ഥേവാതി.

പച്ചയപച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ.

നിട്ഠിതാ ച പടിച്ചവാരസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ.

൨. സഹജാതവാരവണ്ണനാ

൨൩൪-൨൪൨. സഹജാതവാരേ **കുസലം ധമ്മം സഹജാതോ**തി കുസലം ധമ്മം പടിച്ച തേന സഹജാതോ ഹുത്വാതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ പടിച്ചവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അവസാനേ പനസ്സ "പടിച്ചത്തം നാമ സഹജാതത്തം, സഹജാതത്തം നാമ പടിച്ചത്ത"ന്തി ഇദം ഉഭിന്നമ്പി ഏതേസം വാരാനം അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അത്ഥതോ ഹി ഏതേ ദ്വേപി നിന്നാനാകരണാ. ഏവം സന്തേപി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അത്ഥനിയമനത്ഥം വുത്താ. "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ചാ"തിആദീസു ഹി അസഹജാതമ്പി പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതീതി വുച്ചതി. സഹജാതമ്പി ച ഉപാദാരൂപം ഭൂതരൂപസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി. ഇതി പടിച്ചവാരേന സഹജാതപച്ചയഭാവം, സഹജാതവാരേന ച പടിച്ചാതി വുത്തസ്സ സഹജാതഭാവം നിയമേതും ഉഭോപേതേ വുത്താ. അപിച തഥാ ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയവസേന ദേസനാവിലാസേന നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാപ്പഭേദജാനനവസേന ചാപി ഏതേ ഉഭോപി വുത്താതി.

സഹജാതവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൩. പച്ചയവാരവണ്ണനാ

൨൪൩. പച്ചയവാരേ **കുസലം ധമ്മം പച്ചയാ**തി കുസലധമ്മേ പതിട്ഠിതോ ഹുത്വാ കുസലം ധമ്മം നിസ്സയട്ഠേന പച്ചയം കത്വാതി അത്ഥോ. **കുസലം ഏകം ഖന്ധം പച്ചയാ**തി കുസലം ഏകം ഖന്ധം നിസ്സയപച്ചയം കത്വാ തയോ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി ഹേതുപച്ചയാതി വുത്തം ഹോതി. ഇമിനാവുപായേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **വത്ഥും പച്ചയാ വിപാകാബ്യാകതാ കിരിയാബ്യാകതാ ഖന്ധാ**തി ഇദം പഞ്ചവോകാരേ പവത്തിവസേന വുത്തം. പഞ്ചവോകാരേ പവത്തിയഞ്ഹി ഖന്ധാനം പുരേജാതം വത്ഥു നിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. പടിച്ചട്ഠസ്സ പന സഹജാതട്ഠത്താ പടിച്ചവാരേ ഏസ നയോ ന ലബ്ഭതീതി പടിസന്ധിയം സഹജാതമേവ വത്ഥും സന്ധായ "വത്ഥും പടിച്ച ഖന്ധാ"തി വുത്തം. **കുസലം ഏകം ഖന്ധഞ്ച വത്ഥുഞ്ച പച്ചയാ തയോ ഖന്ധാ**തിആദീസുപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

അബ്യാകതം ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ച അബ്യാകതോ ചാതി കുസലാബ്യാകതാനം ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകതോ ഉപ്പത്തിം സന്ധായ വുത്തം. കുസലുപ്പത്തിക്ഖണസ്മിഞ്ഹി വത്ഥും നിസ്സായ കുസലാ ഖന്ധാ, ചിത്തസമുട്ഠാനേ ച മഹാഭൂതേ നിസ്സായ ചിത്തസമുട്ഠാനം ഉപാദാരൂപം ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകതോ ഉപ്പജ്ജതി. ഇതി പച്ചയഭൂതസ്സ അബ്യാകതസ്സ നാനത്തേപി പച്ചയുപ്പന്നാനം ഹേതുപച്ചയവസേന ഏകതോ ഉപ്പത്തിം സന്ധായേതം വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. അഞ്ഞേസുപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ. ഏവം ഇമസ്മിം ഹേതുപച്ചയേ സഹജാതഞ്ച പുരേജാതഞ്ച നിസ്സയട്ഠേന പച്ചയം കത്വാ സത്തരസ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ. തത്ഥ ഖന്ധാ ചേവ ഭൂതാ ച സഹജാതവസേന, വത്ഥു സഹജാതപുരേജാതവസേന ഗഹിതം. പടിച്ചവാരേ പന സഹജാതവസേന പച്ചയോ ലബ്ഭതി, തസ്മാ തത്ഥ നവേവ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ. യേ പനേതേ ഏത്ഥ സത്തരസ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ, തേസു ഏകാദികേ ഏകാവസാനേ വിസ്സജ്ജനേ കുസലാദീസു ഏകപച്ചയതോ ഏകോ പച്ചയുപ്പന്നോ. ഏകാദികേ ദുകാവസാനേ ഏകപച്ചയതോ നാനാപച്ചയുപ്പന്നോ. ദുകാദികേ ഏകാവസാനേ നാനാപച്ചയതോ ഏകോ പച്ചയുപ്പന്നോ. ദുകാദികേ ദുകാവസാനേ നാനാപച്ചയതോ നാനാപച്ചയുപ്പന്നോ.

൨൪൪-൨൪൭. ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി ഇമിനാവുപായേന പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനപ്പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. യം പനേതം ആരമ്മണപച്ചയേ **വത്ഥും പച്ചയാ ഖന്ധാ**തി വുത്തം, തം പടിസന്ധിക്ഖണേ വിപാകക്ഖന്ധേയേവ സന്ധായ വുത്തം. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനി അബ്യാകതം നിസ്സായ ആരമ്മണപച്ചയേന ഉപ്പജ്ജന്താനം പഭേദദസ്സനത്ഥം വുത്താനി. പുന **വത്ഥും പച്ചയാ**തി പവത്തേ വിപാകകിരിയാബ്യാകതാനം ഉപ്പത്തിദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സേസം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഏവം ഇമസ്മിം ആരമ്മണപച്ചയേ സഹജാതഞ്ച പുരേജാതഞ്ച പച്ചയം കത്വാ സത്ത പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ. തത്ഥ ഖന്ധാ സഹജാതവസേന, വത്ഥു സഹജാതപുരേജാതവസേന, ചക്ഖായതനാദീനി പുരേജാതവസേനേവ ഗഹിതാനി. പടിച്ചവാരേ പന സഹജാതവസേനേവ പച്ചയോ ലബ്ഭതി. തസ്മാ തത്ഥ തയോവ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ.

൨൫൩-൨൫൪. അധിപതിപച്ചയേ വിപാകാബ്യാകതം ലോകുത്തരമേവ വേദിതബ്ബം. അനന്തരസമനന്തരാ രൂപാഭാവേന ആരമ്മണസദിസാ. പരതോ ആസേവനനത്ഥിവിഗതേസുപി ഏസേവ നയോ.

൨൫൫. സഹജാതപച്ചയേ **കടത്താരൂപം ഉപാദാരൂപ**ന്തി ഉപാദാരൂപസങ്ഖാതം കടത്താരൂപം. ഇദം അസഞ്ഞസത്താനഞ്ഞേവ രൂപം സന്ധായ വുത്തം. ചക്ഖായതനാദീനി പഞ്ചവോകാരവസേന വുത്താനി.

൨൫൬-൨൫൭. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേ ച **യഥാ ആരമ്മണപച്ചയാ ഏവ**ന്തി വിസ്സജ്ജനസമതം സന്ധായ വുത്തം. പച്ചയുപ്പന്നേസു പന നാനത്തം അത്ഥി.

൨൫൮. ഉപനിസ്സയപച്ചയേ **ആരമ്മണപച്ചയസദിസ**ന്തി രൂപാഭാവതോപി വിസ്സജ്ജനസമതായപി വുത്തം.

൨൫൯-൨൬൦. **വത്ഥും പുരേജാതപച്ചയാ**തിആദീനം പടിച്ചവാരേ വുത്തനയേനേവത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ.

൨൬൧-൨൬൬. കമ്മപച്ചയേ **തീണീ**തി കുസലം പച്ചയാ കുസലോ അബ്യാകതോ കുസലാബ്യാകതോ ചാതി ഏവം തീണി വേദിതബ്ബാനി. അകുസലേപി ഏസേവ നയോ.

൨൬൭-൨൬൮. വിപ്പയുത്തപച്ചയേ **ഖന്ധേ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി ഖന്ധേ നിസ്സായ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. **ഖന്ധാ വത്ഥും വിപ്പയുത്തപച്ചയാ**തി ഖന്ധാ വത്ഥും നിസ്സായ വിപ്പയുത്തപച്ചയാ ഉപ്പജ്ജന്തീതി അത്ഥോ. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൨൬൯-൨൭൬. ഇദാനി യഥാലദ്ധാനി വിസ്സജ്ജനാനി ഗണനവസേന ദസ്സേതും **ഹേതുയാ സത്തരസാ**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഹേതുയാ സത്തരസാ**തി കുസലേന കുസലം, കുസലേന അബ്യാകതം, കുസലേന കുസലാബ്യാകതന്തി ഏവം കുസലവസേന ഏകാദികാനി ഏകാവസാനാനി ദ്വേ, ദുകാവസാനം ഏകന്തി തീണി വുത്താനി ഹോന്തി, തഥാ അകുസലവസേന. അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, തേനേവ കുസലം, അകുസലം, കുസലാബ്യാകതം അകുസലാബ്യാകതഞ്ച; കുസലാബ്യാകതേഹി കുസലം, അബ്യാകതം, കുസലാബ്യാകതം; അകുസലാബ്യാകതേഹി അകുസലം, അബ്യാകതം, അകുസലാബ്യാകതന്തി ഏവം സത്തരസ വേദിതബ്ബാനി.

ആരമ്മണേ സത്താതി കുസലേന കുസലം; അകുസലേന അകുസലം, അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, കുസലം, അകുസലം; കുസലാബ്യാകതേന കുസലം; അകുസലാബ്യാകതേന അകുസലന്തി ഏവം സത്ത.

വിപാകേ ഏകന്തി അബ്യാകതേന അബ്യാകതമേവ. ഏവമേത്ഥ സത്തരസ, സത്ത, ഏകന്തി തയോ വാരപരിച്ഛേദാ ഹോന്തി. തേസു ദ്വാദസ സത്തരസകാ, ദസ സത്തകാ, ഏകം ഏകകന്തി തേ സബ്ബേ സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ പരതോ ദുകതികാദിവസേന പച്ചയസംസന്ദനേ ഊനതരഗണനസ്സ വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. സക്കാ ഹി ഇമായ ഗണനായ ദുകമൂലാദീസു വാരപരിച്ഛേദേ ജാനിതുന്തി പുന "കുസലം ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ധമ്മോ"തി അനാമസിത്വാ ഗണനവസേനേവ വാരപരിച്ഛേദം ദസ്സേതും **ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണേ സത്താ**തിആദി ആരദ്ധം.

തത്ഥ കുസലം ധമ്മം പച്ചയാ കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ ആരമ്മണപച്ചയാ. കുസലം ഏകം ഖന്ധം പച്ചയാ തയോ ഖന്ധാതി ഇമിനാ നയേന ആരമ്മണേ ലദ്ധവിസ്സജ്ജനാനി വിത്ഥാരേതബ്ബാനി. അയം താവ അനുലോമേ നയോ.

൨൭൭-൨൮൫. പച്ചനീയേ പന കുസലം ന ലബ്ഭതീതി **അകുസലം ധമ്മം പച്ചയാ**തി അകുസലമേവ ആദിം കത്വാ വിസ്സജ്ജനം ആരദ്ധം. തം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. യഞ്ഹേത്ഥ വത്തബ്ബം സിയാ, തം പടിച്ചവാരസ്സ പച്ചനീയേ വുത്തമേവ.

൨൮൬-൨൮൭. യം പനേതം പച്ചനീയേ ലദ്ധവിസ്സജ്ജനപരിച്ഛേദം ഗണനതോ ദസ്സേതും **നഹേതുയാ ചത്താരീ**തിആദി വുത്തം, തത്ഥ ചത്താരി, സത്തരസ, സത്ത, പഞ്ച, തീണി, ഏകന്തി ഛ പരിച്ഛേദാ. തേസം വസേന ദുകതികാദീസു പച്ചയസംസന്ദനേ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. യോ ഹി പച്ചയോ സത്തരസ വിസ്സജ്ജനാനി ലഭതി, തേന സദ്ധിം സദിസസംസന്ദനേ സത്തരസ, ഊനതരസംസന്ദനേ സേസാ ഛപി പരിച്ഛേദാ ലബ്ഭന്തി. ഏവം സേസേസുപി അധികപരിച്ഛേദം ഠപേത്വാ സമസമാ ഊനതരാ ച ലബ്ഭന്തീതി.

ഏത്ഥ ച അധികതരാ ന ലബ്ഭന്തീതി അയമേത്ഥ നിയമോ. സമസമാ പന ഊനതരാ ച അത്ഥാ വിരോധേ സതി ലബ്ഭന്തി. തേനേത്ഥ "നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണേ ഏക"ന്തിആദി വുത്തം. ഏത്ഥ ഹി നഹേതുയാ ചതുന്നം, നാരമ്മണേ പഞ്ചന്നം ആഗതത്താ നഹേതുവസേന ചത്താരീതി വത്തബ്ബം സിയാ, നാരമ്മണേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ പന ആരമ്മണധമ്മോ വിരുജ്ഝതീതി അകുസലം ധമ്മം പച്ചയാ

അകുസലോ ധമ്മോ, അബ്യാകതം ധമ്മം പച്ചയാ അകുസലോ, അകുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച ധമ്മം പച്ചയാ അകുസലോതി തീണി വിസ്സജ്ജനാനി പരിഹീനാനി. അബ്യാകതം ധമ്മം പച്ചയാ അബ്യാകതോതി രൂപവസേന ഏകമേവ വുത്തം. ഏവം സബ്ബത്ഥ വിരുദ്ധാവിരുദ്ധം ഞത്വാ ലബ്ഭമാനപരിച്ഛേദോ വേദിതബ്ബോ. അപിചേത്ഥ ഇദം നയമത്തദസ്സനം. **നാധിപതിയാ ചത്താരീ**തി നഹേതുയാ ലദ്ധാനേവ. സേസചതുക്കേസുപി ഏസേവ നയോ.

നാനന്തരേ ഏകന്തി അഹേതുകചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ ചേവ സേസരൂപസ്സ ച വസേന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. ഏവം സബ്ബേസു ഏകകേസു യുജ്ജമാനകരൂപം ജാനിതബ്ബം. **നപുരേജാതേ ദ്വേ**തി ഇധാപി നഹേതുവസേന ചത്താരീതി വത്തബ്ബം സിയാ, നപുരേജാതേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ പന അബ്യാകതം ധമ്മം പച്ചയാ അകുസലോ, അകുസലഞ്ച അബ്യാകതഞ്ച ധമ്മം പച്ചയാ അകുസലോതി വത്ഥുപുരേജാതവസേന ദ്വേ വിസ്സജ്ജനാനി പരിഹീനാനി. ആരുപ്പേ പന അഹേതുകമോഹസ്സ അഹേതുകകിരിയസ്സ ച വസേന ദ്വേ വുത്താനി. **നവിപ്പയുത്തേ ദ്വേ**തി ആരുപ്പേ അഹേതുകാകുസലകിരിയവസേന ദ്വേ. നോനത്ഥി നോവിഗതേസു ഏകന്തി സബ്ബസ്സ രൂപസ്സ വസേന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം ദട്ഠബ്ബം. തികാദീസു അപുബ്ബം നത്ഥി.

൨൮൮. നാരമ്മണമൂലകേ പന **നഅധിപതിയാ പഞ്ചാ**തി നാരമ്മണേ ലദ്ധാനേവ. **നകമ്മേ ഏക**ന്തി ഏത്ഥ ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച കടത്താരൂപഞ്ച അഗ്ഗഹേത്വാ സേസരൂപവസേന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം വേദിതബ്ബം.

൨൮൯-൨൯൩. നാധിപതിമൂലകേ **നപുരേജാതേ സത്താ**തി നപുരേജാതേ ലദ്ധാനേവ. **നപച്ഛാജാതേ സത്തരസാ**തി ഇമാനിപി തത്ഥ ലദ്ധാനി സത്തരസേവ. നാനന്തരനസമനന്തരനഅഞ്ഞമഞ്ഞനഉപനിസ്സയനസമ്പയുത്തനോനത്ഥിനോവിഗതമൂലകാനി നാരമ്മണമൂലകസദിസാനേവ. ഇമിനാവ നയമത്തദസ്സനേന സബ്ബത്ഥ ആഗതാനാഗതം ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനഞ്ച വേദിതബ്ബന്തി.

പച്ചനീയവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൨൯൭-൩൨൮. ഇമിനായേവ പന ലക്ഖണേന അനുലോമം പുരതോ കത്വാ അനുലോമപച്ചനീയേ പച്ചനീയം പുരതോ കത്വാ പച്ചനീയാനുലോമേ ച ഗണനപരിച്ഛേദോ ആഗതാനാഗതം ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനഞ്ച വേദിതബ്ബന്തി.

പച്ചയവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

൪. നിസ്സയവാരവണ്ണനാ

൩൨൯-൩൩൭. നിസ്സയവാരേ **കുസലം ധമ്മം നിസ്സായാ**തി കുസലം ധമ്മം പതിട്ഠട്ഠേന നിസ്സയം കത്വാതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ പച്ചയവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അവസാനേ പനസ്സ ‘‘പച്ചയത്തം നാമ നിസ്സയത്തം, നിസ്സയത്തം നാമ പച്ചയത്ത’’ന്തി ഇദം ഉഭിന്നമ്പി ഏതേസം വാരാനം അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അത്ഥതോ ഹി ഏതേപി പടിച്ചസഹജാതാ വിയ നിന്നാനാകരണാ. ഏവം സന്തേപി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അത്ഥനിയമനത്ഥം വുത്താ. അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാതിആദീസു ഹി അനിസ്സായ വത്തമാനം നാനാക്ഖണികമ്പി ‘‘പച്ചയാ ഉപ്പജ്ജതീ’’തി വുത്തം. അഞ്ഞമഞ്ഞം അല്ലീയിത്വാ ഠിതകട്ഠാദീസു ച ഏകം ഏകസ്സ നിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതി, തഥാ ഉപാദാരൂപം മഹാഭൂതസ്സ നിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതിയേവ. ഇതി പച്ചയവാരേന നിസ്സയപച്ചയഭാവം നിസ്സയവാരേന ച പച്ചയാതി വുത്തസ്സ സഹജാതപുരേജാതഭാവം നിയമേതും ഉഭോപേതേ വുത്താ. അപിച തഥാ ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയവസേന ദേസനാവിലാസേന നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാപഭേദജാനനവസേന ചാപി ഏതേ ഉഭോപി വുത്താതി.

നിസ്സയവാരവണ്ണനാ.

൫. സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ

൩൩൮-൩൪൧. സംസട്ഠവാരേ **കുസലം ധമ്മം സംസട്ഠോ**തി കുസലം ധമ്മം ഏകുപ്പാദാദിലക്ഖണേന സമ്പയോഗട്ഠേന പച്ചയം കത്വാതി അത്ഥോ. **കുസലം ഏകം ഖന്ധം സംസട്ഠോ**തി കുസലം ഏകം ഖന്ധം സമ്പയുത്തപച്ചയം കത്വാ തയോ ഖന്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി ഹേതുപച്ചയാതി വുത്തം ഹോതി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബപദേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പന ഹേതുപച്ചയേ അരൂപധമ്മസ്സേവ സമ്പയോഗട്ഠേന പച്ചയം കത്വാ തയോ പഞ്ഹാ വിസ്സജ്ജിതാ. യഥാ ച ഹേതുപച്ചയേ, തഥാ ആരമ്മണപച്ചയാദീസുപി, കേവലം വിപാകപച്ചയേ ഏകമേവ വിസ്സജ്ജനം.

൩൪൭-൩൫൦. ഇദാനി യഥാലദ്ധാനി വിസ്സജ്ജനാനി ഗണനവസേന ദസ്സേതും **ഹേതുയാ തീണീ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സബ്ബതികേസു കുസലേന കുസലം, അകുസലേന അകുസലം, അബ്യാകതേന

അബ്യാകതന്തി അയമേവ നിയമോ. ഏകകേ പന അബ്യാകതേന അബ്യാകതമേവ ലബ്ഭതീതി ഏവമേത്ഥ ബാവീസതിയാ പച്ചയേസു തീണി, വിപാകേ ഏകന്തി ദ്വേ പരിച്ഛേദാ. പച്ഛാജാതേ അനുലോമം നത്ഥി. തസ്മാ തീണി ഏകന്തി ഇമേസഞ്ഞേവ വസേന ദുകതികാദീസു പച്ചയസംസന്ദനേ യത്ഥ വിപാകപച്ചയോ പവിസതി; തത്ഥ ഏകം, സേസേസു തീണീതി ഏവം ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. സേസമേത്ഥ അനുലോമേ ഉത്താനത്ഥമേവ.

൩൫-൩൭. പച്ചനീയേ പന കുസലം ന ലബ്ഭതീതി അകുസലമേവ ആദിം കത്വാ വിസ്സജ്ജനം കതം, തം ഉത്താനത്ഥമേവ.

൩൯. യം പനേത്ഥ പച്ചനീയേ വിസ്സജ്ജനപരിച്ഛേദം ഗണനതോ ദസ്സേതും **നഹേതുയാ ദ്വേ**തിആദി വുത്തം, തത്ഥ ദ്വേ തീണി ഏകന്തി തയോ പരിച്ഛേദാ. തേസം വസേന ദുകതികാദീസു പച്ചയസംസന്ദനേ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. ഇധാപി അധികതരഗണനനാനം ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനമേവ ലബ്ഭതി, സമഗണനേന സദ്ധിം സമഗണനം. യസ്മാ ചേത്ഥ അരൂപധമ്മായേവ പച്ചയുപ്പന്നാ, തസ്മാ നഹേതുനാധിപതിനപുരേജാതനപച്ഛാജാതനാസേവനനകമ്മനവിപാകനഝാനനമഗ്ഗനവിപ്പയുത്തവസേന ദസേവ പച്ചയാ പച്ചനീകതോ ദസ്സിതാ, സേസാ ചുദ്ദസ ന ലബ്ഭന്തി. യേപി ലബ്ഭന്തി, തേസുപി വിപാകേ പച്ചയുപ്പന്നേ നകമ്മനവിപാകാ ന ലബ്ഭന്തി.

൩൬-൩൭. **നഹേതുപച്ചയാ നാധിപതിയാ ദ്വേ**തി നഹേതുയാ ലദ്ധം ദ്വയമേവ. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. **നകമ്മേ ഏക**ന്തി അഹേതുകകിരിയചേതനം പച്ചയുപ്പന്നം കത്വാ അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. **നവിപാകേ ദ്വേ**തി അഹേതുകമോഹകിരിയവസേന ദ്വേ. **നഝാനേ ഏക**ന്തി അഹേതുകപഞ്ചവിഞ്ഞാണവസേന അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. **നമഗ്ഗേ ഏക**ന്തി അഹേതുകവിപാകകിരിയവസേന അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനം. ഇമിനാവുപായേന സബ്ബസംസന്ദനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോതി.

൩൩-൩൭. അനുലോമപച്ചനീയേ ഹേട്ഠാ വുത്താ നഹേതുആദയോ ദസേവ പച്ചനീയതോ ലബ്ഭന്തി, ന സേസാ. യേപി ലബ്ഭന്തി, തേസു ഹേതുമ്ഹി അനുലോമതോ ഠിതേ ഝാനമഗ്ഗാ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭന്തീതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

൩൭-൩൫. പച്ചനീയാനുലോമേ നഹേതുപച്ചയുപ്പന്നേസു അഹേതുകമോഹോവ ഝാനമഗ്ഗപച്ചയം ലഭതി, സേസാ ന ലഭന്തി. നഝാനപച്ചയേ അട്ഠാഹേതുകചിത്താനിപി. **നകമ്മപച്ചയാ നഹേതുപച്ചയാ നാധിപതിപച്ചയാ നപുരേജാതപച്ചയാ ആരമ്മണേ ഏക**ന്തി ആരുപ്പേ അഹേതുകകിരിയചേതനാവസേന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. ഇമിനാ ഉപായേന യം ലബ്ഭതി, യഞ്ച ന ലബ്ഭതി, തസ്സ വസേന സബ്ബത്ഥ ഗണനാ വേദിതബ്ബാതി.

സംസട്ഠവാരവണ്ണനാ.

൫. സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ

൩൭-൪൦. സമ്പയുത്തവാരേ **കുസലം ധമ്മം സമ്പയുത്തോ**തി കുസലം ധമ്മം സമ്പയുത്തപച്ചയം കത്വാതി അത്ഥോ. സേസമേത്ഥ സംസട്ഠവാരേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. അവസാനേ പനസ്സ ''സംസട്ഠത്തം നാമ സമ്പയുത്തത്തം, സമ്പയുത്തത്തം നാമ സംസട്ഠത്ത''ന്തി ഇദം ഉഭിന്നമ്പി ഏതേസം വാരാനം അത്ഥതോ നിന്നാനാകരണഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം. അത്ഥതോ ഹി ഏതേപി പടിച്ചസഹജാതാ വിയ പച്ചയനിസ്സയാ വിയ ച നിന്നാനാകരണാ. ഏവം സന്തേപി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ അത്ഥനിയമനത്ഥം വുത്താ. ''സംസട്ഠാ യോജിതാ ഹയാ''തിആദീസു (ജാ॰ ൨.൨൨.൭൦) ഹി അസമ്പയുത്തമ്പി സംസട്ഠന്തി വുച്ചതി. ''യാ സാ വീമംസാ കോസജ്ജസഹഗതാ കോസജ്ജസമ്പയുത്താ''തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൫.൮൩൨) അസംസട്ഠം വോകിണ്ണമ്പി സമ്പയുത്തന്തി. ഇതി സംസട്ഠവാരേന ഏകുപ്പാദലക്ഖണസ്സ സമ്പയുത്തസ്സ സംസട്ഠഭാവം സമ്പയുത്തവാരേന ച സംസട്ഠസ്സ ഏകുപ്പാദാദിലക്ഖണസ്സ സമ്പയുത്തഭാവം നിയമേതും ഉഭോപേതേ വുത്താ. അപിച തഥാ ബുജ്ഝനകാനം അജ്ഝാസയവസേന ദേസനാവിലാസേന നിരുത്തിപടിസമ്ഭിദാപഭേദജാനനവസേന ചാപി ഏതേ ഉഭോപി വുത്താതി.

സമ്പയുത്തവാരവണ്ണനാ.

ഏതേസു പന ഛസു വാരേസു അത്ഥി കോചി പച്ചയോ ഏകന്തം അനുലോമതോ ന തിട്ഠതി, പച്ചനീകതോവ തിട്ഠതി; അത്ഥി ഏകന്തം പച്ചനീകതോ ന തിട്ഠതി, അനുലോമതോവ തിട്ഠതി; അത്ഥി അനേകന്തം അനുലോമതോ ചേവ തിട്ഠതി, പച്ചനീകതോ ചാതി ഇദം പകിണ്ണകം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ പഠമോ പഞ്ഹോ പച്ഛാജാതസ്സ, ദുതിയോ മഹാചതുക്കസ്സ, തതിയോ യുജ്ജമാനകാനം സേസാനം വസേന വേദിതബ്ബോതി.

൭. പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ

൪൮-൪൯. പഞ്ഹാവാരേ "സിയാ കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ കുസലത്തികേ ഉദ്ധരിതബ്ബപുച്ഛാനം ലബ്ഭമാനവസേന വിസ്സജ്ജനം ദസ്സേതും **കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ**തിആദി വുത്തം. കുസലോ ച നാമേസ സയം ഉപ്പജ്ജന്തോ ഠപേത്വാ പച്ഛാജാതഞ്ച വിപാകഞ്ച സേസേഹി ദ്വാവീസതിയാ പച്ചയേഹി ഉപ്പജ്ജതി. കുസലസ്സ പച്ചയോ ഹോന്തോ ഠപേത്വാ പുരേജാതപച്ഛാജാതവിപാകവിപ്പയുത്തേ സേസേഹി വീസതിയാ പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. തസ്മാ യേഹി പച്ചയേഹി കുസലോ കുസലസ്സ പച്ചയോ ഹോതി, തേ പച്ചയേ പടിപാടിയാ ദസ്സേതും **ഹേതുപച്ചയേനാ**തിആദി ആരദ്ധം.

തത്ഥ യാ ഏസാ പച്ചയവിഭങ്ഗവാരേ വിയ "ഹേതുസമ്പയുത്തകാനം ധമ്മാന"ന്തി അകത്വാ "ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാന"ന്തി ദേസനാ കതാ, തസ്സാ ഏവ കരണേ ഇദം പയോജനം - തത്ഥ ഹി സുഞ്ഞട്ഠം ദീപേതും ധമ്മാനന്തി വുത്തം. ഇധ പച്ചയതോ ഉപ്പജ്ജമാനാ ധമ്മാ രാസിതോ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ഏകേകതോതി രാസട്ഠം ദീപേതും ഖന്ധാനന്തി വുത്തം. പടിച്ചവാരാദീസു വാ ഖന്ധവസേന പച്ചയുപ്പന്നദേസനാ ആരുള്ഹാതി തേനേവാനുക്കമേന ഇധാപി ആരുള്ഹാതി. കസ്മാ പനേതേസു ഏവം ആരുള്ഹാതി? അസങ്കരതോ വിഭാഗദസ്സനത്ഥം. "ഏകം ധമ്മം പടിച്ച സേസാ ധമ്മാ"തി ഹി ആദിനാ നയേന വുച്ചമാനേ അസുകധമ്മം നാമ നിസ്സായ അസുകധമ്മാതി ന സക്കാ അസങ്കരതോ പച്ചയേ പച്ചയുപ്പന്നേ ച ജാനിതും, ഏവം സന്തേ ഉദ്ദേസനിദ്ദേസാ നിബ്ബിസേസാ സിയും. തസ്മാ അസങ്കരതോ വിഭാഗദസ്സനത്ഥം ഏവം ആരുള്ഹാതി വേദിതബ്ബാ. **ചിത്തസമുട്ഠാനാന**ന്തി ഇദം യസ്സ അബ്യാകതസ്സ കുസലോ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതി, തമേവ ദസ്സേതും വുത്തം. പച്ചയവിഭങ്ഗേ പന കുസലാദിവസേന വിഭാഗം അകത്വാ സാമഞ്ഞതോ സബ്ബേസം ഹേതൂനം വസേന ഉപ്പന്നരൂപദസ്സനത്ഥം ചിത്തസമുട്ഠാനാനന്തി അവത്വാ തംസമുട്ഠാനാനന്തി വുത്തം. തസ്മാ തത്ഥ അബ്യാകതഹേതുസമുട്ഠാനരൂപം, ഓക്കന്തിക്ഖണേ കടത്താരൂപമ്പി സങ്ഗഹം ഗതം. ഇമിനാ ഉപായേന സേസേസുപി ഏവരൂപേസു വിസ്സജ്ജനേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൪൯. ദാനം ദത്വാതി ദേയ്യധമ്മം ചജിത്വാ. യായ വാ ചേതനായ സോ ദിയ്യതി, സാ ചേതനാ ദാനം. **ദത്വാ**തി തം ചേതനം പരിയോദാപേത്വാ വിസുദ്ധം കത്വാ. **സീലം സമാദിയിത്വാ**തി പഞ്ചങ്ഗാദിവസേന നിച്ചസീലം ഗണ്ഹിത്വാ. ഇമിനാ സമാദാനവിരതിയേവ ദസ്സിതാ. സമ്പത്തവിരതിസമുച്ഛേദവിരതിയോ പന ലോകേ സീലന്തി അപാകടത്താ ന വുത്താ. കിഞ്ചാപി ന വുത്താ, ആരമ്മണപച്ചയാ പന ഹോന്തിയേവ. തത്ഥ സമുച്ഛേദവിരതി സേക്ഖാനംയേവ കുസലസ്സ ആരമ്മണം ഹോതി, ന ഇതരേസം. **ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ**തി "പാണം ന ഹനേ, ന ചാദിന്നമാദിയേ"തി (അ॰ നി॰ ൩.൭൧) ഏവം വുത്തം ഉപോസഥദിവസേസു അട്ഠങ്ഗഉപോസഥകിരിയം കത്വാ. **തം പച്ചവേക്ഖതീ**തി തം കുസലം സേക്ഖോപി പുഥുജ്ജനോപി പച്ചവേക്ഖതി, അരഹാപി പച്ചവേക്ഖതേവ. അരഹതോപി ഹി പുബ്ബേ കതം കുസലം കുസലമേവ, യേന പന ചിത്തേന പച്ചവേക്ഖതി, തം കിരിയചിത്തം നാമ ഹോതി. തസ്മാ "ഏതം കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സാ"തി ഇമസ്മിം അധികാരേ ന ലബ്ഭതി. **പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനീ**തി "ദത്വാ സമാദിയിത്വാ കത്വാ"തി ഹി ആസന്നേ കതാനി വുത്താനി, ഇമാനി ന ആസന്നേ കതാനീതി വേദിതബ്ബാനി. ദാനാദീഹി വാ സേസാനി കാമാവചരകുസലാനി ദസ്സേതും ഇദം വുത്തം. **ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ**തി ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ. അയമേവ വാ പാളി. **സേക്ഖാ ഗോത്രഭു**ന്തി സോതാപന്നം സന്ധായ വുത്തം. സോ ഹി ഗോത്രഭും പച്ചവേക്ഖതി. **വോദാന**ന്തി ഇദം പന സകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ സന്ധായ വുത്തം. തേസഞ്ഹി തം ചിത്തം വോദാനം നാമ ഹോതി. **സേക്ഖാ**തി സോതാപന്നസകദാഗാമിഅനാഗാമിനോ. **മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ**തി മഗ്ഗഫലഭവങ്ഗാതിക്കമവസേന അത്തനാ പടിലദ്ധാ മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ, സുദ്ധമഗ്ഗതോയേവ പന വുട്ഠായ പച്ചവേക്ഖണം നാമ നത്ഥി.

കുസലം അനിച്ചതോതി ഏത്ഥ വിപസ്സനൂപഗം തേഭൂമകകുസലമേവ വേദിതബ്ബം, വിപസ്സനാകുസലം പന കാമാവചരമേവ. **ചേതോപരിയഞാണേനാ**തി രൂപാവചരകുസലം ദസ്സേതി. **ആകാസാനഞ്ചായതന**ന്തിആദീഹി അരൂപാവചരകുസലാരമ്മണവസേന ഉപ്പജ്ജമാനം അരൂപാവചരകുസലമേവ. **കുസലാ ഖന്ധാ ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സാ**തിആദീഹി പുഗ്ഗലം അനാമസിത്വാ ധമ്മവസേന ദസ്സേതി. തേനേവേത്ഥ ഹേട്ഠാ ഗഹിതമ്പി ചേതോപരിയഞാണം പുന വുത്തം.

൫൦. **അസ്സാദേതീ**തി സോമനസ്സസഹഗതലോഭസമ്പയുത്തചിത്തേഹി അനുഭവതി ചേവ രജ്ജതി ച . **അഭിനന്ദതീ**തി സപ്പീതികതണ്ഹാവസേന നന്ദതി ഹട്ഠപഹട്ഠോ ഹോതി, ദിട്ഠാഭിനന്ദനായ വാ അഭിനന്ദതി. **രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി അസ്സാദേന്തസ്സ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതി നാമ. ഇദം അട്ഠപി ലോഭസഹഗതാനി ഗഹേത്വാ വുത്തം. **ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതീ**തി അഭിനന്ദന്തസ്സ അത്താ അത്തനിയന്തിആദിവസേന ചതൂഹിപി ചിത്തേഹി സമ്പയുത്താ ദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജതി. അസന്നിട്ഠാനഗതസ്സ പനേത്ഥ വിചികിച്ഛാ ഉപ്പജ്ജതി. വിക്ഖേപഗതസ്സ ഉദ്ധച്ചം, അകതം വത മേ കല്യാണന്തി വിപ്പടിസാരിനോ ദോമനസ്സം. **തം ആരബ്ഭാ**തി താനി സുചിണ്ണാനി ആരമ്മണം കത്വാതി അത്ഥോ. ബഹുവചനസ്സ ഹേസ ഏകവചനാദേസോ, ജാതിവസേന വാ ഏകവചനമേവേതം.

൫൧. **അരഹാ മഗ്ഗാ വുട്ഠഹിത്വാ**തി മഗ്ഗവീഥിയം ഫലാനന്തരസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ അതിക്കമവസേന വുട്ഠഹിത്വാ. പച്ചവേക്ഖണചിത്താനി പനസ്സ കിരിയാബ്യാകതാനി. ഏവം കിരിയാബ്യാകതസ്സ

ആരമ്മണപച്ചയം ദസ്സേത്വാ പുന വിപാകാബ്യാകതസ്സ ദസ്സേതും **സേക്ഖാ വാ**തിആദിമാഹ. **കുസലേ നിരുദ്ധേ**തി വിപസ്സനാജവനവീഥിയാ പച്ഛിന്നായ. **വിപാകോ**തി കാമാവചരവിപാകോ. **തദാരമ്മണതാ**തി തദാരമ്മണതായ, തം കുസലസ്സ ജവനസ്സ ആരമ്മണഭൂതം വിപസ്സിതകുസലം ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. ന കേവലഞ്ച തദാരമ്മണവസേനേവ, പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേനാപി. വിപാകോ ഹി കമ്മം ആരമ്മണം കത്വാ ഗഹിതപടിസന്ധികസ്സ കുസലാരമ്മണോ ഹോതിയേവ, സോ പന ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യത്താ ഇധ ന ദസ്സിതോ.

കുസലം അസ്സാദേതീതിആദി അകുസലജവനാവസാനേ കുസലാരമ്മണവിപാകം ദസ്സേതും വുത്തം. **വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനവിപാകസ്സാ**തി ഇദം ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യമ്പി സമാനം മഹഗ്ഗതവിപാകസ്സ തദാരമ്മണഭാവേന അനുപ്പത്തിതോ ലബ്ഭമാനകവസേന വുത്തം. **കിരിയസ്സാ**തി അരഹത്തം പത്വാ അസമാപന്നപുബ്ബേ ആകാസാനഞ്ചായതനേ പടിലോമതോ വാ ഏകന്തരികവസേന വാ സമാപന്നകിരിയായ. **ചേതോപരിയഞാണസ്സാ**തിആദീനി പരതോ ആവജ്ജനായ യോജേതബ്ബാനി. യാ ഏതേസം ആവജ്ജനാ, തസ്സാ കുസലാ ഖന്ധാ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോതി അയഞ്ഹേത്ഥ അത്ഥോ.

൪൦൭-൪൦൯. **രാഗ**ന്തി അത്തനോ വാ പരസ്സ വാ രാഗം. അത്തനോ രാഗവസേന പനേത്ഥ വണ്ണനാ പാകടാ ഹോതി. **അസ്സാദേതീ**തിആദീനി വുത്തത്ഥാനേവ. വിചികിച്ഛാദീസു പന തീസു അസ്സാദേതബ്ബതായ അഭാവേന "അസ്സാദേതീ"തി ന വുത്തം. ദിട്ഠി പനേത്ഥ ഉപ്പജ്ജതി, സാ അസ്സാദേതീതി പദസ്സ പരിഹീനത്താ ആഗതപടിപാടിയാ പഠമം ന വുത്താ. വിചികിച്ഛാദീസുയേവ തം തം സഭാഗം പഠമം വത്വാ തസ്സ തസ്സ അനന്തരാ വുത്താ. ഇമേസു ച പന രാഗാദീസു "കിം മേ പാപധമ്മാ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി അക്ഖന്തിവസേന വാ, "കതം പാപം കതം ലുദ്ധ"ന്തി വിപ്പടിസാരാദിവസേന വാ ദോമനസ്സുപ്പത്തി വേദിതബ്ബാ.

൪൧൪. **ചക്ഖും അനിച്ചതോ**തി വിപസ്സനാനുക്കമേന ഓളാരികായതനാനി വത്ഥുരൂപഞ്ചാതി ഏകാദസ രൂപാനി പാകടത്താ ഗഹിതാനി. പുന രൂപായതനാദീനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ആരമ്മണത്താ ഗഹിതാനി. യസ്മാ പനേസാ വിഞ്ഞാണകായവസേന ദേസനാ, ന ധാതുവസേന, തസ്മാ മനോധാതു ന ഗഹിതാ. ഏവം സബ്ബത്ഥ ഗഹിതാഗഹിതം വേദിതബ്ബം.

൪൧൫. **ഫലം പച്ചവേക്ഖന്തി നിബ്ബാനം പച്ചവേക്ഖന്തീ**തി പച്ചവേക്ഖണകുസലസ്സ ആരമ്മണദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

൪൧൬-൪൧൭. ആരമ്മണാധിപതിനിദ്ദേസേ സേക്ഖപുഥുജ്ജനാനം വസേന ചതുഭൂമകകുസലം ദസ്സിതം, തഥാ സഹജാതാധിപതിനിദ്ദേസേ. അരഹതോ ഉത്തമധമ്മം അധിഗതത്താ ലോകിയകുസലേസു ഗരുകാരോ നത്ഥീതി അഗ്ഗമഗ്ഗോവ ദസ്സിതോ.

൪൧൮. അനന്തരപച്ചയേ **പുരിമാ പുരിമാ**തി ഏകഭൂമകാപി നാനാഭൂമകാപി കുസലാ ഏകതോ കത്വാ വുത്താ. **അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സ, അനുലോമം വോദാനസ്സാ**തി നാനാരമ്മണവസേന. **ഗോത്രഭു മഗ്ഗസ്സ, വോദാനം മഗ്ഗസ്സാ**തി നാനാഭൂമിവസേന. **കുസലം വുട്ഠാനസ്സാ**തി ഏത്ഥ പന **കുസല**ന്തി തേഭൂമകകുസലം. **വുട്ഠാന**ന്തി തേഭൂമകവിപാകം. തേഹി കുസലജവനവീഥിതോ വുട്ഠഹന്തി, തസ്മാ വുട്ഠാനന്തി വുച്ചതി. തം ദുവിധം ഹോതി - തദാരമ്മണം ഭവങ്ഗഞ്ച. തത്ഥ കാമാവചരകുസലസ്സ ഉഭയമ്പി വുട്ഠാനം ഹോതി, മഹഗ്ഗതസ്സ ഭവങ്ഗമേവ. **മഗ്ഗോ ഫലസ്സാ**തി ഇദം യസ്മാ ലോകുത്തരവിപാകം ജവനവീഥിപരിയാപന്നത്താ വുട്ഠാനം നാമ ന ഹോതി, തസ്മാ വിസും വുത്തം. **അനുലോമം സേക്ഖായാ**തി അസേക്ഖായ കുസലം അനന്തരം ന ഹോതി, തസ്മാ വിഭാഗം കരോതി. **ഫലസമാപത്തിയാ**തി സോതാപത്തിഫലസകദാഗാമിഫലഅനാഗാമിഫലസമാപത്തിയാപി. **ഫലസമാപത്തിയാ**തി അനാഗാമിഫലസമാപത്തിയാ. അകുസലേ ദുവിധമ്പി വുട്ഠാനം ലബ്ഭതി. **വിപാകാബ്യാകതാ കിരിയാബ്യാകതാ**തി ഏത്ഥ വിപാകാബ്യാകതാ വിപാകാബ്യാകതാനംയേവ, കിരിയാബ്യാകതാ കിരിയാബ്യാകതാനംയേവ വേദിതബ്ബാ. **ഭവങ്ഗം ആവജ്ജനായാ**തിആദി വോമിസ്സകവസേന വുത്തം. തത്ഥ **കിരിയാ**തി കാമാവചരകിരിയാ. സാ ദുവിധസ്സാപി വുട്ഠാനസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി, മഹഗ്ഗതാ ഭവങ്ഗസ്സേവ. ഇതി യേ ഹേട്ഠാ പച്ചയവിഭങ്ഗനിദ്ദേസേ "പുരിമാ പുരിമാ കുസലാ ധമ്മാ പച്ഛിമാനം പച്ഛിമാനം കുസലാനം ധമ്മാനം അനന്തരപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ആരഭിത്വാ കുസലം കുസലസ്സ, കുസലം അബ്യാകതസ്സ, അകുസലം അകുസലസ്സ, അകുസലം അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതം അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതം കുസലസ്സ, അബ്യാകതം അകുസലസ്സാതി സത്ത വാരാ ദസ്സിതാ; തേസം വസേന ഇധ സങ്ഖേപതോ അനന്തരപച്ചയോ വിഭത്തോ.

വിത്ഥാരതോ പനേത്ഥ -

ദസധാ സത്തരസധാ, സമസട്ഠിവിധേന ച;
ബഹുധാപി ച നിദ്ദേസം, സാധുകം ഉപലക്ഖയേ.

അയഞ്ഹി അനന്തരപച്ചയോ ന കേവലം സത്തധാവ നിദ്ദേസം ലഭതി, കുസലം പന കുസലസ്സ വിപാകസ്സ; അകുസലം അകുസലസ്സ വിപാകസ്സ; വിപാകം വിപാകസ്സ കിരിയസ്സ; കിരിയം കുസലസ്സ അകുസലസ്സ വിപാകസ്സ കിരിയസ്സാതി ഏവം ദസധാപി നിദ്ദേസം ലഭതി. ന കേവലം ദസധായേവ, കുസലം പന കുസലസ്സ കുസലവിപാകസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ; അകുസലം അകുസലസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ കുസലവിപാകസ്സ; കുസലവിപാകം കുസലവിപാകസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ കിരിയസ്സ; അകുസലവിപാകം അകുസലവിപാകസ്സ കുസലവിപാകസ്സ കിരിയസ്സ; കിരിയം കിരിയസ്സ കുസലസ്സ അകുസലസ്സ കുസലവിപാകസ്സ അകുസലവിപാകസ്സാതി ഏവം സത്തരസധാ നിദ്ദേസം ലഭതി.

ന കേവലഞ്ച സത്തരസധാവ സമസട്ഠിവിധേനാപി നിദ്ദേസം ലഭതേവ. കഥം? കാമാവചരകുസലഞ്ഹി ഭൂമിഭേദേന ചതുബ്ബിധസ്സ കുസലസ്സ അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി, രൂപാവചരാരൂപാവചരം സകസകഭൂമികസ്സേവാതി കുസലം കുസലസ്സ ഛബ്ബിധേന അനന്തരപച്ചയോ. കാമാവചരകുസലം പന കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ രൂപാവചരവിപാകസ്സ അരൂപാവചരവിപാകസ്സ ലോകുത്തരവിപാകസ്സ; രൂപാവചരകുസലം രൂപാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സ; അരൂപാവചരകുസലം കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സ രൂപാവചരഅരൂപാവചരലോകുത്തരവിപാകസ്സ; ലോകുത്തരകുസലം ലോകുത്തരവിപാകസ്സാതി കുസലം വിപാകസ്സ ദ്വാദസവിധേന അനന്തരപച്ചയോ . അകുസലം അകുസലസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ തേഭൂമകകുസലവിപാകസ്സാതി പഞ്ചവിധേന അനന്തരപച്ചയോ.

കാമാവചരകുസലവിപാകം കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സ അകുസലവിപാകസ്സ രൂപാവചരവിപാകസ്സ അരൂപാവചരവിപാകസ്സാതി കാമാവചരകുസലവിപാകം വിപാകസ്സ ചതുബ്ബിധേന അനന്തരപച്ചയോ. രൂപാവചരവിപാകം തേഭൂമകകുസലവിപാകസ്സാതി തിവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. അരൂപാവചരവിപാകം അരൂപാവചരവിപാകസ്സ കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സാതി ദുവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. ലോകുത്തരവിപാകം ചതുഭൂമകകുസലവിപാകസ്സാതി ചതുബ്ബിധേന അനന്തരപച്ചയോ. ഏവം കുസലവിപാകം വിപാകസ്സ തേരസധാപി അനന്തരപച്ചയോ. അകുസലവിപാകം അകുസലവിപാകസ്സ കാമാവചരകുസലവിപാകസ്സാതി ദുവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. ഏവം സബ്ബഥാപി വിപാകം വിപാകസ്സ പഞ്ചദസവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. കാമാവചരകുസലവിപാകം പന കാമാവചരകിരിയസ്സ, തഥാ അകുസലവിപാകം, തഥാ രൂപാവചരവിപാകം, തഥാ അരൂപാവചരവിപാകഞ്ചാതി വിപാകം കിരിയസ്സ ച ചതുബ്ബിധേന അനന്തരപച്ചയോ.

കാമാവചരകിരിയം തേഭൂമകകിരിയസ്സ, രൂപാവചരാരൂപാവചരകിരിയം രൂപാവചരാരൂപാവചരാനഞ്ചേവാതി കിരിയം കിരിയസ്സ പഞ്ചവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. കാമാവചരകിരിയം അകുസലവിപാകസ്സ ചേവ ചതുഭൂമകകുസലവിപാകസ്സ ച, രൂപാവചരകിരിയം കാമാവചരകുസലവിപാകരൂപാവചരവിപാകാനം അരൂപാവചരകിരിയം ചതുഭൂമകകുസലവിപാകസ്സാപീതി കിരിയം വിപാകസ്സ ഏകാദസവിധേന അനന്തരപച്ചയോ. കാമാവചരകിരിയം പന കാമാവചരകുസലസ്സ അകുസലസ്സാതി കുസലാകുസലാനം ദുവിധേന അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. ഏവം സമസട്ഠിവിധേനാപി നിദ്ദേസം ലഭതി.

ന കേവലഞ്ച സമസട്ഠിവിധേനേവ, ബഹുവിധേനാപി ലഭതേവ. കഥം? കാമാവചരപഠമമഹാകുസലചിത്തം താവ അത്തനോ, ചതുന്നഞ്ച രൂപാവചരകുസലാനം പാദകയോഗേന സോളസന്നം സോമനസ്സലോകുത്തരാനന്തി ഏകവീസതിയാ ച കുസലാനം, ജവനപരിയോസാനേ തദാരമ്മണഭവങ്ഗവസേന ഉപ്പജ്ജമാനാനം ഏകാദസന്നം കാമാവചരവിപാകാനം, ഭവങ്ഗവസേനേവ പവത്താനം രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകാനം, ഫലസമാപത്തിവസേന പവത്താനം ദ്വാദസന്നം ലോകുത്തരവിപാകാനന്തി ഏവം ഏകവീസതിയാ കുസലാനം; ദ്വത്തിംസായ വിപാകാനന്തി തേപഞ്ഞാസായ ചിത്താനം അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി . തഥാ ദുതിയകുസലചിത്തം. തതിയചതുത്ഥാനി പന ഠപേത്വാ ഉപരിഭൂമകകുസലാനി ച ലോകുത്തരവിപാകാനി ച സേസഏകവീസതിചിത്താനം. പഞ്ചമഛട്ഠാനി അത്തനോ ച, നവന്നഞ്ച ഉപരിഭൂമകഉപേക്ഖാകുസലാനം, തേവീസതിയാ ച വിപാകാനന്തി തേത്തിംസായ. സത്തമഅട്ഠമാനി ഏകവീസതിയാവ.

പഞ്ച രൂപാവചരകുസലാനി അത്തനോ അത്തനോ പച്ഛിമാനം രൂപാവചരകുസലാനം, ചതുന്നമ്പി ഞാണസമ്പയുത്തമഹാവിപാകാനം, പഞ്ചന്നം രൂപാവചരവിപാകാനഞ്ചാതി ദസന്നം. ഏതേനേവ ച നയേന അരൂപാവചരകുസലേസു പഠമം അത്തനോ വിപാകേന സദ്ധിം ഏകാദസന്നം, ദുതിയം ദ്വാദസന്നം, തതിയം തേരസന്നം, ചതുത്ഥം ചുദ്ദസന്നം ഫലസമാപത്തിയാ ചാതി പന്നരസന്നം ലോകുത്തരകുസലം അത്തനോ അത്തനോ വിപാകസ്സേവ. അട്ഠസു ലോഭസഹഗതേസു ഏകേകം അകുസലം ഏകാദസന്നം കാമാവചരവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നവന്നം, മഹഗ്ഗതവിപാകാനം അത്തനോ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി ഏകവീസതിയാ. ദ്വേ ദോമനസ്സസഹഗതാനി ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ഛന്നം കാമാവചരവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി സത്തന്നം. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതദ്വയം സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകവിപാകേന സദ്ധിം

ഏകാദസന്നം കാമാവചരവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം നവന്നം രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകാനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി ഏകവീസതിയാ.

കുസലവിപാകപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ കുസലവിപാകമനോധാതുയാ, മനോധാതു ദ്വിന്നം വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം. താസു ദ്വീസു സോമനസ്സസഹഗതാ ദസന്നം വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം ഭവങ്ഗഭൂതാനം തദാരമ്മണകാലേ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ വോട്ഠബ്ബനകിരിയസ്സ ചാതി ദ്വാദസന്നം. ഉപേക്ഖാസഹഗതാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതു പന ആവജ്ജനമനോധാതുയാ ദ്വിട്ഠാനികായ ആവജ്ജനമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ ദസന്നഞ്ച വിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനന്തി ദ്വാദസന്നമേവ. തിഹേതുകമഹാവിപാകാ സോമനസ്സസഹഗതാഹേതുകവജ്ജാനം ദസന്നമ്പി കാമാവചരവിപാകമനോവിഞ്ഞാണധാതൂനം രൂപാവചരാരൂപാവചരവിപാകാനം ആവജ്ജനദ്വയസ്സ ചാതി ഏകവീസതിയാ, ദുഹേതുകവിപാകാ ഠപേത്വാ മഹഗ്ഗതവിപാകേ സേസാനം ദ്വാദസന്നം. പഞ്ച രൂപാവചരവിപാകാ തേഭൂമകകുസലവിപാകസഹേതുകപടിസന്ധിചിത്താനം സത്തരസന്നം ആവജ്ജനദ്വയസ്സ ചാതി ഏകൂനവീസതിയാ. അരൂപാവചരവിപാകേസു പഠമം കാമാവചരകുസലവിപാകതിഹേതുകപടിസന്ധിചിത്താനം, ചതുന്നം അരൂപാവചരവിപാകചിത്താനം ചതുന്നം മനോദ്വാരാവജ്ജനസ്സ ചാതി നവന്നം. ദുതിയം ഹേട്ഠിമവിപാകം വജ്ജേത്വാ അട്ഠന്നം, തതിയം ദ്വേ ഹേട്ഠിമാനി വജ്ജേത്വാ സത്തന്നം, ചതുത്ഥം തീണി ഹേട്ഠിമാനി വജ്ജേത്വാ ഛന്നം ചത്താരി ലോകുത്തരവിപാകാനി തിഹേതുകവിപാകാനം തേരസന്നം അത്തനോ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി ചുദ്ദസന്നം.

അകുസലവിപാകപഞ്ചവിഞ്ഞാണാ അകുസലവിപാകമനോധാതുയാ, മനോധാതു അകുസലവിപാകാഹേതുകമനോവിഞ്ഞാണധാതുയാ. സാ തദാരമ്മണകാലേ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചുതികാലേ പടിസന്ധിവസേന ഭവങ്ഗവസേന ച പവത്താനം ഇതരേസമ്പി നവന്നം കാമാവചരവിപാകാനം ഉപേക്ഖാസഹഗതാനം ദ്വിന്നം പരിത്തകിരിയാനഞ്ചാതി ദ്വാദസന്നം. കിരിയമനോധാതു ദസന്നം വിഞ്ഞാണാനം ഹസിതുപ്പാദകിരിയാ പഞ്ചവോകാരേ ഭവങ്ഗവസേന പവത്താനം നവന്നം തിഹേതുകവിപാകാനം, തദാരമ്മണവസേന പവത്താനം പഞ്ചന്നം സോമനസ്സസഹഗതവിപാകാനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന തേരസന്നം. വോട്ഠബ്ബനകിരിയാ ഠപേത്വാ കിരിയമനോധാതും ദസന്നം കാമാവചരകിരിയാനം, കാമാവചരകുസലാകുസലാനം പഞ്ചവോകാരേ ഭവങ്ഗവസേന പവത്താനം പന്നരസന്നം വിപാകചിത്താനഞ്ചാതി പഞ്ചചത്താലീസായ.

കാമാവചരതിഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതകിരിയദ്വയം ഭവങ്ഗവസേന പവത്താനം തേരസന്നം തിഹേതുകവിപാകാനം തദാരമ്മണവസേന പഞ്ചന്നം സോമനസ്സസഹഗതവിപാകാനം പരികമ്മവസേന പവത്തമാനാനം ചതുന്നം രൂപാവചരകിരിയാനം അരഹത്തഫലസമാപത്തിയാ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ദ്വാവീസതിയാ ദുഹേതുകസോമനസ്സസഹഗതകിരിയദ്വയം യഥാവുത്താനം തേരസന്നം ഭവങ്ഗചിത്താനം പഞ്ചന്നം തദാരമ്മണാനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന സത്തരസന്നം. കാമാവചരതിഹേതുകഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയദ്വയം തേസംയേവ തേരസന്നം ഭവങ്ഗാനം, തദാരമ്മണവസേന പവത്താനം ഛന്നം ഉപേക്ഖാസഹഗതവിപാകാനം, പരികമ്മവസേന പവത്താനം ഏകിസ്സാ രൂപാവചരകിരിയായ ചതുന്നം അരൂപാവചരകിരിയാനം അരഹത്തഫലസമാപത്തിയാ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന ചതുവീസതിയാ. ദുഹേതുകഉപേക്ഖാസഹഗതകിരിയദ്വയം തേസംയേവ തേരസന്നം ഭവങ്ഗാനം ഛന്നം തദാരമ്മണാനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി അഗ്ഗഹിതഗ്ഗഹണേന അട്ഠാരസന്നം. രൂപാവചരകിരിയേസു ഏകേകം നവന്നം പഞ്ചവോകാരേ തിഹേതുകഭവങ്ഗാനം അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി ദസന്നം. അരൂപാവചരകിരിയേസു പഠമം പഞ്ചവോകാരേ നവന്നം ഭവങ്ഗാനം, ചതുവോകാരേ ഏകസ്സ അത്തനോ പച്ഛിമസ്സ ചാതി ഏകാദസന്നം. ദുതിയം ചതുവോകാരേ ദ്വേ ഭവങ്ഗാനി ലഭതി. തതിയം തീണി, ചതുത്ഥം ചത്താരി ഫലസമാപത്തിഞ്ചാതി തേസു ഏകേകം യഥാപടിപാടിയാ ഏകാദസന്നം ദ്വാദസന്നം തേരസന്നം പഞ്ചദസന്നഞ്ച അനന്തരപച്ചയോ ഹോതി. ഏവം ബഹുവിധേനാപി നിദ്ദേസം ലഭതി. തേന വുത്തം -

"ദസധാ സത്തരസധാ, സമസട്ഠിവിധേന ച;
ബഹുധാപി ച നിദ്ദേസം, സാധുകം ഉപലക്ഖയേ"തി.

സമനന്തരപച്ചയാദയോ ഉത്താനത്ഥായേവ.

൪൨൩. ഉപനിസ്സയേ **സദ്ധം ഉപനിസ്സായാ**തി കമ്മകമ്മഫലഇധലോകപരലോകാദീസു സദ്ധം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. യഥാ ഹി പുരിസോ ഹേട്ഠാപഥവിയം ഉദകം അത്ഥീതി സദ്ദഹിത്വാ പഥവിം ഖനതി, ഏവം സദ്ധോ കുലപുത്തോ ദാനാദീനം ഫലഞ്ച ആനിസംസഞ്ച സദ്ദഹിത്വാ ദാനാദീനി പവത്തേതി. തസ്മാ "സദ്ധം ഉപനിസ്സായാ"തി വുത്തം.

സീലം ഉപനിസ്സായാതിആദീസുപി ഇമേ സീലാദയോ ധമ്മേ ഉപനിസ്സയം കത്വാതി അത്ഥോ. സീലവാ ഹി സീലാനുഭാവേസു സീലാനിസംസേസു ച കുസലോ സീലം ഉപനിസ്സായ സീലവന്താനം ദാനം ദേതി, ഉപരൂപരി സീലം സമാദിയതി സുപരിസുദ്ധം അഖണ്ഡം, ചാതുദ്ദസീആദീസു പക്ഖദിവസേസു ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, സീലസമ്പദം നിസ്സായ ഝാനാദീനി ഉപ്പാദേതി. ബഹുസ്സുതോപി ദാനാദിപുഞ്ഞകിരിയായത്താ സബ്ബസമ്പത്തിയോ ദാനാദീനഞ്ച സങ്കിലേസവോദാനാദിഭേദം സുതമയായ പഞ്ഞായ പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതോ സുതം ഉപനിസ്സായ ദാനാദീനി പവത്തേതി. ചാഗവാപി ചാഗാധിമുത്തോ അത്തനോ ചാഗസമ്പദം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി, സീലവന്തോ ഹുത്വാ ദിന്നം മഹപ്ഫലന്തി സീലം സമാദിയതി, ഉപോസഥകമ്മം കരോതി, തായ പടിപത്തിയാ പരിസുദ്ധചിത്തോ ഝാനാദീനി ഉപ്പാദേതി. പഞ്ഞവാപി ഇധലോകപരലോകഹിതഞ്ചേവ ലോകസമതിക്കമനുപായഞ്ച ഉപപരിക്ഖന്തോ "സക്കാ ഇമായ പടിപത്തിയാ ഇധലോകഹിതമ്പി പരലോകഹിതമ്പി ലോകസമതിക്കമനൂപായഞ്ച സമ്പാദേതു"ന്തി പഞ്ഞം ഉപനിസ്സായ ദാനാദീനി പവത്തേതി. യസ്മാ പന ന കേവലം സദ്ധാദയോ ദാനാദീനംയേവ ഉപനിസ്സയാ, അത്തനോ അപരഭാഗേ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സദ്ധാദീനമ്പി ഉപനിസ്സയാ ഏവ, തസ്മാ **സദ്ധാ സീലം സുതം ചാഗോ പഞ്ഞാ സദ്ധായ സീലസ്സ സുതസ്സ ചാഗസ്സ പഞ്ഞായാ**തി വുത്തം.

പരികമ്മന്തി അനന്തരം അഗ്ഗഹേത്വാ പുബ്ബഭാഗേ പരികമ്മം ഗഹേതബ്ബം. **യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ അനാഗതംസഞാണസ്സാ**തി ഇമേസം ദ്വിന്നം ദിബ്ബചക്ഖുപരികമ്മമേവ, പരികമ്മം വിസും നത്ഥി. ദിബ്ബചക്ഖുസ്സേവ പരിഭണ്ഡഞാണാനി ഏതാനി, തസ്മിം ഇജ്ഝമാനേ ഇജ്ഝന്തി ഏവം സന്തേപി തദധിമുത്തതായ സഹിതം ദിബ്ബചക്ഖുപരികമ്മം തേസം പരികമ്മന്തി വേദിതബ്ബം. ന ഹി ഏതാനി സബ്ബേസം ദിബ്ബചക്ഖുകാനം സമഗതികാനി ഹോന്തി. തസ്മാ ഭവിതബ്ബമേത്ഥ പരികമ്മവിസേസേനാതി. **ദിബ്ബചക്ഖു ദിബ്ബായ സോതധാതുയാ**തി ദൂരേ രൂപാനി ദിസ്വാ തേസം സദ്ദം സോതുകാമസ്സ ദിബ്ബചക്ഖു സോതധാതുവിസുദ്ധിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. തേസം പന സദ്ദം സുത്വാ തത്ഥ ഗന്തുകാമതാദിവസേന ദിബ്ബസോതധാതു ഇദ്ധിവിധഞാണസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ഏവം സബ്ബത്ഥ തസ്സ തസ്സ ഉപകാരകഭാവവസേന ഉപനിസ്സയപച്ചയതാ വേദിതബ്ബാ.

മഗ്ഗം ഉപനിസ്സായ അനുപ്പന്നം സമാപത്തിന്തി തേന തേന മഗ്ഗേന സിഥിലീകതപാരിപന്ഥകത്താ പഹീനപാരിപന്ഥകത്താ ച തം തം സമാപത്തിം ഉപ്പാദേന്തീതി തേസം മഗ്ഗോ സമാപത്തിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. **വിപസ്സന്തീ**തി ഉപരൂപരിമഗ്ഗത്ഥായ വിപസ്സന്തി. **അത്ഥപടിസമ്ഭിദായാ**തിആദി പടിസമ്ഭിദാനം മഗ്ഗപടിലാഭേനേവ ഇജ്ഝനതോ വുത്തം. ഏവംഇദ്ധാനഞ്ച പനേതാസം പച്ഛാ തേസു തേസു ആരമ്മണേസു പവത്തിയാ മഗ്ഗോവ ഉപനിസ്സയോ നാമ ഹോതി.

സദ്ധം ഉപനിസ്സായ മാനം ജപ്പേതീതി അഹമസ്മി സദ്ധോ പസന്നോതി മാനം പവത്തേതി. **ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതീ**തി തസ്മിം തസ്മിം വചനേ സദ്ധാവസേനേവ ഗന്ത്വാ പഞ്ഞായ അത്ഥം അനുപപരിക്ഖന്തോ "അത്ഥി പുഗ്ഗലോ"തിആദിവസേന ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. **സീലം സുതം ചാഗം പഞ്ഞ**ന്തി അഹമസ്മി സീലവാ സുതവാ ചാഗീ പഞ്ഞാസമ്പന്നോതി മാനം ജപ്പേതി. സീലസുതചാഗപഞ്ഞാസു പന മാനമഞ്ഞനം വിയ ദിട്ഠിമഞ്ഞനം ഉപ്പാദേന്തോ ദിട്ഠിം ഗണ്ഹാതി. **രാഗസ്സാ**തിആദീസു സദ്ധാദിസമ്പദം ഉപനിസ്സായ അത്തുക്കംസനകാലേ തേസു ഏകേകോ ധമ്മോ രാഗസ്സ, പരവമ്ഭനകാലേ ദോസസ്സ, ഉഭയേന സമ്പയുത്തസ്സ മോഹസ്സ, വുത്തപ്പകാരാനം മാനദിട്ഠീനം, സദ്ധാദിസമ്പദം ഉപനിസ്സായ ഭവഭോഗസമ്പത്തിപത്ഥനായ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ഏവമേത്ഥ ലോകിയകുസലഞ്ചേവ ദസ്സിതം. ലോകുത്തരം പന സന്തം പണീതം ഉത്തമം അകുസലവിദ്ധംസനം. തസ്മാ ചന്ദോ വിയ അന്ധകാരതമാനം ന അകുസലസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി ന ഗഹിതം.

ആതാപേതീതിആദി കായികദുക്ഖവസേന അബ്യാകതധമ്മദസ്സനത്ഥം വുത്തം. സദ്ധോ ഹി സദ്ധം നിസ്സായ അതിസീതം അതിഉണ്ഹന്തി അനോസക്കിത്വാ നാനപ്പകാരാനി നവകമ്മവേയ്യാവച്ചാദീനി കരോന്തോ അത്താനം ആതാപേതി പരിതാപേതി, ഭോഗം ഉപ്പാദേത്വാ പുഞ്ഞാനി കരിസ്സാമീതി പരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി. സീലവാപി സീലാനുരക്ഖണത്ഥം അബ്ഭോകാസികത്താദിവസേന അത്താനം ആതാപേതി പരിതാപേതി, പിണ്ഡചാരികത്താദിവസേന പരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി. സുതവാപി ബാഹുസ്സച്ചാനുരൂപം പടിപത്തിം പടിപജ്ജിസ്സാമീതി വുത്തനയേനേവ പടിപജ്ജന്തോ അത്താനം ആതാപേതി പരിതാപേതി, പരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി. ചാഗവാപി ചാഗാധിമുത്തതായ അത്തനോ യാപനമത്തേപി പച്ചയേ അനവസേസേത്വാ പരിച്ചജന്തോ, അങ്ഗാദിപരിച്ചാഗം വാ പന കരോന്തോ അത്താനം ആതാപേതി പരിതാപേതി, പരിച്ചജിതബ്ബസ്സ വത്ഥുനോ ഉപ്പാദനത്ഥം പരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി. പഞ്ഞവാപി ഉപരൂപരി പഞ്ഞം വഡ്ഢേസ്സാമീതി സപ്പഞ്ഞതം നിസ്സായ സീതുണ്ഹാദീനി അഗണേത്വാ സജ്ഝായമനസികാരേസു യോഗം കരോന്തോ അത്താനം ആതാപേതി പരിതാപേതി, മിച്ഛാജീവേ ആദീനവം സമ്മാജീവേ ച ആനിസംസം ദിസ്വാ മിച്ഛാജീവം പഹായ പരിസുദ്ധേന ആജീവേന ജീവിതവുത്തിം പരിയേസന്തോ പരിയേട്ഠിമൂലകം ദുക്ഖം പച്ചനുഭോതി.

കായികസ്സ സുഖസ്സാതി സദ്ധാദിസമ്പത്തിം ഉപനിസ്സായ ഉപ്പന്നാനി സുഖോപകരണാനി പരിഭുഞ്ജനകാലേ സദ്ധാദിസമുട്ഠാനപണീതരൂപഫുടകായസ്സ ച തേസം വസേന

അവിപ്പടിസാരമൂലകപാമോജ്ജപീതിസമുട്ഠാനരൂപഫുടകായസ്സ ച സുഖുപ്പത്തികാലേ തേസം കടത്താ ഉപ്പന്നവിപാകസുഖകാലേ ച കായികസ്സ സുഖസ്സ, വുത്തനയേനേവ ദുക്ഖുപ്പത്തികാലേ സദ്ധാദിഗുണസമ്പത്തിം അസഹമാനേഹി പയുത്തവധബന്ധനാദികാലേ ച കായികസ്സ ദുക്ഖസ്സ, സദ്ധാദയോ ഉപനിസ്സായ പവത്തിതഫലസമാപത്തികാലേ പന ഫലസമാപത്തിയാ ഏതേസു ഏകേകോ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. **കുസലം കമ്മ**ന്തി കുസലചേതനാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ, സാ പന ബലവചേതനാവ ലബ്ഭതി, ന ദുബ്ബലാ. തത്രിദം വത്ഥു - ഏകാ കിര ഇത്ഥീ ഉബ്ബന്ധിതുകാമാ രുക്ഖേ രജ്ജും ലഗ്ഗേത്വാ സംവിധാതബ്ബം സംവിദഹതി. അഥേകോ ചോരോ രത്തിഭാഗേ തം ഗേഹം ഉപസങ്കമിത്വാ "ഇമായ രജ്ജുയാ കിഞ്ചിദേവ ബന്ധിത്വാ ഹരിസ്സാമീ"തി സത്ഥേന ഛിന്ദിതും ഉപഗതോ. അഥ സാ രജ്ജു ആസീവിസോ ഹുത്വാ സുസൂതി അകാസി. ചോരോ ഭീതോ അപസക്കി. ഇത്ഥീ അത്തനോ നിവേസനാ നിക്ഖമിത്വാ രജ്ജുപാസേ ഗീവം പടിമുഞ്ചിത്വാ ഉബ്ബന്ധാ കാലമകാസി. ഏവം ബലവചേതനാ അന്തരായേ നിവാരേത്വാ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ന പനേതം ഏകന്തതോ ഗഹേതബ്ബം. കതോകാസഞ്ഹി കമ്മം ഏവ വിപാകസ്സ അന്തരായം പടിബാഹിത്വാ വിപച്ചതി, വിപാകജനകം പന കമ്മം വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതീതി ന വത്തബ്ബം. **കമ്മ**ന്തി ഏത്ഥ ചതുഭൂമകമ്പി വേദിതബ്ബം. യം പന പരതോ "മഗ്ഗോ ഫലസമാപത്തിയാ"തി വുത്തം, തം അചേതനാവസേന. തേനേതം ദീപേതി - യോ കോചി വിപാകജനകോ ധമ്മോ, സോ അത്തനോ വിപാകസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതീതി.

രാഗം ഉപനിസ്സായ പാണം ഹനതീതി യസ്മിം വത്ഥുസ്മിം സാരത്തോ ഹോതി, തസ്മിം വാ വിരുദ്ധം, തസ്സ വാ അത്ഥായ പാണം ഹനതി. അദിന്നാദാനാദീസുപി ഏതേനേവുപായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **സന്ധിം ഛിന്ദതീ**തി അദിന്നാദാനവസേന വുത്തം. തത്ഥ **സന്ധി**ന്തി ഗേഹസന്ധിം. **നില്ലോപം ഹരതീ**തി നിലീയിത്വാ ഹരതി. **ഏകാഗാരികം കരോതീ**തി ബഹൂഹി സദ്ധിം ഏകമേവ ഗേഹം പരിവാരേത്വാ വിലുമ്പതി. **പരിപന്ഥേ തിട്ഠതീ**തി പന്ഥദൂഹനകമ്മം കരോതി. **ദോസം ഉപനിസ്സായാ**തിആദീസു "അനത്ഥം മേ അചരീ"തിആദിവസേന ഉപ്പന്നം ദോസം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. **മോഹം ഉപനിസ്സായാ**തി പാണാതിപാതാദീസു ആദീനവപടിച്ഛാദകം മോഹം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. **മാനം ഉപനിസ്സായാ**തി അഹം കിം ഹനിതും ന സക്കോമി, ആദാതും ന സക്കോമീതി മാനം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. കേനചി വാ പന അവഞ്ഞാതോ ഹോതി പരിഭൂതോ ഹീളിതോ, തം ഓമാനം ഉപനിസ്സയം കത്വാതിപി അത്ഥോ. **ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സായാ**തി യഞ്ഞാദീസു ബ്രാഹ്മണാദയോ വിയ പാദസികമിലക്ഖുആദയോ വിയ ച ദിട്ഠിം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. **പത്ഥനം ഉപനിസ്സായാ**തി "സചേ മേ ഇദം നാമ ഇജ്ഝിസ്സതി, ഏവരൂപം തേ ബലികമ്മം കരിസ്സാമീതി ഏവം ദേവതായാചനസങ്ഖതം വാ, അസുകം നാമ മേ ഘാതേത്വാ ദേഹി, അസുകസ്സ സന്തകം ആഹര, ഏഹി വാ മേ ഏതാനി കമ്മാനി കരോന്തസ്സ സഹായോ ഹോഹീ"തി ഏവമാദിം വാ പത്ഥനം ഉപനിസ്സയം കത്വാ. **രാഗോ ദോസോ മോഹോ മാനോ ദിട്ഠി പത്ഥനാ രാഗസ്സാ**തി. ഏത്ഥ രാഗോ രാഗസ്സാപി ഉപനിസ്സയോ ഹോതി ദോസാദീനമ്പി. ദോസാദീസുപി ഏസേവ നയോ.

പാണാതിപാതോ പാണാതിപാതസ്സാതി പാണാതിപാതീ അസംവരേ ഠിതത്താ അഞ്ഞമ്പി പാണം ഹനതി. യോ വാ ഏതേന ഹതോ, തസ്സ ഞാതിമിത്തേഹി ഉപദ്ദുതോ തേസു അഞ്ഞമ്പി ഹനതി. ഏവം പാണാതിപാതോ പാണാതിപാതസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ. ഭണ്ഡസാമികം പന ഗോപകം വാ ഘാതേത്വാ പരഭണ്ഡഹരണേ, സാമികം ഘാതേത്വാ തസ്സ ദാരാതിക്കമേ, നാഹം ഹനാമീതി മുസാഭണനേ, കതസ്സ പടിച്ഛാദനത്ഥായ അകതസ്സ വാ കരണത്ഥായ പേസുഞ്ഞം ഉപസംഹാരേ, തേനേവ നയേന ഫരുസവാചാനിച്ഛാരണേ, സമ്ഫപ്പലാപഭണനേ, പരം ഹനിത്വാ അഭിജ്ഝായിതബ്ബപരവിത്തൂപകരണാഭിജ്ഝായനേ, യോ തേന ഘാതിതോ ഹോതി; തസ്സ മിത്താമച്ചാ ഉച്ഛിജ്ജന്തൂതിആദിചിന്തനേ "ഏവം മേ പാണാതിപാതോ നിജ്ജിണ്ണോ ഭവിസ്സതീ"തി ദുക്കരകാരികാദിവസേന ദിട്ഠിഗ്ഗഹണകാലേ പാണാതിപാതോ അദിന്നാദാനാദീനമ്പി ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. ഇമിനാ ഉപായേന അദിന്നാദാനാദിമൂലകേസുപി ചക്കേസു അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

മാതുഘാതികമ്മം മാതുഘാതികമ്മസ്സാതി അഞ്ഞം മാതരം ഹനന്തം ദിസ്വാ "വട്ടതി ഏവം കാതു"ന്തി അത്തനോ മാതരം ഹനന്തസ്സ വാ, ഏകസ്മിം ഭവേ ഹന്ത്വാ അപരസ്മിമ്പി ഹനനവസേന വാ, ഏകസ്മിംയേവ ഭവേ "ഗച്ഛ, മേ മാതരം ഹനാഹീ"തി പുനപ്പുനം ആണാപനവസേന വാ, ദ്വീഹി പഹാരേഹി നിയതമരണായ ദുതിയപഹാരദാനവസേന വാ മാതുഘാതികമ്മം മാതുഘാതികമ്മസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. സേസാനിപി യഥായോഗം ഇമിനാവ നയേന വേദിതബ്ബാനി. യസ്മാ പന ബലവാകുസലം ദുബ്ബലാകുസലസ്സ ഉപനിസ്സയോ ന ഹോതി, തസ്മാ കമ്മപഥാനന്തരിയകമ്മവസേനേവ ദേസനാ കതാതി വദന്തി. തം ന ഏകന്തതോ ഗഹേതബ്ബം. പാണാതിപാതാദീനി ഹി കത്വാ "കസ്മാ ഏവമകാസീ"തി ചോദിയമാനോ കോപമത്തകമ്പി കരോതി. വിപ്പടിസാരീപി ഹോതി. അപ്പമത്തകേപി ച കിലേസേ ഉപ്പന്നേ തം വഡ്ഢേത്വാ വീതിക്കമം കരോതി. തസ്മാ ബലവം ദുബ്ബലസ്സ ദുബ്ബലഞ്ച ബലവസ്സാപി ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവ. യം പന പച്ചയവിഭങ്ഗസ്സ ഉദ്ദേസവണ്ണനായം വുത്തം "ബലവകാരണട്ഠേന ഉപനിസ്സയോ ഹോതീ"തി, തം കാരണഭാവസ്സേവ ബലവതായ വുത്തം, ന ഉപനിസ്സയപച്ചയധമ്മാനം. കമ്മകിലേസാ ഹി ബലവന്തോപി ദുബ്ബലാപി ബലവകാരണം ഹോന്തിയേവ.

രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതീതിആദീസു അഹോ വതാഹം ചാതുമഹാരാജികാനം ദേവാനം സഹബ്യതം ഉപപജ്ജേയ്യന്തി ഉപപത്തിഭവേ വാ ഭോഗേസു വാ രാഗം ഉപനിസ്സായ ദാനം ദേതി. സീലസമാദാനഉപോസഥകമ്മേസുപി ഏസേവ നയോ. ഝാനം പന രാഗവിക്ഖമ്ഭനത്ഥായ, വിപസ്സനം രാഗസ്സ പഹാനത്ഥായ, മഗ്ഗം സമുച്ഛേദനത്ഥായ ഉപ്പാദേന്തോ രാഗം ഉപനിസ്സായ ഉപ്പാദേതി നാമ. വീതരാഗഭാവത്ഥായ പന അഭിഞ്ഞം സമാപത്തിഞ്ച ഉപ്പാദേന്തോ രാഗം ഉപനിസ്സായ ഉപ്പാദേതി നാമ. എത്താവതാ ഹി വീതരാഗോ നാമ ഹോതി.

സദ്ധായാതി ദാനാദിവസേന പവത്തസദ്ധായ സീലാദീസുപി ഏസേവ നയോ. യഥേവ ഹി ദാനാദിവസേന സദ്ധാദയോ ഉപ്പാദേന്തോ രാഗം ഉപനിസ്സായ ഉപ്പാദേതി നാമ, ഏവം രാഗാദയോപി സദ്ധാദീനം ഉപനിസ്സയപച്ചയാ നാമ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ. **തസ്സ പടിഘാതത്ഥായാ**തി തസ്സ പടിബാഹനത്ഥായ, വിപാകോകാസസ്സ അനുപ്പദാനത്ഥായാതി അത്ഥോ. സപ്പടിഘാതേസു താവ ഏവം ഹോതു, യാനി പന അപ്പടിഘാതാനി ആനന്തരിയകമ്മാനി, തേസു "തസ്സ പടിഘാതത്ഥായാ"തി കസ്മാ വുത്തന്തി? തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന. തപ്പടിഘാതത്ഥായ പവത്തേമീതി ഹിസ്സ അജ്ഝാസയോ, തം ഗഹേത്വാ ഏവം വുത്തം.

രാഗം ഉപനിസ്സായ അത്താനം ആതാപേതീതി യത്ഥ രത്തോ, തസ്സ ദുക്കരേന പത്തിം സമ്പസ്സന്തോ ഏവം കരോതീതി സബ്ബം പുരിമനയേനേവ വേദിതബ്ബം. **കായികസ്സ സുഖസ്സാ**തി രാഗാദിസമതിക്കമവസേന കുസലം കത്വാ പടിലദ്ധസുഖസ്സ വാ രാഗാദിവസേന അനാദീനവദസ്സാവിനോ കാമേ പരിഭുഞ്ജനവസേന ഉപ്പന്നസുഖസ്സ വാ. **ദുക്ഖസ്സാ**തി ആതാപനാദിവസേന ഉപ്പന്നസുഖസ്സ വാ രാഗാദിഹേതു പവത്തവധബന്ധനാദിവസേന ഉപ്പന്നദുക്ഖസ്സ വാ. **ഫലസമാപത്തിയാ**തി രാഗാദയോ സമുച്ഛിന്ദിത്വാ വാ ഉപ്പാദിതായ തേഹി വാ അട്ടീയമാനേന സമാപന്നായ.

കായികം സുഖന്തിആദീസു സുഖേ ഉപ്പന്നേ തം അസ്സാദേത്വാ പുനപ്പുനം തഥാരൂപേഹേവ പച്ചയേഹി തം ഉപ്പാദേന്തസ്സ പുരിമം പച്ഛിമസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. സീതാദീസു പന അഗ്ഗിസന്താപനാദീനി അതിസേവന്തസ്സ പുബ്ബഭാഗേ സുഖം അപരഭാഗേ ദുക്ഖസ്സ, "സുഖോ വതി മിസ്സാ പരിബ്ബാജികായ തരുണായ ലോമസായ ബാഹായ സമ്ഫസ്സോ"തി കാമേസു പാതബ്യതം ആപജ്ജന്തസ്സ ഇധ കായികം സുഖം നേരയികസ്സ കായികദുക്ഖസ്സ, അരോഗഭാവേന പന സുഖിനോ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തസ്സ കായികം സുഖം ഫലസമാപത്തിയാ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. ദുക്ഖപടിഘാതായ പന സുഖം സേവന്തസ്സ ദുക്ഖപടിഘാതായ ച ഭഗവതോ വിയ ആബാധം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ ഫലസമാപത്തിം സമാപജ്ജന്തസ്സ കായികദുക്ഖം കായികസുഖസ്സ ചേവ ഫലസമാപത്തിയാ ച, ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതി. ഉതുസപ്പായോ സുഖസ്സ ചേവ ഫലസമാപത്തിയാ ച, അസപ്പായോ ദുക്ഖസ്സ. ഉതുഅസപ്പായം വാ അഭിഭവിത്വാ സമാപത്തിസമുട്ഠിതരൂപവസേന ഉപ്പന്നം സുഖം അനുഭവിതുകാമസ്സ അസപ്പായോപി ഉതു ഫലസമാപത്തിയാ പച്ചയോവ. ഭോജനസേനാസനേസുപി ഏസേവ നയോ. പുന **കായികം സുഖ**ന്തിആദീനി കേവലം ഏകതോ ദസ്സിതാനി. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ പനേസം പച്ചയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. **ഫലസമാപത്തി കായികസ്സ സുഖസ്സാ**തി സമാപത്തിസമുട്ഠാനരൂപവസേന ഉപ്പന്നസ്സ സുഖസ്സ. തം ഹേസ സമാപത്തിതോ വുട്ഠായ അനുഭവതി.

കായികം സുഖം ഉപനിസ്സായ ദാനന്തിആദീസു "അഹോ വത മേ ഇദം സുഖം ന പരിഹായേയ്യാ"തി പത്തസ്സ വാ അപരിഹായനവസേന; "അഹോ വതാഹം ആയതിം ഏവരൂപം സുഖം പാപുണേയ്യ"ന്തി അപ്പത്തസ്സ വാ പത്തിവസേന; ദുക്ഖേപി "അഹോ വത മേ ദുക്ഖം പരിഹായേയ്യാ"തി പത്തസ്സ പരിഹായനവസേന വാ; "ആയതിം ഏവരൂപം നുപ്പജ്ജേയ്യാ"തി അനുപ്പാദപത്ഥനാവസേന വാ സുഖദുക്ഖാനം ഉപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ. ഉതുഭോജനസേനാസനാനി വുത്തനയാനേവ. പുന **കായികം സുഖ**ന്തിആദീസു യസ്മാ "സാധു ഖോ, മാരിസ, മോഗ്ഗല്ലാന, ബുദ്ധസരണഗമനം ഹോതീ"തി സുഖപ്പത്താനമ്പി, "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ വത, സോ ഭഗവാ, യോ ഏവരൂപസ്സ ദുക്ഖസ്സ പരിഞ്ഞായ ധമ്മം ദേസേതീ"തി (ഉദാ॰ ഫ്ല) ദുക്ഖപ്പത്താനമ്പി സദ്ധാ ഉപ്പജ്ജതി. സുഖദുക്ഖേഹി ച സംയോഗവിയോഗത്ഥായ സീലാദിപരിപൂരണം കരേയ്യ, തസ്മാ സുഖദുക്ഖാനി സദ്ധാദീനം ഉപനിസ്സയഭാവേന ദസ്സിതാനി. ഉതുആദീനിപി യഥായോഗം യോജേതബ്ബാനി. **കായികം സുഖം ഉപനിസ്സായ പാണം ഹനതീ**തിആദീസുപി വുത്തനയാനുസാരേനേവ സുഖാദീനം ഉപനിസ്സയതാ വേദിതബ്ബാ.

ഇമസ്മിം പന ഉപനിസ്സയഭാജനീയേ കുസലോ കുസലസ്സ തിവിധേനാപി ഉപനിസ്സയോ, അകുസലസ്സ ദുവിധേന, അബ്യാകതസ്സ തിവിധേന. അകുസലോ അകുസലസ്സ തിവിധേന, കുസലസ്സ ഏകവിധേന, അബ്യാകതസ്സ ദുവിധേന. അബ്യാകതോപി അബ്യാകതസ്സ തിവിധേന, തഥാ കുസലസ്സ, തഥാ അകുസലസ്സാതി. ഏവം കുസലോ അട്ഠവിധേന, അകുസലോ ഛബ്ബിധേന, അബ്യാകതോ നവവിധേനാതി തേവീസതിവിധേന ഉപനിസ്സയോ ഭാജിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ർ൨ർ. പുരേജാതേ ചക്ഖാദീനി ഓളാരികവസേന വുത്താനി. ആപോധാതുആദീനിപി പന പുരേജാതാരമ്മണാനി ഹോന്തിയേവ. **വത്ഥു പുരേജാതം ചക്ഖായതന**ന്തിആദി യം വത്ഥു ഹുത്വാ

പുരേജാതം ഹോതി, തം ദസ്സേതും വുത്തം. **വത്ഥു വിപാകാബ്യാകതാനന്തി** പവത്തിയം പുരേജാതപച്ചയം സന്ധായ വുത്തം.

ർ൨൭. പച്ഛാജാതേ **ഇമസ്സ കായസ്സാ**തി ചാതുമഹാഭൂതികകായസ്സ. **പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ**തി ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ഛാജാതോ ഹുത്വാ പച്ചയോ. ഉപത്ഥമ്ഭകട്ഠേന പച്ചയത്തായേവ ഹേസ പച്ഛാജാതപച്ചയോതി ഇമസ്മിം പഞ്ഹാവാരേ അനുലോമതോ ആഗതോ.

ർ൨൮. ആസേവനപച്ചയേ **അനുലോമം ഗോത്രഭുസ്സാ**തിആദീനം വിസും ഗഹണേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ കാരണം വേദിതബ്ബം.

ർ൨൯. കമ്മപച്ചയേ **കുസലാ ചേതനാ സമ്പയുത്തകാനന്തി** എത്ഥ സഹജാതനാനാക്ഖണികവിഭാഗസ്സ അഭാവതോ സഹജാതാതി ന വുത്താ. അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനേ പന സോ വിഭാഗോ അത്ഥി, തസ്മാ തത്ഥ വുത്താ. പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം കടത്താരൂപാനം വസേന കതം. **ചേതനാ വത്ഥുസ്സാ**തി കിഞ്ചാപി പടിസന്ധിക്ഖണേ വത്ഥുപതിട്ഠിതാ അരൂപധമ്മാ വത്ഥുപച്ചയാ വത്തന്തി, ചേതനാ പന വത്ഥുസ്സാപി പച്ചയോതി ദസ്സേതും വുത്തം.

ർ൩൦. വിപാകപച്ചയേ പടിസന്ധിവാരേ ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ർ൩൧-ർ൩൪. ആഹാരപച്ചയേ **ഇമസ്സ കായസ്സാ**തി ഇമസ്മിം ചതുസന്തതിവസേന പവത്തേ ചാതുമഹാഭൂതികകായേ ആഹാരസമുട്ഠാനസ്സ ജനകവസേന, സേസസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ. ഇന്ദ്രിയപച്ചയാദീസുപി പടിസന്ധിവാരോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. സേസം സബ്ബത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

പഞ്ഹാവാരവിഭങ്ഗവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ

ർ൩൫. ഇദാനേത്ഥ യഥാലദ്ധാനി വിസ്സജ്ജനാനി ഗണനാവസേന ദസ്സേതും **ഹേതുയാ സത്താ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സത്താ**തി കുസലേന കുസലം, അബ്യാകതം, കുസലാബ്യാകതന്തി തീണി. തഥാ അകുസലേന; അബ്യാകതേന അബ്യാകതമേവാതി ഏവം സത്ത. **ആരമ്മണേ നവാ**തി ഏകമൂലകഏകാവസാനാനി നവ. **അധിപതിയാ ദസാ**തി കുസലം കുസലസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ച; അകുസലസ്സ ആരമ്മണതോവ അബ്യാകതസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ച; കുസലാബ്യാകതസ്സ സഹജാതതോവാതി കുസലമൂലകാനി ചത്താരി. അകുസലം അകുസലസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ച; അബ്യാകതസ്സ സഹജാതതോവ തഥാ അകുസലാബ്യാകതസ്സാതി അകുസലമൂലകാനി തീണി. അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ച; കുസലസ്സ ആരമ്മണതോവ തഥാ അകുസലസ്സാതി അബ്യാകതമൂലകാനി തീണീതി ഏവം ദസ. ഏത്ഥ പന ആരമ്മണാധിപതിപി സത്തധാ, സഹജാതാധിപതിപി സത്തധാവ ലബ്ഭതി.

അനന്തരേ സത്താതി കുസലമൂലകാനി ദ്വേ, തഥാ അകുസലമൂലകാനി, അബ്യാകതമൂലകാനി തീണീതി ഏവം സത്ത. സമനന്തരേപി ഏതാനേവ. **സഹജാതേ നവാ**തി കുസലമൂലകാനി തീണി, അകുസലമൂലകാനി തീണി, അബ്യാകതമൂലകം ഏകം, തഥാ കുസലാബ്യാകതമൂലകം, അകുസലാബ്യാകതമൂലകഞ്ചാതി ഏവം നവ. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ തീണീ**തി കുസലേന കുസലം, അകുസലേന അകുസലം , അബ്യാകതേന അബ്യാകതന്തി ഏവം തീണി. **നിസ്സയേ തേരസാ**തി സഹജാതതോവ കുസലമൂലകാനി തീണി, തഥാ അകുസലമൂലകാനി, തഥാ അബ്യാകതമൂലകാനി. ഏത്ഥ പന പുരേജാതമ്പി ലബ്ഭതി. അബ്യാകതഞ്ഹി അബ്യാകതസ്സ സഹജാതമ്പി ഹോതി പുരേജാതമ്പി; കുസലസ്സ പുരേജാതമേവ തഥാ അകുസലസ്സ. പുന കുസലാബ്യാകതോ സഹജാതപുരേജാതതോ കുസലസ്സ, സഹജാതതോവ അബ്യാകതസ്സ, തഥാ അകുസലാബ്യാകതോതി ഏവം തേരസ. **ഉപനിസ്സയേ നവാ**തി ഏകമൂലകേകാവസാനാ നവ. തേസം വിഭങ്ഗേ തേവീസതി ഭേദാ ദസ്സിതാ. തേസു ആരമ്മണൂപനിസ്സയേ സത്ത, അനന്തരൂപനിസ്സയേ സത്ത, പകതൂപനിസ്സയേ നവ ഹോന്തി. **പുരേജാതേ തീണീ**തി അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലസ്സ, അകുസലസ്സാതി ഏവം തീണി.

പച്ഛാജാതേ തീണീതി കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ഏവം തീണി. **ആസേവനേ തീണി** അഞ്ഞമഞ്ഞസദിസാനി. **കമ്മേ സത്ത** ഹേതുസദിസാനി. തത്ഥ ദ്വീസു വിസ്സജ്ജനേസു നാനാക്ഖണികകമ്മമ്പി ആഗതം, പഞ്ചസു സഹജാതമേവ. **വിപാകേ ഏകം** അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. **ആഹാരഇന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗേസു സത്ത** ഹേതുസദിസാനേവ. ഇന്ദ്രിയം പനേത്ഥ സഹജാതപുരേജാതവസേന ആഗതം. **സമ്പയുത്തേ തീണി** അഞ്ഞമഞ്ഞസദിസാനി. **വിപ്പയുത്തേ പഞ്ചാ**തി സഹജാതപച്ഛാജാതതോ കുസലേന അബ്യാകതം, അകുസലേന അബ്യാകതം, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതതോ അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, വത്ഥുപുരേജാതതോ അബ്യാകതേന കുസലം, തഥാ അകുസലന്തി ഏകം കുസലമൂലം, ഏകം അകുസലമൂലം, തീണി അബ്യാകതമൂലാനീതി ഏവം പഞ്ച.

അത്ഥിയാ തേരസാതി സഹജാതതോ കുസലേന കുസലം, സഹജാതപച്ഛാജാതതോ കുസലേന അബ്യാകതം, സഹജാതതോവ കുസലേന കുസലാബ്യാകതന്തി കുസലമൂലാനി തീണി, തഥാ അകുസലമൂലാനി, സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയതോ പന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം, വത്ഥാരമ്മണപുരേജാതതോ അബ്യാകതേന കുസലം, തഥാ അകുസലം, സഹജാതപുരേജാതതോ കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച അകുസലസ്സ; സ്വേവ അബ്യാകതസ്സ സഹജാതപച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയതോ സഹജാതപുരേജാതതോ ച കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച കുസലസ്സ; സ്വേവ അബ്യാകതസ്സ സഹജാതപച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയതോതി ഏവം തേരസ. **നത്ഥിവിഗതേസു സത്ത** അനന്തരസദിസാനി. **അവിഗതേ തേരസ** അത്ഥിസദിസാനീതി. ഏവമേത്ഥ സത്ത ഗണനപരിച്ഛേദാ ഏകം തീണി പഞ്ച സത്ത നവ ദസ തേരസാതി. തേസു വിപാകവസേന ഏകമേവ ഏകകം, അഞ്ഞമഞ്ഞപുരേജാതപച്ഛാജാതാസേവനസമ്പയുത്തവസേന പഞ്ച തികാ, വിപ്പയുത്തവസേന ഏകമേവ പഞ്ചകം, ഹേതുഅനന്തരസമനന്തരകമ്മആഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗനത്ഥിവിഗതവസേന ദസ സത്തകാ, ആരമ്മണസഹജാതഉപനിസ്സയവസേന തയോ നവകാ, അധിപതിവസേന ഏകം ദസകം, നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന തയോ തേരസകാതി ഏവം തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ നിദ്ദിട്ഠവാരേ ഗണനവസേന സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ തേസം വസേന ദുകതികാദീസു പച്ചയസംസന്ദനേ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൪൭. യേ പന പച്ചയാ യേസം പച്ചയാനം വിസഭാഗാ വാ വിരുദ്ധാ വാ ഹോന്തി, തേ തേഹി സദ്ധിം ന യോജേതബ്ബാ. സേയ്യഥിദം - ഹേതുപച്ചയസ്സ താവ ആരമ്മണാനന്തരസമനന്തരൂപനിസ്സയപുരേജാതപച്ഛാജാതകമ്മാസേവനാഹാരഝാനനത്ഥിവിഗതാ അധിപതിപച്ചയേ ച ഠപേത്വാ വീമംസം സേസാധിപതിനോ വിസഭാഗാ, സഹജാതാദയോ സഭാഗാ. കസ്മാ? തഥാ ഭാവാഭാവതോ. ഹേതുപച്ചയോ ഹി യേസം ഹേതുപച്ചയോ ഹോതി, തേസം സഹജാതാദിപച്ചയോപി ഹോതി, ആരമ്മണാദിപച്ചയോ പന ന ഹോതീതി ആരമ്മണാദയോ തസ്സ വിസഭാഗാ നാമ. തസ്മാ സോ തേഹി, തേ വാ തേന സദ്ധിം, ന യോജേതബ്ബാ. പുരേജാതപച്ഛാജാതസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തഅത്ഥിനത്ഥിവിഗതാവിഗതാ ച അഞ്ഞമഞ്ഞവിരുദ്ധാ, തേപി അഞ്ഞമഞ്ഞം ന യോജേതബ്ബാ. തത്ഥ അയോജനീയേ വജ്ജേത്വാ യോജനീയേഹി യോഗേ യേ വാരാ ലബ്ഭന്തി, തേ സങ്ഖേപതോ ദസ്സേതും **ഹേതുപച്ചയാ അധിപതിയാ ചത്താരീ**തിആദി വുത്തം.

തത്ഥ കിഞ്ചാപി ഹേതുപച്ചയസ്സ അധിപതിനാ സംസന്ദനേ ഊനതരഗണനവസേന സത്തഹി വാരേഹി ഭവിതബ്ബം, യസ്മാ പന അധിപതീസു വീമംസാവ ഹേതുപച്ചയോ, ന ഇതരേ, തസ്മാ വിസഭാഗേ വജ്ജേത്വാ സഭാഗവസേന "ചത്താരീ"തി വുത്തം. താനി ഏവം വേദിതബ്ബാനി - കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ; കുസലാ വീമംസാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം, കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ; കുസലാ വീമംസാ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം, കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ; കുസലാ വീമംസാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനം, അബ്യാകതോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ അധിപതിപച്ചയേന പച്ചയോ; വിപാകാബ്യാകതാ കിരിയാബ്യാകതാ വീമംസാ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം ചിത്തസമുട്ഠാനാനഞ്ച രൂപാനന്തി. ഏത്ഥ ച വിപാകാബ്യാകതാ ലോകുത്തരതോവ ഗഹേതബ്ബാ. ആരമ്മണപച്ചയഅനന്തരപച്ചയാദയോ പന വിസഭാഗത്താ ന യോജിതാ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭമാനഞ്ച അലബ്ഭമാനഞ്ച ഞത്വാ ലബ്ഭമാനവസേന വാരാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ.

സഹജാതേ സത്താതി ഹേതുയാ ലദ്ധാനേവ. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ തീണീ**തി സുദ്ധികഅഞ്ഞമഞ്ഞേ ലദ്ധാനേവ. **നിസ്സയേ സത്താ**തി ഹേതുയാ ലദ്ധാനേവ. **വിപാകേ ഏക**ന്തി സുദ്ധികവിപാകേ ലദ്ധമേവ. **ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗേസു ചത്താരീ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ . **സമ്പയുത്തേ തീണീ**തി സുദ്ധികസമ്പയുത്തേ ലദ്ധാനേവ. **വിപ്പയുത്തേ തീണീ**തി കുസലാദിചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപം പച്ചയുപ്പന്നം കത്വാ വേദിതബ്ബാനി. **അത്ഥിഅവിഗതേസു സത്താ**തി ഹേതുയാ ലദ്ധാനേവ.

൪൮-൪൯. ഏവം യേഹി അധിപതിപച്ചയാദീഹി ഏകാദസഹി പച്ചയേഹി സദ്ധിം ഹേതുപച്ചയോ യോജനം ലഭതി, തേസം വസേന ദുമൂലകനയേ ഗണനം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി തിമൂലകാദീസു തസ്സ ദസ്സനത്ഥം ലക്ഖണം ഠപേന്തോ **ഹേതുസഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതന്തി സത്താ**തിആദിമാഹ. പോത്ഥകേസു പന നിസ്സഉപനിസ്സഅധിപാതി ഏവം പരിഹീനക്ഖരാനി പച്ചയനാമാനി ലിഖന്തി, തം സഞ്ഞാകരണമത്തവസേന ലിഖിതം. തസ്മാ താദിസേസു ഠാനേസു പരിപുണ്ണാ പാളി കാതബ്ബാ. യം പനിദം ലക്ഖണം ഠപിതം, തേന ഇദം ദീപേതി - അയം ഹേതുപച്ചയോ സഹജാതാദീഹി ചതൂഹി സദ്ധിം സംസന്ദനേ അത്തനോ വിഭങ്ഗേ ലദ്ധാനി സത്തേവ വിസ്സജ്ജനാനി ലഭതി. സചേ പനേത്ഥ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ പവിസതി, അഞ്ഞമഞ്ഞേ ലദ്ധാനി തീണി ലഭതി. സചേ സമ്പയുത്തപച്ചയോ പവിസതി, താനേവ തീണി ലഭതി. സചേ വിപ്പയുത്തപച്ചയോ പവിസതി, ഹേതുവിപ്പയുത്തദുകേ ലദ്ധാനി തീണി ലഭതി. സചേ വിപാകപച്ചയോ പവിസതി, സബ്ബേഹി വിപാകസഭാഗേഹി സദ്ധിം സംസന്ദനേ ഏവമേവ വിസ്സജ്ജനം ലഭതി. സചേ പനേത്ഥ

ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗപച്ചയാ പവിസന്തി, തേഹി സദ്ധിം ദുമൂലകേ ലദ്ധാനി ചത്താരിയേവ ലഭതി. സചേ തേഹി സദ്ധിം അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ പവിസതി, ഹേതാധിപതിദുകേ ദസ്സിതേസു ചതൂസു വിസ്സജ്ജനേസു "കുസലോ ധമ്മോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ചാ"തി ദ്വേ അപനേത്വാ സേസാനി ദ്വേ ലഭതി. സചേപി തത്ഥ സമ്പയുത്തപച്ചയോ പവിസതി, താനേവ ദ്വേ ലഭതി. സചേ പന വിപ്പയുത്തപച്ചയോ പവിസതി, ഇതരാനി ദ്വേ ലഭതി. സചേ പന തേസു വിപാകപച്ചയോ പവിസതി, സബ്ബത്ഥ ഏകമേവ ലഭതി. അധിപതിനാ പന സദ്ധിം ഹേതാധിപതിദുകതോ ഊനതരഗണനേസു അപ്പവിസന്തേസു ചത്താരിയേവ ലഭതി. ഊനതരഗണനേസു പവിസന്തേസു തേസം വസേന ദ്വേ ഏകന്തി ലഭതി. ഏവം തേസം തേസം പച്ചയാനം സമായോഗേ ലബ്ഭമാനം ഗണനം വിദിത്വാ തിമൂലകാദീസു ഗണനാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി.

ഏതേസു പന ഘടനേസു സബ്ബപഠമാനി ചത്താരി ഘടനാനി സാമഞ്ഞതോ നവന്നമ്പി ഹേതൂനം വസേന വുത്താനി അവിപാകാനി. അബ്യാകതേന അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനേ പനേത്ഥ വിപാകഹേതുപി ലബ്ഭതി.

തതോ പരാനി പഞ്ച ഘടനാനി വിപാകഹേതുവസേന വുത്താനി. തത്ഥ സബ്ബേപി സഹജാതവിപാകാ ചേവ വിപാകസഹജാതരൂപാ ച. തേസു പഠമേ ഘടനേ വിപാകാ ചേവ തംസമുട്ഠാനരൂപാ ച ലബ്ഭന്തി, ദുതിയേ വിപാകാ ചേവ പടിസന്ധിയഞ്ച വത്ഥുരൂപം. തതിയേ അരൂപധമ്മാവ. ചതുത്ഥേ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ ലബ്ഭതി. പഞ്ചമേ വത്ഥുരൂപമേവ.

തതോ പരാനി പഞ്ചദസ ഘടനാനി ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗയുത്താനി അമോഹഹേതുവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമാനി നവ നിരാധിപതീനി, പച്ഛിമാനി ഛ സാധിപതീനി. നിരാധിപതികേസുപി പഠമാനി ചത്താരി സാമഞ്ഞതോ സബ്ബത്ഥ അമോഹവസേന വുത്താനി, പച്ഛിമാനി പഞ്ച വിപാകാമോഹവസേന. തത്ഥ നിരാധിപതികേസു പഠമേ **ചത്താരീ**തി ഹേട്ഠാ ഹേതാധിപതിദുകേ ദസ്സിതാനേവ. ദുതിയേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം പരിഹായതി. തതിയേ വത്ഥുരൂപം പരിഹായതി. ചതുത്ഥേ കുസലോ ധമ്മോ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം, അബ്യാകതോ തംസമുട്ഠാനാനന്തി രൂപമേവ ലബ്ഭതി. തതോ പരാനി വിപാകയുത്താനി പഞ്ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ. സാധിപതികേസു പഠമാനി തീണി ഘടനാനി സാമഞ്ഞതോ വിപാകാവിപാകഹേതുവസേന വുത്താനി. തേസു പഠമേ ചത്താരി വുത്തനയാനേവ. ദുതിയേ രൂപം പരിഹായതി, തതിയേ അരൂപം പരിഹായതി. തതോ പരാനി തീണി വിപാകഹേതുവസേന വുത്താനി. തേസു പഠമേ രൂപാരൂപം ലബ്ഭതി, ദുതിയേ അരൂപമേവ, തതിയേ രൂപമേവ. ഏവമ്പി തേസം തേസം പച്ചയാനം സമായോഗേ ലബ്ഭമാനം ഗണനം വിദിത്വാ തിമൂലകാദീസു ഗണനാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി.

ഹേതുമൂലകം നിട്ഠിതം.

൪൪. ആരമ്മണമൂലകേപി അധിപതിപച്ചയാദയോ സത്ത ആരമ്മണേന സഭാഗാ, സേസാ സോളസ വിസഭാഗാതി തേ അയോജേത്വാ സത്തേവ യോജിതാ. തേസു **അധിപതിയാ സത്താ**തി കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ, അകുസലസ്സ ധമ്മസ്സ, അബ്യാകതസ്സാതി ഏവം കുസലമൂലാനി തീണി, അകുസലമൂലം ഏകം, അബ്യാകതമൂലാനി തീണീതി സത്ത. **നിസ്സയേ തീണീ**തി വത്ഥുവസേന അബ്യാകതമൂലാനേവ. ഉപനിസ്സയേ സത്ത ഹേട്ഠിമാനി ഏവ. **പുരേജാതേ തീണീ**തി വത്ഥാരമ്മണവസേന അബ്യാകതമൂലാനി. **വിപ്പയുത്തേ തീണീ**തി വത്ഥുവസേനേവ. **അത്ഥിഅവിഗതേസു തീണീ**തി വത്ഥാരമ്മണവസേന. യഥാ പന ഹേതുമൂലകേ ലക്ഖണദസ്സനത്ഥം ഘടനാനി ഠപിതാനി, തഥാ ആരമ്മണമൂലകാദീസുപി.

൪൫. തത്ഥ യാനി താവ ഇമസ്മിം ആരമ്മണമൂലകേ പഞ്ച ഘടനാനി ഠപിതാനി. തത്ഥ പഠമം ആരമ്മണാധിപതിവസേന സാധിപതികം. തത്ഥ **സത്താ**തി ആരമ്മണാധിപതിദുകേ ലദ്ധവിസ്സജ്ജനാനേവ. ദുതിയം നിരാധിപതികം. തത്ഥ **തീണീ**തി വത്ഥാരമ്മണവസേന ആരമ്മണവസേനേവ വാ അബ്യാകതമൂലാനി. തതിയം നിസ്സയേന വുത്തം. തത്ഥ **തീണീ**തി വത്ഥുവസേന അബ്യാകതമൂലാനി. ചതുത്ഥപഞ്ചമാനി സാധിപതികാനി. തേസു ചതുത്ഥേ **ഏകന്തി** വത്ഥാരമ്മണവസേന ആരമ്മണവസേനേവ വാ അബ്യാകതമൂലം അകുസലം. പഞ്ചമേ **ഏകന്തി** നിസ്സയതോ അബ്യാകതമൂലകം അകുസലം. ഏവമിധാപി ലബ്ഭമാനവസേന തികാദീസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. തഥാ അധിപതിമൂലകാദീസു. ആരമ്മണഇന്ദ്രിയവിപാകവസേന വിത്ഥാരയോജനം പന അവത്വാ തത്ഥ തത്ഥ വത്തബ്ബയുത്തകമേവ വദാമാതി.

൪൬. അധിപതിമൂലകേ **സഹജാതേ സത്താ**തി സഹജാതാധിപതിവസേന കുസലമൂലാനി തീണി, അകുസലമൂലാനി തീണി, അബ്യാകതമൂലം ഏകം. സഹജാതേന പന സദ്ധിം ആരമ്മണാധിപതി, ആരമ്മണാധിപതിനാ ച സദ്ധിം സഹജാതം ന ലബ്ഭതി. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ തീണീ**തി സഹജാതാധിപതിവസേനേവ. **നിസ്സയേ അട്ഠാ**തി കുസലമൂലാനി തീണി, അകുസലമൂലാനി തീണി, അബ്യാകതമൂലാനി ദ്വേ. അബ്യാകതോ ഹി അധിപതി അബ്യാകതസ്സ സഹജാതതോ ചേവ ആരമ്മണതോ ച നിസ്സയോ ഹോതി, അകുസലസ്സ ആരമ്മണതോവ. കുസലസ്സ പന ഉഭയഥാപി ന

ഹോതീതി അബ്യാകതമൂലാനി ദ്വേയേവാതി ഏവം അട്ഠ. **ഉപനിസ്സയേ സത്ത** ആരമ്മണസദിസാനേവ. **പുരേജാതേ ഏകന്തി** അബ്യാകതാധിപതി ആരമ്മണവസേന അകുസലസ്സ. **വിപാകേ ഏകം** അബ്യാകതേന അബ്യാകതം ലോകുത്തരം. ആഹാരാദീസു സത്ത ഹേട്ഠാ ഏകമൂലകേ ലദ്ധാനേവ. **വിപ്പയുത്തേ ചത്താരീ**തി കുസലേന അബ്യാകതം, തഥാ അകുസലേന, അബ്യാകതേന അബ്യാകതഞ്ച കുസലഞ്ച. അത്ഥിഅവിഗതേസു അട്ഠ നിസ്സയസദിസാനേവ.

൪൭൭-൪൭൮. ഘടനാനി പനേത്ഥ പടിപാടിയാ ആരമ്മണാദീഹി അയോജേത്വാ പഠമം അത്ഥിഅവിഗതേഹി യോജിതാനി. കിം കാരണാതി? ഉഭയാധിപതിമിസ്സകത്താ. തത്ഥ പഠമേ ഘടനേ ആരമ്മണാധിപതിവസേന വത്ഥാരമ്മണം ലബ്ഭതി , ദുതിയേ നിസ്സയവസേന ഗരും കത്വാ അസ്സാദേന്തസ്സ വത്ഥുമേവ, തതിയേ സഹജാതാധിപതിവസേന കുസലാദയോ രൂപാനം, ആരമ്മണാധിപതിവസേന വത്ഥു അകുസലസ്സ. തതോ പരാനി തീണി ഘടനാനി ആരമ്മണാധിപതിവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ **സത്താ**തി ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ. ദുതിയേ **ഏകന്തി** പുരേജാതാനി വത്ഥാരമ്മണാനി അകുസലസ്സ. തതിയേ വത്ഥുമേവ അകുസലസ്സ. തതോ പരാനി തീണി ഘടനാനി വിപാകാവിപാകസാധാരണാനി സഹജാതാധിപതിവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ രൂപാരൂപം ലബ്ഭതി, ദുതിയേ അരൂപമേവ, തതിയേ രൂപമേവ. തതോ പരാനി തീണി വിപാകാധിപതിവസേന വുത്താനി. തേസുപി പഠമേ രൂപാരൂപം ലബ്ഭതി, ദുതിയേ അരൂപം, തതിയേ രൂപമേവ. തതോ പരാനി ഛ ഘടനാനി ആഹാരിന്ദ്രിയയുത്താനി ചിത്താധിപതിവസേന വുത്താനി. തത്ഥ തീണി അവിപാകാനി, തീണി സവിപാകാനി. തേസു ഗണനാ പാകടായേവ. തതോ പരാനി ഛ ഘടനാനി തഥേവ വിരിയാധിപതിവസേന വുത്താനി. നനു ച അധിപതിപടിപാടിയാ പഠമം വിരിയാധിപതിവസേന വത്തബ്ബാനി സിയും, കസ്മാ തഥാ ന വുത്താനീതി? പരതോ ഹേതുവസേന വുത്തഘടനേഹി സദിസത്താ. പരതോ ഹി ഹേതുവസേന ഘടനാനി അമോഹസ്സ വീമംസാധിപതിത്താ വീമംസായ ച സമ്മാദിട്ഠിഭാവതോ മഗ്ഗസമ്പയുത്താനി. വിരിയമ്പി ച സമ്മാവായാമമിച്ഛാവായാമഭാവേന മഗ്ഗോതി തേന സദ്ധിം ഘടനാനി പരതോ ഹേതുവസേന വുത്തഘടനേഹി സദിസാനീതി പരിവത്തേത്വാ വുത്താനി. തേസുപി ഗണനാ പാകടായേവ.

൪൭൯-൪൮൦. അനന്തരസമനന്തരമൂലകേസു **സത്താ**തി കുസലോ കുസലസ്സ അബ്യാകതസ്സ ച, തഥാ അകുസലോ, അബ്യാകതോ തിണ്ണന്നമ്പീതി ഏവം സത്ത. **കമ്മേ ഏകന്തി** കുസലാ മഗ്ഗചേതനാ അത്തനോ വിപാകാബ്യാകതസ്സ. ഘടനാനി പനേതേസു തീണി തീണിയേവ. താനി ബഹുതരപടിപാടിയാ വുത്താനി.

൪൮൧-൪൮൪. സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയമൂലകേസു യേ യേ ദുകമൂലകേ പച്ചയാ വുത്താ തേ തേയേവ ആദിതോ ഠിതേന സഭാഗാ. തസ്മാ ദുകമൂലകേ ഗണനം ഞത്വാ യേ ഉപരി പച്ചയാ ഘടിതാ, തേസു ഊനതരഗണനസ്സ വസേന സബ്ബഘടനേസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ സഹജാതമൂലകേ ദസ ഘടനാനി. തേസു പഞ്ച അവിപാകാനി, പഞ്ച സവിപാകാനി. തത്ഥ അവിപാകേസു താവ പഠമേ കുസലോ കുസലസ്സ അബ്യാകതസ്സ , കുസലാബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ചത്താരി, തഥാ അകുസലോ, അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സേവാതി ഏവം നവ. തത്ഥ കുസലാകുസലാദികേസു അട്ഠസു വിസ്സജ്ജനേസു അരൂപഞ്ചേവ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ച ലബ്ഭതി. അബ്യാകതേ വത്ഥുരൂപമ്പി. ദുതിയേ ഘടനേ അബ്യാകതവിസ്സജ്ജനേ രൂപേസു വത്ഥുമേവ ലബ്ഭതി, തതിയേ തീസുപി അരൂപമേവ, ചതുത്ഥേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ, പഞ്ചമേ പടിസന്ധിയം വത്ഥുനാ സദ്ധിം അരൂപധമ്മാ. സവിപാകേസു പഠമേ വിപാകാ ചേവ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനരൂപഞ്ച, ദുതിയേ വിപാകാ ചേവ വത്ഥുരൂപഞ്ച, തതിയേ വിപാകമേവ, ചതുത്ഥേ വിപാകചിത്തസമുട്ഠാനമേവ, പഞ്ചമേ വത്ഥുരൂപമേവ ലബ്ഭതി.

അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലകേ ഛ ഘടനാനി. തേസു പഠമാനി തീണി അവിപാകാനി, പച്ഛിമാനി തീണി സവിപാകാനി. തേസു ഗണനാ പാകടായേവ.

൪൮൫. നിസ്സയമൂലകേ **നിസ്സയപച്ചയാ ആരമ്മണേ തീണീ**തി വത്ഥും ആരമ്മണം കത്വാ പവത്തകുസലാദിവസേന വേദിതബ്ബാനി. **ഉപനിസ്സയേ ഏകന്തി** വത്ഥും ആരമ്മണൂപനിസ്സയം കത്വാ ഉപ്പന്നാകുസലം. സേസം ദുമൂലകേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

൪൮൬-൪൮൭. ഇമസ്മിം പന നിസ്സയപച്ചയേ വീസതി ഘടനാനി. തേസു പുരിമാനി ഛ ഘടനാനി പുരേജാതസഹജാതവസേന വുത്താനി, തതോ ചത്താരി പുരേജാതവസേനേവ, തതോ ദസ സഹജാതവസേനേവ. തത്ഥ പഠമേ ഘടനേ **തേരസാ**തി നിസ്സയപച്ചയവിഭങ്ഗേ വുത്താനേവ. ദുതിയേ **അട്ഠാ**തി സഹജാതാധിപതിവസേന സത്ത, വത്ഥും ഗരും കത്വാ അകുസലഞ്ചാതി അട്ഠ. തതിയേ സത്ത ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ ലദ്ധാനേവ. ചതുത്ഥേ പഞ്ച വിപ്പയുത്തേ ലദ്ധാനി. പഞ്ചമേ **ചത്താരീ**തി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനം, വത്ഥു ച അകുസലസ്സ. ഛട്ഠേ **തീണീ**തി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ. പുരേജാതവസേന ചതൂസു പഠമേ **തീണീ**തി വത്ഥു കുസലാദീനം, ചക്ഖാദീനി ച അബ്യാകതസ്സ. ദുതിയേ വത്ഥുമേവ കുസലാദീനം. തതിയേ **ഏകന്തി** വത്ഥു അകുസലസ്സ. ചതുത്ഥേ

ചക്ഖാദീനി വിഞ്ഞാണപഞ്ചകസ്സ. സഹജാതവസേന ദസ സവിപാകാവിപാകവസേന ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ സഹജാതമൂലകേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

൪൩൮. ഉപനിസ്സയമൂലകേ **ആരമ്മണേ സത്താ**തി ആരമ്മണൂപനിസ്സയേ ലദ്ധാനേവ. **അധിപതിയാ സത്താ**തി താനേവ. അനന്തരസമനന്തരേസു അനന്തരൂപനിസ്സയേ ലദ്ധാനേവ. **നിസ്സയേ ഏക**ന്തി വത്ഥു അകുസലസ്സ. **പുരേജാതേ ഏക**ന്തി തസ്സേവ വത്ഥും വാ ആരമ്മണം വാ. **ആസേവനേ തീണി** അനന്തരൂപനിസ്സയവസേന. **കമ്മേ ദ്വേ** പകതൂപനിസ്സയവസേന. ലോകുത്തരകുസലചേതനാ പന അനന്തരൂപനിസ്സയോപി ഹോതി. **വിപ്പയുത്തേ ഏകം** ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന, തഥാ അത്ഥിഅവിഗതേസു. നത്ഥിവിഗതേസു സത്ത അനന്തരസമാനേവ.

൪൩൯. ഉപനിസ്സയമൂലകാനി പന സത്ത ഘടനാനി ഹോന്തി. തത്ഥ പുരിമാനി തീണി ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ **സത്താ**തി കുസലോ കുസലാദീനം, തഥാ അബ്യാകതോ, അകുസലോ അകുസലസ്സേവാതി ഏവം സത്ത. ദുതിയേ **ഏക**ന്തി ചക്ഖാദിഅബ്യാകതം അകുസലസ്സ. തതിയേ വത്ഥു അകുസലസ്സ. തതോ പരാനി ദ്വേ അനന്തരൂപനിസ്സയവസേന വുത്താനി. തേസു ഗണനാ പാകടായേവ. തതോ ദ്വേ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ ലോകിയകുസലാകുസലചേതനാപച്ചയഭാവതോ ഗഹേതബ്ബാ, ദുതിയേ ലോകുത്തരകുസലാവ.

൪൪൦-൪൪൨. പുരേജാതമൂലകേ **ആരമ്മണേ തീണീ**തി അബ്യാകതോ കുസലാദീനം. **അധിപതിയാ ഏക**ന്തി അബ്യാകതോ അകുസലസ്സ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. ഏത്ഥ പന സത്ത ഘടനാനി. തേസു പഠമം വത്ഥാരമ്മണവസേന വുത്തം, ദുതിയം വത്ഥുവസേനേവ, തതിയം ആരമ്മണവസേന, ചതുത്ഥം വത്ഥുസ്സ ആരമ്മണകാലവസേന, പഞ്ചമം ആരമ്മണാധിപതിവസേന, ഛട്ഠം വത്ഥുനോ ആരമ്മണാധിപതികാലവസേന, സത്തമം ചക്ഖാദിവസേന.

൪൪൩-൪൫൨. പച്ഛാജാതമൂലകേ വീസതി പച്ചയാ ന യുജ്ജന്തി, തയോവ യോജനം ലഭന്തി. ഏകമേവേത്ഥ ഘടനം, തം കായസ്സ കുസലാദീനം വസേന വേദിതബ്ബം. ആസേവനമൂലകേപി ഏകമേവ ഘടനം.

൪൫൩-൪൫൭. കമ്മമൂലകേ **അനന്തരേ ഏക**ന്തി മഗ്ഗചേതനാവസേന വുത്തം. **അഞ്ഞമഞ്ഞേ തീണീ**തി ഏത്ഥ പടിസന്ധിയം വത്ഥുപി ഗഹേതബ്ബം. **ഉപനിസ്സയേ ദ്വേ**തി അനന്തരപകതൂപനിസ്സയവസേന ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ. ഏവം സേസാനിപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി. ഏത്ഥ പന ഏകാദസ ഘടനാനി. തത്ഥ പഠമാനി ദ്വേ പകതൂപനിസ്സയാനന്തരൂപനിസ്സയവിഭാഗതോ നാനാക്ഖണികകമ്മവസേന വുത്താനി. തതോ പരാനി ചത്താരി വിപാകാവിപാകതോ ഏകക്ഖണികകമ്മവസേന വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ അരൂപേന സദ്ധിം ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപം ലബ്ഭതി, ദുതിയേ അരൂപേന സദ്ധിം വത്ഥു, തതിയേ അരൂപമേവ, ചതുത്ഥേ ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപമേവ. പടിസന്ധിയം പന കടത്താരൂപമ്പി ലബ്ഭതി. തതോ പരാനി പഞ്ച സവിപാകാനി, താനി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ. വിപാകമൂലകേ പഞ്ച ഘടാനാനി ഉത്താനത്ഥാനേവ.

൪൫൮-൪൬൩. ആഹാരമൂലകേ **സത്താ**തിആദീനി വുത്തനയാനേവ. ഘടനാനി പനേത്ഥ ചതുത്തിംസ. തേസു പഠമാനി പഞ്ച വിപാകാവിപാകസാമഞ്ഞതോ വുത്താനി. തത്ഥ പഠമേ ചത്താരോപി ആഹാരാ ലബ്ഭന്തി; ദുതിയേ തയോ അരൂപാഹാരാവ. തതിയേ വത്ഥുപി പച്ചയുപ്പന്നം ഹോതി, ചതുത്ഥേ തം പരിഹായതി. പഞ്ചമേ രൂപമേവ പച്ചയുപ്പന്നം. തതോ പരാനി പഞ്ച സവിപാകഘടനാനി, താനി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ. തതോ പരാനി നവ ഘടനാനി ചേതനാഹാരവസേന വുത്താനി. തതോ പരാനി നവ നിരാധിപതിവിഞ്ഞാണാഹാരവസേന . തതോ പരാനി സാധിപതിവിഞ്ഞാണാഹാരവസേന ഛ ഘടനാനി വുത്താനി. തത്ഥ തീണി വിപാകാവിപാകസാമഞ്ഞവസേന വുത്താനി. തീണി വിപാകവസേനേവ. തത്ഥ ലോകിയാനം വിപാകാനം അഭാവതോ വത്ഥു പരിഹായതി.

൪൬൪-൪൬൮. ഇന്ദ്രിയമൂലകേ **പുരേജാതേ ഏക**ന്തി ചക്ഖുന്ദ്രിയാദീനം വസേന അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. സേസം ദുമൂലകം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഘടനാനി പനേത്ഥ ഛ സത്തതി. തത്ഥ പഠമേ സബ്ബാനിപി ഇന്ദ്രിയാനി പച്ചയട്ഠേന ലബ്ഭന്തി. ദുതിയേ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം ഹായതി. ന ഹി തം നിസ്സയോ ഹോതി. തതിയേ അരൂപിന്ദ്രിയാനി രൂപാനം. ചതുത്ഥേ ചക്ഖാദീനി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം. തതോ പരാനി നവ ഘടനാനി സഹജാതഅരൂപിന്ദ്രിയവസേന വുത്താനി, തതോ നവ മഗ്ഗഭൂതാനം ഇന്ദ്രിയാനം വസേന, തതോ നവ ഝാനങ്ഗഭൂതാനം, തതോ നവ ഝാനമഗ്ഗഭൂതാനം, തതോ നവ മനിന്ദ്രിയവസേനേവ, തതോ സാധിപതീനി ഛ, തതോ വീരിയവസേന മഗ്ഗസമ്പയുത്താനി ഛ, തതോ അമോഹഹേതുവസേന നിരാധിപതീനി നവ, സാധിപതീനി ഛ. തേസു സബ്ബേസു വിപാകപച്ചയേന അയുത്താനി ച യുത്താനി ച ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനി.

൪൬൯-൪൭൦. ഝാനമൂലകേപി ദുമൂലകം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഘടനാനി പനേത്ഥ ഛത്തിംസ. തേസു പഠമാനി നവ ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗഭാവം അനാമസിത്വാ സാധാരണഝാനങ്ഗവസേനേവ

വുത്താനി. തതോ പരാനി നവ ഇന്ദ്രിയഭൂതഝാനങ്ഗവസേന, തതോ നവ മഗ്ഗഭൂതഝാനങ്ഗവസേന, തതോ നവ ഇന്ദ്രിയമഗ്ഗഭൂതഝാനങ്ഗവസേന. ചതൂസുപി ചേതേസു നവകേസു ആദിതോ ചത്താരി ചത്താരി വിപാകാവിപാകസാധാരണാനി. അവസാനേ പഞ്ച പഞ്ച വിപാകാനേവ, താനി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ.

൬൦൧-൬൦൭. മഗ്ഗമൂലകേപി ദുമൂലകം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഘടനാനി പനേത്ഥ സത്തപഞ്ഞാസ. തേസു പഠമാനി നവ ഇന്ദ്രിയഝാനഭാവം അനാമസിത്വാ സുദ്ധികമഗ്ഗവസേനേവ വുത്താനി. തതോ നവ ഇന്ദ്രിയഭൂതമഗ്ഗവസേന, തതോ നവ ഝാനഭൂതമഗ്ഗവസേന, തതോ നവ ഇന്ദ്രിയഝാനഭൂതമഗ്ഗവസേന, തതോ ഛ അധിപതിഭൂതമഗ്ഗവസേന, തതോ നവ നിരാധിപതിമഗ്ഗഹേതുവസേന, തതോ ഛ സാധിപതിമഗ്ഗഹേതുവസേന, തത്ഥ നവകേസു പഞ്ച പഞ്ച ഛക്കേസു തീണി തീണി വിപാകാനി. സേസാനി സാധാരണാനി, താനി ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനേവ.

൬൦൯-൬൧൦. സമ്പയുത്തമൂലകേ ദുമൂലകം ഉത്താനത്ഥമേവ. ഏത്ഥ പന ദ്വേയേവ ഘടനാനി. തത്ഥ ഏകം സാധാരണവസേന, ഏകം വിപാകവസേന വുത്തം.

൬൧൧-൬൧൫. വിപ്പയുത്തമൂലകേപി ദുമൂലകം ഉത്താനത്ഥമേവ. ഘടനാനി പനേത്ഥ തേരസ. തത്ഥ പഠമേ **പഞ്ചാ**തി കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, തഥാ അകുസലോ, അബ്യാകതോ തിണ്ണന്നമ്പി. ഏത്ഥ ച ഇമേ വിപ്പയുത്താദയോ സഹജാതാപി ഹോന്തി, പച്ഛാജാതപുരേജാതാപി. ദുതിയേ പുരേജാതസഹജാതാവ തതിയേ തേയേവ അധിപതിവസേന. തത്ഥ കുസലോ അബ്യാകതസ്സ തഥാ അകുസലോ, അബ്യാകതോ പന അബ്യാകതസ്സ ച ആരമ്മണാധിപതിവസേന അകുസലസ്സ ചാതി ഏവം ചത്താരി. ചതുത്ഥേ **തീണീ**തി കുസലാദീനി അബ്യാകതസ്സ. ഇന്ദ്രിയാനി പനേത്ഥ രൂപാനിപി അരൂപാനിപി. പഞ്ചമേ പച്ചയാ അരൂപാവ ഛട്ഠേ വത്ഥുവസേന രൂപാവ സത്തമേ കുസലാബ്യാകതാനം വിപസ്സനാവസേന, അകുസലസ്സ അസ്സാദനവസേന വത്ഥുമേവ. അട്ഠമേ തദേവാകുസലസ്സ, നവമേ ചക്ഖാദീനി അബ്യാകതസ്സ, ദസമേ കുസലാദയോ ചിത്തസമുട്ഠാനാനം, ഏകാദസമേ പടിസന്ധിയം വത്ഥു ഖന്ധാനം, ദ്വാദസമേ പടിസന്ധിയം ഖന്ധാ കടത്താരൂപാനം, തേരസമേ പടിസന്ധിയം ഖന്ധാ വത്ഥുസ്സ.

൬൧൬-൬൧൭. അത്ഥിപച്ചയമൂലകേ **ഉപനിസ്സയേ ഏകന്തി** ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന അബ്യാകതം അകുസലസ്സ. സേസം ദുമൂലകേ ഉത്താനമേവ. ഘടനാനി പനേത്ഥ ഏകൂനതിംസ. തേസു പഠമേ അരൂപവത്ഥാരമ്മണമഹാഭൂതഇന്ദ്രിയാഹാരാനം വസേന സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതപച്ചയാ ലബ്ഭന്തി. ദുതിയേ പച്ഛാജാതകബളീകാരാഹാരാ ന ലബ്ഭന്തി. പഠമദുതിയഘടനാനേവ അധിപതിനാ സദ്ധിം ഉപരി തതിയചതുത്ഥാനി കതാനി. പുന പഠമമേവ ചതൂഹി ആഹാരേഹി സദ്ധിം പഞ്ചമം, രൂപിന്ദ്രിയേഹി സദ്ധിം ഛട്ഠം, രൂപാരൂപിന്ദ്രിയേഹി സദ്ധിം സത്തമം കതം. ദുതിയമേവ വാ പന ഇന്ദ്രിയേഹി സദ്ധിം സത്തമം കതം. പഠമദുതിയാനേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയേന സദ്ധിം അട്ഠമനവമാനി. തേസു നവമം അധിപതിനാ സദ്ധിം ദസമം കതം. തതോ ഏകാദസമേ പച്ചയവസേന വത്ഥു ഹായതി. ദ്വാദസമേ അരൂപധമ്മായേവ പച്ചയാ, തേരസമേ വത്ഥാരമ്മണാ, ചുദ്ദസമേ വത്ഥുമേവ, പന്നരസമേ ആരമ്മണമേവ, സോളസമേ വത്ഥുമേവ ആരമ്മണം, സത്തരസമേ പന തദേവ ആരമ്മണാധിപതിഭാവേന, അട്ഠാരസമേപി തദേവ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന, ഏകൂനവീസതിമേ ചക്ഖാദയോവ പച്ചയാ. ഇമാനി ഏകൂനവീസതി പകിണ്ണകഘടനാനി നാമ സഹജാതം അഗ്ഗഹേത്വാ വുത്താനി. തതോ പരാനി ദസ സഹജാതവസേന വുത്താനി.

൬൧൯. നത്ഥിവിഗതമൂലകേസു അനന്തരസമനന്തരമൂലകേസു വിയ ഉപനിസ്സയാസേവനകമ്മവസേന തീണിയേവ ഘടനാനി, അവിഗതമൂലകം അത്ഥിമൂലകസദിസമേവാതി.

യാനി പനേതാനി ഇമസ്മിം പഞ്ഹാവാരേ ഘടനാനി വുത്താനി, താനി സബ്ബാനിപി ദുവിധാനിയേവ - പകിണ്ണകതോ സഹജാതതോ ച. തത്ഥ സബ്ബേസമ്പി ആരമ്മണമൂലകാദീനം ആദിതോ സഹജാതം അഗ്ഗഹേത്വാ വുത്താനി **പകിണ്ണകാനി** നാമ. താനി ആരമ്മണമൂലകേ പഞ്ചപി, അധിപതിമൂലകേ ഛ, അനന്തരമൂലകേ തീണിപി, തഥാ സമനന്തരമൂലകേ, നിസ്സയമൂലകേ ദസ, ഉപനിസ്സയമൂലകേ സത്ത, പുരേജാതമൂലകേ സത്ത, പച്ഛാജാതമൂലകേ ഏകമേവ, തഥാ ആസേവനമൂലകേ, കമ്മമൂലകേ ദ്വേ, ആഹാരമൂലകേ ഏകം, ഇന്ദ്രിയമൂലകേ ചത്താരി, വിപ്പയുത്തമൂലകേ നവ, അത്ഥിമൂലകേ ഏകൂനവീസതി, നത്ഥിമൂലകേ തീണിപി, തഥാവിഗതമൂലകേ. അവിഗതമൂലകേ ഏകൂനവീസതീതി സബ്ബാനിപി സതഞ്ചേവ തീണി ച ഹോന്തി. സഹജാതനിസ്സയഭാവേന പനേതാനി പകിണ്ണകാനീതി വുത്താനി.

യാനി പന സഹജാതം ലബ്ഭന്തി, താനി **സഹജാതഘടനാനി** നാമാതി വുച്ചന്തി. താനി ആരമ്മണമൂലകേ അനന്തരസമനന്തരപുരേജാതപച്ഛാജാതആസേവനനത്ഥിവിഗതമൂലകേസു ന ലബ്ഭന്തി. ന ഹി തേ പച്ചയാ സഹജാതാനം പച്ചയാ ഹോന്തി. യഥാ ച സഹജാതാനം ന ഹോന്തി, തഥാ ഹേതുസഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തപച്ചയാ. അസഹജാതാനന്തി ഹേതുമൂലകേ സബ്ബാനി ചതുവീസതിപി ഘടനാനി സഹജാതഘടനാനേവ. തഥാ അധിപതിമൂലകേ ചതുവീസതി,

സഹജാതമൂലകേ ദസപി, അഞ്ഞമഞ്ഞമൂലകേ ഛപി, നിസ്സയമൂലകേ ദസ, കമ്മമൂലകേ നവ, വിപാകമൂലകേ പഞ്ചപി, ആഹാരമൂലകേ തേത്തിംസ, ഇന്ദ്രിയമൂലകേ ദ്വാസത്തതി ഝാനമൂലകേ ഛത്തിംസാപി, മഗ്ഗമൂലകേ സത്തപഞ്ഞാസമ്പി, സമ്പയുത്തമൂലകേ ദ്വേപി, വിപ്പയുത്തമൂലകേ ചത്താരി, അത്ഥിമൂലകേ ദസ, അവിഗതമൂലകേ ദസാതി സബ്ബാനിപി തീണി സതാനി ദ്വാദസ ച ഹോന്തി. ഇതി പുരിമാനി സതം തീണി ച ഇമാനി ച ദ്വാദസുത്തരാനി തീണി സതാനീതി സബ്ബാനിപി പഞ്ചദസാധികാനി ചത്താരി ഘടനസതാനി പഞ്ഹാവാരേ ആഗതാനി. തേസു യേ യേ പച്ചയധമ്മാ നാമവസേന ന പാകടാ ഹുത്വാ പഞ്ഞായന്തി, തേപി ഹേതുമൂലകാദീനം നയാനം ആദിതോ വിപാകാവിപാകസാമഞ്ഞതോ വുത്തേസു ഘടനേസു ദസ്സേതബ്ബാ. ദ്വാദസേവ ഹി ഹേതൂ ഛ ആരമ്മണാ ചത്താരോ അധിപതയോ ചത്താരോ ആഹാരാ വീസതി ഇന്ദ്രിയാനി സത്ത ഝാനങ്ഗാനി ദ്വാദസ മഗ്ഗങ്ഗാനീതി ഏതേ പച്ചയധമ്മാ നാമ. തേസു യേ യേ ധമ്മാ ഏകന്തേന കുസലാ, ഏകന്തേനേവ അകുസലാ, ഏകന്തേന കുസലവിപാകാ, ഏകന്തേനേവാകുസലവിപാകാ, ഏകന്തേനേവ വിപാകാ, ഏകന്തേനേവ അവിപാകാ തേ തേ സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ യേ തത്ഥ വിപാകാ, തേ വിപാകഘടനേസു, യേ അവിപാകാ, തേ അവിപാകഘടനേസു യഥായോഗം യോജേതബ്ബാതി.

പഞ്ഹാവാരസ്സ ഘടനേ അനുലോമഗണനാ.

പച്ചനീയുദ്ധാരവണ്ണനാ

൧൯൭. ഇദാനി പച്ചനീയം ഹോതി. തത്ഥ യഥാ പടിച്ച വാരാദീസു "അകുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ"തിആദിനാ നയേന ലബ്ഭമാനാ പഞ്ഹാ ലബ്ഭമാനാനം പച്ചയാനം വസേന സരൂപതോവ വിത്ഥാരിതാ. ഏവം അവിത്ഥാരേത്വാ ഏകേന ലക്ഖണേന സങ്ഖേപതോ പച്ചനീയം ദസ്സേതും ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി **കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ**തിആദിനാ നയേന അനുലോമതോ കുസലാദീനം പച്ചയാ ഉദ്ധടാ. തേ ച ഖോ പച്ചയാ സമൂഹവസേന, നോ ഏകേകപച്ചയവസേനേവ; തസ്മാ യേ യത്ഥ സമൂഹതോ ദസ്സിതാ, തേ വിഭജിത്വാ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബേപി ഹി ഇമേ ചതുവീസതി പച്ചയാ അട്ഠസു പച്ചയേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. കതരേസു അട്ഠസു? ആരമ്മണേ, സഹജാതേ, ഉപനിസ്സയേ, പുരേജാതേ, പച്ഛാജാതേ, കമ്മേ, ആഹാരേ, ഇന്ദ്രിയേതി. കഥം? ഠപേത്വാ ഹി ഇമേ അട്ഠ പച്ചയേ സേസേസു സോളസസു ഹേതുപച്ചയോ അഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്തപച്ചയോതി ഇമേ ഛ പച്ചയാ ഏകന്തേന സഹജാതാ ഹുത്വാ സഹജാതാനഞ്ഞേവ പച്ചയഭാവതോ സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. അനന്തരപച്ചയോ സമനന്തരആസേവനനത്ഥിവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ പന പഞ്ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ നിരുദ്ധാ അത്തനോ അനന്തരം ഉപ്പജ്ജമാനാനഞ്ഞേവ പച്ചയഭാവതോ അനന്തരൂപനിസ്സയലക്ഖണേന ഉപനിസ്സയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. നിസ്സയപച്ചയോ സഹജാതപുരേജാതഭേദതോ ദുവിധോ. തത്ഥ സഹജാതനിസ്സയോ സഹജാതാനഞ്ഞേവ നിസ്സയപച്ചയഭാവതോ സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി, പുരേജാതനിസ്സയോ പുരേജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി.

അധിപതിപച്ചയോപി സഹജാതാധിപതിആരമ്മണാധിപതിവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ സഹജാതാധിപതി സഹജാതാനംയേവ അധിപതിപച്ചയഭാവതോ സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. ആരമ്മണാധിപതി ആരമ്മണൂപനിസ്സയോ ഹോതിയേവാതി ആരമ്മണൂപനിസ്സയലക്ഖണേന ഉപനിസ്സയപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. വിപ്പയുത്തപച്ചയോ സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതഭേദതോ തിവിധോ. തത്ഥ സഹജാതവിപ്പയുത്തോ സഹജാതാനഞ്ഞേവ വിപ്പയുത്തപച്ചയഭാവതോ സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. പുരേജാതവിപ്പയുത്തോ പുരേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം പച്ചയഭാവതോ പുരേജാതേ സങ്ഗഹിതോ. പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തോ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുരേ ഉപ്പന്നാനം ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചയഭാവതോ പച്ഛാജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. അത്ഥിപച്ചയഅവിഗതപച്ചയാ സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയാനഞ്ചേവ അത്ഥിഅവിഗതേസു ച ഏകേകസ്സ വസേന ഛഹി ഭേദേഹി ഠിതാ. തത്ഥ സഹജാതഅത്ഥിഅവിഗതാ സഹജാതാനഞ്ഞേവ അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയഭാവതോ. സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. പുരേജാതാ പുരേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം പച്ചയഭാവതോ പുരേജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. പച്ഛാജാതാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പുരേ ഉപ്പന്നാനം ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചയഭാവതോ പച്ഛാജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ആഹാരഭൂതാ കബളീകാരാഹാരപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ഇന്ദ്രിയഭൂതാ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി ഏവം ഇമേ സോളസ പച്ചയാ ഇമേസു അട്ഠസു പച്ചയേസു സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

ഇമേസമ്പി പന അട്ഠന്നം പച്ചയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം സങ്ഗഹോ അത്ഥിയേവ. ആദിതോ നിദ്ദിട്ഠോ ഹി ആരമ്മണപച്ചയോ അധിപതിഅനധിപതിഭേദേന ദുവിധോ. തത്ഥ അധിപതിഭൂതോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയലക്ഖണേന ഉപനിസ്സയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. അനധിപതിഭൂതോ സുദ്ധോ ആരമ്മണപച്ചയോവ. കമ്മപച്ചയോപി സഹജാതനാനാക്ഖണികവസേന ദുവിധോ. തത്ഥ സഹജാതകമ്മം അത്തനാ സഹജാതാനഞ്ഞേവ കമ്മപച്ചയഭാവതോ സഹജാതേയേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. നാനാക്ഖണികകമ്മം ബലവദുബ്ബലവസേന ദുവിധം. തത്ഥ ബലവകമ്മം വിപാകധമ്മാനം ഉപനിസ്സയോവ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതീതി ഉപനിസ്സയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. ബലവമ്പി പന രൂപാനം

ദുബ്ബലഞ്ച അരൂപാനം നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേനേവ പച്ചയോ. ആഹാരപച്ചയോപി രൂപാരൂപതോ ദുവിധോ. തത്ഥ അരൂപാഹാരോ അത്തനാ സഹജാതാനഞ്ഞേവ പച്ചയോ ഹോതീതി സഹജാതപച്ചയേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. രൂപാഹാരോ സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതാനം പച്ചയോ ന ഹോതി. അത്തനോ പന ഉപ്പാദക്ഖണം അതിക്കമിത്വാ ഠിതിപ്പത്തോ ആഹാരപച്ചയതം സാധേതീതി ആഹാരപച്ചയോവ ഹോതി. ഇന്ദ്രിയപച്ചയോപി രൂപാരൂപതോ ദുവിധോ. തത്ഥ അരൂപിന്ദ്രിയപച്ചയോ അത്തനാ സഹജാതാനഞ്ഞേവ ഇന്ദ്രിയപച്ചയതം സാധേതീതി സഹജാതേയേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. രൂപിന്ദ്രിയപച്ചയോ പന അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാഭേദതോ ദുവിധോ. തത്ഥ അജ്ഝത്തം ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ പുരേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ പച്ഛാ ഉപ്പജ്ജമാനാനം സസമ്പയുത്തധമ്മാനം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീനം ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഹോതീതി പുരേജാതേയേവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി. ബാഹിരോ ഇന്ദ്രിയപച്ചയോ നാമ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം, തം സഹജാതാനം പച്ചയോ ഹോന്തമ്പി അനുപാലനമത്തവസേനേവ ഹോതി, ന ജനകവസേനാതി ഇന്ദ്രിയപച്ചയോവ ഹോതി. ഏവം ഇമേ അട്ഠ പച്ചയാ അഞ്ഞമഞ്ഞമ്പി സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി വേദിതബ്ബാ. അയം താവ അട്ഠസു പച്ചയേസു അവസേസാനം സോളസന്നഞ്ചേവ തേസംയേവ ച അട്ഠന്നം അഞ്ഞമഞ്ഞവസേന സങ്ഗഹനയോ.

ഇദാനി ഇമേസം അട്ഠന്നം പച്ചയാനം ഏകേകസ്മിം ചതുവീസതിയാപി പച്ചയേസു യേ യേ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി, തേ തേ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ അട്ഠന്നം താവ സബ്ബപഠമേ ആരമ്മണപച്ചയേ ആരമ്മണപച്ചയോവ സങ്ഗഹം ഗച്ഛതി, ന സേസാ തേവീസതി. ദുതിയേ സഹജാതപച്ചയേ ഹേതുപച്ചയോ സഹജാതാധിപതിപച്ചയോ സഹജാതപച്ചയോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ സഹജാതനിസ്സയപച്ചയോ സഹജാതകമ്മപച്ചയോ വിപാകപച്ചയോ സഹജാതആഹാരപച്ചയോ സഹജാതഇന്ദ്രിയപച്ചയോ ഝാനപച്ചയോ മഗ്ഗപച്ചയോ സമ്പയുത്തപച്ചയോ സഹജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയോ സഹജാതത്ഥിപച്ചയോ സഹജാതാവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ പന്നരസ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. തതിയേ ഉപനിസ്സയപച്ചയേ അധിപതിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ ആരമ്മണഭൂതോ അധിപതിപച്ചയോ അനന്തരസമനന്തരഉപനിസ്സയആസേവനപച്ചയാ നാനാക്ഖണികോ ബലവകമ്മപച്ചയോ നത്ഥിപച്ചയോ വിഗതപച്ചയോതി ഇമേ നവ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ചതുത്ഥേ പുരേജാതപച്ചയേ പുരേജാതനിസ്സയപച്ചയോ പുരേജാതപച്ചയോ പുരേജാതിന്ദ്രിയപച്ചയോ പുരേജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയോ പുരേജാതത്ഥിപച്ചയോ പുരേജാതാവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ ഛ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. പഞ്ചമേ പച്ഛാജാതപച്ചയേ പച്ഛാജാതപച്ചയോ പച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തപച്ചയോ പച്ഛാജാതത്ഥിപച്ചയോ പച്ഛാജാതാവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ ചത്താരോ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ഛട്ഠേ കമ്മപച്ചയേ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോവ സങ്ഗഹിതോ. സത്തമേ ആഹാരപച്ചയേ കബളീകാരാഹാരവസേനേവ ആഹാരപച്ചയോ ആഹാരത്ഥിപച്ചയോ ആഹാരാവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ തയോ പച്ചയാ സങ്ഗഹിതാ. അട്ഠമേ ഇന്ദ്രിയപച്ചയേ രൂപജീവിതിന്ദ്രിയപച്ചയോ ഇന്ദ്രിയത്ഥിപച്ചയോ ഇന്ദ്രിയാവിഗതപച്ചയോതി ഇമേ തയോ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തി. ഏവം ഇമേസം അട്ഠന്നം പച്ചയാനം ഏകേകസ്മിം ഇമേ ചിമേ ച പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗതാതി ഞത്വാ യേ യത്ഥ സങ്ഗഹം ഗതാ, തേ തസ്സ ഗണനേന ഗഹിതാവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ.

ഏവം സബ്ബപച്ചയസങ്ഗാഹകാനം ഇമേസം അട്ഠന്നം പച്ചയാനം വസേന ഏകൂനപഞ്ഞാസായ പഞ്ഹേസു ഇമസ്മിം പച്ചനീയേ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദയോ ഇമേ പന്നരസ പഞ്ഹാ ഉദ്ധരിത്വാ വിസ്സജ്ജിതാ. തത്ഥ കുസലോ കുസലസ്സ, കുസലോ അകുസലസ്സ, കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, കുസലോ കുസലാബ്യാകതസ്സാതി കുസലാദികാ ചത്താരോ പഞ്ഹാ; തഥാ അകുസലാദികാ; അബ്യാകതോ പന അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതോ അകുസലസ്സാതി അബ്യാകതാദികാ തയോ; കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച കുസലസ്സ; തഥാ അബ്യാകതസ്സ; അകുസലോ ച അബ്യാകതോ ച അകുസലസ്സ; തഥാ അബ്യാകതസ്സാതി ദുമൂലകേകാവസാനാ ചത്താരോ ഹോന്തി. തേസു പഠമേ പഞ്ഹേ യേഹി ഭവിതബ്ബം, തേ സബ്ബേ സങ്ഗഹേത്വാ തയോ പച്ചയാ വുത്താ. ദുതിയേ ദ്വേ, തതിയേ പഞ്ച, ചതുത്ഥേ ഏകോവ പഞ്ചമേ തയോ, ഛട്ഠേ ദ്വേ, സത്തമേ പഞ്ച, അട്ഠമേ ഏകോവ നവമേ സത്ത, ദസമേ തയോ, ഏകാദസമേ തയോ, ദ്വാദസമേ ദ്വേ, തേരസമേ ചത്താരോ, ചുദ്ദസമേ ദ്വേ, പന്നരസമേപി ചത്താരോവ. തേ "സഹജാതപച്ചയേനാ"തി അവത്വാ "സഹജാതം പച്ഛാജാത"ന്തി വുത്താ. തത്ഥ കാരണം പരതോ വക്ഖാമ.

സമാസതോ പനേത്ഥ ഏകോ ദ്വേ തയോ ചത്താരോ പഞ്ച സത്താതി ഛളേവ പച്ചയപരിച്ഛേദാ ഹോന്തി. അയം പഞ്ഹാവാരസ്സ പച്ചനീയേ ഉക്കട്ഠവസേന പഞ്ഹാപരിച്ഛേദോ ചേവ തേ തേ പച്ചയേ സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതപച്ചയപരിച്ഛേദോ ച. "ന ഹേതുപച്ചയോ"തിആദീസു ഹി ചതുവീസതിയാപി പച്ചയപച്ചനീയേസു ഏകപച്ചനീയേപി ഇതോ ഉദ്ധം പഞ്ഹാ വാ പച്ചയാ വാ ന ലബ്ഭന്തി, ഹേട്ഠാ ലബ്ഭന്തി. തസ്മാ യേസു പഞ്ഹേസു "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച ധമ്മസ്സ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം ഏകോവ പച്ചയോ ആഗതോ, തസ്മിം പച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ തേ പഞ്ഹാ പരിഹായന്തി. യസ്മിം പന പഞ്ഹേ "കുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോ"തി ഏവം ദ്വേ പച്ചയാ ആഗതാ. തത്ഥ നാരമ്മണപച്ചയാതി ഏവം ഏകസ്മിം പച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേപി ഇതരസ്സ

പച്ചയസ്സ വസേന സോ പഞ്ഹോ ലബ്ഭതേവ. തേസു പന ദ്വീസുപി പച്ചയേസു പടിക്ഖിത്തേസു സോ വാരോ പച്ഛിജ്ജതി. ഏവമേവ യേസു പഞ്ഹേസു തയോ ചത്താരോ പഞ്ച സത്ത വാ ലബ്ഭന്തി, തേസു ഠപേത്വാ പടിക്ഖിത്തേ പച്ചയേ അവസേസാനം വസേന തേ പഞ്ഹാ ലബ്ഭന്തിയേവ. സബ്ബേസു പന പച്ചയേസു പടിക്ഖിത്തേസു സബ്ബേപി തേ വാരാ പച്ഛിജ്ജന്തീതി ഇദമേവ ചേത്ഥ ലക്ഖണം. ഇമിനാ ലക്ഖണേന ആദിതോ പട്ഠായ തേസു തേസു പഞ്ഹേസു സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തപച്ചയാനം പഭേദോ ച തസ്മിം തസ്മിം പച്ചനീയേ തേസം തേസം പഞ്ഹാനം പരിഹാനി ച വേദിതബ്ബാ.

തത്രായം വിത്ഥാരകഥാ - പഠമപഞ്ഹേ താവ തീഹി പച്ചയേഹി ഏകൂനവീസതി പച്ചയാ ദസ്സിതാ. കഥം? കുസലോ ഹി കുസലസ്സ പുരേജാതപച്ഛാജാതവിപാകവിപ്പയുത്തേഹേവ പച്ചയോ ന ഹോതി , സേസേഹി വീസതിയാ ഹോതി, തേസു ആരമ്മണപച്ചയോ ഏകോവ സഹജാതേ പന സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന പന്നരസ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി വുത്താ. തേസു ഹേതുപച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ ചുദ്ദസ ഹോന്തി. കുസലോ പന കുസലസ്സ നേവ വിപാകപച്ചയോ ന, വിപ്പയുത്തപച്ചയോതി തേ ദ്വേ അപനേത്വാ സേസേ ദ്വാദസ സന്ധായ സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്തം. ഉപനിസ്സയപച്ചയേപി സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേന നവ പച്ചയാ സങ്ഗഹം ഗച്ഛന്തീതി വുത്താ. തേസു അധിപതിഭൂതോ ആരമ്മണപച്ചയോ ആരമ്മണഭൂതോ ച അധിപതിപച്ചയോ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന ഉപനിസ്സയമേവ അനുപവിട്ഠോ. കുസലോ പന കുസലസ്സ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ ന ഹോതീതി തം അപനേത്വാ സേസേ ഛ സന്ധായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്തം. ഏവം പഠമപഞ്ഹേ തീഹി പച്ചയേഹി ഏകൂനവീസതിപച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. തേസു ഇമസ്മിം ഹേതുപച്ചനീയേ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ നഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോതി ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം പച്ചവേക്ഖതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി പച്ചവേക്ഖതീ"തി ഏവമാദിനാ ആരമ്മണപച്ചയാദീസു വുത്തനയേനേവ ഉദ്ധരിത്വാ പാളി ദസ്സേതബ്ബാ.

ആരമ്മണപച്ചയേ പന പടിക്ഖിത്തേ തസ്സ വിത്ഥാരം അപനേത്വാ ഹേതുപച്ചയവിത്ഥാരം പക്ഖിപിത്വാ സായേവ പാളി ദസ്സേതബ്ബാ, സേസപച്ചയപടിക്ഖേപേസുപി ഏസേവ നയോ. തസ്മിം പന പച്ചയേ പടിക്ഖിത്തേ യേ വാരാ പരിഹായന്തി, തേ പരതോ വക്ഖാമ.

ദുതിയപഞ്ഹേ പന ദ്വീഹി പച്ചയേഹി തയോ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. കഥം? കുസലോ ഹി അകുസലസ്സ അനന്തരാദിവസേന പച്ചയോ ന ഹോതി. തസ്മാ തേ അപനേത്വാ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന സങ്ഗഹിതം ആരമ്മണാധിപതിഞ്ചേവ പകതൂപനിസ്സയഞ്ച സന്ധായ ഉപനിസ്സയപച്ചയേന പച്ചയോതി വുത്തം. തസ്മാ സുദ്ധോ ആരമ്മണപച്ചയോ ആരമ്മണാധിപതിവസേന അധിപതിപച്ചയോ ഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ദുതിയപഞ്ഹേ ദ്വീഹി പച്ചയേഹി ഇമേ തയോ പച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

തതിയപഞ്ഹേ പന പഞ്ചഹി പച്ചയേഹി അട്ഠാരസ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. കഥം? കുസലോ ഹി അബ്യാകതസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞപുരേജാതാസേവനവിപാകസമ്പയുത്തേഹിയേവ പച്ചയോ ന ഹോതി, സേസേഹി ഏകൂനവീസതിയാ ഹോതി. തേസു ആരമ്മണപച്ചയോ ഏകോ. യസ്മാ പന കുസലോ അബ്യാകതസ്സ അഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകസമ്പയുത്തവസേന പച്ചയോ ന ഹോതി, ഹേതുപച്ചയോ പടിക്ഖിത്തോ, കമ്മപച്ചയോ വിസും ഗഹിതോ, തസ്മാ ഇമേ പഞ്ച അപനേത്വാ സഹജാതേന ദസ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. ഉപനിസ്സയേന ഹേട്ഠാ വുത്തേസു ഛസു ഠപേത്വാ ആസേവനം സേസാ പഞ്ച. പച്ഛാജാതോ ഏകോവ തഥാ സഹജാതനാനാക്ഖണികവസേന ദുവിധോപി കമ്മപച്ചയോതി ഏവം തതിയപഞ്ഹേ പഞ്ചഹി പച്ചയേഹി ഇമേ അട്ഠാരസ പച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

ചതുത്ഥപഞ്ഹേ പന ഏകേന പച്ചയേന ദസ. കഥം? കുസലോ ഹി കുസലാബ്യാകതസ്സ സഹജാതേ വുത്തേസു പന്നരസസു അഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകസമ്പയുത്തവിപ്പയുത്തേഹി പച്ചയോ ന ഹോതി, ഹേതുപച്ചയോ പടിക്ഖിത്തോ. ഇതി ഇമേ പഞ്ച അപനേത്വാ സേസാ ദസ പച്ചയാ ഏത്ഥ ഏകേന പച്ചയേന ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൮൨. യഥാ ച ഇമേസു കുസലാദികേസു ചതൂസു, തഥാ അകുസലാദികേസുപി ചതൂസു പഞ്ഹേസു തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി തേ തേയേവ പച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ.

൧൮൩. തതോ പരാനം അബ്യാകതാദീനം തിണ്ണം പഞ്ഹാനം പഠമപഞ്ഹേ സത്തഹി പച്ചയേഹി തേവീസതി പച്ചയാ ദസ്സിതാ. കഥം? അബ്യാകതോ ഹി അബ്യാകതസ്സ ചതുവീസതിയാപി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. ഹേതുപച്ചയേ പന പടിക്ഖിത്തേ തേവീസതി ഹോന്തി. തേസു ആരമ്മണപച്ചയോ ഏകോവ. യസ്മാ പനേത്ഥ അസഹജാതാനമ്പി സങ്ഗഹണത്ഥം ആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാ വിസും ഗഹിതാ. തസ്മാ ഇമേ തയോ അപനേത്വാ സഹജാതേന ദ്വാദസ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. ഉപനിസ്സയേന ഹേട്ഠാ വുത്താ ഛ, പുരേജാതോ ഏകോവ തഥാ പച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാതി ഏവമേത്ഥ സത്തഹി പച്ചയേഹി ഇമേ തേവീസതി പച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. ദുതിയേ തീഹി പച്ചയേഹി

ദ്വാദസ ദസ്സിതാ. കഥം? ആരമ്മണപച്ചയോ ഏകോ, ഉപനിസ്സയേന പന ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന ആരമ്മണാധിപതിഅനന്തരസമനന്തരനത്ഥിവിഗതഉപനിസ്സയപച്ചയോതി ഛ ദസ്സിതാ. പുരേജാതേന പുരേജാതനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാ പഞ്ചാതി ഏവമേത്ഥ തീഹി പച്ചയേഹി ഇമേ ദ്വാദസ പച്ചയാ ദസ്സിതാതി വേദിതബ്ബാ. തതിയേപി ഏസേവ നയോ.

൬൧൦. തതോ പരാനം ദുകമൂലകാനം ചതുന്നം പഞ്ഹാനം പഠമപഞ്ഹേ "സഹജാതപച്ചയേന പുരേജാതപച്ചയേനാ"തി അവത്വാ "സഹജാതം പുരേജാത"ന്തി വുത്തേഹി ദ്വീഹി നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന തയോ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. കുസലാ ഹി ഖന്ധാ വത്ഥുനാ സദ്ധിം ഏകതോ കുസലസ്സ പച്ചയഭാവം സാധയമാനാ കിഞ്ചാപി സഹജാതാ, സഹജാതപച്ചയാ പന ന ഹോന്തി വത്ഥുമിസ്സകത്താ . തസ്മാ തേസം സഹജാതാനം നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന സഹജാതന്തി വുത്തം. വത്ഥുമ്ഹിപി ഏസേവ നയോ. തമ്പി ഹി കിഞ്ചാപി പുരേജാതം, ഖന്ധമിസ്സകത്താ പന പുരേജാതപച്ചയോ ന ഹോതി. കേവലം പുരേജാതാനം നിസ്സയാദീനം വസേന പുരേജാതന്തി വുത്തം.

ദുതിയപഞ്ഹേ "സഹജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയ"ന്തി വുത്തേഹി ചതൂഹിപി സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചത്താരോ പച്ചയാ ദസ്സിതാ. ഇമസ്മിഞ്ഹി വാരേ സഹജാതപച്ചയോ ലബ്ഭതി, പച്ഛാജാതപച്ചയാദയോ ന ലബ്ഭന്തി. പച്ഛാജാതാനം പന ആഹാരിന്ദ്രിയസങ്ഖാതാനഞ്ച അത്ഥിഅവിഗതാനം വസേനേതം വുത്തം. കുസലാ ഹി ഖന്ധാ അബ്യാകതാ ച മഹാഭൂതാ ഉപാദാരൂപാനം സഹജാതപച്ചയേന നിസ്സയപച്ചയേന അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹീതി ചതുധാ പച്ചയാ ഹോന്തി. പച്ഛാജാതാ പന കുസലാ തേഹിയേവ ഭൂതേഹി സദ്ധിം തേസഞ്ഞേവ ഉപാദാരൂപാനം അത്ഥിഅവിഗതവസേന പച്ചയോ. കബളീകാരാഹാരോപി പച്ഛാജാതേഹി കുസലേഹി സദ്ധിം പുരേജാതസ്സ കായസ്സ അത്ഥിഅവിഗതവസേനേവ പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയമ്പി പച്ഛാജാതേഹി കുസലേഹി സദ്ധിം കടത്താരൂപാനം അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേനേവ പച്ചയോ. ഇതി ഇമം ചതുധാ പച്ചയഭാവം സന്ധായ "സഹജാതം പച്ഛാജാതം, ആഹാരം ഇന്ദ്രിയ"ന്തി ഇദം വുത്തം. പച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയപച്ചയാ പനേത്ഥ ന ലബ്ഭന്തിയേവ. പരതോ അകുസലമിസ്സകപഞ്ഹാദ്വയേപി ഏസേവ നയോതി. ഏവമേത്ഥ തേസു തേസു പഞ്ഹേസു സങ്ഖിപിത്വാ വുത്തപച്ചയാനം പഭേദോ വേദിതബ്ബോ. തസ്മിം തസ്മിം പന പച്ചയേ തേസം തേസം പഞ്ഹാനം പരിഹാനാപരിഹാനിം പരതോ ആവികരിസ്സാമാതി.

പച്ചനീയുദ്ധാരസ്സ അത്ഥവണ്ണനാ.

പച്ചനീയഗണനവണ്ണനാ

൬൧൫. ഇദാനി ഏതേ "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സാ"തിആദയോ അനുലോമവസേന പന്നരസ വാരാ ദസ്സിതാ. യസ്മാ പച്ചനീയേപി ഏതേയേവ, ന ഇതോ ഉദ്ധം; ഹേട്ഠാ പന ഹോന്തി, തസ്മാ യസ്സ യസ്സ പച്ചയസ്സ പച്ചനീയേ യേ യേ വാരാ ലബ്ഭന്തി, തേ തേ ആദിതോ പട്ഠായ ഗണനവസേന ദസ്സേതും **നഹേതുയാ പന്നരസാ**തിആദി ആരദ്ധം.

തത്ഥ **നഹേതുയാ** സബ്ബേസമ്പി യഥാദസ്സിതാനം പച്ചയാനം വസേന പന്നരസ ലബ്ഭന്തി. **നാരമ്മണേ** സഹജാതേ ഹേതുപച്ചയോ പവിസതി. തസ്മിം തസ്മിം വാരേ സുദ്ധോ ആരമ്മണപച്ചയോ പരിഹായതി, സേസപച്ചയവസേന തേ വാരാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി. യഥാ ച നാരമ്മണേ, ഏവം സേസേസുപി. സഹജാതേ ഹേതുപച്ചയോ പവിസതി. തസ്മിം തസ്മിഞ്ച വാരേ നഉപനിസ്സയേ നഅനന്തരേതി ഏവം പച്ചനീയതോ ഠിതാ പച്ചയാ പരിഹായന്തി, അവസേസപച്ചയവസേന തേ തേ വാരാ വിസ്സജ്ജനം ലഭന്തി. **നസഹജാതേ** പന "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച, അകുസലോ ധമ്മോ അകുസലസ്സ ച അബ്യാകതസ്സ ച, കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ കുസലസ്സ, അകുസലോ ച അബ്യാകതോ ച ധമ്മാ അകുസലസ്സാതി ഇമേ ചത്താരോ വാരാ പരിഹായന്തി. ഏതേസഞ്ഹി ചതുന്നം പുരിമേസു ദ്വീസു സഹജാതപച്ചയേന പച്ചയോതി ഏകാദസന്നം പച്ചയാനം വസേന ഏകോവ പച്ചയസങ്ഗഹോ വുത്തോ. തേ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ അഞ്ഞേനാകാരേന വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി. പച്ഛിമേസു ദ്വീസു നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേ സന്ധായ "സഹജാതം പുരേജാത"ന്തി വുത്തം. തേ സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേ അവസേസാനം ഹേതുആദീനഞ്ച പുരേജാതാനഞ്ചേവ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, തസ്മാ ഇമേ ചത്താരോപി വാരാ പരിഹായന്തി. അവസേസാനം വസേന "ഏകാദസാ"തി വുത്തം.

തത്ഥ സിയാ - യഥാ ഹേതുമ്ഹി പടിക്ഖിത്തേ സേസാനം അധിപതിആദീനം വസേന തേ വാരാ ലദ്ധാ, ഏവം സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേ അവസേസാനം ഹേതുആദീനം വസേന കസ്മാ ന ലബ്ഭന്തീതി? നിപ്പദേസത്താ. ഹേതുആദയോ ഹി സഹജാതാനം ഏകദേസമത്തതോ സപ്പദേസാ, തസ്മാ തേസു പടിക്ഖിത്തേസു അഞ്ഞേസം വസേന തേ വാരാ ലബ്ഭന്തി. സഹജാതോ പന നിപ്പദേസോ സബ്ബേപി ഹേതുആദയോ ഗണ്ഹാതി, തസ്മാ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സബ്ബേപി തേ പടിക്ഖിത്താ ഹോന്തി. ന ഹി അസഹജാതാ ഹേതുപച്ചയാദയോ നാമ അത്ഥി . ഇതി സഹജാതസ്സ നിപ്പദേസത്താ

തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സബ്ബേപി തേ ഉഭോപി വാരാ ന ലബ്ഭന്തി. "സഹജാതം പുരേജാത"ന്തി വിസ്സജ്ജിതവാരേസു പന കിഞ്ചാപി സഹജാതപച്ചയോയേവ നത്ഥി, യസ്മാ പനേത്ഥ സഹജാതാവ അരൂപക്ഖന്ധാ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പച്ചയാ, സഹജാതേ ച പടിക്ഖിത്തേ ഏകന്തേന സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാ പടിക്ഖിത്താ ഹോന്തി, തസ്മാ തസ്സ പടിക്ഖിത്തത്താ തേപി വാരാ ന ലബ്ഭന്തീതി ഏവം സബ്ബഥാപേത്ഥ ഇമേ ചത്താരോ വാരാ പരിഹായന്തി. അവസേസാനഞ്ഞേവ വസേന ഏകാദസാതി വുത്തം.

നഅഞ്ഞമഞ്ഞനനിസ്സയനസമ്പയുത്തേപി തേയേവ വാരാ പരിഹായന്തി. കസ്മാ? സഹജാതഗതികത്താ. യഥേവ ഹി അരൂപധമ്മഭൂതോ സഹജാതപച്ചയോ നിപ്പദേസേന ചത്താരോ അരൂപക്ഖന്ധേ ഗണ്ഹാതി, തഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്താപീതി സഹജാതഗതികത്താ ഏതേസുപി പടിക്ഖിത്തേസു തേ വാരാ ന ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ. തേന വുത്തം **നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ ഏകാദസ, നനിസ്സയേ ഏകാദസ, നസമ്പയുത്തേ ഏകാദസാ**തി.

തത്ഥ സിയാ - കിഞ്ചാപി ഇമേ അവിസേസേന കുസലാദിഭേദാനം ചതുന്നം ഖന്ധാനം സങ്ഗാഹകത്താ സഹജാതഗതികാ, കുസലോ പന കുസലാബ്യാകതസ്സ ഠപേത്വാ സഹജാതപച്ചയം അഞ്ഞഥാ പച്ചയോവ ന ഹോതി, തസ്മാ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ പരിഹായതു. കുസലോ പന കുസലാബ്യാകതാനം നേവ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ഹോതി, തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ കസ്മാ പരിഹായതീതി? അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മവസേന പവത്തിസബ്ഭാവതോ. യഥേവ ഹി കുസലാബ്യാകതാ കുസലസ്സ സഹജാതപച്ചയോവ ന ഹോന്തി. സഹജാതധമ്മവസേന പന നിസ്സയപച്ചയാദീഹി പവത്തിസബ്ഭാവതോ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ പരിഹായതി, ഏവമിധാപി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മവസേന സഹജാതാദീഹി പവത്തിസബ്ഭാവതോ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ പരിഹായതി. **നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേന പച്ചയോ**തി പദസ്സ ഹി അയമത്ഥോ - യേ ധമ്മാ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയസങ്ഗഹം ഗതാ, ന തേഹി പച്ചയോ. കുസലോ ച കുസലാബ്യാകതാനം സഹജാതാദിവസേന പച്ചയോ ഹോന്തോ അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയധമ്മേഹേവ പച്ചയോ ഹോതി, തസ്മാ തസ്മിം പടിക്ഖിത്തേ സോ വാരോ പരിഹായതി. യഥാ ച സോ വാരോ, തഥാ സേസാപി തയോതി ചത്താരോപി തേ വാരാ പരിഹായന്തി.

നനിസ്സയേ ഏകാദസാതി ഏത്ഥാപി യസ്മാ തേസം വാരാനം ഏകേന്തേന സഹജാതപച്ചയധമ്മാവ നിസ്സയഭൂതാ, തസ്മാ നിസ്സയേ പടിക്ഖിത്തേ പരിഹായന്തി. **നപുരേജാതേ തേരസാ**തി സഹജാതം പുരേജാതന്തി വുത്തവിസ്സജ്ജനേ ദ്വിമൂലകേ ദ്വേ അപനേത്വാ തേരസ. യഥാ ഹി തേ സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേ പുരേജാതാനഞ്ഞേവ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, തഥാ പുരേജാതേപി പടിക്ഖിത്തേ സഹജാതാനഞ്ഞേവ നിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതാനം വസേന വിസ്സജ്ജനം ന ലഭന്തി, തസ്മാ തേ അപനേത്വാ തേരസാതി വേദിതബ്ബാ.

നപച്ഛാജാതേ പന്നരസാതി ഏത്ഥ "പച്ഛാജാതപച്ചയേന പച്ചയോ"തി വാ "സഹജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയ"ന്തി വാ ആഗതട്ഠാനേസു ഠപേത്വാ പച്ഛാജാതം അവസേസവസേനപി തേ പഞ്ഹാ ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ പന്നരസേവ വുത്താ. **നകമ്മേ**തിആദീസു യസ്മാ കമ്മവിപാകാഹാരിന്ദ്രിയഝാനമഗ്ഗാപി കുസലാദിഭേദാനം ചതുന്നം ഖന്ധാനം ഏകദേസോവ തസ്മാ ഠപേത്വാ തേ ധമ്മേ അവസേസധമ്മവസേന സഹജാതധമ്മാ പച്ചയാ ഹോന്തീതി ഏകമ്പി പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനം ന പരിഹീനം . **നസമ്പയുത്തേ ഏകാദസാ**തി യസ്മാ തേസു ചതൂസു വാരേസു സമ്പയുത്തധമ്മാ സഹജാതാദിപച്ചയേന പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ സമ്പയുത്തപച്ചയപടിക്ഖേപേന തേയേവ വാരാ പരിഹായന്തീതി വേദിതബ്ബാ. **നവിപ്പയുത്തേ നവാ**തി ദുമൂലകഏകാവസാനാ ചത്താരോ ഏകമൂലകദുകാവസാനാ ദ്വേ ചാതി ഇമേ ഛ വാരാ ഏകന്തേന വിപ്പയുത്തപച്ചയധമ്മേഹി യുത്താ. തേഹി സഹജാതാദിവസേന പച്ചയാ ഹോന്തി, തസ്മാ വിപ്പയുത്തേ പടിക്ഖിത്തേ സബ്ബേപി തേ പരിഹായന്തീതി നവേവ ലബ്ഭന്തി. തേന വുത്തം "നവിപ്പയുത്തേ നവാ"തി. നോഅത്ഥിനോഅവിഗതേസുപി തേയേവ വേദിതബ്ബാ. ഏകന്തേന ഹി തേ വാരാ അത്ഥിഅവിഗതപച്ചയധമ്മയുത്താ, തസ്മാ തേ തേസം പടിക്ഖേപേ പരിഹായന്തി. യേപി ലബ്ഭന്തി, തേസു ആരമ്മണവസേന അനന്തരാദിവസേന വാ വിസ്സജ്ജനാനി കാതബ്ബാനി. സഹജാതപുരേജാതപച്ഛാജാതആഹാരിന്ദ്രിയഭേദതോ പഞ്ചന്നം അത്ഥിഅവിഗതാനം വിപ്പയുത്തധമ്മാനം വാ വസേന ന കാതബ്ബാനീതി.

൩൨൩. ഏവം പച്ചനീയേ ലദ്ധവാരേ ഗണനതോ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ദുമൂലകാദിവസേന പച്ചയഗണനം ദസ്സേതും **നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണേ പന്നരസാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ നഹേതുമൂലകദുകേസു അതിരേകഗണനോ ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം യോജിതോ ഊനതരഗണനോവ ഹോതി.

തിമൂലകേ **നഉപനിസ്സയേ തേരസാ**തി കുസലോ അകുസലസ്സ, അകുസലോ കുസലസ്സാതി ദ്വേ വാരാ പരിഹായന്തി. കസ്മാ? നാരമ്മണേന സദ്ധിം നഉപനിസ്സയസ്സ ഘടിതത്താ. ആരമ്മണവസേന ഹി ഉപനിസ്സയവസേന ച ഇമേസം പവത്തി. തഞ്ച ഉഭയം പടിക്ഖിത്തം. ആരമ്മണാധിപതി ച ആരമ്മണൂപനിസ്സയഗ്ഗഹണേന ഗഹിതോ ഹോതിയേവ.

ഛമൂലകേപി **നഉപനിസ്സയേ തേരസാ**തി തേയേവ തേരസ. സത്തമൂലകേ പന **നഉപനിസ്സയേ സത്താ**തി നസഹജാതേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ തത്ഥ പരിഹീനേഹി ചതൂഹി സദ്ധിം "കുസലോ കുസലസ്സ, കുസലോ അകുസലസ്സ, അകുസലോ അകുസലസ്സ, അകുസലോ കുസലസ്സാ"തി ഇമേ അനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയവസേന പവത്തമാനാ ചത്താരോതി അട്ഠ പരിഹായന്തി, തസ്മാ അവസേസാനം വസേന സത്താതി വുത്തം. **നപുരേജാതേ ഏകാദസാ**തി നസഹജാതേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ ഏകാദസ. **നപച്ഛാജാതേ നവാ**തി തേസു ഏകാദസസു സഹജാതം പച്ഛാജാതം ആഹാരം ഇന്ദ്രിയന്തി ലദ്ധവിസ്സജ്ജനേസു ദുമൂലകേ അബ്യാകതന്തേ ദ്വേ വാരേ അപനേത്വാ. തേ ഹി സഹജാതേ പടിക്ഖിത്തേപി പച്ഛാജാതവസേന അപരിഹീനാ. സഹജാതേന പന സദ്ധിം പച്ഛാജാതേ പടിക്ഖിത്തേ പരിഹായന്തീതി സേസാനം വസേന നവാതി വുത്തം. അട്ഠമൂലകേ **നനിസ്സയേ ഏകാദസാ**തി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസമേവ. നവമൂലകേ **നഉപനിസ്സയേ പഞ്ചാ**തി കുസലാദയോ അബ്യാകതന്താ തയോ ദുമൂലകാ അബ്യാകതന്താ ദ്വേ ചാതി പഞ്ച. തേസു നാനാക്ഖണികകമ്മകബളീകാരാഹാരരൂപജീവിതിന്ദ്രിയപച്ഛാജാതധമ്മവസേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം.

ദസമൂലകേ **നപുരേജാതേ പഞ്ചാ**തിആദീസുപി തേയേവ. **നപച്ഛാജാതേ തീണീ**തി പച്ഛാജാതവസേന ലബ്ഭമാനേ ദുമൂലകേ അബ്യാകതന്തേ ദ്വേ അപനേത്വാ അവസേസാ. നവിപ്പയുത്തേപി തേയേവ തയോ. **നോഅത്ഥിയാ ദ്വേ**തി നാനാക്ഖണികകമ്മവസേന കുസലഞ്ച അകുസലഞ്ച കടത്താരൂപസ്സ. വിപാകം പനേത്ഥ നഉപനിസ്സയേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ ന ലബ്ഭതി. ഏകാദസമൂലകേ ഹേട്ഠാ വുത്തസദിസാവ ഗണനാ. ദ്വാദസമൂലകേ **നകമ്മേ ഏക**ന്തി അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. തത്ഥ ച ആഹാരിന്ദ്രിയവസേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. തേരസമൂലകാദീസുപി സബ്ബത്ഥ **ഏക**ന്തി ആഗതട്ഠാനേ ഇദമേവ ഗഹേതബ്ബം. നാഹാരേ പന ഇന്ദ്രിയവസേന വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. നഇന്ദ്രിയേ ആഹാരവസേന. ചുദ്ദസമൂലകാദീസു നകമ്മേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ നോഅത്ഥിനോഅവിഗതാ ന ലബ്ഭന്തീതി ന വുത്താ. **നാഹാരപച്ചയാ നഝാനപച്ചയാ**തി നഇന്ദ്രിയം അപനേത്വാ വുത്തം. തസ്മാ തത്ഥ ഇന്ദ്രിയവസേന ഏകം വേദിതബ്ബം. **നവിപാകപച്ചയാ നഇന്ദ്രിയപച്ചയാ**തി നാഹാരം അപനേത്വാ വുത്തം, തസ്മാ തത്ഥ ആഹാരവസേന ഏകം വേദിതബ്ബം. ഇമേസു പന ദ്വീസു പച്ചനീയതോ ഠിതേസു ഗണനാ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ ഏകതോ ന ദസ്സിതാതി.

നഹേതുമൂലകം.

൩൮. നാരമ്മണമൂലകാദീസുപി പന്നരസതേരസഏകാദസനവാതി സബ്ബദുകേസു ചത്താരോവ മൂലഗണനപരിച്ഛേദാ. തികാദീസു പന ബഹുപച്ചയസമായോഗേ ഇതരാനിപി സത്ത പഞ്ച തീണി ദ്വേ ഏകന്തി പരിച്ഛിന്നഗണനാനി വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തിയേവ. തേസു യേസം പച്ചയാനം സമായോഗേ യം യം ലബ്ഭതി, തം തം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ ഉദ്ധരിതബ്ബം. സബ്ബേസു ചേതേസു നാരമ്മണമൂലകാദീസു നാരമ്മണാദീനി പദാനി അതിക്കന്തേന ഹേതുപദേന സദ്ധിം പഠമം ബന്ധിത്വാവ ചക്കാനി കതാനി. യസ്മാ പന താനി നഹേതുമൂലകേ വുത്തസദിസാനേവ ഹോന്തി, തസ്മാ വിത്ഥാരേന അദസ്സേത്വാ സങ്ഖേപം കത്വാ ദസ്സിതാനി. തത്ഥ യഥാ നഹേതുമൂലകേ നാരമ്മണനഉപനിസ്സയാ വിസും വിസും പന്നരസ വാരേ ലഭന്താപി സമായോഗേ തേരസ ലഭിംസു, ഏവം സബ്ബത്ഥ തേരസേവ ലഭന്തി. യഥാ ച നാരമ്മണനസഹജാതേഹി സദ്ധിം നഉപനിസ്സയേ സത്ത വാരാ ഹോന്തി, ഏവം നഉപനിസ്സയനാരമ്മണേഹി സദ്ധിം നസഹജാതേപി സത്ത.

൩൯. **നനിസ്സയപച്ചയാ നഉപനിസ്സയപച്ചയാ നപച്ഛാജാതേ തീണീ**തി കുസലാദീനി അബ്യാകതന്താനി. തേസു കടത്താരൂപഞ്ച ആഹാരസമുട്ഠാനഞ്ച പച്ചയുപ്പന്നം.

൪൦-൪൪. നാഹാരനഇന്ദ്രിയമൂലകേസു ചതുക്കേസു നകമ്മേന സദ്ധിം അഘടിതത്താ നഹേതുമൂലകേ വിയ ഏകേന്തേന ലബ്ഭന്തി. നഇന്ദ്രിയമൂലകേ നഉപനിസ്സയേ ച നപുരേജാതേ ച ഠപേത്വാ **നാഹാരേ തീണീതി കാതബ്ബ**ന്തി നഇന്ദ്രിയപച്ചയതോ പട്ഠായ ഇമേ ദ്വേ പച്ചയേ ഘടേത്വാ നഇന്ദ്രിയപച്ചയാ...പേ... നഉപനിസ്സയപച്ചയാ നാഹാരേ തീണി. നഇന്ദ്രിയപച്ചയാ...പേ... നപുരേജാതപച്ചയാ നാഹാരേ തീണീതി ഏവം ഇമേഹി പച്ചയേഹി സദ്ധിം നാഹാരപച്ചയേ ച ഗണനാ കാതബ്ബാതി അത്ഥോ. തത്ഥ **തീണീ**തി കുസലാദീനേവ അബ്യാകതസ്സ. തത്ഥ കുസലാകുസലാ കടത്താരൂപാനം പുരേജാതസ്സ ച കായസ്സ പച്ഛാജാതപച്ചയേന, അബ്യാകതാ പന ചിത്തചേതസികാ പച്ഛാജാതപച്ചയേനേവാതി ഇമേസം വസേന തീണി വിസ്സജ്ജനാനി കാതബ്ബാനി. പരതോ പന നപച്ഛാജാതേന സദ്ധിം ഘടിതത്താ നാഹാരേ **ദ്വേ**തി വുത്തം. തത്ഥ കടത്താരൂപവസേന കുസലം അബ്യാകതസ്സ, തഥാ അകുസലന്തി ഏത്തകമേവ ലബ്ഭതി. ആഹാരസ്സ പന പടിക്ഖിത്തത്താ കബളീകാരാഹാരോ അത്ഥിഅവിഗതവസേനാപി പച്ചയഭാവം ന ലഭതി.

൪൫. നവിപ്പയുത്തമൂലകസ്സ ചതുമൂലകേ **നഉപനിസ്സയേ പഞ്ചാ**തി കുസലോ സഹജാതകുസലസ്സ, കുസലോ കടത്താരൂപസങ്ഖാതസ്സ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ സഹജാതഅകുസലസ്സ, തഥാ കടത്താരൂപസങ്ഖാതസ്സ അബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ സഹജാതഅബ്യാകതസ്സാതി ഏവം പഞ്ച. **നവിപ്പയുത്തപച്ചയാ...പേ... നഉപനിസ്സയേ തീണീ**തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ കുസലാദയോ തയോ അബ്യാകതസ്സ.

൪൯൬. നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുയാ നവാതി നഹേതുപച്ചയാ നോഅത്ഥിയാ വുത്താ നവേവ. സബ്ബേപി ഹി തേ ഏകമൂലകേകാവസാനാ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയവസേന ലബ്ഭന്തി. **നാരമ്മണേ നവാ**തിപി തേയേവ നാരമ്മണേ ഠത്വാ നഉപനിസ്സയേ ദ്വേ കാതബ്ബാ. **യാവ നിസ്സയമ്പീ**തി നോഅത്ഥിമൂലകേ നയേ "നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാ"തി ഏവം ചക്കബന്ധഗമനേന നാരമ്മണപച്ചയേ ഠത്വാ ഇമേഹി വാ തീഹി, ഇതോ പരേസു നാധിപതിആദീസു അഞ്ഞതരഞ്ഞതരേന വാ സദ്ധിം യാവ നിസ്സയപച്ചയം പാപുണാതി, താവ ഗന്ത്വാ നഉപനിസ്സയേ ദ്വേ വിസ്സജ്ജനാനി കാതബ്ബാനീതി അത്ഥോ.

ഏവം ലക്ഖണം ഠപേത്വാ പുന നാരമ്മണതോ പട്ഠായ യാവ നിസ്സയാ സത്ത പച്ചയേ ഗഹേത്വാ **നഉപനിസ്സയേ ദ്വേ**തി ആഹ. തത്ഥ നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുപച്ചയാ നാരമ്മണപച്ചയാ നഉപനിസ്സയേ ദ്വേ, നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുനാരമ്മണനാധിപതിപച്ചയാ നഉപനിസ്സയേ ദ്വേതി ഏവം നാരമ്മണതോ പുരിമപച്ഛിമേഹി നിസ്സയപരിയോസാനേഹി സബ്ബപദേഹി സദ്ധിം യോജനാ കാതബ്ബാ. **ദ്വേ**തി പനേത്ഥ കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ അബ്യാകതസ്സാതി നാനാക്ഖണികകമ്മവസേന കടത്താരൂപസ്സ പച്ചയവസേന വേദിതബ്ബാനി. നഉപനിസ്സയപദേന സദ്ധിം നപുരേജാതാദീസു സബ്ബത്ഥ ദ്വേ. കമ്മപച്ചയോ പനേത്ഥ ന ഗഹിതോ. തസ്മിഞ്ഹി ഗഹിതേ തേപി ദ്വേ വാരാ ഛിജ്ജന്തി, വിസ്സജ്ജനമേവ ന ലബ്ഭതി. ഏവം യേന യേന സദ്ധിം യസ്സ യസ്സ സംസന്ദനേ. യം ലബ്ഭതി, യഞ്ച പരിഹായതി, തം സബ്ബം സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ സബ്ബപച്ചനീയേസു ഗണനാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി.

പച്ചനീയഗണനവണ്ണനാ.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ

൫൦൦. അനുലോമപച്ചനീയേ "ഹേതുയാ സത്ത, ആരമ്മണേ നവാ"തി ഏവം അനുലോമേ "നഹേതുയാ പന്നരസ, നാരമ്മണേ പന്നരസാ"തി ഏവം പച്ചനീയേ ച ലദ്ധഗണനേസു പച്ചയേസു യോ പച്ചയോ അനുലോമതോ ഠിതോ, തസ്സ അനുലോമേ ലദ്ധവാരേഹി സദ്ധിം യേ പച്ചനീയതോ ഠിതസ്സ പച്ചനീയേ ലദ്ധവാരേസു സദിസവാരാ, തേസം വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. അനുലോമസ്മിഞ്ഹി ഹേതുപച്ചയേ "ഹേതുയാ സത്താ"തി സത്ത വാരാ ലദ്ധാ, പച്ചനീയേ നാരമ്മണപച്ചയേ "നാരമ്മണേ പന്നരസാ"തി പന്നരസ ലദ്ധാ. തേസു യേ ഹേതുയാ സത്ത വുത്താ, തേഹി സദ്ധിം നാരമ്മണേ വുത്തേസു പന്നരസസു "കുസലോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ അകുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാബ്യാകതസ്സ, അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമേ സത്ത സദിസാ. തേ സന്ധായ **ഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണേ സത്താ**തി വുത്തം. **നഅധിപതിയാ സത്താ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

നസഹജാതസ്സ പന ഹേതുപച്ചയസ്സ അഭാവാ നസഹജാതേ ഏകോപി ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ തേന സദ്ധിം യോജനാ ന കതാ. **നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ** കുസലാദയോ തയോ രൂപാബ്യാകതസ്സ ലബ്ഭന്തി, തേ സന്ധായ **തീണീ**തി വുത്തം. തഥാ **നസമ്പയുത്തേ**. **നവിപ്പയുത്തേ** പന കുസലം കുസലസ്സ, അകുസലം അകുസലസ്സ, അബ്യാകതം അബ്യാകതസ്സാതി അരൂപധമ്മവസേന തീണി വേദിതബ്ബാനി. നനിസ്സയനോഅത്ഥിനോഅവിഗതാ നസഹജാതോ വിയ ന ലബ്ഭന്തിയേവാതി തേഹിപി സദ്ധിം യോജനാ ന കതാ. ഏവമേത്ഥ സത്ത തീണീതി ദ്വേയേവ ഗണനപരിച്ഛേദാ, തേസം വസേന ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം അതിരേകഗണനസ്സപി ഗണനം പരിഹാപേത്വാ പച്ചയഘടനേസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൫൦൧. തത്ഥ **ഹേതുസഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതന്തി നാരമ്മണേ സത്താ**തി കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേന പച്ചയോ, നാരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ. കുസലാ ഹേതൂ സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, സഹജാതനിസ്സയഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേന പച്ചയോ, നാരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോതി ഇമിനാ നയേന സത്ത വാരാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ. **നാധിപതിയാ സത്താ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ദുതിയേ ഘടനേ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ പവിട്ഠത്താ ഠപേത്വാ നസമ്പയുത്തം സേസേസു **തീണീ**തി വുത്തം. നസമ്പയുത്തേ പന അഞ്ഞമഞ്ഞവിപ്പയുത്തം പടിസന്ധിനാമരൂപം സന്ധായ ഏകന്തി വുത്തം. അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയോ ചേത്ഥ അനുലോമഘടനേ പവിട്ഠത്താ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ "നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ"തി ന വുത്തം. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം സേസഘടനേസുപി പവിട്ഠപച്ചയാ പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭന്തീതി ന വുത്താ. തതിയഘടനേ സമ്പയുത്തസ്സ പവിട്ഠത്താ സബ്ബത്ഥ തീണിയേവ. ചതുത്ഥഘടനേ വിപ്പയുത്തസ്സ പവിട്ഠത്താ തീണി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനരൂപസ്സ. പഞ്ചമേ വിപാകസ്സ പവിട്ഠത്താ സബ്ബത്ഥ ഏകം അബ്യാകതേന അബ്യാകതം. ഇതോ പരേസുപി വിപാകസമ്പയുത്തേസു ഏസേവ നയോ.

൫൦൨. **ഹേതുസഹജാതനിസ്സയഇന്ദ്രിയമഗ്ഗഅത്ഥിഅവിഗതന്തി നാരമ്മണേ ചത്താരീ**തി കുസലോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതസ്സ; അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാതി ഇമേസം വസേന വേദിതബ്ബാനി. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ ദ്വേ**തി കുസലോ അബ്യാകതസ്സ, തഥാ അബ്യാകതോ. പരതോപി ദ്വീസു ഏസേവ നയോ. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബഘടനേസു

ലബ്ഭമാനവസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബാനിപി ചേതാനി ഇമസ്മിം അനുലോമപച്ചനീയേ സഹജാതവസേന ചേവ പകിണ്ണകവസേന ച പന്നരസാധികാനി ചത്താരി ഘടനസതാനി വുത്താനി. തേസു തസ്മിം തസ്മിം ഘടനേ യേ അനുലോമതോ ഠിതാ പച്ചയാ, തേസം ഏകോപി പച്ചനീയതോ ന ലബ്ഭതി. ഹേതുമൂലകേ ചേത്ഥ പഠമേ ഘടനേ അനുലോമതോ പഞ്ചന്നം പച്ചയാനം ഠിതത്താ പച്ചനീയതോ ഏകൂനവീസതി പച്ചയാ ആഗതാ. ഏവം സേസേസുപി അനുലോമതോ ഠിതാവസേസാ പച്ചനീയതോ ആഗതാ. അനുലോമതോ ചേത്ഥ ബഹൂസുപി ഠിതേസു പച്ചനീയതോ ഏകേകോവ ആഗതോതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച ഹേതുമൂലകേ, ഏവം ആരമ്മണാദിമൂലകേസുപി സബ്ബമേതം വിധാനം യഥാനുരൂപതോ വേദിതബ്ബന്തി.

അനുലോമപച്ചനീയവണ്ണനാ.

പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ

ന്ന_ഫ. പച്ചനീയാനുലോമേപി "ഹേതുയാ സത്ത, ആരമ്മണേ നവാ"തി ഏവം അനുലോമേ "നഹേതുയാ പന്നരസ, നാരമ്മണേ പന്നരസാ"തി ഏവം പച്ചനീയേ ച ലദ്ധഗണനേസു പച്ചയേസു യോ പച്ചനീയതോ ഠിതോ, തസ്സ പച്ചനീയതോ ലദ്ധവാരേസു യേ അനുലോമതോ ഠിതസ്സ അനുലോമതോ ലദ്ധവാരേഹി സദിസാ വാരാ, തേസം വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. പച്ചനീയസ്മിഞ്ഹി നഹേതുപച്ചയേ "നഹേതുയാ പന്നരസാ"തി പന്നരസ വാരാ ലദ്ധാ, അനുലോമേ ആരമ്മണപച്ചയേ "ആരമ്മണേ നവാ"തി നവ വാരാ ലദ്ധാ. തത്ഥ യേ നഹേതുയാ പന്നരസ വുത്താ, തേസു യേ വാരാ ആരമ്മണേ വുത്തേഹി നവഹി സദിസാ, തേസം വസേന ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ യേ ആരമ്മണേ നവ വുത്താ, തേ നഹേതുയാ വുത്തേസു പന്നരസസു കുസലോ "കുസലാകുസലാബ്യാകതാനം, അകുസലോ അകുസലകുസലാബ്യാകതാനം, അബ്യാകതോ അബ്യാകതകുസലാകുസലാനാ"ന്തി ഇമേഹി നവഹി സദിസാ, തേ സന്ധായ **നഹേതുയാ ആരമ്മണേ നവാ**തി വുത്തം. **അധിപതിയാ ദസാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ആരമ്മണാദീനഞ്ഹി അനുലോമഗണനായ യേ വാരാ വുത്താ നഹേതുപച്ചയേന സദ്ധിം സംസന്ദനേപി തേ സബ്ബേ ലബ്ഭന്തീതി വേദിതബ്ബാ. "കുസലോ ധമ്മോ കുസലസ്സ ധമ്മസ്സ നഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ, ദാനം ദത്വാ സീലം സമാദിയിത്വാ ഉപോസഥകമ്മം കത്വാ തം പച്ചവേക്ഖതി, പുബ്ബേ സുചിണ്ണാനി പച്ചവേക്ഖതീ"തി ഇമിനാ ഉപായേന തേസം പാളി ഉദ്ധരിതബ്ബാ.

നഹേതുപച്ചയാ അധിപതിയാ ദസാതി ഏത്ഥ ഠപേത്വാ വീമംസാധിപതിം സേസാധിപതിവസേന അനുലോമവിഭങ്ഗേ ആഗതവാരാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ. ഏവമേത്ഥ നവ ദസസത്തതീണിതേരസഏകന്തി ഛ ഗണനപരിച്ഛേദാ, തേസം വസേന ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം അതിരേകഗണനസ്സാപി ഗണനം പരിഹാപേത്വാ നഹേതുമൂലകാദീനം നയാനം തിമൂലകാദീസു സബ്ബസംസന്ദനേസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. ഇദം താവ സാധാരണലക്ഖണം . ന പനേതം സബ്ബസംസന്ദനേസു ഗച്ഛതി, യേഹി പന പച്ചയേഹി സദ്ധിം യേസം പച്ചയാനം സംസന്ദനേ യേ വാരാ വിരുജ്ഝന്തി, തേ അപനേത്വാ അവസേസാനം വസേനപേത്ഥ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

നഹേതുപച്ചയാ നആരമ്മണപച്ചയാ അധിപതിയാ സത്താതി ഏത്ഥ ഹി കുസലോ അകുസലസ്സ; അബ്യാകതോ കുസലസ്സ, അകുസലസ്സാതി ഇമേ ആരമ്മണാധിപതിവസേന ലബ്ഭമാനാ തയോ വാരാ വിരുജ്ഝന്തി. കസ്മാ? നആരമ്മണപച്ചയാതി വുത്തത്താ. തസ്മാ തേ അപനേത്വാ സഹജാതാധിപതിനയേനേവേത്ഥ "കുസലോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, കുസലാബ്യാകതസ്സ; അകുസലോ അകുസലസ്സ, അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാബ്യാകതസ്സ; അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സാ"തി സത്ത വാരാ വേദിതബ്ബാ. തേപി നഹേതുപച്ചയാതി വചനതോ ഠപേത്വാ വീമംസാധിപതിം സേസാധിപതീനം വസേന. ഏവം സബ്ബത്ഥ ഊനതരഗണനപച്ചയവസേന അവിരുജ്ഝമാനഗണനവസേന ച ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

യേസു ച പച്ചയേസു പച്ചനീയതോ ഠിതേസു യേ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി, തേപി വേദിതബ്ബാ. സേയ്യഥിദം - അനന്തരേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ സമനന്തരാസേവനനത്ഥിവിഗതാ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി, സഹജാതേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ ഹേതുഅഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്താ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി, നിസ്സയേ പച്ചനീയതോ ഠിതേ വത്ഥുപുരേജാതോ അനുലോമതോ ന തിട്ഠതി. ആഹാരേ വാ ഇന്ദ്രിയേ വാ പച്ചനീയതോ ഠിതേ ഹേതുഅഞ്ഞമഞ്ഞവിപാകഝാനമഗ്ഗസമ്പയുത്താ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി. ആരമ്മണേ പന പച്ചനീയതോ ഠിതേ അധിപതിഉപനിസ്സയാ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി, ആരമ്മണാധിപതിആരമ്മണൂപനിസ്സയാ പന ന ലബ്ഭന്തി. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ യം ലബ്ഭതി, യഞ്ച ന ലബ്ഭതി, തം ജാനിത്വാ ലബ്ഭമാനവസേന വാരാ ഉദ്ധരിതബ്ബാ.

തത്ഥ സബ്ബേസുപി തിമൂലകാദീസു **അനന്തരേ സത്താ**തിആദയോ ദുമൂലകേ ലദ്ധവാരായേവ സത്തമൂലകാദീസു പന **നസഹജാതപച്ചയാ നിസ്സയേ തീണീ**തി പുരേജാതവസേന വത്ഥുനിസ്സയേ തീണി. **കമ്മേ ദ്വേ** നാനാക്ഖണികവസേനേവ. **ആഹാരേ ഏകം** കബളീകാരാഹാരവസേന. **ഇന്ദ്രിയേ ഏകം**

രൂപിന്ദ്രിയവസേന. കമേന ഗന്ത്വാ **വിപ്പയുത്തേ തീണീ**തി കുസലാദീനം അബ്യാകതത്താനി പച്ഛാജാതവസേന. **അത്ഥിഅവിഗതേസു പഞ്ചാ**തി താനി ചേവ തീണി, കുസലാബ്യാകതാ അബ്യാകതസ്സ, അകുസലാബ്യാകതാ അബ്യാകതസ്സാതി ഇമാനി ച ദ്വേ പച്ഛാജാതാഹാരിന്ദ്രിയവസേനാതി. പച്ഛാജാതപച്ചയസ്സ പച്ചനീകഭാവതോ പട്ഠായ പന **അത്ഥിഅവിഗതേസു ഏക**ന്തി അബ്യാകതോ അബ്യാകതസ്സ ആഹാരിന്ദ്രിയവസേന. നാഹാരേ ഗഹിതേ നഇന്ദ്രിയപച്ചയാതി ന ഗഹേതബ്ബം. തഥാ നഇന്ദ്രിയേ ഗഹിതേ നാഹാരപച്ചയാതി. കസ്മാ? ദ്വീസു ഏകതോ ഗഹിതേസു ഗണേതബ്ബവാരസ്സ അഭാവതോ. ഝാനമഗ്ഗാദീസുപി പച്ചനീകതോ ഠിതേസു ആഹാരതോ വാ ഇന്ദ്രിയതോ വാ ഏകം അനുലോമം അകത്വാവ അവസാനേ **ഇന്ദ്രിയേ ഏകം, അത്ഥിയാ ഏകം, അവിഗതേ ഏകം, ആഹാരേ ഏകം, അത്ഥിയാ ഏകം, അവിഗതേ ഏക**ന്തി വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഉത്താനത്ഥമേവാതി.

നഹേതുമൂലകം.

൯൯൯. നാരമ്മണമൂലകാദീസു നഅഞ്ഞമഞ്ഞമൂലകേ **നഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീ**തി കുസലാദീനി ചിത്തസമുട്ഠാനാനം. **അധിപതിയാ അട്ഠാ**തി അധിപതിയാ വുത്തേസു ദസസു "കുസലോ കുസലാബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ അകുസലാബ്യാകതസ്സാ"തി ദ്വേ അപനേത്വാ സേസാനി അട്ഠ. **സഹജാതേ പഞ്ചാ**തി ഹേതുയാ വുത്തേഹി തീഹി സദ്ധിം "കുസലോ ച അബ്യാകതോ ച അബ്യാകതസ്സ, അകുസലോ ച അബ്യാകതോ ച അബ്യാകതസ്സാ"തി ഇമേ ദ്വേ. **നിസ്സയേ സത്താ**തി തേഹി പഞ്ചഹി സദ്ധിം "അബ്യാകതോ കുസലസ്സ, അബ്യാകതോ അകുസലസ്സാ"തി ഇമേ ദ്വേ വത്ഥുവസേന. **കമ്മേ തീണീ**തി ഹേതുയാ വുത്താനേവ. സേസതികേസുപി ഏസേവ നയോ. **അധിപതിയാ തീണീ**തി ഹേട്ഠാ വുത്താനേവ.

൯൯൮. നാഹാരമൂലകേ **അഞ്ഞമഞ്ഞേ തീണീ**തി ഠപേത്വാ ആഹാരേ സേസചേതസികവസേന വേദിതബ്ബാനി. യഥാ ച ഹേട്ഠാ, തഥാ ഇധാപി നാഹാരനഇന്ദ്രിയേസു ഏകേകമേവ ഗഹിതം, ന ദ്വേ ഏകതോ.

൯൯൯. **നസമ്പയുത്തപച്ചയാ ഹേതുയാ തീണീ**തി ഹേട്ഠാ നഅഞ്ഞമഞ്ഞേ വുത്താനേവ. **അധിപതിയാ അട്ഠാ**തി വുത്താനേവ. നവിപ്പയുത്തമൂലകേ **കമ്മേ പഞ്ചാ**തി കുസലാദിചേതനാ സഹജാതകുസലാദീനം, നാനാക്ഖണികാ കുസലാകുസലചേതനാ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപസ്സാതി ഏവം പഞ്ച. **ആഹാരിന്ദ്രിയേസു തീണി** സഹജാതസദിസാനി. **ഝാനമഗ്ഗാദീസു തീണി** ഹേതുസദിസാനി.

൯൦. നോഅത്ഥിമൂലകേ യസ്മാ ഹേതു നോഅത്ഥി നാമ ന ഹോതി, നിയമതോ അത്ഥിയേവ, തസ്മാ തം അഗ്ഗഹേത്വാ **നാരമ്മണേ നവാ**തി വുത്തം. യഥാ ച ഹേതു, തഥാ അഞ്ഞേപി അത്ഥിപച്ചയലക്ഖണയുത്താ ഏത്ഥ അനുലോമതോ ന തിട്ഠന്തി. **കമ്മേ ദ്വേ**തി ഇദം പന നാനാക്ഖണികകമ്മവസേന വുത്തം. പച്ചനീയതോ സബ്ബേ ലബ്ഭന്തി. യം പന അനുലോമതോ ലബ്ഭമാനമ്പി അഗ്ഗഹേത്വാ തതോ പുരേതരാ പച്ചയാ പച്ചനീയതോ ഗയ്ഹന്തി, സോ പച്ഛാ യോജനം ലഭതി. തേനേവേത്ഥ "നോഅത്ഥിപച്ചയാ നഹേതുപച്ചയാ...പേ॰... നോഅവിഗതപച്ചയാ കമ്മേ ദ്വേ"തി വുത്തം. കസ്മാ പനേസ സകട്ഠാനേയേവ ന ഗഹിതോതി ? യസ്മാ അവസേസേസുപി പച്ചനീയതോ ഠിതേസു ഏകോവ അനുലോമതോ ലബ്ഭതി. ഇദഞ്ഹി ഇമസ്മിം പച്ചയാനുലോമേ ലക്ഖണം - യോ സബ്ബേസു പച്ചനീയതോ ഠിതേസു ഏകോവ അനുലോമതോ ലബ്ഭതി, സോ പച്ഛാ വുച്ചതീതി. **നോഅത്ഥിപച്ചയാ നോഹേതുപച്ചയാ...പേ॰... നോഅവിഗതപച്ചയാ ഉപനിസ്സയേ നവാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. ഇദം പന പകതൂപനിസ്സയവസേന വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബത്ഥ ലബ്ഭമാനം അലബ്ഭമാനം പുരേവുത്തം പച്ഛാവുത്തഞ്ച വേദിതബ്ബന്തി.

പഞ്ഹാവാരസ്സ പച്ചനീയാനുലോമവണ്ണനാ.

നിട്ഠിതാ ച കുസലത്തികപട്ഠാനസ്സ വണ്ണനാതി.

൨. വേദനാത്തികവണ്ണനാ

൧. വേദനാത്തികേ തിസ്സോ വേദനാ രൂപം നിബ്ബാനന്തി ഇമേ ധമ്മാ ന ലബ്ഭന്തി, തസ്മാ **ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച ദ്വേ ഖന്ധാ**തിആദി വുത്തം. പടിസന്ധിക്ഖണേ **സുഖായ വേദനായാ**തി സഹേതുകപടിസന്ധിവസേന വുത്തം. ദുക്ഖവേദനാ പടിസന്ധിയം ന ലബ്ഭതീതി ദുതിയവാരേ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം ന കതം. തതിയവാരേ **പടിസന്ധിക്ഖണേ**തി സഹേതുകപടിസന്ധിവസേന വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഇതോ പരേസു ച പച്ചയേസു യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി. സബ്ബത്ഥ തയോ തയോ വാരാ വുത്താ. തേന വുത്തം **ഹേതുയാ തീണി...പേ॰... അവിഗതേ തീണീ**തി.

൩. പച്ചയസംസന്ദനേ പന സഹേതുകായ വിപാകദുക്ഖവേദനായ അഭാവതോ ഹേതുമൂലകനയേ **വിപാകേ ദ്വേ**തി വുത്തം. അധിപതിആദീഹി സദ്ധിം സംസന്ദനേസുപി വിപാകേ ദ്വേയേവ. കസ്മാ? വിപാകേ ദുക്ഖവേദനായ അധിപതിഝാനമഗ്ഗാനം അഭാവതോ. യേഹി ച സദ്ധിം സംസന്ദനേ വിപാകേ ദ്വേ വാരാ ലബ്ഭന്തി, വിപാകേന സദ്ധിം സംസന്ദനേ തേസുപി ദ്വേയേവ.

൧൦. പച്ചനീയേ നപുരേജാതേ ആരുപ്പേ ച പടിസന്ധിയഞ്ച ദുക്ഖവേദനായ അഭാവതോ ദ്വേ വാരാ ആഗതാ. നവിപ്പയുത്തേപി ആരുപ്പേ ദുക്ഖാഭാവതോ ദ്വേയേവ. സബ്ബഅരൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാ പന സഹജാതാദയോ പച്ചയാ ഇമസ്മിം പച്ചനീയവാരേ പരിഹായന്തി. കസ്മാ? വേദനാസമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ വേദനാസമ്പയുത്തം പടിച്ച സഹജാതാദീഹി വിനാ അനുപ്പത്തിതോ പച്ഛാജാതപച്ചയഞ്ച വിനാവ ഉപ്പത്തിതോ.

൧൭. പച്ചയസംസന്ദനേ പന **നപുരേജാതേ ഏകന്**തി ആരുപ്പേ പടിസന്ധിയഞ്ച അഹേതുകാദുക്ഖമസുഖവേദനാസമ്പയുത്തം സന്ധായ വുത്തം. **നകമ്മേ ദ്വേ**തി അഹേതുകകിരിയസമ്പയുത്തചേതനാവസേന വുത്തം. സുഖായ ഹി അദുക്ഖമസുഖായ ച വേദനായ സമ്പയുത്തേ ധമ്മേ പടിച്ച താഹി വേദനാഹി സമ്പയുത്താ അഹേതുകകിരിയചേതനാ ഉപ്പജ്ജന്തി. നഹേതുപച്ചയാ നവിപാകേപി ഏസേവ നയോ. **നവിപ്പയുത്തേ ഏകന്**തി ആരുപ്പേ ആവജ്ജനവസേന വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബസംസന്ദനേസു ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൨൬-൩൭. അനുലോമപച്ചനീയേ പച്ചനീയേ ലദ്ധപച്ചയാ ഏവ പച്ചനീയതോ തിട്ഠന്തി. പച്ചനീയാനുലോമേ സബ്ബാ രൂപധമ്മപരിഗ്ഗാഹകാ സഹജാതാദയോ അനുലോമതോവ തിട്ഠന്തി, ന പച്ചനീയതോ. അഹേതുകസ്സ പന ചിത്തുപ്പാദസ്സ അധിപതി നത്ഥീതി അധിപതിപച്ചയോ അനുലോമതോ ന തിട്ഠതി. പടിച്ചവാരാദീസു പന പച്ഛാജാതോ അനുലോമതോ ന ലബ്ഭതിയേവാതി പരിഹീനോ. യേ ചേത്ഥ അനുലോമതോ ലബ്ഭന്തി, തേ പച്ചനീയതോ ലബ്ഭമാനേഹി സദ്ധിം പരിവത്തേത്വാപി യോജിതായേവ. തേസു തീണി ദ്വേ ഏകന്തി തയോവ വാരപരിച്ഛേദാ, തേ സബ്ബത്ഥ യഥാനുരൂപം സല്ലക്ഖേതബ്ബാ. യോ ചായം പടിച്ചവാരേ വുത്തോ, സഹജാതവാരാദീസുപി അയമേവ വണ്ണനാനയോ.

൩൮. പഞ്ഹാവാരേ പന **സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാന**ന്തി തേന സദ്ധിം സമ്പയുത്തകാനം ഖന്ധാനം തേഹിയേവ വാ ഹേതൂഹി സുഖവേദനാദീഹി വാ.

൩൯. വിപ്പടിസാരിസ്സാതി ദാനാദീസു താവ ''കസ്മാ മയാ ഇദം കതം, ദുട്ഠു മേ കതം, അകതം സേയ്യോ സിയാ''തി ഏവം വിപ്പടിസാരിസ്സ. ഝാനപരിഹാനിയം പന ''പരിഹീനം മേ ഝാനം, മഹാജാനിയോ വതമ്ഹീ''തി ഏവം വിപ്പടിസാരിസ്സ. **മോഹോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി ദോസസമ്പയുത്തമോഹോ. തഥാ **മോഹം അരബ്ഭാ**തി ദോസസമ്പയുത്തമോഹമേവ.

൪൦. സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ഭവങ്ഗം അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ഭവങ്ഗസ്സാതി തദാരമ്മണസങ്ഖാതം പിട്ഠിഭവങ്ഗം മൂലഭവങ്ഗസ്സ. **വുട്ഠാനസ്സാ**തി തദാരമ്മണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ വാ. ഉഭയമ്പി ഹേതം കുസലാകുസലജവനതോ വുട്ഠിതത്താ വുട്ഠാനന്തി വുച്ചതി. **കിരിയം വുട്ഠാനസ്സാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ഫലം വുട്ഠാനസ്സാ**തി ഫലചിത്തം ഭവങ്ഗസ്സ. ഭവങ്ഗേന ഹി ഫലതോ വുട്ഠിതോ നാമ ഹോതി. പരതോ ''വുട്ഠാന''ന്തി ആഗതട്ഠാനേസുപി ഏസേവ നയോ.

൪൧. ദുക്ഖായ വേദനായ സമ്പയുത്താ ഖന്ധാതി ദോമനസ്സസമ്പയുത്താ അകുസലാ ഖന്ധാ. **അദുക്ഖമസുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ വുട്ഠാനസ്സാ**തി തദാരമ്മണസങ്ഖാതസ്സ ആഗന്തുകഭവങ്ഗസ്സ വാ ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തമൂലഭവങ്ഗസ്സ വാ. സചേ പന സോമനസ്സസഹഗതം മൂലഭവങ്ഗം ഹോതി, തദാരമ്മണസ്സ ച ഉപ്പത്തികാരണം ന ഹോതി, ജവനസ്സ ആരമ്മണതോ അഞ്ഞസ്മിമ്പി ആരമ്മണേ അദുക്ഖമസുഖവേദനം അകുസലവിപാകം ഉപ്പജ്ജതേവ. തമ്പി ഹി ജവനതോ വുട്ഠിതത്താ വുട്ഠാനന്തി വുച്ചതി. സഹജാതപച്ചയാദിനിദ്ദേസാ ഉത്താനത്ഥായേവ. നഹേത്ഥ കിഞ്ചി അത്ഥി, യം ന സക്കാ സിയാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന വേദേതും, തസ്മാ സാധുകം ഉപലക്ഖേതബ്ബം.

൪൨. ഇദാനി യസ്മിം യസ്മിം പച്ചയേ യേ യേ വാരാ ലദ്ധാ, സബ്ബേ തേ സങ്ഖിപിത്വാ ഗണനായ ദസ്സേതും **ഹേതുയാ തീണീ**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സബ്ബാനി തീണി സുദ്ധാനം തിണ്ണം പദാനം വസേന വേദിതബ്ബാനി. ആരമ്മണേ നവ ഏകമൂലകേകാവസാനാനി. അധിപതിയാ പഞ്ച സഹജാതാധിപതിവസേന അമിസ്സാനി തീണി, ആരമ്മണാധിപതിവസേന ച ''സുഖായ സമ്പയുത്തോ സുഖായ സമ്പയുത്തസ്സ, അദുക്ഖമസുഖായ സമ്പയുത്തോ അദുക്ഖമസുഖായ സമ്പയുത്തസ്സാ''തി ദ്വേ, താനി ന ഗണേതബ്ബാനി. സുഖായ പന സമ്പയുത്തോ അദുക്ഖമസുഖായ, അദുക്ഖമസുഖായ സമ്പയുത്തോ സുഖായാതി ഇമാനി ദ്വേ ഗണേതബ്ബാനീതി ഏവം പഞ്ച. **അനന്തരസമനന്തരേസു സത്താ**തി സുഖാ ദ്വിന്നം, തഥാ ദുക്ഖാ, അദുക്ഖമസുഖാ തിണ്ണമ്പീതി ഏവം സത്ത. **ഉപനിസ്സയേ നവാ**തി സുഖസമ്പയുത്തോ സുഖസമ്പയുത്തസ്സ തീഹിപി ഉപനിസ്സയേഹി, ദുക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ പകതൂപനിസ്സയേനേവ, ഉപേക്ഖാസമ്പയുത്തസ്സ തീഹിപി, ദുക്ഖസമ്പയുത്തോ ദുക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയേഹി, സുഖസമ്പയുത്തസ്സ പകതൂപനിസ്സയേന, അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്തസ്സ ദ്വിധാ, അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്തോ അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്തസ്സ തിധാപി, തഥാ സുഖസമ്പയുത്തസ്സ, ദുക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയേഹീതി ഏവം നവ. പച്ചയഭേദതോ പനേത്ഥ പകതൂപനിസ്സയാ നവ, അനന്തരൂപനിസ്സയാ സത്ത, ആരമ്മണൂപനിസ്സയാ ചത്താരോതി വീസതി ഉപനിസ്സയാ.

പുരേജാതപച്ഛാജാതാ പനേത്ഥ ഛഌജ്ജന്തി. ന ഹി പുരേജാതാ പച്ഛാജാതാ വാ അരൂപധമ്മാ അരൂപധമ്മാനം പച്ചയാ ഹോന്തി.

കമ്മേ അട്ഠാതി സുഖസമ്പയുത്തോ സുഖസമ്പയുത്തസ്സ ദ്വിധാപി, ദുക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ നാനാക്ഖണികതോവ തഥാ ഇതരസ്സ. ദുക്ഖസമ്പയുത്തോ ദുക്ഖസമ്പയുത്തസ്സ ദ്വിധാപി, സുഖസമ്പയുത്തസ്സ നത്ഥി, ഇതരസ്സ നാനാക്ഖണികതോവ അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്തോ അദുക്ഖമസുഖസമ്പയുത്തസ്സ ദ്വിധാപി, ഇതരേസം നാനാക്ഖണികതോതി ഏവം അട്ഠ. പച്ചയഭേദതോ പനേത്ഥ നാനാക്ഖണികാ അട്ഠ, സഹജാതാ തീണീതി ഏകാദസ കമ്മപച്ചയാ. യഥാ ച പുരേജാതപച്ഛാജാതാ, ഏവം വിപ്പയുത്തപച്ചയോപേത്ഥ ഛഌജ്ജതി. അരൂപധമ്മാ ഹി അരൂപധമ്മാനം വിപ്പയുത്തപച്ചയോ ന ഹോന്തി. **നത്ഥിവിഗതേസു സത്ത** അനന്തരസദിസാവ. ഏവമേത്ഥ തീണി പഞ്ച സത്ത അട്ഠ നവാതി പഞ്ച ഗണനപരിച്ഛേദാ. തേസം വസേന പച്ചയസംസന്ദനേ ഊനതരഗണനേന സദ്ധിം സംസന്ദനേസു അതിരേകഞ്ച അലബ്ഭമാനഞ്ച അപനേത്വാ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൬൬-൬൮. ഹേതുയാ സദ്ധിം ആരമ്മണം ന ലബ്ഭതി, തഥാ അനന്തരാദയോ. **അധിപതിയാ ദ്വേ**തി ദുക്ഖപദം ഠപേത്വാ സേസാനി ദ്വേ. ദുക്ഖസമ്പയുത്തോ ഹി ഹേതു അധിപതി നാമ നത്ഥി, തസ്മാ സോ ന ലബ്ഭതീതി അപനീതോ. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. ഇതി ഹേതുമൂലകേ ദ്വേയേവ ഗണനപരിച്ഛേദാ, തേസം വസേന ഛ ഘടനാനി വുത്താനി. തേസു പഠമം അവിപാകഭൂതാനം ഞാണവിപ്പയുത്തനിരാധിപതിധമ്മാനം വസേന വുത്തം, ദുതിയം തേസഞ്ഞേവ വിപാകഭൂതാനം, തതിയചതുത്ഥാനി തേസഞ്ഞേവ ഞാണസമ്പയുത്താനം, പഞ്ചമം അവിപാകഭൂതസാധിപതിഅമോഹവസേന, ഛട്ഠം വിപാകഭൂതസാധിപതിഅമോഹവസേന. പഠമം വാ സബ്ബഹേതുവസേന, ദുതിയം സബ്ബവിപാകഹേതുവസേന, തതിയം സബ്ബാമോഹഹേതുവസേന, ചതുത്ഥം സബ്ബവിപാകാമോഹഹേതുവസേന. പഞ്ചമം സബ്ബസാധിപതിഅമോഹവസേന, ഛട്ഠം സബ്ബസാധിപതിവിപാകാമോഹവസേന.

൬൯. ആരമ്മണമൂലകേ **അധിപതിയാ ചത്താരീ**തി ആരമ്മണാധിപതിവസേന സുഖം സുഖസ്സ, അദുക്ഖമസുഖസ്സ, അദുക്ഖമസുഖം അദുക്ഖമസുഖസ്സ, സുഖസ്സാതി ഏവം ചത്താരി. ഉപനിസ്സയേപി ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന ചത്താരോ വുത്താ. ഘടനാനി പനേത്ഥ ഏകമേവ. അധിപതിമൂലകാദീസുപി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ യം ലബ്ഭതി യഞ്ച ന ലബ്ഭതി, തം സബ്ബം സാധുകം സല്ലക്ഖേത്വാ സംസന്ദനഘടനഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൮൬-൮൭. പച്ചനീയമ്ഹി കുസലത്തികേ വുത്തനയേനേവ അനുലോമതോ പച്ചയേ ഉദ്ധരിത്വാ തത്ഥ ലദ്ധാനം വാരാനം വസേന പച്ചനീയതോ ഗണനവസേന **നഹേതുയാ നവാ**തി സബ്ബപച്ചയേസു നവ വാരാ ദസ്സിതാ . തേ ഏകമൂലകേകാവസാനാനം നവന്നം വിസ്സജ്ജനാനം വസേന "സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തസ്സ ധമ്മസ്സ നഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ, സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തേന ചിത്തേന ദാനം ദത്വാ"തിആദിനാ നയേന പാളിം ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേതബ്ബാ. പച്ചയസംസന്ദനേ പനേത്ഥ **നഹേതുപച്ചയാ...പേ॰... നഉപനിസ്സയേ അട്ഠാ**തി നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയവസേന വേദിതബ്ബാ. ദുബ്ബലകമ്മഞ്ഹി വിപാകസ്സ ന ഉപനിസ്സയോ ഹോതി. കേവലം പന നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയേനേവ പച്ചയോ

ഹോതി. സേസമേത്ഥ അനുലോമപച്ചനീയപച്ചനീയാനുലോമേസു ച തേസം തേസം പച്ചയാനം യോഗേ ലദ്ധവാരവസേന സക്കാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ഗണേതും, തസ്മാ ന വിത്ഥാരിതന്തി.

വേദനാത്തികവണ്ണനാ.

൯. വിപാകത്തികവണ്ണനാ

൧-൨൩. വിപാകത്തികേ **വിപാകം ധമ്മം പടിച്ച വിപാകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തി യേ ഹേതുപച്ചയേ തേരസ വാരാ വുത്താ, തേ സങ്ഖിപിത്വാ ഗണനായ ദസ്സേതും **ഹേതുയാ തേരസാ**തി വുത്തം. **ആരമ്മണേ പഞ്ചാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ തേരസ പഞ്ച നവ സത്ത തീണി ദ്വേതി ഛ ഗണനപരിച്ഛേദാ, തേസം വസേന പച്ചയസംസന്ദനേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ.

൨൪-൩൨. പച്ചനീയേപി **വിപാകം ധമ്മം പടിച്ച വിപാകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി നഹേതുപച്ചയാ**തി യേ നഹേതുപച്ചയേ ദസ വാരാ വുത്താ, തേ സങ്ഖിപിത്വാ ഗണനായ ദസ്സേതും **നഹേതുയാ ദസാ**തി വുത്തം. **ന ആരമ്മണേ പഞ്ചാ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. ഏവമേത്ഥ ദസ പഞ്ച തേരസ ദ്വാദസ ദ്വേ ഏകം നവ തീണീതി അട്ഠ ഗണനപരിച്ഛേദാ, തേസം വസേന പച്ചയസംസന്ദനേ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വിത്ഥാരതോ ഗണനാ വേദിതബ്ബാ. പാളി പന സങ്ഖിത്താ, ഏതേസഞ്ഞേവ പന ലദ്ധഗണനരപരിച്ഛേദാനം വാരാനം വസേന സംസന്ദിത്വാ അനുലോമപച്ചനീയം പച്ചനീയാനുലോമഞ്ച വേദിതബ്ബം.

സഹജാതവാരോ ഇമിനാവ ഏകഗതികോ. പച്ചയനിസ്സയസംസട്ഠസമ്പയുത്തവാരാ യഥാപാളിമേവ നിയ്യന്തി.

൩൯. പഞ്ഹാവാരേ **കുസലാകുസലേ നിരുദ്ധേ**തി ഏതസ്മിം വിപസ്സനാവസേന പവത്തേ കുസലേ സാരജ്ജനാദിവസേന പവത്തേ അകുസലേ ച നിരുദ്ധേ. **വിപാകോ തദാരമ്മണതാ ഉപ്പജ്ജതീ**തി കാമാവചരവിപാകോ തദാരമ്മണതായ ഉപ്പജ്ജതി. യേ പന ''വിപസ്സനാജവനാനം വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചാനഞ്ച പരിയോസാനേ തദാരമ്മണം നത്ഥീ''തി വദന്തി, തേ ഇമായ തന്തിയാ പടിസേധേതബ്ബാ. **ആകാസാനഞ്ചായതനകുസലം വിഞ്ഞാണഞ്ചായതനസ്സ കിരിയസ്സ ആരമ്മണപച്ചയേന പച്ചയോ**തി അരഹത്തം പത്വാ അസമാപന്നപുബ്ബാ സമാപത്തിയോ പടിലോമതോ സമാപജ്ജന്തസ്സ വസേനേതം വുത്തം. ഇമിനാ ഉപായേന സബ്ബവിസ്സജ്ജനേസു സാധുകം പാളിം ഉപപരിക്ഖിത്വാ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

൧൨൦. **ഹേതുയാ സത്ത, ആരമ്മണേ നവ, അധിപതിയാ ദസാ**തിആദീസുപി സഹജാതാധിപതിവസേന ആരമ്മണാധിപതിവസേന സഹജാതനിസ്സയവസേന പുരേജാതനിസ്സയവസേന അനന്തരൂപനിസ്സയവസേന ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന പകതൂപനിസ്സയവസേന സഹജാതവിപ്പയുത്തവസേന പുരേജാതപച്ഛാജാതവിപ്പയുത്തവസേനാതി യത്ഥ യത്ഥ യഥാ യഥാ യത്തകാനി വിസ്സജ്ജനാനി ലബ്ഭന്തി, തത്ഥ തത്ഥ തഥാ തഥാ താനി സബ്ബാനി സല്ലക്ഖേതബ്ബാനി. തഥാ പച്ചനീയാദീസു അനുലോമവസേന വാരുദ്ധരണം, അനുലോമതോ ലദ്ധവാരാനം പച്ചനീയതോ ഗണനാ, പച്ചയസംസന്ദനം, അനുലോമപച്ചനീയേ പച്ചനീയാനുലോമേ ച സുദ്ധികേസു ചേവ സംസന്ദനവസേന ച പവത്തേസു ഹേതുമൂലകാദീസു ലബ്ഭമാനവാരഗണനാ, അലബ്ഭമാനാനം അലബ്ഭമാനതാതി സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ഇതോ പരേസുപി തികദുകേസു. പട്ഠാനപകരണഞ്ഹി പാളിതോവ അനന്തം അപരിമാണം. തസ്സ പദപടിപാടിയാ അത്ഥം വണ്ണയിസ്സാമീതി പടിപന്നസ്സ അതിദീഘായുകസ്സാപി ആയു നപ്പഹോതി. ന ചസ്സ ഏകദേസം വണ്ണേത്വാ സേസമ്ഹി നയതോ ദസ്സിയമാനേ ന സക്കാ അത്ഥോ ജാനിതും, തസ്മാ ഇതോ പരം ഏത്തകമ്പി അവത്വാ സേസേസു തികദുകേസു ഹേട്ഠാ അവുത്തപ്പകാരത്താ യം യം അവസ്സം വത്തബ്ബം, തം തദേവ വക്ഖാമ. യം പന അവത്വാ ഗമിസ്സാമ, തം പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബന്തി.

വിപാകത്തികവണ്ണനാ.

൪. ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ

൭൧. ഉപാദിന്നുപാദാനിയത്തികസ്സ പഞ്ഹാവാരേ **വത്ഥു ഉപാദാനിയാനം ഖന്ധാനം പുരേജാതപച്ചയേന പച്ചയോ**തി പവത്തിം സന്ധായ വുത്തം. പടിസന്ധിയം പന തം പുരേജാതം ന ഹോതി.

൭൨. **ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ കബളീകാരോ ആഹാരോ ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ**തി ഏത്ഥ ഉപാദിന്നുപാദാനിയോ കബളീകാരാഹാരോ നാമ കമ്മസമുട്ഠാനാനം രൂപാനം അബ്ഭന്തരഗതാ ഓജാ. **ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സാ**തി തസ്സേവ കമ്മസമുട്ഠാനരൂപകായസ്സ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോ. രൂപജീവിതിന്ദ്രിയം വിയ കടത്താരൂപാനം അനുപാലനഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പച്ചയോ, ന ജനകവസേന. യം പന മണ്ഡൂകാദയോ ഗിലിത്വാ ഠിതാനം അഹിആദീനം കായസ്സ ജീവമാനകമണ്ഡൂകാദിസരീരേ ഓജാ ആഹാരപച്ചയേന പച്ചയോതി വദന്തി, തം ന ഗഹേതബ്ബം. ന ഹി ജീവമാനകസരീരേ ഓജാ അഞ്ഞസ്സ സരീരസ്സ ആഹാരപച്ചയതം സാധേതി. **അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ കായസ്സാ**തി ഏത്ഥ പന ജനകവസേനാപി ലബ്ഭതി. **ഉപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ ച അനുപാദിന്നുപാദാനിയസ്സ** ചാതി ഏത്ഥ ഏകസ്സ ഉപത്ഥമ്ഭകവസേന, ഏകസ്സ ജനകവസേന, ഉഭിന്നമ്പി വാ ഉപത്ഥമ്ഭകവസേനേവ വുത്തോ. ദ്വേ പന ആഹാരാ ഏകതോ പച്ചയാ ഹോന്താ ഉപത്ഥമ്ഭകാവ ഹോന്തി, ന ജനകാ. സേസമേത്ഥ പാളിമേവ സാധുകം ഓലോകേത്വാ വേദിതബ്ബം.

ഉപാദിന്നത്തികവണ്ണനാ.

൭-൨൨. സങ്കിലിട്ഠത്തികാദിവണ്ണനാ

സങ്കിലിട്ഠസങ്കിലേസികത്തികേ സബ്ബം കുസലത്തികേ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

൩൯. വിതക്കത്തികേ **യഥാകമ്മൂപഗഞാണസ്സ പരികമ്മ**ന്തി ദിബ്ബചക്ഖുപരികമ്മമേവ തസ്സ ഉപ്പാദനത്ഥായ പരികമ്മം. ഉപ്പന്നസ്സ പന വളഞ്ജനകാലേ പരികമ്മം സന്ധായേതം വുത്തം. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി.

൫൨. തി തദാരമ്മണഭവങ്ഗമൂലഭവങ്ഗാനം വസേന വുത്തം. സേസമേത്ഥ സബ്ബം പാളിവസേനേവ വേദിതബ്ബം.

ദസ്സനത്തികേ **ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ രാഗോ ഉപ്പജ്ജതീ**തിആദീസു ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ പുഥുജ്ജനസ്സ ഉപ്പജ്ജതി. ഭാവനായ പഹാതബ്ബോ സോതാപന്നസ്സാപീതി ഏവം ഉപരിമസ്സ ഉപരിമസ്സ ഹേട്ഠിമാ ഹേട്ഠിമാ നുപ്പജ്ജന്തീതി വേദിതബ്ബാ. ദസ്സനേന പഹാതബ്ബോ ധമ്മോ ഭാവനായ പഹാതബ്ബസ്സ ധമ്മസ്സ ഏകേനപി പച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി. സേസമേത്ഥ പാളിം അനുഗന്ത്വാ കുസലത്തികേ വുത്തലക്ഖണവസേനേവ വേദിതബ്ബം.

ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകത്തികേ ദസ്സനേനപഹാതബ്ബഹേതുകാദീനം വിഭാഗോ അട്ഠകഥാകണ്ഡേ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതോ മോഹോ അഹേതുകത്താ തതിയപദേ പവിട്ഠോ. ഏവമേത്ഥ യേസം ദസ്സനഭാവനാഹി പഹാതബ്ബോ ഹേതു അത്ഥി, തേ പഹാതബ്ബഹേതുകാ. യേസം സോ നത്ഥി തേ നേവദസ്സനേന നഭാവനായപഹാതബ്ബഹേതുകാതി ഇമം പഹാതബ്ബഹേതുകവിഭാഗം ഞത്വാ സേസം ദസ്സനേനപഹാതബ്ബത്തികേ ചേവ കുസലത്തികേ ച ദസ്സിതലക്ഖണാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

ആചയഗാമിത്തികേ ച പടിച്ചവാരസംസട്ഠവാരേസു അനുലോമം കുസലത്തികസദിസമേവ. സേസം വിസ്സജ്ജനതോ ഗണനതോ ച യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി.

സേക്ഖത്തികേ അസേക്ഖോ ധമ്മോ സേക്ഖസ്സ ധമ്മസ്സ ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ. സേക്ഖോ അസേക്ഖസ്സ അനന്തരപകതൂപനിസ്സയോ പന ഹോതി. സേസമേത്ഥ യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി, തഥാ പരിത്തത്തികേ.

പരിത്താരമ്മണത്തികേ **അപ്പമാണാരമ്മണാചേതനാ**തി സേക്ഖാനം ഗോത്രഭുചേതനാ, പച്ചവേക്ഖണചേതനാതിപി വത്തും വട്ടതി. **വിപാകാനം പരിത്താരമ്മണാന**ന്തി പടിസന്ധിയം കമ്മം ആരമ്മണം കത്വാ, പവത്തേ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവസേനരൂപാദിആരമ്മണം, തദാരമ്മണവസേന ജവനേന ഗഹിതപരിത്താരമ്മണഞ്ച ആരമ്മണം കത്വാ ഉപ്പന്നാനം. യേ പന ''ഗോത്രഭുചിത്തേന നത്ഥി പടിസന്ധീ''തി വദന്തി, തേ ഇമിനാ സുത്തേന പടിസേധേതബ്ബാ. സേസമേത്ഥ പാളിനയേനേവ വേദിതബ്ബം. ഹീനത്തികോ സങ്കിലിട്ഠത്തികസദിസോ.

മിച്ഛത്തത്തികേ മിച്ഛത്തനിയതോ സമ്മത്തനിയതസ്സ, സമ്മത്തനിയതോ വാ മിച്ഛത്തനിയതസ്സ കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ ന ഹോതി. മിച്ഛത്തനിയതോ വാ സമ്മത്തനിയതോ വാ സഹജാതാധിപതിരഹിതോ നാമ നത്ഥി. സമ്മത്തനിയതേ ഏകന്തതോ ആരമ്മണപുരേജാതം നത്ഥി, മിച്ഛത്തനിയതേ സിയാ ആരമ്മണപുരേജാതം. അനിയതം ചിത്തം ആരബ്ഭ നിയതാ മിച്ഛാദിട്ഠി ഉപ്പജ്ജേയ്യ. സേസാ നിയതം ആരബ്ഭ നിയതം നുപ്പജ്ജതി, മിച്ഛത്തനിയതം ഗരും കത്വാ ന കോചി ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി. കുസലോ മിച്ഛത്തസ്സ ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ന ഹോതി. സേസമേത്ഥ പാളിയം വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

മഗ്ഗാരമ്മണത്തികേ പടിച്ചവാരസ്സ അനുലോമേ വിപാകപച്ചയോ നത്ഥി. കമ്മപച്ചയേപി ഇമസ്മിം തികേ നാനാക്ഖണികം ന ലബ്ഭതി, തഥാ ഉപ്പന്നത്തികഅതീതത്തികേസു. പച്ചനീയേ **അഹേതുകം മഗ്ഗാരമ്മണ**ന്തി അഹേതുകം മഗ്ഗാരമ്മണം, ആവജ്ജനം സന്ധായേതം വുത്തം. സേസമേത്ഥ പാളിഅനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഉപ്പന്നത്തികേ ച അതീതത്തികേ ച പടിച്ചവാരാദയോ നത്ഥി, പഞ്ഹാവാരമത്തമേവ ലബ്ഭതി. കസ്മാ? പടിച്ചവാരാദയോ ഹി സഹജാതപുരേജാതാനഞ്ഞേവ ഹോന്തി. ഇമേ ച തികാ അതീതാനാഗതമിസ്സകാ. ഉപ്പന്നത്തികേ ചേത്ഥ അനന്തരഭാഗിയാപി പച്ചയാ ന ലബ്ഭന്തി. കസ്മാ? ഉപ്പന്നത്തികേ അതീതസ്സ അഭാവതോ. ഉപ്പന്നോ ച അനുപ്പന്നോ ചാതി ഇമേ ചേത്ഥ ദ്വേ ധമ്മാ ഉപ്പന്നസ്സ ച അനുപ്പന്നസ്സ ചാതി ഇമേസം ദ്വിന്നം ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ. അനുപ്പന്നോ ച ഉപ്പാദീ ചാതി ഇമേ പന ദ്വേ ഉപ്പന്നസ്സ ആരമ്മണൂപനിസ്സയവസേന ദ്വീഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ. സേസമേത്ഥ പാളിയം ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അതീതത്തികേ പച്ചുപ്പന്നം അതീതാനാഗതസ്സ, അതീതാനാഗതഞ്ച അതീതാനാഗതസ്സ ന കേനചി പച്ചയേന പച്ചയോ. നിബ്ബാനം പന ദ്വീസുപി ഇമേസു തികേസു നേവ പച്ചയതോ ന പച്ചയുപ്പന്നതോ ലബ്ഭതി. സേസമിധാപി പാളിയം ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

അജ്ഝത്തത്തികേ അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാപദം ന ഗഹിതം. അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാസങ്ഖാതാ ഹി ഉഭോ രാസയോ നേവ ഏകതോ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന പച്ചയുപ്പന്നാ; തസ്മാ ഹത്ഥതലേ ഠപിതസ്സ സാസപസ്സ വണ്ണോപി ഹത്ഥതലവണ്ണേന സദ്ധിം ഏകതോ ആരമ്മണം ന ഹോതീതി വേദിതബ്ബോ. യഥാ ച അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാപദം, ഏവമേത്ഥ അജ്ഝത്താരമ്മണത്തികേപി അജ്ഝത്തബഹിദ്ധാരമ്മണപദം ന ലബ്ഭതി. സേസം യഥാപാളിമേവ നിയ്യാതി.

സനിദസ്സനത്തികേപി പാളിവസേനേവ അത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ. ഗണനാപേത്ഥ പാളിയം ആഗതവാരേ സങ്ഖിപിത്വാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ സംസന്ദനേസു സംസന്ദിത്വാ വേദിതബ്ബാതി.

ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൨. ദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ

ദുകപട്ഠാനേപി സബ്ബദുകേസു പഞ്ഹാവിസ്സജ്ജനാനി ചേവ ഗണനാ ച പാളിയം ആഗതനയേനേവ വേദിതബ്ബാ. അപിചേത്ഥ സഹേതുകഹേതുസമ്പയുത്തദുകാനം വിസ്സജ്ജനം ഹേതുദുകവിസ്സജ്ജനസദിസം; തഥാ ഹേതൂചേവസഹേതുകഹേതൂചേവഹേതുസമ്പയുത്തദുകാനം, തഥാ സപ്പച്ചയസങ്ഖതദുകാനം. **ഇദം ദുകം യഥാ സപ്പച്ചയദുകം, ഏവം കാതബ്ബ**ന്തി ഇദം യസ്മാ സപ്പച്ചയോ വിയ അപ്പച്ചയേന സങ്ഖതോപി, അസങ്ഖതേന സദ്ധിം യോജനം ന ലബ്ഭതി, തസ്മാ വുത്തം. സാരമ്മണചിത്തസമ്പയുത്തസംസട്ഠദുകാപി സദിസവിസ്സജ്ജനായേവ; തഥാ ആസവഓഘയോഗഗോച്ഛകാ. ഏതേ ഹി തയോ അഞ്ഞമഞ്ഞം സദിസവിസ്സജ്ജനായേവ. അപിച ലോകിയസാസവസംയോജനിയഗന്ഥനിയനീവരണിയപരാമട്ഠസങ്കിലേസികദുകാ ആസവവിപ്പയുത്തസാസവസംയോജനവിപ്പയുത്തസംയോജനിയഗന്ഥവിപ്പയുത്തഗന്ഥനിയനീവരണവിപ്പയുത്തനീവരണിയപരാ ഇമേപി ദുകാ സമാനാ.

കിലേസദുകം സംയോജനദുകസദിസം. സങ്കിലിട്ഠകിലേസസമ്പയുത്തനീവരണസമ്പയുത്തദസ്സനേനപഹാതബ്ബസരണദുകാപി സമാനാ. തഥാകിലേസാ ചേവ സങ്കിലിട്ഠനീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്തകിലേസാ ചേവ കിലേസസമ്പയുത്തദുകാ. ഇമിനാ നയേന സബ്ബേസം അത്ഥതോ സദിസാനം ദുകാനം വിസ്സജ്ജനാനി സദിസാനേവ ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാനി. സബ്ബസ്മിമ്പി പന പട്ഠാനേ കേനചിവിഞ്ഞേയ്യദുകം ന ലബ്ഭതി. ആസവാ ചേവ ആസവസമ്പയുത്താ ച, സംയോജനാ ചേവ സംയോജനസമ്പയുത്താ ച, ഗന്ഥാ ചേവ ഗന്ഥസമ്പയുത്താ ച, നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ച, കിലേസാ ചേവ സങ്കിലിട്ഠാ ചാതി ഏവരൂപേസു ദുകേസു വിപാകപച്ചയോ ചേവ നാനാക്ഖണികകമ്മപച്ചയോ ച ന ലബ്ഭതി. നഹേതുസഹേതുകനഹേതുഅഹേതുകേസു ഹേതുപച്ചയോ നത്ഥി. ഹേതൂ ചേവ ഹേതുസമ്പയുത്താ ച, ആസവാ ചേവ ആസവസമ്പയുത്താ ച, ഗന്ഥാ ചേവ ഗന്ഥസമ്പയുത്താ ചാതി ഇമേസു ദുകേസു നഹേതുനഝാനനമഗ്ഗാ ന ലബ്ഭന്തി. സംയോജനാ ചേവ സംയോജനസമ്പയുത്താ ച, നീവരണാ ചേവ നീവരണസമ്പയുത്താ ച, കിലേസാ ചേവ കിലേസസമ്പയുത്താ ച, കിലേസാ ചേവ സങ്കിലിട്ഠാ ചാതി ഇമേസു പന വിചികിച്ഛുദ്ധച്ചസഹഗതസ്സ മോഹസ്സ വസേന നഹേതുപച്ചയോ ലബ്ഭതി; നഝാനനമഗ്ഗപച്ചയാ ന ലബ്ഭന്തീതി ഏവം സബ്ബദുകേസു ലബ്ഭമാനാലബ്ഭമാനം ഉപപരിക്ഖിത്വാ പാളിവസേനേവ വാരഗണനാ വേദിതബ്ബാതി.

ദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൯. ദുകതികപട്ഠാനവണ്ണനാ

ദുകതികപട്ഠാനേ ഹേതും കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ഹേതു കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാതി ഏവം പഞ്ഹാമത്തുദ്ധാരവസേനേവ സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ. ''കുസലം അലോഭം പടിച്ച അദോസോ അമോഹോ''തിആദിനാ പന നയേന വിത്ഥാരോ വത്തബ്ബോ സിയാ, സോ ഹേട്ഠാ ദസ്സിതനയേന സക്കാ അവുത്തോപി ജാനിതുന്തി ഏകപദേപി ഏകപച്ചയോ വാ ന വുത്തോ. യാ പനേസാ സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ, സാ ഏവം കതാതി വേദിതബ്ബാ. ഹേതുദുകേന ഹി സദ്ധിം കുസലപദം യോജേത്വാ പടിച്ചവാരേ അനുലോമസ്സ ചേവ പച്ചനീയസ്സ ച വസേന സബ്ബേ ലബ്ഭമാനകപച്ചയാ ദസ്സിതാ, അനുലോമപച്ചനീയപച്ചനീയാനുലോമനയാ ചേവ സഹജാതവാരാദയോ ച ന ദസ്സിതാ, കേവലം ''പടിച്ചവാരസദിസംയേവ വിത്ഥാരേതബ്ബ''ന്തി വുത്തം. പഞ്ഹാവാരേ പഞ്ഹമ്പി അവിസ്സജ്ജേത്വാ കേവലം പഞ്ഹുദ്ധാരമത്തം കത്വാ അനുലോമപച്ചനീയവസേനേവ ലബ്ഭമാനപച്ചയാ ദസ്സിതാ. യഥാ ച കുസലപദം, ഏവം അകുസലഅബ്യാകതപദാനിപി ഹേതുദുകേന സദ്ധിം യോജേത്വാ ഹേതുകുസലദുകതികം നിദ്ദിസിതബ്ബന്തി വുത്തം.

തതോ പരം **ഹേതും സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മ**ന്തിആദിനാ നയേന ഹേതുവേദനാദുകതികാദീനി ഏകവീസതി ദുകതികാനി ദസ്സിതാനി. യസ്മാ പന ഹേതു നാമ സനിദസ്സനസപ്പടിഘോ അനിദസ്സനസപ്പടിഘോ വാ നത്ഥി, തസ്മാ ഹേതുപദേന സദ്ധിം സനിദസ്സനസപ്പടിഘഅനിദസ്സനസപ്പടിഘപദാനി ന യോജിതാനി. ഏവം ഹേതുദുകേന സദ്ധിം ലബ്ഭമാനകവസേന ദ്വാവീസതി തികേ യോജേത്വാ പുന തേ സഹേതുകദുകാദീഹി സരണദുകപരിയോസാനേഹി സബ്ബദുകേഹി സദ്ധിം യോജിതാ. തത്ഥ യം യം പദം യേന യേന പദേന സദ്ധിം യോജനം ന ഗച്ഛതി, തം തം പാളിയംയേവ ന ലബ്ഭതീതി വുത്തം. ഏവമേത്ഥ ഏകേന ദുകേന സദ്ധിം ബാവീസതി തികേ യോജേത്വാ പുന അപരേന ബാവീസതി, അപരേന ബാവീസതീതി പടിപാടിയാ ദുകസതേ ലബ്ഭമാനദുകപദേഹി സദ്ധിം ദ്വാവീസതി തികാ യോജിതാതി ദ്വാവീസതി തികേ ഗഹേത്വാ ദുകസതേ പക്ഖിപിത്വാ ദുകതികപട്ഠാനം നാമ ദേസിതം. തത്ഥ യേസു യേസു ഠാനേസു നയം ദസ്സേത്വാ പാളിയാ സങ്ഖേപോ കതോ, തേസു തേസു ഠാനേസു ദസ്സിതനയാനുരൂപേന തസ്സാ വിത്ഥാരോ വേദിതബ്ബോതി.

ദുകതികപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൪. തികദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ

തികദുകപട്ഠാനേപി കുസലം ഹേതും ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ ഹേതു ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാതി പഞ്ഹാമത്തുദ്ധാരവസേനേവ ദേസനാ കതാ. തത്ഥ യഥാ ഹേട്ഠാ ഹേതുദുകേന സദ്ധിം കുസലപദം യോജേത്വാ സബ്ബപച്ചയവസേന സബ്ബവാരേസു സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ, ഏവമിധ കുസലത്തികേന സദ്ധിം ഹേതുപദം യോജേത്വാ സബ്ബപച്ചയവസേന സബ്ബവാരേസു സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ. യഥാ ച ഹേതുപദം, ഏവം നഹേതുപദമ്പി കുസലത്തികേന സദ്ധിം യോജേത്വാ കുസലത്തികഹേതുദുകം നിട്ഠാപിതം. തതോ പരം **സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ഹേതും ധമ്മ**ന്തിആദിനാ നയേന വേദനാത്തികഹേതുദുകാദീനി ഏകവീസതി തികദുകാനി ദസ്സിതാനി.

ഏവം ബാവീസതിയാ തികേഹി സദ്ധിം ഹേതുദുകം യോജേത്വാ പുന തേഹിയേവ സദ്ധിം സഹേതുകദുകാദയോ സരണദുകപരിയോസാനാ ലബ്ഭമാനവസേന സബ്ബദുകാ യോജിതാ. ഇധാപി യം യം പദം യോജനം ന ഗച്ഛതി, തം തം പാളിയംയേവ പടിക്ഖിത്തം. ഏവം ദുകസതം ഗഹേത്വാ ദ്വാവീസതിയാ തികേസു പക്ഖിപിത്വാ തികദുകപട്ഠാനം നാമ ദേസിതം. തത്രാപി യേന യേന നയേന പാളി സങ്ഖിത്താ, സോ സോ നയോ വിത്ഥാരതോ വേദിതബ്ബോ.

തികദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൭. തികതികപട്ഠാനവണ്ണനാ

തികതികപട്ഠാനേപി കുസലം സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തം ധമ്മം പടിച്ച കുസലോ സുഖായ വേദനായ സമ്പയുത്തോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാതി പഞ്ഹുദ്ധാരവസേനേവ സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ. എത്ഥ ച കുസലത്തികം വേദനാത്തികാദീഹി, വേദനാത്തികാദയോ ച കുസലത്തികേനാതി ഏവം തികേസുയേവ തികാ പക്ഖിത്താ. യേന യേന ച പദേന സദ്ധിം യം യം പദം യോജനം ന ഗച്ഛതി, തം തം ഹാപേത്വാ ലബ്ഭമാനവസേനേവ സബ്ബപച്ചയേസു വാരാ ച ഗണനനയാ ച ദസ്സിതാ, തസ്മാ തേ സാധുകം പാളിം ഉപപരിക്ഖിത്വാ വേദിതബ്ബാ. യഥാ ച കുസലത്തികം വേദനാത്തികാദീഹി, വേദനാത്തികാദയോ ച തേന സദ്ധിം യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാ; തഥാ ഏകേകം തികം സേസേഹി. സേസാ ച തേഹി സദ്ധിം യോജേത്വാ വേദിതബ്ബാതി.

തികതികപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൩. ദുകദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ

ദുകദുകപട്ഠാനേപി ഹേതുസഹേതുകം ധമ്മം പടിച്ച ഹേതുസഹേതുകോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാതി പഞ്ഹുദ്ധാരവസേനേവ സങ്ഖേപതോ ദേസനാ കതാ. തത്ഥ ഹേതുദുകം സഹേതുകദുകാദീഹി, സഹേതുകദുകാദീനി ച തേന സദ്ധിം യോജിതാനി. ഏകേകം പന ദുകം സേസേഹി, സേസാ ച തേഹി സദ്ധിം പടിപാടിയാ യോജേതബ്ബാ. ഇദഞ്ഹി ദുകദുകപട്ഠാനം നാമ 'ദുകേസുയേവ ദുകേ പക്ഖിപിത്വാ' ദേസിതം. തേനേത്ഥ സബ്ബദുകേഹി സദ്ധിം സബ്ബദുകാനം യോജനാ വേദിതബ്ബാ. പാളി പന സങ്ഖിത്താ. യേന യേന ച പദേന സദ്ധിം യം യം പദം യോജനം ന ഗച്ഛതി, തം തം ഹാപേത്വാവ ദേസനാ കതാതി.

ദുകദുകപട്ഠാനവണ്ണനാ.

ഏത്താവതാ -

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ അനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. -

അട്ഠകഥായം വുത്തഗാഥായ ദീപിതാ. **ധമ്മാനുലോമപട്ഠാനേ** ഛ നയാ നിട്ഠിട്ഠാ ഹോന്തി. പച്ചയവസേന പനേത്ഥ ഏകേകസ്മിം പട്ഠാനേ അനുലോമാദയോ ചത്താരോ ചത്താരോ നയാതി ഏകേന പരിയായേന ചതുവീസതിനയപടിമണ്ഡിതം അനുലോമപട്ഠാനംയേവ വേദിതബ്ബം.

൭-൧൨. പച്ചനീയപട്ഠാനവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി കുസലാദീനം പദാനം പടിക്ഖേപവസേന ധമ്മാനം പച്ചനീയതായ ലദ്ധനാമം **പച്ചനീയപട്ഠാനം** ദസ്സേതും **നകുസലം ധമ്മം പടിച്ച നകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നകുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ**തി കുസലസ്സ പച്ചയഭാവം വാരേതി. **നകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി കുസലസ്സ ഉപ്പത്തിം വാരേതി, തസ്മാ ''അകുസലാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച അകുസലാബ്യാകതാ തയോ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപ''ന്തി ഏവമാദിനാ നയേനേത്ഥ പഞ്ഹം വിസ്സജ്ജിതബ്ബം. തസ്മിം തസ്മിം പച്ചയേ ലദ്ധഗണനാ പന പാളിയം വുത്തായേവ. യേപി വാരാ സദിസവിസ്സജ്ജനാ, തേപി തത്ഥേവ ദസ്സിതാ. തസ്മാ സബ്ബമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന പാളിം ഉപപരിക്ഖിത്വാ വേദിതബ്ബം. യഥാ ചേത്ഥ, ഏവം ദുകപട്ഠാനേ, ദുകതികപട്ഠാനേ, തികദുകപട്ഠാനേ തികതികപട്ഠാനേ, ദുകദുകപട്ഠാനേ ച.

ഏത്താവതാ -

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ, ദുകം ദുകഞ്ച,
൬ പച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. -

അട്ഠകഥായം വുത്തഗാഥായ ദീപിതാ. **ധമ്മപച്ചനീയപട്ഠാനേ** ൬ നയാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി. പച്ചയവസേന പനേത്ഥ ഏകേകസ്മിം പട്ഠാനേ അനുലോമാദയോ ചത്താരോ ചത്താരോ നയാതി ഏകേന പരിയായേന ചതുവീസതിനയപടിമണ്ഡിതം പച്ചനീയപട്ഠാനഞ്ചേവ വേദിതബ്ബം.

പച്ചനീയപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൧൩-൧൮. അനുലോമപച്ചനീയപട്ഠാനവണ്ണനാ

൧. ഇദാനി കുസലാദീസു ധമ്മേസു പച്ചയധമ്മം അപ്പടിക്ഖിപിത്വാ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ കുസലാദിഭാവപടിക്ഖേപവസേന ധമ്മാനം അനുലോമപച്ചനീയതായ ലദ്ധനാമം **അനുലോമപച്ചനീയപട്ഠാനം** ദസ്സേതും **കുസലം ധമ്മം പടിച്ച ന കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ**തി കുസലസ്സ പച്ചയഭാവം അനുജാനാതി. **ന കുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി കുസലസ്സേവ ഉപ്പത്തിം വാരേതി. തസ്മാ ''കുസലേ ഖന്ധേ പടിച്ച ചിത്തസമുട്ഠാനം രൂപ''ന്തിആദിനാ നയേന വിസ്സജ്ജനം ദസ്സിതം, തം സബ്ബം പാളിം ഓലോകേത്വാ സാധുകം സല്ലക്ഖേതബ്ബം. യമ്പി യേന സദിസം, യഞ്ച യത്ഥ ലബ്ഭതി, യോ ച യേസം വിസ്സജ്ജനാനം യേസു പച്ചയേസു ഗണനപരിച്ഛേദോ, സോ സബ്ബോ പാളിയം ദസ്സിതോ, തസ്മാ പാളിയേവ എത്ഥ അത്ഥോ. യഥാ ചേത്ഥ, എവം ദുകപട്ഠാനാദീസുപീതി.

എത്താവതാ -

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ അനുലോമപച്ചനീയമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. -

അട്ഠകഥായം വുത്തഗാഥായ ദീപിതാ **ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയപട്ഠാനേ** ഛ നയാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി. പച്ചയവസേന പനേത്ഥ എകേകസ്മിം പട്ഠാനേ അനുലോമാദയോ ചത്താരോ ചത്താരോ നയാതി എകേന പരിയായേന ചതുവീസതിനയപടിമണ്ഡിതം അനുലോമപച്ചനീയപട്ഠാനഞ്ചേവ വേദിതബ്ബം.

അനുലോമപച്ചനീയപട്ഠാനവണ്ണനാ.

൫൯-൭൪. പച്ചനീയാനുലോമപട്ഠാനവണ്ണനാ

൫. ഇദാനി കുസലാദീസു ധമ്മേസു പച്ചയധമ്മം പടിക്ഖിപിത്വാ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ കുസലാദിഭാവം അപ്പടിക്ഖേപവസേന ധമ്മാനം പച്ചനീയാനുലോമതായ ലദ്ധനാമം **പച്ചനീയാനുലോമപട്ഠാനം** ദസ്സേതും **നകുസലം ധമ്മം പടിച്ച അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **നകുസലം ധമ്മം പടിച്ചാ**തി കുസലസ്സ പച്ചയഭാവം വാരേതി. **അകുസലോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതീ**തി അകുസലസ്സ ഉപ്പത്തിം അനുജാനാതി. നകുസലഞ്ഹി അകുസലം അബ്യാകതം വാ, തഞ്ച സഹജാതപച്ചയം കത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനോ കുസലോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ അകുസലാബ്യാകതവസേന ദേസനാ കതാ. തത്ഥ "അകുസലം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ"തി ഏവം നകുസലം ധമ്മം പടിച്ച വിസ്സജ്ജനം വേദിതബ്ബം. **അബ്യാകതോ ധമ്മോ ഉപ്പജ്ജതി ഹേതുപച്ചയാ**തി അയം പന പഞ്ഹോ "വിപാകാബ്യാകതം കിരിയാബ്യാകതം ഏകം ഖന്ധം പടിച്ച തയോ ഖന്ധാ ചിത്തസമുട്ഠാനഞ്ച രൂപ"ന്തി വിസ്സജ്ജിതോവ. ഇതി സബ്ബപഞ്ഹേസു അവിസ്സജ്ജിതസ്സ അത്ഥാനുരൂപം വിസ്സജ്ജിതസ്സ ച പാളിആഗതമേവ വിസ്സജ്ജനം. ഏകേകസ്മിഞ്ച തികദുകേ വാരപ്പഭേദപച്ചയഗണനവിധാനം സബ്ബം ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേനേവ വേദിതബ്ബം.

ഏത്താവതാ ച -

തികഞ്ച പട്ഠാനവരം ദുകുത്തമം,
ദുകം തികഞ്ചേവ തികം ദുകഞ്ച;
തികം തികഞ്ചേവ ദുകം ദുകഞ്ച,
ഛ പച്ചനീയാനുലോമമ്ഹി നയാ സുഗമ്ഭീരാതി. -

അട്ഠകഥായം വുത്തഗാഥായ ദീപിതാ. **ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമപട്ഠാനേ** ഛ നയാ നിദ്ദിട്ഠാ ഹോന്തി. പച്ചയവസേന പനേത്ഥ ഏകേകസ്മിം പട്ഠാനേ അനുലോമാദയോ ചത്താരോ ചത്താരോ നയാതി ഏകേന പരിയായേന ചതുവീസതിനയപടിമണ്ഡിതം പച്ചനീയാനുലോമപട്ഠാനഞ്ചേവ വേദിതബ്ബം.

പച്ചനീയാനുലോമപട്ഠാനവണ്ണനാ.

ഏവം ധമ്മാനുലോമാദിവസേന ചതൂസു വാരേസു ഏകേകസ്മിം ചതുവീസതിയാ ചതുവീസതിയാ നയാനം വസേന ഛന്നവുതി നയാ ഹോന്തി. തത്ഥ പച്ചയനയേ അഗ്ഗഹേത്വാ ഏകേകസ്മിം പട്ഠാനേ തികദുകാദീനഞ്ചേവ ഛന്നം ഛന്നം നയാനം വസേനേതം ചതുവീസതിനയപടിമണ്ഡിതം **സമന്തപട്ഠാനമഹാപകരണം** വേദിതബ്ബം. കേചി പന "കുസലാരമ്മണോ ധമ്മോ അകുസലാരമ്മണോ ധമ്മോ"തിആദിനാ നയേന ആരമ്മണമാതികം നാമ ഠപേത്വാ "കുസലാരമ്മണോ ധമ്മോ കുസലാരമ്മണസ്സ ധമ്മസ്സ ഹേതുപച്ചയേന പച്ചയോ"തിആദിനാ നയേന ആരമ്മണപട്ഠാനം നാമ ദസ്സേത്വാ അപരമ്പി ഫസ്സാദീനം വസേനപി ഫസ്സപട്ഠാനം നാമ ഉദ്ധരിത്വാ ദസ്സേന്തി. തം നേവ പാളിയം ന അട്ഠകഥാസു സന്ദിസ്സതീതി ഇധ ന വിചാരിതം. സങ്ഗീതിആരുള്ഹപാളിവസേനേവ പനേത്ഥ വണ്ണനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

ഏത്താവതാ ച -

സമ്മൂള്ഹാ യത്ഥ പജാ, തന്താകുലാദിഭാവമാപന്നാ;
നേകവിധദുക്ഖഗഹനം, സംസാരം നാതിവത്തന്തി.

പച്ചയഭേദേ കുസലോ, ലോകേ ഗരുതമ്പി പച്ചയാകാരം;
അതിനിപ്പുണഗമ്ഭീരം, ജവനബ്ഭൂമിം ബുദ്ധഞാണസ്സ.

കുസലാദിധമ്മഭേദം, നിസ്സായ നയേഹി വിവിധഗണനേഹി;
വിത്ഥാരേന്തോ സത്തമ-മഭിധമ്മപ്പകരണം സത്ഥാ.

സുവിഹിതസന്നിട്ഠാനോ , പട്ഠാനം നാമ യം പകാസേസി;
സദ്ധായ സമാരദ്ധാ, യാ അട്ഠകഥാ മയാ തസ്സ.

ആചരിയാനം വാദം, അവിഹായ വിഭജ്ജവാദിസിസ്സാനം;
അതിബഹുവിധന്തരായേ, ലോകമ്ഹി അനന്തരായേന.

സാ ഏവം അജ്ജ കതാ, ചുദ്ദസമത്തേഹി ഭാണവാരേഹി;
അത്ഥം പകാസയന്തീ, പട്ഠാനവരസ്സ സകലസ്സ.

സന്നിട്ഠാനം പത്താ യഥേവ നിട്ഠം തഥാ ബഹുജനസ്സ;
സമ്പാപുണന്തു സീഘം, കല്യാണാ സബ്ബസങ്കപ്പാ.

ഏത്താവതാ -

സത്തപ്പകരണം നാഥോ, അഭിധമ്മമദേസയി;
ദേവാതിദേവോ ദേവാനം, ദേവലോകമ്ഹി യം പുരേ.

തസ്സ അട്ഠകഥാ ഏസാ, സകലസ്സാപി നിട്ഠിതാ;
ചിരട്ഠിതത്ഥം ധമ്മസ്സ, നിട്ഠപേന്തേന തം മയാ.

യം പത്തം കുസലം തസ്സ, ആനുഭാവേന പാണിനോ;
സബ്ബേ സദ്ധമ്മരാജസ്സ, ഞത്വാ ധമ്മം സുഖാവഹം.

പാപുണന്തു വിസുദ്ധായ, സുഖായ പടിപത്തിയാ;
അസോകമനുപായാസം, നിബ്ബാനസുഖമുത്തമം.

ചിരം തിട്ഠതു സദ്ധമ്മോ, ധമ്മേ ഹോന്തു സഗാരവാ;
സബ്ബേപി സത്താ കാലേന, സമ്മാ ദേവോ പവസ്സതു.

യഥാ രക്ഖിംസു പോരാണാ, സുരാജാനോ തഥേവിമം;
രാജാ രക്ഖതു ധമ്മേന, അത്തനോവ പജം പജന്തി.

പട്ഠാനപ്പകരണ-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.

നിട്ഠിതാ ച പഞ്ചപകരണട്ഠകഥാതി.

നിഗമനകഥാ

പരമവിസുദ്ധസദ്ധാബുദ്ധിവീരിയപടിമണ്ഡിതേന സീലാചാരജ്ജവമദ്ദവാദിഗുണസമുദയസമുദിതേന സകസമയസമയന്തരഗഹനജ്ഝോഗാഹണസമത്ഥേന പഞ്ഞാവേയ്യത്തിയസമന്നാഗതേന തിപിടകപരിയത്തിപ്പഭേദേ സാട്ഠകഥേ സത്ഥുസാസനേ അപ്പടിഹതഞാണപ്പഭാവേന മഹാവേയ്യാകരണേന കരണസമ്പത്തിജനിതസുഖവിനിഗ്ഗതമധുരോദാരവചനലാവണ്ണയുത്തേന യുത്തമുത്തവാദിനാ വാദീവരേന മഹാകവിനാ പഭിന്നപടിസമ്ഭിദാപരിവാരേ ഛളഭിഞ്ഞാദിപ്പഭേദഗുണപടിമണ്ഡിതേ ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മേ സുപ്പതിട്ഠിതബുദ്ധീനം ഥേരവംസപ്പദീപാനം ഥേരാനം മഹാവിഹാരവാസീനം വംസാലങ്കാരഭൂതേന വിപുലവിസുദ്ധബുദ്ധിനാ **ബുദ്ധഘോസോ**തി ഗരൂഹി ഗഹിതനാമധേയ്യേന ഥേരേന കതാ അയം സകലസ്സപി അഭിധമ്മപിടകസ്സ അട്ഠകഥാ -

താവ തിട്ഠതു ലോകസ്മിം, ലോകനിത്ഥരണേസിനം;
ദസ്സേന്തീ കുലപുത്താനം, നയം പഞ്ഞാവിസുദ്ധിയാ.

യാവ ബുദ്ധോതി നാമമ്പി, സുദ്ധചിത്തസ്സ താദിനോ;
ലോകമ്ഹി ലോകജേട്ഠസ്സ, പവത്തതി മഹേസിനോതി.

അഭിധമ്മപിടക-അട്ഠകഥാ നിട്ഠിതാ.